3

KUR'AN'A GÖRE

ESMÂ-İ HÜSNÂ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

KUR'AN'A GÖRE

ESMÂ-İ HÜSNÂ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

KUR'AN'A GÖRE

ESMÂ-İ HÜSNÂ

İstanbul, 2013

Yayın No 262
Kitabın Adı Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ 3
Yazar Mustafa İslâmoğlu
İç Mizanpaj & Kapak Necip Taha Kıdeyş
1. Baskı Mayıs, 2013
ISBN 978-605-5125-27-1

Baskı ve Mücellit İstanbul Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi B Blok
No: 21 Topkapı-Zeytinburnu /İstanbul
Tel:(0212) 482 51 66

Genel Dağıtım ADIM DAĞITIM
(0212) 524 7 524 / www.kidap.com.tr

Yayıncı Sertifika No 12628
Yayıncı Adresi Topkapı Mh. Kahalbağı Sk.
No:49/A Topkapı / İstanbul
(0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86

Eserin her hakkı DÜŞÜN YAYINCILIK'a aittir.
"Düşün Yayıncılık" bir "Adım İletişim Hizmetleri Ltd. Şti." markasıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
İzinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

e-mail:info@adimkitap.com

KUR'AN'A GÖRE

ESMÂ-İ HÜSNÂ

3. CİLT

Mustafa İslâmoğlu

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

66 EL-FÂLIK

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1694
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1694
2.1. Fâlık ismi eşyanın potansiyeline atıftır 1694
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1696
3.1. Kur'an'da Fâlık ismi 1696
3.2. Allah tohumun ve çekirdeğin Fâlık'ıdır 1697
3.3. Bir mucize olarak tohum ve çekirdek 1698
3.4. Allah sabahın Fâlık'ıdır 1701
4. FÂLIK İSMİNİN TECELLİLERİ 1702
4.1. Sabah Fâlık isminin tecellisidir 1702
4.2. Fâlık'ın tecellisi olarak İmtihan ve iptilalar 1703
4.3. Fâlık'ın tecellisi olarak ibadetler 1705
5. FÂLIK OLAN ALLAH'A DUA 1706

67 EL-BEDÎ'

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1708
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1709
2.1. İbdâ: yoktan var etmek 1709
2.2. İbdâ ile bağlantılı diğer kavramlar 1710
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1711
3.1. Kur'an'da Bedî' ismi 1711
3.2. Allah göklerin ve yerin Bedî'idir 1712
3.3. Bid'at Allah'ın Bedî' isminden rol çalmaktır 1715
3.4. Bid'at hadisinin metin tahlili 1715
3.5. Bid'at hadisinin bağlam tahlili 1717
3.6. Dalalet olan bid'at "uydurulan din"dir 1719

4. BEDÎ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1721
4.1. İbdâ: Varlıktaki ilahi sanat 1721
4.2. Sanatkârın yeteneği, Bedî' olanın tecellisidir 1723
5. BEDÎ' OLAN ALLAH'A DUA 1725

68 ES-SÂDIK

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1728
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1729
2.1. Allah el-Hak olan es-Sâdık'tır 1729
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1730
3.1. Allah Sâdık'tır 1730
3.2. Sadakallahu'l-'azîm 1732
4. SADIK OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1733
4.1. Hakkın "musaddık"ı olmak 1733
4.2. "Sadıklarla beraber olunuz!" 1735
4.3. Sadaka Allah'a sadakattir 1736
5. SADIK OLAN ALLAH'A DUA 1737

69 EL-RAÛF

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1740
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1741
2.1. İlahi şefkatin tezahürleri 1741
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1742
3.1. Kur'an'da Raûf ismi 1742
3.2. Allah sonsuz şefkat sahibidir 1743
3.3. Bunca nimet şefkatinin eseridir 1744
3.4. Hemen cezalandırmaması şefkatinin eseridir 1745
3.5. İmtihan etmesi şefkatinin eseridir 1746
3.6. Kur'an'ı indirmesi şefkatinin eseridir 1747
3.7. Tevbe edenleri affetmesi şefkatinin eseridir 1748
3.8. Raûf olan Allah ahirette de şefkatlidir 1749
4. RAÛF OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1750
4.1. Er-Raûf olan Allah'ın raûf olan Rasulü 1750
4.2. Mü'minin şefkati Raûf isminin tecellisidir 1751
5. RAÛF OLAN ALLAH'A DUA 1752

70 EL-KEFÎL

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1754
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1755
2.1. Allah varlığın varoluşuna kefildir 1755
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1756
3.1. Kefîl esma-i hüsnadandır 1756
3.2. Allah'ı Kefîl edinmek 1757
4. KEFÎL OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1758
4.1. Kefil olan nebi: Hz. Zulkifl 1758
4.2. "Zulkifl" hangi peygamberin ikinci adıdır? 1760
4.3. Hz. Meryem'e kefîl olan nebi: Hz. Zekeriyya 1761
5. KEFÎL OLAN ALLAH'A DUA 1763

71 EL-'ALÎ

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1766
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1768
2.1. O uludur fakat ulaşılmaz değildir 1768
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1770
3.1. Kur'an'da 'Alî ismi 1770
3.2. Birlikte geldiği isimler 1770
3.3. 'Alî olan Allah ululukta eşsiz ve benzersizdir 1772
3.4. Kürsi: Yücelik ve azamet sahibinin makamıdır 1774
4. 'ALÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1776
4.1. 'Alî olan Allah'ın kitabı da 'alî'dir 1776
4.2. Sadakatin yüce dili olmak 1779
4.3. Allah katında yüksek mevki: hakikate sadakat 1780
5. 'ALÎ OLAN ALLAH'A DUA 1782

72 EL-FETTÂH

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1784
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1785
2.1. Fettâh ile hayırlar fetholur şerler defolur 1785
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1786
3.1. Kur'an'da Fettâh ismi 1786
3.2. Fettâh olan Allah 1788

3.3. Fettâh olan Allah'ın açtığı kapılar 1790
3.4. Fettâh olan Allah'ın kudret elindeki anahtarlar 1792
3.5. Fettâh olan Allah bela kapılarını da açar 1793
4. FETTAH OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1794
4.1. Fettâh isminin Nebi'deki tecellisi 1794
4.2. Fetih suresi ya da "feth-i mübin" 1796
4.3. Gönüllerdeki tecellisi: yürek fethi 1799
4.4. İslam kılıçla mı yayıldı? 1800
5. FETTAH OLAN ALLAH'A DUA 1804

73 EL-KÂFÎ

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1806
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1806
2.1. İnsan kendi kendine yetmez 1806
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1807
3.1. Kur'an'da Kâfî ismi 1807
3.2. Hiç Kâfî olan Allah kuluna yetmez olur mu? 1808
3.3. Kâfî olan Allah ne olarak yeter? 1810
4. KÂFÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1811
5. KÂFÎ OLAN ALLAH'A DUA 1812

74 ER-REFÎ'

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1814
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1815
2.1. Sonsuz yüksek ama ulaşılmaz değil 1815
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1816
3.1. Kur'an'da er-Refî' ismi 1816
3.2. "Allah derecelerle yükselten bir Refî'dir" 1817
4. REFÎ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1820
4.1. Refî' olan Allah semayı yükseltmiştir 1820
4.2. Allah elçilerini yükseltmiştir 1821
4.3. Rasullerin bazısını bazısı üzerine yükseltmek 1822
4.4. Hz. Peygamber tafdîle izin vermemiştir 1824
4.5. Hz. İsa'nın ref edilmesi ne demek? 1826
4.6. İnsanlardan bazısını bazısı üzerine yükseltmek 1828
4.7. Namaz ve secde Refî' isminin tecellisidir 1830

5. REFÎ' OLAN ALLAH'A DUA 1831

75 EL-MUHYÎ

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1834
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1835
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1835
3.1. Kur'an'da Muhyî ismi 1835
3.2. Muhyî olan Allah ölü kalbi diriltir 1837
3.3. Küfür kalbin ölümü, iman dirilişidir 1839
4. MUHYÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1840
4.1. Muhyî olan Allah vahyi ile diriltir 1840
4.2. Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle diriltmesi 1841
4.3. İncillerde Hz. İsa'ya atfedilen diriltme örnekleri 1846
5. MUHYÎ OLAN ALLAH'A DUA 1851

76 EL-MUNZİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1854
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1855
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1857
3.1. Kur'an'da el-Munzir ismi 1857
3.2. Allah el-Munzir olandır 1858
4. MUNZİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1860
4.1. Munzir olan Allah'ın nezîr olan nebileri 1860
4.2. "Biz seni yalnızca beşîr ve nezîr olarak gönderdik" 1861
4.3. Cehennem Munzir olan Allah'ın tecellisidir 1864
4.4. Allah'a adanmak 1865
5. MUNZİR OLAN ALLAH'A DUA 1868

77 ER-REZZÂK

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1870
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1871
2.1. Rızık boğazdan geçenle sınırlı değildir 1871
2.2. Rızık yetesiye yaratılır, insanlar adil paylaşmazlar 1872
2.3. İrade rızkının şükrü rızkı talep etmektir 1873
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1875
3.1. Kur'an'da Rezzâk ismi 1875

3.2. Allah Rezzâk olandır 1876
3.3. Rezzâk rızık verenlerin en hayırlısıdır 1878
3.4. Güzel rızık helal ve temiz olandır 1880
3.5. Allah insanları rızık açısından farklı yaratmıştır 1881
3.6. Allah'ın haram kılmadığını kimse haram kılamaz 1884
3.7. Rızık infak ilişkisi 1886
4. REZZAK OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1887
4.1. Şükür en büyük rızıktır 1887
4.2. Takva ve ihlâs rızkı celbeder 1888
4.3. Rızık talebi tevekkülün ön şartıdır 1890
4.4. Men ve selva üzerinden verilen ders 1891
4.5. Yer ve gök, karalar ve denizler rızık mahallidir 1892
4.6. Rezzak olan Allah'ın adananlara tecellisi 1892
4.7. Rezzâk isminin ahiretteki tecellisi 1894
4.8. Rızıkla ilgili öğütler 1895
5. REZZAK OLAN ALLAH'A DUA 1897

78 EL-METÎN

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1900
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1901
2.1. Dayanma gücü sınırsız olan sadece Allah'tır 1901
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1902
3.1. Kur'an'da Metîn ismi 1902
3.2. El-Metîn olan yegâne varlık Allah'tır 1902
3.3. Allah entrikaları bozan bir Metîn'dir 1903
4. METÎN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1905
4.1. El-Metîn ismine iman eden tecellisine medar olur 1905
5. METÎN OLAN ALLAH'A DUA 1907

79 EL-'AFUV

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1910
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1911
2.1. Âdemoğlunun yüzündeki günah beni 1911
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1912
3.1. Kur'an'da 'Afuv ismi 1912
3.2. Birlikte geldiği isimler 1913

3.3. Allah affı sınırsız olan bir 'Afuv'dur 1914
3.4. Allah hem 'Afuv'dur, hem Ğafûr'dur 1915
3.5. Israr edilmeyen hatalarda O 'Afuv'dur, Ğafûr'dur 1916
4. 'AFUV OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1918
4.1. Affedici olmak 'Afuv isminin tecellisidir 1918
4.2. Galipken de affedici olmak 1920
5. 'AFUV OLAN ALLAH'A DUA 1921

80 ET-TEVVÂB

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1924
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1925
2.1. Allah kuluna nasıl yönelir? 1925
2.2. Tevbe bir bilinç yenilemedir 1926
2.3. Tevbe ile "günah çıkarma" arasındaki fark 1928
2.4. Tevbe ve istiğfar nedir, nasıl yapılır 1930
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1931
3.1. Kur'an'da Tevvâb ismi 1931
3.2. Allah tevbelerin tek mercii olan Tevvâb'tır 1933
3.3. Tevbeye icabet edenlere af müjdesi 1934
3.4. Âdem'i adam eden tevbesiydi 1936
3.5. Toplumsal tevbeye davet 1937
4. TEVVÂB OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1940
4.1. Tevbe suresi Kur'an'ın vicdanıdır 1940
4.2. Tevbe etmek Tevvâb olan Allah'ın tecellisidir 1942
4.3. Tevbe-i nasuh: samimi tevbe 1943
5. TEVVÂB OLAN ALLAH'A DUA 1946

81 EL-VÂSİ'

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1948
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1949
2.1. el-Vâsi' isminin anlam alanına dair 1949
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1950
3.1. Kur'an'da Vâsi' ismi 1950
3.2. Allah Vâsi'dir: sizin dar kalıplarınıza sığmaz 1952
3.3. Allah infak edene Vâsi'dir 1954
3.4. İnsanın insanlığı nasıl genişler? 1955

3.5. Dini siz değil, sizi dininiz koruyor 1956
4. VÂSİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1958
4.1. Allah kimseye götüremeyeceğini yüklemez, ama..... 1958
4.2. El-Vâsi' ismi üzerinden rahmet tecellileri 1959
4.3. "Göğü genişletmekte olan Biziz" 1960
5. VÂSİ' OLAN ALLAH'A DUA 1963

82 EŞ-ŞÂKİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1966
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1967
2.1. Allah'ın şükre mukabelesi eşsiz benzersizdir 1967
2.2. Her nimetin şükrü kendi cinsindendir 1968
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1969
3.1. Kur'an'da Şâkir ismi 1969
3.2. Şâkir olan Allah fiili şükre fiili karşılık verir 1970
3.3. "Eğer şükrederseniz Allah size azab edip de ne yapsın?" 1971
4. ŞÂKİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1972
4.1. En büyük nimet en büyük şükür ister 1972
4.2. Şâkir isminin tecellisi olarak artırılan nimet 1973
5. ŞÂKİR OLAN ALLAH'A DUA 1975

83 EL-EVVEL

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1978
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1979
2.1. Sonsuzluk kavranamaz 1979
2.2. Allah'ın el-Evvel oluşu ne anlama gelir? 1981
2.3. "İlk" ve "önce"lik algımız zamana maruz kalmıştır 1983
2.4. Kelam ilmi kendini Kur'an'a arzetmek zorundadır 1985
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 1986
3.1. Kur'an'da el-Evvel ismi 1986
3.2. Birlikte gelen dört ismin ortak noktası 1988
3.3. Allah sonsuz ve öncesiz ilk olan el-Evvel'dir 1989
4. EVVEL OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 1991
4.1. Kâbe El-Evvel isminin tecellisidir 1991
4.2. İlklerin unutulmaması el-Evvel'in tecellisidir 1992
4.3. Öncü iyi olmak el-Evvel isminin tecellisidir 1994
5. EVVEL OLAN ALLAH'A DUA 1996

84 EL-ÂHİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 1998
2. NAZARİ ÇERÇEVE 1998
2.1. O zamanda "son" değil varlıkta "son" olandır 1998
2.2. Öncelik ve sonralığın göreceliği üzerine 1999
2.3. Hayatın ön ve arka yüzü: dünya ve ahiret 2001
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2002
3.1. El-Âhir ismi ve bağlamı 2002
3.2. Allah el-Âhir olandır 2003
4. ÂHİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2004
4.1. Ahiret el-Âhir isminin büyük tecellisidir 2004
4.2. Ahiret neyi temsil eder? 2006
5. ÂHİR OLAN ALLAH'A DUA 2008

85 EZ-ZÂHİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2010
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2011
2.1. O esmasıyla ez-Zâhir zatıyla el-Bâtın'dır 2011
2.2. O zuhurunun şiddetinden görünmez 2012
2.3. Ez-Zâhir ismi el-Bâtın ismiyle çelişmez 2013
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2016
3.1. Allah'ın ez-Zâhir olması ne demektir? 2016
3.2. İlahi emir ve yasakların zahiri ve batını 2017
4. ZÂHİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2018
4.1. Kur'an'ın zahiri, batını, haddi, matlaı nedir? 2018
4.2. Ez-Zâhir isminin tecellileri 2022
5. ZÂHİR OLAN ALLAH'A DUA 2024

86 EL-BÂTIN

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2026
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2026
2.1. Allah'ın el-Bâtın olmasının anlamına dair 2026
2.2. İbn Arabî'den batınilik örnekleri 2028
2.3. Hallac'tan batınilik örnekleri 2031
2.4. Düşman kardeşler: zahirilik ve batınilik 2032

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2034
3.1. Allah el-Bâtın'dır 2034
4. BÂTIN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2036
4.1. Bir zahiri olan her şeyin bir batını da vardır 2036
5. BÂTIN OLAN ALLAH'A DUA 2036

87 EL-MUBÎN

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2038
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2039
2.1. Varlık O'nun varlığının açıklamasıdır 2039
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2041
3.1. Kur'an'da el-Mubîn ismi 2041
3.2. Allah iftiracıyı lanetleyen bir el-Mubîn'dir 2042
3.3. El-Mubîn olan Allah'ın mubîn kıldıkları 2043
4. MUBÎN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2044
4.1. Mubîn olan Allah'ın el-Mubîn olan vahyi 2044
4.2. Mubîn olan Allah'ın mubîn olan kâinat kitabı 2045
4.2. Mubin olan Allah'ın mubin olan Nebisi 2046
4.3. Hz. Peygamber'in tebyin etmesi ne anlama gelir? 2047
5. MUBÎN OLAN ALLAH'A DUA 2052

88 EL-NÛR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2054
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2055
2.1. Nûr ismi nasıl anlaşılmalıdır? 2055
2.2. Nûr olan Allah gönülleri vahiy ile aydınlatır 2057
2.3. Nur-ı Muhammedi mitolojisi 2058
2.4. Nur-ı Muhammedi'nin Kur'an'a arzı ve zararları 2061
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2062
3.1. Nûr ismine itirazlar ve cevapları 2062
3.2. Kur'an'da en-Nûr ismi 2065
3.3. Allah göklerin ve yerin Nûr'udur 2067
4. NÛR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2070
4.1. Nûr olan Allah'ın varlıktaki tecellisi 2070
4.2. Vahiy Nûr olan Allah'ın tecellisi olan nûrdur 2073
4.3. Nûr olan Allah Nebi'de tecellisi 2075

4.4. Nûr olan Allah'ın akla tecellisi 2077
4.5. Nûr olan Allah'ın ilimle tecellisi 2080
4.6. Nûr olan Allah'ın iman ile tecellisi 2081
5. NÛR OLAN ALLAH'A DUA 2082

89 EL-CÂMİ'

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2084
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2084
2.1. Câmi' olan Allah insanı tevhîd ile toplar 2084
2.2. Cami olan İslam aklının parçalanma süreci 2086
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2088
3.1. Kur'an'da Câmi' ismi 2088
3.2. Allah câmiu'n-nâs'tır 2089
3.3. Allah ikiyüzlüleri de bir araya toplar 2091
4. CÂMİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2092
4.1. Cami' isminin namazda tecellisi 2092
4.2. Câmi' isminin cami ve cemaatte tecellisi 2094
4.3. Câmi' isminin Cuma'da tecellisi 2095
5. CÂMİ' OLAN ALLAH'A DUA 2097

90 EL-KUDDÛS

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2100
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2100
2.1. El-Kuddûs ismi nasıl anlaşılmalıdır? 2100
2.2. Her cahiliyye sahte kutsallar üzerinde yükselir 2104
2.3. Kur'an kutsalı Allah ile sınırlandırmıştır 2106
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2108
3.1. Kur'an'da el-Kuddûs ismi 2108
3.2. el-Kuddûs dokunulmaz ve kuşatılmaz olandır 2109
3.3. Melekler: Kutsal olan değil takdis eden varlıklar 2110
4. KUDDÛS OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2112
4.1. Kuddûs isminin Hz. Musa'daki tecellisi 2112
4.2. Ruhu'l-Kuds: Hz. İsa'ya Allah'ın desteği 2113
5. KUDDÛS OLAN ALLAH'A DUA 2114

91 ES-SELÂM

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2116
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2118
2.1. Mutluluk ırmağı es-Selâm olandan çağlar 2118
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2119
3.1. Kur'an'da es-Selâm ismi 2119
3.2. Es-Selâm huzurun, kurtuluşun, barışın garantisidir 2120
3.3. Nebi'den selam – Nebi'ye selam 2121
4. SELÂM OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2123
4.1. İslam es-Selâm isminin en büyük tecellisidir 2123
4.2. İslam nedir? 2125
4.3. İslam insanın her şeyidir 2126
4.4. "Rahîm olan Rabden tarifsiz bir selam vardır" 2128
5. SELÂM OLAN ALLAH'A DUA 2129

92 EL-MU'MİN

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2132
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2133
2.1. Allah'ın el-Mü'min oluşunun dört anlamı 2133
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2135
3.1. Kur'an'da el-Mü'min ismi 2135
3.2. Neyin iman olduğunu sadece O belirler 2135
3.3. İmanı yargılamak el-Mü'min'in hakkıdır 2138
4. MU'MİN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2139
4.1. İman: el-Mü'min isminin en büyük tecellisi 2139
4.2. İmanın mahiyeti üzerine 2140
4.3. İmanın değeri 2142
4.4. İman ve inkâr nedir 2143
5. MU'MİN OLAN ALLAH'A DUA 2146

93 EL-MUHEYMİN

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2148
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2149
2.1. Bir değer koyucu yoksa değerler de yoktur 2149
2.2. Nihilizm değer karşıtlığıdır 2151

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2154
3.1. Kur'an'da El-Muheymin ismi 2154
3.2. Allah değer koyan ve onları koruyan otoritedir 2155
3.3. Haşr suresinin verdiği ders 2157
4. MUHEYMİN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2158
4.1. El-Muheymin olan Allah'ın muheymin olan kitabı 2158
4.2. Kur'an Müslüman kültürü için de mihenk taşıdır 2160
5. MUHEYMİN OLAN ALLAH'A DUA 2162

94 EL-CEBBÂR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2164
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2166
2.1. Cebirci-kadercilik siyasi bir proje olarak çıktı 2166
2.2. Allah mecbur ettiğini mesul tutmaz 2169
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2171
3.1. Kur'an'da Cebbâr ismi 2171
3.2. El-Cebbâr olan Allah müşrikleri şirke zorlamadı 2172
3.3. Zorlama dinde yoktur 2174
4. CEBBÂR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2175
4.1. O varlığı tekâmüle mecbur kılan el-Cebbâr'dır 2175
4.2. El-Cebbâr olan Allah kulun yaralarını sarar 2177
5. CEBBÂR OLAN ALLAH'A DUA 2178

95 EL-MUTEKEBBİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2180
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2181
2.1. Allah'ın büyüklüğü ve insanın "büyük" tasavvuru 2181
2.2. Tekebbür ve kibir 2184
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2186
3.1. Kur'an'da el-Mutekebbir ismi 2186
3.2. Allah tekebbüre hakkı olan yegâne varlıktır 2186
3.3. Tevazu el-Mutekebbir'e imanın edebidir 2188
4. MUTEKEBBİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2189
4.1. Mütekebbirlerin helaki el-Mütekebbir'in tecellisidir 2189
5. MUTEKEBBİR OLAN ALLAH'A DUA 2190

96 EL-BÂRİ'

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2192
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2193
2.1. Allah varlığın ilk örneklerini yaratandır 2193
2.2. Gaybı taşlamak ya da "a'yan-ı sabite" 2194
2.3. A'yan-ı sabite tezi neyi ifade eder? 2195
2.4. Bâri' ismi ve Jung'un kişilik arketipleri 2197
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2201
3.1. Kur'an'da el-Bâri' ismi 2201
3.2. Allah tüm ilk örnekleri yaratan el-Bâri'dir 2202
3.3. Kötülüğün ilk örneği olmak 2204
4. BÂRİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2205
4.1. Allah'ın Bâri' isminin tecellisi olarak ademiyyet 2205
5. BÂRİ' OLAN ALLAH'A DUA 2207

97 EL-MUSAVVİR

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2210
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2211
2.1. Allah'ın Musavvir olmasının hakikati 2211
2.2. Allah Rasulü'nün resme soğuk bakması 2212
2.3. İslam ve Hıristiyanlık: Resme bakış farkı 2215
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2217
3.1. Kur'an'da el-Musavvir ismi 2217
3.2. Yüce Allah el-Musavvir'dir 2218
4. MUSAVVİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2219
4.1. El-Musavvir isminin kâinattaki tecellileri 2219
5. MUSAVVİR OLAN ALLAH'A DUA 2221

98 EL-HASÎB

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2224
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2225
2.1. El-Hasîb varlığı bir hesab ile yaratandır 2225
2.2. Hesap ilmi ve müslümanların katkısı 2226
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2229
3.1. Kur'an'da Hasîb ismi 2229

3.2. Hasîb olarak Allah yeter 2230
3.3. Allah her şeyin hesabını çok iyi tutandır 2232
4. HASÎB OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2234
4.1. Hasîb olan Allah'ın varlıktaki tecellileri 2234
4.2. Hasîb olan Allah'ın Kur'an'daki tecellileri 2235
5. HASÎB OLAN ALLAH'A DUA 2236

99 EL-MUKÎT

1. LUGAVİ ÇERÇEVE 2238
2. NAZARİ ÇERÇEVE 2239
2.1. Yarattığının azığını yaratan bir Yaratıcı 2239
2.2. El-Mukît insanın manevi gıdalarını da yaratandır 2239
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE 2242
3.1. Kur'an'da el-Mukît ismi 2242
3.2. İnsana amellerini besin kılan el-Mukît 2243
4. MUKÎT OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ 2244
4.1. Gıdalar Allah'ın Mukît isminin tecellisidir 2245
4.2. Yediklerimizle yaptıklarımız arasında ilişki vardır 2246
4.3. Helali haramlaştırmamak ve harama yaklaşmamak 2248
4.4. GDO'lu ürünler meselesi 2251
5. MUKÎT OLAN ALLAH'A DUA 2254

اَلْفَالِقُ

66

EL-FÂLIK

Yarıp çıkaran

Varlık ağacının tohumunu eken

Varlık tohumundan varlık ağacını çıkaran

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Fâlık, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Kur'an'da isim formunda iki kez Allah'a isnatla kullanılır. Yarıp çıkaran, varlık ağacının tohumunu eken, o tohumu yararak içinden varlık ağacını meydana getiren, bir şeyin içindeki potansiyeli bilfiil ortaya koyan, bu işte eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olan özne anlamına gelir.

Falk, iki asli manaya birden gelir: Birincisi, "bölünmeye ve açılmaya müsait bir şeyi bölmek ve açmak" demektir. Kelime "yarmak" anlamına bu aslı takip ederek ulaşır. Baltanın odunu yarması, nemin tohumun ağzını açması, yürüyen suyun ağaçta sürgün çıkarması, karanlığın yarılıp içinden aydınlığın doğması buna örnektir. Kayısı gibi yarılarak kurutulan meyvelerin kurusuna da *el-mufellak* denir. İkincisi, insana şaşkınlık verecek derecede büyümek, çoğalmak, artmak, muazzam boyutlarda olmak demektir. Uzmanlıkta ileri derecede olana *eflak* denir. *Tefîlak*, "şişman oldu" demektir. Büyük askeri birliğe *el-feylak* denir.

Felak, "yarık" demektir. Kur'an'da "gün doğumu ve sabah vakti" için kullanılır (113:1). *İnfilak*, "bir şeyin içinde hapsedilen gücün çıkmak için onu yarıp paramparça etmesi" demektir. Teker, depo, bomba vb. gibi şeylerin patlaması için de bu kelime kullanılır.

El-Fâlık, düz ism-i faildir. Her ism-i fail kalıbında olduğu gibi, bu isim de Allah'ın bu alandaki fiilinin sürekliliğine delalet eder. Allah "açan, yaran, ortaya çıkaran" zattır. Tohumların ağzını açarak, içindekini ortaya çıkarır. Karanlığı yararak, aydınlığı ortaya çıkarır. Sperm hücresini açarak içindeki insanı ortaya çıkarır. Yokluğu yararak, içinden varlığı ortaya çıkarır. Enerjiyi yararak, içinden maddeyi çıkarır. Hülasa O, yoktan varlığı çıkardığı gibi, varlıktan da eşyayı çıkarır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Fâlık ismi eşyanın potansiyeline atıftır

Eskiler potansiyele "bilkuvve", onun kinetik hale gelme-

sine ise "bilfiil" derlerdi. Fâlık ismi, bilkuvve olanın bilfiil hale gelmesiyle ilgilidir. Yani bir şeyin içindeki potansiyelin ortaya çıkıp, kinetik hale gelmesiyle ilgilidir.

Allah'ın el-Fâlık oluşu, eşyanın potansiyeline dikkat çekiştir. Eşya, göründüğünden çok daha büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bir kayısı çekirdeğinin içinde bir kayısı ağacı saklıdır. Bir sperma hücresinin içerisinde bir insan saklıdır. Bir maddenin içinde o maddenin hacmini milyonlarca kat aşan bir enerji saklıdır. Madde enerjinin dondurulmuş halidir. Enerji maddenin çözülmüş halidir. Atom bombası bunun somut kanıtıdır.

Eşyanın potansiyelini fark etmeyen, o potansiyeli ortaya çıkarmak için gayret sarf etmez. İnsan gayret sarf etmeyince, Allah'ın Fâlık ismi insan eliyle tecelli etmez. Fâlık ismine imanın en büyük sonucu, eşyanın potansiyelini gözden kaçırmamaktır. Zira o potansiyeli oraya yerleştiren de Fâlık olan Allah'tır. Eğer insan bunu fark ederse, Allah'ın Fâlık isminin tecellisine medar olur. Bu ismin tecellisi için harekete geçer. Böyle yaparsa, potansiyel haldeyken çok yetersiz gibi duran imkânların yeterli, hatta yeterinden fazla olduğu görülür.

Fâtır ismi, Fâlık ismiyle mana ikizidir. Fâtır suresinin ilk ayetinde geçen "O yaratıkların kapasitesinde dilediği artışı gerçekleştirir" ifadesi, Fâlık isminin tecellisine dair ipucu verir.

- Allah mahlûkatın kapasitesinde dilediği artışı nasıl gerçekleştirir?

- Elbette onların içindeki potansiyeli kinetik hale getirerek gerçekleştirir.

İnsan aslında göründüğünden daha dayanıklı bir varlıktır. Bu hem fiziki, hem de metafizik olarak böyledir. Fiziki olarak insanın kemik dayanıklılığı, kas gücü, deri direnci, sinir sistemi, bağışıklık sistemi artırılabilir. Spor yapan insanlarla yapmayan insanlar arasındaki fark bunun bariz göstergesidir. Aklını kullananla kullanmayan arasındaki fark da öyledir. Metafizik olarak insanın düşünme ve hissetme melekeleri, sevgi ve iman gücü, korku eşiği, umut ufku, bilgi dağarcığı da gelişip artabilir. Bütün bunlar insandaki ve eşyadaki potansiyelin keşfine ve inkişafına bağlıdır. Bilinen bir hakikattir ki, keşfedilmeyen inkişaf ettirilemez.

İnsanın hastalıklara, musibet ve belalara, acı ve ıstıraba dayanma gücü için de geçerlidir aynı şey. Eğer insan Fâlık isminin tecellisine muhatap olursa, başkalarının "Nasıl oluyor da oluyor?" diye hayranlıkla sorduğu bir seviyeye gelir. Dayanma gücüyle başkalarını şaşırtır. İnsanların "Herhalde benim başıma gelse asla dayanamam" dediği durumlara karşı öylesine bir metanet sergiler ki, görenleri hayran bırakır. İşte bütün bunların temelinde, Fâlık isminin gösterdiği potansiyeli kullanma iradesi yatmaktadır.

Ayetler birer tohumdur. Açılacağı zamanı ve mekânı kollarlar. O zaman geldiğinde, bir tohum gibi, akleden kalpte ekili olan ayet filizlenip çimlenmeye başlar. Bir de bakmışsınız, o ayet büyümüş koca bir çınar olmuş. Gönlünüzde kök salan o ayetin gölgesi, sizi hayatın yakıcı güneşlerinden, rüzgârlarından, fırtınalarından, tipilerinden korumuş.

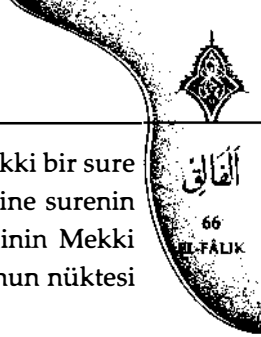
Söz bir tohumdur. Bazen tohum olarak düştüğü yerde kalır ve kabuğunu çatlatmaz. Öyle olursa olduğu yerde bin sene dursa da canlanıp büyümez. Büyümesi için kabuğunu çatlatması gerekir.

Her insan teki bir tohumdur. Eğer ehil çiftçisini, uygun iklimini ve verimli toprağını bulursa, tıpkı bir tohumun bir ağaca dönüştüğü gibi, o da bir insan tekiyken, bir insan ağacına dönüşür. İnsan yetiştirenler, insan çiftçileridir. Eğer yetiştirdikleri insanlar da insan yetiştiriyorsa, işte bu fabrika yapan fabrikaya benzer. Her peygamber havarilerini böyle yetiştirmiştir. Böyle insanlar, içinde binlerce meyve verecek ağacı barındıran tohumlara benzerler. Fâlık isminin en çok tecelli ettiği insanlar bu vasıftaki insanlardır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Fâlık ismi

F-l-k (فلق) maddesi, Kur'an'da sadece dört yerde gelir. Bunların üçü isim biri fiildir. İsimlerden ikisi Allah'a nisbetle kullanılan Fâlık ismidir. Biri Felak suresinin ilk ayetinde yer alır. Bu, "sabah" anlamına gelen ve Rabb ismine izafe edilen *felak* ismidir.

Kur'an'da yer alan iki Fâlık isminin ikisi de Mekki bir sure olan En'âm'da yer alır. Üstelik bu iki isim peşi peşine surenin 95 ve 96. ayetlerinde gelir. Bu durumda Fâlık isminin Mekki isimlerden biri olduğunu söylememiz icap eder. Bunun nüktesi şu olsa gerektir:

Ey Mekke okulunda okuyan mü'minler! Allah sizi filiz veresiniz diye, Mekke toprağına ekti. Her şey için kabuğunu çatlatmak zor ve zahmetlidir. Fakat eğer bir kez filiz verecek olursanız, Allah sizi Mekke fidanlığından alıp Medine bahçesine ekecektir. O zaman insanlığın uzun süren kışının ardından İslam baharının yeniden gelişini siz müjdeleyeceksiniz. Ruhları açlıktan kıvranan insanlar, sizin biriktirdiklerinizi yiyerek ruhlarını besleyecekler.

Bu maddeden gelen tek fiil ise, Hz. Musa'nın önünde "denizin yarıldığını" ifade eden *infeleka* fiilidir. Bu fiil Hz. Musa'ya "Asanla denize vur!" emrinin verildiği Şu'arâ 63'te yer alır ve zımnen Allah'a isnatla kullanılır. Bu fiilden yola çıkarak Fâlık isminin ef'al-i hüsnada karşılığı olan isimlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu durumda Kur'an'da bu maddeden gelen isimler ve fiilin tek mercii vardır: Allah.

3.2. Allah tohumun ve çekirdeğin Fâlık'ıdır

Allah tohumların ve çekirdeklerin Hâlık'ı olsa da Fâlık'ı olmasaydı, tohumlar ve çekirdeklerin varlığı, şu eşsiz dünya misafirhanesini cennet gibi bir bahçeye çevirmeye yetmeyecekti. Dünyadaki uçsuz bucaksız ormanların, yer örtücü bitkilerin, çayırların ve çimenlerin tohumunu elimize alıp bir bir ekmek imkânsız bir iştir. Bu imkânsızı başarmış olsak bile, o tohumlar ve çekirdekler uygun şartlarda ağzını açmaya programlanmasaydı, bu günkü sonuç yine elde edilemezdi. Tohumların ve çekirdeklerin tasarımını, çatlayıp filiz verecek şekilde yaratan Allah'ın Fâlık ismine atıf yapan ilk ayet şudur:

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ۝

"Kuşkusuz Allah'tır el-Fâlık olan; bir süreçte ölüden diriyi var eden ve diriden ölüyü çıkaran. İşte budur Allah! Peki, nasıl oluyor da böylesine savruluyorsunuz!" *(En'âm 6:95)*

Allah'ın tohum ve çekirdeğin Fâlık'ı oluşunu dile getiren ayet, Hay ve Kayyum isminin tecellisi olan "ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarma" vasfına da atıf yapıyor.

Arap dilinde isim süreklilik ve sabitliğe delalet eder. Fiil ise, bir süreç içinde yenilenmeye ve değişkenliğe delalet eder. Ayette ölüden diri çıkarmak fiille (*yuhricu*) ifade edilmiş, çünkü hayata gelmenin yasası bir sürece bağlı olarak sürekli yenilenme ve değişimdir. Diriden ölüyü çıkarmak ise isim (*muhricun*) olarak gelmiştir, çünkü ölmek hayata gelmek gibi zorunlu bir sürece bağlı kılınmamıştır. Bu farkı ifade etmek için kullanılan *muhric* ism-i faili, açıkladığımız sebepten dolayı, esma-i hüsnadan sayılmasa gerektir.

Tohum ve çekirdeğin yarılışı, çoğu kere insanoğlunun farkına bile varmadığı bir hayat halkasıdır. Çimenden ağaca, hayvandan insana, atomdan hücreye, molekülden tohuma varıncaya dek her bir şeyin varlığı, ancak 'çekirdeğinin' yarılışıyla mümkündür. Varlık âleminde yer alan her şey, varlığını ancak bu sayede sürdürebilir.

Allah'ın Fâlık olduğu hakikatini unutmakla savrulmak arasında bir bağlantı olmasa, bu ayet "Nasıl oluyor da böylesine savruluyorsunuz?" diye bitmezdi. Sanki insan da tohuma benzemektedir. Tohum, toprakta bir yere tutunmadan kabuğunu çatlatan büyüme sürecine giremez. Bu sürece giremeyen her tohum ise, çürüyüp zayi olur. İşte insan da aynen böyledir; Allah'ın koyduğu 'yere' tutunmazsa savrulur, zayi olur. İnsan varlık ağacının en değerli tohumu ve meyvesidir. Bu değerli tohum büyüyeceği zemini kaybederse, küçülüp yok olur. Şu *kâinat*taki her mahlûk bir *mekân*da *temekkün* etmiştir. Bu, *kevn*/varlığa dâhil olmanın şartıdır.

3.3. Bir mucize olarak tohum ve çekirdek

Fâlık isminin en somut göstergesi, bitkilerin tohum ve çekirdekleridir. Tohumlar toprak altında uygun ortama kavuşuncaya

kadar uykudadırlar. O süre tohumun gecesidir. Hava, ısı, nem ve ışık faktörleri, tohumun programına kaydedilen değerlere ulaşınca tohumun içine gizlenen hayat birden kıpırdanmaya başlar.

Her tohum üç unsurdan oluşur: Tohum özü (rüşeym), besin deposu, tohum kabuğu.

Her tohumun içinde bir tohum vardır. O rüşeymdir. Rüşeym, tohumun yaklaşık onda birini oluşturur. Tohumun içindeki rüşeym, tohumun kabuğunu çatlatan canlı unsurdur. Bu unsurun ilk besini, tohumun içine depolanmıştır. Kendi ağırlığından kat kat fazla olan bu besin deposu, tohumun ilk gıdasını oluşturur.

Fâlık ismi açısından bizi en çok ilgilendiren, tohumun kabuğudur. Her tohum bir zırhla kaplıdır. Yaratıcı her tohumu, o tohumun cinsine, büyüklüğüne, içindeki ilahi yazılıma münasip bir kılıfın içine yerleştirmiştir. Tohumların kılıfları, bitkinin kimliğine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Her kılıfın sertlik ve yumuşaklığı, incelik ve kalınlığı, geçirgenlik ve yalıtkanlığı farklıdır. Zira her tohumun yolculuğu farklıdır. Bir tohum varacağı yere havada uçarak, bir başka tohum suda yüzerek, bir başka tohum ise karada yuvarlanarak ulaşır. Bu zırhın hafif olduğu bazı tohumlar, yaratılışları gereği, varacağı yere uçarak varmak için tasarlanmışlardır. Bazılarının zırhı ağırdır. O ağırlık tohumların toprağa gömülmesini ve yer tutmasını kolaylaştırır. Bazı kılıflar yumuşaktır, bazıları serttir. Sert kabuklu tohumlara "çekirdek" adı verilir. Esasen her çekirdek bir tohumdur.

Bazı tohum kabukları, çürümeyi geciktirici "tanen" maddesi ile desteklenmiştir. Bazı kabuklar ise nemi bulunca yapışarak yer tutsun diye yapışkan bir zamk ile kaplanmıştır. Bazı tohumlar suda yolculuk yaparken çürümesin diye özel bir mumla kaplanmıştır. Fasulyenin kabuğu yumuşak, kirazın kabuğu serttir. Fasulye iki kabukla korunur. Büyük dış kabuk aileyi korur, her tanenin sırtına giydirilmiş ince kabuk ise taneyi korur.

Tohumların besin deposu kısmı özü (rüşeym) besler. Uyanan tohum veya çekirdeğin salgıladığı enzimlerle besin deposundaki nişasta şekere dönüştürülür. Tohum veya çekirdeğin hücreleri bu şekeri kullanarak bölünmeye ve çoğalmaya başlar.

Bu sürece giren tohum filizlenmeye ve büyümeye başlamıştır. Bir tohum veya çekirdeğin canlanma sürecinde en önemli halka, kabuğunun yarılması halkasıdır. Eğer kabuk buna uygun yaratılmamış olsaydı, bir tohumu canlandıracak süreç daha başta akim kalmış olacaktı.

Elinize aldığınız bir tohum veya çekirdeğin büyüme potansiyelini çıkarsanız, geriye kalan şey pek bir değer ifade etmez. Onu değerli kılan asıl unsur, büyüme potansiyelidir. Şu halde Fâlık ism-i şerifinin tecellisi, tohumu ve çekirdeği değerli kılan şeyin ta kendisidir. Toprağın çürütücü etkisi bilinen bir gerçektir. Buna rağmen tohumun ve çekirdeğin, çürüten toprak içinde çürümeyip aksine büyümesi, Fâlık isminin mucizevî tecellisidir.

Her tohum ve çekirdek, muazzam bir hesaba ve matematiğe dayanır. Sadece içeriği matematik değerler üzerinden kayıt altına alınmakla yetinilmemiş, bu kaydın korunması için de yine matematiğe dayalı muazzam bir güvenlik sistemiyle korunmuştur. Her tohum bir bilgi hazinesidir. İçinde ciltlerce kitaba sığmayacak kadar büyük bilgi taşır. Bitkinin ne kadar büyüyeceği, neye benzeyeceği, hangi şekli alacağı, meyve verip vermeyeceği, kaç dereceyi görünce sürgün atıp kaç dereceyi görünce kepenkleri kapatacağı, rengi, kokusu, tadı hep tohumun bilgi hazinesinde kayıtlıdır.

Bu bilgi sadece statik ve durağan değil, dinamik ve gelişmeye elverişlidir. Yani bitki geliştikçe bitkinin bilgisi de gelişir. Bitki büyüdükçe bitkinin bilgisi de büyür. Bitki bilgisindeki bu değişim, gelişim ve büyümenin kodları, tohum ve çekirdekte kayıtlıdır. Bunu bilmek insana Allahu Ekber dedirtiyor.

Aynı sistem insan hücresinde de vardır. Canlıların yapıtaşları olan hücrelerin zarı, tıpkı tohumların kabuğuna benzer. Babanın döl suyundaki sperm oku, hedefte yer alan annenin rahmindeki yumurta zarını delip de içeri giremeseydi, başta insan olmak üzere hiçbir canlı varlık oluşmazdı. O zarın yarılmasını takdir eden de Fâlık olan Allah'tır.

Bütün bunların ardından, şu ayetler daha iyi anlaşılmaktadır:

"Hiç toprağa ektiğiniz tohumu düşündünüz mü? Siz mi ekip büyütüyorsunuz onu, yoksa Biz miyiz ekip büyüten? Eğer dileseydik, onu çürüyüp un ufak olmuş bir ahşap kalıntısına çevirirdik." (Vakıa 56:63-65)

3.4. Allah sabahın Fâlık'ıdır

Uykudaki tohumların sabahı, kabuklarını çatlattıkları zamandır. Zira tohum uyanmadan, kabuğunu çatlatamaz. Zamanlar içinde sabah vakti de tıpkı böyledir. Varlık ağacının en soylu tohumu ve meyvesi olan insan da büyümek istiyorsa, sabah vakti uyanmalı ve kabuğunu çatlatmalıdır. Sabah namazı işte bu uyanışı temsil eder.

Zaman tohum veya çekirdek, sabah ise bu tohum veya çekirdeğin büyümek için kabuğunu çatlattığı vakittir. Allah nasıl ki tüm tohum ve çekirdeklerin Fâlık'ı ise, zaman tohumunun da Fâlık'ıdır. Kur'an, Allah'ın zamanın ağzını açarak gecenin içinden gündüzü çıkaran Fâlık olduğunu bize şu ayetle hatırlatır:

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

"O sabahın Fâlık'ıdır. Ve O geceyi dinlenme vakti, güneşi ve ayı zamanı tayin ölçüsü kıldı. Bunlar, her şeyi bilen sonsuz kudret sahibinin iradesiyle tayin ve tesbit edilmiştir." (En'âm 6:96)

- "O sabahın Fâlık'ıdır" demek ne demektir?

- Şu demektir: Yüce Allah geceyi bir çekirdeğin kabuğunu yarar gibi yararak, içinden sabah filizini çıkarandır. O, insan büyüsün ve gelişsin diye zamanı insanın hizmetine amade kılmıştır. Bir sonraki cümleye göre, varlık ağacının şerefli tohumu olan insan, geceyi dinlenmek gündüzü çalışmak için kullanmalıdır. Ama kulluk gece de gündüz de sürmelidir. Bu yüzden, gece de gündüz de ibadetlerle taçlandırılmıştır.

Ayetin son cümlesi önemli bir uyarı taşımaktadır. Buna göre sabahı var eden ne aydır ne güneş. Sabahı var eden Fâlık olan Allah'tır. İnsan sabahtan dolayı teşekkür edecekse, bu teşekkürün mercii güneş ve ay değil Allah olmalıdır.

4. FÂLIK İSMİNİN TECELLİLERİ

4.1. Sabah Fâlık isminin tecellisidir

İnsanın sabahı, doğum anıdır.
Düşüncenin sabahı, dile düştüğü andır.
Dünyanın sabahı, güneşten koptuğu andır.
Sevginin sabahı, vuslat anıdır.
Ölümün sabahı, yeniden diriliş anıdır.
Mü'minin sabahı, cennete girdiği andır.
Tohumun sabahı, kabuğunu çatlattığı andır.

Sabah Fâlık isminin tecellisidir. Sadece sabah değil, akşam da Fâlık isminin tecellisidir. Zira gecenin bağrından gündüzü çıkaran, gündüzün bağrından geceyi çıkaran O'dur. O, âlemlerin Rabbidir. O, zamanın Rabbidir. O, sabahın Rabbidir:

"De ki: Sığınırım sabahın Rabbine; yarattığı şeylerin şerrinden!" *(Felak 113:1-2)*

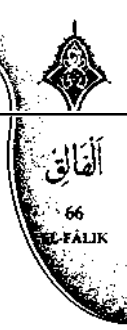
Gece karanlıktır. Karanlık bilinmeyenlerle doludur. Bilinmezlik insanı korkutur ve ürkütür. Bu yüzden gecenin başlangıcı olan akşamın şerrinden Allah'a sığınılır. Bu gayet anlaşılabilir bir durumdur. Fakat gündüz gece gibi, sabah akşam gibi değildir. Sabah başlama vaktidir. Gündüz her şey gün ışığı altında gözü olana görünür.

- Durum bu olduğuna göre, insan neden sabahın Rabbine sığınmalıdır?

- Şundan: Bir adım sonrasının bilinemezliği açısından gece ne kadar karanlıksa, gündüz de o kadar karanlıktır. Gün ışığı eşyayı aydınlatır. Fakat insanı bir adım sonra neyin beklediği sorusunu aydınlatmaz. Bu açıdan gündüzün geceden hiçbir farkı yoktur.

Burada dört unsur vardır:

1. Ne: "Sığınma".
2. Kim: "Mü'min insan".
3. Kime: "Sabahın Rabbine".
4. Neden: "Yaratılan şeylerin şerrinden".

Şer Allah'a nisbet ve isnat edilemez. Şer "Allah'ın şerri" (*şerrullah*) değil, yaratılanların şerri" (*min şerri mâ halak*) olarak nitelenir. Allah'ın bir ismi de *Hayr*'dır (Bkz: *Hayr*). İsmi *Hayr*, varlığı hayır, zatı hayır olana şer isnat edilmez. Şer Allah'tan sudur etmez, Allah'ın yarattıklarının yaratılış amacı dışında kullanılmasından sudur eder.[1] Eğer şerrin kaynağı Allah olsaydı, şerden Allah'a sığınmak abes olurdu. Zira bir şey zarar veriyorsa, ondan kaçılır ona sığınılmaz. Şerden şerrin kaynağına sığınmakla, ateşten kurtulmak için cehenneme sığınmak arasında fark yoktur.

Yarattıklarının şerrinden sabahın Rabbine sığınmak, sizin için bilinmezlik ve karanlıklarla dolu olan geleceğinizi, Allah'a havale etmektir. Sığınacağınız Tanrı, Rab olan Allah'tır. Ayette Allah'ın "felak'ın Rabbi" sıfatıyla anılması boşuna değildir. Zira tohumlara can veren Allah, zamana da can verir. Tohumları terbiye eden Allah, zamanı da terbiye eder.

Allah'ın zamanı terbiye etmesi, Rab ismiyle tecelli etmesidir. Bu ise, zamana müdahil olmasıdır. Zamana ilahi müdahalenin sırrı, insanın irade ve akıl sahibi bir varlık olmasıdır. İnsanın irade ve aklıyla ortaya koydukları, Allah'ın rububiyyet tecellilerinin şeklini ve yönünü belirler. İşte insan, kendisinden istenen "sığınma" işinin faydasını asıl o zaman görür. Sığındığı Allah onu yardımsız ve desteksiz bırakmaz. Ona eşyayı yaratılış istikameti üzere nasıl kullanacağını vahiyle öğretir. Zira Allah odur ki; ***"tüm mahlûkatı yarattı ve yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanım verdi. O ki, her şeye yaratılıştan bir ölçü ve amaç takdir etti, sonra*** (o ölçüye uyarak amacına ulaşacak) ***istikamete yöneltti."*** (87:2-3) Hz. Musa'nın "Rabbiniz kimdir?" sorusuna verdiği cevapta olduğu gibi: ***"Bizim Rabbimiz her şeyin yaratılışını takdir edip, sonra da onu yaratılış amacına yöneltendir."*** (20:50)

4.2. Fâlık'ın tecellisi olarak İmtihan ve iptilalar

Kâinat biz insanoğlu için aklın havsalanın almayacağı kadar

[1] Bkz: *Kader Risalesi ve Şerhi*, s. 192-200.

büyük olsa da, Allah'ın kudret elinde bir tohumdur. İnsan da öyledir. Mahlûkat ağacının en soylu meyvesi olan insan, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın kudret elinde bir tohumdur. Rab olan Allah, insan tohumunu cennette hasat etme muradıyla dünya tarlasına ekmiştir.

Bir tohumun büyüyüp yaratılış amacına ulaşması için, zor süreçlerden geçmesi gerekir. Aynen öyle, insanın da büyüyüp yaratılış amacına ulaşması için çok daha zor süreçlerden geçmesi lazımdır. Ne var ki, statik kadere tabi bir tohum ile dinamik kadere tabi bir insanın büyümesi farklı yasalara bağlanmıştır. İrade ve akıl sahibi olan insan, seçimleriyle belirleyecektir yolunu. İlahi tecellilerin şeklini, insanın bilinçli tercihleri belirleyecektir.

İnsanı seçim ve tercih yapmaya zorlayan her unsurun adı "imtihan"dır. İmtihan ve iptilalar, insanı büyütmek içindir. Her tohum gibi, Allah insanı da bir kabuk içinde muhafaza etmiştir. Fakat insan yaratılıştan kendisine ayrılan yeri keşfeder ve o yere yerleşirse, inkişaf etmeye başlar.

Başka tohumlar büyümek için sancı çekmek zorunda olmayabilir. Fakat insan tohumu, büyümek istiyorsa sancı çekmek zorundadır. Sancı daha insan tohumunun sabahı olan doğumla başlar. Çocuğun doğum sırasında anneye yaşattığı acıyı, başka hiç kimse yaşatamaz. Fakat anne bu acıdan dolayı evladını suçlamaz. Her anneye, doğurmak için çektiği acının hediyesi hazırlanmıştır. Anneler için hazırlanan bu hediye "annelik" ve "bilgelik"tir. Bu ilahi hediye doğum yapan herkes için hazırlanır, fakat bazıları bu hediyeyi alır ve "annelik bilgeliğini" kazanır. Bazıları ise almaz ve annelik bilgeliğini kazanamaz.

Annelik bilgeliği kazanmak için, "rahim" organına sahip olmak şart değildir. Fakat "merhamet" duygusuna sahip olmak şarttır. Peygamberlerin hayatı bunun şahididir. Peygamberler organ anlamında bir "rahme" sahip olmadıkları halde, insan doğuran erlerdi. Onlar *umm* (anne) gibi şefkat ve merhamet abidesi olmasalardı, *ummet*'e sahib bir *imam* olamazlardı.

"Belanın en şiddetlisine önce nebiler maruz kalmıştır" sözünün sırrı, işte buradadır. Zira her imtihan ve iptilada Fâlık olan Allah'ın bir tecellisi gizlidir. İnsanın kabuğunu çatlatıp büyümeye başlaması için, imtihan ve iptila gereklidir. Yoksa

beşer, "bilkuvve insan" olarak kalır, asla "bilfiil insan" haline dönüşemez.

4.3. Fâlık'ın tecellisi olarak ibadetler

İnsan denen bu cins tohum büyümek istiyorsa, beslendiği bir besin deposu olmalıdır. Tıpkı tüm tohumlar gibi. Tohumları yaratan Rab, onların besleneceği besinleri de içine depolamıştır. Tohum büyümek için gerekli ortamı bulduğunda, topraktan önce içinden beslenir. Bu iç besin sayesinde saçak salar. O saçaklarla toprağa ve onun bağrında barınan bir yığın minerale ulaşır. Bu iç besin sayesinde filiz sürer. O filiz sayesinde suya ve güneşe ulaşır.

- Tohumun Rabbi tohumun anne sütü mesabesindeki ilk besinini tohumun içine depolamıştır da, kâinatın en cins tohumu olan insanın ruhunu gıdasız mı bırakmıştır?

- Hayır. İnsan ruhunun gıdası ibadetlerdir. Bu yüzden ibadetlerde Fâlık isminden bir tecelli vardır. Allah insanı ibadetlerle besler.

İbadetler insan ruhunun gıdasıdır. O ibadetlerin insanları bir araya getirdiği cemaat ortamları, tıpkı bir bitkiyi besleyen toprak gibi insanı besler. Bahçe safa giren ağaçların toplamıdır. Tıpkı öyle, cemaat de ibadet için bir araya gelen insanların toplamıdır. Meyveli ağaçların bir başına ya da kendi türünden başka ağaçlarla birlikte olması nasıl ki meyve miktarını etkiliyorsa, aynı şey insan için de geçerlidir.

5. FÂLIK OLAN ALLAH'A DUA

Ya Fâlık, Ya Allah!
Yoktan var eden de, vardan var eden de Sensin!
Varlık tohumunu yarıp, eşyayı meydana getirensin!
Her atomda, her hücrede, her tohumda tecelli edensin!
Çekirdeği ağaca, ağacı çekirdeğe sebep kılan Sensin!

Ya Fâlık, Ya Allah!
Ey tohumların içine ağaçları sığdıran Allah'ım!
Ey hücrelerin içine canlıları sığdıran Allah'ım!
Ey atomların içine âlemleri sığdıran Allah'ım!
Bizim içimize de Senin muhabbetini sığdır!

Ya Fâlık, Ya Allah!
Ey sabahın ve akşamın eşsiz ve benzersiz Rabbi!
Yarattıklarının şerrinden yalnız Sana sığınırız.
Ey sevincin ve hüznün, hayatın ve ölümün sahibi!
Tercihlerimizin şerrinden Sana sığınırız!

Ya Fâlık, Ya Allah!
İlahi kelamın ayetleri bire bin veren birer tohumdur.
O tohumlardan yüreklerimize de saç ya Rabbi!
Senden mahrum olan her şeyden mahrumdur!
Vahyini gönlümüze, gönlümüzü vahyine aç ya Rabbi!

Âmin!

اَلْبَدِيعُ

67

EL-BEDÎ'

Yoktan var eden
Eşsiz ve benzersiz yaratan
Yoktan icad eden mükemmel sanatkâr

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Bedî', Allah'ın Kur'an'da yer alan esma-i hüsnasındandır. Kur'an'da, Allah'a isnatla isim kalıbında iki kez gelir. Yoktan var eden, eşsiz ve benzersiz icat eden, yoktan icat eden mükemmel sanatkâr, yaratma işini eşsiz bir sanatkârlıkla icra eden sonsuz ve mutlak özne demektir.

Bed', iki asli anlama birden gelir.

1. Bir şeyin başlangıcına ve önceden olmayan bir şeyin sonradan ortaya çıkmasına delalet eder. *El-Bed'*, "başlangıç" demektir.

2. Bir şeyin sona ermesine, arkasının kesilmesine delalet eder. Bu duruma bakınca kelime zıt anlamlı gibi görünmektedir.

B-d-e (بدأ) ile *b-d-'a* (بدع) arasındaki fark da burada ortaya çıkmaktadır. İkisi de "başlangıç" ifade eder. Fakat *ayn*'lı olan *hemze*'li olandan farklı olarak "ilk" olma yanında "son ve sonradan olma" durumunu da ifade eder. *Bedee* (başladı) fiili herkes için kullanılır, fakat *ebde'a* fiili yalnız "ilk ve yoktan başlayan" için kullanılır.

Bid' "ilk", "yeni", "türedi" demektir. ***"De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim"*** (46:9) ayeti buna delalet eder. Bu ayetin metninde yer alan *bid'* kelimesinin dişili *bid'at*'tır. *Bid'at*, "dinin aslında olmadığı halde dine sonradan sokulmuş şey", yani "uydurulan din" demektir.

Bedî', "Yoktan eşsiz ve benzersiz yaratan" demektir. *Bedî'* ismini bazı dilciler, dört harfli *ebde'a* köküne nisbet ederek *mubdi'* manasına almışlardır. Bu sonuca takdir yoluyla varmışlardır. Fakat Asmaî bu görüşü reddederek, kelimenin kökeninin üç harfli olup kıyas yoluyla sıfat-ı müşebbehe vurgusu kazandığını söyler. Birincilere göre "yoktan var eden", Asmaî'ye göre ise "eşsiz ve benzersiz yaratan" anlamına gelir (*el-Menar*).

Bizce Bedî' isminin manası, bu yaklaşımın toplamıdır. İsm-i fail kalıbı daha çok failin fiiline ilişkin iken, sıfat-ı müşebbehe kalıbı failin zatına ilişkindir. Bu durumda *bedî'* hem Yaratan'ın eşsiz ve benzersizliğine, hem de yarattığının eşsiz ve benzersizliğine delalet eder. *İbdâ'*, "daha önce var olan bir örneğe ve ham-

maddeye ihtiyaç duymaksızın, benzeri daha önce var olmayan bir şeyi hiç yoktan yaratmak" demektir. Aynı zamanda "yoktan icat eden mükemmel sanatkâr" anlamını da içerir.

Kur'an'da *halk* ile "yaratma" insana nisbet edilir, lakin *ibdâ'* ile yaratma asla insana nisbet edilmez. Sadece sanat değil, sanatını icra etmek için gerekli olan her şeyi yaratana Bedî' denir. *Bedî'* de *mubdi'* de ism-i faildir. Fakat iki fail formu arasında fark vardır. Fiilini icra için hiç kimseye muhtaç olmayan fail için *Bedî'*, başkalarına muhtaç olan fail için ise *mubdi'* formu kullanılır.

Bedî', mübalağa ile ism-i fail kalıbıdır. Bu kalıptan gelen tüm isimler ism-i mef'ul manasını da içinde barındırır. Fakat *Bedî'* isminin ism-i mef'ul manası olan "Eşsiz ve benzersiz yaratılan" karşılığı Allah için düşünülemez. Belki bu mana; "Eşsiz ve benzersiz varlık" şeklinde anlaşılabilir.

El-Bedî, sadece Allah'tır. Allah dışında hiçbir varlık Bedî' ismiyle anılamaz. Zira *İbdâ'*, "yoktan var etmek" anlamına gelir. Yoktan var eden, sadece Allah'tır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. İbdâ': yoktan var etmek

Yokluk insan için kavranabilen bir şey değildir. Zira insan zihni en uçuk hayalleri ve rüyaları bile, varlık üzerinden tasarlar. Mevcudu keser, biçer, kırpar, ekler. En nihayet bilinen şeylerden kopardığı parçaları birbirine ekleyerek bilinmeyen şeyler yapar. Ama bütün bunları yaparken bildiklerini kullanır. Aslında icat ettiği hayali varlık 'yok' olan bir varlık değil, var olan varlıklardan kırpılan parçalardan oluşmuş sentezdir.

Yok'un ne tabiatta hakiki varlığı, ne zihinde imajı, ne dilde adı vardır. Bu üç varlık halinden birinde var olana 'yok' denemez.

İnsan mutlak yokluğu kavrayamadığı için, yoktan var etme anlamına gelen ilahi *İbdâ*'yı da kavrayamaz. Şu halde, el-Bedî' isminin tecellisi olan ilahi İbdâ', en azından şimdiki bilgi dağarcığımız dikkate alındığında, bilginin değil imanın konusudur.

Allah bu âlemi yoktan var etmiştir. Allah'ın mutlak kudretine iman edenler, bunun mümkün olduğunu da bilirler. Zorunlu varlık Allah'tır. Bu âlemin varlığı ise mümkün varlıktır. Mümkün varlığın var olması da, yok olması da mümkündür. Dahası, yok olduktan sonra yeniden var olması da mümkündür.

2.2. İbdâ' ile bağlantılı diğer kavramlar

Sözün burasında, *ibdâ'* ile bağlantılı kavramlara bir göz atalım:

İbdâ' mutlak manada yoktan var etmeye denir. İbdâ ile yaratılanın, o yaratılmadan önce bir ilk örneği, bir arketip ve prototipi var olamaz. İbdâ, orijinali yaratmadır. Zıddı *ifna*'dır ki, "tümden yok etmek" anlamına gelir.

Halk, yoktan da vardan da var etmenin her ikisini birden içerir. *Halk*'ın *ibdâ*'ya açılan bir manası olduğu gibi, *îcâd*'a açılan bir manası da vardır.

Îcâd, yoktan var etmek değil, var olanı kullanarak olmayan bir şey ortaya çıkarmaktır. *İbdâ*'ya benzerliği hakiki değil mecazidir. Hakikatte *îcâd, inşâ*'nın bir üstüdür.

İhyâ, hayatiyet sahibi varlıklarla ilgilidir. Hakiki veya mecazi olarak, hayatiyeti kaybolan veya azalan şeyleri eski hallerine irca etmektir. *İnşâ* daha çok bilgi ve madde alanında, *ihyâ* ise ruh ve mana alanında kullanılır.

İnşâ, dağınık ve bağımsız parçaları birbirine bağlayarak anlamlı bir bütün oluşturmaktır. *Kelime* harflerin inşasıyla, *cümle* kelimelerin inşasıyla, *sure* ayetlerin inşasıyla, *kaside* beyitlerin inşasıyla, *divan* kasidelerin inşasıyla kurulan söz yapılarıdır. *Duvar* taşların inşasıyla, *ev* duvarların inşasıyla, *şehir* evlerin inşasıyla kurulan mimari yapıdır. İnşa, yıkılanı yapmayı da kapsar. Zıddı *imhâ*'dır ki, "yıkmak, dağıtmak, parçalamak" demektir.

Bazıları anlamsız bir taassuba kapılarak, *ihyâ* ile *inşâ*'yı birbirinin karşısına koyarlar. Bu yanlıştır. İhya ne kadar İslami ise, inşa da o kadar İslami'dir. Ne var ki ikisinin de makamı farklıdır. Din ihya edilir, dindar din ile inşa edilir. İslam ihya edilir, Müslüman İslam ile inşa edilir. Tasavvur, akıl ve şahsiyet

eğer ölmeye yüz tutmuşsa ihya edilir, eğer yıkılmışsa inşa edilir.

Islâh, "düzeltmek" anlamına gelir. Özü ve cevheri bozulmadığı halde dışı ve arazı bozulan bir şeyi asli haline döndürmek demektir. *Islâh*'ın zıddı *ifsâd*'tır ki, "bozmak" demektir. Kur'an'da imandan sonra emredilen amel-i salih, "ıslah edici amel" demektir.

İmâr, yıkılanı yapmak ve bozulanı *tamir* etmektir. İmardan söz edilen yerde daha önce bir inşanın gerçekleştiği anlaşılır. Fakat o inşa imha olduğu için tamir gerektirmiştir. Zıddı *imhâ*'dır ki, "yıkmak" ve "bozmak" demektir.

Tecdid, eskimiş olanı yenilemedir. *Tecdid,* zamana maruz kalan şeylerin üzerinden zamanın izlerini silmek, tozlarını silkelemektir. Tecdidi yalnızca toz silkelemeye indirgemek, kavramın hem lafzıyla, hem manasıyla, hem de medlulüyle bağdaşmaz.

İbdâ', bu kavramların hepsinin en üstünde yer alır. *Halk, îcâd, ihyâ, inşâ îmar* ve *tecdîd'in* gerçekleşmesi, *ibdâ*'nın varlığına bağlıdır. *İbdâ'* olmadan bunların hiç biri gerçekleşmez. Bir *el-Bedî'* olmadan da, ibdâ gerçekleşmez. El-Bedî olan sadece Allah'tır. Bunu bize haber veren de Allah'ın kelamıdır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Bedî' ismi

Kur'an'da *b-d-'a* (بدع) maddesinden yalnızca üç kelime yer alır. İkisi Allah'a nisbetle kullanılan *Bedî'* ismidir. Üçüncüsü ise Allah Rasulü'ne "de ki" ilahi emriyle söyletilen bir ayette yer alan fiildir. Ahkâf 9'da olumsuz olarak kullanılan bu fiil, Nebi'nin bir "bid'at" olmadığını ilan sadedinde gelir.

Bedî' isminin kullanıldığı ayetlerin ikisi de "gökler ve yer" tümleciyle birlikte gelir. Yani "Allah göklerin ve yerin Bedî'idir" şeklindedir. Bu durumun akla getirdiği ilk husus, Bedî' isminin zati değil fiili isimlerden biri olmasıdır. Bir isim Allah'ın zatına dönükse "zati" diye anılır. İlah, Hay, Hak gibi isimler buna örnektir. Bir isim fiiline dönükse "fiili" olarak anılır. Zati isimler "Allah kimdir?" sorusuna cevap verirler, fiili isimler "Allah ne

yapar?" sorusuna cevap verirler. Elbette esma-i hüsnadan her isim, birinci soruya bir cevap teşkil eder. Fakat buna ilaveten bazı isimler, ikinci soruya da cevap teşkil ederler. Bedî' ismi ikinci sınıfa girer.

"Gökler ve yer" tümlecinin ihsas ettirdiği ikinci husus da şudur: Kâinatın tamamı Allah'ın Bedî' isminin tecellisine medardır. Zira Kur'an'da nerede *gökler ve yer* kalıbı kullanılsa, orada "her yer, her şey, her zaman" anlamı kastedilmiştir. Bu da Allah'ın Bedî' ismine tüm zamanları ve mekânları şahit olarak göstermek manasına gelir.

Bedî' isminin geçtiği ayetlerden ilki Mekki olan En'am suresinde, ikincisi ise Medeni olan Bakara suresinde yer alır. Bu da bu mubarek ismin hem Mekki hem de Medeni isimlerden olduğunu gösterir.

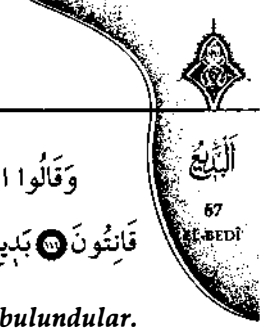
3.2. Allah göklerin ve yerin Bedî'idir

Bedî' isminin geçtiği ilk ayet, nüzul cetvelimizde Kur'an'ın inişinin 10 ve 11. yılına yerleştirilen Mekki En'am suresinde yer alır:

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ
وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

"Fakat görünmez varlık türlerine Allah'a denk bir makam yakıp yakıştırdılar, oysaki onları da O yaratmıştı. Bir de cehaletleri yüzünden O'na oğullar ve kızlar peydahladılar. O'nun aşkın ve yüce olan zatı, insanların her tür tasavvur ve tahayyüllerinin üzerindedir. O, göklerin ve yerin Bedî'idir. O'nun hiçbir zaman bir eşi olmadığı halde nasıl çocuk sahibi olabilir? Kaldı ki, her şeyi yaratan O'dur ve O her şeyi bilmektedir." *(En'âm 6:100-101)*

Bedî' isminin geçtiği ikinci ayet, Medine'de indirilen Bakara suresinde yer alır. Konu ikisinde de hemen hemen aynıdır:

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

"Bir de "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular. Hâşâ! O aşkın bir hakikattir. Aksine göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir: hepsi de O'nun iradesine boyun eğerler. Gökleri ve yeri yoktan, eşsiz ve benzersiz yaratan O'dur. Bir işin olmasını murad ettiğinde, ona sadece "ol" der ve o da hemen oluş sürecine girer." *(Bakara 2:116-117)*

Bedî' isminin içinde yer aldığı bu pasajın konusu, tevhîdi isbat şirki rettir. Şu durumda Bedî' ismine iman ile hedeflenen şey bellidir: Tevhîdi tasdik, şirki inkâr.

- Durum bu olduğuna göre, Bedî' isminin anlam alanında, insanın akleden kalbini tevhîde ikna edip, şirki imha eden bir boyut aranmalıdır: o boyut ne olabilir?

- Allahu âlem o boyut, beşere Allah tarafından bahşedilmiş olan icat, ihya, inşa, imar ve tecdit faaliyetlerinin parlak sonuçlarına bakarak, eşsiz ve benzersiz yaratmanın sadece Bedî' olan Allah'a mahsus olduğu gerçeğini hatırlatmaktır.

İnsanın, bir sanatkârın sanatı karşısında gözleri kamaşacaksa, o sanatkâr göklerin ve yerin yaratıcısı olmalıdır. İnsan, bir sanatkârın sanatına hayran olacaksa, o sanatkâr göklerin ve yerin Bedî'i olan Allah olmalıdır.

Zira sanatına milyonları hayran bırakan her usta sanatkârın yaptığı tüm iş, Allah'ın yarattıklarını taklit etmekten ibarettir. Ona başkalarını kendine hayran bırakan o sanat eserini 'yapma' yeteneğini Allah bahşetmiştir. O yeteneğe uygun malzemeyi Allah yaratmıştır. Malzemesini O'nun yarattıkları arasından seçmiştir. Bu durumda önünde yerlere kapanılması gereken gerçek sanatkâr, O'nun verdiği yetenek ve O'nun yarattığı malzemeyle bir sanat icra eden insan değil, ona o yeteneği ve imkânı bahşeden Allah olmalıdır.

Sanat eseri yaratmak küçük sanattır, asıl büyük sanat sanatkâr yaratmaktır. Dünyanın gelmiş geçmiş tüm sanatkârlarını yaratan, onların üzerinde sanat icra edeceği dünyayı yaratan, o

dünyanın içinde yer alacağı âlemi yaratanın sanatı karşısında kula secdeden başka ne düşer?

Bir sanatkârı öven, gerçekte ona verilen yeteneği övmüştür. Bir yeteneği öven ise, gerçekte o yeteneği bahşeden Büyük Sanatkârı övmüştür. Şu halde, övgülerin tümünün zorunlu adresi mutlak yaratıcı olan Allah'tır. Her güzellik karşısında dile gelen "maşallah", işte beşeri sanatın veya fennin arkasında yatan ilahi sanatın farkında olma halidir.

O ilahi sanat görülmediği zaman sanatkâr veya bilim adamı şamanlığa, sanat eseri veya teknik de puta dönüşme eğilimi gösterir. Bu tür bir sanatın veya tekniğin sonu 'Tanrı'lığı taklit'tir. Tanrı'nın tanrılığını taklit etmeye kalkmak, haddini bilmemektir. Bu insanı gülünç durumlara düşürür. Giderek insanı kendi kendisinin, hemcinslerinin ve eşyanın zalimi yapmaya başlar.

Biz bu durumun insanı düşürdüğü gülünç duruma tarihten bir örnek hatırlıyoruz. Ünlü İtalyan ressam ve heykeltıraş Michelangelo, meşhur eseri Musa heykelini yaptığında, eserinin büyüsüne öyle kapılır ki, gerçeklik algısını yitirerek yaptığı heykele şöyle bağırır:

"Haydi, Musa konuşsana!"

İşte bir başka örnek: Partenon ya da "Elgin" mermerleri 1807'de Londra'da sergilendiği zaman, saf Yunan sanatı için burada daha önce görülmedik bir çılgınlığa şahit olunur. Henry Fuseli, mermerleri görünce, kendine has yabancı aksanıyla şöyle haykırır: "De Greeks were godes! De Greeks were godes!" (Yunanlılar tanrıydı! Yunanlılar tanrıydı!)[1]

Hiçbir eser kendi kendini yaratmaz. Eğer ortada "eser" denilmeyi hak eden bir ürün varsa, onu var eden iradeli ve akıllı bir varlık da vardır. İnsanoğlu, vardan var edilen eserlerin mecazi yaratıcılarını inkar etmeye kalksa, onu ya sahtekar veya deli ilan ederler. Peki, ya yoktan var edilen bu kâinat eserinin hakiki Yaratıcısını inkâr edeni ne ilan etmeli?

---

[1] Martin Bernal, *Kara Atena (Black Athena)*, s. 403.

Bedî' isminin içinde geçtiği bu ayetler, aynı zamanda "Varlıktan önce ne vardı?" sorusunun cevabını verir. Zaten böyle bir sorunun cevabını vermek, ancak Bedî' olanın hakkıdır.

3.3. Bid'at Allah'ın Bedî' isminden rol çalmaktır

Bid'at dişil bir kelimedir. Eril şekli bid'dir. Kur'an'da da eril şekliyle yer alır. Hem "ilk, yeni, taze", hem de "sonradan ortaya çıkan, türedi, uyduruk" anlamlarına birden gelir. Bid'at'ın bugüne kadar kullanılan terim anlamını daha Kur'an nazil olurken kazandığını, Mekke döneminin sonlarında indirilen şu ayetten yola çıkarak söyleyebiliriz:

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ ... ۝

"De ki: ben peygamberlerden bir ilk/bir türedi değilim"

(Ahkâf 46:9)

Bu ayet, zımnen "Peygamberlik benim icat ettiğim bir bid'at değildir" vurgusunu da taşır. Bid' "ilk" anlamıyla alınırsa, ayet "Ben peygamberlerin ilki değilim" anlamına gelir. Hz. Muhammed'in hateme'n-nebiyyîn, yani "peygamberlerin sonuncusu" (33:40) olduğunu söyleyen ayet bunu teyit eder. Bid' "türedi/uyduruk" anlamıyla alınırsa, ayet "Ben türedi/uyduruk bir peygamber değilim" anlamına gelir. Bid'at olan bir peygamber olmak, her halükarda, sahte peygamber olmakla eşanlamlıdır. Özetle, peygamberler arasına karışmış bir bid'at olmak, Allah göndermediği halde, "beni Allah gönderdi" demektir.

3.4. Bid'at hadisinin metin tahlili

Ahkâf 9 bid'/bid'at kelimesinin Allah'ın kitabında nasıl yer aldığını gösteren ayetti. Şimdi de bu kelimenin Nebi'nin lisanında nasıl yer aldığına dair bir habere bakalım:

"فإن خير الحديث كتاب الله. و خير الهدى هدى محمد. و شر الأمور محدثاتها. و كل بضعة ضلالة"

"Şüphesiz sözlerin/hadisin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Rehberliğin/hidayetin en hayırlısı ise Muhammed'in rehberliğidir.

İşlerin en şerlisi sonradan uydurulandır. Ve her bid'at dalalettir."[2]

Bu rivayet, Bid'at Hadisi'nin birçok versiyonundan sadece biri. Bunları karşılaştırdığımızda, rivayetin zaafları da ortaya çıkıyor. Şöyle ki:

1. *Lafızlardaki ciddi farklılık*: Bu, ünlü Bid'at Hadisi'nin Cafer b. Muhammed – babası - Cabir b. Abdillah tarikiyle rivayet edilen şeklidir. Bu hadisi (ölüm tarihleri sırasına göre) Ahmed, Müslim, Nesai, İbn Mace, İbn Huzeyme ve İbn Hibban birbirinden farklı lafızlarla rivayet ederler.

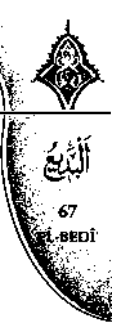
2. *İlk hadis kaynaklarında yer almayışı*: Yukarıdaki hadisçilerin hepsinin eserleri hicri 3. yy. ve sonrasına aittir. Bu rivayet İmam Zeyd (v. 122), Hemmam (v. 132), Ma'mer (v. 153), Malik b. Enes (v. 179), Rebi b. Habib (v. 180), İbn Mübarek (v. 181), Tayalisi (v. 204), Abdurrezzak (v. 209), Humeydi (v. 211), İbn Ebi Şeybe'nin (v. 235) kitaplarına girmemiştir. Bu ciddi bir soru işaretidir. Hadis'i ilk nakleden kaynak Ahmed b. Hanbel'in (v. 241) Müsned'i olarak görünüyor.

3. *Metinler arasındaki tutarsızlık*: Hadisin bazı versiyonlarında, "Sonradan çıkan her şey bid'attır" ibaresi yer alır.[3] Bu durumda "sonradan çıkan her şey dalalet" olmuş olur ki, bu yaratılışın kanunu olan sünnetullaha da kitabullaha da aykırıdır. Allah Rasulü bunu demez. Bazı tariklerinde "Sünnetime ve benden sonra raşid halifelerimin sünnetine yapışın" (Ebu Davud vd.) ilavesi var. Hz. Peygamber kimseyi halef tayin etmeden vefat etmiştir. Bu söz, ***"De ki: ben, bana ve size yarın ne yapılacağını bilmiyorum"*** (46:9) demekle emrolunan Nebi'yi, Allah ile karşı karşıya getirmektir. Kaldı ki, *halife* kelimesinin hadisteki anlamda kıllanılışı, kesinlikle onun vefatından sonraya aittir. Kur'an'daki *hulefâ* kullanımları da buna şahittir.

Bu üç husus hadisin zaaflarıdır. Bu zaaflarına rağmen, hadisin Allah Rasulü'nün fem-i saadetlerinden çıkan bir çekirdeğinin olduğu zannındayız. Zira yukarıdaki şekliyle hadis Kur'an'a ve akla aykırılık içermemektedir. Dahası ayetteki *bid'* ile hadisteki

[2] *Müslim*, 867

[3] İbn Mace, *Mukaddime* 7

bid'at manaca mutabakat arz etmektedir. Bunun için, hadisin yukarıya aldığımız şeklini, metin tenkidine tabi tutacağız. En azından yukarıya aldığımız metin lafzi açıdan "zamanı şaşırmışlık" (anakronizm) zaafını taşımıyor.

Şu bir gerçek ki, İslam ilahiyatında kullanılan birçok kavram, terim anlamını Kur'an'ın nüzulünden çok sonra kazanmıştır. Bu zaman genellikle Tedvin Asrı tabir edilen Hicri 2. ve 3. yüzyıllardır. İslami ilimlerin birçoğunda ilk yazılı ürünler bu dönemde verilmiş, dolayısıyla bu ilimlerin usulleri ve ıstılahları da bu dönemde oluşmuştur. Fakat Kur'an'daki tek kullanımına bakarak, *bid'at* kavramının daha vahyin nüzulü sırasında ıstılahlaştığını söyleyebiliriz.

- Biz bir hadisin "zamanı şaşırmışlık" illetiyle malul olduğunu nasıl anlarız?

- Hadisi, metnindeki terimler açısından da Kur'an'a arz ederek. Bu durumda önümüze iki ihtimal çıkacaktır: Hadisin metninde geçen dini terim veya terimlerin –sıradan kelimelerin değil- Kur'an'da karşılığı ya vardır, ya da yoktur. Eğer varsa bu durumda bakılır: Bu terimin hadiste kullanıldığı anlam Kur'an'dakiyle mutabakat arz ediyor mu etmiyor mu? Eğer etmiyorsa, üç ihtimal vardır:

1. Ya hadis lâfzen değil de mana ile rivayetin azizliğine uğrayarak semantik bir 'istihale' geçirmiştir. Bunun mezhebi, siyasi, sosyal sebeplerinin olması başka bir bahistir.

2. Ya da çok sonraları ihtiyaçtan dolayı uydurularak Allah Rasulü'nün ağzına konulmuştur.

- Peki, Kur'an'da olmadığı halde Allah Rasulü'nün dilinde olan dini terimler olamaz mı?

- İki sebepten olamaz:

1. Her peygamber, kavminin lisanıyla gönderilmiştir (14:4). Peygamberimizle gönderilen vahiy de, onun lisanıyla gelmiştir. Ona bilmediği kelimelerle hitap edilmemiştir.

2. Peygamberimiz "Ümmi Nebi"dir. Onun din dilini Kur'an oluşturmuştur. Vahyin inişinden önce o "Kitap nedir iman nedir bilmezdi". Bu hakikat, Kur'an'la sabittir (42:52).

3.5. Bid'at hadisinin bağlam tahlili

Şimdi rivayetin dış ve iç bağlamına ilişkin tahlile geçebiliriz. Hadislerin en büyük zaaflarından biri de, zamansız ve mekânsızlaştırılmalarıdır. Hadis ideolojisinin elinde hadisler Adeta hayattan koparılıp mücerret ve afakî ve ideolojik birer slogana dönüştürülmüştür. Hayat damarları koparılmıştır. "Niçin, ne, nerede, ne zaman, nasıl, kim?" sorularının cevapları, ravilerin kimliğinin yarısı kadar merak uyandırmamıştır.

Rivayetin zamanı: Daha açık bir karine yoksa, bunu rivayetin diline bakarak tahmin edebiliriz. Rivayette *hadîs* kelimesi, hadisçiler marifetiyle sonradan kazandığı ıstılah manasıyla kullanılmıyor. Rivayette *hadîs* ile kastedilen Kur'an'ın ta kendisi. Aynı şey ikinci cümledeki *el-hudâ* kelimesi için de geçerli. Kur'an'a işaret eden birinci cümlenin ardından gelen cümle Rasul'ün rehberliğine işaret ediyor. *Sünnet* kavramı henüz Kur'an'daki kullanımının dışına çıkıp Nebi'nin örnekliğini gösteren bir terim haline gelmemişti. Bu yüzden burada *sünnet* yerine *hudâ* kullanılmış.

Bilinen bir hakikattir ki sünnet (*sunne*) Kur'ani bir kavramdır ve 16 kez geçer. Fakat hiçbiri de Allah Rasulü'ne isnat edilmez. Bu yüzden 204 yılında vefat eden Şafii *er-Risale*'de, "sünnet"in karşılığını Kur'an'da arayan ilk kişi olmuştur. Kur'an'daki 16 sünnet kavramından hiçbirinin, kastettiği manayı karşılamadığını gören Şafii, bu kez kendisini "sünnet" yerine "hikmet" kavramını ikame etmek mecburiyetinde hissetmiştir.

Rivayetin sebebi: Bu rivayetin öncesi ve sonrasından, Rasulullah'ın birilerine çok kızdığı anlaşılmaktadır. Hadisin başı, bu kızgınlığın nedeninin Kur'an'a dair bir tartışma olduğunu ima ediyor. Devamı da bunu teyit ediyor. Hadisin söyleniş sebebini görgü tanığı İbn Ömer'den nakledilen şu şahitlik daha iyi ortaya seriyor:

"Bir gün Rasulullah evinden çıktı. Evinin arkasında birileri Kur'an ayetleri üzerine tartışıyordu. Nebi son derece öfkelendi. Yanakları öylesine al al oldu ki, adeta kan damlıyordu. Şöyle dedi: "Ey topluluk! Kur'an ayetleri üzerinde cedel (polemik) yapmayınız. Sizden önceki ümmetler cidal sebebiyle helak oldu.

Şüphe yok ki Kur'an'ın ayetleri birbirini tekzip için inmedi, bilakis tasdik için indi."[4]

Bu rivayetten sonra, bid'at hadisi ile Allah Rasulü'nün neyi kasdettiği çok daha net anlaşılmaktadır.

Rivayetin konusu: Topluluğun tartıştığı meselenin kıyametin zamanıyla ilgili olduğu, Müslim hadisinin girişinde yer alan "Ben ve Son Saat işte şu iki parmağım gibi (birbirine bitişik olarak) gönderildik" ifadesinden anlaşılmaktadır.

Şu halde bid'at hadisinde Allah Rasulü'nün "sapma" veya "sapıklık" olarak nitelediği bid'at "kıyametin zamanını tesbite yeltenme" cüretinden ibarettir. Efendimizin *muhdes* tabiri, bu teşebbüsü "sonradan uydurulmuş" bir hurafe olarak algıladığını gösterir. Nasıl ki Ahkaf 9'deki *bid'* kelimesiyle "sahte ve uyduruk peygamber" kastediliyorsa, Allah Rasulü'nün hadisindeki *bid'at* ile de "sahte ve uydurulmuş din" kastedilmektedir.

3.6. Dalalet olan bid'at "uydurulan din"dir

Dinin sahibi kul değil, Allah'tır. Herkes dini Allah'tan öğrenmelidir. Buna Peygamber de dâhildir. Zira Peygamber de dini Allah'tan öğrenmiştir. Rasul olmadan önce ***"kitap nedir iman nedir bilmez"*** (42:52) olduğunu bizzat Kur'an söylemiştir. Allah dinini ikmal etmiştir (5:3). Bir şeyin ikmali, cevherinin da arazının da tamamlanmış olmasıdır. Tamamlanmış dine yapılacak her ziyade, Allah'ın Bedî isminden rol çalmaya kalkmaktır. Dahası şu ilahi hitaba muhatap olmaktır: ***"Siz Allah'a dininizi öğretmeye mi kalkıyorsunuz?"*** (49:16) Şu halde bid'at, Maide 3 ve Hucurat 16 ışığında: Tamamlanmış dine, eksik muamelesi yapılarak sokulmaya çalışılan, din kılığına bürünmüş her tür sahteliktir. Batıl inanç veya hurafe adı altında toplanan her tür sahte din ve sahte metafizik, dalalet olan bid'at kapsamına girer.

Buraya kadar yaptığımız tahliller şu sonucu verir: Allah Rasulü'nün "sapıklık" olarak nitelediği her *bid'at*, imanın konusu olan *gayb* ve ilmin konusu olan *şahadet*'in dışında kalan spekülatif ve zanni bilgidir. Kur'an, kendi bilgi sistemini,

[4] Şatıbi, *İ'tisam* II, 156

tevhîdin bir parçası olarak takdim eder: ***"O Allah'tır ki, O'ndan başka kulluğa layık hiçbir ilah yoktur: O gaybın ve şahadetin âlimidir."*** (59:22) *Gayb* ve *şahadet*, Kur'an epistemolojisinin iki ayağıdır. Mü'mine, gayb *iman* ile şahadet *ilim* ile yakin olur. Gayb Mülk 10'da geçen "işitseydik"in, şahadet "akletseydik"in karşılığıdır. Gayb Fussılet 53'teki "dış alem" (*âfâk*), şahadet "iç alem" (*enfus*)'un karşılığıdır. Allah Rasulü'nün "sapıklık" dediği bid'at, iki ayaklı Kur'an Bilgi Sistemi'ne üçüncü ve protez bir ayak eklemektir. Bu ayak zan ve spekülatif bilgi ayağıdır.

Hz. Ömer'in, çok sonraları "teravih" adıyla anılacak olan Ramazan geceleri kılınan nafile namazların cemaat halinde eda edilmesine yönelik "Bid'at olmaz mı?" uyarılarına karşılık, "Bu ne güzel bidattir" demesi bir tepkinin ifadesidir. Bu tepki, Rasulullah'ın bid'at hadisini anlamayanlara yöneliktir. Hz. Ömer, Allah Rasulü'nün sadece ne dediğine değil, ne demek istediğine bakıyordu. Onu maksadıyla değerlendiriyordu. İstenenin *teşebbüh* (benzemek) değil, *teessi* (örnek edinmek), *taklit* değil *ittiba* olduğunu biliyordu. İkinci bir örnek de Hz. Osman'ın Cuma vaktinde ikinci bir ezan uygulamasına gitmesiydi. Kimse buna bid'at demedi, dediyse de aldıran olmadı.

Reci şehidi Hubeyb b. Adiy, Mekkeliler eliyle idam edilmeden önce iki rekât nafile namaz kılmıştı. Başta Nebi olmak üzere kimsenin aklına "Bu da nerden çıktı?" diye itiraz etmek gelmedi. Aksine bazıları bunu "sünnet" olarak telakki etti. Bu ve buna benzer örnekler, pekâlâ "Kim güzel bir sünnet koyarsa."[5] hadisinin kapsamında değerlendirilebilir. Hadiste ifade edilen 'sünnet koymak' hiçbir kişi, nesil ve zümreye hasredilmemiştir. Şu halde "sünnet koymak" ile "bid'at koymak" arasındaki fark, dini olanla örfi olanı, "tarz" ile "farzı", "tercih" ile "teşri"yi, Allah'a ait olanla beşere ait olanı, "adet" ile "ibadet"i ayırt etme farkıdır. Adet ibadetleşirse, ibadet de adetleşir.

İslam tarihinde baskın zihniyet, *teessi* peşinde olanların değil, *teşebbüh* peşinde olanların zihniyeti oldu. Ebu Abdirrahman Mukbil b. Hadi el-Vadı'î isimli muasır bir Suudlu hoca, ayakkabıyla namaz kılmanın sünnet olduğuna dair bir risale kaleme alabildi. Alt Kıta'da bazı hadisçilerin gayretiyle,

[5] Müslim, *Zekat*, 69

Müslümanlar su yerine taşla taharetlenmeyi sünneti ihya olarak görebildiler. Yine aynı bölgede, şadırvanın başına her gelenin ağzına soktuğu bir *sivak-ı muallaka* (asılı misvak) sallandırmak, sünnete hizmet sayılabildi. Kur'an tilaveti yetmiyormuş gibi, Meclis'in açılışında Buhari tilaveti yapılabildi. Sesinin haram olduğunu düşündüğü için çocuğunu taşla çağıran anneler, çocuklarının başlarını yarabildiler.

Bendeniz, takkesi olmadığında namaz kılmadığını söyleyen bir gençle karşılaştığımda, tamamlanmış dine sonradan ilave edilen her bid'atın neden dalalet olduğunu, ta iliklerime kadar sarsılarak bir kez daha kavramıştım.

Sözün özü: Bid'at, gerçekte Allah'ın Bedî' isminden rol çalmaktır. Zira İslam'ı vaz eden Allah'tır. Kitabında onu ikmal ettiğini buyurmuştur. İkmal edilen bir şey, ilave kabul etmez. İlave kabul eden bir din ise, "ekmel din" değil "noksan din" olur. Allah'ın dinine noksanlık isnat etmek, Allah'a din öğretmeye kalkışmaktır. Düz cahiller dinde indirim yaparlar, cahil sofular ise dine zam yaparlar: Bu ikisi de özünde aynı şeydir.

4. BEDÎ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. İbdâ': Varlıktaki ilahi sanat

Allah'ın Bedî' sıfatıyla varlık üzerindeki tecellisine 'İbdâ' denilir. İbdâ' "yoktan var etmek", "yepyeni bir eser vücuda getirmek", "yarattığını eşsiz ve benzersiz bir sanatla yaratmak" demektir.

Allah'ın yarattığı her şey, Bedî' isminin tecellisine medar olmuştur. İlahi İbdâ', yaratılan her şeyde şu veya bu ölçüde görülür. Yaratılmış olan hiçbir şey, gelişigüzel ve baştan savma değildir.

Kul sanat yapar, fakat görüntüsü tam olsa, işlevi noksan olur. İşlevi tam olsa, görüntüsü noksan olur. İkisi de tam olsa, ömrü fani olur. Cevheri kusursuz olsa arazı kusurlu olur, arazı kusursuz olsa cevheri kusurlu olur. Zira onu yapan sanatkâr kusurludur, sınırlıdır, yetersizdir. Bir mucit icat yapar. İcadına birileri mükemmel der. Fakat o icadı yaparken kırıp döktükleri, yakıp yıktıkları, bozup dağıttıklarının hesabını tutan biri olsa da gösterse, bırakın "mükemmel" demeyi, belki "iyi" bile demeye dili varmaz.

Fakat el-Bedî' olan Allah öyle değildir. O'nun sanatı eşsiz benzersiz olduğu gibi, sanatını icra yöntemi de eşsiz benzersiz-

dir. Başta örneksiz yaratır. Ölümlü sanatkârlar gibi ne model kullanır, ne arketipleri ve prototipleri vardır. O yarattığını yoktan yaratmıştır. Herhangi bir şeye bakarak yaratmamıştır.

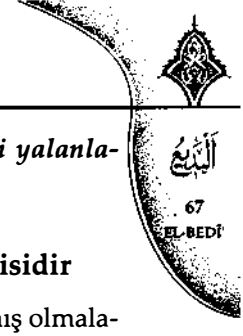
O yaratırken anlamlı ve amaçlı yaratır. Sanatını icra ederken de yarattığı eşyanın anlam ve amacına uygun icra eder. Bu uygunluk zerreden kürreye, mikrodan makroya öyle hayret vericidir ki, bunu hiçbir gözlemci bütünüyle gözlemleyemez, hiçbir akıl kavrayamaz, hiçbir havsala tüm kapsamıyla kavrayamaz. Nasıl kavrasın ki? Maddi varlıklar, kâinattaki boşluğun sadece % 4,5'ini kaplamaktadır. Geriye kalan % 95,5 boş sanılmaktadır. Elbette boş değildir. Daha bu fiziki âlemin durumudur. Bir de metafizik âlem var ki, o âleme dair insanoğlunun bilgisi okyanustan bir damla kadar bile değildir.

Allah'ın sanatını görmek için kanatlarındaki muhteşem renk cümbüşü ile göz kamaştıran bir kelebeğe bakmak yeterlidir. Kelebeklerin ömürleri günlerle sayılır. Bazıları sadece birkaç gün yaşar. Ömrü bu kadar sınırlı olan kelebeğin sadece görünüşüne verilen bu özen, insanı ilahi İbdâ karşısında hayran bırakır. "Allahu ekber" demekten başka elinden bir şey gelmez.

İlahi İbdânın sadece görüntüsü bu kadar muhteşem ve mükemmel. Bir de içi var. İlahi yaratılışa müdahil olmak isteyenleri şaşırtan bir iç dünya bu. Sadece bir örnek nakledelim:

Houston Baylor Tıp Fakültesi'nde beyaz fareleri renkli fare haline getirebilmek için çalışan âlimler, pigment üretiminde rol alan renk genini, beyaz farenin tek hücreli döllenmiş embriyosuna zerk ettiler. Bu farenin yavrularını çiftleştirdiler ve torunlarda herhangi bir renk değişimi görülmediği gibi, tersine, yarısı bir hafta içinde öldü. Projenin başındaki Overbeck, bunun sebebini şöyle açıklıyordu:

"Fare embriyosuna enjekte ettiğimiz gen, fonksiyonunu kaybetmişti. Embriyonun genom kütüphanesinde bu renk geninin diğer genlerle etkileşimi, bu genin mesajının okunmasını engellediği gibi, diğer genlerin de doğru çalışmasına mani olmuştu. Gelişim sırasında mide, karaciğer, kalp, kısaca bütün iç organları ters yerlerde oluşmuş, ayrıca, pankreasla böbrekler tamamen hasara uğramıştı. Anladık ki, şu merhalede herhangi bir gen transferini başarabilme şansımız, farede tahmin edilen gen sayısı olan 100 binde 1'dir. *Farenin genom kütüphanesinde bulunan her bir gen, diğer 100 bin genle bağlantılı olarak fonksiyon görmektedir.*"

Sözün özü: "O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlayabilirsiniz?"

4.2. Sanatkârın yeteneği, Bedî' olanın tecellisidir

İnsanların farklı istidat ve kabiliyetlerde yaratılmış olmaları, ilahi planlamanın bir parçası olsa gerektir. İlahi planlama ise, ilahi İbdâ ile alakalıdır.

Şuna inanıyorum: İnsanlık için kaç sanatkâra ihtiyaç varsa, o kadar insan annesinden sanatkâr olma kabiliyetiyle doğmaktadır. Aynı şey diğer alanlar için de geçerlidir. Fakat bunların hepsi, kendi istidat ve kabiliyetleri istikametinde kullanılmamaktadır. Birçoğunun kabiliyeti gerek ortamını bulamamaktan, gerek imkânsızlıktan, gerek keşfedilememekten dolayı zayi edilmektedir. Bu onların değil, onları zayi edenlerin kusurudur.

Keşf olmadan inkişaf olmaz. Yersiz insan yoktur. Her insanın mutlaka bir yeri vardır. Allah'ın bir insanı nereye koyduğunu öğrenmek için, ona hangi kabiliyeti verdiğini keşfetmek gerekir. Bu yetmez, keşfedilen kabiliyeti inkişaf ettirmek gerekir. Bunun için de, insanı kabiliyeti istikametinde eğitmek icap eder.

Kabiliyetli insanlar arasından çıkan sanatkârlar, Allah'ın Bedi isminden özel bir pay alan kısmet sahipleridir. Onların kısmetine düşen bu ilahi ödülü zayi etmek vebaldir. İki tür zayiden söz edilebilir: 1. Kabiliyetin yerini bulmamasından veya imkânsızlıktan dolayı öldürülmesi. 2. Keşfedilip kabiliyetini inkişaf ettiren sanatkârların, kendini ve haddini bilen bir *mubdi'* olmaya çalışmak yerine, haddini aşarak *el-Bedî'* olmaya kalkışması.

İnsanlar *mubdî'* olabilirler, fakat asla *el-Bedî'* olamazlar. Zira el-Bedi olmak eşsiz ve benzersiz olmaktır. Bir sanatkârın eşsiz ve benzersiz olduğunu söylemek uçuk bir iddiadır. Böyle bir iddiada bulunmak için, insanlığın sonunun gelmesi gerekir. Gerekir, zira gelecekte eşsizliği iddia edilen o sanatkârı fersah fersah aşan başkalarının gelmeyeceği ancak bu yolla sabit olur. Bunu da Allah'tan başka kimse bilemeyeceğine göre, hiçbir kul için Bedî' sıfatı kullanılamaz.

Sanatkârların ortaya koydukları sanat eserleri, bırakın mükemmel olmayı, her açıdan kâmil dahi olamazlar. *Mükemmel* ile *kâmil* arasındaki fark şudur: *Mükemmel*, kemalde son nok-

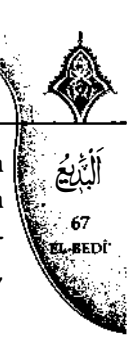
tayı temsil eder ve tamamlanmış bitmiş bir sürece delalet eder. *Kâmil*, kemalde devam eden bir süreci ifade eder. Hiçbir kulun sanatına "mükemmel" denilemez. Bunu demek, aynı zamanda onun bundan iyisini ortaya koyamayacağını söylemektir. Bu anlamda bir insana "mükemmel" demekle, "işi bitmiş" demek aynı anlama gelir. Oysa insan öğrenen bir varlıktır. Bilgisi ve tecrübesi arttıkça daha iyisini ortaya koyar. Onu da beğenmez, daha iyisini arar. Bu "daha iyiyi" aramaların sonu gelmez. Ömür biter, daha iyi için yürüyüş bitmez.

Müslüman'ca bir sanatın temelinde "hayret" yatar; Mutlak Sanatkâr olan Allah'a ve O'nun ilahi İbdâsına hayret... Sanatçı makamı, "hayret makamı" olmalıdır. Hayret makamına eren bir sanatçı, sanatını "hayr" için kullanacak, hayra alet edecektir. Hayreti yükseldikçe sanatı incelecektir. Zira sanatın malzemesi his, terazisi şuurdur. Şuur terazisinden yoksun bir his/duygunun, bendi yıkılmış bir su gibi nereyi tahrip edeceğini kimse tahmin edemez. Şuur insanı ince ayrımların farkında kılan melekedir. Arap dilinde uzvun incesi olan "saç"a *şa'r*, "sözün incesine" *şi'r*, ince farkındalığa *şu'ûr*, ince işçilikli sembole *şi'âr* denmesi bundandır.

Müslüman sanatında "hayret"in yeri ne ise, Yunan-Batı sanatında "taklit" anlamına gelen *mimesis*'in yeri odur. Aristo, sanatı "taklit" (*mimesis*) olarak niteler. Bu yüzden, Yunan heykel sanatında ölçüler taklit edilen şeylerin değişik ölçeklerde birebir karşılığıdır. Yunan panteonunun taştan tanrılarını heykeltıraşlar yontmuştur. Bu sanat, sanatkârı "tanrılar yapan sahte tanrı" konumuna oturtmuştur.

Mimesisin uç noktası, Allah'ı taklide yeltenmektir. Bu haddi aşmaktır. Haddini aşan zıddına inkılâp eder. Eğer sanatkâr Allah'ı taklit etmeye yelteniyorsa, bu yolun sonu giderek kendini Tanrı zannetmeye doğru varacak demektir. Kendini Tanrı sanan, asla Tanrı olmaz. Bu kesin. Kesin olan bir şey daha var: İnsanlıktan da çıkar.

Müslüman sanatkârlar Allah'ı da, Allah'ın sanatı olan canlı varlıkları da, birebir taklitten kaçınmışlardır. Bu onları şiir, hat, tezhip, musiki, minyatür gibi soyut sanatlara yöneltmiştir. Soyut sanat, sanatkârı, katı maddenin kesif dünyasına sıkışıp kalmaktan kurtarır. Onun hayal dünyasının ufuklarını kesif

olandan latif olana yüceltir. Müslüman sanatçıların *mimesis*'ten bile isteye kaçınmasına en tipik örnek, resme en yakın dal olan minyatürdür. Minyatürde perspektiften bile isteye uzak durulmuştur. Minyatürde eşya birebir ölçülerde resmedilmemiş, bundan ısrarla kaçınılmıştır.

Gel gör ki, bu hassasiyetle kendine yeni çığırlar açması beklenen İslam sanatları, modern zamanlarda krize girmiş görünmektedir. Bunun sebeplerinden biri geleneğe körü körüne bağlılıksa, bir diğeri de popüler olanı körü körüne taklittir. İki taklit arasında sıkışan Müslüman sanatçıyı, sıkıştığı bu köşeden kurtaracak olan, "hayret"i yeniden keşfetmesidir. Bunun için de, ilahi İbdânın tecellilerini keşfetmek şarttır. Şartın şartı ise, Allah'ın el-Bedî' ismine iman ve bu mubarek ismin sırrına ermektir.

5. BEDÎ' OLAN ALLAH'A DUA

Ya Bedî', Ya Allah!
Yoktan var eden el-Bedi' Sensin!
Eşsiz ve benzersiz yaratan Sensin!
Yalnız sanatı değil, sanatkârı var edensin!
Yaratışı karşısında gözlerin kamaştığı Sensin!

Ya Bedî', Ya Allah!
Sen ey göklerin ve yerlerin Bedîi;
Bizi varoluşun hakikatine erdir!
Sen ey insanın ve insanlığın Rabbi;
Bizi varlığımızın hakikatine erdir!

Ya Bedî', Ya Allah!
Dinini ikmal ettiğini buyuran sensin;
Bizi uydurulan dinin dindarı eyleme!
Vahiy sofrandan serapa doyuran Sensin;
Bizi indirilen dinin dindarı eyle!

Âmin!

اَلصَّادِقُ

68

ES-SÂDIK

Mutlak doğru
Eşsiz ve benzersiz dürüst
Sözü, işi, vaadi hep doğru olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Es-Sâdık, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Kur'an'da bir yerde yüceltme çoğulu formunda (*Sâdıkûn*) Allah'a nisbetle isim olarak kullanılır. Mutlak doğru, eşsiz ve benzersiz dürüst, sözü, işi ve vaadi hep doğru olan, sonsuz ve mutlak özne demektir.

S-d-k (صدق) harflerinden oluşan kök, bir şeyin "güçlü, kuvvetli" oluşuna delalet eder. Söz veya başka yollarla olur. "Yalan" anlamındaki *kizb*'in karşıtıdır. Doğru söz güçlü, yalan söz güçsüzdür. İnsanı güçlü kıldığı için arkadaşa *sadîk* denmiştir. Evlilik bağını güçlendirdiği için "mehir bedeline" *sadukah* veya *sadâk* denmiştir. Sözü güçlendirdiği için "referans"a *mısdâk* denir.

Sıdk "doğruluk, dürüstlük" demektir. Türk lisanında "düz" demektir. *Sıdk*, hem "konuşanın doğruluğu" için, hem de "haberin doğruluğu" için kullanılır. Fıkıhçılara göre *sıdk*, bir şey nasılsa öylece haber vermektir.

Sıdk şöyle de tarif edilmiştir: Helak olacağını bilse bile, kişinin doğruluktan ayrılmamasıdır. Bir başka tarifi: Dilin kalple uyumudur. Bu yüzden olsa gerek *sıdk*, hak ve hakikat yerine kullanılmıştır (19:50).

Sadaka fiili, "doğru oldu, doğru söyledi" demektir. Çift mef'ul ile birlikte "doğruladı, tasdik etti" anlamına gelir (48:27). Fiil "uygun, isabetli" (10:93) ve "başarılı" anlamında da kullanılır (17:80). *Saddeka* fiili, doğrulukta ileri dereceyi ifade ettiği gibi, "doğruluğunu isbatlamak" (34:20) anlamına da gelir. *Tasadduk*, "sadaka vermek" veya "cezadan vazgeçmek, affetmek" manasına gelir (5:45). İnsanın imanını tasdik için girdiği mali külfet veya kısas hakkından feragat olduğu için *tekelluf* babından gelmiştir. *Musaddık*, "hakikati doğrulayan ve tasdik eden" manasına gelir.

Sadâkat, irfan ehline göre, safa veya cefa, kahır veya lütuf karşısında kalbin değişmemesi halidir. Bu muhabbet mertebelerinden biridir. Beş derecesi vardır: 1. Safa. 2. Gayret. 3. İştiyak. 4. Sevileni yâd etmek. 5. Hayranlık.

Es-Sâdık, düz ism-i faildir. Mutlak doğru ve sonsuz dürüst, doğrulukta eşi-benzeri bulunmayan özne demektir. Es-Sâdık

olan yalnızca Allah'tır. Zira yalnızca O "mutlak doğru"dur. O'nun dışındaki sadıkların doğruluğu mutlak ve sonsuz değil, kayıtlı ve sınırlıdır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah el-Hak olan es-Sâdık'tır

İnsan da sadık olabilir. Fakat Allah'ın Sâdık oluşuyla insanın sadık oluşu arasında mahiyet farkı vardır.

İnsanın sadık oluşu mutlak değil mukayyettir. Sadık olan insan, her alanda birden sadık değildir. Tasavvuru ve niyeti sadık olsa, aklı ve mantığı sadık olmaz. Onlar olsa, sözü her zaman sadık olmaz. O sadık olsa, işi ve davranışı her zaman sadık olmaz. Böylece insani sadakatin menzilleri de ortaya çıkmış oldu. İnsani sadakatin dört menzili vardır:

1. Tasavvur ve niyette sadakat.
2. Akıl ve mantıkta sadakat.
3. Söz ve söylemde sadakat.
4. İş ve eylemde sadakat.

Allah'ın Sâdık oluşu mutlaktır. İlahi sadakat bölünemez, parçalanamaz ve cüzlerine ayrılamaz. Zira Allah es-Samed'dir. O'nun sözüyle işi birbirinden kopuk değildir. Duygularını aklıyla kontrol altına almaya ihtiyacı olan insandır. Allah'ın buna ihtiyacı yoktur. O'nun iradesiyle meşieti, meşieti ile fiili birbirinden kopuk değildir.

Es-Sâdık olan Allah, aynı zamanda el-Hak'tır. El-Hak olandan nasıl ki "batıl" sadır olmazsa, es-Sâdık'tan da "yalan" sadır olmaz. Sadakat ile hakikat aynıdır. Bu yüzden hakkı tasdik etmek, kişiyi hakka sadık yapar. Hakkı tekzip etmek, kişiyi hakka hain yapar.

Sadık olmak Allah'ın zati bir özelliğidir. İnsan için sâdık olmak zati değildir. İnsan düşünür taşınır, doğru olmanın yararına olduğuna inandığında doğru olmaya karar verir. Bu kararını yerine getirmede kusur gösterebileceği gibi, bunda sebat gösterip göstermeyeceği de meçhuldür.

Fakat Allah her daim Sâdık'tır. O'nun sadakati el-Hak olan zatının bir gereğidir. O'nun için "yalan" düşünülemez. O özünde Sâdık, sözünde Sâdık, işinde Sâdık'tır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Allah Sâdık'tır

Kur'an'da bu maddeden 160 küsür kelime yer alır. Bunlar içinde 56'sı *sâdıkûn/sâdıkîn* formunda gelir. Bunlardan sadece bir tanesi Allah'a nisbetle kullanılır. O kullanım En'âm 146. ayette yer alır ve azamet cemisi formunda *Sâdıkûn* şeklinde gelir.

En'âm suresi Mekke döneminin 10 veya 11. yılında nazil olmuştur. Bu durumda bu ismi de Mekki saymak icap eder. Nüktesi şu olsa gerektir: Ey Mekke okulunun öğrencisi olan mü'minler! İman etmek, Allah'a söz vermektir. Ölseniz de sözünüze sadık olun! Akıbet sizindir.

Es-Sâdık ismi zata dönük bir isimdir. Bu ismin fiile dönük tecellilerini ef'âl-i hüsnadan olan ve öznesi Allah olan *sadaka* fiilleri temsil eder (3:95; 33:22; 48:27)

Sâdık isminin Kur'an'da yer aldığı tek ayet, ilahi risalete tabi her ümmet gibi önceden Müslüman olduğu halde sonradan Yahudileşen İsrailoğullarıyla alakalı bir pasajda yer alır:

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

"Yahudileşenlere tırnaklı her tür hayvanı haram kıldık; ve onlara ineğin ve koyunun sırt, bağırsak ve kemik yağları dışında kalan içyağlarını da haram kıldık: Onları, haddi aşmaları sebebiyle işte bu şekilde cezalandırdık: Çünkü Biz, kesinlikle (sözümüzde) ***Sâdık'ız."*** *(En'âm 6:146)*

Bu ayette, İsrailoğullarına verilen bir cezadan söz edilmektedir. O ceza, daha önceden haram olmadığı anlaşılan bazı gıda-

ların "haddi aşmaları sebebiyle" (*bi-bağyihim*) İsrailoğullarına haram kılınmasıdır.

Bu ayetten yola çıkarak gıdalarda haramlığı ikiye ayırmamız gerekir:

1. Gıdanın öz yapısından dolayı haram kılınanlar.

2. İmtihan ve cezalandırma maksadıyla haram kılınanlar.

Ayetteki haram kılma, ikincisine giriyor. Eğer birincisine girseydi, Muhammed ümmetine de haram kılınırdı. Fakat ayette söz edilen gıdalar bu ümmete helaldir. Kaldı ki Yahudilere kan ve domuz eti Tevrat'ta açık ve net olarak haram kılınmıştır. Oysa bu ayette bunlardan söz edilmez. Onlar bu ümmete de haram kılınan şeylerdir ve birinci kısma girer. Zaten bu ayetin hemen öncesinde, bu hakikat şöyle dile getirilir:

قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُوْنَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوْحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيْرٍ فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤٥﴾

"De ki: "Bana vahyedilenler içerisinde leş ya da akan kan veya domuz eti –ki o katıksız pistir-, yahut amacından saptırılarak Allah'tan başkası adına kesilen kurban dışında, yemek isteyen için yasak olan hiçbir şey göremiyorum. Fakat çaresiz kalan kimse, hakka tecavüz etmeden ve zaruret sınırını aşmadan (yemişse), ***unutma ki Rabbin sonsuz bir bağışlayıcı, sınırsız bir merhamet kaynağıdır."*** *(En'âm 6:145)*

İmtihan ve cezalandırma amaçlı haram kılma ile Allah'ın Sâdık olması arasındaki bağa gelince... İsrailoğulları Allah'a söz vermişlerdi. Allah onlardan sözlerinde durmalarını şöyle istedi: ***"Ey İsrailoğulları! Bir dönem size verdiğim nimetlerimi hatırlayın! Siz bana verdiğiniz sözde durun ki ben de size olan vaadimi tamamlayayım ve kaygınızın merkezinde sadece Ben olayım!"*** (Bakara 2:40)

İsrailoğullarına verilen nimetlerin başında peygamberler ve kitaplar gelir. Ayrıca Allah onlara, vahyi insanlara taşıma gibi kutsal bir görev tevdi etti; çölde su, men, selva ve onları gölgeleyen bulut verdi.

Allah'ın İsrâiloğullarından itaat, bireysel ve sosyal arınmayı temsil eden namaz ve zekat, iyiliği emir kötülükten nehiy ve peygamberlere, özellikle de Tevrat'ta geleceği haber verilen Ümmî Peygamber'e ve ona indirilen Nûr'a iman konusunda söz aldığını, buna karşılık da onların geçmiş günahlarının üzerini örtmeyi, hatalarını affetmeyi, dünya ve ahiret saadeti vermeyi vaat ettiğini Kur'an'dan öğreniyoruz (5:12; 7:156-157).

İsrailoğulları verdikleri söze rağmen hadlerini aşınca, ilahi cezaya çarptırıldılar. İşte bu cezalardan biri de bazı yiyeceklerden mahrum edilmeleridir. Ayetteki *haram* kılınma, *mahrum* kılınma vurgusunu taşımaktadır.

3.2. Sadakallahu'l-'azîm

Kur'an okunduktan sonra "Allah doğru söyledi" anlamına gelen *sadekallahu'l-'azîm* sözü, sonrakilerin sünneti kabilinden ümmetin diline yerleşmiştir. Bu güzel sünneti her kim koyduysa, Kur'an'ın "*Kul sadekallah*: de ki Allah doğru söyledi" (3:95) emrine uygun hareket etmiştir.

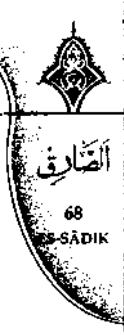
Esasen es-Sâdık ismi sadece sözün doğruluğunu değil, özün ve işin doğruluğunu da ifade eder. Bu durumda bizi hayran bırakan kevni mucizeler karşısında da *sadakallahu'l-'azîm* demek işin ruhuna aykırı olmayacaktır. Mesela bir bülbülün ötüşünü dinledikten sonra *sadakallahu'l-'azîm* demek gibi...

"Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir ki?" *(Nisâ 4:87, 122)*

Şu halde Allah'ın dünya ve ahirete ilişkin vaat ettiği her şeyin gerçekleşeceğine iman etmek, es-Sâdık ismine imanın kapsamına girmektedir.

Allah, Hudeybiye umresine sebep olan rüyayı Rasul'üne göstermişti (48:27). Rasulü de Allah'ın es-Sâdık ismine güvenerek 1400-1500 kişilik bir umreci kafilesiyle yola çıkmıştı. Kafile, Arap geleneğinde savaşın yasak olduğu aylardan Hicri 6. yılın Zilkade başında (Mart, 628 m.), yanlarına tek bir kılıçtan başka silah almadan ihramlı olarak yola çıkar.

Fakat Mekkeliler Müslümanların bu talebine olumsuz cevap verirler. Bununla da yetinmeyen Mekkeliler, Haram ay

geleneğini çiğneyerek Halid b. Velid komutasında 200 kişilik bir süvari birliği çıkarırlar. Mekke'ye iki günlük mesafede bu haberi alan Hz. Peygamber, kafileyi hızla Cidde-Mekke yolu üzerinde Kâbe'ye 20 kilometre mesafedeki Hudeybiye'ye intikal ettirir. Osman b. Affan'ı amaçlarını açıklamak için Mekke'ye gönderir. Hz. Osman'ın Mekke'de öldürüldüğü şayiası yayılır. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan herkesten kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair Biat alır.

Birçok olayın ardından Mekkeli müşriklerle 4 maddelik bir barış anlaşması imzalanır. Bu anlaşma İslam ile insan arasındaki fiziki ve psikolojik engelleri kaldırır. Anlaşmanın ardından gelen iki yılda, yirmi yıllık insan kazanımından daha fazlası kazanılır. Üç ay sonra bölgenin en güçlü kale devletlerinden biri olan Hayber fethedilir. Yaklaşık iki yıl sonra ise Mekke fethedilir.

İşte bütün bunlar bir "rüya"nın gerçekleşmesidir. Yüce Allah, sevgili Nebi'sine gösterdiği rüyayı böyle tasdik etmiştir:

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۖ

"Doğrusu Allah, gördüğü rüyayı gerçekleştirmek suretiyle Elçisini tasdik etmiştir." *(Fetih 48:27)*

Bu rüya, sadece mü'minlerin burnunda tüten Kâbe'yi ziyaretten ibaret değildir. Bu ibadetin adı "umre"dir. Umre, imar etmek ve mamur olmaktır. Kâbe'yi ziyaret küçük umredir. Asıl imar edilecek olanlar insanların içindeki Kâbe olan kalplerdir. O kalpleri İslam fethedince, büyük umre gerçekleşmiş olur.

4. SADIK OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Hakkın "musaddık"ı olmak

Es-Sâdık ismi Allah'ın zatına dönük bir isimdir. "Allah kimdir" sorusunun cevabına daha yakındır. Bu ismin "Allah ne yapar?" sorusuna bakan tecellilerini, Allah'a nisbetle kullanılan fiiller temsil eder. Bu fiiller, Allah'ın es-Sâdık isminin hayata yönelik tecellilerinin büyüklüğüne delalet eder.

Allah'ın es-Sâdık isminin insandaki tecellilerinin başında,

insanın hakikati tasdik etmeye müsait bir vicdan, akıl ve irade ile donatılması gelir. İnsan bu melekelerini atıl değil de aktif tutmuşsa, bu melekeler hakkı ve hakikati tasdik için yeterlidir.

Hakikati tasdik edene *musaddık* denilir. Kur'an bu ismi daha çok indirilen hakikatler olan vahyi tasdik edenler için kullanır. Her mü'min musaddık, her musaddık mü'mindir. Vahyin hakikatlerini tasdik eden her mü'mine, elinden geldiğince tasdik ettiği hakikatleri hayata taşımak düşer. Zira tasdik ettiği bir hakikati yaşamak, onu tasdik etmenin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan bir hakikati tasdik edip de yaşamıyorsa, o kişi ya tasdikinde samimi değil, ya da tasdik ettiği o şey yaşanmaya uygun bir hakikat değildir.

Hakikate sadakat bedelsiz olmaz. Bu bedeli ödeyenler üzerinde, es-Sâdık isminden bir tecelli vardır. Bu bedel bazen can bazen mal olur. Böylesi zor durumlarda dahi hakikate sadakatten ayrılmayanları Kur'an gelecek tüm nesillere şöyle örnek gösterir:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

"Mü'minler içerisinde Allah adına verdikleri söze sadık kalan nice yiğitler var; onlardan kimi kendini adak olarak sunmuş kimi de sırasını beklemekte, fakat asla sözünden dönmemektedir." *(Ahzab 33:23)*

Şu olay bu ayeti açıklayıcıdır: Bir gurup sahabe girdikleri her savaşta şehid oluncaya kadar çarpışacaklarına dair ant içmişlerdi. Onlardan ikisi olan Hz. Hamza ve Hz. Mus'ab Uhud'da şehid olmuşlar, geride kalanlarsa sözlerini asla bozmamışlardı (Zemahşeri).

Yahudileşen İsrailoğulları, Allah'a verdikleri sözde durmamışlardır. Kur'an bu ümmetten kurtuluşa erecek olanların Allah'a verdiği söze sadık kalanlar olduğunu açık ve net olarak şöyle ifade eder:

... وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

"Onlar söz verdikleri zaman sözlerinde dururlar, şiddetli zorluk ve darlıklara karşı göğüs gererler. İşte bunlardır sözlerine sadık kalanlar ve takvaya ermiş olanlar da bunlardır."

(Bakara 2:177)

4.2. "Sadıklarla beraber olunuz!"

Hz. Peygamber, kendisine indirilen hakikati ilk tasdik eden bir musaddık idi. Buna rağmen o "sadakatte öncü olanlar" anlamına gelen *sıddîk*'lardan olmak için bir ömür çırpındı. Ömürlük koşusunun arkasında, *sıddîk*'lar arasına girme niyeti yatıyordu. Bu niyeti, dünyadan ayrılırken dudaklarından çıkan son kelam olan *ile'r-rafiki'l-a'lâ* (yüce dostlar katına) niyazından da anlaşılıyordu.

Vahdet-i vücut tezine yakın bazıları, Nebi'nin son sözünü "Allah'ın yanına" şeklinde anlamaya yatkındırlar. Bu anlayış Kur'an'la taban tabana zıttır. Zira bu nebevi temenni Fatiha'daki "Bizi dosdoğru yola yönelt, nimet verdiklerinin yoluna!" duasındaki nimet verilenlerden başkası değildi. Onların kim olduğu Nisa suresinin 69. ayetinde açıkça belirtilmişti. Üstelik Kur'an'da geçen tek *refîk* (dost) kelimesi de bu ayette yer alıyordu:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

"Allah'a ve Peygamber'e itaat eden kimseler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerin ardında saf tutanlardır. Bunlar ne güzel refiktirler."

(Nisa 4:69)

Hz. Peygamber Allah'a verdikleri söze sadık kalanların *sıddîk* vasfını aldıklarını Kur'an'dan öğrenmişti. Onun talebi işte o *sıddîk*'lardan olmaktı.

Hz. Ebubekir de o sıddîk'lardan biriydi. Zira o da Hz. Peygamber'le gönderilen hakikate sadık kalmış, bu uğurda en ağır bedelleri ödemeyi dahi göze almıştı.

Bu örneklerden anlaşılan hakikat şu ayetle ortaya konmuştu:

"Sâdıklarla beraber olun!" *(Tevbe 9:119)*

Bu ayet şu şekillerden biriyle de gelebilirdi:
Sadık olun! (*Kûnû sâdıkîn*)
Sadıklardan olun! (*Kûnû mine's-sâdıkîn*)

Bu formlardan biriyle gelmek yerine ayetteki gibi gelmesinin nüktesi şu olsa gerek: Sadık olmak sadıklarla beraber olmaktan geçer. Zira sadık olabilirsiniz, fakat eğer sadıklarla beraber olmazsanız, sadakatini koruyamayabilirsiniz.

Allah'ın es-Sâdık isminin en çok tecelli ettiği yer, sıddîkların içtima ettiği yerdir. Orada bulunan herkes bu tecelliden nasibini alır.

4.3. Sadaka Allah'a sadakattir

İnfak ve tasaddukta, Allah'ın es-Sâdık isminden bir tecelli vardır. Zira sadaka, emanete sadakatin göstergesidir.

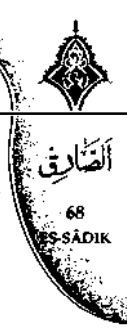
Servet mülkiyet değil emanettir. Servete mülkiyet olarak bakmak, emanete ihanet etmektir. Zira mülk Allah'ındır. Kur'an'da nerede göklerin ve yerin mülkü" tabiri gelse, mutlaka orada bir tahsis lâmı yer alır. Bu, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a mahsustur demektir.

Sadaka, servet emanetine sadık kalanların amelidir. Sadaka denmesinin sebebi de budur. Hakikati tasdik eden, serveti tasadduk eder. Kur'an tasadduk edenlerin ödüllendireceğini söyler:

... إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

"Unutma ki Allah ikram edenlerin karşılığını verir."
(Yusuf 12:88).

Kur'an, ödül ve cezada genellikle eril-çoğul kalıbı kullanır. Fakat diğer bazı meziyetlerle birlikte tasadduk söz konusu

olunca, birden fazla yerde "tasadduk eden erkekleri" (*el-mutesaddıkîn*) müjdelediği gibi, "tasadduk eden kadınları" (*el-mutesaddıkât*) da müjdeler (33:35; 57:18). Bu aynı zamanda kadını ve erkeği ayrı ayrı tasadduk etmeye teşvik vurgusunu taşır.

5. SADIK OLAN ALLAH'A DUA

Ya Sâdık, Ya Allah!
Ey doğruluğu daim ve mutlak olan!
Ey Sâdık'lığı eşsiz ve benzersiz olan!
Ey özünde, sözünde, işinde Sâdık olan
Bizi iman sözüne sadık kalanlardan eyle!

Ya Sâdık, Ya Allah!
Sadığız, avuçlarımıza koyduğuna bakmayız!
Sadığız, avuçlarımızdan aldığına bakmayız!
Sadığız, onları Sana açtığımıza bakarız!
Alsan da versen de bizi Senden razı eyle!

Ya Sâdık, Ya Allah!
Peygamberler Senin insanlığa sadakandır,
Varlığımızı Sana adanmış sadaka eyle!
Kulluk ahdimize sadakat gösteremesek de,
N'olur, bizi sadıklarla beraber eyle!

Âmin!

اَلرَّؤُفُ

69

EL-RAÛF

Çok şefkatli
Şefkati eşsiz ve benzersiz olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Er-Raûf, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. İsim formunda, Allah'a nisbetle on yerde gelir. Çok şefkatli, şefkati eşsiz ve benzersiz olan özne demektir.

İsmin kökünü oluşturan *r-e-f* (ر ا ف) yufka kalpliliğe ve şefkate delalet eder. *Re'fet,* "şefkatten dolayı acıma hissi duymak" anlamına gelir (24:2). *Re'fet* için "merhametin en yüksek derecesi" denilmiştir.

Re'fet ile *rahmet* arasında fark vardır. *Re'fet, rahmet*'ten daha özeldir. *Merhamet* edilenler içinde bir veya bir kaçı üzerine titreniyorsa, işte ona *re'fet* gösteriliyor demektir. *Re'fet, rahmet*'ten daha beliğdir. Ebu Ubeyde, bu yüzden ayetteki *ra'ûfun rahîmun* (2:143) esmasında takdim-tehir olduğunu iddia eder. Zira Arap dilinde vurgu daha beliğ olan üzerinde yapılır. Bu durumda ayette bu sıralamayla gelmesini ses uyumu gerekçesine bağlamak gerekecektir. Fakat biz ayette Raûf ve Rahîm sıralamasında manaya dönük bir hikmet olduğu, bu tür mülahazalarla bu sıralamayı bozmamak gerektiği kanaatindeyiz.

Er-Raûf, mübalağa ile ism-i faildir. Aşırı şefkat gösteren özne demektir. Aynı zamanda mübalağa ile ism-i mef'uldür. Allah için "aşırı şefkat gösterilen" manası caiz olmayacağına göre, "yarattıklarına hep şefkat gösterilmesini isteyen" manasını vermek daha doğrudur.

Bu kalıptan gelen isimlerin tecellisi için nesnesinin varlığı şart değildir. Nesnesi olmasaydı dahi O yine de Raûf idi. Bu, O'nun varlığı yaratmasının temelinde ilahi şefkatin olduğunu gösterir. Yani varlığın var oluşu bizzat ilahi şefkatin bir sonucudur.

Er-Raûf, şefkatte sınırsızlığı ifade eder. Yani Allah'ın şefkatine sınır biçilemez. O'nun şefkati tüm varlıkları kuşatır. Bizatihi varlık meydanına çıkmak, O'nun şefkatinin bir eseridir. Varlık meydanına çıktıktan sonra o meydanda kalmak, yine O'nun sınırsız şefkatinin bir eseridir.

Er-Raûf, şefkatte eşsiz ve benzersizliği ifade eder. O'nun kullarına olan şefkati o kadar büyüktür ki, bir annenin yavrusuna olan şefkatiyle bile kıyas edilemez.

Er-Raûf, şefkatte mutlaklığı ifade eder. İnsanlar raûf olabilir, fakat er-Raûf olmak O'nun hakkıdır. Zira şefkati mutlak olan yalnızca O'dur. İnsanların şefkati sınırlıdır. Şefkatlerinin gelip dayanacağı bir sınır vardır. O sınırı geçince şefkatten eser kalmayabilir. Fakat Raûf olan Allah böyle değildir.

Raûf ismiyle *Rahîm* isminin manasının farklı olduğu, Kur'an'da iki ismin yan yana gelişinden anlaşılmaktadır. Eğer manaları aynı olsaydı, ikisi tek isim sayılırdı.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. İlahi şefkatin tezahürleri

Er-Raûf ismi sonsuz ilahi şefkate delalet eder.

İlahi şefkatin iki tür tezahürü vardır:

1. *İradesiz varlıklarda nizam*: Nizam, Allah'ın sünnetine bağlı olarak işleyen düzendir. İradesiz varlıkların tabi olduğu ilahi yasalar, ilahi şefkatin bir ifadesidir. Eğer bu yasalar olmasaydı hiçbir şey öngörülemez olurdu. Tecrübenin hiçbir değeri olmazdı. Zira varlıkların davranışları düzensiz olduğu için önceden gözlemlemenin bir avantajı kalmazdı. Eğer böyle olsaydı, ibret ve tedbir almanın hiçbir yararı olmazdı. Böyle olunca da akıl ve irade sahibi olmakla olmamanın farkı kalmazdı.

2. *İradeli varlıklarda vicdan*: Vicdan, Allah'ın Raûf isminin insandaki tecelligâhıdır. Allah Raûf ismiyle insanın vicdanında tecelli eder. Olaylar karşısında insanı harekete geçiren insanın vicdanıdır. Peki, vicdana sızlama yeteneğini veren kimdir? O, Raûf olan Allah'tır. Eğer O, Raûf ismiyle insanın vicdanında tecelli etmeseydi, insan, taş kesilmiş vicdanları bile harekete geçiren acılar karşısında, hiç kıpırdamadan duran taşlar gibi olurdu.

- Allah dilese insanı acı çekmeyen bir varlık olarak yaratırdı. Peki, insanın acı çekmesine niçin izin verdi?

- Acının olmadığı bir âlemde, şefkat kuvveden fiile çıkmaz, potansiyel bir meleke olarak kalırdı. İnsana acı ve ıstırap veren tüm zulüm ve kötülükler, pasif şefkati aktif hale getiren bir manivela ve tahrik edici işlevi görür. Eğer bu manivela olmasaydı, şefkat yok hükmünde olurdu.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Raûf ismi

Bu maddeden Kur'an'da 13 kelime yer alır. Bunlardan 11'i *raûf* ismi, 2'si *re'fet* mastarıdır.

Raûf isimlerinin 10'u Allah'a isnatla gelir. Bunlar nüzul sırasına göre şöyle yer alır: Nahl 7, 47; Hac 65; Bakara 143, 207; Hadîd 9; Nûr 20; Al-i İmran 30; Haşr 10; Tevbe 117. İstisna olan o bir tanesi ise Hz. Peygamber'e isnatla Tevbe 128'de gelir.

Kur'an'da Allah'a isnatla gelen Raûf isimlerinde şu dört özellik göze çarpar:

1. *Geldiği her yerde belirsiz olarak gelir*: Raûf ismi bu açıdan Rab ismine benzer. Belirsiz gelmesi, anlama şu katkıyı yapar: O'nun şefkati sizin bildiğiniz gibi değildir. O'nun şefkatine akıl fikir ermez. Malum ve maruf olan tüm şefkat tasavvurlarınızın da ötesinde bir şefkatin sahibidir Raûf olan Allah.

2. *İkisi hariç geri kalanı Medeni surelerde gelir*: Mekke'de gelen iki isim de dönemin sonlarında indirilen Nahl suresinde yer alır. İsmin Medeni ağırlıklı olmasının, biri inananlara diğeri inanmayanlara dönük boyutu vardır.

İnananlara dönük boyutu: İktidarla sınanırken, muhalefettekinden daha çok hata yapacaksınız. Bu da Allah'ın şefkatine daha çok muhtaç olacaksınız demektir.

İnanmayanlara dönük boyutu: İnanmayanlarla devlet gücünü arkanıza alıp mücadele ederken İktidarın şehvetiyle değil imanın şefkatiyle hareket edin! Rasulullah bu mesajı çok iyi almıştı. Rum 30'un tefsiri sadedindeki fıtrat hadisinden bunu anlıyoruz. Müşrik esirlerin çocuklarını aralarında paylaşma niyetinden rahatsız olan Allah Rasulü'ne "Ama onlar müşriklerin çocukları" itirazında bulunanlara şöyle demişti: "Sizin en iyileriniz de vakti zamanında öyle değil miydi?"

3. Geldiği on yerden sekizinde Rahîm ismi ile birlikte gelir: Bunun anlamı Allah'ın rahmetinden öte, bir de çok özel bir şefkati vardır. İlahi şefkat, rahmet içinde rahmettir. O, varlığı rahmetiyle kuşatmış, varlık içinde vicdan verdiği insanı şefkatiyle donatmıştır.

4. Geldiği on yerden yedisinde Allah ismine, üçünde Rab ismine isnat edilmiştir: Allah has ismine isnadın vurgusu açıktır: Allah özünde şefkat sahibidir. Rab ismine isnad ise şu vurguya sahiptir: Allah terbiye ederken şefkatle terbiye eder. Kur'an'ın ahlakıyla ahlaklanması gereken mü'minler, eğitip öğretirken şefkat ve merhameti elden bırakmamalıdır.

3.2. Allah sonsuz şefkat sahibidir

Rabbimizin zatını Raûf ismiyle tanıtması, eşsiz ve benzersiz şefkatinin onun tüm fiillerinde görülmesi gerektiğini telkin eder.

- Eyvallah, O'nun eşsiz ve benzersiz şefkati lûtfunda ve cemalinde tezahür eder. Peki, ya kahrında ve celalinde nasıl tezahür eder?

- Hem hayat kitabı olan Kur'an, hem de hayatın kendisi bunun örnekleriyle doludur. Biz burada sadece Kur'an'dan iki örnekle yetinelim. 'Kur'an'da şahsa yönelik olarak, en şiddetli hitap hangisidir?' sorusunun tereddütsüz tek cevabı vardır: Nebi'nin amcası Ebu Leheb'e yönelik olarak indirilen suredeki "Ebu Leheb'in iki eli kurusun!" lanetidir. Allah'ın sonsuz, eşsiz ve benzersiz şefkati, Kur'an'daki en şiddetli ayet olan bu lanet cümlesinin içinde bile mevcuttur.

- "Ebu Leheb'in iki eli kurusun" ayetindeki ilahi şefkat nedir?

- Şudur: Ebu Leheb'in "iki eli" mecazi bir ifadedir. Bu mecaz, surenin 2. ayetinde yer alan "mal" ve "kazanç"a tekabül eder. Rabbimiz "Ebu Leheb kurusun" demiyor. Aksine, "Ebu Leheb'in malı ve kazancı kurusun" diyor. Bu, zımnen şu anlama gelir: Ebu Leheb benim kulumdu. Ben onu benim için yarattım, emek verdim. Fakat malı ve kazancı Ebu Leheb'imi elimden aldı! Onu elimden alan malı ve kazancı kahrolsun!

Ey talib! Kur'an'ın en şedit ayetindeki şu derin şefkat karşısında, insan secdeye varmaz da ne yapar?

İlahi şefkatin sonsuzluğuna vereceğimiz ikinci örnek Firavun'dur. 'Kur'an'da anlatılan azgın insanlar arasında en azgını hangisidir?' sorusunun cevabı, hiç tereddütsüz ***"Ben en büyük rabbinizim"*** (79:24) iddiasının sahibi olan Firavun'dur. İşte Tan-

rılık davasına kalkışacak kadar küstahlaşan bu azgına, Hz. Musa ve Harun'u yollarken, Raûf olan Rabbimiz şöyle emrediyor:

"Siz ikiniz doğruca Firavun'a gidin, çünkü o pek azdı. Fakat ona konuşurken yumuşak bir üslup kullanın. (O zaman) ***belki söz dinler."*** *(Tâhâ 20:43-44)*

Allah, açıkça zatına karşı savaş açmış olan Firavun'a yolladığı elçilere "ona yumuşak bir üslupla konuşun" diye emrediyor. İlahi şefkatin eşsiz ve benzersizliğine bundan daha güzel delil olur mu?

3.3. Bunca nimet şefkatinin eseridir

Kur'an'da bu isim ilk geldiği yerde, şöyle bir cümle içinde yer alır:

... إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٧

"İyi bilin ki Rabbiniz Raûf'tur, Rahîm'dir." *(Nahl 16:7)*

Kur'an'da ayet sonlarında gelen isimler, o ayetlerin ve hatta pasajların sırrını içinde barındırır. Bu ayetin, söz konusu isimlerle bitmesi asla tesadüf değildir. Bunun hikmetini kavramak için, ilahi şefkatin sınırsızlığını ifade eden Raûf isminden önce hangi nimetlere dikkat çekildiğine bakmamız icap eder. Nahl suresinin 1-7 ayetleri arasında şu nimetler sayılmaktadır:

1. Hesap Günü için insanlara süre verilmesi ve fırsat tanınması (1).

2. Allah'ın insanların şirkinden hiçbir zarar görmemesi (1).

3. Allah'ın kullarını vahiyle uyarması (2).

4. Bu uyarıyı insanlara iletmesi için meleklerini görevlendirmesi (2).

5. İndirdiği vahiylerle manen ölmüş olanlara hayat vermesi (2).

6. Gökleri ve yeri bir amaca matuf olarak yaratması (3).

7. Bir damlacık atık sudan insan gibi muhteşem bir varlık yaratması (4).

8. İnsanların kendisinden istifade ettiği evcil hayvanları yaratması (5).

9. Bu hayvanları besin ve estetik ihtiyacını giderecek bir kaynak kılması (6).

10. Onları insanoğlunu ve yüklerini taşıyacak biçimde yaratması (7).

İşte bu on nimet sayıldıktan sonra pasaj Allah'ın Raûf ve Rahîm ismini zikrederek biter. Bunun anlamı açıktır: Şöyle etrafınıza bakın, sizin en doğal ve tabi gibi gördüğünüz hayatı yaşanabilir kılan ve kolaylaştıran sayısız nimetin, Allah'ın size olan şefkat ve merhametinin bir tecellisi olduğunu göreceksiniz.

Hac suresinin 65. ayeti de şöyle biter: "Şüphe yok ki Allah Raûf'tur, Rahîm'dir."

Raûf ve Rahîm esmasıyla biten Hac 65. ayette şu nimetler sayılır:

1. Yeryüzündeki her şeyi bir yasaya bağlaması.

2. Denizi, suya koyduğu kaldırma yasalarıyla insanoğlunun emrine amade kılması.

3. Uzayda dolaşan gök cisimlerinin, O izin vermediği sürece dünyaya çarpmaması.

Bu Kur'ani örnekler de gösteriyor ki, bizi kuşatan tüm nimetler ilahi şefkatin bir göstergesidir. O halde varlık içinde vicdanla donatılarak Raûf isminden bir payla ödüllendirilen insan da elinin değdiği her şeye şefkatle muamele etmelidir. Sadece insana değil, hayvana, bitkiye, toprağa, suya, havaya...

3.4. Hemen cezalandırmaması şefkatinin eseridir

Raûf isminin Kur'an'da geldiği ikinci yer de aynı suredir. Burada Allah'ın cezalandırmada acele etmemesi, insanlara mühlet vermesi, onların kendilerini düzeltmesine fırsat tanıması sadedinde gelir:

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾
أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾

"Yani şimdi, entrikaya dayalı düzenler kuran kimseler Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden, ya da azabın hiç farkında olmadıkları bir noktadan gelip kendilerini bulmayacağından eminler, öyle mi? Veya (gündelik telaşeyle) ***dolaşıp dururken, kendilerini asla savuşturamayacakları bir*** (belanın) ***enselemeyeceğinden? Yahut da, bir süreç içerisinde içten içe çö-***

zülmeye mahkûm edip ortadan kaldırmayacağından... Şunu da unutmayın ki Rabbiniz, Raûf'tur, Rahîm'dir." (Nahl 16:45-47)

Raûf olan Allah ihmal etmez fakat *imhal* eder. *İmhal* etmek, "mühlet vermek, süre tanımak, sıkıştırmamak" anlamına gelir. Eğer Allah günahlarından dolayı kullarını hemen helak edecek olsaydı, yeryüzünde insan kalmazdı. Bu hakikati Kur'an şöyle dile getirir:

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

"Eğer Allah insanları yapıp ettikleri yüzünden (hemen) *hesaba çekecek olsaydı, yer üzerinde bir tek canlı* (insan) *bırakmazdı; ama onları sonu yasayla belirlenmiş bir süreye kadar erteliyor; fakat süreleri dolunca artık anlarlar ki, Allah kullarını her daim görüp gözetmektedir."* (Fâtır 35:45)

3.5. İmtihan etmesi şefkatinin eseridir

Raûf olan Rabbimiz bizi imtihan eder. Vicdan, akıl ve irade sahibi olup da imtihana çekilmemek, bu büyük nimetleri atıl bırakmaktır. Düşünsenize, seçme yeteneğiniz var ömrünüzde hiçbir şeyi seçmemişsiniz. İradeniz var, ömrünüzde onu kullanacak hiçbir fırsat çıkmamış önünüze. İradenizin olup olmadığını bile bilmiyorsunuz. Aklınız var, fakat size bir üzüm çubuğu, bir incir ağacı muamelesi yapılmış. Size bundan büyük hakaret mi olur?

İşte Rabbimiz bizi imtihan etmekle, bize şefkat gösteriyor. Raûf ismiyle sona eren şu ayet bu hakikati dile getiriyor:

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

"İşte böylece sizin dengeli bir ümmet olmanızı istedik ki, insanlığa örnek ve model olasınız ve Rasul de size örnek

ve model olsun. Elçi'ye uyanların arasından ökçeleri üzerinde geri dönenleri seçip ayırmak için, senin daha önce yöneldiğin yönü kıble olarak tayin ettik. Hiç şüphesiz bu olay, Allah'ın yol gösterdikleri hariç, herkes için çok zor bir sınavdı; Allah sizin imanda ısrarınızı kesinlikle zayi etmeyecektir: Elbette Allah Raûf'tur, Rahîm'dir." *(Bakara 2:143)*

Raûf ismiyle biten ayetlerden biri Hz. Nebi'nin eşi ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye karşı yapılan iftiradır. "Bu olayın neresinde ilahi şefkat var?" diye sorarsanız, cevabını Kur'an'dan şöyle alırsınız:

"Ya Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti bulunmasaydı? Hele ki O Raûf'tur, Rahîm'dir." *(Nûr 24:20)*

Evet, ya bulunmasaydı? O zaman iftirayı dile getirenler kulun vurduğu sopa ile kurtulurken, iftirayı sadece gönlüne getirenler bile Allah'ın kahır sopasını yerdi.

Raûf olan Allah, kulun kusuruna bakmaz. İsterse o kul varlığını Allah'a adamış olsun. Varlığını Allah'a vakfedenler de kusur işlerler. Varlığını Allah'a vakfetmiş olmak, kişiyi insan olmaktan çıkarmaz. Bunu da vahiyden öğreniriz:

"İnsanlardan kimi de var ki Allah rızasını kazanmak için kendisini vakfeder. Allah ise kullarına karşı Raûf'tur." *(Bakara 2:207)*

3.6. Kur'an'ı indirmesi şefkatinin eseridir

Raûf isminin en büyük tecellilerinden biri Allah'ın insana tenezzül buyurması, onu muhatap almaya değer bulması ve onunla konuşmasıdır. Vahiyler ilahi şefkatin ifadesidirler. Vahiyler içinde Kur'an vahyinin, kendisinden önceki tüm vahiylerin özünü içinde barındırması hasebiyle ayrı bir yeri vardır. O Kur'an ki, muhataplarının aklını karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirilmiştir:

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ۝

"Kulu (Muhammed'e) ***sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için hakikatin apaçık belgeleri olan ayetleri indiren O'dur; çünkü Allah size karşı elbet çok şefkatli, çok merhametlidir."***

(Hadid 57:9)

Ayetin Raûf ve Rahîm isimleriyle bitmesi, infak ile ilgili bağlam da göz önünde tutulduğunda, zımnen şu anlama gelir: Küçük hesap yapmayın! Allah'ın şefkat ve merhametine layık olun! Sizi karanlıktan kurtaran Allah'ın bu nimetinin yanında, sizin maddi fedakârlıklarınızın ne kıymeti var. Bu sayede servetin efendisi oluyorsunuz, az şey mi? İnanıyorsanız güvenin, güveniyorsanız infak edin!

Karanlıkta kalmış bir insanın gözünün önünü bir mum yakıp aydınlatanın şefkatiyle, karanlıkta kalmış gönülleri vahyin nuru ile aydınlatan Allah'ın şefkati arasındaki kıyas götürmez farkı fark etmek gerek.

3.7. Tevbe edenleri affetmesi şefkatinin eseridir

İlahi mağfiretin kaynağında ilahi şefkat vardır. "İnsanın günah işlemesine Allah neden izin vermiştir?" sorusunun cevabı da burada yatmaktadır. Günah olmasaydı, ilahi şefkatin büyüklüğü nasıl anlaşılırdı? Bunun için, arifler "Mağfiret günaha müştaktır" demişlerdir.

Aziz Kur'an, gözümüzde idealleştirdiğimiz ilk neslin kusur, hata ve günahlarını gözlerimizin önüne serer. Bununla insan tabiatına dikkatimizi çeker. Vahyin nüzul ortamını oluşturmak gibi bir ayrıcalığa sahip olan sahabe neslinin de insan olduğunu hatırlatır. Bir şeyi daha hatırlatır: Allah'ın sonsuz bir şefkat ve rahmet kaynağı olduğunu.

Tebuk seferi bir imtihan seferidir. Bu seferde bir dış düşmanla karşılaşılmamıştır, fakat herkes iç düşmanına karşı amansız bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleden kimileri galip ayrılmış, kimileri mağlup olmuştur. Bu mücadelede nefsine mağlup olup meşru bir mazeretleri olmadığı halde seferden geri kalan üç kişinin kıssasının anlatıldığı pasaj, Allah'ın Raûf isminin hatırlatıldığı şu ayetle başlar:

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

"Doğrusu şu ki: Allah, Peygamber'e, imkânların tükendiği yerden imkânların üretileceği yere göç edenlere, zorluk demlerinde kendi imkânlarını onlarla paylaşan Din Yardımcıları'na, üstelik içlerinden bir kısmının kalbinin kaymaya yüz tuttuğu bir durumun ardından, rahmet ve bağışıyla yöneldi. Evet, onların tevbelerini kabul etti; çünkü O onlara karşı da Raûf'tur, Rahîm'dir." *(Tevbe 9:117)*

İlahi şefkate muhatap olmanın şükrü, etrafına şefkatle muamele etmektir.

3.8. Raûf olan Allah ahirette de şefkatlidir

İlahi şefkat sadece dünyada tezahür etmez, ahirette de tezahür eder. Hatta ahiretteki ilahi şefkat dünyadakinden kat kat fazla olsa gerektir. Zira insan şefkatin büyüğüne, azabın büyüğünün olduğu yerde muhtaçtır.

Allah bu âlemin sahibi olduğu gibi ahiret âleminin de sahibidir. Zira "O, Hesap Günü'nün Malik'idir". Hesap Günü'nün maliki olan, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Bu O'nun keyfiliğine delalet etmez. Fakat ahirette Raûf ismiyle muamele etmeyeceğine de delalet etmez. Aksine O, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır!" buyurandır. Rahmetinin kuşattığı her şey arasına ahiret de girer:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهٗٓ اَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ۝

"Her insan, yaptığı bütün iyilikleri de kötülükleri de karşısında bulacağı o günün kendisinden fersah fersah uzak olmasını ister. Ne ki Allah, kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder: Zira Allah'ın kullarına karşı şefkati tariflere sığmaz." *(Âl-i İmran 3:30)*

Ayette kullar önce Allah'a karşı dikkatli olmaya davet ediliyor, sonra Allah'ın sonsuz şefkat sahibi bir Raûf olduğu hatırlatılıyor. Bu Kur'an'ın "çiftli-zıtlı" (*mesânî*) özelliğinin bir yansımasıdır. Bu, muhatabın kalbini korku ile umut arasında tükenmez bir salınıma sokar ki, şuuru uyuşmasın, sürekli ayık ve uyanık olsun.

4. RAÛF OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Er-Raûf olan Allah'ın raûf olan Rasulü

Raûf, Allah'ın sıfatlarından biridir. Bu Kur'an'la sabittir. Raûf aynı zamanda Hz. Peygamber'in vasfıdır. Bu da Kur'an'la sabittir. Elbette nebevi şefkat, ilahi şefkatin bir yansımasıdır. İki şefkat arasındaki fark, Allah ile insan arasındaki fark kadar büyüktür. Allah'ın Raûfiyyeti sonsuz ve sınırsızdır, Nebi'nin raufiyyeti sonlu ve sınırlıdır.

Nitekim onun da şefkatinin sınırına dayandığı anlar olmuştur. Mesela Hendek harbinde, peygamberliği müddetinde namazını akşama dek kılamadığı olağanüstü bir gün yaşamıştır. O gün bundan dolayı düşmanlarına beddua etmiş, onları lanetlemiştir. Bu başka zamanlar da tekerrür etmiş olmalıdır ki, ömrünün sonunda tevbe sadedinde şu duada bulunmuştur:

"Allah'ım, Muhammed de bir beşerdir. Her beşer gazaba gelip öfkelendiği gibi Muhammed de öfkelenir. Allah'ım! Her hangi bir müslümana haksız yere lanet okumuş, sebbetmiş ve beddua etmişsem, bunu onun için bir ecir, rahmet ve bağışlanma vesilesi kıl."[1]

Allah Rasulü'nün mü'minlere karşı raûf ve rahîm olduğunu söyleyen ayet, onun en çok incitildiği seferlerden biri olan Tebuk seferine dair bir sure olan Tevbe'nin sonunda yer alır:

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

"Doğrusu (ey insanlık)*! Size kendi türünüzden bir Elçi gelmiştir: sizin kurtuluşu olmayan ebedi bir belaya çarptırılmanız onun çok zoruna gider, o sizin üzerinize titrer: mü'minlere karşı pek bir raûf'tur, pek bir rahîm'dir.* (Bu gerçek ortadayken) *yine de onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Allah bana yeter, O'ndan başka*

[1] Muslim, *Birr* 45.25, nu. 2600.

ilah yok, ben hep O'na güvenmişimdir; çünkü O en yüce hükümranlık makamının Rabbidir!" *(Tevbe 9:128-129)*

O raûf ve rahîm vasıflarını hak ettiğini, hayatını insanlığın ebedi saadeti için sebil ederek isbat etti. O bunu Uhud'da canına kasteden düşmanlarına "Allah'ım! Kavmimi affet, onları doğru yola yönelt; zira onlar bilmiyorlar!" diyecek kadar gani gönüllü oluşuyla isbat etti. O bunu âlemlere rahmet oluşuyla isbat etti.

4.2. Mü'minin şefkati Raûf isminin tecellisidir

Allah'ın Raûf isminin tecellisine en çok medar olan insan, O'na iman eden insandır. Zira Raûf olana iman eden, ilahi şefkate de iman ediyor demektir. Sonsuz ve sınırsız, eşsiz ve benzersiz ilahi şefkate iman eden, o şefkatin tecellisinin altına yüreğini tutar. O sonsuz şefkatten bir pay almaya çalışır.

İlahi şefkatten kendisine pay düşen insan, asla pasif iyi olarak kalamaz, aktif iyi olur. Zira ilahi şefkatin tecelli ettiği vicdan, can suyu yürümüş fidan gibi filiz vermeye, sürgün atmaya, göz sürmeye ve çiçek açmaya başlar. Uyanan bir vicdanın ilk yaptığı iş uyarmak ve uyandırmaktır: "Kalk ve uyar!" ilahi emrinde olduğu gibi kalkar ve kaldırır.

Varlığa şefkatte güneş gibi olması gereken mü'minden, diğer iman kardeşlerine karşı şefkat göstermesi beklenir. Bu onun imanının icabıdır. Onlar içinden günahkâr olduğunu bildiklerinin dahi günahına istiğfar etmek, iman kardeşliği adabındandır. İşte şu ayet bize bu edebi öğretir:

وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝

"Onlardan sonra gelenler şöyle yakarırlar: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce imanla göçüp gitmiş olanları bağışla! İman edenlere ilişkin gönlümüzde en küçük bir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphe yok ki Sen Raûf'sun, Rahîm'sin!" *(Haşr 59:10)*

Hangi mü'minde bu vasıf varsa, o mü'min Allah'ın Raûf isminin tecellisine mazhar olmuş demektir. Bu tecelliye mazhar

olan her mü'min, Allah Rasulü'nün muttasıf olduğu vasıfla vasıflanmış demektir. Mü'mine düşen görev, Raûf isminin tecellisinden aldığı payı günden güne artırmaktır.

Rabim! Bizi Raûf ve Rahîm isminin tecellisine medar eyle!

5. RAÛF OLAN ALLAH'A DUA

Ya Raûf, Ya Rahîm, Ya Allah!
Ey şefkatin bitmez tükenmez membaı!
Ey merhametin sınırsız çeşmesi!
Ey re'fetin eşsiz ve benzersiz kaynağı!

Bizi sonsuz şefkatinle var ettiğin gibi,
O sonsuz şefkatinle bize de tecelli eyle!
Şefkat etmeyenin şefkate hakkı yoktur,
Bizi mahlûkata şefkatte güneş gibi eyle!

Ya Raûf, Ya Rahîm, Ya Allah!
Vicdanları şefkatle sulanmayanlar,
Âlemlere bir değil bin zahmet olurlar.
Vicdanları şefkatle sulananlar,
Rasulün gibi âlemlere rahmet olurlar.
Bizi de onun şefkatine layık eyle!

Âmin!

اَلْكَفِيلُ

70

EL-KEFÎL

Kuluna kefil olan
Kulları tarafından kefil kılınan
Sorumluluk yüklenen ve yükleyen

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Kefîl, Kur'an'da bir yerde (Nahl 91) Allah'a isnatla isim formunda gelen esma-i hüsnadandır. Kuluna kefîl olan, kulları tarafından kefil kılınan, mutlak teminat veren ve teminatların en yükseği kendi adına verilen, sorumluluk yüklenen ve yükleyen eşsiz benzersiz özne demektir.

K-f-l kökü, bir şeyin bir şeyi içermesini ve kuşatmasını ifade eder. Üzerine oturmak için devenin terkisine örtülen örtüye *kifl* denilmesi bu yüzdendir. Zira örtüldüğü yeri kuşatır ve sarar. İçinde barındırdığı eşyadan dolayı hayvanın sırtına vurulan "yüke" (denk) de *kifl* denmiştir. Kaslarla kaplı olduğu için insan ve hayvanın kaba etlerine *kefel* denilir.

El-Kifl, el-misl demektir. *Kifl*, "kat, pay, nasip, eş, benzer, paydaş, hisse, denk" anlamına gelir. Bu anlamıyla *el-kifl*, "bir işin sevap veya günahından kişiye düşen pay ve sorumluluk" anlamına gelir (4:85). Kur'an'da geçen bir peygamber ismi veya sıfatı olan Zulkifl (*zu'l-kifl*), "kefalet sahibi, kefil olan, sorumluluk alan" anlamına gelir (21:85; 38:48). Ayetteki *ekfilnîha* "beni ondan sorumlu kıl" (38:23) demektir.

Kefîl, bir mübalağa kalıbıdır. Bu vezinden gelen isimler, hem ism-i fail hem de ism-i mef'ul manası taşırlar. İsm-i fail manasıyla *el-Kefîl*, "eşsiz ve benzersiz kefil olan ve sorumluluk üstlenen" manasına gelir. İsm-i mef'ul manasıyla *el-Kefîl*, "en büyük kefalet kendisinden beklenen" manasına gelir.

Kefîl ile *Vekîl* iki farklı isimdir. Bazı âlimler el-Vekil ile el-Kefil'i eşanlamlı zannetmişlerdir. Bu, 'isimlerin farklılığı mananın farklılığına delalet eder' kuralına aykırıdır. Elbette bu iki sıfat Kur'an'da farklı formlarla yer aldığı için iki ayrı sıfattır. Fakat her iki sıfatın da iki harfi müşterektir: *Kâf* ve *lâm*. Bu ise tıpkı *samed, samt, savm* kelimeleri arasındaki ortak anlamda olduğu gibi, her iki sıfatı ortak bir manada buluşturmaktadır. O mana da vekâlet ve kefaletin birleştiği 'niyabet'tir.

El-Kefîl, kefaleti mutlak olan eşsiz ve benzersiz kefil demektir. Hiçbir kefilin kefaleti Allah'ın kefaletine benzemez.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah varlığın varoluşuna kefildir

Allah varlığın varoluşuna kefildir. Varlığı O var ettiği gibi, bu varoluşun sürmesi için en büyük sorumluluğu da O üstlenmiştir. Varlık içinde insana irade-akıl-vicdan vermekle, ona Kefil olduğunu göstermiştir.

El-Kefil ismi, Allah'ın prensip ve sorumluluk sahibi bir yaratıcı olduğunu gösterir. Zira O kitabında zatını "takva ehli" olarak tanıtır (74:56). Yine o Kur'an'da "sırat-ı müstakim" üzere olduğunu salih kullarının dilinden beyan eder (11:56).

Allah'ın takva ehli olması, sonsuz kudretine rağmen O'nun –hâşâ- gücünün kontrolüne girmediğinin, gücünü prensipli ve sorumlu kullandığının en büyük delilidir. Kimse O'ndan hesap soramaz. O, bu gerçeğe rağmen yine de sorumlu davranıyor ve "takva ehli" olduğunu söylüyorsa, burada durmak gerekir.

Kefil isminin tezahürü olan ilahi kefalet ile ilahi takva arasında doğrudan bir ilişki vardır. Zira ilahi kefalet şu üç anlamı içinde barındırır:

1. Sorumluluk.
2. Yükümlülük.
3. Teminat.

Allah'ın Kefil olması, fiillerinde sorumlu davranmasıdır. O'nun "takva ehli" olmasının anlamı budur. Allah'ın fiillerinde sorumlu davranması, keyfi davranmaması anlamına gelir. O sonsuz gücünü koyduğu prensipler çerçevesinde kullanan ilkeli bir yaratıcıdır.

Allah'ın Kefil olması, yükümlülük almasıdır. O'nun yükümlülük almasının ne demeye geldiğini anlatmak için şu birkaç örnek yeter:

"Mü'minlere yardım etmek üstümüze düşen bir haktır." *(Rum 30:47)*

"İşte böylece mü'minleri kurtarmak üstümüze görev oldu." *(Yunus 10:103)*

"Bu üzerimize borç olan bir vaattir." *(Ebiya 21:104)*

"Onu toplamak ve okutturmak üzerimize aldığımız bir yükümlülüktür." (Kıyamet 75:17)

"Sonra o (vahyi) açıklamak da bizim yükümlülüğümüzdedir" (Kıyamet 75:19)

"Yol göstermek üzerimize aldığımız bir yükümlülüktür." (Leyl 92:12)

Allah'ın Kefîl olması, kulların aralarındaki ilişkide O'nun adının teminat ve garanti yerine geçmesidir. Kefîl isminin Kur'an'da geçtiği tek ayet de, Allah adına yapılan yeminler ve verilen sözler bağlamında gelir.

Yeminler Kefîl olan Allah adına yapılırlar. Allah'a iman eden birinin Allah adına yalan yere yemin etmesi düşünülemez. Bu sapıklığı irtikâp eden birinin, Allah'a imanından şüphe edilir. Bu tür bir yemine "yemin-i ğâmus" denilir. Cezası ahrettedir. Bu tür bir yemine dünyada bir kefaret öngörülmemiştir. Biat, nikâh, şahitlik, muahede gibi hususlarda Allah adına yapılan yeminler, Allah'ı Kefîl kılmaktır. Allah'ı kefil kılan biri, sözünü çiğneyemez. Böyle yapması, sadece hakkını yediği kula değil, Vekîl kıldığı Allah'a da nankörlüktür. Allah adına verdiği garantiyi çiğneyen, Allah'ın hatırını çiğnemiş olur.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

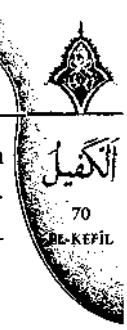
3.1. Kefîl esma-i hüsnadandır

Kur'an'da *k-f-l* maddesinden toplam on kelime yer alır. Bunlardan beşi fiil, beşi isim ve mastardır. Kefîl, Kur'an'da bir tek yerde Allah'a nisbetle kullanılır. Geldiği tek yerde Allah adına yapılan sözleşme ve yeminler bağlamında gelir:

"Allah adına/adıyla sözleşme yaptığınızda, sözünüze sadakat gösteriniz; bir de yeminlerinizi iyice kesinleştirdikten sonra bozmaya kalkmayınız! Unutmayınız ki Allah'ı kendinize Kefîl kılmıştınız: zira Allah yaptığınız her şeyi biliyor." (Nahl 16:91)

Nahl, risaletin 11. yılına tarihlendirilebilir. Bu da Kefîl isminin Mekki olduğunu gösterir.

Bu ismin Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadan olduğuna şu itirazlar ileri sürülebilir:

1. Kullanıldığı Nahl 91'de "Allah Kefîl'dir" gibi doğrudan değil, dolaylı yoldan kullarının fiili olarak Allah'a isnat ediliyor.

2. Ayette; "Unutmayınız ki Allah'ı kendinize Kefîl kılmıştınız" denilerek, cümlede ikinci mef'ul ve hal olarak geliyor.

Buna şöyle cevap verilir:

1. Evet kullarının fiili olarak Allah'a isnat ediliyor, fakat Allah bu vasfı kabul ediyor, kabulünü de kitabında naklederek gösteriyor.

2. Cümlede hal olması, esasen bunun Allah için bir "vasıf" olduğu manasına gelir. Cümlenin Arapça dil yapısı, Allah'ın Kefîl olma haliyle hemhal olduğuna delalet eder.

Bunlara ilaveten, Kefîl isminin esma-i hüsnadan olduğunu, Allah Rasulü'nden nakledilen sahih bir haber de teyit eder. Bu rivayete göre, malı daha sonra almak üzere peşin para veren bir adam hakkında Nebi şöyle der: *"Kefîl olarak Allah ona yeter"*[1]

Ayrıca esma-i hüsna hakkında yazan alimlerimizin ortak referansı olan Halîmî, Kefîl ismini esma-i hüsnadan sayar. Halîmî'nin Kefîl isminin anlamına dair yorumlarını nakleden Beyhaki de, bu görüşü teyit eder.

Kefîl ismi, Kur'an'da tek yerde gelir. Bu tek kullanım, doğrudan değil dolaylı bir kullanımdır. Bu maddeden daha doğrudan bir isim yer almış olsaydı, usulümüz gereği Nahl 91'deki Kefîl'i ona mülhak saymamız gerekirdi. Fakat bu maddeden Kur'an'da daha doğrudan bir isim yer almadığı için, Nahl 91'deki Kefîl, esma-i hüsnadan addedilmek durumundadır.

3.2. Allah'ı Kefîl edinmek

Vallahi, billahi, tallahi gibi yeminler, Allah'ı kefil göstermektir. Allah'ın Kefîl ismine iman eden kişi, Allah'ı kefil göstererek yaptığı sözleşmelere ve verdiği sözlere sadakat gösterir. Kefîl ismine imanın fiili göstergesi budur.

Allah'ın adını anarak verilen her söz, edilen her yemin, yapılan her sözleşme, Allah'ı kefil edinmektir. Kur'an'da içinde Kefîl isminin yer aldığı tek ayet, yapılan sözleşme ve akitlere riayet ile alakalı bir bağlamda gelir:

---

[1] *Buhari*, 2291

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

"Allah adına/adıyla sözleşme yaptığınızda, sözünüze sadakat gösteriniz; bir de yeminlerinizi iyice kesinleştirdikten sonra bozmaya kalkmayınız! Unutmayınız ki Allah'ı kendinize Kefil kılmıştınız: zira Allah yaptığınız her şeyi biliyor." *(Nahl 16:91)*

Ayetteki sözleşme (*ahd*), hem insani varoluşumuzla ilgili ontolojik sözleşmeyi, hem Allah'a güvendiğimizi iman ve teslimiyeti seçerek ifade ettiğimiz teolojik sözleşmeyi, hem de insan ilişkilerinde verdiğimiz söz ve vaatlerden oluşan sosyolojik ve ekonomik sözleşmeleri kapsar. Kur'an genellikle birincisi için *misak*, ikincisi için *ahd*, üçüncüsü için *akd* ve *eymân* kavramlarını kullanır.

4. KEFÎL OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Kefil olan nebi: Hz. Zulkifl

Zu'l-kifl "kefalet sahibi", "kefil olan", "sorumluluk ve yükümlülük alan" anlamına gelir. Lügat anlamı "kişiye düşen pay, nasip" olan *el-kifl*, "birine kefil oldu, sorumlu oldu" anlamındaki *kefele* ya da "kendini kefalet ve yükümlülük altına soktu" anlamındaki *tekeffele* fiiline nisbet edilir.

Kur'an'da Enbiya 85 ve Sâd 48'de geçen Zulkifl kimdir?

Bu sorunun cevabını bulmak için, önce bu sıfatın belirli bir kişi için mi, yoksa birden fazla kişi için mi kullanıldığı sorusunu cevaplamak gerekir.

İslam rivayet edebiyatında, Zülkifl'in kimliğini aydınlatan sahih bir haber gelmemiştir. Diğer kaynaklarda da, Zulkifl'in kimliği hakkında ikna edici bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu nitelemenin sahibi tartışma konusu olmuştur. Ebu Musa el-Eş'ari, İbn Abbas, Mücahid onun peygamber olmadığını erdemli bir yönetici olduğunu söylemişlerdir (Taberi ve Râzî). Mukatil, Ferra ve Ebu Ubeyde gibi ilk otoriteler bu konuda hiçbir açıklama yapmazlar. Esed bu nitelemeyi "peygamberlerin

her biri için kullanılan ortak bir deyim" kabul ederek *ze'l-kifl* ibaresini "kendisini (Allah'a) bağlayan herkesi.." şeklinde çevirir. Fakat metin lafız ve mana olarak bu çeviriyi desteklemez. Çünkü *zu'l-kifl* ifadesi, bağlamına bakıldığında, tek kişiye ait bir isim veya nitelik olarak kullanılmaktadır.

Şimdi soru şu: *Zulkifl* müstakil bir isim mi, yoksa bilinen peygamberlerden birinin sıfatı/ikinci adı mı?

Zülkifl'in –peygamber ya da değil- müstakil bir şahsiyet olduğuna dair, elimizde hiçbir veri yok. Kur'an'daki kullanımlar bize bu sorunun cevabı konusunda ipucu vermiyor.

Zulkifl'in müstakil bir şahsiyet oluşunu destekleyen iki görüş var: Biri sahabeden Ebu Musa el-Eş'ari'ye ait, diğeri ise ikinci neslin dirayet ehli âlimlerinden Mücahid b. Cebr'e ait.[2]

Fakat bu iki ismin bu görüşü iki sebeple yanlıştır:

1. Zulkifl isminin önünde ve arkasında yer alan İsmail, İdris, Elyesa isimlerinin tümü de İbrani peygamberidir. Zulkifl de bunların içinde sayıldığına göre, onu önündeki ve ardındaki isimlerden ayrı bir kategoriye yerleştirmek için elimizde mukni bir gerekçe bulunmamaktadır.

2. "Sorumluluk/yükümlülük sahibi" anlamına gelen iki unsurdan müteşekkil bileşik bir kelime olan *zu'l-kifl* ifadesi, tıpkı *zu'l-karneyn* gibi bir isim değil bir vasıf olarak durmaktadır. Bu vasfın kastedilen kimseye ebeveyni tarafından değil, Allah tarafından verildiği kelimenin manasından anlaşılmaktadır. Razi "İsim mi, lakap mı?" sorusuna cevap aradığı satırlarında, lakaptan çok isme yakın durur. Ama öte yandan da bu ismi ona Allah'ın verdiği yorumunu yapar. Bu ise vardığımız sonucu teyit eder.[3] Özetle *zu'l-kifl*, müstakil bir şahsiyetin ismi değil, Allah tarafından övgü maksadıyla hali kendisine isim kılınan salih bir kuldur.

Şu durumda, *zu'l-kifl* vasfına sahip olan şahsiyeti Kur'an'da geçen isimler arasından aramamız icap edecektir. Kur'an'da Zulkifl'in geçtiği iki ayetten yola çıkarak iki tesbitte bulunabiliriz:

---

[2] Razi, *Mefatih*, XXII, 212
[3] Râzî, *Mefâtîh*, XXII, 212

1. Anıldığı iki yerden birinde Zulkifl, İsmail ve İdris ile, diğerinde İsmail ve Elyesa ile birlikte anılır. Bu da onun peygamber olduğunu gösterir. Bu durumda, Kurtubi'nin Hakim Tirmizi'nin *Nevadir*'inden naklettiği şu rivayete itibar edilemez: "Zulkifl, İsrailoğullarına mensup olup, her türlü günahı işledikten sonra tevbe edip ilahi affa mazhar olan kimsedir."[4] İbn Ömer Hz. Nebi'den bir rivayet nakleder. Buna göre İsrailoğullarına mensup günahkâr bir adam tam zina yapacakken, kadının ağlayıp bu duruma fakirlikten dolayı mecbur kaldığını söylemesi üzerine vazgeçmiş ve ödediği bedeli kadına bırakıp tevbe etmiş, o gece de ölmüştür. Sabah o şahsın kapısında "Allah Kilf'i bağışladı" yazısı okunmuştur. (Tirmizi, Kıyame, 48) Rivayette geçen kişinin Zulkifl değil Kilf adını taşıması bir yana, bu rivayet ilk kez İbn Ebi Şeybe'nin (ö. 235) kitabında ortaya çıkar. Ondan önceki dokuz hadis derlemesinin hiç birinde de görünmemiş olması, İsrailiyyat kaynaklı rivayetten kuşkulanmamız için yeterli sebeptir.

2. Zulkifl isminin önünde ve ardında yer alan diğer isimler İbrani kavmine mensup peygamberlerdir. Bu durumda Zulkifl'in de İbrani peygamberleri arasında aranması gerekir. Zaten Zulkifl'in kimliğine dair yorumlarda adı geçen kişilerin ortak vasfı, İbrani olmalarıdır. Bunun tek istisnası Hz. Eyyub'un oğlu olan ve Şam ahalisine nebi olarak gönderildiği söylenen Şeref'tir ki, bu da ihtimallerin en zayıfıdır ve kolaylıkla göz ardı edilebilir.

4.2. "Zulkifl" hangi peygamberin ikinci adıdır?

Yukarıdaki tahlillerden, şu sonuç çıkmaktadır: Zulkifl ismi, Kur'an'da yer alan bir peygamberin ikinci adı veya lakabı olarak kullanılmaktadır. Zira Kur'an'da biri adı diğeri sıfatı olmak üzere iki isimle anılan daha başka peygamberler de vardır. Mesela Hz. Yakub "İsrâil" olarak, Hz. İsa "Mesih" olarak, Hz. Yunus "Zu'n-nûn" olarak, Hz. Muhammed "Ahmed" olarak geçmektedir.

Bu sonuçlar ışığında, bugüne kadar tefsir tarihimizde yapılan tüm yorumlarda *zu'l-kifl*, şu şahısların ikinci adı olarak yorumlanmıştır:

1. Yûşâ b. Nûn.
2. Hezekiel peygamber.
3. İlyas peygamber.
4. Zekeriyya peygamber.

[4] *el-Câmi*, XI, 216

Zulkifl, Hz. Musa'nın yardımcısı (*fetâ*) Yuşa b. Nûn olabilir mi?

Olamaz. Eğer öyle olsaydı, Zulkifl isminin önünde ve ardında zikredilen İbrani nebileri arasında Musa olması diğerlerinin olmasından daha evla olurdu. Kaldı ki, Yûşâ b. Nûn'un peygamber olup olmadığı da, hayli tartışmalıdır.

Zulkifl, Hz. Hezekiel olabilir mi?

İslami kaynaklarda İbnu'l-'Acuz (kocakarının oğlu) diye bilinen Hezekiel, Kudüs'ü işgal eden Nabukadnazar tarafından esir alınan İbraniler arasında Doğu Anadolu'da Habur yakınlarına getirilmiş ve orada peygamber seçilmiştir. *Hezekiel Kitabı* onun "sabırlı" ve "sâlih biri" olduğunu söyler. Fakat bu isme dair Kur'an'da hiçbir bilgi yer almaz.

Zulkifl, Hz. İlyas'ın ikinci ismi olabilir mi?

Hz. İlyas, çok uzun süre oruç tuttuğu için veya koruması için kendisine sığınan insanları çok sayıda insanı koruduğu için bu adı aldığı yorumları yapılmıştır. Eski Ahid'deki Obadiah kıssasını hatırlatmaktadır. Şimdiye kadar yapılan tefsirlerde Zulkifl'in Hz. İlyas olduğu yorumları öne çıkmıştır.

Fakat Kur'an'ı Kur'an'la tefsir edersek, *zu'l-kifl* vasfının sahibi Hz. Zekeriyya'dır. Zira Kur'an Hz. Zekeriyya'nın *zu'l-kifl* (kefalet sahibi) olduğunu söylemektedir. Kur'an'da iki yerde Meryem'e Hz. Zekeriyye'nın kefil olduğu, *keffele* ve *yekfulu* fiilleri kullanılarak açıkça dile getirilmiştir (Âl-i İmran 37 ve 44). Kur'an'da bu fiilin öznesi olarak geçen tek peygamber odur.

4.3. Hz. Meryem'e kefîl olan nebi: Hz. Zekeriyya

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

"Bunun üzerine Rabbi onu memnuniyetle kabul etti; dahası onu bir çiçek gibi yetiştirdi ve Zekeriyya'nın kefaletine verdi. Zekeriyya ne zaman onun bulunduğu bölmeye girse onun yanında yiyecekler görür ve sorardı: "Ey Meryem! Bunlar sana

nereden geliyor?" O da cevaplardı: "Bunlar Allah'tandır; Allah dilediği kimseye hesapsız rızık bağışlar." (Âl-i İmran 3:37)

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

"Sana aktardığımız bu bilgi senin gıyabında olup biten olayların haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'e kefil olacak diye kur'a çektiklerinde sen yanlarında değildin; onlar (bu konuda) birbirleriyle tartışırlarken de yanlarında değildin."
(Âl-i İmran 3:44)

Kur'an'da *k-f-l* maddesinden her hangi bir kelimenin kendisine isnat edildiği tek peygamber vardır, o da Hz. Zekeriyya'dır. Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'i tekeffül ettiği iki ayrı ayette zikredilmiştir. Dahası Âl-i İmran 37'de onu Meryem'i tekeffül etmekle görevlendiren, Kefîl olan Allah'ın ta kendisidir.

Hanne Allah'ın Kefîl ismine öylesine yürekten iman etmişti ki, hiç pazarlıksız daha doğmamış evladını Allah'a adamıştı. O öylesine güzel adamıştı ki, adadığı kapı da güzelce adanmış bu adağı ***"güzelce kabul etti"*** (3:37).

- Peki, bir insan Allah'ı Kefîl tutarak biricik yavrusunu O'na adarsa, Allah ona ne muamele eder?

- Adanmış yavruyu bir çiçek gibi yetiştirir ve ona peygamberlerinden birini vekil eder. İşte Hz. Zekeriyya'nın Meryem'i tekeffül etmesinin anlamı budur.

Sözün özü: Ey insan, eğer bir kefil arıyorsan Allah yeter. Kefîl olan Allah'a güvenenlerin nasıl ödüllendirildiğinin sırrı Kur'an'da onlarca kez yer alan "Meryem oğlu İsa" isimlendirmesinde gizlidir.

Değil mi ki Meryem, annesi Hanne tarafından Allah'ın kefaletine ısmarlanmıştır; o halde adağın adı, tüm zamanların alnına çıkmaz bir kalemle hakkedilmelidir. Böyle yapılmıştır ki, Allah'ı Kefîl edinecekler tereddüt etmesinler.

5. KEFÎL OLAN ALLAH'A DUA

Ya Kefîl, Ya Allah!
Varlığa kefil olan Sensin!
Kâinatın teminatı olan Sensin!
Yaptığından hesap sorulmadığı halde,
Zatını "ehl-i takva" diye niteleyen Sensin!

Ya Kefîl, Ya Allah!
Kulluk sorumluluğunun altında inleyen bizleri,
Sorumluluğunu yerine getiren kullarından eyle!
Yükünü taşımakta zorlanan biz acizleri,
Kefîl isminin sonsuz tecellisine medar eyle!

Ya Kefîl, Ya Allah!
Bizi ya adayanlardan kıl Hanne gibi!
Ya adananlardan kıl Meryem gibi!
Ya müjde olanlardan kıl İsa gibi!
Ya da adağa kefil olanlardan kıl Zekeriyya gibi!

Âmin!

اَلْعَلِيُّ

71

EL-‘ALÎ

Ululer ulusu
Eşsiz benzersiz ulu
Mutlak ve sonsuz yüce

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-'Alî, Kur'an'da yer alan ilahi isimlerden biridir. Allah'a isnatla, isim formunda, müstakil ve mükerrer olarak gelir. Ulular ulusu, mutlak yüce, ululukta eşsiz ve benzersiz, sonsuz ve mutlak olan özne demektir. Özellikle Allah'ın, metafizik varlıkların tümünden üstün ve yüce oluşunu ifade eder.

'Alî, "yüce, yüksek ve yukarıda olan" manasına gelen *'ulv* kökünden türetilmiştir. "Alçak ve aşağıda olan" manasındaki *sufl*'un zıddıdır. Hûd 82'de zıt anlamlar birlikte kullanılmıştır. *'Ulvî*, "yüce", *suflî* "alçak" demektir. *'Uluv*, olumlu anlamda kullanıldığında "yükseklik, yücelik, üstünlük ve irtifa" manasına gelir. Olumsuz anlamda kullanıldığında "üstünlük taslama, büyüklenme, küstahlık, kibirlilik" manasına gelir.

El-'ulv, "evin temel yükseltisine" verilen addır. Bir nida olan *te'âle*, sadece "gel, yaklaş" anlamında emir fiil olarak kullanılır. *Te'âle*'de içkin olan "yükseklik", ya "yüksek sese" delalet eden *nidâ*'ya, ya da *âmir*'in "yüksek" konumuna işaret eder. Emir dışında kullanılmaz.

Bu kök esma-i hüsna içinde *el-A'lâ*, *el-'Alî* ve *el-Mute'âl* gibi üç isimle temsil edilir. Ef'al-i hüsna içinde ise *te'âlâ* fiil-i hassı ile temsil edilir.

'Alî isminin türetildiği kökün üçüncü harfi illet harfi olan *yâ* olduğu için, kelimenin farklı iştikaklarında *vav* veya *elif* olarak da görülebilir. Kelime bu yüzden iki tür yazılır:

1. Üçüncü harfi *elif* ile yazılan *'alâ-ya'lû-'uluvven* köküdür. Bu kök, çoğunlukla somut ve *mekân üstünlüğüne* delalet eder. Bu kökten türeyen kelimeler, ekseriyet kaydıyla, hem övülen hem de yerilen hal ve davranışlarda üstte, önde ve ileride olma halini ifade eder.

2. Üçüncü harfi *yâ* ile yazılan *'aliye-ya'lâ-'alâen-'aliyyun* köküdür. Bu kök çoğunlukla soyut anlamda kullanılır ve *makam üstünlüğüne* delalet eder. Yukarıdakinin aksine, sadece övülen hal ve davranışlarda üstte olma halini ifade eder. Mesela Firavun'a nisbet edilen, (28:4; 10:83), Firavun ve yandaşlarına nisbet edilen (23:46; 27:14), İblis'e nisbet edilen (38:75), Karun'a nisbet edilen (28:83), Allah'tan başka muhayyel sahte ilahlara nisbet

edilen (23:91), Yahudileşen İsrail oğullarına nisbet edilen (17:4) *'alâ*'lar hep yergi bağlamında gelmiştir ve *elif*'li köke nisbet edilmiştir. Allah için kullanılanlar ise hep *yâ*'lı köke nisbet edilmiştir (22:62; 4:34; 17:43, 63).

'Alâ edat olarak, "üstünde, üzerinde, üzerine, ilaveten, karşısında, yanında, için, içinde, göre, ..ya doğru, ..ya karşı, ..ya, ..ya göre, ..dan, ..da" manalarına gelir. Yaygın olan *'Alî* ismi de "yüksek, yüce, üstün" manasına gelir. *A'lâ* "en üst" anlamındadır. "En dip" anlamına gelen *esfel*'in zıddıdır.

A'lâ ile *fevk* arasında fark vardır. Bir şeyin *a'lâ*'sı, o şeyin parçasıdır. Fakat bir şeyin *fevk*'i o şeyin parçası değil, onun bittiği yerden ötesidir. Bu yüzden *tahte'l-bi'r* (kuyunun altı) denilmez, ama *esfele'l-bi'r* (kuyunun dibi) denilir.

'Aliy isminin aslı *fa'îyl* vezninden *'aliyv*'dir (عليو). Kural gereği, iki illetli harf birleştiği için *vav yâ*'nın içine girmiş, *yâ*'nın bağrında iki harfi barındırdığı anlaşılsın diye üzerine bir şedde konmuş, bu suretle *'aliyv* kelimesi *'alîyy* ('alî) olmuştur.

Hemen üstteki dilsel tahlilden de anlaşılacağı gibi 'Alî ismi mübalağa ile ism-i faildir (aşırı özne). "Ululukta eşsiz, sonsuz yücelik sahibi" anlamına gelir. Bu vezinden gelen tüm isimler gibi aynı zamanda mübalağa ile ism-i mef'uldür (aşırı nesne). Bu anlamıyla 'Alî ismi "Çok ululanan, daima yüceltilen" manasına gelir.

'Alî ile 'Azîm esması arasında fark vardır. 'Alî, görünmeyen ve bilinmeyen metafizik varlıkların tümünden ulu ve yüce olan vurgusunu taşır. 'Azîm ise, görünen ve bilinen fiziki varlıkların tümünden ulu ve yüce olan vurgusunu taşır.

'Alî ismi, geldiği kalıp gereği, nesnesi yüceltmese de, kendisi zatı itibarıyla ulu ve yüce olan anlamına gelir. Yani özünde ululuk ve yücelik sahibi olan, yüce olmak için kendisini yücelten birilerine ihtiyaç duymayan, demektir. Aynı zamanda bu kalıp, ismin sahibini ululuk vasfıyla övme vurgusu taşır. Bu şu demektir: Bir kul *el-'Alî* ismini her anışta, Allah'a hamdetmiş, onu sena edip övmüş olur.

Hiçbir kul *el-'Alî* olamaz. Fakat kullar içinden el-'Alî isminin tecellisine mazhar olan Ali'ler çıkabilir. Tek başına Ali ismi,

"el" takısıyla gelen el-'Alî gibi mutlaklık ve sonsuzluk, eşsizlik ve benzersizlik vurgusu taşımadığı için, insanlara isim olarak konulabilir. Bu isim, Hz. Nebi'nin "ilmin kapısı" dediği Hz. Ali'nin de ismidir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. O uludur fakat ulaşılmaz değildir

'Alî olan, en "uçta" olan, yani en yüksekte olandır. Türkçedeki "yüce" kelimesinin etimolojik kökeni "uca", onun da kökeni "uç"tur. "Üç" rakamı, ismini, üçüncü parmak olan yüzük parmağından almıştır. Zira o bir elin parmaklarının en "uç" (üç) olanıdır. Yani parmakların en "ucası/yücesi" odur.

Allah, hiç şüphe yok ki çok yüce, çok uludur. O'nun ululuk ve yüceliği ile, O'nun dışında kendisine ululuk ve yücelik atfedilen şeylerin yüceliği arasında, çok derin bir fark vardır. Allah dışında kendisine ululuk ve yücelik atfedilen her şey ile onu ululayan ve yücelten arasına mesafe girer. Kişi birini veya bir şeyi ne kadar yüceltirse, ikisi arasındaki mesafe o kadar açılır. Belli bir noktadan sonra, kişinin yücelttiği şey "ulaşılmaz" hale gelir.

Şu soruları sormanın tam yeri burasıdır:

- Varlık içinde her şeyden ulu ve yüce olan, yücelikte eşsiz ve benzersiz olan kimdir?

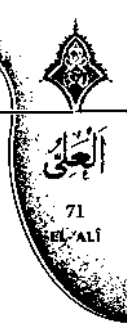
- Allah'tır.

-Varlık içinde insana en yakın olan, en ulaşılabilir olan kimdir?

- Yine Allah'tır; zira O insana şahdamarından yakındır.

İşte gerçek yücelik budur. İnsanların içinden kendilerine yücelik ve ululuk payesi verenler veya verilenler, bu konumlarını korumak için dokunulmazlık ve ulaşılmazlığın arkasına saklanırlar.

Dokunulmazlık ve ulaşılmazlıkların en tehlikelisi, kutsallık zırhıyla kaplanmış olanıdır. Sevdiklerini kutsal bir dokunulmazlık zırhıyla kaplamak, insanoğlunun en eski zaafıdır. Bunu yaptığı anda, sevdiğinin ulaşılamaz ve dokunulamaz olduğuna kendini ikna etmesi daha kolay olmaktadır. Bu bir kaçış psiko-

lojisidir. Hatta kendi kendini aldatma hastalığıdır. Sadece seveni zehirlemez, sevileni de zehirler. Kendini sevdiğinin dokunulmaz ve ulaşılmaz olduğu yalanıyla kandıran kişi, başlar kandıracak başka zavallılar aramaya. Hastalığını bulaştıramadığına ise itham ve iftirayı mubah görür.

Bu hastalığa yakalanmış olanların derdi Allah'ın 'Alî ismine hakkıyla iman edememiş olmalarıdır. Bu tür bir hastalığın tedavisi ise, 'Alî ismine kâmil bir iman ile inanmaktır.

'Alî olan Allah, teslimiyeti kendisine hayat tarzı olarak seçip Müslüman vasfını hak eden hakikat erlerini, Kur'an ile terbiye eder. Kur'an'ın terbiyesinde ufuk insanlar olarak takdim edilen peygamberlerin hata, kusur ve günahları bir bir sıralanır. Âdem Rabbine asi olmuş ve ayartılmış, "ben nefsime zulmettim" demiştir (7:23). Nuh kafir olan oğlunun peşine düşmüş ve azar işitmiştir (11:47). Musa haksız yere bir yumrukta adam öldürmüş ve nefsine zulmettiğini itiraf etmiştir (28:16). Yunus 'kaçak bir köle' gibi görevden kaçmış (37:44) ve "ben zalimlerden oldum" demiştir (21:87). Davut günahına tevbe etmiştir (38:24-25). Âlemlere rahmet olan sevgili Peygamberimiz, vahyin iniş sürecinde kaç kere uyarı almış ve ilahi azara muhatap olmuştur.

Ey talib! Otur ve düşün! Kur'an'ın inişinden 3 asır sonra ortaya çıkan kelamın genetiği değiştirilmiş hatasız ve günahsız peygamber tasavvuruyla, Kur'an'ın takdim ettiği insan tabiatıyla barışık peygamber tasavvuru arasında bir benzerlik görüyor musun? Kur'an'ın kıymetine kanaat eden kelam âlimlerimiz az da olsa çıkmıştır. Bakıllani bunların başında gelir. O Peygamberlerin masumiyetini sadece tebliğ ettikleri vahiyle sınırlı tutar ve onun dışında peygamberlerin büyük ve küçük günah işlemelerinin mümkün olduğunu ifade eder.

Peki, "Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmuş kişi" anlamına gelen Müslüman adını alan biri neden bu konuda Allah'ın koyduğu kıymete kanaat etmez? Kendi kendini aldattığı gerçeğinden kaçmak, kendine söylediği yalanla yüzleşmemek için. Böylelerinin kendi yalanlarıyla yaşamaları bir yana, bir de yalanlarını dinin hakikati imiş gibi pazarlamaya çalışmalarına ne demeli?

Bu onmaz bir illettir. Bu illetin ilacı Allah'ın 'Alî ismine canı gönülden kemal-i edeple imandır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da 'Alî ismi

'A-l-y maddesinden Kur'an'da üç isim yer alır: Esma-i hüsna listemizin 9. sırasında bulunan *el-A'lâ*, 49. sırasında bulunan *el-Mute'âl* ve şimdi işlediğimiz *el-'Alî* isimleridir. Bu sıralar, adı geçen isimlerin vahyin nüzul sürecinde geldiği ilk yerlerdir.

Kur'an'da *'alî* ismi on bir yerde gelir. Bunlardan sekiz tanesi Allah'a isnatla gelir. Bu sekizden altısı Mekki, ikisi Medeni surelerde yer alır. Vahyin nüzul sürecinde ilk kullanıldığı yer, Lokman 30'dur. Lokman suresi, nüzul tertibimizde vahyin inişinin 11. yılına tarihlendirilmiştir. Daha sonra bu isim Sebe' 23, Mü'min 12, Şûrâ 4 ve 51, Hac 62'de gelir. Bu surelerin hepsi de Mekke döneminin sonunda indirilen surelerdir. 'Alî ismi Medine'de iki kez gelir: Bakara 255 ve Nisa 24.

Bu tablo da gösteriyor ki, 'Alî ismi Mekki ağırlıklı bir isimdir. Bununla mü'minlere verilen mesaj açıktır: Ululuğu sonsuz bir Allah'a sırtını yaslayanın sırtı yere gelmez. Allah'ın eşsiz ve benzersiz yüceliğine, kâmil manada iman ederseniz siz de yücelirsiniz.

Allah'a isnaden kullanılmayan üç *'alî*'den biri Kur'an hakkında gelir (43:4). Diğer ikisinden biri Meryem 50'de yer alır ve Hz. İbrahim, İshak ve Yakub'a atfen kullanılır. Sonuncusu da yine Meryem 57'de gelir ve Hz. İdris'e atfen kullanılır.

3.2. Birlikte geldiği isimler

'Alî ismi geldiği hiçbir yerde tek başına gelmez. Bu isim kendisine eş olarak şu üç ismi alır: Kebîr, 'Azîm, Hakîm.

Kebîr ismiyle birlikte beş yerde gelir (31:30; 34:23; 40:12; 22:62; 4:34):

Beşinde de *el-Aliyyu'l-Kebîr* şeklinde geçer. "Mutlak yüce" anlamındaki *el-Alî* ile "sonsuz büyük" anlamındaki *el-Kebîr*, anlam olarak birbirini güçlendirir. "Mutlak yüce" olanın "sonsuz büyük" olmasından daha doğal ne olabilir? Bu iki isim aynı zamanda tenzih ve teşbih dengesini sağlar. El-'Alî, tenzihe vurgu

yapar. İnsan zihni bu tenzihi bahane ederek Allah'ı soyut, varlığın dışında, çok uzakta tahayyül edebilir. Zihin, sahibine bu tür oyunlar oynamasın diye, bu kez ona Kebîr olduğu hatırlatılır. Bu da teşbihe bakar. Zira insan zihni büyük olanı kendi büyüklük tasavvurundan yola çıkarak kavrar. Böylece bu iki isim, muhatabın tasavvurunda, tenzih ile teşbih arasında bir denge kurar.

'Azîm ismiyle birlikte iki yerde gelir (42:4 ve 2:255):

Geldiği iki yerde de *'aliyyu'l-'azîm* şeklinde gelir. 'Alî, "mutlak yüce, eşsiz ulu" demektir. Bu iki isim, "ulu ve yüce" olanın aynı zamanda "ululuk ve üstünlükte azamet sahibi" olduğunu ifade eder. Her üstünlükte azamet yoktur. Allah'ın üstünlüğü, sadece güç ve kuvvet zoruyla elde edilmiş bir üstünlük değil, muhatapta saygı ve tazim uyandıran muazzam ve haşmetli bir üstünlüktür.

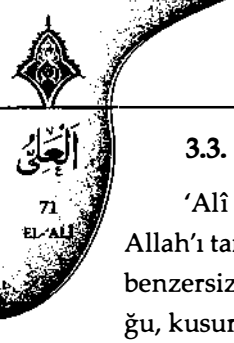
'Alî ve 'Azîm ismi birlikte geldiğinde; ilki, Allah'ın fizikötesi varlıklardan mutlak ve sonsuz ulu ve yüce oluşuna delalet eder; ikincisi, fiziki varlıklardan mutlak ve sonsuz ulu ve yüce oluşuna delalet eder. Zira *'Alî* isminde "olağanüstü yükseklik" anlamına gelen *ulviyet*, *'Azîm* isminde ise "olağanüstü büyüklük" anlamına gelen *azamet* vardır.

Hakîm ismiyle birlikte gelir (42:51):

Sadece Şûrâ 51'de gelir. Her hükmü isabetli olan Allah'ın aynı zamanda aşkın ve yüce olduğunu bildirir. Bu iki isim adeta birbirini dengeler. Allah'ı ulaşılmaz gören *mutlak tenzih* ve Allah'ı cisimleştiren *mutlak tecsim* kutuplarına sapmaya karşı bir uyarıdır bu. Geldiği ayet, Allah'ın insana konuşmasının nasıllığı hakkındaki tek ayettir:

"Hiçbir ölümlüyle Allah'ın (yüz yüze) ***konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe tesir eden ilâhi bir ilham yoluyla veya bir perde arkasından, ya da O'nun dilediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur: Şüphesiz O 'Alî'dir, Hakîm'dir."*** *(Şura 42:51)*

Bu ayet, ilahi vahyin inişini algılamada yanlış tasavvura sapacak olanlara bir uyarıdır: Ey tenzih yanlıları! Allah'ı hayattan ve insandan kopuk algılamayın, zira O Hakîm'dir. Ey teşbih yanlıları! Allah insanla konuştu diye, bunu insanın konuşmasına benzetmeye yeltenmeyin; O 'Alî'dir, aşkın ve yücedir.

3.3. 'Alî olan Allah ululukta eşsiz ve benzersizdir

'Alî olan Allah'ın ululuğuna imanın iki boyutu vardır: İlki Allah'ı tanımak, ikincisi insanı tanımak. Allah yücelikte eşsiz ve benzersizdir. O'nun ululuk ve yüceliğine mutlaklığı, sonsuzluğu, kusursuzluğu, mükemmelliği de girer. Bu 'Alî olan Allah'ın hakkıdır. İnsan ise ne kadar yücelirse yücelsin, yine de bir sınırı vardır. Asla mükemmel olamaz. Kusurdan ve hatadan asla beri olamaz.

'Alî ismine iman ile, İslam'ın üzerine yükseldiği ana sütun olan tevhîd akidesi arasında doğrudan bir bağ vardır. Kişi, Allah'tan istemesi gereken bir şeyi başkasından isterse, 'Alî olan Allah'tan çaldığı rolü başkasına yakıştırmış olur. Elde ettiği bir nimetten dolayı Allah'a minnet edeceği yerde başkasına minnet ederse, yine Allah'tan çaldığı rolü başkasına yakıştırmış olur. Bu hakikati, 'Alî isminin vahyin nüzul sürecinde ilk geçtiği yer olan şu ayet güzel beyan eder:

... وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

"Allah, yaptığınız her şeyden haberdardır? İşte bu yüzdendir ki Allah mutlak hakikatin ta kendisidir ve onların O'nun dışında yalvarıp yakardığı her şey bütünüyle batıldır: ve şüphesiz Allah 'Alî'dir, Kebîr'dir." *(Lokman 31:29-30)*

Lokman 30'da 'Alî isminin içinde geçtiği cümlenin benzerini, bir başka ayette daha görürüz:

... وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

"Allah, her şeyi işitir ve herkesi görür. Bunun böyle olması (doğaldır); ***zira Allah mutlak hakikatin ta kendisidir ve onların O'nun dışında yalvarıp yakardıkları var ya, işte o da bütünüyle batıldır: ve şüphesiz Allah, 'Alî'dir, Kebîr'dir."*** *(Hac 22:61-62)*

Bu ismin tevhîd ve şirk bağlamında gelmesiyle ilgili örnekler, bu iki ayetten müteşekkil değildir. Mesela şirk hakkındaki şu ayeti de bunlara ilave etmek gerekir:

ذٰلِكُمْ بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ اللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾

"(Onlara şöyle denilecek): ***"Durum işte böyle***(sine vahim) ***dir: Çünkü sadece Allah'a*** (kulluğa) ***çağrıldığınız her seferinde inkârı tercih ettiniz; O'na ortak koşulduğunda ise inanıverdiniz. Fakat şimdi hüküm 'Alî ve Kebîr olan Allah'a aittir."*** *(Mü'min 40:12)*

'Alî ismiyle biten bütün bu ayetlerin konusu tevhîddir. Tevhîdi zedeleyen davranışların arkasında, insanların sevdikleri ve yararlandıkları büyüklerini aşırı yüceltmek gibi bir hastalık yatmaktadır. Bu hastalık ilerledikçe, 'Alî olan Allah'a bağlılığın ve teslimiyetin yerini, yavaş yavaş istifade edilen büyükler almaktadır. Öyle ki, Kur'an ***"Şefaatin hepsi yalnızca Allah'a attir"*** (39:44) derken, 'Alî isminden rol çalan hasta akide sahibi, önüne gelene şefaat yetkisi dağıtmaya başlar. Öyle bir çelişkidir ki bu, şefaat talep ettiğine gerçekte sahte bir şefaat yetkisi verenin kendisi olduğu gerçeğini bile göremez.

Bu konuda sözü gediğine oturtan şu ayetin de, Allah'ın 'Alî ismiyle bitmesi tesadüf değildir:

وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

"O'nun nezdinde, kendisi lehine izin verdikleri dışında, hiç kimse için şefaat fayda vermez. Nihayet (kıyametin) ***dehşeti*** (ödül tevdi edeceklerin) ***kalplerinden giderilince*** (ödüllendirilenler) ***soracaklar: "Rabbiniz sizin hakkınızda ne buyurdu?" Berikiler "Hak neyse onu; zaten 'Alî ve Kebîr olan sadece O'dur" diyeceklerdir."*** *(Sebe' 34:23)*

Buradaki *lâm*'ın da gösterdiği gibi, *tenfa'u* fiili tümlece geçmeyip özne üzerinde kaldığı için, şefaatin tür olarak tama-

mı olumsuzlarımıştır. Bu ve tüm şefaat ayetleri; ***"onlar, O'nun hoşnut ve razı olmadığı hiç kimseye şefaat edemezler"*** (21:28) ve ***"De ki: şefaat bütünüyle Allah'a aittir"*** (39:44) ayetleri ışığında anlaşılmalıdır. Bu da şefaat'in Allah'a ait bir yetkinin kula devri değil, Allah'ın takdir ettiği ödülün sahibine tevdii olduğunu gösterir. Ödülü veren Allah'tır. Ödülü takdim izni verdiği kimseyi de böyle onurlandırır. Dolayısıyla ödülün asıl sahibinin, onu sunan olmadığını ifade eder. Ayetin öncesi de ödülü gerçek sahibi dışında kimseden istememeyi ifade etmektedir.

- Ayette geçen "hak neyse onu" ile ne kastedilmektedir?

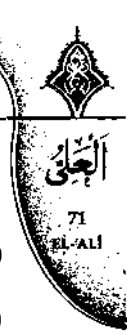
- Allahu a'lem, hem "şefaat konusundaki hakikat neyse onu", hem de "herkes neyi hak ettiyse onu" anlamına gelir. Ama özellikle ödül sahibinin sadece Allah olduğunu, bu nedenle de ödülün kime verileceğini belirleme hakkının zatına ait olduğunu ifade eder.

Öyle görünüyor ki, ayetteki diyalog ödül verilenlerle o ödülü sahiplerine tevdi etmekle onurlandırılanlar arasında geçmektedir. Yine anlaşılan o ki, bu ikinciler de Hesap Günü büyük korku ve endişe yaşayacaklar. Fakat onların endişesi, ödül takdim izni çıkınca giderilmiş olacaktır. Allah en doğrusunu bilir.

3.4. Kürsi: Yücelik ve azamet sahibinin makamıdır

Bakara suresinin 255. ayeti, *Ayetu'l-Kursi* (Kürsi Ayeti) olarak adlandırılır. Bunun nedeni, Kur'an'da Kursî'nin Allah'a isnaden kullanıldığı tek yerin burası olmasıdır. Bu ayet dışında bir de Hz. Süleyman'a isnatla kullanılır (38:34). Oradaki *kursî*, Hz. Süleyman'ın "meliklik tahtı" anlamına gelir.

Allah için kullanılan "kürsi" de, tıpkı "arş" gibi mecazdır. Allah'ın "kudret ve otoritesini" ifade eder. Mesela "kral tahtını kaybetti" cümlesinde *taht* mecazdır. Bu cümleyi duyunca, kralın oturduğu koltuğu kaybettiğini değil, krallık makamını kaybettiğini anlarız. Ayetteki "kürsi" de ilahi otoriteyi temsil eder. Kürsi'nin Kur'an'da Allah'a isnaden kullanıldığı tek ayetin 'Alî ve 'Azîm isimleriyle son bulması işte bu yüzden önemlidir:

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِیْ یَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا یُحِیْطُوْنَ بِشَیْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَآءَ وَسِعَ كُرْسِیُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَا یَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ ۝

"Allah, kendisinden başka tanrı olmayan, mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır; ne gaflet basar O'nu, ne de uyku. Göklerde ve yerde olan her bir şey O'nundur: O'nun izni olmaksızın katında şefaat edecek olan kimmiş bakayım? O, kullarının önünde-açıkta olan şeyleri de, ardında-gizli olan şeyleri de bilir; oysa onlar, O dilemedikçe O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun sonsuz Kudret ve otoritesi gökleri ve yeri kaplamıştır; üstelik onları görüp gözetmek O'na güç gelmez: zira el-'Alî ve el-'Azîm olan yalnızca O'dur." *(Bakara 2:255)*

Ayetin sonunda yer alan 'Alî ismi, ayete adını veren kürsi'yi tanımlamaktadır: Mutlak ve sonsuz ulu, eşsiz ve benzersiz yüce. Bununla beraber O, eşsiz ve benzersiz azamet sahibidir.

- Bu niteliklere sahip olan bir zatın kullandığı otoritenin büyüklüğünü, insan tahayyül ve tasavvur edebilir mi?

- Eğer insan zihni sonsuzluğu ve mutlaklığı kavrayabilseydi, Allah'ın otoritesinin büyüklüğünü de kavrardı. Fakat insan zihni sonlu ve sınırlıdır. Sonlu ve sınırlı olan bir varlık, sonsuz ve sınırsız olanı kavrayamaz. Belki aklının kapasitesi oranında kavrar. Üzerinde yoğunlaştığı ve emek verdiği oranda kavrar. Bunun da yolu esma-i hüsnayı tefekkür etmek, varlıkla esma arasındaki bağları keşfetmekten geçer.

Kürsi Ayeti'nin sonunda gelen 'alî ismini, benzer bir bağlamda bir başka ayette de görüyoruz:

لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ ۝

"Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi onundur; O aşkın yüceliğiyle görünmeyen varlıkların da, azamet ve heybetiyle görünen varlıkların da ötesindedir." *(Şûrâ 42:4)*

Her iki ayetin de 'Alî ve 'Azîm ismiyle bitmesi, Allah'ın hem görünmeyen ve bilinmeyen tüm varlıklardan aşkın ve yüce oluşuna, hem de görünen ve bilinen varlıklardan aşkın ve yüce oluşuna delalet eder. Zaten Kürsi Ayeti'nde geçen "O'nun kürsisi gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır" cümlesinin anlamı da budur.

4. 'ALÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. 'Alî olan Allah'ın kitabı da 'alî'dir

Allah'ın 'Alî isminin en büyük tecellisi Kur'an üzerinde görünür. Zira O, Kur'an'ı da 'alî sıfatıyla takdim etmiştir:

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝٢ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝٣
وَإِنَّهُ فِيٓ أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ۝٤

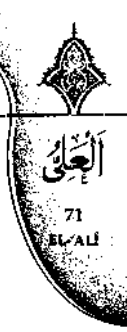
"Hâ-Mîm! Özünde açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kitabın değerini bilin! Ki zaten Biz, onu anlayabilesiniz diye Arapça bir hitap kıldık. Şüphe yok ki o, katımızda bulunan ana kitapta kayıtlıdır; elbet 'alî'dir, hakîm'dir o." *(Zuhruf 43:1-4)*

- Kur'an'ın *'alî* olması ne anlama gelir?

- Kur'an'ın 'alî olması, yani "üstün ve yüce" olması şu anlamlara gelir:

1. *Kur'an, sınıfının en üstün ve en yücesidir.* Yani ilahi vahiylerin en üstünde ve zirvesinde yer alır. Bunun içindir ki Kur'an, kendisinden önceki vahiylerin doğrusu eğrisinden, gerçeğini sahtesinden ayıran bir *muheymin*'dir (5:48). Kur'an'ın *muheymin* sıfatına sahip olması, önceki vahiyler üzerindeki tahrifi ayıklamada "otorite" kılındığı anlamına gelir.

2. *Kur'an, düşmanlarının saldırılarından etkilenmeyecek kadar ulu ve yücedir.* Kur'an'ın *'alî* olması, onun düşmanlarının saldırılarına karşı korunmuş olduğunu ifade eder. O öyle ulu ve yücedir ki, ona taş atanın taşı kendi başına düşer. Bunun ilk şahidi Mekke müşrik toplumudur. Kur'an'la başa çıkamayacaklarını anlayınca, Kur'an'ın elçisini öldürmeye kalkmışlardır.

Zira Kur'an'ın, muhatabının gönlünü fethetme konusundaki mucizevî gücünü görmüşlerdir. Hatta bizzat müşriklerin inatçı kâfirleri bile, Kur'an'ın cazibesine kapılmaktan kendilerini alamamışlardır. Müşrik entelektüellerden Velid b. Muğîre onların başında gelir. Kur'an'ı dinlemekten kendini alamamış, yine Kur'an'ın cazibesine kendini kaptırdığı bir seferinde, karmaşık bir halet-i ruhiye içinde git-geller yaşamış ve en sonunda şeytanına kapılarak "Olsa olsa bu, geçmişten miras kalan bir sihirdir" (74:24) diyerek kendini aldatmıştı. Dahası da var: Necm 53'ün nüzul sebebi bağlamında bazı rivayetlerde Velid b. Muğire'nin önce ahiretteki azap korkusuyla iman edip, arkadaşlarından birinin ahiretteki cezasını üstlenmesi üzerine geri küfre döndüğü nakledilir. 'Alî olan Kur'an, düşmanlarını dahi böylesine etkiliyordu.

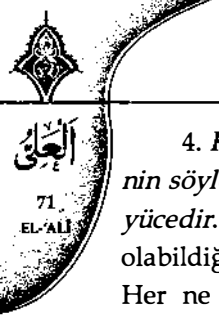
3. *Kur'an, mü'minlerinin başka şeyleri ona eş sayma ve hatta onun üstüne koyma teşebüslerine karşı da ulu ve yücedir.* Hadisi vahiy ilan etmek, hadisi Kur'an'a eş saymaktır. Peki, hadisin sahih olup olmadığı hükmünü veren kim? Hadisçiler. Kriterleri ne? Cerh ve tadil ilmi? Peki, birinin güvenilmez saydığını öbürünün güvenilir, ümmetin bir kısmının "İmam Azam" dediği bir alime bir hadisçinin "yalancı, sahtekâr" hatta "küfre düştü" demesini nereye koyalım? (Hadisçi Ukayli İmam Azam'a tam da bunu der).

Verdiği iktidar yanlısı fetva ile İmam Ğaylan b. Müslim ed-Dımeşki'nin öldürülmesine sebep olan hadisçilerin imamı Evzai'den şu söz nakledilir: *es-Sunnetu câet kadiyeten 'ale'l-kitâb, ve lem yecîu'l-kitâb kâdıyen 'ale's-sunne*: Sünnet Kitab'ı yargılayıcı olarak gelmiştir, ama Kitab sünneti yargılayıcı olarak gelmemiştir."[1] Bu yaklaşımın aynısı Yahya b. Ebi Kesir (ö. 129) adlı hadisçiden de nakledilir. Bu iri laf karşısında Hz. Ali'nin "Alim, Allah'ın kitabının üstüne başka hiçbir şey koymayandır" sözünü hatırlamaktan başka elden ne gelir?

Bu lafı etmek çok büyük bir cesaret ister. Bendeniz bu tür bir cesarete hayran olmam, korkarım. İşte Kur'an, kendisine inananların onun üzerine başka şeyleri çıkarıp, bir bakıma Kur'an'ı ikinci plana itme çabalarına karşı da *'alî*'dir, yüce ve üstündür.

[1] Hakim en-Nisaburi, *Mo'rifetu Ulumi'l-Hadis*, s. 156.

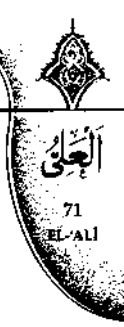

4. *Kur'an, kendisine hizmet eden tefsir alimlerinin kendisinin söylemediklerini ona söyletme girişimlerine karşı da ulu ve yücedir.* Bu bazen önyargı, mezhepçilik ve meşrepçilik saikıyla olabildiği gibi, bazen de sehven ve zühul eseri olabilmektedir. Her ne sebeple olursa olsun, Kur'an, kendisinden olmayan anlamları kendisine dâhil etme girişimlerine karşı çok yüksek düzeyde bir koruma sistemine sahiptir. *Hayat Kitabı Kur'an/Gerekçeli Meal*'imizin girişinde yer alan bu konudaki bir paragrafı burada paylaşmak isterim:

"Zannedilir ki, Kur'an'a bir hitab-metin olması dolayısıyla anlam idhali kolaydır. Ona zorla bir şey söyletmek mümkündür, kendisine mana yüklemeye ve önyargılara maruz bırakmaya ses çıkarmaz. Bu kısmen yaygın bir kanaattir, fakat doğru değildir. Kur'an tıpkı canlı bir bünye gibi kendisinden olmayanı ve bünyesine uymayanı kabul etmemektedir. Meal olarak, tefsir olarak, tevil olarak, dil, fıkıh ve kelâm yoluyla bir biçimde zorlayarak dahil edilse bile, zaman içinde bünyesine uymayan o şeyi bir biçimde kendisine inşâ olmak için teslim olan selim akıl sahiplerine "Bu benden değil" diye ifşa etmektedir. Tefsir tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur.

"Zira Kur'an'ın mucizevî bir kendini koruma sistemi vardır. Bu sistem bazen parçada, çoğu zaman bütünde kendini göstermektedir. Bu öyle bir sistemdir ki, sistemi oluşturan her birim bir hologram gibi hem bütünün hem parçanın özelliklerini taşımaktadır. Tıpkı bedenin yapıtaşı hücreler gibi, Kur'an'ın parçaları da ait olduğu bütünün kimliğini taşır. Her kategori hem kendi arasında, hem diğer kategorilerle paralel ve çapraz anlam bağlantılarına sahiptir. Bu bağlar bazen lafza, bazen manaya, bazen maksada, bazen de her ikisine veya üçüne ait olabilmektedir. Ve bazen de bunların dışında derin ve yoğurı tedebbürle ulaşılabilecek yerde durmaktadır. Bu konuda Şatıbi'nin fıkhi hüküm çıkarma konusunda söylediği şu tesbit, Kur'an'ı doğru anlama konusunda da aynen geçerlidir: "Nasıl ki el, ayak, baş ve dil gibi organların insana has işlevleri birbirinden kopuk olarak yerine getirmesi mümkün değilse ve bütün bu organlarla birlikte insana insan deniliyorsa, aynı şekilde din de parçalar halinde değerlendirildiğinde kendine ait işlevi icra edemez. Dolayısıyla

şer'î bir hüküm çıkarılmak istendiğinde bu hükmün tek tek delillerden değil, dinin bütününden çıkarılması gerekmektedir."[2] Şatıbî'nin parçacı yaklaşıma getirdiği eleştirinin benzerini Gazzali de lafızcılığa getirir: "birçok yanlış anlama, mananın sözcüklerde aranmasından kaynaklanmaktadır. Oysa önemli olan öncelikle manayı tesbit etmektir."[3]

"Eminim ki Kur'an bizim anlama çabamız sırasında vardığımız sonuçların kendi bünyesine uyup uymadığını o mucizevî yöntemiyle test edecek ve bünyesine uymayanları kabul etmeyecektir. Biz Kur'an'a zorla anlam yüklemenin ona ıstırap vereceğine inanıyoruz. Bunu bile bile yapmadık. Bilmeden yaptıksa, tek tesellimiz özne olan Kur'an'ın kendi yöntemiyle onları da ayıklayacak olmasıdır."[4]

Bunun en büyük garantisi, 'Alî olan Allah'ın indirdiği kitabını da 'alî sıfatıyla donatmış olmasıdır.

4.2. Sadakatin yüce dili olmak

El-'Alî olan Allah'ın tecellilerinden biri de, kulları içinden ehliyet ve liyakat sahibi bazılarını "sadakatin yüce dili" veya "yüce sadakatin dili" olarak kullanmasıdır. Ayetteki *lisâne sıdkin 'aliyyen* ibaresi iki anlama da açık olduğu için iki karşılığı da verdik.

Doğruluğun yüce dili olmak...

Yüce olan sadakat, hakikate sadakattir. Hakikate sadakat her zaman yücedir. Zira sadakat tüm zamanlarda ve mekânlarda bir değerdir ve meziyettir. Konuşurken hakikate sadık kalan, bu sadakati "hakkı tavsiye etme" emri çerçevesinde bir yükümlülük olarak yerine getiren bir dil de "yüce" vasfını hak ediyor demektir. Hak üstün ve yücedir. Hakkı savunan dil, dillerin en üstün ve yüce olanıdır. O dilin sahibi, insanların üstün ve yüce olanıdır. O dilden dökülen sözler, sözlerin üstün ve yüce olanıdır. O sözlerin yazıldığı kitaplar, kitapların üstün ve yüce olanıdır.

---

[2] Şatıbi, *el-İ'tisam,* Riyad, t.y. I, 245.

[3] Gazzali, *el-İktisad,* 15.

[4] M. İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an / Gerekçeli Meal-Tefsir,* XXI-XXII.

"Sadakatin yüce dili olmak"tan söz eden ayet, üç nebiden bahseder. Önce ayeti okuyalım:

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

*"(İbrahim) **en sonunda onlardan ve onların Allah'ı bırakıp da taptıklarından uzaklaşınca, Biz ona İshak ve Yakub'u armağan ettik ve onların her birine de peygamberlik verdik; dahası onlara rahmetimizi bahşettik; nihayet onları doğruluğun ve hakikatin yüce dili yaptık."*** *(Meryem 19:49-50)*

Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub. Bu üç peygamberi Kur'an "sadakatin yüce dili" olarak tebcil eder. Her peygamber farklı bir tipolojiyi temsil eder. Her peygamberde esma-i hüsnadan farklı isimlerin baskın tecellisi görünür. 'Alî isminin tecellisinin baskın olduğu peygamberler arasında bu üç peygamber de yer alır.

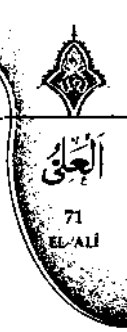
- 'Alî isminin tecellisine mazhar olan bu üç nebinin ortak yanı nedir?

- Dede Hz. İbrahim, baba Hz. İshak ve torun Hz. Yakub arasındaki ortak nokta, Allahu a'lem, Hz. İbrahim'in "Neslimden imamlar var et!" duasına, Hz. Yusuf'la birlikte üst üste dört nesli kapsayan ilahi icabettir. Hz. İbrahim "doğruluğun yüce dili" olunca, Allah o dilden dökülen duayı reddetmemiştir.

4.3. Allah katında yüksek mevki: hakikate sadakat

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

*"**Bu kitapta İdris'i de an! Elbet o da doğruluk ve dürüstlük abidesiydi,*** (yani) ***bir nebi idi. Ve biz ona da yüce bir konum bahşetmiştik."*** *(Meryem 19:56-57)*

İdris ismi Kur'an'da bir kez daha (21:85) geçer. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid ve Dahhak, bu ismin Saffat 123'te geçen İlyas peygamberin diğer bir adı olduğu yorumunu yapmışlardır. Meryem 58. ayette "Âdem'in neslinden" denilmesi, Hz. İdris'in çok daha erken dönemde yaşamış bir peygamber olduğu anlamına gelir. "İdris İlyas'tır" sonucunu üreten klasik yorumlara dayalı "yeniden doğuş" söylemi de mesnetsizdir. Bu yorumlar onun Eski Ahid'deki Hanok'la özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. Bazı çağdaş müfessirler Mısırlılarca sonradan tanrılaştırılan bilge kişi Osiris'in Arapçalaşmış şekli olduğu görüşündedirler. Kadim hikmetin babası olarak bilinen Hermes'in (trismegistos) Hz. İdris olduğu yorumlarını ismin delaleti de doğrular gibidir. Bir sonraki ayetteki "yüce konum" da, Hz. İdris'in hikmetin babası oluşunu teyit eder. Taberi, *Tarih*'inde, Allah Rasulü'nden, "kalemi ilk yontanın İdris nebi" olduğuna dair bir rivayet nakleder (I, 174). İdris isminin manası da "ders", "tedris", "medrese" ile aynı köktendir. Bu ise Taberi'nin rivayetini teyit eder.

Bu durumda İdris'in İlyas'ın ikinci ismi olduğu yorumları hepten suya düşer. Zira biz İbrani nebilerinden olan Hz. İlyas'ın Kral Ahab döneminde yaşadığını tarihsel bir veri olarak biliyoruz. Kral Ahab İsa'dan önce 8. yüzyılda yaşamıştır. Yine kesin olarak biliyoruz ki, insanlık tarihinde yazının ilk kullanımı bu tarihten en az birkaç bin yıl daha gerilere (M.Ö. III. Bin yıl) gider. Bu durumda İdris'i İlyas'ın ikinci adı saymak hepten tutarsız ve yanlış olacaktır. Bu faraziyeye, ayetteki *mekanen 'aliyyen* (yüce bir mekân) ibaresini, İsraili rivayetler ışığında okuma işgüzarlığı yol açmış olsa gerektir. Bu rivayetlerden yola çıkan bazı İslam alimleri, İlyas'ın gökte, Hızır'ın yerde âb-ı hayat içerek daima yaşadığı İsraili efsanesini İslam kültürüne taşımışlardır.

'Alî olan Allah'ın Hz. İlyas'a "yüce bir mekân" vermesi, onun yazı gibi insanlık tarihinde önemli bir keşfe imza atmış olmasıdır. Ayetteki *mekân* da fiziki değil, manevi bir makamdır. Bu mubarek peygamberin gönüllerde taht kurmuş ve adının vahiyle ölümsüzleştirilmiş olması, ona bahşedilen yüce konumun ta kendisidir.

5. 'ALÎ OLAN ALLAH'A DUA

Ya 'Alî, Ya Allah!
Ey ulular ulusu, yüceler yücesi Allah'ım!
Ey ululuğu hiçbir şeyle ölçülemeyen Allah'ım!
Ey mutlak sonsuz ve yüce olan Allah'ım!
Bizi benliğimizin süfli tutkularına mahkûm eyleme!

Ya 'Alî, Ya Allah!
Sen ulular ulususun, fakat ulaşılmaz değilsin,
Bize bizden yakın olduğunu hissettir Ya Rabbi!
Sen yüceler yücesisin, fakat uzak değilsin,
Sen benimleyken, beni başkasıyla kılma Ya Rabbi!

Ya 'Alî, Ya Allah!
Sonsuz otoritenle kâinatı kuşatan Sensin,
Bizi kendimizle baş başa bırakma Ya Rabbi!
'Alî'sin, 'Azîm'sin, Kerîm'sin, Ekrem'sin,
Bizi kendi tutuşturduğumuz ateşte yakma Ya Rabbi!

Amin!

اَلْفَتَّاحُ

72

EL-FETTÂH

Eşsiz benzersiz açan
Tüm kapalı kapıları her tür açan
Davaları hakkaniyetle hükme bağlayan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Fettâh, Kur'an'da geçen esma-i hüsnadandır. Allah'a doğrudan isnatla, isim kalıbında iki yerde gelir. Bir yerde tekil, bir yerde çoğul kalıbıyla kullanılır. Eşsiz benzersiz açan, kördüğüm olmuş davaları hakkaniyetle hükme bağlayarak hal ve fasleden, başta rahmet kapıları, tüm kapalı kapıları her tür açan eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

Feth (فتح), "açmak, açış" demektir. "Kapamak, kapayış" anlamındaki *iğlâk*'ın zıddıdır. Bir suyun kaynağından çıkıp hedefine doğru hiçbir engele takılmadan ilerlemesine de *feth* denir. Bir şeyin açılmasından söz etmek, aynı zamanda onun önceden kapalı olduğunu söylemektir. Dolayısıyla *feth*, "kapalı bir şeyi açmak" ya da "kapalılığın giderilmesi" anlamına gelir. İmam Rağıb'a göre *feth* iki şekilde olur:

1. Maddi kapalılığın giderilmesi: Yolun açılması, kapının açılması, gözün açılması, sınırın, ülkenin ve toprağın açılması gibi.

2. Manevi kapalılığın giderilmesi: Kalbin açılması, aklın açılması, iradenin açılması, vicdanın açılması, imanın önünün açılması gibi.

İslam'ın insana ulaştırılmasının yolunu açtığı için "askeri zafere" *feth* denilmiştir (48:1). Kur'an'ın önsözü konumundaki *Fatiha*'ya bu ad "Kur'an'ı açan sure" olduğu için verilmiştir. Kapıyı "açan alete" *miftâh* denilir. *İstefteha*, sorunu aşmak için bir davada "hüküm veya karar istedi" anlamına gelir (7:89).

Feth "adil hüküm vermek" anlamına da gelir. Zira adil hüküm, tarafların arasında kördüğüm olmuş bir meseleyi çözüp açan bir fetihtir.

Fettâh, ism-i fail'in mübalağa vezinlerinden biridir. Allah'ın Fettâh oluşundaki mübalağa hem çokluğa (*teksîr*), hem türe (*nev'*) delalet eder. *Fettâh*, kapalı kapılar ne kadar çok ve hangi türden olursa olsun, hepsini de her şart ve durumda açan, demektir.

Mübalağa kalıpları, Allah için mübalağa vurgusu değil, bilakis acziyyet vurgusu taşırlar. Zira hiçbir dilin söz dağarcığında, Allah'ın "açan" sıfatını hakkıyla ifade edecek bir kelime yer almaz. Allah'ın sıfatlarını ifadede insan dili, tıpkı insan zihni gibi yetersiz ve sınırlıdır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Fettâh ile hayırlar fetholur şerler defolur

İnsan, çözüm üretebilen bir canlıdır. Bu nedenle her türlü tabiat şartında varlığını idame ettirebilmiş ve bu günlere gelebilmiştir. Muhtemel tehlikelere karşı önceden tedbir alacak bir akletme yeteneğiyle donatılmıştır. Öğrenebilen bir varlık olmasının yanında, tecrübelerini aktarabilen bir varlıktır da. Bunun için eşyayı, tabiatı, resmi, yazıyı, sözü ustalıklı bir biçimde kullanmıştır.

Bütün bu meziyetlerine ve ayrıcalıklı konumuna rağmen, kim kalkıp da "İnsan hiç köşeye sıkışmaz" diyebilir? Hiç kimse. Zira insan köşeye sıkışır. Hatta diğer varlıklardan çok daha fazla sıkışır. Meziyeti kadar, sorunları da büyüktür. Ayrıcalıklı olduğu kadar, sorunludur da. Çözüm üretebilme kapasitesi kadar, problem çıkarma zaafı da vardır.

İnsan ister kendi çıkardığı sorunlar yüzünden köşeye sıkışsın, isterse kendi dışındaki sebeplerin ürettiği sorunlar yüzünden, fark etmez. İnsanın kapı açma yeteneği bir yere kadardır. İnsanın gücü bir yerde biter. Gücünün bittiği yerde insan tanınmayacak kadar acizleşir, zavallılaşır. Hatta bazen kendi emrine amade kılınmış hayvanlardan ve bitkilerden bile daha aciz duruma düşer. Onlardan yardım ister.

İnsan bazen öyle köşeye sıkışır ki, dostu düşmandan ayırt edemez olur. Bu sıkışmışlıktan kurtulmak için düşmanı dost zanneder. Verilmeyecek tavizi vermeye hazırdır. Kendini kurtarmak için bazen ruhunu şeytana satar. Tabi ki şeytanla girdiği alışverişten daima zararlı çıkar. İşte insanın zaaflarını iyi bilen Allah, insana köşeye sıkıştığı durumlarda yanlış adreslere başvurmasın diye doğru adresi gösteriyor. Fettâh ismi doğru adresin ta kendisidir. Zira sıkıştığı köşeden insanı kurtaracak, kapanan kapıların tümünü açacak olan tek merci Fettâh olan Allah'tır.

İnsan bir hastalığa tutulur. Tıbbın tüm imkânları kullanılır. En ünlü hekimlere başvurulur. En etkili, en pahalı ilaçlar denenir. Tüm çareler tüketilir. Fakat hiçbir sonuç alınamaz. İnsan orada ve o anda kendini derin bir çaresizlik içinde hisseder. Eli kolu dökülür. Elinden hiçbir şey gelmez.

İnsan bir mağduriyet yaşar. Elinden hiçbir şey gelmez. Her imkânı tüketir. Başvurduğu tüm kapılar yüzüne kapanır. Umduğu dağlara kar yağar. Uzattığı elleri boş kalır. Çığlığını duyan olmaz. Mazlumiyeti çaresizliğe, çaresizliği karamsarlığa, karamsarlığı umutsuzluğa yol açar.

İnsan bir köşeye sıkışır. Hiçbir çıkış yolu gözükmez. Çıkış yolu olarak gördüğü her şeyi dener. Her denemesi hüsranla neticelenir. Her gördüğü ışığa koşar. Fakat her koştuğu ışık kendini aldatan bir göz yanılmasıdır. Sonunda gerçek ışıklara da aldırmaz. Bitkin ve bedbin bir halde yığılır kalır.

İşte öylesi durumlarda, Allah'ın Fettâh ismine iman imdada yetişir. O'nun her kapıyı açan bir Fettâh olduğunu bilmek, insanı sıkıştığı köşeden kurtarır. 'Her şey bitti' söylemi, bu iman olursa, yerini 'Hiçbir şey bitmedi'ye bırakır. 'Tüm kapılar kapandı' karamsarlığı, yerini 'Her kapıyı açan Allah varsa, umut da vardır'a bırakır.

Yürüdüğü yolun çıkmaz bir tünel olduğunu zannetmeye başlamıştır ki, birden tünelin ucunda ışık belirir. Dökülen eli kolu harekete geçer. Allah'ın her kapıyı açan bir Fettâh olduğu inancı, kalbine adil bir sultan gibi gelip kurulur. Kalbinin Fettâh'ı, bozulan vücut kimyasını onarır. Dökülen elini kolunu yeniden toplar. "İmkânsız" kelimesini sözlüğünden siler ve yerine "Allah var, imkânsız yok" cümlesini yazar. Allah yokmuş gibi düşünmez, konuşmaz, hareket etmez.

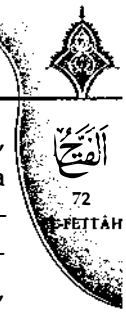
İşte o zaman insan, Fettâh olan Allah'ın, önünde yepyeni kapılar açtığını görür. İçinin kararan ufku aydınlanır. Fettâh'a olan imanı zifiri geceye dönen gönlüne bir güneş gibi doğmuştur. Ta yürekten: "Ya Fettâh! Ya Fettâh! Ya Fettâh!" der. Eğer gönül bunu derse, hayırlar fetholur, şerler defolur.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Fettâh ismi

Kur'an'da *f-t-h* maddesinden 38 kelime yer alır. Hem isim hem fiil formlarında gelir.

Allah'a nisbetle bir yerde, müstakil olarak, mübalağa ile ism-i fail kipi olan Fettâh şeklinde gelir. Bir yerde de *hayru'l-fâtihîn* tamlaması içinde çoğul olarak kullanılır (7:89).

Çoğul olarak gelen *Fâtihîn*'in tekili *Fâtih*'dir. Fâtih ismi, usulümüz gereği aynı kökten gelen hem tekil hem de mübalağa ile ism-i fail formuna mensup Fettâh ismine mülhaktır. Zira *Fettâh*, düz ism-i fail olan *Fâtih* ismini kapsar. Her şeyi her durumda her tür açan demek olan Fettâh vasfına sahip olan bir özne, sadece "açan" anlamına gelen Fâtih vasfına peşinen sahiptir.

Fettâh isminin tekil olarak geldiği ilk ve tek yer Sebe' 26'dır. Bu sure Mekki'dir. Dolayısıyla bu isim de Mekki bir isimdir. Mekki gelmesi, mü'minleri teselli amacını taşıdığına delalet eder. Sebe suresi, nüzul tertibimizde Mekke döneminin 11. yılına tarihlendirilmiştir. Bu yıl Muhammedi davetin en zor yıllarından biridir. Mekke'de davetin önü tıkanmış, davet kendine yeni bir çıkış kapısı aramaktadır. İşte böylesi bir zamanda Allah'ın Fettâh isminin hatırlatılması, Hz. Nebi ve mü'minlere bir müjdedir. Zımnen; Allah size yepyeni bir kapı açacak mesajı verilmektedir. Nitekim o kapının Yesrib (Medine) kapısı olduğu çok geçmeden kesinleşecektir.

Çoğul formuyla gelen *Fâtihîn* ismi A'raf 89'da gelir. A'raf suresi de Mekki'dir ve nüzul cetvelimizde 9. yıla tarihlendirilmiştir. Bu da yukarıda dile getirdiğimiz gerekçeyi teyit eder. Vahyin 9. yılı, boykotun en şiddetli yılıdır. Mesaj bellidir: Allah önünüzü açacak.

Hayru'l-Fâtihîn, "açanların en hayırlısı" demektir. Bu terkip, Allah dışındaki fatihlerin varlığını yok saymamaktadır. Fakat onların hiçbirisinin hayır açısından Allah'a ulaşamayacağı dile getirilmektedir. Bu terkip aynı zamanda, "fatihlerin şerlilerinin" veya "şerrin fethinin" de ihtimal dâhilinde olduğunu ima eder. İyiliğin önünü açmak da var, kötülüğün önünü açmak da. İnsan hidayeti taşımak için de savaşır, dalaleti taşımak için de. Fakat Allah fatihler içinde, hayırları fetheden en hayırlı Fâtih'tir.

Fettâh ismi esma-i hüsnadandır. Bunun bir de ef'âl-i hüsnadan karşılığı vardır. Bunlar *feteha* (O açtı), *fetahnâ* (Biz açtık), *yeftahu* (O açar), *iftah* (aç) gibi farklı fiil kalıplarıyla gelir. Kur'an'da bu kökten Allah'a isnatla biri tekil diğeri çoğul iki isim gelirken, aynı kökten Allah'a isnatla gelen fiil sayısı on birdir. Bu da Fettâh isminin, ilahi zattan çok ilahi fiile bakan bir isim olduğunu teyit eder.

3.2. Fettâh olan Allah

Fettâh ismi zattan çok fiile bakan bir isimdir. Bu yönüyle "Allah kimdir?" sorusunun cevabı olmaktan daha çok, "Allah ne yapar?" sorusunun cevabıdır.

Allah açar. Allah'ın açışı sıradan bir açış değildir. Allah'ın açışı eşsiz ve benzersiz, sonsuz ve sınırsızdır. *Feth*'in bir manası da, kördüğüm olmuş ihtilafları verdiği en isabetli hüküm ve kararla açmaktır. Bu anlamıyla *fâtih* bir bakıma *hâkim* vurgusu kazanıyor. Hz. Nuh, kendisini canından bezdiren inkarcı kavme karşı ***"Rabbim benimle onların arasını aç"*** diye dua etmişti (26:118). Bu zımnen; "Benimle onlar arasında kesin hükmünü ver!" duasıydı.

Fatihlik iddiasındaki insanlar, kördüğüm olmuş dünyevi ihtilafları açmak için hüküm ve karar verebilirler. Bazen isabet ettirirler, bazen ettiremezler. İhtilafları bazen çözerler, bazen çözemezler. Fakat Fettâh olan Allah'ın hüküm ve kararı sadece dünyada değil ahirette de geçerlidir.

Fettâh isminin tekil olarak Kur'an'da geçtiği tek yer, Allah'ın insanlar arasındaki inanç ihtilafları hakkında son sözü söyleyen ve son hükmü veren merci olacağını dile getiren ayettir. Bu ayet, cahiliyye akidesinin ana sütunlarından biri olan şefaat inancına dair bir pasajda yer alır:

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ
الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتّٰى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ
قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ
اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا
وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ
الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

"De ki: "Allah dışında, (kendilerinde tanrısal güç) vehmettiklerinizi çağırın: ne göklerde ne de yerde onların zerre kadar bir gücü yoktur; üstelik onlar bu ikisinin (yönetiminde) bir ortaklığa da sahip değiller; dahası O onlar arasından kendisine bir yardımcı da atamamıştır." O'nun nezdinde, kendisi lehine izin verdikleri dışında hiç kimse için şefaat fayda vermez: nihayet (kıyametin) dehşeti (ödül tevdi edeceklerin) kalplerinden giderilince (ödüllendirilenler) soracaklar:

- "Rabbiniz sizin hakkınızda ne buyurdu?"

- "Hak neyse onu: zaten mükemmel olan da, büyük olan da sadece O'dur" diyecekler.

"Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?" diye sor; "Allah'tır!" de (ve ekle): "Şu takdirde biz ya da siz; ama mutlaka (ikimizden biri) doğru yoldaysa, diğeri de derin bir sapıklığa gömülmüş demektir."

"De ki: "Ne siz bizim suçlarımızın hesabını vereceksiniz, ne de biz sizin işlediklerinizin hesabını."

"De ki: "Rabbimiz bizi (bir gün) bir araya getirecek ve aramızda hükmünü hakkıyla verecektir: zira O Fettâh'tır, 'Alîm'dir.

"De ki: "Ona ortak olarak tasavvur ettiklerinizi bana bir gösterin bakayım! Asla yapamazsınız! Aksine O yüceler yücesi olan, her hükmünde tam isabet kaydeden Allah'tır." (Sebe' 34:22-27)

Fettâh isminin içinde geçtiği ayeti bağrında barındıran bu pasaj, Allah dostlarının ve din önderlerinin, Allah nezdinde aracılık yapacağına ve ayrıcalık elde edeceğine dair tüm tasavvurların reddine dairdir.

23. ayette geçen *limen*'in hem şefaat edileni, hem de şefaat edeni kastetme ihtimali vardır. Buna binaen "kendisine izin verdikleri dışında hiç kimsenin şefaati fayda vermez" anlamı da verilebilir. Fakat buradaki *lâm*'ın da gösterdiği gibi *tenfa'u* fiili tümlece geçmeyip özne üzerinde kaldığı için şefaatin tür olarak tamamı olumsuzlanmıştır. Bu ve tüm şefaat ayetleri; ***"onlar, O'nun hoşnut ve razı olmadığı hiç kimseye şefaat edemezler"*** (21:28) ve ***"De ki: şefaat bütünüyle Allah'a aittir"*** (39:44) ayetleri ışığında anlaşılmalıdır. Bu da şefaat'in Allah'a ait bir yetkinin kula devri değil, Allah'ın takdir ettiği ödülün sahibine tevdii

olduğunu gösterir. Ödülü veren Allah'tır. Ödülü takdim izni verdiği kimseyi de böyle onurlandırır. Dolayısıyla ödülün asıl sahibinin onu sunan olmadığını ifade eder. Ayetin öncesi de, ödülü gerçek sahibi dışında kimseden istememeyi ifade etmektedir.

Buradaki diyalog, ödül verilenlerle o ödülü sahiplerine tevdi etmekle onurlandırılanlar arasında geçmektedir. Anlaşılan o ki, bu ikinciler de büyük korku ve endişe yaşayacaklar. Fakat onların endişesi, ödül takdim izni çıkınca giderilmiş olacaktır. İşte Allah'ın Fettâh ismi de burada yer alır. Fettâh ismiyle zımnen şu mesaj verilir:

Siz ey Allah dışında her hangi birinin kendisine şefaat edeceğini, ahirette kendisine torpil geçeceğini, kendisine yardım edeceğini düşünenler! Bu inancınızla hem kendi kendinizi, hem de hürmet ettiğiniz ve büyük bildiğiniz kimseleri aldatıyorsunuz. Bu konuda "son hükmü veren" (*fettâh*) siz değilsiniz, Allah'tır. Aksi davranış Allah'ın Fettâh isminden rol çalmaktır. Allah'tan rol çalmaya kalkanlar ahirette Allah'a ne cevap vereceklerini hiç düşündüler mi?

Şu ayette geçen *feth* de Allah'ın ahirette vereceği "kesin hüküm" manasına gelir:

"Bir de diyorlar ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, bu (bahsi geçen) ***kesin hüküm ne zaman verilecek?" De ki: "Kesin hükmün verileceği gün inkârda ısrar edenlere ne imanları fayda verecek, ne de göz açtırılacak."*** *(Secde 32:28-29)*

3.3. Fettâh olan Allah'ın açtığı kapılar

Fettâh olan Allah'ın açtığı ilahi rahmet kapısını kimse kapatamaz, kapattığını da kimse açamaz:

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

"Allah'ın insanlar için açacağı rahmet kapısını kimse kapatamaz; O kapattıktan sonra da onu kimse açamaz: zira O yüceler yücesidir, her hükmünde tam isabet sahibidir." *(Fatır 35:2)*

Zımnen: Ey Mekke müşrikleri! Allah elçi olarak Abdullah oğlu Muhammed'i seçmiştir. Ona karşı savaşmak, Allah'ın açtığı kapıyı kapatmaya kalkışmaktır. Bu beyhude çabadır. Bunu asla beceremeyeceksiniz.

Nitekim tarih buna tanık olmuştur.

Bereket kapılarını da Fettâh olan Allah açar:

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝٩٦

"Oysaki eğer bu ülkelerin insanları inansalar ve sorumlu hareket etselerdi, onlara göklerin ve yerin bereketini ardına kadar açardık, fakat yalanladılar. Bunun üzerine biz de yaptıklarından dolayı onları kıskıvrak yakaladık." *(A'râf 7:96)*

Vahiy Fettâh olan Allah'ın açtığı kapıydı. Fakat o kapıdan geçip geçmemek insanın seçimine bırakılmıştı. Allah'ın açtığı vahiy kapısından geçme iradesi sergilemeyenlere Allah göklerin kapısını da açsa yine boştur. Zira onlar arştan uzatılan hidayet ipini tutmamışlardır. İşte şu ayet bu hakikati beyan ediyor:

"Onlar da öncekilerin nasıl bir model ortaya koydukları sergilendiği halde, (yine de) bu (vahye) inanmazlar. Ve eğer onların üzerine gökten bir kapı açmış olsaydık ve onlar da oraya yükselebilselerdi, kesinlikle derlerdi ki: "Al işte, bizim basiretimiz de bağlandı; daha da beteri, (galiba) biz top yekûn büyülendik..." *(Hıcr 15:13-15)*

Allah, kendi vahyine yüreklerinin kapısını açmayanları şöyle uyarır:

"Hiç şüphesiz mesajlarımızı yalanlamaya kalkan ve onları küçümseyenlere yüce âlemlerin kapıları açılmayacak ve onlar, halat iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyecekler." *(A'raf 7:40)*

- "Yüce âlemlerin kapıları açılmayacak" demek ne demek?

- Vahyin yüce anlamları, o anlamların beraberinde getirdiği iç huzuru, o huzurun taşıdığı manevi zenginlik, onların kalbine nazil olmayacak demektir.

3.4. Fettâh olan Allah'ın kudret elindeki anahtarlar

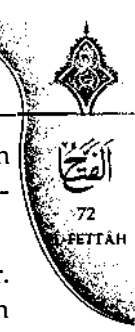
Allah'ın Fettâh ismine iman eden her mü'min, O'ndan önünün açılmasını ister. Bu, Fettâh ismine imanın gereğidir. Bunu Kur'an da telkin eder:

"Ve (mü'minler) ***önlerinin açılmasını niyaz ettiler. İnatçı zorbaların tümü ise yıkılıp gittiler."*** *(İbrahim 14:15)*

Kâinatın anahtarları (*mefâtîh*) Allah'ın kudret elindedir. Eskiden "anahtar" deyince, aklımıza kaba-saba, metalden, özgül ağırlığı olan açıcı aletler gelirdi. Şimdi "anahtar" deyince artık özgül ağırlığı olmayan, ele avuca gelmeyen, cepte değil akılda taşınan, kapalı kasalarda değil hafızalarda saklanan, taklit edilmesi ve çalınması çok daha zor olan sanal anahtarlar gelmektedir. Şu halde biz, Fettâh olan Allah'ın görünmeyen anahtarlarının olduğu hakikatini, önceki nesillerden çok daha iyi ve kolay anlayabilecek durumdayız.

Varlığın anahtarı Fettâh olan Allah'ın elindedir. Varlığın yasalarının anahtarları da... Bu yüzden mutlak determinizm Allah yokmuş gibi konuşmaktır. Allah varlığa yasalar koyar. Eyvallah. Fakat Allah varlığa koyduğu yasaların mahkûmu değil hâkimidir. Kudret elindeki anahtarlarla varlığın ana kartını (*levh-i mahfuz*) açar ve oradan yeni şifreler girerek varlığa yeniden format atar. Bu Allah için imkânsız değildir. İşte bu nedenle insanoğlu sebep-sonuç ilişkileri yasasını istismar ederek, Allah'a kafa tutmamalıdır. Evrenin ömrüne nisbetle tüm insanlığın ömrü, birkaç saniyeye tekabül eder. İnsanın evrende gözleyebildiği alanın gözetleyemediği alana oranı da, hiç şüpheniz olmasın ki bu orandan fazla değildir. Şu halde insan, bunca cılız tecrübesiyle, ortaya attığı teorilerin tüm evrende geçerli olduğu sonucuna nasıl varır? Bu modern insanın kibridir.

Zaferin anahtarı Fettâh olan Allah'ın elindedir. Zira zafer, Kur'an'ın da dediği gibi, ***"Allah'ın nusretidir"*** (110:1). Fakat Allah, nusretini tesadüfen dağıtmaz, yasalarına uygun olarak dağıtır. Bunun içindir ki, peygamberler tüm ömürlerini davet uğruna sebil etmişler, daha sonra da Allah'tan, önlerini açmasını niyaz etmişlerdir.

Ğayb'ın, yani idraki aşan hakikatlerin anahtarları Fettâh olan Allah'ın katındadır: ***"Ğayb'ın anahtarları Allah'ın katındadır; onları hiç kimse bilmez, yalnızca O bilir"*** (6:59).

Ayette geçen *ğayb*, sadece Allah'ın bildiği mutlak *ğayb*'tır. Ayette "yalnızca O bilir" ile kastedilen gaybi bilgi değil de, onların anahtarları olabilir. Eğer durum buysa, Allah o anahtarlarla açmadan, hiçbir kulun ulaşamayacağı bilgiler kastedilmiş demektir.

3.5. Fettâh olan Allah bela kapılarını da açar

Fettâh olan Allah sadece rahmet ve nimet kapılarını açmaz. O aynı zamanda imtihan ve bela kapılarını da açar. Zira onun hazinelerinde derman da çoktur, dert de. Allah bela ve helak kapılarını kime açıp kime açmayacağını kura ile değil, insanların davranışlarına bakarak belirler. Yani helak kapıları O'nun dilemesiyle açılır, fakat O, helaki hak edenin helakini diler. Tıpkı şu ayette buyurduğu gibi:

"Öyle ki, onlar kendilerine yapılan bütün uyarıları kulak ardı ettiler. Biz de nimet kapılarını ardına kadar açtık. Onlar kendilerine verilen nimetlerin hazzıyla sermest bir haldeyken, kendilerini apansız yakalayıverdik: İşte o vakit, tüm umutlarını yitirdiler. En sonunda zulümde ısrar eden toplum(ların) ***kökü kesilip atıldı."*** *(En'âm 6:44-45)*

Buna verilecek en tipik örnek, inkârda sonuna kadar direnen Nuh kavminin helakidir. Fettâh olan Allah, göğün kapılarını açmıştır. Sonra ise olan olmuştur:

"Biz de bardaktan boşanırcasına dökülen bir su ile göğün kapılarını açtık" *(Kamer 54:11)*

Bazı kavimler de uyarı kabilinden dünyevi azapla kuşatılmışlar, fakat bundan bile ibret almamışlardı. Onları bu kez uhrevi azap beklemektedir:

"Doğrusu Biz onları azap ile kuşatmıştık da, yine de Rablerine boyun eğmemişlerdi. Nitekim bundan böyle de acziyetlerini itiraf edecek değiller. Ta ki vakti gelip de onlar aleyhine bir azap kapısı açıncaya dek: o zaman da onlar, orada, umutlarının tamamını yitiriverecekler." *(Mu'minun 23:76-77)*

Rabbim! Bizleri rahmet kapılarının muhatabı et, azap kapılarının muhatabı etme!

4. EL-FETTAH OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Fettâh isminin Nebi'deki tecellisi

Kur'an'a göre İslam, Hz. Peygamber'in kurduğu bir din değildir. İslam'ın kurucusu da, sahibi de Allah'tır. İslam, Allah'ın razı olduğu tek dindir. Ömrü insanlıkla, hatta varlıkla yaşıttır. Zira İslam, aynı zamanda, Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıdır.

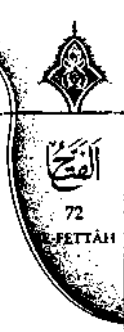
İslam, teslimiyet yoludur. Bu nedenledir ki İslam'a "dinlerden bir din" muamelesi yapılamaz. Eğer böyle yapılıyorsa, bu Müslümanların İslam'ı takdiminin Kur'ani olmayışından kaynaklanmaktadır. İslam bir mensubiyet olmaktan çok, bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzının eksenini "Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyet" oluşturur.

İslam insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı ve insanın mutluluğudur. Allah'ın İslam'ı insanlık için tek din olarak kabul etmesiyle amaçlanan da budur. Zira İslam insana bahşedilmiş ilahi bir rehberliktir. Kaynağı ise vahiyler ve tüm vahiylerin özünü içinde barındıran Kur'an vahyidir.

İslam'ın insana ulaşması her zaman kolay olmamıştır. Çoğu zaman İslam'la insan arasına engeller girmiştir. Fiziki ya da manevi engeller... Bu engelleri aşmaya "fetih" adı verilir.

Allah vahiylerini ve nebilerini, insanın önündeki maddi ve manevi engelleri kaldırmak için göndermiştir. Hz. Kur'an ve onun gönderildiği Hz. Peygamber'in görevi, İslam ile insan arasındaki engelleri kaldırmaktır.

Hz. Peygamber, insanla İslam arasındaki engelleri 13 yıllık Mekke döneminde Kur'an'la, sadece Kur'an'la aşmaya çalışmışlardır. Mekke'deki tüm insan kazanımının bir numaralı fatihi Kur'an olmuştur. Allah Rasulü insanlara Kur'an okuyor, Kur'an'a yüreğini açan Muhammedi davetin saflarına katılıyordu. İhtidaların hemen tamamına yakını böyle gerçekleşiyordu.

Medine'ye hicret bir fetihti. Hz. Peygamberden nakledilen bir rivayette "Ülkeler savaşla alınır, Medine Kur'an'la fethedilmiştir"[1] deniliyordu. "Medine Kur'an'la fethedilmiştir" cümlesi, gerçek fethin "yürek fethi" olduğunu gösteriyordu. Zira ortada tarihi bir gerçek vardı: Medine'yi ele geçirmek için bir tek kılıç kalkmamış, bir tek ok atılmamıştı. Demek ki Nebi'nin fethe yüklediği anlam, onu inşa eden Kur'an'ın fethe yüklediği anlamın ta kendisiydi.

Hicretin ardından, Müslümanlar muhalefetten iktidara geçtiler. Örgütlü düşman güçler tarafından yolları kesildi. Bunların başında Mekke müşrik orduları geliyordu. İlk ciddi karşılaşma Bedir'de oldu. Bedir zaferi, sadece mü'minler için bir fetih değildi, müşrikler için de bir fetihti. Zira Kur'an müşriklere hitaben şöyle diyordu:

"Siz ey fetih isteyenler! İşte fetih ayağınıza gelmiştir! Şimdi, eğer bir son verirseniz bu sizler için daha hayırlıdır. Yok eğer dönerseniz biz de döneriz; ve ne kadar kalabalık olursa olsun topluluğunuz size hiçbir yarar sağlamaz: (Herkes) iyi bilsin ki Allah (gerçek) mü'minlerle beraberdir." *(Enfal 8:19)*

Bu âyet hem inananlara, hem inkâr edenlere, hem de imanla inkâr arasında gidip gelenlere hitap etmektedir. Mü'minler fetih istiyorlardı, bu bir fetihti: İmanla insan arasındaki engel kalkmış ve imanın önü açılmıştı. Müşrikler fetih istiyorlardı, bu da onlar için bir yürek fethiydi. Gücün verdiği gururun ve kör inadın bir perde gibi kapattığı vicdanlarının örtüsünü açmış ve onları imanla yüz yüze getirmişti. Gerisi kendi tercihleriydi (Bkz: 8:70).

Ayetin inananlara mesajı: ***"Eğer işi tadında bırakırsanız"*** (Krş: 8:1). İşi tadında bırakmak, bir "yürek fethi" amacını taşıması gereken savunma savaşını, ganimet ve işgal için yapılan bir saldırı savaşına dönüştürmemek demekti. Böyle yaparlarsa, ganimet ve esir yerine, ***"Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık"*** (8:4) elde edeceklerdi. Ayetin sonunda zımnen şöyle deniliyordu: Eğer yüce ve ahlaki amaçlardan yüz çevirip dünyevi ve basit çıkarlara yönelirseniz, Ben de emrinize amade kıldığım güçlerimle birlikte sizden desteğimi çekerim.

---

[1] Belazuri, *Futûhu'l-Buldân*, I, 6.

İnkârcılara mesajı: "İnkârda inada bir son verin" çağrısı. Onlar da eğer küfürde inada son verirlerse, yürekleri İslam'a açılacak ve inananlara yapılan vaatlerin hepsine onlar da ortak olacaklardı. Ayetin sonunda zımnen şöyle deniliyordu: Eğer siz bu inadınızdan döner ve hakikati kabullenip kendinize gelirseniz, ben de rahmetim ve bağışımla size yönelir, sizi çarptıracağım cezadan dönerim.

Mü'minler için Uhud yenilgisi de bir fetih idi. Yenilgi nasıl fetih olur diyebilirsiniz? Yenilgi, içinizdeki çürük elmaları ortaya çıkarır. Münafıklar ve kalbinde hastalık olanlar kendilerini belli ederler. Zira onlar sefer odaklı değil, zafer odaklıdırlar. Emeğe değil başarıya inanırlar. Onun için de ilkelerin yanında değil ganimetin yanındadırlar. İşte içinde *feth* geçen şu ayet bu hakikati dile getirir:

"Onlar sizin başınıza gelecekleri gözetlerler: Eğer Allah'tan size bir zafer ihsan edilirse "Sizin yanınızda değil miydik?" derler; yok eğer kâfirlerin şansı yaver giderse, bu sefer de (onlara) ***derler ki: "Üzerinizde baskı kurup sizi teşvik ederek şu mü'minlerden kurtarmış olmadık mı?" Fakat Allah Kıyamet Günü aranızda hükmünü verecek ve inkârcıların mü'minlere zarar vermelerine asla izin vermeyecektir."*** *(Nisâ' 4:141)*

4.2. Fetih suresi ya da "feth-i mübin"

Kur'an'da "Fetih" isimli tek sure yer alır. Mushaf tertibinde 48. sırada yer alan bu sure, bir savaşın ardından değil, İslam cemaatinin yaptığı ilk barış anlaşmasının ardından inmiştir. Dikkat çekici olan da budur. Bu surede en büyük fetih müjdeleri verilmiştir. Bu yüzden vahyin fetih ile toprak işgalini değil, gönüllerin İslam'a açılmasını kasdettiği daha iyi anlaşılmış olur:

"Şüphesiz Biz sana, tartışmasız bir fethin yolunu açtık." *(Fetih 48:1)*

"Nihayet Allah seni, saygın ve müstesna bir zafere ulaştıracaktır." *(Fetih 48:3)*

Allah'ın vaadi "zafer" değil, "aziz zafer"dir. Zira zaferi zorbalar da elde eder. Asıl olan zehirlenmemiş saygın bir zafer elde etmektir.

Bu müjdelerin verildiği Hudeybiye barış anlaşması özetle şöyle gerçekleşmiştir:

Başta Hz. Peygamber olmak üzere özellikle muhacirler yıllardır ayrı kaldıkları öz yurtlarını çok özlemişlerdir. Allah Rasulü rüyasında ihramlı ve yanlarında kurbanlıklar olduğu halde kendilerini Mekke yolunda görür (48:27). Rasulullah, umre ziyareti için genel bir çağrı yapar. Mazeret ileri süren müttefik bedevi kabileler dışında (48:11), davete Medine'den 1400-1500 kişi icabet eder. Kafile, Arap geleneğinde savaşın yasak olduğu aylardan Hicri 6. yılın Zilkade başında (Mart, 628 m.) yanlarına tek bir kılıçtan başka silah almadan ihramlı olarak yola çıkar.

Fakat Mekkeliler Müslümanların bu talebine olumsuz cevap verirler. Bununla da yetinmeyen Mekkeliler, Haram ay geleneğini çiğneyerek Halid b. Velid komutasında 200 kişilik bir süvari birliği çıkarırlar. Mekke'ye iki günlük mesafede bu haberi alan Hz. Peygamber, kafileyi hızla Cidde-Mekke yolu üzerinde Kâbe'ye 20 kilometre mesafedeki Hudeybiye'ye çeker. Osman b. Affan'ı amaçlarını açıklamak için Mekke'ye gönderir. Hz. Osman'ın Mekke'de öldürüldüğü şayiası yayılır. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan herkesten kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair Biat alır (10 ve 18). Şayia asılsız çıkar. Mekkeliler Huleys b. Alkame'yi Müslümanları Medine'ye dönmeye ikna için yollarlar. Bu adam gelip Müslümanları ihramlı ve kurbanlı olarak görünce, tek söz söylemeden geri döner. Bu arada Mekkelilerin tacizleri de devam eder. 40 kişilik bir müşrik müfrezesi, gece baskını vereyim derken kıskıvrak yakalanır. Hz. Peygamber onları cezalandırmayıp Mekkelilere iade eder. Aynı şey 80 kişilik bir başka saldırı gurubunun başına da gelir.

En sonunda Mekkeliler makul davranmak zorunda kalırlar ve Süheyl b. Amr başkanlığında üç kişilik bir heyet yollarlar. Bu heyetle Allah Rasulü arasında dört maddelik bir barış anlaşması akdedilir. Buna göre:

1. İki taraf arasında on yıl savaş yapılmayacaktır.

2. Mü'minlerin tarafına geçen iade edilecek, mü'minlerden Mekke saflarına geçen iade edilmeyecektir.

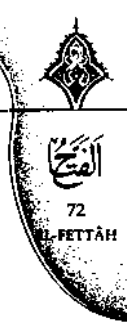
3. Arap kabileleri istedikleri tarafla ittifak kurmakta serbest olacaklardır.

4. O yıl umre ziyareti yapılmayacak, bir yıl sonra Mekkeliler şehri üç gün boşaltacak, Müslümanlar ziyaretlerini gerçekleştireceklerdir.

Bazı Müslümanlar, bu anlaşmayla müşriklerin avantaj sağladığını düşünüyordu. Onların başında Hz. Ömer geliyordu. Ömer, aslında Mekkelilerin hiçbir işine yaramayacak olan, hatta çok geçmeden kendi aleyhlerine olduğunu anlayıp anlaşmayı bozacakları 2. maddeye takılmıştı. Ebu Cendel'in işkence altında tutulduğu Mekke'den kaçıp kan revan içinde anlaşma mahalline gelmesi ve Rasulullah'ın ricasına rağmen ilgili maddenin işletilmesini savunan Mekke heyetine teslim edilmesi, duygusallığı daha da artırdı. Hz. Ömer, ömür boyu pişman olacağını söylediği itirazını işte bu şartlar altında Rasulullah'a yöneltti. Allah Rasulü'nün "Bana öyle ayetler indi ki, benim nazarımda tüm dünyadan ve onun içindeki her şeyden daha değerlidir" dediği Fetih suresi ayetleri, böylesi bir ortamda indi. Nebi, Ömer'i çağırıp bu ayetleri okuduğunda, o "Şimdi bu fetih mi ya Rasulallah!" dedi. Allah Rasulü: "Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu fethin ta kendisi!" dedi (Taberi).

İlk bakışta Mekkelilerin lehine gibi görülen bu anlaşma, gerçekte Medine İslam Devleti'nin tanınması anlamına geliyordu. Her şeyden öte bu anlaşma ile oluşacak sükûnet ortamı, ilahi mesajın yürekleri fethetmesi için şarttı. Bu, insanla İslam arasındaki duygusal engellerin açılması, yani bir "fetih" idi. Bu anlaşmaya evet diyen Allah Rasulü, sözün gücünün gücün sözünü bastıracağına inanıyordu. Zaten bu sure de olayın adını koymuştu: Fetih.

Antlaşma yüreklerin önündeki barikatları kaldırdığı için Fetih adını almıştı. Peygamberliğin başlangıcından o ana kadar geçen 20 yıllık sürede gerçekleşen insan kazanımının kat kat fazlası bu antlaşmadan sonraki iki yıl içinde gerçekleşecekti. Barış antlaşmasından üç ay sonra bölgedeki en büyük Yahudi site devleti Hayber fethedildi. İki yıl geçmeden Mekkeliler anlaşmayı bozdular ve müşriklerin kalesi Mekke fethedildi. Her ikisi de *mubîn*, yani "tartışmasız" bir fetihti; çünkü kansız gerçekleşti. Bunun tek bir adı vardı: yürek fethi.

4.3. Gönüllerdeki tecellisi: yürek fethi

Kur'an, yüreklerin fethine "feth-i mübin" adını koymuştu.

Allah Rasulü, gönüllü ele geçen Medine'nin "fetholunduğunu" söylüyordu.

Aynı Nebi Hayber'in fethi öncesinde, Hz. Ali'yi ordu komutanı olarak tayin etmişti. Hz. Ali o ünlü atının sırtında ordu safları önünde bir sağa bir sola atını koştururken, bir yandan da düşmanı nasıl alt edeceğine dair bir şiir okuyordu. Bunu duyan Hz. Peygamber onu çağırdı ve şu tarihi sözü söyledi:

"Yavaş ol ya Ali! V'Allahi senin elinle bir kimsenin hidayet bulması, güneşin üzerine doğduğu her şeyden (ya da: kızıl tüylü develere sahip olmandan) daha hayırlıdır."[2]

Hayberliler şehri teslim etmek zorunda kaldılar. Fakat Allah Rasulü onların yüreklerini fethetti. Kaleyi teslim şartı şuydu: Her yıl mahsulün yarısını Medine devletine verecekler, yarısını kendileri alacaklardı. Zekât memuru Abdullah b. Ğuzeyye hasat zamanı geldi ve şu teklifi yaptı: "Ya siz ikiye ayırın biz istediğimiz yarıyı alalım, ya biz ayıralım siz istediğiniz yarıyı alın." Bu adil davranışı gören Hayber Yahudileri; "Gökler ve yer bu adalet sayesinde ayakta duruyor" itirafında bulunacaklardır.

Mekke müşrikleri 13 yıl mü'minlere kan kusturdu. Hicret sonrasında da mü'minlere saldırmaktan vazgeçmediler. Mekke'nin fethi günü, müşrik reisler Kâbe'nin avlusunda toplanmışlar, derin bir endişe içinde fatihlerin kendilerine vereceği cezayı bekliyorlardı. Allah Rasulü Kâbe'nin içinde namaz kılıp kapısının önüne çıktı ve sordu:

- "Bugün size ne yapmamı bekliyorsunuz?"
- "Sen affedici bir kardeşsin, affedici bir atanın çocuğusun!"
- "Haydi, gidin! Siz salıverildiniz!"

Allah Rasulü'nün elleriyle yetiştirdiği sahabe de en büyük fethin yürek fethi olduğunu biliyordu.

---

[2] Buhari, Cihad 4/58, F. Sahabe 5/23; Megazi 5/171; Müslim, 2406.

Hz. Ömer'in hilafeti zamanında Amr b. As Filistin'i aldıktan sonra Mısır'a yöneldi. Bir yandan da Halife'ye mektup yazarak izin istedi. Halife ordu komutanının mektubuna yazdığı cevapta; "Eğer bu mektup eline geçtiğinde Mısır'a girmemişsen, kesinlikle girme ve geri dön" yazılıydı. Amr, Halife'nin mektubunu aldığında Mısır'a henüz girmemişti. Mektubu ağzını açmadan cebine koydu ve Mısır'a girdikten sonra açtı. Halife'ye emr-i vaki yapmıştı. Zira Hz. Ömer'in nasıl düşündüğünü biliyordu. Hz. Ömer İslam'ın mısırlılaşmasını değil, Mısır'ın islamlaşmasını istiyordu. Bunun için de topraklarından önce yüreklerini fethetmek istiyordu.

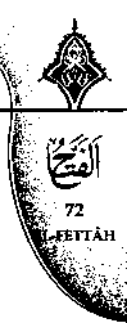
İskenderiye'nin fethi sırasında yaşananları ayrıntılarıyla anlatan Taberi şöyle bir anekdot aktarır: Şehrin fethinden sonra esir edilen Hıristiyan askerlerin tümü bir meydanda toplanır ve kendilerine iki şey teklif edilir: Ya Müslüman olmak, ya da ordunun neferleri arasında savaş hukuku gereği pay edilmek. Tek tek her esire bu iki teklif yapılır. Bir esir Müslüman olmayı tercih edince, İslam ordusu sevinç ifadesi olan bir tekbir nidasıyla yeri göğü inletiyor; eğer köle olma pahasına Hıristiyan kalmayı tercih ederse, bir yakınlarını kaybetmiş gibi üzülüyorlardı.

Aynı halife, Bahreyn'den kaçan asileri kovalama bahanesiyle Fars topraklarına girip imparatorluğun hatırı sayılır bir kısmını fetheden komutanının bu başarısını haber alınca "Eyvah!" dediği söylenir. Bilahare komutanı Alâ b. Hadramî'yi görevden alacaktır. Hz. Ömer'in "eyvah"ının sebebi yine aynıdır. O toprak fethinden önce gönül fethinden yanadır. Bu yüzden şöyle diyordu: "Keşke İran'la aramızda bir set veya ateş dağı olsaydı da, ne biz onlara ne onlar bize ulaşsaydı."[3] Yine bu saikle olsa gerek, halife Ömer orduya "Fırat'ı Dicle'yi geçmeyin!" diye emir verecektir.

4.4. İslam kılıçla mı yayıldı?

Günümüz İslam dünyasının en kalabalık ülkesi Endonezya'dır. Onun hemen yanı başında Malezya ve uzak doğudaki diğer Müslüman kavimler var. Buralara Müslümanlar tarafın-

[3] Taberi, Tarih, II, 470 ve 503.

dan tek bir askeri sefer yapılmamıştır. Peki, o zaman bu büyük kitleler nasıl Müslüman olmuşlardır?

İslam fetihlerindeki sır, Müslümanların askeri gücünde değil, İslam'ın gönüllerin kapısını açan cazibesinde saklıdır.

Yine İslâm akınları Küçük Asya'ya (Anadolu), Armenia'ya, Azerbaycan'a, Fars Körfezine, Kafkasya'ya ve hatta Orta Asya'ya daha hicretin ilk 50 yılında (miladi VII. yüzyılın ikinci yarısı) yapılmıştı. Bu bölgelere, İslâm imparatorluğunun en görkemli ve güçlü zamanlarında defalarca yapılan İslâm akınları bu bölgelerin yerli halklarında ciddi bir İslâmlaşmaya neden olmamıştır. Şaşılacak bir gerçektir ki, adı geçen bu bölgelerde İslamlaşma, İslam ordularının gelişinden çok daha sonraları, gönül fethi yoluyla gerçekleşmiştir.

Endülüs İslâm Devleti, İspanyol ve Fransız ortak güçler eliyle şehir şehir yıkılıp Müslümanlar tarihte eşine rastlanmamış bir katliama tabi tutulurken, cezalarının ölüm olduğunu bile bile gayr-ı müslim İspanya yerlileri topluca İslâm'a giriyorlardı. Bu tarihi gerçeği ünlü İngiliz tarihçi T. W. Arnold şöyle dile getirir: "İslâm, İspanya'daki varlığının en son gününe kadar mühtedi kazanmayı sürdürmüştür."

Yine başka bir İngiliz tarihçi, şöyle bir olay nakleder: Endülüs İslâm Devleti'nin yönetim merkezi Gırnata düşeli yedi yıl olmuştur. Gırnata'da yaşayan tüm Müslümanlar, Hıristiyan olmakla ölmek arasında seçime zorlanırlar. İşte bu dehşet zulüm altında dahi, Vizigot asıllı İspanyalıların İslâm'a girişleri sürüyordu.

Kur'an Tarihi eseriyle haklı bir şöhret kazanan ünlü oryantalist Theodor Nöldeke, İslâm'ın yayılışının kılıçla olduğu tezini reddederek bu iddiada bulunan meslektaşlarına Suriye örneğini gösterir ve der ki: "Pers krallarının onca zulümlerine rağmen dinlerinden döndüremediği Suriye Hıristiyanlarını İslâm zor kullanmadan nasıl Müslüman etti?"

Hintli tarihçi el-Cüzecânî, Delhi'de Seyyid Eşrefüddin'den dinlediği bir olayı aktarır. Bu olay, gönül fethiyle kazanılan bir insanın işkence altında can vermesine rağmen yeni girdiği dini terk etmediğinin çok ilginç bir örneğidir:

"Semerkant Hıristiyanlarından herhangi biri İslâm ile şereflenince, bu beldenin Müslüman halkı o kişiyi bağırlarına basar ve ona büyük izzet ve ikram gösterirlerdi. O dönemde Çin'in güç sahibi Moğollarından biri Semerkant'a girer. Nüfuz ve kudret sahibi olan bu Moğol'un gönlü Hıristiyanlığa meyilliymiş. Semerkant Hıristiyanları bu nüfuzlu Moğol'un önüne gelip derlermiş ki: "Müslümanlar çocuklarımızı Hıristiyanlıktan çıkarıp Muhammed'in dinine sokuyorlar. Bu gidişle bütün kapılar yüzümüze kapanıp torunlarımız Hıristiyanlıktan uzaklaşacak. Sen bu konuda bize yardım edebilecek güce sahipsin." Bu şikâyet üzerine nüfuzlu Moğol, Müslüman olan Hıristiyan gencinin huzuruna getirilmesini emreder. Hıristiyanlar yalvarıp yakararak, para ve mal vaadiyle o genci İslâm'dan çıkmaya ikna etmeye çalışırlar. Fakat o genç bunu reddeder. Moğol yönetici bunun üzerine gence en ağır işkenceleri reva görür. O genç bu işkenceler altında ölünceye dek İslâm'da sebat eder ve sonunda ruhunu teslim eder. Bu olaydan hayli etkilenen ve üzüntü duyan Semerkant İslâm Cemaati bir dilekçe yazarak bir kurul eliyle bunu Berke Han'a ulaştırır. Olay Berke Han'a aktarılıp İslâm hakkında Berke Han'a bilgi verilince, Moğol hakanının gönlünde İslâm'a karşı bir sevgi belirir ve sonunda Müslüman olur.

Esasen bu olay, yüzlerce yıl önce Necran'da gerçekleşen ihtida olayını hatırlatmaktadır. Bu olayda, hidayete erenler ateş dolu hendeklerde yakılmış (*ashab-ı uhdud*), Kur'an bunu Buruc suresiyle (85) ölümsüzleştirmiştir.

İslam fetih tasavvuru, zaman içinde safiyetini kaybeder. Gönül fethi yerini toprak fethine bırakır. Osmanlı'nın yaşadığı zamanlar, fetih anlayışındaki bu değişimin en uçta yaşandığı zamanlardır. Buna rağmen Osmanlı'nın en haşmetli zamanlarında bile bir gönül fethi ruhu hep var olmuştur. Bunu, Kanuni Sultan Süleyman'ın Malkoçoğlu Balı Bey'e yazdığı mektupta görüyoruz. Malkoçoğlu Macaristan'da gerçekleştirdiği fütuhat için Kanuni'den tuğ beklentisi içindedir. Kanuni Malkoçoğlu Bali Bey'e, tasavvurunu dokuyan gerçek fetih bilincini ele veren şu satırları yazar:

"Serasker olduğun yerlerde ve hükmünün geçtiği mahallerde bir kimseye zulüm ve düşmanlık etmekten şiddetle sakınasın.

Ahirette bize hitap olunursa senin yakana yapışırım. 'O vilayetleri kılıcımla fetheyledim' demeyesin. Memleket Allah Teâlâ hazretlerinindir. Her şeyi Allah'tan, her şeyin Allah'ın olduğunu bil. Her şeyi bizim rızamız için değil, Allah'ın rızası için yap. Dikkat edip, nefsine gurur getirmeyesin. Fetholunan kalelerin mal ve erzakını hep hazineye almışsın. Buna rıza-i hümayunum yoktur."

İslam'ın yayılış tarihi konusunda çaplı bir eser kaleme alan İngiliz müstemleke memuru Sir Thomas Arnold, kitabında şu samimi itirafta bulunur: "İslâm en büyük insan kazanımlarını siyasal gücünün en zayıf olduğu zaman ve mekânlarda gerçekleştirmiş olduğuna inananlardanım."

Tarih felsefecisi Carlyle, oryantalistlerin "İslam kılıçla yayıldı" iddialarını gülünç bulur ve aksini isbatladıktan sonra der ki: "Haydi, siz de silahlarınıza sarılın. Bu iş zorla oluyor mu, bakalım?"

Şu gerçek, İslam medeniyet tarihinin bize öğrettiği bir hakikattir: Silahla ele geçenler, silahla elden çıkmışlardır. Zira zorla güzellik olmaz. Fakat gönülle ele gelenler, elde kalmışlardır. Orta Asya Türk kavimleri, Endonezya, Malezya, Java ve Seylan yerlileri, Balkanlarda Müslüman olan Bogomiller (Boşnaklar, Arnavutlar vd.), Çin Huileri, Afrika Hausaları, Moğollar ve Hind müslümanları bunun sayısız örneklerinden bazılarıdır.

Bu konuyu *Yürek Fethi* isimli eserimizde ayrıntılı olarak ele aldığımız için, burada bu kadarla yetiniyoruz.

5. EL-FETTAH OLAN ALLAH'A DUA

... رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

Ye Fettâh, Ya Allah!
Sana Nuh peygamberin diliyle yalvarıyoruz:
"Rabbim!
İşte nihayet kavmim beni yalanlamış bulunuyor.
Artık benimle onlar arasında kesin bir hüküm ver
Hem beni, hem de benimle birlikte olan mü'minleri kurtar!"
(Şu'arâ 26:117-118)

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

Ya Fettâh, Ya Allah!
Sana Şuayb peygamberin diliyle yalvarıyoruz:
"Rabbimiz!
Bizimle kavmimiz arasındaki engelleri kaldır!
Çünkü Sen, engel kaldıranların en hayırlısısın!"
(A'râf 7:89)

Âmin!

اَلْكَافِي
73
EL-KÂFÎ
Kuluna yeten zat
Her şeye kâfi olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Kâfî, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Kur'an'da bir yerde Allah'a isnatla isim formunda gelir. "Eşsiz ve benzersiz biçimde kuluna yeten zat" veya "her şeye kâfi olan" anlamına gelir.

Kuf' (*k-f-e*'den), "denk, eşit" demektir. *Hâzâ kuf'u hâzâ* cümlesi, "bu bunun dengidir" anlamına gelir.

Kefâ "yetti", *yekfî* "yeter" anlamına gelir. ***"Şahit olarak Allah yeter"*** (13:43) ayetindeki *kefâ* ve ***"Alay edenlere karşı biz sana yeteriz"*** (15:95) ayetindeki *kefeynâ* fiilleri bu anlamda kullanılmıştır.

El-Kifâye, "yeterlilik, denklik" anlamına gelir. *Kifâye*, "kendi ayakları üzerinde durmak, kendi kendine yetmek" demektir. Bu yüzden kişiyi başkasına muhtaç etmeyen "azığa" da *kifâye* denilmiştir. *Mukâfeet* (mükâfat) yalınkat "denklik, karşılık" demektir. Açılımı, "gayrete veya maharete karşılık olarak verilen ona denk ödül" demektir.

Mukâfeet ile *şükür* arasında fark vardır. Şükürde nimetin tam karşılığı olması aranmaz. Fakat *mukâfeet*'de bir nevi denklik esastır. Şükür sadece olumlu durumda kullanılır. *Mukâfeet* ise, tıpkı *cezâ* gibi, hem olumlu hem de olumsuz durumlarda kullanılır.

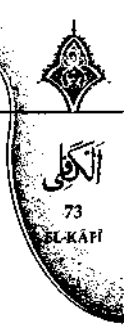
Kâfî, ism-i faildir. "Yeten, kifayet eden" anlamına gelir. *El-Kâfî*, "mutlak olarak ve sonsuzca yeten" anlamına gelir. O sadece Allah'tır. Allah'tan başka hiç kimse ve hiçbir şey ne kendi kendisine ne de başkalarına yeter.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. İnsan kendi kendine yetmez

Allah'ın esması içinde Kâfî isminin bulunması, kula bir mesajdır. Bu mesaj üç şeyi içerir:

1. *Mutlak anlamda kendi kendine yeten tek varlık Allah'tır.* Bu O'nun zatında Kâfî olduğuna delalet eder. O el-Ğanî olandır. Yani O hiçbir şeye muhtaç değil, fakat her şey O'na muhtaçtır. Allah'ın Kâfî oluşu, ihtiyaçlarını tamamladığı ve bir biçimde

karşıladığı için değildir. O'nun Kâfî oluşu, hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı içindir. Bu da O'nun Kâfî oluşunun zati bir özellik olduğunu gösterir.

2. *Allah sadece kendi kendine yeten değil, insana ve tüm varlığa yetendir.* Bu O'nun fiilinde Kâfî olduğuna delalet eder. El-Kâfî olan sadece kendi kendine yeten değil, aynı zamanda bütün bir varlığa ve tabi ki insana da yetendir. Mahlûk olmak muhtaç olmaktır. Halik olmak, ihtiyaç gideren olmaktır.

3. *İnsanın yeterlilik iddiası Allah'tan rol çalmaya yeltenmektir.* Yeter diyen biter. Zira insan kendi kendisine yetmez. Kendi kendisine yetmeyen insan başkalarına hiçbir zaman yetmez. Şu halde insana düşen isbatı asla mümkün olmayan içi boş bir yeterlilik iddiası değil, Allah'a muhtaç olduğu gerçeğini kabullenmesidir.

Yeterlilik iddiası insanı gurura sürükler. Gurur insanı kibre sürükler. Kibir insanı şirke sürükler. Şirk insanı cehenneme sürükler. Şu halde, cehennemle sonuçlanan bu sürecin ilk halkasındaki sapmaya karşı insan uyanık olmalıdır. Bu da, Kâfî ismine kâmil manada iman etmeyi gerektirir.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Kâfî ismi

Kur'an'da *k-f-y* maddesi 33 kez yer alır. Bunların biri dışında geri kalanların hepsi de fiil formunda gelir. Bu, Allah'ın Kâfi isminin fiile dönük bir isim olduğunu gösterir.

El-Kâfî ismi Kur'an'da Allah'a nisbetle bir yerde kullanılır. O da vahyin 11. yılında nazil olan Zümer suresinin 36. ayetidir. Zümer suresi Mekki'dir. Dolayısıyla Kâfî de Mekki bir isimdir. Bunun zımni anlamı şudur: Ey mü'minler! Müşriklerin saldırılarına karşı Allah size yeter. Ey müşrikler! Siz, Elçi'nin getirdiği vahye saldırmakla, onu gönderen Allah'a saldırmış oluyorsunuz. Unutmayın ki, Allah'ın kendi mesajını ve elçisini savunmaya yeter!

Kâfî ismi esma-i hüsnadandır. Bu, ef'al-i hüsnada karşılığı olan isimlerdendir. Bu kökten Kur'an'da kullanılan 32 fiilden

27'si Allah'a isnat edilir. Bunların bir kaçı dışında ekseriyeti mazi formunda gelir. Bu da Allah'ın "geçmiş zamanda" Kâfî olduğunu ifade etmez, bu ismin tecellisinin tekitli olduğunu ifade eder.

Kefâ fiilinin Allah'a nisbetle en çok kullanıldığı sure Nisa suresidir. Tam on kez Allah'a isnatla kullanılır. Bu da Nisa suresinin Kur'an'ın inşa haritasında özel bir yeri olduğunu, bu yerin Allah'ın yetersizliğine dayalı tüm yamuk tasavvurları Allah'ın yeterliliği inancıyla inşa etmeyi amaçladığını gösterir.

3.2. Hiç Kâfî olan Allah kuluna yetmez olur mu?

Rabbiniz kerim kitabında böyle soruyor: "Hiç Allah kuluna yetmez olur mu?" Allah da yetmezse kuluna kim yeter?

Önce Kâfî isminin Kur'an'da geldiği tek ayeti, kendi bütünlüğü içinde görelim:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

"Hiç Allah kuluna Kâfî değil mi ki, onlar seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar? Ve Allah kimi yoldan saptırırsa, artık onu doğru yola getiren olmaz" *(Zümer 39:36)*

Ayette Nebi'yi korkutmaya kalkanlar müşrikler. Rabbimiz ona "Onlara karşı Ben sana yeterim" mesajını veriyor. Müşriklerin Hz. Peygamber'i korkuttukları unsurlar, "şeyler" değil basbayağı "insanlar" imiş. Zira ayette akıllı varlıklar için kullanılan *ellezîne* zamiri geçiyor. Demek ki müşrikler de, Allah Rasulü'nü putlarıyla değil kendisinde ilahi güç vehmettikleri kimselerle korkutuyorlarmış.

Bu ayet, insanoğlunu şirk inancına sürükleyen temel sütunlardan birini kökten yıkmayı amaçlamaktadır.

- Nedir o sütun?

- Allah'ın yetersizliği sapık fikridir. Her şirk özünde Allah'ın yetersizliği fikrine dayanır. Düşünsenize: Bir zat Allah'a inanıyor, fakat Allah'a ait sıfatlardan birini veya birkaçını Allah'tan başkalarına yakıştırıyor.

Mesela sevdiği bir insan için "O her şeyi görür, her şeyi bilir" diyor.

Arkasından gittiği biri için "Başım dara düşerse ondan imdat dilerim, o da her an ve zamanda benim yardımıma yetişir" diyor.

Adını "veli" koyduğu birinin kendisini sırat köprüsünden sorgusuz sualsiz geçireceğini söylüyor.

Bir başkaları, Allah'ın kızları/haremi olarak inandığı meleklerin suretini yapıp onlar adına kurban kesiyor ve bunu niçin yaptığını soranlara "Allah'a yaklaşmak için" diyor.

Bir kabre gidip kendisine dahi yardımı olmayan ve duymayan birinden yardım istiyor.

Bütün bu ve buna benzer tüm sapmalar Allah'ın yetersizliği fikrine dayanır. "Allah kuluna yetmez mi?" diyen ayet, şunu demiş oluyor:

Ey başkalarını imdada çağıran kul! Allah sana yetmedi mi?

Ey Allah'a aracısız kulluk etmemek için bin bir bahane uyduran kul! Şahdamarından yakın olan Allah sana yetmedi mi?

Ey "Başım daralınca falandan imdat dilerim" diyen kul! Allah sana yetmedi mi?

Allah'ın Kâfî ismine imanın edebi, Allah'ın her hal ve şartta kuluna yettiğine gönülden inanmaktır. Tut ki dert ile dolusunuz. Istırabınız ayyuka çıktı. Eleminiz ciğer dağlıyor. Yapacağınız şey, Âşık Ruhsati'nin dediği gibi demektir:

Kara gün kararıp kalmaz
Hemen Allah de Allah de
Hangi akşam sabah olmaz
Aman Allah de Allah de
Sen seni gel çalma taşa
Niyaz etme gitmez boşa
Kulu gibi değil hâşâ
Uyan Allah de Allah de

Allah bana yeter diyen kul, Allah'ı yanında bulacaktır. Allah'ın kendisine yetmediğini düşünen ve imdat dileyecek başka kapılar arayan kulu Allah, aradığı kapı ile baş başa bırakacaktır.

3.3. Kâfî olan Allah ne olarak yeter?

Kur'an'da Allah'a isnatla gelen tüm "yeter/yeterlidir" fiilleri uyarı amacı taşır. Her birinin bir veya birden fazla muhatabı vardır. Şimdi bu ayetlere bakalım:

1. ***"Allah veli/evliya olarak yeter"*** (4:45):

Bu uyarı, Allah'ın yetmeyeceği sakat düşüncesinin boşluğunu veli-evliya olarak nitelediği kimselerle dolduranlaradır. Açık ve net olarak diyor ki: Ey şaşkınlar! Eğer veli arıyorsanız, Allah size yeter.

2. ***"Allah yardım edici olarak yeter"*** (4:45):

Bu uyarı, "Yalnız Senden yardım dileniriz" ayetine rağmen, Allah yerine başkalarından yardım dilenen kimseleredir. Yani Allah'a aracısız kulluk etmekte zorlananlaradır. Aynı zamanda insanın insana kulluğunun önüne geçen bir uyarıdır. Mü'minlere savaşlarında Allah'ın yeteceğini vaat eden ayet de bu cümleden sayılmalıdır (33:25). Bu vaat manevi yardım olarak bilfiil Bedir savaşında gerçekleşmiştir (3:124). Allah mü'minlerin kalbine sükunet verirken kafirlerin kalbine korku salmıştır (8:9-12).

3. ***"Her şeyi bilici olarak Allah yeter"*** (4:70):

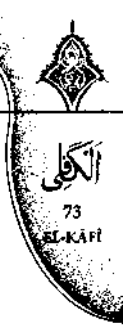
Bu uyarı, Allah'ın razı olmayacağı işleri, gizli kapaklı çevirenleredir. Böyle bir davranışın ardında, Allah'tan bazı bilgilerin kaçırılabileceği sakat düşüncesi yatar. "Kim biliyor ki" diye kendini teselli edenlere, "Allah biliyor ya, yetmez mi?" cevabı veriliyor.

4. ***"Şahit olarak Allah yeter"*** (4:79, 166; 10:29; 13:43; Krş: 29:52; 46:8; 48:28; Krş: 41:53):

Bu uyarı, zulmedip de şahit yok diye zulmünün cezasından kurtulacağını sanan tüm zalimlere ve zulme uğrayıp da şahit bulamadığı için mazlumiyetini belgeleyemeyen tüm mazlumlaradır. Ne zalim sevinsin, ne de mazlum üzülsün, zira Allah şahit olarak yeter.

5. ***"Vekil olarak Allah yeter"*** (4:81, 132, 171; 33:3):

Bu uyarının muhatabı da iki zümredir: İlki birilerinin vekâletini alarak vekil (dava vekili, milletvekili, makam vekili) olan kimseleredir: Ey vekiller, aldığınız vekâleti hakkıyla yerine getirmezseniz eğer, bilin ki vekiller vekili olan Allah var. İkincisi

vekil arayan müvekkilleredir: Eğer kusursuz bir vekil arıyorsanız Allah yeter. Zira O ebedi ve ezeli vekildir. Bu uyarının aynısı şeytana da yapılıyor: ***"Elbet senin has kullarımın üzerinde bir gücün yoktur! Ve Rabbin kullarını sana karşı korumada vekil olarak yeter!"*** (17:65; 33:48).

6. ***"Kullarının günahına Habîr ve basîr olarak Rabbin yeter"*** (17:17; krş: 25:58):

Bu uyarının muhatabı öncelikle Allah Rasulü'dür. Mekkelilerin işlediği cürümler hakkında Her şeyi gören ve her şeyden haberdar olan Rabbin yeteceği söylenerek uyarılıyor. Zımnen sevgili Peygamberimize ***"Rabbinin arşivine güven" deniliyor. Yine Allah Rasulü'nü muhatap alan bir başka ayette şöyle buyurulur: "De ki: Aramızda şahit olarak Allah yeterlidir! Zira O kullarının her şeyinden haberdar, her şeyini görendir."*** (17:96)

7. ***"Biz hesap görücü olarak yeteriz"*** (21:47; 33:39):

Bu uyarı, özellikle ahirette hesaba çekilmeyeceğini; çekilse bile bir biçimde hesabı kapatacağını düşünenleredir.

8. ***"Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter"*** (25:31):

İlahi rehberliğe sırt dönenlere, hakikati bulmak için Allah'ın kevni ve kavli vahyinin yetmediğini düşünenlere bir uyarıdır.

9. ***"Alaycılara karşı sana Biz yeteriz"*** (15:95):

Bu uyarı ve teselli, doğrudan sevgili Peygamberimizedir.

10. ***"Allah onlara karşı sana yetecektir"*** (2:137):

Bu bir müjdedir. Ayette "gelecek zaman kipi" kullanılarak Allah'ın Yahudilerin tuzaklarına karşı Nebi'sine yeteceğini vaat etmektedir. Bu aynı zamanda geleceğe ilişkin bir uyarıdır. Medine Yahudilerinin gelecekte dürüst durmayacaklarını Allah Rasulü'ne haber vermektedir. Nitekim öyle de olmuştur.

4. KÂFÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

El-Kâfî olan yalnızca Allah'tır. Başta insan olmak üzere, Allah dışında hiçbir varlık kendi kendine yetmez. Bu sebeple El-Kâfî isminin tecellileri bahsini geçiyoruz.

5. KÂFÎ OLAN ALLAH'A DUA

Ya Kâfî, Ya Allah!
Kendine yeten yalnız Sensin!
Her şeye yeten yalnız Sensin!
Varlığa kâfi olan yalnız Sensin!
Bizi Kâfî isminin hikmetine mazhar eyle!

Ya Kâfî, Ya Allah!
Biz kendimize bile yetmezken,
Sen kendine de, bize de yetensin;
"Bittim ya Rab" dediğimizde,
"Yettim kulum!" dediklerinden eyle!

Ya Kâfî, Ya Allah!
Rab oluşun kâfidir, başka Rab istemem!
Yâr oluşun kâfidir, başka yâr istemem!
Kul oluşum iftiharımdır, başka iftihar istemem!
Yeter ki "kulum" de, beni kulluğuna kabul eyle!

Âmin!

اَلرَّفِيعُ

74

ER-REFÎ'

Eşsiz benzersiz yüksek
Mertebesi çok üstün olan
Sonsuz yüksek olan ve yükselten

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Er-Refi', Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde Allah'a isnatla isim formunda gelir. Her şeyden üstün ve yüksek, mertebesi üstün olan, yükseklikte eşsiz ve benzersiz olan ve başkalarını da yükselten ve üstün kılan özne demektir.

Er-Ref' kökü, "aşağı" ve "alçak" anlamına gelen *el-vad'* (الوضع)'ın karşıtıdır. *Râfi'* "yükselten", *merfû'* "yükseltilmiş" demektir. Cennetliklerin yatakları "yükseltilmiş" (*merfû'ah*) yataklardır (56:34). *İrtifâ'* da aynı kökten gelir ve "yükseltmek" demektir.

İrtifâ' ile *su'ûd* arasında fark vardır. *İrtifâ'* maddi ve manevi, mekânda ve makamda yükselmeyi ifade eder. Fakat *su'ûd* sadece mekânda yükselmeyi ifade eder.

Er-Ref', daha yüksekte olana daha aşağıda olanı "yaklaştırmak" anlamına da gelir. Kulak yüksekte olduğu için, *er-ref'*, bir sesin kulağa "ulaşması" için kullanılır. Tarladan hasadı kaldırmaya da *ref'u'z-zer'* denilir.

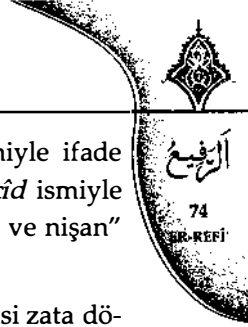
Ref', "yükseltmek ve kaldırmak" anlamıyla ya maddi ya da manevi olur. Maddi *ref'* de ikiye ayrılır:

1. Bir cismin üstte olması: ***"Göklerin direksiz olarak yükseltilmesi"*** (13:2) örneğinde olduğu gibi, fiziki yüksekliğe delalet eder.

2. Aşağıdaki bir yapının kademe kademe yükseltilmesi. Hz. İbrahim'in Kâbe'nin temellerini yükseltmesi (*yerfa'u*) buna delalet eder (2:127). Hz. İbrahim ve İsmail Kâbe'nin "temellerini atıyor" (*yuessisu*) değildiler. Zira Kâbe'nin temelleri onlardan çok önce atılmıştı. O ikisi Kâbe'nin "temellerini yükseltiyor" (*yerfa'u*) idiler.

Manevi *ref'* ise makamını, konumunu, şerefini, onurunu yükseltmektir. ***"Şeref ve şanını yükseltmedik mi?"*** (94:4) ayetindeki *rafa'nâ* bu anlamdadır.

Refi', mübalağa ile ism-i faildir. "Her daim yüksekte olan, yüksekte olma hususunda eşi benzeri, misli menendi olmayan" demektir. *Refi'* aynı zamanda mübalağa ile ism-i mef'uldür. "Her daim yüksekte tutulan, yüksekliği şeksiz ve şüphesiz kabul edilen" demektir.

Refî' ile *Mecîd* arasında fark vardır. *Refî'* ismiyle ifade edilen yükseklik, her açıdan yüksekliği kapsar. *Mecîd* ismiyle ifade edilen yükseklik ise, sadece "şeref ve şan, nam ve nişan" açısından yüksekliği ifade eder.

Refî' ile *'Alî* arasında fark vardır. İlki fiile, ikincisi zata dönüktür. İlki yükseklikte aşkınlığı, ikincisi aşkınlıkta yüksekliği ifade eder. *Refî'* Allah'ın üstün ve yüksek oluşunu, *'Alî* ve *A'lâ* Allah'ın ulu ve yüce oluşunu ifade eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Sonsuz yüksek ama ulaşılmaz değil

Refî' olan Allah aklın alamayacağı, idrakin kavrayamayacağı kadar yüksektir. Fakat Allah'ın yüksekliği, ulaşılmaya mani bir yükseklik değildir. O'nun yüksekliğini eşsiz benzersiz kılan da budur. Zira yaratılmışlar dünyasında bir şeyin yüksekliği arttıkça ulaşılmazlığı da artar. Bir şey ne kadar yükselirse, o kadar ulaşılmaz olur.

Refî' olan Allah'ın yüksekliği, yaratılmışların yüksekliğinin aksine, O'nu ulaşılmaz kılmayan bir yüksekliktir. O sonsuz ve mutlak yükseklik sahibi bir er-Refî' olmasına rağmen, herkesin ulaşabileceği kadar yakın, hem de çok yakındır. O kadar yakındır ki, kişinin kendi şahdamarı bile O'nun yakınlığına nazaran uzaktır.

Bu çift yönlü hakikat ilk başta insana imkânsız veya çelişki gibi gelebilir. Fakat öyle değildir. İmkânsızlık ve çelişki, Allah'ın isimlerini kendinden yola çıkarak anlamaya çalışan insanın zihnindedir. Oysaki Allah aşkın ve sınırsız, insan içkin ve sınırlıdır. Allah'ın isimleri ve fiilleri de eşsiz ve benzersizdir. İnsanın isim ve fiilleri ise eşli ve benzerlidir.

Refî' isminin anlamını kavramada verili hayatın "yükseklik" tarifi elbette işimize yarar. Nasıl yarar? Değilleme yoluyla işe yarar. Yani "yükseklik" deyince aklımıza her ne geliyorsa, Allah'ın yüksekliği o değildir. Onun çok ötesinde, bambaşka bir şeydir. İşte ancak bu sayede anlayabiliriz O'nun hem "en yüksek", hem de "en yakın" oluşunu.

Refî' ismi, O'nun şahdamarından yakın oluş hakikatini dengeleyen bir isimdir. Eşsiz ve benzersiz yüksek olanın, şahdamarından yakın olması bambaşka bir şeydir. Birbirine zıt gibi duran bu iki vasıf, ancak Allah'ta içtima eder. O zaman teşbih ve tenzih dengesi kurulur. İnsan O'nun şahdamarından yakın olduğu gerçeğini O'nun her şeyden yüksek olduğu gerçeğiyle birlikte anlarsa, Allah'ı cisimlere benzetmekten uzak durur. Yine O'nun her şeyden yüksek olduğu gerçeğini O'nun şahdamarından yakın olduğu gerçeğiyle birlikte anlarsa, Allah'ı ulaşılmaz ve uzak sanmaktan kurtulur.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da er-Refî' ismi

Kur'an'da bu maddeden 29 kelime yer alır. Bunlardan 22'si fiil, 7'si isimdir. Bu rakamlardan da anlaşılır ki bu madde eylem ağırlıklı bir maddedir.

Kur'an'da isim olarak Allah'a isnatla Mü'min suresinin 15. ayetinde gelir. Bu sure Mekki bir suredir. Bu durumda Refî' ismi de Mekki bir isim olur. Sure vahyin 11 veya 12. yılında indirilmiştir. Bu yıllar Mekke döneminin en zor yıllarıdır. Hicret öncesine denk gelmektedir. Bu isimle iki ayrı hitap çevresine iki ayrı mesaj verilmektedir.

1. *Nebi'ye ve mü'minlere*: Ey iman edenler! Onların aşağılaması sizi üzmesin! Zira Allah Refî'dir, çok üstün ve yüksektir. Kendine iman edenleri de üstün kılacak ve yükseltecektir.

2. *Müşriklere*: Ey şirk koşmakta direnenler! Nebi'yi ve mü'minleri aşağılıyorsunuz. Fakat unutmayın ki Allah Refî'dir, üstün ve yüksektir. Allah, kendisine kafa tutanların burnunu her zaman sürtmüştür. Sizin de sıranız gelir. O zaman sizi alçaltır, mü'minleri yükseltir.

Refî' ismi bağımsız olarak geldiği gibi, muhatap zamirine bitişik olarak (*râfi'uke)* bir yerde daha gelir. Burada Hz. İsa'ya hitabedilir: ***"Ey İsa! Seni öldüren ve seni yükselten Ben olacağım?"*** (3:55) Son Saat'e ilişkin olarak da anlaşılabilecek bir ayette

gök kubbe "yükseltilmiş/*merfû'*" (52:5) sıfatıyla anılır. Cennet yatakları, aynı sıfatın dişili (*merfû'ah*) ile iki yerde anılır (56:34; 88:13). "Yükseltilmiş" anlamına gelen *merfû'ah* ism-i mef'ulü geçmiş vahiyler için de kullanılır.

Er-Refî', ef'al-i hüsnada karşılığı olan esmadandır. Çeşitli fiil kalıplarıyla Allah'a isnatla birçok yerde kullanılır. Bu da Refî' isminin tecellisinin Allah'ın zatından çok fiiline, yani 'eyleme' dönük olduğunu gösterir. Kur'an'da fiil formunda farklı kalıplarla gelen 22 kelimenin 18'inin faili doğrudan veya dolaylı olarak Allah'tır. Refî' isminin fiil karşılığı *rafa'a, rafa'nâ, nerfa'u* formlarıyla gelir. Fakat öznesi gizli olan edilgen formlarla da gelir ki, bunların da öznesi zımnen yine Refî' olan Allah'tır.

3.2. "Allah derecelerle yükselten bir Refî'dir"

Refî' isminin Kur'an'da geçtiği tek ayet, Mekke döneminin sonlarında indirilen Mü'mun (Ğâfir) suresinde yer alır:

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ
يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ
الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ ﴿١٥﴾

"O'dur size (varlık) ***ayetlerini gösteren ve sizin için semadan rızık indiren: Yönünü yalnız O'na çevirenlerden başkası bundan ders çıkarmaz. Haydi, artık sadece Allah'a dua ederek, dini yalnız O'na has kılan kimseler olunuz; her ne kadar kâfirler hoşlanmasa da... Zira O, dereceleri yüksek olan/yükselten Refî', mutlak otorite sahibidir."*** *(Mü'min 40:13-15)*

Refî' isminin içinde geçtiği pasaj, "imanda ihlâs", yani Allah'a aracısız kulluk konusundadır. Vahyin "ayet" dediği hakikatin adını, vahyin tesbit ettiği kıymete kanaat etmeyen birileri çok sonraları "mucize" koyma ihtiyacı duymuşlardır. Hiç şüphe yok ki bu, Kur'an'ın diline karşı geliştirilmiş paralel bir dildir. Kur'an'ın koyduğu kıymete kanaat etmeyenler, "ayet"in karşısına "mucize"yi, "olağanın" karşısına "olağanüstüyü" koymuşlardır.

Kur'an "Allah'ın ayetlerini göstermekte olduğunu" söylüyor ve hemen ardından bu ayetlere bir misal veriyor: Gökten insan için bir rızık indirmek... İşte Kur'an'ın "ayetler" dediği olağanın yerine kelamın ehl-i kitaptan esinlenerek icat ettiği "mucizeler"... İşte vahyin inşa ettiği "olağana mucize gözüyle bakan" Kur'ani aklın yerine icat edilen ve mucize adını koyacağı illüzyon arayan nevzuhur akıl... Ayet ancak Allah'a yönelenlerin ders çıkaracağını söyleyerek bitiyor. Allah'a yönelmenin burada Allah'ın kitabına yönelmek olduğunu söylemeye hacet yok.

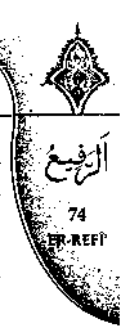
Arkadan gelen ayet sözü dinde ihlâsa getiriyor. "Dinde ihlâs" demek, "kulluğu Allah'a has kılmak" demektir. Bu ise neyin dinden olup olmadığı konusunda sözü Allah'ın söylediğini kabul etmek demektir. Pasaj zımnen müşriklerin probleminin bu olduğunu söylüyor. Onlar kendilerini, İbrahim'in getirdiği dine nisbet ediyorlardı. Fakat Allah'ın dininin içine, atalar dinine ait unsurları katmakta bir beis görmüyorlardı. Yani Allah'ın dininin içini, insanın dolduracağını düşünüyorlardı.

Ayet aracısız kulluğun ölçütü olarak duayı gösteriyor. Kim dinde ihlâs sahibidir? Sadece Allah'a dua edenler, Allah'tan başkasına dua etmeyenler. İhlâs suresine neden bu adın verildiği şimdi daha iyi anlaşılıyordur. Ayet bir şeyi daha söylüyor: O zamanın kâfirleri aracısız kulluktan hazzetmiyorlarmış. Yani duanın yalnız Allah'a edilmesinden rahatsız oluyorlarmış. Kur'an'ın bu uyarılarını tekrar etmekten başka kusuru olmayanlardan rahatsız olanlar, kimlerle aynı gözede buluştuklarının farkındalar mı dersiniz?

Nihayet asıl konumuz olan Refî' ismine geliyor söz. Allah'ın "arş sahibi" olması, "mutlak otorite sahibi" olması anlamına geliyor. Ayet, mutlak otorite sahibi olan Allah'ın "dereceleri yüksek" veya "dereceleri yükselten" bir Refî' oluşuna dikkat çekiyor.

- Refî' isminin dinde ihlâs konusuyla alakası nedir?

- Kulluğu Allah'a has kılmanın önündeki en büyük engel, toplumun gözünde aşağılanmaktı. Toplum kulluğu Allah'a has kılanı, hemen dışlıyor ve düşük görüyordu. Mekke müşriklerinin Nebi'ye ve mü'minlere muamelesi de buydu.

Aynı şey günümüzde farklı biçimde oluyor. Kulluğu Allah'a has kılmak için, Allah kuluna yetmez mi de, gidip falana tevessül ediyor, feşmekân ölüden yardım istiyorsunuz?" dediğinizde, cahil yığınların ve onların cehaletlerini sömüren bezirgânların din telakkisi ile zıt düşüyorsunuz.

- Peki, bu durumda ne yapmalı?

- Allah'ın Er-Refî' olduğuna iman etmeli. Cahillerin beğenisini kazanmak ve onların elleriyle yükselmek yerine, yüceler yücesi olan Allah'ın beğenisini kazanmak ve O'nun Refî ismiyle yükselttiklerinden olmayı tercih etmeli.

Kur'an'da geçen on dört *derecât*'tan altısı *ref'* kökünden gelen fiillerle birlikte gelir. *Derecât*, "dereceler, kademeler, basamaklar" demektir.

- Refî' ismiyle birlikte gelen *derecât* neye delalet eder?

- Üç şeye:

1. Allah'ın yükseltmesi, aniden değil, aşama aşamadır. Bu Allah'ın sünnetidir.

2. Peygamberler örneğinde olduğu gibi, Refî' olan Allah'ın yükselttiklerinin hepsi aynı olmak zorunda değildir. Onlar arasında da derece farkları olabilir.

3. Refî' olan Allah yükseltme işini derece derece yapıyorsa, bu, O'nun yükseltirken bir ölçme ve değerlendirme yaptığını gösterir. Bu da zımnen, kulların niyet, irade, tercih ve davranışlarına bakarak onları yükselttiği sonucunu verir. Zaten içinde *ref'* kökenli bir fiil geçen şu ayet bu sonucu vermez mi: ***"Güzel sözler O'na yükselir; o sözleri ise salih amel yükseltir."*** (35:10) Allah en doğrusunu bilir.

Sözün özü: Allah birini yükseltirse, dünya âlem bir araya gelse onu alçaltamaz. Allah birini alçaltırsa, dünya âlem bir araya gelse onu yükseltemez.

Şu halde ey talib, sen Refî' olan Allah'ın yükselttiklerinden olmaya çalış! Yığınların kimi yükselttiklerine bakmak istiyorsan, servet zengini ama takva yoksunu olan Karun'un Kur'an'da anlatılan kıssasını oku! Üstüne de "İnsanların çoğu akletmez... Şükretmez... İman etmez" ayetlerini oku!

4. REFÎ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Refî' olan Allah semayı yükseltmiştir

Fiile bakan her esma gibi, Refî' isminin de tecellileri vardır. Uçsuz bucaksız uzayın oluşması, gök kubbenin dikilmesi, Allah'ın Refî' isminin tecellilerinin en başında gelir. Zira hayat ancak bu tecellinin ardından mümkün olabilmiştir.

"Göğü özenle O yükseltti ve ona bir denge ve ölçü koydu." *(Rahman 55:7)*

"Allah gördüğünüz bir direk olmaksızın gökleri yükselten zattır." *(Ra'd 13:2)*

"Göğe (bakmadılar mı) ki, O onu nasıl yükseltti?" *(Ğaşiye 88:18)*

Allah'ın göğü yükseltmesi, semanın hem mekânda yüksekliğine, hem de makamda yüksekliğine delalet eder. *Semâ* "üstte olan, tepede olan" demektir. İnsanın başından yukarıda olan her şey onun semasıdır. Yukarıdaki ayetlerde "uzay" anlamında kullanılmıştır.

Kur'an kozmolojisinde *semâvat ve'l-'ard* (gökler ve yer) kalıbı, bütün bir "evreni" ifade eder. Yalnızca *semâvat* çoğulunun üç muhtemel anlamı vardır: 1. Asmosfer içi gök. 2. Güneş sistemi. 3. Uzayın tümü.

"O semâyı yükseltti" ifadesinin açılımı, "O üstte olanı yükseltti" anlamını verir. Zaten üstte olanın yükseltilmesi ne demektir? Bu sorunun cevabını bulmada şu ayet yardımcı olabilir:

"Yükseltilmiş gök kubbe şahit olsun!" *(Tûr 52:5)*

O gök kubbe ki, onu Refî' olan Allah yükseltti. Sadece mekânını üstte kılmakla kalmadı, onu şahit tutarak makamını da âli kıldı.

Gök kubbe şahit olursa, insan o şahitten nasıl kaçabilir, neyi kaçırabilir? Bununla söylenmek istenen şu: Ey insan! Eğer Allah'a isyan edeceksen, O'nun yükselttiği bir gök kubbenin altında yapma bunu! Git, kendine başka bir gök kubbe bul, onun altında yap!

Gök kubbeyi yükselten Allah, bir gün gelecek onu aşağı indirecektir. O gün gökyüzünün ömrünün dolduğu gündür. O gün Son Saat'tir. Kur'an bu hakikati şöyle haber verir:

"Gerçekleşmesi kesin olan o korkunç olay gerçekleştiği zaman, kimse kalmayacak onun gerçekliğini yalanlayan; odur (yüksek olanı) ***alçaltan,*** (alçak olanı) ***yükselten."*** *(Vakıa 56:1-2)*

4.2. Allah elçilerini yükseltmiştir

Refi ismi, Allah'ın elçileri üzerinde de tecelli eder. Allah elçilerini destekler. O'nun desteğinin bir parçası da, elçilerini yükseltmesidir.

Mesela Allah Hz. İdris'i ***"yüce bir konuma yükseltmiştir"*** (19:57). Adının anlamının da ima ettiği gibi, İdris yazıyı bularak insanlığa "ders" veren, insanlığın tümünün öğretmeni olma konumunu hak eden bir peygamberdir.

Allah Hz. İbrahim'i derecelerle yükseltmiştir (6:63). Bu derecelerin her biri, Hz. İbrahim'in tırmandığı merdivenin bir basamağını temsil eder. Bu merdiven imtihan merdivenidir. Bir basamağında ateşle sınanmış, bir basamağında babasıyla sınanmış, bir basamağında eşi Sare ile sınanmış, bir basamağında çocuğu İsmail ve annesi Hacer'le sınanmış, bir basamağında yeğeni Lut'un kavmiyle sınanmıştır. Bu sınavlardan her birini geçişte bir derece kazanmıştır. Allah onu işte böyle derecelerle yükseltmiştir.

Allah, Hz. Yusuf'u yükseltmiştir: ***"Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz ve her ilim sahibinin üstünde her şeyi bilen bir Alîm vardır."*** (12:76) Bu ayet Hz. Yusuf'un art arda gelen imtihanlarının bitiminde yer alır. Onun iffet, gayret, hikmet, adalet, liyakat, ehliyetle "Mısır'a sultan oluş" kıssasının ruhunu yansıtır. Hz. Yusuf, gördüğü rüya, babasının sevgisi, kardeşlerinin kıskançlığı, kuyu, kölelik, güzellik, kadın, şehvet, zindan, bilgi, iktidar, servet, şöhret, güç ve devlet ile sınanmış, bütün bu sınavları alnının akıyla vermiştir. Allah da imtihan basamaklarını çıkan Yusuf'u derecelerle yükseltmiştir.

Allah Meryem'i yükseltmiştir: ***"Biz onu yüce bir makama yükselttik."*** (19:57) Zira Meryem bir hak adağıdır. Annesi Hanne

tarafından Allah'a adanmış, Allah da onun makamıru yükselterek bu adamayı ödüllendirmiştir.

Allah'ın Refî' isminin en büyük tecellisi "âlemlere rahmet" olarak gönderdiği Hz. Peygamber'e olmuştur: ***"Senin için şanını yükseltmedik mi?"*** (94:4) İlginçtir burada *ra-fa-'a* fiili kullanıldığı halde "dereceler" kullanılmamıştır. Şerh suresinde Allah'ın üç konudaki yardımı dile getiriliyor:

1. Göğsünü genişletmesi.
2. Yükünü hafifletmesi.
3. Şanını yükseltmesi.

İlki Allah Rasulü'nün şahsıyla ilgili, ikincisi nübüvvetiyle ilgili, üçüncüsü risaletiyle ilgili.

Allah onu yükselttiği gibi, mü'minler de onu el üstünde tutmalıdırlar. Zira o mü'minlere kendi öz canlarından daha önceliklidir (33:6). Edep dışı hareket etmemelidirler. Mesela ona karşı seslerini yükseltmemelidirler (49:2). Bu ayet yaşayanlar için hem lâfzen hem de manen anlaşılır. Fakat Nebi'nin vefatından sonra lâfzî olan kısmı tarihe karışmış, fakat manevi kısmı bakidir. Zımnen şunu söyler: Mü'min kişinin sözü, Nebi'nin sözünü bastırmamalıdır. Herkesin bir sözü olabilir, fakat herkesin sözünün yeri, Nebi'nin sözünün arkasıdır, önü değil. Tabi ki burada, Nebi'nin sözünün ona nisbetinin sahih olması şarttır.

4.3. Rasullerin bazısını bazısı üzerine yükseltmek

Refî' isminin her peygamberdeki tecellisi aynı değildir. Bu tıpkı bir prizmada kırılan ışığın farklı renklerde görülmesine benzer. Işık aynı ışıktır, fakat renkleri farklı farklıdır. Zira ışığın dalga boyları değişmiş, bu da gören göze renk farkı olarak yansımıştır.

Peygamberlerin mizaçları farklı olduğu gibi, gönderildikleri ümmetlerin ve çağların tabiatları da farklıdır. Farklı ümmetlere ve çağlara gönderilen peygamberlere Refî ismi farklı tecelli etmiştir:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝

"Söz konusu elçilerden bazılarını bazılarına üstün kıldık. Onlardan kimisiyle Allah konuşmuş, kimisini de yüce mertebelere yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya da hakikatin apaçık belgelerini verdik ve onu mukaddes ruh ile destekledik." *(Bakara 2:253)*

Kur'an, peygamberlere imana dair iki hususun altını çizer:

1. *Peygamberler arasında "tefrik" yasaktır.* ***"Onun elçileri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz."*** (2:285) Yani Yahudilerin Hz. İsa'yı, Hıristiyanların Hz. Muhammed'i ayırt ettiği gibi... Biz Musa'ya ve İsa'ya, Muhammed'e iman ettiğimiz gibi iman ederiz. Bir tanesini inkâr etmenin hepsini inkâr etmek demeye geldiğini biliriz.

2. *Peygamberler arasında "tefâdul"u tasdik eder.* Delili de yukarıdaki Bakara 253. ayettir. Ayette, *faddalnâ ba'dahum 'alâ ba'din* ibaresi geçiyor. Bu Arap dilinde deyimsel bir ifadedir. *Ba'duhum 'alâ ba'd,* aynı türe ait birden çok bireyin birbirinden farklı olan yanlarını ifade eder (Krş: 17:55; 4:34). Elmalılı üstadın da isabetle vurguladığı gibi buna *tefadul* denilir. Nitelikteki aynılığa rağmen nicelikteki çeşitlilik ve farklılığa delalet eder (Krş: 2:136; 285). Yani: "Bazı hususlarda bazısını bazı hususlarda ise bazısını üstün kıldık" demektir.

Mesela Hz. İbrahim için "Allah'ın dostu" (*halilullah*) ifadesi kullanılmıştır. Refî' isminin Hz. İbrahim'deki tecellisi "dostluk" şeklinde olmuştur. Buradan diğer peygamberlerin Allah'ın dostu olmadığı anlamı çıkmaz. Ama Hz. İbrahim'de bu baskın bir vasıf olmuştur. Hz. Musa Allah'ın özel konuşmasına (*kellem'Allah*) muhatap olmuştur. Bu Allah'ın diğer peygamberlerle konuşmadığı anlamına gelmez. Hz. İsa "O'ndan bir

ruh" olarak nitelendirilmiştir. Bu konu için aşağıda müstakil bir bahis açacağız. Yukarıdaki ayette "Yüce mertebelere çıkarılmış" olan Hz. Peygamber'dir. Çünkü o bütün insanlığa gönderilmiş zamanlar ve mekânlar üstü bir elçiydi.

Bakara 253'te geçen fiiller doğrudan Allah'a isnat edilmiş, peygamberlerin birbirlerine bazı hususlarda üstün kılındığı bir gerekçeye bağlanmamıştır. Buradan şu sonuca varabiliriz: Peygamberler arasındaki bu farklılık "zâtî" ve "kazanılmış" bir farklılık değil, zenginlik cinsinden "verilen" bir farklılıktır. Refî' olan Allah, mü'minleri de yükseltir. Fakat onların yükselişi kendi amellerine bağlanmıştır: ***"Allah içinizden tam inanan ve ilim sahibi olanları kat be kat yüceltecektir: Zira Allah yapıp ettiklerinizden tümüyle haberdardır."*** (58:11) Bu da yukarıda vardığımız sonucu desteklemektedir.

Sözün özü: Kur'an peygamberler arasında "tefriki" yasaklar, fakat "tefadulu" yasaklamaz. Aksine Allah onlar arasındaki derece farkına dikkat çeker ve her birinin farklı üstünlüklere sahip olduğunu beyan eder (43:32).

4.4. Hz. Peygamber tafdîle izin vermemiştir

Kur'an peygamberler arasında *tefâdul*'ü (farklı konularda birbirinden üstünlük) tasdik eder, fakat *tafdîl*'i tasdik etmez. Tafdil, bir peygamberin diğer bütün peygamberlerden üstün olduğunu iddia etmektir. Hz. Peygamber buna asla izin vermemiştir.

İşte Allah Rasulü'nün efdaliyet konusundaki hassasiyetinden örnekler:

Bir gün kendisini "*ya hayra'l-beriyye*" (Ey yeryüzünün en hayırlısı!) diye çağıran kimseye, "O dediğin İbrahim'dir!" buyurmuştur.[1]

Biri Müslüman diğeri Yahudi iki adam tartıştılar. Müslüman "Allah'ın insanlık içerisinden seçip üstün kıldığı Muhammed'dir" dedi. Yahudi de "Hayır, Allah insanlık içerisinden Musa'yı seçip üstün kılmıştır" dedi. Tartışma şiddetlendi, Müslüman Yahudi'ye bir tokat aşketti. Yahudi, Hz. Peygamber'e

[1] Ebu Davud, 4672.

gelerek olayı anlattı ve Müslümanı şikâyet etti. Nebi buyurdu ki: "Beni Musa'dan üstün tutmayın. İnsanlar Kıyamet Günü bayılacaklar, ben de onlarla birlikte bayılacağım. Ayıldığımda Musa'yı arşa sıkı sıkıya tutunmuş bir vaziyette göreceğim. Bilmiyorum; o da bayılıp benden önce mi ayılacak, yoksa Allah onu bundan istisna mı tutacak?"[2]

Bakara 253'ün tefsirinde Kurtubi, bu ayetin *"Hz. Peygamber diğer peygamberlerden üstündür"* demeye dahi cevaz vermediği görüşündedir. Bu konuyu tartışan Kurtubi "Peygamberlik açısından üstünlük iddiasının ayetin açık anlamına aykırı olduğu" sonucuna varır.

Rasulullah, burada kendisini Hz. İbrahim ile yarıştırmaya kalkacak mü'minleri uyarmakta, tafdil hastalığına karşı kendi yöntemince tedbir almaktadır.

Aynı kaygıyla Kur'an'da aktarılan yaratılış konusundaki merakından dolayı (2:260) mü'minlerin gönlünde bir tereddüt oluşmasın diye "Ben şüphe etmeğe İbrahim'den daha müstahakkım" diyecektir.[3]

Görev yerini terk eden Hz. Yunus'a kendisini efdal tutmaya kalkanları şöyle uyarıyordu: "Kimseye, 'Ben Yunus b. Metta'dan daha hayırlıyım' demek yaraşmaz!"[4]

Kendisine insanların efdali sorulduğunda "En muttakileridir!" cevabını verdi. Onlar "Biz bunu sormuyoruz" dediklerindeyse konuyu bambaşka bir boyuta taşıyarak; "Yusuf; Allah'ın dostunun oğlu, Allah'ın peygamberinin oğlu, Allah'ın peygamberi" demişti. "Sana sorduğumuz bu da değildi" dediklerinde "Bana Arap kavminden mi soruyorsunuz? Onların cahiliye döneminde hayırlı olanları, eğer düşünce yeteneğini geliştirmişlerse, Allah'a teslimiyet döneminin de en hayırlılarıdır" diye cevap vermişti.[5]

Kur'an "birinin diğerlerinden üstünlüğü" anlamına gelen *tafdîl*'e dahi izin vermezken, "hepsi bir yana, o bir yana" demeye gelen *tevahhud*'e nasıl izin verir? Şimdi tafdil ihtimali her

[2] Buhari, 2280; Müslim, 1700; Ebu Davud, 4671.

[3] Buhari, Enbiya 64.

[4] Buhari, Enbiya 35.

[5] Buhari, 3175; Müslim, Fedail 168.

belirdiğinde yukarıdaki örnek tavrı sergileyen Allah Rasulü'nün, kendisinden yüzlerce yıl sonra Hıristiyanlara özenilerek uydurulmuş olan "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" türünden Allah adına uydurulmuş yalanları duysa, nasıl tepki gösterirdi acaba?

4.5. Hz. İsa'nın ref edilmesi ne demek?

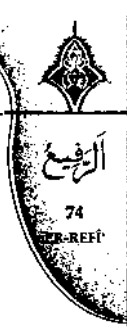
Refî' olan Allah'ın peygamberleri yükselttiğini ve derecelerle onları birbirlerinden farklı kıldığının örneklerini yukarıda gördük. O Refî' ismi ve bu isme dönük fiilleriyle Hz. İdris'i, Hz. İbrahim'i, Hz. Yusuf'u, Hz. Meryem'i, Hz. İsa'yı ve Hz. Peygamber'i yükseltmiştir.

Tam bu noktada rivayet kültüründen kaynaklanan bir sorunla karşı karşıya kalmaktayız. Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Meryem ve Hz. Muhammed'i "yükselteceğini" buyuran Allah'ın kelamı onları göğe çekip orada yaşatmak olarak anlaşılmazken, söz Hz. İdris ve bilhassa da Hz. İsa'nın "yükseltilmesine" gelince göğe çekip orada yaşatmak şeklinde anlaşılmaktadır. Hz. İdris çıktığı gökte kendi haline terk edilirken, Hz. İsa daha sonra gökten yeryüzüne geri indirilmektedir. Bu anlamanın arka planında Ehl-i Kitap kültürünün yer aldığı tartışılmaz bir gerçektir.

Eğer Kur'an'da "yükseltildiği" ifade edilen tek peygamber Hz. İsa olsaydı, bu yoruma "Kur'an bir kapı açıyor" denilebilirdi. Ama değil. Hz. İsa dışında daha başka isimler de var. Bu yorumu benimseyenler rivayetleri Allah'ın kitabına arz edecekleri yerde, Allah'ın kitabını rivayetlere arz ediyorlar. Peki, Allah'ın kitabı onaylıyor mu? Hayır onaylamıyor. İşte delili:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۝

"O zaman Allah "Ey İsa!" demişti, "Seni vefat ettiren Benim ve seni katıma yükseltenim ve Ben seni küfreden kimselerden arındıranım; sana tabi olanları, kıyamet günü inkâr edenlere üstün kılanım: En sonunda hepinizin dönüşü bana olacak. İşte o zaman anlaşmazlığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hüküm vereceğim." *(Âl-i İmran 3:55)*

- "Seni vefat ettiren Benim" ne demektir?

- "Senin ruhunu kabzeden, seni öldürdüğünü iddia eden Yahudiler değil, benim" demektir. Bu âyet Maide 117 ile birlikte okunduğunda, *teveffa*'nın anlamının "ruhunu kabzetme" olduğu açıkça anlaşılır. Rivayetleri Kur'an'a arzetmek yerine Kur'an'ı rivayetlere arzedenler, Kur'an'ı görüşlerine uydurmak için ayet üzerinde iki tasarrufta bulunuyorlar:

1. "Seni vefat ettireceğim" ile "seni katıma yükselteceğim" ibarelerinin sıralarını değiştiriyorlar. Öndekini arkaya, arkadakini öne alıyorlar.

2. *Vefât* kelimesini lâfzî ve asli anlamından çıkarıyorlar. Anlamı "ölüm" olan bu kelimeye "uyku" anlamı veriyorlar. Bu durumda İsa ölmemiş oluyor. Oysa Kur'an Hz. Peygamberden önce hiç kimseye ölümsüzlük bahşedilmediğini açıkça söylüyor (21:34-35). Bu hem hayatın yasasına, hem de Kur'an'a aykırıdır. Rivayetten geçemedikleri için Kur'ani hakikatten geçmeyi göze alanlar, ayet üzerinde bir tasarrufta daha bulunuyorlar. *Vefât*'ı mecaza yordukları halde, *ref*'i lâfzî manaya yoruyorlar ve "Allah'a yükseltilmek" olarak alıyorlar.

- Peki, biz de *vefât*'a lafzi, *ref*'e mecazi mana vermekte, aynı hatayı tersinden yapmış olmuyor muyuz?

- Olmuyoruz. Zira "Katıma yükselteceğim" cümleciğindeki "yükselme" zorunlu olarak mecazdır. *Ref*, sözlükte hem maddi hem de manevi yükselmeyi ifade eder. Kur'an'da her iki anlamıyla kullanılmıştır. Fakat mekândan münezzeh olan Allah'a nisbetle kullanıldığı bu makamda zorunlu olarak mecazdır. Aksi "Allah'ın yanına çıkmak" iddiası anlamına gelir ki, bu Allah için caiz değildir. Buradaki *ref'*, Kur'an'da Hz. Lût'a atfedilen ***"Ben Rabbime hicret ediyorum"*** (29:26) sözündeki *hicret* ve Hz. İbrahim'e atfedilen ***"ben Rabbime gidiyorum"*** (37:99) cümlesindeki "gitme" gibi anlaşılmak zorundadır.

Ayet üzerinde bu iki ameliyeyi yapanlar, "Allah'ın katı"nın neden gök olduğu sorusunu da cevaplamak durumundadır. Her ne kadar Mülk 17'de Allah'ın gökte olduğu dile getirilirse de, Zemahşeri'nin de vurguladığı gibi, bu âyet Allah'ın mekânını değil müşriklerin yanlış inanışını dile getirir. Açıktır ki *ref'* manevi bir yüceltme ve ilahi ikrama nail kılmadır.

Benzer bir ayetin hangi esma ile son bulduğuna lütfen dikkat:

"Bilakis Allah (İsa'yı) ***kendine yükseltti. Ve Allah her daim Azîz'dir, Hakîm'dir."*** *(Nisa 4:158)*

Hz. İsa'yı yükselttiğini söyleyen ayet neden Aziz ve Hâkim ismiyle biter, hiç düşündünüz mü? Hz. Peygamber'in *isrâ*'sından söz eden İsra 1'in *Semî'* ve *Alîm* esmasıyla bitmesindeki mesaj burada da var. Ayet zımnen diyor ki: Ey muhatap! Burada söyleneni Allah'ın şanına yaraşmayan bir şekilde anlama! Zira Allah Azîz'dir; zatını, ölümlü bir insan ile yan yana tasavvur edenlerin tasavvurundan beridir.

4.6. İnsanlardan bazısını bazısı üzerine yükseltmek

Refî' olan Allah'ın tecellilerinden biri de insanları birbirinden farklı kılmaktır. Bu farklılık iki boyutludur.

1. *Yaratılıştan gelen farklılık*: Kabiliyetler, kapasiteler, maharetler, eğilimler, mizaçlar farklıdır. Bazıları doğuştan sanata yatkınken, bazıları ilme yatkındır. Bazıları yumuşak mizaçlıyken, bazıları sert yapılıdır. Bazıları hızlıyken, bazıları yavaştır. Bazıları yönetmeye yatkınken, bazıları yönetilmeye yatkındır. İşte şu ayet Allah'ın Refî' ismine fiili atıfla bu hakikati dile getirir:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Asıl onlar arasında, bu dünya hayatındaki geçimlerini paylaştıran ve bir kısmı diğer bir kısmını istihdam etsin diye birbirlerine derecelerle üstün kılan Biziz: Rabbinin rahmeti var ya: onların biriktirdiği her şeyden daha değerlidir." *(Zuhruf 43:32)*

Bu ayet zımnen şu hakikati dile getirir: Farklılıkları övünme ya da yerinme gerekçesi değil, hayatı paylaşma ve inşa etme vesilesi bilsinler. *Suhriyyen,* "kendi fonksiyonunu oynamaya mecbur olarak" manasındadır. İnsanlar arasındaki bu farklılık olmasaydı, hayat çekilmez olurdu. Herkes hayatın bazı alanlarına yüklenir, başka bazı alanlarda ise iş yapacak adam bulunmazdı.

2. *Sonradan olan farklılık*: İnsanların çaba ve gayretleri, akıl ve iradelerini kullanma oranları, sorumlu davranıp davranmama tercihleri aynı değildir. Bazıları çok çalışır, bazıları yatar. Bazıları yeteneğini kullanır, bazıları hiç kullanmaz. Bazıları akleder, bazıları akletmez. Bazıları sorumlu davranır, bazıları sorumsuzdur. Refî' olan Allah "karşılık vermede" bu ikisini bir tutmayacağını, öncekileri sonrakilere derecelerle üstün kılacağını vaat etmektedir:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

"Çünkü O, sizi yeryüzüne mirasçı kılmış ve bahşettiği nimetlerle sizi sınamak için bir kısmınızı diğerlerinizden derecelerle üstün kılmıştır. Kuşkusuz Rabbin karşılık vermede çok seridir: Fakat, bununla birlikte O gerçekten çok bağışlayıcıdır, sonsuz merhamet sahibidir." *(En'âm 6:165)*

"Eğer dileseydik...ama dilemedik" üslubundaki şu aşağıda gelen ayete dikkat! Şeytana uyan ve sapıklığı seçen birine Kur'an'ın uyarılarının fayda vermeyeceği söyleniyor. "Neden fayda vermez?" sorusuna "Çünkü nasipsiz" cevabını vereceklere "bilemediniz" diyor ve doğru cevabı veriyor: "Çünkü talep etmedi, talep etmeyene O nasip etmiyor; kanunu bu!" diyor. İşte o ayet:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ ءَاتَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ ۚ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۖ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَث أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۚ فَٱقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

"Bir de onlara, mesajlarımızı ulaştırdığımız halde, onları elinin tersiyle itip şeytana uyan ve sonunda sapık olup çıkan kimsenin durumunu haber ver. Ki, eğer Biz dileseydik onu mesajlarımızla yükseltirdik, ne ki o dünyaya sarıldı ve ihtirasının peşine düştü. İşte bu yüzden böyle birinin durumu, üstüne varsan da kendi

haline bıraksan da hırlayıp duran bir köpeğe benzer. Mesajlarımızı yalanlamaya kalkanların durumu işte böyledir. Şu halde (bu) kıssaları aktar, belki üzerinde düşünürler." (A'raf 7:175-176)

4.7. Namaz ve secde Refî' isminin tecellisidir

İbadetler ve ibadet mekânları üzerinde de Allah'ın Refî' isminden bir tecelli vardır:

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ
وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

"İçerisinde sabah akşam O'nun adı anıldığı için Allah'ın yükseltilmelerine izin verdiği ibadethanelerde, O'nun ululuğunu ve yüceliğini sürekli dile getiren nice yiğitler vardır. Onları ne ticaret ne bir (başka) *kazanç kapısı Allah'ı anmaktan, namazı hakkını vererek eda etmekten ve arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir; onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döndüğü günden korkarlar."* (Nûr 24:36-37)

Allah Rasulü, özellikle secdeyi Allah'a yükselme vesilesi olarak nitelemiştir.

Allah Rasulü'nün hizmetinde bulunmuş kişilerden biri olan Sevban Allah'a en sevgili amelin ne olduğunu merak eder ve Nebi'den şu cevabı alır: "Secdeyi çokça yapmanı tavsiye ederim. Zira sen Allah'a her secde edişinde, Allah seni o secde sebebiyle derece olarak yüceltir (*rafe'ake*) yine aynı sebeple senden sadır olan hataları da düşürür."[6]

Buram buram Kur'an'ın inşa ettiği bir bilinç kokan şu hadis, secdenin değerine dikkat çeker:

Rebia b. Ka'b el-Eslemi anlatıyor: Ben Rasulullah ile birlikte geceledim. Abdestine ve diğer ihtiyaçlarına yardımcı oldum. "İste!" dedi. "Cennette sana yoldaş olmak isterim" dedim. "Ya da bundan başka bir şey" dedi. Ben "İsteğim sadece bu" dedim.

[6] Müslim, 488; Tirmizi, 388; Nesai, 1138; Ahmed, 22433.

Dedi ki: "Öyleyse çok secde ederek kendin için bana yardımcı ol!" (*fe-a'nî 'alâ nefsike bi-kesreti's-sucûd*)[7]

Secde ile Rabbinin yüksekliğini ananlar ve Rabbinin yüksek katına secdelerden dilekçeler yollayanlar, o secdeleri cennette altlarında muhteşem döşekler olarak bulacaklar. Cennette mü'minleri bekleyen "yükseltilmiş döşekler" (*furuşin merfû'ah*), mü'minlerin dünyadayken gönderdikleri secdeler olsa gerektir. Mü'minin dünyada ahirette karşılığını almak için yaptığı ibadet, ahirette ete kemiğe bürünmüş bir varlık olarak kendisine sunulacaktır.

5. REFÎ' OLAN ALLAH'A DUA

Ya Refî', Ya Allah!
Her yükseğin üstündeki yüksekliğine bakıyorum,
Kalbim hamd tomurcuklarına duruyor.
Şahdamarımdan daha yakın oluşuna bakıyorum,
Gönlüm şükür secdesine kapanıyor:
Gönlümün başını secdeden kaldırma Ya Rabbi!

Ya Refî', Ya Allah!
Ben Seni anarsam seni yüceltmiş olmam,
Fakat Sen beni anarsan, ben yücelmiş olurum.
Ben Seni unutursam, sana bir zarar vermiş olmam,
Fakat Sen beni unutursan, ölümden bin beter ölürüm:
Beni benden mahrum kıl, Senden mahrum kılma Ya Rabbi!

Ya Refî', Ya Allah!
Gökleri yükseltir, yerleri alçaltırsın, eyvallah!
İmanı yükseltir, küfrü alçaltırsın, eyvallah!
Bir zamanı yükseltir, bir zamanı alçaltırsın, eyvallah!
Bir üstte sınar, bir altta sınarsın, eyvallah!
Sırtımıza götüremeyeceğimiz yükü vurma Ya Rabbi!

Âmin!

[7] Müslim, 489; Ebu Davud, 1320; Tirmizi, 3416; Nesâi, 1137; İbn Mace, 3879; Ahmed 16578 vd.

اَلْمُحْيِي

75

EL-MUHYÎ

Ölüleri dirilten

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Muhyî, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a nisbetle isim formunda iki kez geçer. Ölüleri dirilten eşsiz benzersiz, mutlak ve sonsuz diriltici özne anlamına gelir.

Muhyi, *hayy* mastarından türetilmiştir. *Hayy* "diri, canlı" demektir. Zıddı ise "ölü" anlamındaki *meyyit*'tir.

Ferra *hayy* isminin *hayat*'ın çoğulu olduğunu söylemiştir. Fakat *hayat* da çoğuldur. Buna göre *hayy*, çoğulun çoğulu olmuş oluyor. *Hayat*'ın karşılığı "dirilikler ve canlılıklar", *hayy*'ın karşılığı da "dirilik ve canlılık katarları" olmuş olur. Allah için kullanıldığında "tüm dirileri dirilten mutlak diri" anlamına gelir.

Hayevî, "diriye mensup" demektir. *Hayevân*, kalıp olarak "hayatla dolu olan" anlamına gelir. Ankebut 64'te bu anlamda kullanılır. Fakat dilde "bir türe sahip olan canlı" demektir. Aslı *hayeyân*'dır. Dilimizde *hayvan* insan dışındaki canlı türlerine nisbetle kullanılmışsa da, esasen her tür can sahibine *hayevân* denilebilir.

Kur'an'da Allah'ın insana verdiği tek ad olan *yahyâ*, aslında isim makamına geçmiş bir fiildir ve "o hep yaşar" anlamına gelir (3:39). İnsanoğlunun ilk anasının ismi olarak bilinen *Havvâ* da aynı kökten gelir. Bu köke nisbet edilen bir başka kelime de "yılan" manasına gelen *hayye*'dir (20:20). Mısır ve Mezopotamya mitolojilerinde insanoğlunun ilk atalarıyla yılan arasında kurulan ilişki dikkat çekicidir. Yine tıp ilminin sembolü olarak kullanılan yılana, hekimlerin büyücü olarak görüldüğü eski çağlarda gizemli ve olağanüstü anlamlar yüklenmiştir.

İnsandaki manevi hayatın bir göstergesi olduğu için, "utanıp arlanmaya" *hayâ* adı verilmiştir. *İstihya*, Arap lisanında "hayâ etmek" anlamındadır. Yüz kızarmasına kan basıncının artması sebep olduğu için, "kanı harekete sevk eden" manasından mülhem olarak utanma için bu kelimenin kullanılmış olması da ihtimal dâhilindedir.

Hayat ile *nemâ* (canlanma, gelişme, büyüme) arasında fark vardır. *Hayat*, nesnesinde sabit bir nitelik olan canlılıktır, *nemâ* ise nesnesinde adım adım büyüyen canlılıktır. Genellikle *hayat* latiftir ve manevi alanda tezahür eder. *Nemâ* kesiftir ve maddi alanda tezahür eder.

Hayat ile *'ıyş* arasında fark vardır: *Hayat* yeme içmenin sebebi, yeme içme ise *'ıyş*'ın sebebidir. Bu durumda *hayat 'ıyş*'ın nedeni, *'ıyş hayat*'ın sonucudur. Bu ikisi arasındaki ilişki *mevt* ile *katl* arasındaki ilişki gibidir. *Hayat*'ın zıddı *mevt*, maddi-manevi her iki ölümü de ifade ederken, *katl* yalnızca maddi ölümü ifade eder.

Hayat ile yakın anlamlısı olan *ruh* arasında fark vardır: *Ruh, hayat*'ın cevheridir. *Hayat* ise *ruh*'un arazıdır. Kur'an'ın da buyurduğu gibi, Allah insana ruhundan üflemiştir. Diğer canlılar için kullanılmadığına göre, bu ruh insanı "canlı" kılan şey değil, canlı beşeri "iradeli ve akıllı" kılan özdür. Hay O'nun ismidir, fakat Ruh O'nun ismi değildir.

Hayat ile yakın anlamlısı olan *kudret* arasında fark vardır: *Hayat* tek cins, *kudret* muhteliftir. Bir şey hayat sahibi olduğu halde, kudret sahibi olmayabilir. Kulak canlı olur, işitmiyorsa kudreti yoktur. Çolak el canlıdır, fakat tutmaya kudreti yoktur. Yaratılış amacını gerçekleştirmekten aciz olan şeye, isterse canlı olsun, mecazen "ölü" denir.

Muhyî, düz ism-i fail formudur. "Dirilten, diriltici özne" demektir. El-Muhyî, "eşsiz benzersiz dirilten" demektir.

Hay ismi Allah'ın zatına bakar, Muhyî ismi Allah'ın fiiline bakar. Hay ismi "Allah kimdir?" sorusunun cevabını "O diridir" şeklinde verir. Muhyî ismi "Allah ne yapar?" sorusunun cevabını "O diriltir" şeklinde verir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

Muhyî ismine dair *Nazari Çerçeve* 29. sırada yer alan Hay isminde işlenmiştir. Bu bahsi oraya havale ediyoruz.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Muhyî ismi

Bu maddeden Kur'an'da 189 kelime yer alır. Bu sayının yaklaşık yarısı isim, yarısı fiildir. Bu kökten Kur'an'a göre esma-i hüsna listemizde iki isim yer alır: el-Hay ve el-Muhyî. El-Hay

ismi 29. sırada geniş bir biçimde işlenmişti. El-Muhyî ismi altında işlenmeyen konular için el-Hay ismine bakılmalıdır.

El-Hay "mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz diri" demektir. El-Muhyî ise "mutlak diriltici" demektir. El-Hay Allah'ın zatına bakar, el-Muhyî Allah'ın fiiline bakar. El-Hay "Allah kimdir?" sorusunun cevabıdır. El-Muhyî, "Allah ne yapar?" sorusunun cevabıdır.

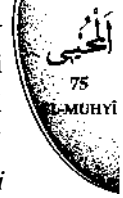
Kur'an'da iki yerde Allah'a isnatla kullanılır. İlki Fussılet 39, ikincisi Rum 50'de yer alır. Fussılet suresi, nüzul tertibimizde 8. yıla tarihlendirilmiştir. Rum suresinin indiği yıl tam olarak tesbit edilmemiş olsa da, Cabir b. Zeyd tertibi esas alındığında takriben vahyin inişinin 12. yılına tekabül eder. Görüldüğü gibi her iki sure de Mekki'dir. Dolayısıyla el-Muhyî ismi Mekki bir isimdir.

Allah'ın "diriltici" olması, hiçbir zaman ve mekânla sınırlı değildir elbette. Fakat Kur'an'da gelen iki Muhyî isminin de belli bir zaman diliminde inmiş olması tesadüf değildir. Bunu şöyle yorumlayabiliriz: Nebi ve mü'minler, Mekkelilerin iman etmelerinden zaman zaman ümit kesmekteydiler. Onlara "Ümit kesmeyin! Allah ölüden diriyi diriden ölüyü çıkarır" mesajı verilmektedir. İnkârda direnenlere ise verilen mesaj şudur: Siz Allah'ın sizi yeniden dirilteceğini inkâr ediyorsunuz, fakat aynı Allah'ın yağmurla ölü toprağa can verdiğini inkâr edemezsiniz. İşte bu vahiy de sizin ölü yüreklerinize bir arş yağmuru olarak indi ki, sizi diriltsin. Yüreği taş kesilmemiş olanlar vahiyle dirilirler. Dirilmeyenler ise, yüreği taş kesilmiş olanlardır.

El-Muhyî ismi ilahi fiiller arasında karşılığı olan esmadandır. Kur'an'da bu isim sadece iki kez kullanılmasına rağmen, Allah'a isnatla gelen *yuhyî* (o diriltir), *nuhyî* (biz diriltiriz), *ahyâ* (o diriltti) gibi farklı formlarda gelen onlarca fiil yer alır.

Burada dikkat çekici bir hususa işaret etmekte fayda var: Muhyî ismi Kur'an'da yer almasına rağmen Mumît ismi Kur'an'da hiç yer almaz. Kur'an'da ölüm Allah'a hiç isim olarak nisbet edilmez, *yumît* (o ölümü takdir eder) *numît* (biz ölümü takdir ederiz) hep fiil olarak nisbet edilir.

- Buradan ne çıkar?

- Buradan, Allah'ın öldürme işini zati olarak doğrudan üstlenmediği, öldürme işi ile zatı arasına mesafe koyduğu hakikati çıkar. Eğer vahiy Allah'ı "Mumît" olarak tanıtsaydı, öldürme işi Allah'ın sıfatları arasına girecekti, o zaman "Allah öldürücüdür" diyebilecektik. Zira bir özne, kendini, bir fiilin ismiyle (*ism-i fail*) adlandırırsa, o özne o işle arasına mesafe koymamış, o fiili meslek edinmiş ve doğrudan üstlenmiş demektir.

Nazmında icaz olan Kur'an'ın bu tercihinden yola çıkarak, şu sonuca ulaşabiliriz: Allah, ölümü doğrudan kendi zatına değil, koyduğu yasalara bağladı. Bu yüzden ölümü ef'al-i hüsna arasına aldı, ama esma-i hüsna arasına almadı.

3.2. Muhyî olan Allah ölü kalbi diriltir

Allah dirilten öznedir. O'nun diriltmesi eşsiz ve benzersizdir. Allah'ın eşsiz ve benzersiz diriltici özne olduğuna iman, Allah'a imanın bir parçasıdır. Vahiy, "Allah'a iman" başlığının altının nasıl doldurulacağını, muhatabı olan mü'minlere esma-i hüsna aracılığıyla öğretmektedir.

El-Muhyî olan Allah, hayat veren öznedir. Her hayat sahibi olan, hayat bahşedemez. İnsan da hayat sahibidir. Fakat hayatı olmayan birine, hayat bahşedemez. Ama Allah hayat bahşedeceğini yaratmaya kadirdir. Mutlak diri olan O, aynı zamanda diriltendir de... O'nun nasıl dirilttiğini görmek için uzağa gitmeye gerek yoktur. İnsan şöyle başını çevirip de toprağa baksa, O'nun Muhyi isminin her an tecelli ettiğini görür.

Toprak, su, hava ve ateş (güneş), Allah'ın Muhyî isminin nesnesidirler. Fakat Kur'an her nerede Allah'ın indirdiği suyla kuru toprağa can verdiğinden söz etmişse, orada söz konusu olan asla biyolojik canlılık değildir. Asıl konu ya ölü kalplere vahiy suyu ile hayat vermek, ya da Hesap Günü için yeniden diriliş hakikatine dikkat çekmektir. Kur'an'da içinde Muhyî isminin geçtiği iki ayet buna dikkat çekici bir örnektir:

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْ اِنَّ الَّذِيْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

"O'nun ayetlerinden biri de şudur: Sen toprağı tüm iddialarından soyunmuş, kıraç bir halde görürsün; ama onun üzerine (yağmur) suyunu indirdiğimiz zaman harekete geçer ve uyanıverir. Ona hayat veren zat, elbet Ölüyü Dirilten'in ta kendisidir: Çünkü O her şeye güç yetirendir." *(Fussilet 41:39)*

Nazmında icaz olan Kur'an'ın bu ayeti bir nükte barındırıyor: Allah'ın toprağı diriltişi fiil ile (*ahyâ*: o diriltti) ifade edilirken, ölüyü diriltişi isim ile (*Muhyî*) ifade ediliyor. Buradan yola çıkarak yapılacak yorum, Allahu a'lem şudur: İnsanın dirilişinde ilahi müdahale, toprağın suyla dirilişindeki ilahi müdahaleden çok daha büyük ve çok daha doğrudandır.

- Bu ayette geçen Muhyî isminin nesnesi olan *mevtâ* (ölü), maddi ölü müdür, yoksa manevi ölü müdür? Buna bağlı olarak da, ayette kastedilen diriltme maddi diriltme midir, manevi diriltme midir?

- Hemen ifade edelim ki, klasik tefsirde bu soruyu sorana fakir rastlamadı. Klasik tefsir buna benzer tüm bağlamlarda manayı peşinen "ahirete" yorduğu için, sorgulama gereği duymuyor. Eğer bu sorunun cevabında bağlamı esas alırsak, ayetin öncesi "dünyada manevi dirilmeyi", sonrası "ahirette öldükten sonra dirilmeyi" kastettiğini söyleyebiliriz. Zira öncesinde, Kur'an'ın berceste ayetlerinden bir demeti içinde barındıran nebevi davetin üslubuyla ilgili bir pasaj yer alıyor (30-36). Sonrasında ise dolaylı da olsa ahiretten söz ediliyor.

Fakat özellikle 35. ayette talep edene nasip edileceği ifade edilen "muazzam pay" (*hazzın 'azîm*) ile bu ayetteki "ilahi diriltiş" arasında bir bağlantı olsa gerek. Yine 34. ayette davette ideal bir yöntem benimseyene, muhatabının "sımsıcak bir dost kesileceği" müjdesi de bu bağlantıyı teyit eder. Şu durumda bu ayetteki diriliş "ahiret dirilişi" olmaktan çok, "vahiyle ölü kalpleri diriltiş" olsa gerektir. Bunu teyit eden üçüncü bir unsur da, Kur'an'ın birçok yerinde "su/yağmur" ile "vahiy" arasında benzerlik kurulmasıdır. Bunları teyit eden bir dördüncü unsur da, ayette "ölüler" (*emvât*) yerine "ölü" (*mevtâ*) gelmiş olmasıdır. Bu "ölü"nün madden değil manen ölü olduğu ima eder. Zira tekil gelmesi, "ölü" diye nitelenenlerin şahsiyet ve ferdiyetine delildir.

3.3. Küfür kalbin ölümü, iman dirilişidir

Muhyî isminin geldiği ikinci ayet, Rûm suresinde yer alır:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٥٠

"Haydi (ey insan)*! Dön de bir bak Allah'ın rahmetinin neticelerine: Ölü toprağa nasıl da can veriyor! İşte bunu yapan Ölüyü Dirilten'in ta kendisidir: Zira O'nun güç ve kudreti her şeye yeter."* (Rûm 30:50)

Küfür kalbin ölümü, iman dirilişidir. Yukarıdaki ayet için söylediklerimiz, benzer bir formda gelen bu ayet için de geçerlidir. Bu ayetin yer aldığı Rûm suresinin 7. ayetinde de işaret edildiği gibi, vahiy maddi hayat üzerinden manevi hayatı konuşmaktadır. Bu ayetin hemen ardından gelen 52. ayet de bunu teyit eder. Dolayısıyla buradaki ölüm ve hayat, maddi değil manevi içeriklidir. Tıpkı şu ayetteki "ölü"nün "manen ölü", "diriltme"nin de "manevi diriltme" olduğu gibi:

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٢٢

"Hiç ölüyken hayat verdiğimiz ve insanlar arasında yolunu bulması için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, içinden çıkma imkânı bulamayacağı zifiri karanlıklara gömülüp giden kimse gibi olur mu?" (En'âm 6:122).

Yine şu ayetteki ölü ve diri tarifleri de yukarıdakiler gibi manevi anlam taşır:

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝٢٧

"Geceyi uzatıp gündüzü kısaltırsın, gündüzü uzatıp geceyi kısaltırsın! Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Ve dilediğin kimseye hesapsız rızık verirsin." (Al-i İmran 3:27)

Hz. İsa'nın dilinde de manen ölmüş olanlar "ölü" idiler. Babası ölmüş bir adam "Önce babamı gömeyim, sonra seni takip edeyim" dedi. Hz. İsa "Ölüler ölüleri gömsünler, sen beni takip et!" diye cevap verdi (Mt: 8:21-22).

Sözün özü: Kur'an'daki iki Muhyî isminin her ikisi de, maddi anlamda bir dirilişe değil, manevi anlamda bir dirilişe delalet etmiş olurlar. Ayetteki ölüm de, maddi bir ölüm değil, manevi bir ölüm olur. Allah en doğrusunu bilir.

4. MUHYÎ OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Muhyî olan Allah vahyi ile diriltir

Fiile bakan her ismin tecellisi olduğu gibi, Muhyî isminin de bir tecellisi vardır. Muhyi isminin en bilinen tecellisi vahiydir. Vahiy manen ölmüş olan kalplere hayat verir. Ölü gibi yatan pasif iyileri, yeryüzünün en büyük iman hamlesinin özneleri kılar.

İçinde Muhyî isminin geçtiği ayetlerde, *su* vahyi, *kıraç toprak* da vahiyden mahrum yüreği temsil eder. Muhyi olan Allah, tıpkı gökten indirdiği suyla kıraç toprağı yeşerttiği gibi, arştan indirdiği vahiy suyu ile ölü kalpleri diriltir. Allah'ın daveti, manevi bir dirilişe davettir. Peygamber de bu davetin hem aracı hem de ilk muhatabıdır:

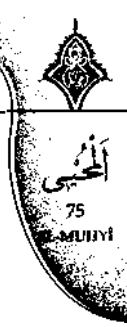
يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ﴿٢٤﴾

"Siz ey iman edenler! O sizi hayat bahşeden bir (diril)***işe çağırdığında, Allah'ın Elçi vasıtasıyla yaptığı davete icabet edin!"***

(Enfal 8:24)

Vahiy ölülere inmemiştir. Maddi manada ölmüş olanların vahiyle bir alış verişi kalmamıştır. Vahiy uyarmak için inmiştir ve uyaracağı kimseleri bu hayatta yaşayan, yani madden diri olan kimseler arasından seçeceğini söylemiştir:

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

"O (vahiy) ***sadece bir uyarı ve öğüttür; dahası açık ve açıklayıcı bir hitaptır; ki bu sayede, (kalben) diri olanları uyarsın ve bunu ısrarla inkar edenlere karşı verilmiş söz gerçekleşsin."***

(Yasin 36:69-70)

Bu ayetlerde iki hususa dikkat çekilir:

1. *Vahiy, şiir türü edebi eserler gibi hissiyatın konusu değildir, ilmiyyatın ve amelin konusudur.* Yani anlamanın konusudur. Bu yüzden Yüce Allah Kur'an'ı "Düşünen bir topluma..." (*li-kavmin yetefekkerûn*) ithaf etmiştir.

2. *Vahiy ölüler için değil diriler için inmiştir.* Buradaki "diri", mecazi değil hakiki manadadır. Zira "Sen ölülere duyuramazsın" (*inneke lâ tusmi'u'l-mevtâ*) diyen bizzat Kur'an'ın kendisidir (27:80). Yine şu tokat gibi hakikati haykıran da Kur'an'dır: ***"Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü veya yerlerin paramparça edildiği, ya da ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı,*** (o, bu Kur'an olurdu)." (13:31) Ama bu sayılanları bir kitaptan beklemek, arıya yük vurmaktır. Arıya yük vuran eşekten bal umar. Kur'an'ın işi post yürütmek, ölü diriltmek, yeri yarmak değildir. İlkini uyanıklar Çin işi elektronik yongalarla, ikincisini suni solunum cihazıyla, üçüncüsünü iş makineleriyle yapıyorlar.

Şu halde Kur'an'ın indiriliş nedeni, sorumluluk sahibi dirilere Allah'ın rehberliğini iletmek, onları pasif halden aktif hale geçirmektir. Bunun en büyük şahidi ilk Kur'an neslidir. İlk Kur'an nesli, vahyin diriltici soluğuyla yeryüzünün en büyük iman hamlelerinden birini gerçekleştirmiştir. Bu iman hamlesinin önderi Hz. Peygamber'den başkası değildi.

4.2. Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle diriltmesi

Allah'ın Muhyî isminin tecellisi tıpkı vahiylerde olduğu gibi o vahiyleri yaşamak ve taşımakla görevli olan rasullerde de görülür. Kur'an bu bağlamda Hz. İsa'ya atıf yapar. Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesine Kur'an'da iki yerde atıf yapılır. Birinde konuşan özne Allah'tır, diğerinde İsa'dır:

وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي ۖ

"Ve yine sen (ey İsa), iznimle ölüyü çıkarmıştın!"
(Maide 5:110)

وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ

"Ve Allah'ın izniyle ölüleri hayata döndürürüm."
(Âl-i İmran 3:49)

Bu konuda iki mesele var:

Birinci mesele:

- Bu ayetler, "Dirilten de O'dur, öldüren de O'dur" (Necm 44; krş: 9:116; 44:8) gibi ayetlerle nasıl telif edilir?

- Eğer ayetleri istismar etmeden konuşacaksak, Allah öldürme fiilini nasıl sebepler üzerinden yapıyorsa, diriltme fiili de sebepler üzerinden gerçekleştirir. Ölüm meleği, O'nun öldürmek için kullandığı bir sebeptir.

Eğer Hz. İsa'nın diriltmesini maddi/fiziki diriltme olarak anlayacaksak, "Hz. İsa'yı veya onun uyguladığı yöntemi birkaç özel olayda bir sebep kılmıştır" şeklinde anlaşılabilir. Bu imkânsız değildir. Öldü sanılan veya gerçekten kalbi durup öldü diye morga kaldırılan veya kabre defnedilen cesetler vardır. Bu tür 'ölüm' vakalarında istisnai durumlar yaşanabilmekte, literatüre geçmiş morgda, tabutta veya kabirde dirilme olayları bulunmaktadır. Bunun yaşanan örnekleri, tıp alanındaki bunca ilerlemeye rağmen günümüzde bile görülüyorsa, geçmiş zamanlarda çok daha fazla görülmesi garip sayılmaz.

Bir başka husus da, ayette "Allah'ın izniyle" denilmektedir. Peygamberlerin elinde gerçekleşen olağanüstü hadiselerin hakiki faili Allah'tır. Dolayısıyla, bu diriltme, maddi olarak anlaşılması durumunda bile yukarıdaki ayetlerle çelişmez.

İkinci mesele:

- Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesi nasıl anlaşılmalıdır?

- İki şekilde anlaşılabilir:

1. Maddi anlamıyla diriltme: Yani ölmüş olan birini hayata geri döndürme. Klasik tefsirler, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesini maddi anlamda bir diriltme olarak görür.

Buna iki tür itiraz gelebilir:

Birincisi: Akla aykırı olduğu için kabul edilemez.

Bu durumda "Hangi akla?" diye sormak gerekir. Zira akıllar farklıdır. İslam, Hıristiyan, Yahudi ve Budist akıldan söz edilebileceği gibi, tevhîdi, rasyonalist, agnostik, gnostik, müşrik, ateist, bilimperest akıldan da söz edilebilir. Akla aykırı olduğunu söyleyen, bunu nedenselliğe aykırı oluşuyla açıklayacaktır. Bu "zorunluluğu" mutlaklaştıran bir görüştür. Mutlak determinizm bir kibir ve haddini bilmezliktir. Zira kâinatın belli belirsiz bir noktasında, çok kısa bir anında yapılan gözlemler sonucu elde edilen bulguları, kâinatın bütününü bağlayan yasalara dönüştürmek, iyi tanıdığımız bir kibir türüdür.

İlahi yasaların varlığını kabul etmek imandandır. Bu determinist olmayı gerektirmez. Zorunluluğun mutlaklığı modern aklın bir hurafesidir ve kuantum fiziğiyle tuz buz olmuştur. Bu teoriye dayalı kapalı ve sabit evren, sonsuz uzay ve mekanik fizik anlayışı geride kalmıştır. Hallâk olan bir Allah'a iman eden bir akıl için, zaten hiç muteber sayılmamıştır. Kur'an aklı rasyonel akıldır, fakat asla rasyonalist akıl değildir ve olamaz da. Zira akıl Allah'tandır, akıl kendinden değildir.

Aklın algılayamadığı şeyleri inkâr etmek, Allah'a değil akla iman etmektir. Oysaki akıl sınırlıdır. Bazı şeyleri açıklamakta acze düşer. Haddini bilen akıl, açıklayamadıklarını inkâr eden değil, sınırlılığını ve acziyetini ikrar eden akıldır.

İkincisi: Allah'ın sünnetine aykırı olduğu için kabul edilemez.

Allah'ın sünneti vardır. Allah'ın sünneti değiştirilemez. Bu değiştirilemezlik o sünneti koyan Allah için değil, o sünnete tabi olan varlıklar içindir. Allah koyduğu yasaların mahkûmu değil, hâkimidir. Yazabilen, silebilir de. Allah'ın yazma gücünü tasdik edip de, yazdığını bozma gücünü inkâr etmek "kadercilere" yakışır, aktif akıl sahiplerine değil. O her an iş başında, varlığa her an aktif ve aktüel müdahildir. O Hallak'tır. Her an yeniden yaratır.

2. Manevi anlamıyla diriltme: Yani küfür ile ölmüş olan kalplere iman ile hayat verme. Tıpkı vahiy gibi, manen ölü insanları diriltme (8:24).

Muhammed Esed ve Mevlana Muhammed Ali gibi bazı muasır müfessirler Hz. İsa'nın diriltmesini manevi bir diriltme olarak görür. Esed, Hz. İsa'nın diriltmesini, En'âm 122 ile açıklar. Bu "ruhen ölü bir topluma yeniden hayat vermek" anlamına gelir.

Buna da iki tür itiraz gelebilir:

Birinci itiraz: İsa'nın ölüleri madden/fiziken diriltmesini inkâr mucizeyi inkârdır; mucizeyi inkâr eden dinden çıkar.

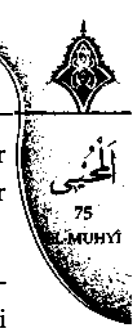
Bu itiraz, Kur'an'ın ifadesiyle, ***"Allah'a din öğretmeye kalkan"*** (49:16) şaşkının itirazıdır.

Bir kez "Mucize" sıradan bir sözcük değil, bir "dini ıstılah" yani ideomatik bir din dili terimidir. Mucize dini açıdan şaibeli bir ıstılahtır. Zira bu sözcük, Kur'an'da bir kez dahi geçmez. Kur'an'da bir kez bile geçmeyen sözcüğün İslam akidesinin temel kavramlarından biri haline gelmesi, üzerinde durulup düşünülmesi gereken bir husustur. Elh-i kitap kültüründen iktibas edilerek İslam'a dâhil edilen "mucize" terimi, Kur'an'da geçen "*âyet* (ç: *âyât*) kavramı yerine ikame edilmiştir. Fakat bu yapılırken dürüst davranılmamıştır. Kur'an'a göre vahyin birimleri, kâinat, yer ve gök, güneş ve ay, insanın kendisi ve bu kâinatta bilinen bilinmeyen her şey ayettir. Yine Arapça bir terim olan *mu'cize*'yi *âyet*'in yerine ikame edenler, yere, göğe, güneşe, aya, insana ve bütün bir varlığa "mucize" adını vermemişlerdir. Şu halde bu ayrımı neye göre yapmışlardır? Elbette etkilendikleri Ehl-i Kitap ilahiyatına göre yapmışlardır. Sonuçta Kur'ani hakikate zulmedilmiştir.

Buna hadislerde yer alan "mucize" ve türevi olan sözcükleri delil göstererek itiraz edecek olanlar, önce şu soruya mukni bir cevap vermelidirler:

Sevgili Peygamberimizin Kur'an'ın dışında, ondan ayrı bir din dili olabilir mi? O, Kur'an'ın adını anmadığı, semtine sokmadığı dini terimlerle konuşmuş olabilir mi?

Olamaz. Zira:

1. Bizzat Kur'an "Sen daha önce kitap nedir iman nedir bilmezdin" demektedir. Kur'an inmeden önce o herhangi bir dinin 'din adamı' değildi.

2. Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. el-Huveyris vs. gibi Hıristiyan veya Yahudi değildi. Kadim dini geleneklerden herhangi birinin müntesibi de değildi.

3. O, kelimenin tam manasıyla "ümmi" idi. Bu yüzden, onun kendine ait bir din dili yoktu. Kur'an inmeden önce hiç kimseyi hiçbir şeye çağırmamıştı.

Bütün bu hakikatlerin gösterdiği tek gerçek vardır: Hz. Peygamber'in Kur'an dışında bir din dili olamaz. O din adına ne biliyorsa bunu vahiyden öğrenmiştir. Bu durumda, Kur'an'ın tanımadığı "mucize" kavramını dinin akidesine yerleştiren bu akıl, yukarıdaki türden bir itiraz serdetmeden önce, dinin sahibi olan Allah'ın kitabına kendini arz edip meşruiyet beratı almalıdır.

Ayetin yerine mucize kavramını geçirmek, üç olumsuz netice vermiştir:

1. Kur'an'a dayalı Müslüman tasavvurun yerini, Ehl-i Kitap kültürüne dayalı geleneksel tasavvur almıştır.

2. Olağanın yerini olağandışı almıştır. Bu da Müslüman akidesini normal olanı küçümseyen, anormal olanı yücelten arızalı bir akideye çevirmiştir. Bu cahiliyyeye geri dönüştür. Bu akla Kur'an'ın tokat gibi bir cevabı vardır: ***"Göklerde ve yerde ne (mucizevi) ayetler var ki, (insanoğlu) yanından geçip gider de onlara dönüp bakmaz bile." (12:105)***

3. Müslümanların Allah, insan ve tabiat tasavvurlarında tahribat meydana getirmiştir. Kur'an'ın tanıttığı değişmez sünnetlere sahip olan, takva ehli ve sırat-ı müstakim üzre bir Allah inancı, yerini ceberut krallar gibi, canının istediğini yapan bir Allah itikadına bırakmıştır.

Allah'ın en büyük ayetlerinden oluşmuş müstesna bir ilahi kitap olan insan, kendilerini "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak gören yöneticilerin kullarına ve kölelerine dönüştürülmüştür. Gerçek "keramet" olan "istikamet"in yerini, Hıristiyan

ve Hint keşişlerinden çalınma gözbağcılıklar almıştır. Gerçek bir mucize deposu olan ve Allah'ın ayetlerini bağrında barındıran kâinat kitabına sırt dönülmüş, eşyanın tabiatına aykırı her anormallik sergileyene 'efendi hazretleri' payesi dağıtılmıştır. Neticede normal olanın kıymeti kalmamış, anormal olana perestiş edilmiştir. Bunun sonucunda mü'min olmak anormal olmak, iman da anormallik olarak lanse edilmiştir. Bu ise inkârın eline verilen bir sermaye olmuştur.

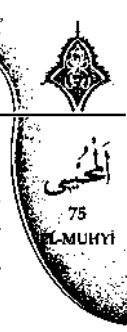
Kur'an'daki "ayet" kelam-ı ilahisini, Kur'an'da hiç geçmeyen "mucize" sözcüğüyle takas eden "maddeci dindarlık", bu ikinci yorumu küçümser, "mucizeyi inkâr" olarak niteler? Kur'an'daki "ayeti" atıp onun yerine "mucizeyi" koymak ayeti inkâr olmaz da, Ehl-i Kitap ilahiyatına ait olan "mucizeyi" Kur'ani aslına irca etmek inkâr olur.

Oysa manen diriltmek, fiziken diriltmekten çok daha büyük bir 'mucize'dir. Zira kalbi durmuş niceleri hastanelerde hayata yeniden döndürülmektedir. Eğer müdahale edilmese, o kişinin ölmesi mukadderdir. Fakat en gelişmiş hastanelerin marifetleri arasında ölü kalpleri diriltmek gibi bir maharet bulunmamaktadır.

4.3. İncillerde Hz. İsa'ya atfedilen diriltme örnekleri

1. *Baş hahamın kızının diriltilmesi/kaldırılması*: Baş haham İsa'dan kızını diriltmesini ister. İsa gelir. Buradan sonra resmi İncillerdeki anlatım farklılaşıyor: Matta'ya göre, İsa kızın elinden tutup kaldırır, kız hareket etmeye başlar. Markos'a göre, İsa kızın elinden tutar ve *talita kumî* (kızım kalk) der, kız canlanıp ayağa kalkar. Rivayete göre bu olay ölümden hemen sonra gerçekleşmiştir. Kahramanımızın bu olaydan sonra hayatını sürdürdüğüne dair hiçbir ipucu bulunmamaktadır.

2. *Dul kadının oğlunun diriltilmesi/kaldırılması*: Bu anlatı, sadece resmi incillerden Luka'da yer alır. Luka Yahudi asıllı bir Antakyalı hekimdir. Romalı olduğu da söylenir. İncilini yazarken Matta ve Markos'u kaynak olarak kullanmıştır. Yeni Ahid'e *Rasûllerin İşleri* bölümünü o eklemiştir. İncilinde, çok tanrıcılara rüşvet-i kelam kabilinden hikâyelere yer verir. Naklettiği dirilme rivayetini, başta onun kaynağı olan Matta ve Markos olmak üzere, ondan önce nakleden olmamıştır. Bu yüzden hayli şaibeli

bir nakildir. Bu anlatıyı doğru kabul etmemiz durumunda, şu iki hususu göz ardı etmemek şarttır: a) Dul kadının oğlunun ayağa kaldırılması ölümünden hemen sonra olmuştur. b) Olay kahramanının daha sonra hayatını sürdürdüğüne dair hiçbir bilgi mevcut değildir.

3. *Lazarus'un diriltilmesi/kaldırılması*: Bu da Matta, Markos ve Luka'da yer almaz. Sadece Yuhanna'da yer alır. Bu Yuhanna havari Yuhanna değil, II. yüzyılda yaşamış Yeni Eflatuncu Yuhanna'dır. Bu yüzden İncili "Önce söz vardı" gibi Yeni Eflatuncu bir aforizma ile başlar. Ondan önceki üç snoptik İncil "Melekûtun Tanrısallığı" üzerinde dururken, Yuhanna İncili "İsa'nın tanrısallığını" iddia ederek, teslis kaldırımının taşlarını döşer. Dört İncil içerisinde tevhîd akidesine en uzak olanıdır. Yuhanna'ya göre: Mecdelli Meryem'in kardeşi Lazarus kabre konduktan dört gün sonra İsa onun kabrine gelmiş, dua etmiş, "Lazarus kabrinden çık!" diye bağırmış, o da çıkmıştır.

Bu olay *Barnaba İncili*'nde daha ayrıntılı anlatılır (s. 193). Orada Hz. İsa ile Lazarus'un kızkardeşi Mecdelli Meryem arasında bir konuşma geçer. İşte şu satırlar o diyalogdan:

- "Kardeşin ölmüş değil, uyuyor. Bu bakımdan, ben onu uyandırmak için geliyorum."

- "Rab! Böyle bir uykudan o hüküm gününde Allah'ın meleğinin surunun sesiyle uyanacaktır."

- "Meryem, bana inan ki o kalkacak. Çünkü Allah bana uyku üzerine bir güç vermiştir. Ve ban sana diyorum ki, o ölmüş değildir. Çünkü yalnızca Allah'ın rahmetini bulmadan ölenler ölüdürler."

Eğer doğruysa, bu rivayette, Hz. İsa'nın ölüme ve dirilişe verdiği anlam mecazidir. O da tıpkı Kur'an'daki gibi imansızlığı ölüme, imanı dirilişe benzetmektedir.

Bu üç maddi diriltme olayının hiçbirinde dört resmi incilin ittifakı yoktur.

1. olay Luka ve Yuhanna'da geçmez.
2. olay Matta, Markos ve Yuhanna'da geçmez.
3. olay Matta, Markos ve Luka'da geçmez.

Daha ilginci bugün elde bulunan en orijinal ve bize en sahih gelen *Yahuda İncili*'nde hiç geçmez. Bu İncil, Havari Yahuda İskaryot Romalılar tarafından Titus dönemindeki soykırımda (İ.Ö. 71) çarmıha gerilmeden önce, Esseni cemaatiyle birlikte yaşadığı Masada Kalesinde bizzat oğlu Bünyamin'e yazdırdığı İncil'dir. Yahuda İncili, hem nakil açısından İsa'ya en yakın ve en mevsuk olan, hem de nüsha açısından en eski olandır. Bu İncil İ.Ö. 2. yüzyıla aittir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'de bulunmuştur. Diğer resmi İncil yazarlarının hiçbiri İsa'yı görmemiştir. Onların en eski nüshasına ait parçalar ancak İ.Ö 4. yüzyıla ulaşabilmektedir.

Bu diriltme olaylarının hiç biri, hepsi de resmi kilise İncillerinden daha otantik olan Ebionitler, İbraniler ve Yakub İncillerinde de geçmemektedir.[1] Kilisenin reddettiği bu İncillerin hepsi de İsa'nın tanrı olmadığını tasdik eden İncillerdir. Bu yönüyle resmi İncillerden daha güvenilir sayılmalıdır. Şu bir gerçek ki, eğer bu rivayetler hadis disiplininin cerh-tadil kriterlerine tabi tutulmuş olsaydı, zayıf, hatta mevzu olmaktan öte geçemezdi.

İkinci itiraz: İsa'nın ölüleri diriltmesini maddi değil manevi anlama almak, olayı küçültmek ve basitleştirmektir: Allah'ın buna gücü yetmez mi?

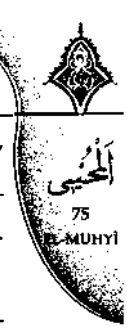
Bu düşüncenin üç zaafı vardır:

1. Bu "maddeci dindarlık"tır. Bu dindarlığın felaketi, maddeci olduğu halde kendisini tam tersi gibi görmesi ve göstermesidir. Maddecidir, zira dini bir olayı hemen maddeye indirgemektedir. Maun suresine rağmen, namazı ikame etmeyi namazın şekline indirger. Kur'an'a hürmeti Mushaf'ın kâğıtlarına hürmete indirger. "İkra" emrini, Kur'an'ın lafızlarını yüzüne okumaya indirger. Kurban'ı ete ve kana indirger. Yani her şeyi maddi olana indirger.

Oysa kural açık ve bellidir: Bir şeyin manevi yanı maddi yanından daha öncelikli, daha güçlü, daha değerli, daha önemli, daha kalıcı, daha büyüktür. Akıl beyinden, ruh cesetten, ahiret dünyadan, inanç amelden, ibadetin niyeti ibadetin şeklinden daha öncelikli, daha güçlü, daha değerli, daha önemli, daha kalıcı, daha büyüktür.

---

[1] Bkz: *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, Ekrem Sarıkçıoğlu, Fakülte Kitabevi, Isparta-2009.

Dolayısıyla, "manevi diriltme" yorumunu "küçümseme" olarak görmek, aslında maddi olanı manevi olanın önüne geçirmektir. Maddi olana, manevi olandan daha çok değer biçmektir. İşte "maddeci dindarlık" dediğimiz illet budur.

Kur'an'da Allah'ın vahiyle manen dirilttiği ifade edilmektedir (8:24). Allah'ın zatını zımnen methederek beyan ettiği bu fiil, küçük bir şey mi olmuş oluyor? Hâşâ. Maddeci dindarlık, Kur'an'da bir kez bile geçmeyen "mucize" sözcüğünü, Kur'an'da yüzlerce kez geçen "ayet" kavramının yerine koymakla daha baştan kaybetmiştir. Bu Allah'ın koyduğu kıymete kanaat etmemektir. Dahası, akideyi, Allah'ın kitabı yerine, İslam dışı inanç sistemlerinden almak demektir.

2. Maddi diriltmeyi manevi diriltmenin önüne koymak, solunum cihazını (ventilatör) hidayetin önüne koymaktır. Durmuş bir kalbi hayata döndürecek cihazı hemen her hastanede bulursunuz. Fakat manen ölü bir kalbi diriltecek cihazı, hiçbir hastanede bulamazsınız. Hz. İsa'nin ölüleri diriltmesi bu türden bir diriltme ise, günümüzde bu tür bir diriltme kimseyi şaşırtmamaktadır. Duran kalbi hayata döndürmek, günümüz tıbbının geldiği noktada tam teşekküllü tüm hastanelerde vaka-i adiyeden sayılmaktadır. Beyin ölümü gerçekleşen insanları hayata bağlayan fişi çekip çekmemek, doktorların iki dudağına bakmaktadır. Bazen beyin ölümü gerçekleşmiş hastalar, fişe bağlı olarak makine sayesinde suni solunumla yaşatılmakta, üç, beş hatta on yıl sonra geri dönebilmektedirler.

3. "Allah'ın buna gücü yetmez mi?" söylemi, Allah'ın gücü üzerinden yorum pazarlama istismarıdır. İstismarların en kötüsü, Allah'ı istismardır. Allah'ın her şeye gücü yeter. Fakat Allah, "gücüm yetiyor nasıl olsa" diye her şeyi yapmaz. Zira O, kendi beyanıyla "takva ehli" bir Allah'tır (74:56). Yani, sınırsız gücüne rağmen sorumlu davranır. Yine O, "sırat-ı müstakim üzre" bir Allah'tır (11:56). Yorumların en çürüğü, Allah'ın kudretini istismara kalkan kişinin yorumudur. Zira o işi "Allah'ın gücü yetmez mi?" istismarına taşımakla, yorumunun açığını kapatmaktadır. Bunun için Allah'ı bile istismar etmekten çekinmemesi, yorumun doğruluğundan önce yorumcunun dürüstlüğünü tartışmayı gerektirir. Allah'ı istismar edenin istismar

etmeyeceği şey yoktur. Bu nedenle istismarcının yorumundan, doğru olmadığı için değil dürüst olmadığı için şeytandan kaçar gibi kaçılmalıdır.

Buraya kadar iki yorumun da artı ve eksilerini gördük. Fakat bir hüküm vermedik. Vermemiz de şart değil. Tercihi okurun basiretine bıraktık. Zira Kur'an kıssalarının çoğu müteşabihata girer. Müteşabihata, yorum kaldırdığı için müteşabih denmiştir. Kur'an'ın muhatapları bu iki yorumdan birini tercih edebilir. İkisini de etmez, üçüncü bir yorumu tercih edebilir. Bunda hiçbir beis yoktur. Yeter ki yorum yapan Kur'an'ın muhkematının mü'mini, âlimi ve amili olsun.

İnsanların akıl kapasiteleri, mizaçları, bilgi ve birikimleri, basiret ve ferasetleri farklı farklıdır. Birini ikna eden yorum, ötekine giran gelir. Bu da Kur'an'ın insanı hayran bırakan yanlarından biridir. Böylece Kur'an gelecek kuşaklara yorum alanı bırakır ve onları da hitabın içine çeker. Onları da yorumun muhteşem sofrasına buyur eder. Yorumun tadına doyulmaz lezzetini tattırır. Böylece vahyin anlamının, hiç kimse tarafından hiçbir çağda tüketilemeyeceği hakikati bir kez daha öğretilmiş olur.

Tersine davranıp herhangi bir yorumu müteşabih ayetin "mutlak anlamı" olarak sunan kimse, ne kadar malumat sahibi olursa olsun echel-i cüheladır. Bir yorumu mutlaklaştıran kimse:

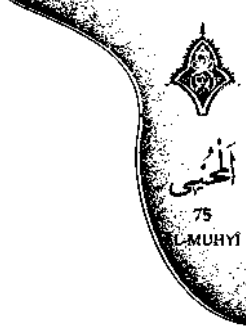
1. Kendini vahyin muhatabı değil, sahibi yerine koyuyor demektir. Oysaki vahyin sahibi Allah'tır. Yorumun sahibi de kuldur. Haddini bilmeyene söylenecek söz bellidir. Böyle birinden Allah'a sığınılır.

2. Kendi yorumunu vahyin yerine koyuyor demektir. Zira mutlaklaşan yorum vahyin makamına göz dikmiştir. Vahyin makamına göz diken yorum, kendini vahiy ilan etmiş demektir. Böyle bir yorumdan Allah'a sığınılır.

3. Murad-ı ilahiyi aramıyor demektir. Zira murad-ı ilahiyi arayan kimse, hiçbir yorumu mutlaklaştırmaz. Kitaba uyar, kitabına uydurmaz. Yorumu imanın konusu yapmaz, yorum üzerinden tekfir, tadlil ve tahkir etmez.

Ya ne eder?

Şöyle der: Allahu a'lem.

MUHYÎ OLAN ALLAH'A DUA

Ya Muhyî, Ya Allah!
Ölü topraklara can verdiğin gibi,
Ölü idraklerimizi dirilt ya Rabbi!
Ölü canları ahirette dirilttiğin gibi,
Ölü kalpleri imanla dirilt ya Rabbi!

Ya Muhyî, Ya Allah!
Diriden ölüyü çıkaran Sensin!
Ölüden diriyi çıkaran Sensin!
Kuru dallara can veren Sensin!
Çöle dönmüş yürekleri göle çevir ya Rabbi!

Ya Muhyî, Ya Allah!
Hz. İbrahim'in eliyle dağıttığın muhabbeti,
Hz. Musa'nın eliyle dağıttığın celadeti,
Hz. İsa'nın eliyle dağıttığın hidayeti,
Hz. Muhammed'in eliyle dağıttığın rahmeti,
Bizim ellerimizle de dağıt ya Rabbi!

Âmin!

اَلْمُنْذِرُ

76

EL-MUNZİR

Eşsiz uyarıcı

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Munzir, Kur'an'da geçen esma-i hüsnadan biridir. Allah'a isnatla çoğul isim formunda bir yerde gelir. İnsanları kendilerine zarar verecek konularda zaman zaman uyaran eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

N-z-r kökü, "uyarma" ve "korkutmaya" delalet eder. Kelimenin anlam yolculuğunun başında, "başına gelen konusunda başkalarını uyarmak için sesli ağlama" anlamı (*en-nahb*) vardır. *Nezr* de bir "uyarma" ve "hatırlatma"dır. *Nezîr* hem "çok uyaran" hem de "çok uyarılan" anlamına gelir (2:119).

Nezr, "adak" veya "adamak" anlamına gelir. Özellikle *lâm* ile birlikte pasif olarak geldiğinde *nezr* "adamak" anlamına tahsis edilir (3:35). Esasen, insanın korktuğu şeyden kurtulması durumunda boynuna borç kıldığı şey olduğu için, "adak"a *nezr* denilmiştir.

İnzâr, pasif (mef'ul) geldiğinde *enne*, *lâ* ve *bâ* ile "tehdit ve ikaz" anlamına gelir (6:51). İnzâr, Munzir'den (uyarıcıdan) gelen bir ikram ve ihsandır. Korkulması gereken şeyin zararı ne kadar büyükse, uyarının değeri de o kadar büyüktür. Allah'ın insanı vahiyle uyaran bir Munzir olması, O'nun kuluna yaptığı en büyük ihsanlardan biridir. O'nun inzârına Nebi'sinin aracılık yapması, uyarılanlar üzerinde peygamberin hakkının büyüklüğünün göstergesidir.

İnzâr (uyarma) ile *imhâl* (süre tanıma) arasında fark vardır. *İnzâr*, gözaltında tutmak üzere yakasını bırakmaktır. *İmhâl* ise, kendini değiştirme potansiyelini dikkate alarak yakasını bırakmaktır.

İnzâr ile *tahvîf* (korkutma) arasında fark vardır. İlki, korkması gereken şeyi muhataba açıklamayı gerektirir. İkincisinde bu şart yoktur.

İnzâr ile *vasiyyet* arasında fark vardır. *İnzâr* sadece başkasına yapılır. *Vasiyyet* ise hem başkalarına hem de kendi kendine yapılır. *Enzertu nefsî* denilmez, fakat *evsaytu nefsî* denilir. *İnzâr* daima muhatabın iyiliğine olanı içerir. *Vasiyyet* iyi de kötü de olabilir.

Munzir, "uyarmak, tedbir alması için muhatabı korkutmak" anlamındaki *inzâr*'dan düz ism-i faildir. Esma-i hüsna içerisinde bu kalıptan gelen on üç isim vardır. Bunlar: *Muhît, Muktedir, Muntakım, Mucîb, Mursil, Muhyî, Munzir, Mubîn, Mu'min, Muheymin, Mutekebbir, Musavvir, Muhît* isimleridir.

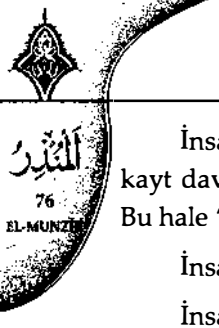
İsm-i fail kalıpları içinde bu kalıbın özelliği dönüşlülük (*mutavaat*) anlamını taşımasıdır. Bunun anlamı şudur: Eylemin gerçekleşmesi için üç şeyin varlığı şarttır: Özne-fiil-nesne. *Munzir* isminde özne Allah, fiil "uyarma", nesne yaratılmışlardır. Bu kalıptan bir ismi kendisine sıfat edinen Yaradan, uyarısına muhatap olan her insana, uyardığı şeyin hakikat olduğunu bir gün gösterecektir.

El-Munzir, Allah'ın Kur'an'da çoğul kalıbıyla yer alan beş esma-i hüsnasından biridir. *Munzirîn* şeklinde bir yerde doğrudan Allah'a isnatla kullanılır. "Çok uyaran" anlamına gelen *nezîr* vasfı ise, birçok yerde peygamberler için kullanılır. Fakat dolaylı yoldan, Mülk 17'de tekil olarak ve Kamer suresinde altı kez çoğul olarak (*nuzur*) Allah'a isnatla kullanılır. Nezîr'in peygamberler için kullanıldığı yerlerde ism-i mef'ul manası olan "çok uyarılan" anlamı da devreye girer. Peygamberlerin *nezîr* olması, hem *Munzir* olan Allah'ın uyarısının ilk muhatabı oldukları için, hem de Allah adına insanları çokça uyarmakla görevlendirildikleri içindir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

İnsan nisyan ile maluldür. Rivayet doğruysa, İbn Abbas *insan* kelimesinin kökenini "unutmak" anlamındaki *nisyan*'a dayandırır. Unutmak insanın tabiatında vardır. İnsan unutmasa yaşayamazdı. İnsan bazı acılara tabiatındaki unutma melekesi sayesinde dayanır.

Unutmak aynı zamanda insanın zaafıdır. İnsan unutmaması gereken şeyleri unutursa, bu kendisine zarar verir. Vahiyde yer alan her *zikr* kelimesi, insanın bu temel zaafına dikkat çeker. Zira *zikr* "hatırlama/hatırlatma" anlamına gelir. Bu yüzden Kur'an'ın bir adı da *Zikr*'dir.

İnsan sürekli hatırda tutması gerekenlere karşı bazen lakayt davranır. Lakayt davrandığı şeyi ise unutmaya yatkındır. Bu hale "gaflet", bu halin sahibine ise "gafil" denilir.

İnsan gaflete düşüp unutur, Allah inzar edip uyarır.

İnsan kendine zarar verecek şeyler hususunda gafildir. Allah ise gaflete düşen insanı sürekli uyaran bir Munzir'dir, uyarıcıdır.

Ahiret menzil, dünya yol, insan yolcudur. Menzili de, yolu da, yolcuyu da en iyi bilen bunları yaratandır. Yolcu yolunda gerektir. Menzili, yolu ve yolcuyu yaratan, yolcuyu yol ile baş başa bırakır ve "Sana akıl ve irade verdim: Git, doğru yolu kendin bul!" diyebilirdi. Rahman, Rahim olan bunu demedi. İnsana şefkat gösterdi, yolcunun doğru yolu bulması için yol haritası gönderdi. Vahiy işte yolcuya yolu göstermek için Allah tarafından gönderiler yol haritasıdır.

Allah yolcuya akıl pusulasını nasıl kullanacağını vahiyle öğretti. Hayatın fırtınalarına karşı yoldan şaşmamak için, bir de rol model olan kaptan gönderdi. O kaptan âlemlere rahmet Hz. Muhammed'in ta kendisiydi. "Hayat gemisi, hayatın içinde kopan fırtınalara rağmen, nasıl sahil-i selamete ulaştırılır?" sorusunu, Nebi'nin örnek hayatı üzerinden "İşte, tam böyle!" dercesine gösterdi. Nebi, vahiy adlı yol haritasının nasıl okunacağını öğreten bir muallimdi. Aynı zamanda o Munzîr olan Allah'ın seçip eğittiği bir *nezîr* idi.

Munzir olan Allah, nezîr olan nebisi aracılığıyla insanlığı uyardı. Nezîr olan nebisini, zamanı gelince herkesin gideceği beka yurduna aldı. Peki, dünya uyarısız mı kaldı? Hayır. Dünya nezîr olan Nebi gidince uyarısız kalmadı. Kur'an vahyinin ilk nezîri ölmüştü, fakat Kur'an'ı gönderen uyarıcı (*el-Munzir*), ölümsüz olan Allah idi. Ölümsüz olanın uyarısı da ölümsüz idi. İnişinin üzerinden 14 asır geçmiş olmasına rağmen, o uyarı hala milyonlarca kadın ve erkeği uyarmaya devam ediyordu. Dahası, derin uykuda olan bir nice insanı, daldığı derin uykulardan uyandırıyordu. İlahi uyarının zamanlar ve zeminler üstü bu gücü karşısında insana şöyle demek düşüyordu:

Ey Munzir olan Allah'ım! Sen ne muhteşemsin!

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Munzir ismi

El-Munzir, Kur'an'da sadece Şûrâ 51'de, Allah'a çoğul isim formuyla (*Munzirîn*) doğrudan isnat edilir. Allah'a isim olarak gelen bu türden çoğul isim kalıplarına bazı dilciler "azamet cemisi" adını vermişlerdir. Bununla, çoğul kalıbının, Allah'ı tazim ve onu ululamak maksadıyla kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu isimlerin cemi gelmesi iki ihtimale mebni olabilir:

1. Tıpkı "Biz" zamirlerinde olduğu gibi Allah'ı tazim için. Ulemanın geneli bu kanaattedir.

2. İsmin tecelli sürecine, melekler ve peygamberler, fiziki ve metafizik varlıklar gibi, ilahi emre amade varlıkların dâhil olduklarını ima için. *Munzirîn* ismi buna mükemmel bir örnektir. Kural bellidir: Allah insanı asla doğrudan uyarmamıştır. Zira Allah hiç kimseyle doğrudan konuşmamıştır. Kur'an'a göre ***"bu, olacak şey değildir"*** (42:51).

Munzirîn olan Allah'ın uyarısında da, tıpkı *Mursilîn* isminde olduğu gibi, vahyin sözleri, vahiy meleği ve peygamberleri vasıta olarak kullanmıştır.

Kur'an'da çoğul kalıbıyla Allah'a isnat edilen birçok isim yer alır. Bunlar arasında *Şâhidîn, Ğâfirîn, Hâkimîn, Kâdirûn, Muktedirûn, Hâlıkîn, Nâsırîn, Mucîbûn, Hâsibîn, Râzikîn, Mûsi'ûn* gibi isimler sayılabilir. Allah'a nisbetle çoğul kalıbıyla gelen bu gibi isimler ikiye ayrılır:

1. Kur'an'da tekil karşılığı olup, o karşılıklara mülhak olan isimler: Mesela *Şâhidîn* çoğulu *Şehîd* ismine, *Ğâfirîn* çoğulu *Ğâfir* ismine, *Hâkimîn* çoğulu *Hakîm* ismine mülhaktır. Bu sınıfa giren çoğul isimler, esma-i hüsna listemizde müstakil bir isim olarak yer almamışlardır.

2. Tekil karşılığı olmayan isimler: Bu tür isimler esma-i hüsna listemizde müstakil isim olarak yer almışlardır. Bunların toplamı beştir: *Muntakımûn* çoğulundan *el-Muntakım, Mursilîn* çoğulundan *el-Mursil, Vârisîn* çoğulundan *el-Vâris, Sâdıkîn* çoğulundan *es-Sâdık, Munzirîn* çoğulundan *el-Munzir.*

N-z-r maddesi Kur'an'da çok kullanılan bir maddedir. Fiil ve isim haliyle her tür kalıpta gelmiştir. *Munzir* tekili Kur'an'da dört kez gelir. Fakat hiç birinde de Allah'a nisbetle gelmez. *Munzirîn* çoğul ismi dokuz yerde gelir. Fakat yalnızca bir tanesi Allah'a isnatla kullanılır.

Munzirîn isminin Allah'a isnaden geldiği tek yer, Duhan suresinin 3. ayetidir. Bu sure Mekke döneminin sonlarında nazil olmuştur. Bu onun, Mekki bir isim olduğunu gösterir. Dosta da düşmana da, Allah'ın hayata aktif ve aktüel olarak müdahale eden bir "uyarıcı" olduğunu hatırlatır. Kur'an baştan sona ilahi bir uyarıdır. Bu uyarıyı dinlemeyenin, yarın başına gelecekler-den dolayı şikâyete hakkı yoktur.

El-Munzir ismi, ef'âl-i hüsnada karşılığı olan isimlerden biridir. ***"Biz sizi yakın bir azapla uyardık"*** (78:40) ayetindeki *enzernâkum* buna örnektir.

3.2. Allah el-Munzir olandır

Güvenliğinize yönelik tehditlere karşı sizi uyarması için nöbetçiler dikersiniz. Yangınlara karşı sizi uyarsınlar diye kuleler dikersiniz. Depremlere karşı sizi uyarsın diye, rasathaneler kurarsınız, sismograflara servet dökersiniz. Düşmanlara karşı sizi uyarsın diye uydular, casus uçaklar, mobil kameralar istihdam edersiniz.

Bunların hepsi de şu geçici dünya hayatının geçici getirilerini kaybetmemek içindir. Bunu yapanlara ücret ödersiniz. Ücretsiz uyaranlara teşekkür edersiniz. Eğer bu uyarı sayesinde mutlak bir ölümden kurtulmuşsanız, sizi uyaran o kimseye karşı kendinizi borçlu hisseder, "Hayatımı sana borçluyum" dersiniz.

Eğer geçici hayatınız için sizi uyarana kendinizi bu kadar borçlu hissediyorsanız, ya ebedi hayatınız için sizi uyarana ne kadar borçlusunuz? Bunu hiç düşündünüz mü? İşte Mursil olan Allah, insanı bekleyen ebedi tehlikeye karşı uyarmaktadır. İnsan, bu büyük uyarıya karşılık Allah'a borçludur. Allah insandan borcunu ödemesini beklememektedir. Tüm isteği, insanın borcunu inkâr etmemesidir. Din, "borç" anlamındaki *deyn* kökünden türetilir. Dindarlık, "Allah'a olan borçluluk bilinci" anlamına gelir.

İşte Allah'ın eşsiz benzersiz bir uyarıcı olduğunu dile getiren ayetin içinde yer aldığı pasaj:

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝٢ إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ۝٣ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۝٤ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۝٥ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝٦ رَبِّ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ۝٧

"Hâ-Mîm!

Özünde açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kayıtlı mesajın değerini bilin!

Evet, onu mübarek bir gecede Biz indir(meye başla)dık; zaten, baştan beri Mursilîn olan da Bizdik. O gece, (iyi ve kötü) her iş ayrıştırılarak hikmetli bir hükme bağlanır, tarafımızdan verilmiş bir emirle: Elbet Biz, evet peygamberleri gönderen de Bizdik, Rabbinin rahmeti sayesinde. Şüphesiz yalnızca O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur. Eğer inandığınız değerlerden mutmain olsaydınız, (yakinen bilirdiniz) ki O göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin yegâne Rabbidir." *(Duhan 44:1-7)*

İnnâ kunnâ Munzirîn. Biz ayetin bu cümlesini "Zaten baştan beri Mursilîn olan da bizdik" diye çevirdik. Bu manayı verirken, *kâne* fiilinin *keynûnet* (oluş) vurgusuna dayandık. Osmanlı müfessiri Alusi, tefsirinde *kâne*'ye "zaman zaman uygulanan âdet haline gelmiş uygulama" manası verir. Buna göre cümle şu vurguyu da kazanmış olur: "Elbet Biz, zaman zaman uyara gelmişizdir".

Doğrudan Kitab-ı Mubîn'e yemin ile başlayan Duhan suresi, hemen ardından Allah'ın Munzirîn ismine vurgu yapar. Kitab-ı Mübîn olan Kur'an'a yemin etmek, "Kur'an şahit olsun, dile gelsin" demektir. Kur'an eşsiz uyarıcı olan Allah'ın hitabıdır.

Peki, Kur'an dile gelip şahit olursa ne diyecektir?

Şunu diyecektir: Mursil olan Allah seni vahiy ile uyardı, sen gafletten uyanıp Allah'ın uyarısı olan vahye kulak verdin mi?

4. MUNZİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Munzir olan Allah'ın nezîr olan nebileri

Kur'an'ın şahadetiyle biliyoruz ki, risalet göreviyle gönderilen her nebi, *nezîr* vasfına sahiptir (34:34).

Kur'an vahyinin *nezîr* vasfını kendisi için kullandığı ilk rasul Hz. Nuh'tur (11:25; 26:115). Bu gayet anlaşılabilir bir şeydir. Zira risalet Hz. Nuh ile başlamış ve Hz. Muhammed'e kadar sürmüştür. Hz. Muhammed'den sonra uyarı görevi, peygamberlerin varisleri olan âlimlerin omuzlarına yüklenmiştir.

Hz. Nuh'tan sonra gelen hemen tüm rasullerin de "uyarıcı" oldukları vurgulanır. Fakat "uyarıcılık" vasıflarına en çok atıf yapılan peygamberler, kavimleri helake uğrayan peygamberlerdir. Hz. Nuh başta olmak üzere, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Lut, Hz. Musa bunların başında gelir.

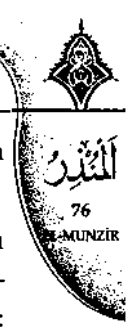
"Uyarı"dan söz edilen bir yerde, "korkutma" vardır. Korkutmanın olduğu yerde ise, korkulması gereken bir şey vardır. Peygamberler, sadık haber taşıyan kimselerdir. Bunun için onlara "enbiya" denmiştir. *Nebi* kelimesinin türevi olan *nebe'*, "sıradan haber" değildir. Buna Arap dilinde "haber" denir. *Nebe'*, "muhatap için hayati önem taşıyan haber" demektir.

Allah'ın nebileri kavimlerine kendileri için hayati önemde bir haberle gelmişlerdir. O haber, dünya ve ahiret mutluluklarının formüllerini taşıyan vahiylerdir. Fakat azgın kavimler bu habere sırt dönmüş, haberi getiren elçilere ise kötülük etmişlerdir. Elçiler onları daha önceden, eğer Allah'ın öğütlerine sırt dönerlerse kendilerini büyük bir azabın beklediğine dair uyarmışlardır. Fakat onlar bu uyarıya aldırmamışlardır. En sonunda uyarı tahakkuk etmiş ve helake uğramışlardır.

Ad ve Semud'un helak eden sesle helakleri bir uyarıdır (41:13).

Lut kavmi uyarıcıları yalanlamış ve helake uğramıştır (54:33).

Semud kavmi uyarıcıları yalanlamış ve helake uğramıştır (54:23).

Firavun hanedanına uyarıcılar gelmiş ve yalanladıkları için helake uğramışlardır (54:41).

Gönderilen Son Elçi, önceki elçilerin uyarılarına uymadığı için helak olan kavimlerin haberleriyle gelmiştir. Zira o da *nezîr*-ler silsilesinin bir halkasıdır. Kur'an bu hakikati şöyle dile getirir:

"Ey önceki vahyin takipçileri! Peygambersiz geçen uzun bir fetretin ardından "Bize asla ne müjdecilerden biri geldi, ne de uyarıcılardan biri" demeyesiniz için, uyaran ve müjdeleyen Elçimiz, (hakikati) ***açıklamak üzere işte size de geldi; zira Allah'ın gücü her şeye yeter."*** *(Maide 5:19)*

Diğer elçiler *nezîr* olarak anılırken, söz Son Elçi'ye geldiğinde, bu vasfa onu dengeleyecek bir başka vasıf daha eklenir: *beşîr*, yani "müjdeci". Hz. Muhammed sadece uyarıcı değil, aynı zamanda müjdecidir. Hatta önce müjdeci, sonra uyarıcıdır.

4.2. "Biz seni yalnızca beşîr ve nezîr olarak gönderdik"

Kur'an'ın beyanına göre Rabbimiz, tüm nebileri müjdeci ve uyarıcı olarak göndermiştir (2:213). Fakat aynı Kur'an, *nezîr* sıfatını hemen tüm nebiler için müstakil olarak kullanırken, *beşîr* ve *mübeşşir* sıfatını bir tanesi dışında diğer peygamberlerin hiçbiri için kullanmaz.

Kur'an'da dokuz yerde *beşîr*, beş yerde de *mubeşşir* vasfı kullanılır. Yusuf suresinde Hz. Yakub'a Yusuf'un gömleğini ve müjdeli haberi getirme konusunda kelime anlamıyla kullanılan bir tanesinin dışında, geri kalanların tamamının öznesi âlemlere rahmet Hz. Muhammed *sallalahu aleyhi ile'l-ebed* dir. İşte o ayetlerden sadece biri:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

"Şüphesiz Biz seni hakikatin ta kendisi olan (vahiyle) müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." *(Bakara 2:119)*

Müjde ve uyarı... Hakikat kuşunun iki kanadı bunlar.
Müjde vermek, uyarı almak...

Müjde güldürmek, uyarı inletmek...
Müjde rıza, uyarı azap...
Müjde cennet, uyarı cehennem...
Müjde rahmet ayeti, uyarı gazap ayeti...

Müjdeyi veren sadık haberci olunca tereddüt etmek olmaz. Verilen müjdeyi garanti eden Allah olunca "acaba" demek olmaz. Verilen müjdeye dudak kıvırmak, lakayt kalmak hiç yakışık almaz.

Müjde her zaman uyarıdan önce geliyor. Ders al ey nefsim: Müjdelemek uyarmaktan, sevindirmek korkutmaktan, güldürmek ağlatmaktan, vermek almaktan daha evladır. Fakat uyarıcı olan "âlemlere rahmet" olsa dahi, "uyarı"nın sahibi gibi davranmamalıdır. O uyarının elçisidir, el-Vekîl olan sadece Allah'tır:

"Sen ancak bir uyarıcısını, her şeye vekil olan ise sadece Allah'tır." *(Hud 11:12)*

"De ki: Ayetler Allah katındadır, ben ise sadece bir uyarıcıyım." *(Ankebut 29:50)*

Onun görevi sadece vahiy aracılığıyla uyarmaktır: ***"De ki: Ben sizi sadece vahiyle uyarırım"*** (21:45). Ayetlerin müjde mi uyarı mı taşıyacağına dahi o karar veremez. Ona karar veren ve onu Elçi olarak gönderen bir Kefîl vardır.

Hz. Nebi bir uyarıcıdır. Fakat bu kendisinin uyarılmayacağı anlamına gelmez. Hatta uyarıların ilk muhatabı odur. Zira o ayetlerin ilk muhatabıdır. Aynı zamanda yumuşak ve sert uyarıların da muhatabıdır. Uyarı görevi zorlu bir görevdir. Zira uyarmak, bir yerde birilerinin canını sıkacak, hatta canını yakacak bir haberi iletmektir. Bu da, uyarıya elçilik yapanın omuzlarına bir yük bindirir. İşte uyarıcıyı uyarak şu ayet, bu yükü hafifletmeyi amaçlamaktadır:

"Onunla uyarmak için göğsünde bir sıkıntı oluşmasın." *(A'raf 7:2)*

O ayetleri taşıyan bir "ara kablosu", bir "aktarma organı" değildir. Ayetleri hayatında ilk yaşayan bir model mü'mindir. Bu nedenle müjde ve uyarı görevlerinin önünde, üçüncü bir vasıf daha yer alır: Şâhid, yani "tanık":

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝

"Sen ey Nebi! Şüphe yok ki Biz seni şahid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." *(Ahzab 33:45)*

Müjde ve uyarı taşıyan bir elçinin aynı zamanda "tanık" olması, muhatabın muhtemel vurdumduymazlığını ve aldırmazlığını engellemeye yöneliktir. Zira getirdiği müjde ve uyarılara karşı insanların aldığı tavırlara şahitlik yapacak demektir. Sadece müjde ve uyarı getirdiği ümmetlerinin halinden dolayı sorgulanmayacak, kendi risalet görevini hakkıyla yerine getirip getirmediğinden de sorgulanacaktır (7:6).

Bu nedenle *nezîr* olan Nebi'nin görevi sadece karşısındaki muhatapları uyarmak değildir. Vahiyle, "onun ulaştığı kimseleri uyarmak" (6:19) da onun görevleri arasındadır. Ayette geçen *ve men beleğa* (ve ulaştığı kimseleri) ibaresine dikkat! Burada tüm muhataplara zımni bir uyarı gizlidir: Bu vahyin kendisine ulaştığı herkes, imkânları nisbetinde, bu vahyi, onun ulaşmadığı kimselere ulaştırmakla yükümlüdür.

Bu uyarıyı dinleyen ve vahyi imkânları nisbetinde ulaştırmaya çalışan kimse, görevini yerine getirmiş sayılacaktır. Onun, muhataplarının yüreğine vahyi zorla sokmak gibi bir görevi yoktur. Zira vahiy diri bir kalp taşıyanları uyandırır. Uyuyanlar uyandırılır, ölüler uyandırılamaz. İşte Kur'an da tam bunu söylüyor:

"Sen kabirdekilere işittirecek değilsin; sen yalnızca bir uyarıcısın." *(Fatır 35:23)*

- Peki, ***"Onları ister uyar ister uyarma, onlar için ikisi de birdir"*** (2:6; 36:10) diyen ayetler ne demiş oluyor?

- Şunu demiş oluyor: Uyarıp uyarmamak senin için fark eder. Zira senin görevin uyarmaktır. Karşındakinin bu uyarıyı alıp almadığından sen sorumlu değilsin. Onun için ayette "senin/sizin için fark etmez" denilmiyor. Dikkat buyurun; *sevâun 'aleyhim*: "onlar için fark etmez" deniliyor. Yani: Sen uyarmak zorundasın. Zira sen uyarının kimde yankı yapıp yapmayacağını bilemezsin. Fakat eğer senin uyarmana rağmen o uyanmazsa, bu da onun sorunudur.

Ayet bir şeyi daha söylüyor: Uyarının muhatabında bir değişiklik meydana getirip getirmeyeceği konusundaki son sözü söylemek, kalplerin özünü bilen Allah'a düşer. İşte bu ayette kastedilen muhataplar hakkında Allah son sözü söylemiştir. Zaten O, bu tipler hakkındaki son sözü, uzun yıllar önce "Ebu Leheb'in iki eli kurusun!" ayetiyle söylemişti. Nitekim şimdi ortaya çıkan da budur.

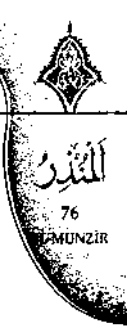
Sevgisi ve şefkati sonsuz olan Allah, bu hakikati haber verirken dahi "Ebu Leheb kurusun!" (*tebbet ebâ lehebin*) demedi. Malını ve kazancını kastederek; "Ebu Leheb'ın iki eli kurusun!" dedi. Bu zımnen şu demekti: Ebu Leheb'imi benden koparan malı ve kazancı kurusun! İşte bu, ilahi gazabın içinde bile ilahi bir şefkatin gizli olduğunu gösterir

4.3. Cehennem Munzir olan Allah'ın tecellisidir

Allah kullarını, dünyada elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesadın yayılmasıyla uyarır. Ahirette ise cehennemle uyarır (92:14). Allah'ın kullarını daha dünyadayken cehennemle uyarması, kullarına bir ikramıdır. Zira bu ilahi uyarı, onu dinleyip de yolunu düzelten için, cenneti getiren bir sebeptir. Cennete sebep olan şey de cennettir. Şu halde ilahi uyarı, insana ebedi cenneti haber veren söz cennetidir.

Vahyin ve insanın sahibi olan Allah, "cehennemle uyarılıp da uyanmayanların" (78:40) olacağını haber vermektedir. Demek ki, uyarıya rağmen uyanmayanlar hep olacaktır. Peki, bütün uyarılara rağmen uyanmayanlar, "Ne yapalım bu bizim kaderimizmiş" mazeretini ileri sürebilirler mi?

Asla. Bu ilahi uyarıya kulak vermemenin farklı bir şeklidir. Bu ancak, "Allah'ın uyarısından kuşku duymanın" (54:36) bir sonucudur. Bu kuşku, ya uyarının sahibi olan Allah'ın varlığı ve gücü hakkında, ya o uyarıya elçilik yapan elçi hakkında, ya da o uyarının Allah'a ait olduğu hakkındadır. Bunlardan hangisi olursa olsun, sonuç hüsran olacaktır. Böylelerine, bir gün gelecek, asla yalan söyleyemeyeceği bir âlemde "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorulacak. Buna karşılık onların vereceği cevabı vahiy haber veriyor:

قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ۝

"Diyecekler ki: Bilakis, evet! Kesinlikle bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanladık ve dedik ki: Allah hiçbir şey indirmemiştir." (Mülk 67:9)

4.4. Allah'a adanmak

Kur'an iki tür adanmışlıktan söz eder:

1. *Nezr* adanmışlığı: Kurumsal adanmışlık.
2. *Tebtîl* adanmışlığı: Şahsiyetin adanması.

Kur'an *nezr* adanmışlığına örnek olarak Meryem'in adanmışlığını verir (3:33-57). Bu adayışı da gelecek kuşakların tümüne örnek gösterir. Âl-i İmran suresinde ayrıntılı olarak anlatılan bu olayın özeti şudur:

Hz. Harun'un soyundan gelen İmran, varlığını Allah'a adamış bir Rab adamıdır. Eşi Hanne (Hannah/Anna) ile mutlu bir yuva kurmuşlardır. Uzun yıllar çocukları olmamıştır. Hanne bir gün bir bahçede oturmuş, cıvıldaşan kuşları seyretmektedir. Bu sırada bir olaya şahit olur. Bir anaç kuş ağzında getirdiği yiyeceklerle yavrusunu beslemektedir. Bu manzara karşısında hayli duygulanan Hanne öyle bir dua eder ki, Rabbi katında kabule karin olur.

Çocuğa hasret geçen uzun yılların ardından, kocası İmran'dan hamile kalan Hanne, Allah'ın bu özel hediyesine bir karşılık vermek ister. Fakat Allah'a verecek hiçbir şeyi yoktur. Birden karnında henüz doğmamış olan yavrusunu hatırlar. Onu Allah'a adamak geçer içinden. Şöyle der:

"Rabbim! Ben karnımda olan yavrumu, tamamen özgür irademle aldığım karar sonucu sana adadım. Benden kabul buyur!" (Ahzab 33:35)

İmran'ın karısının adamasında dile gelen *nezr*, "kurumsal adamaya" verilen isimdir. Peygamberin bir görevi de *nezîr* olmaktır. *Nezîr*, "kendisini başkalarını uyarmaya adayan kişi" demektir. *İnzâr*, kendisini başkalarını uyarmaya adayan kişinin

eylemidir. İsrail oğullarında böyle bir dini gelenek vardır. İnsanlar erkek çocuklarını mabede adarlardı. Adanmış çocuk mabet âlimleri tarafından "hak vakfı" olarak yetiştirilip büyütülürdü. Büyüdüğünde, o çocuk da bir "Rab adamı" (*rabbanı*) olurdu.

İmran ailesi de, bu İbrani geleneğinin içinde yer alan bir ailedir. Hanne, henüz doğmamış yavrusunu adarken, onun erkek olacağını varsaymıştır. Fakat o kız doğmuştur. Buna rağmen o sözünden dönmemiş, adağını belli bir yaşa gelince elinden tutup Kudüs'teki mabede teslim etmiştir. İşte Hanne'nin adadığı o nezîr, ileride İsa'ya annelik yapacak olan Meryem'in ta kendisidir.

Hanne'nin karnındaki doğmamış yavrusunu adaması bir süreci başlatmıştır. Meryem ve İsa bu sürecin ürünüdürler. Hz. Meryem'in annesinin yaptığı şuydu: Varlığın en değerlisi olan Allah'a, en değerli varlığını, ona en muhtaç olduğu bir zamanda adamak... Hz. İsa bu adayışın meyvesidir. Bu, üç kuşağı kapsayan muhteşem bir "adayış süreci"dir.

Bu sürece ilerleyen dönemde Hanne'nin kız kardeşi Elişa (Elizabet), Elişa'nın kocası Zekeriyya, Zekeriyya'nın oğlu Yahya da ortak olacaktır. Hz. Zekeriyya ve Yahya'nın hikâyesi de, Hz. Meryem ve İsa'ya paralel ve çağdaş bir adanmışlık hikâyesidir. Hz. Zekeriyya ağaç gibi ortasından biçilmiş, Hz. Yahya koç gibi boğazlanmıştır. Bu iki kurban peygamber, adanmışların ne büyük bedeller ödediğinin canlı birer örneğidirler.

Adak Meryem'i Allah ***"güzel bir kabul ile kabul etmiş"*** ve ***"onu bir çiçek gibi yetiştirmiştir"*** (3:37). Hz. Zekeriyya'yı da o müstesna çiçeğe bahçıvan etmiştir. Bu Allah'ın adanmışlara yaptığı özel muameledir. Meryem'e bakmakla Zekeriyya gibi bir peygamberin görevlendirilmesi, adanmışlara Allah'ın verdiği değerin göstergesidir. Hanne Meryem'ini adamıştı, bu adağa bahçıvan yapılan Zekeriyya ise Allah'a oruç adamıştı (19:26). Demek ki, İbadetlerin her biri bir "adak" idi ve "ne adarsanız Allah onu bilir"di (2:270)

Üç kuşakta adayış sürecini ayrıntılı olarak *Adayış Risalesi* isimli kitabımızda ele almıştık.

Kur'an'ın *nezr* dediği bu kurumsal adama, Ümmet-i Musa'ya has bir uygulama olarak kalmıştır. Ümmet-i Muham-

med'de bunun yerini *tebtîl adaması* almıştır. Tebtîl adaması, daha vahyin iniş sürecinin başında, Allah Rasulü'ne verilen emirdir.

- Risaletinin başında ***"Varlığını tamamen Allah'a ada!"*** (73:8) emrini alan Hz. Nebi'den istenen neydi?

- Elbette hayatını Allah davasına vakfetmesiydi. Kur'an buna *tebtîl* adını veriyordu. *El-Betl,* "ilgisini başka alanlara kapatıp bir tek alanda yoğunlaşmak" anlamına geliyordu. Yani bizim "adamak" anlamını verdiğimiz şeyin ta kendisi. Kız çocuklarına konulan *Betül* ismi bu kökten gelir. *Tebtîl,* şahsiyetin Allah'a adanmasıydı. *Nezr*'den farkı, kurumsal değil bireysel olmasıydı. *Nezr* adamasında bir mabet ve o mabedi çekip çeviren büyük bir kadro vardı. *Tebtîl* adamasında ise böyle bir kurum yoktu. Bunun için de *nezr* adaması gibi doğumdan başlamıyordu. İnsan yetişecek ve en olgun çağında mesaisini Allah davasına adayacaktı.

Önce ortada bir şahsiyet olacaktı ki, şahsiyetin adanmasından söz edilebilsin. Şahsiyet yoksa, *tebtîl* anlamındaki adama da yoktur.

Esasen adamak ve adanmak, *nezr* ve *tebtîl*'den ibaret değildir.

Nezr, bedenin Allah'a adanmasıdır.

Tebtil, varlığın Allah'a adanmasıdır.

Vakıf, malın Allah'a adanmasıdır.

Kurban, kanın Allah'a adanmasıdır.

İnfak, sadaka, zekât, servetin Allah'a adanmasıdır.

Şahadet, davranışın Allah'a adanması, yani "örnek şahsiyet olma" misyonudur.

Tebliğ, sözün Allah'a adanmasıdır.

Davet, çağrının Allah'a adanmasıdır.

Cihat, mücadelenin Allah'a adanmasıdır.

İman, kalbin Allah'a adanmasıdır.

İslam, hayatın Allah'a adanmasıdır.

5. MUNZİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Munzir, Ya Allah!
Nisyan ile malul olan insanı,
Vahyinle uyardın, sonsuz minnet borçluyuz.
Buna rağmen insan nasıl unutur Rahmanı?
Adımız insan; hatalıyız, kusurluyuz, suçluyuz.

Ya Munzir, Ya Allah!
Bizi uyarılıp da uyanmayan ölülerden eyleme!
Uyarına "Lebbeyk" diyen dirilerden eyle!
Akleden kalbimizin kulaklarını aç!
Hakikate kulak kesilen erlerden eyle!

Ya Munzir, Ya Allah!
İnsanlığa şahit olan *şehîd*'i duyduk,
Âlemlere rahmet olan *beşîr*'i duyduk,
Bilinçleri uyandıran *nezîr*'i duyduk,
Bizi de ona hakkıyla şahit olanlardan eyle!

Âmin!

اَلرَّزَّاقُ

77

ER-REZZÂK

Her çeşit rızkı daima veren
Yarattığı rızkı yarattıklarına her daim dağıtan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Er-Rezzâk, Allah'ın Kur'an'da yer alan esma-i hüsnasındandır. Rezzâk ismi bir tek yerde isim formunda Allah'a isnatla kullanılır. *Er-Rezzâk,* maddi manevi, dünyevi uhrevi her çeşit rızkı daima ve bolca veren, yarattığı rızkı yarattıklarına sürekli ve kesintisiz paylaştıran, rızık vermede mükemmel olan eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

R-z-k (رزق) kökü, bir vakte mahsus olarak yapılan iyilik ve ikrama delalet eder. Kelimenin daha sonraki anlam yolculuğunda "vakit" kaydı düşmüş, her türlü verme için kullanılır olmuştur. *Mekayis* sahibi şöyle bir not düşer: "*er-Rızk,* Ezdi Şenûe lehçesinde "şükür" anlamında kullanılır. Vakıa 82'deki, *vetec'alûne rızkakum* (ve rızkınızı temin ediyorsunuz) ibaresinde geçen *rızık* bu anlamdadır. Arapların dilindeki *fe'altu zâlike limâ razaktenî* (beni rızıklandırdığın için bunu yaptım) cümlesinin sonu, *limâ şekertenî* (bana şükrettiğin için) demektir."

Rızk, "iyilik ve ikram etmek, hayati ihtiyaçlarını tedarik etmek, geçimini sağlamak" anlamına gelir. Bu anlamı kazandığı yerlerde genellikle çift mef'ul ile gelir. *Rızk,* "besin" manasında da kullanılır. Mesela Yusuf suresindeki ***"ikinize gıda olacak yemek gelmeden.."*** (12:37) ayetindeki *turzakânihî* bu anlamdadır. Yine "yağmur" Arapçada *rızk* olarak adlandırılır. Zira yağmur, rızık getiren rızıktır. *Rızk,* "nafaka, servet, gelir, kendisinden yararlanılan şey" vurgularını da taşır.

Râzık ile *Rezzâk* arasında fark vardır. *Râzık* düz ism-i faildir ve "rızık veren" anlamına gelir. Verdiği rızkın sürekliliği, çeşitliliği ve çokluğu hakkında *Râzık* kalıbı hiçbir bilgi vermez. Fakat *Rezzâk* kalıbı mübalağa ile ism-i faildir. Bu kalıp, Arap dilinde hem sayı çokluğuna (*teksîr*), hem de çeşit ve tür çokluğuna (*nev'*) delalet eder. Yani Rezzâk olan her tür rızkı, her durumda ve şartta, sınırsız sayıda ve ölçekte, sınırsız kere veren eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz öznedir.

İmam Rağıb Kur'an'da rızkın şu üç anlamı da kapsadığı tesbitini yapar: 1. Dünya ve ahirette yapılan ve sürekli olan ilahi bağış. 2. Nasib ve pay. 3. Gıda ve besin.

Fakat biz, rızkın öznesi açısından Allah'a özel, nesnesi

açısından ise değerli olan her şeyi kapsayacak kadar genel oluşundan yola çıkarak, *rızk*'ı "gıda, besin" anlamına gelen *kût*'tan ayırmak gerektiğine inanıyoruz. Kur'an'daki kullanımlarından da anlaşılacağı gibi, *rızk*'ın öznesi daima Allah'tır, fakat *kût* böyle değildir. Anneler bebelerine rızık veremez, fakat besin verirler. Zaten Kur'an'da yer alan esma-i hüsna içerisinde "gıda veren, besleyen" anlamına gelen *el-Mukît* gibi müstakil bir ismin varlığı da, bu sonucu teyit eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Rızık boğazdan geçenle sınırlı değildir

Rızık dört türlüdür:

1. *Bedenin rızkı*: Bedeni besleyen yiyecek ve içeceklerin temiz ve helal olanlarıdır.

2. *Aklın rızkı*: Düşünceyi besleyen ilim, irfan, hikmet gibi zihin gıdalarıdır.

3. *Kalbin rızkı*: Duyguları besleyen takva, sevgi, şefkat, merhamet gibi gönül gıdalarıdır.

4. *Ruhun rızkı*: Ruhu besleyen iman, kulluk, îkan, taat ve teslimiyet gibi Allah ile insanın ilişkisini besleyen ruh gıdalarıdır.

Hz. Aişe, "Rızık deyince aklına boğazından geçenler gelenin aklına şaşarım" der. Rızık deyince akla boğazdan geçenler gelmemelidir. Zira insanın kendisinden fayda gördüğü her şey rızık kapsamına girer. Mesela peygamberlere gelen nübüvvet ve vahiy de Kur'an'a göre bir rızıktır. Hz. Şuayb'in sözünü nakleden şu ayet, bunun belgesidir:

... قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ﴿٨٨﴾

"Ey kavmim!" dedi, "Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam; ve O beni kendi katından güzel bir rızıkla rızıklandırmışsa?" *(Hûd 11:88)*

Yine şu ayette geçen "hesapsız rızık" ile, sadece boğazdan geçen gıdaların kastedildiği kanaatinde değiliz:

"Geceyi uzatıp gündüzü kısaltırsın, gündüzü uzatıp geceyi kısaltırsın! Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Ve dilediğin kimseye hesapsız rızık verirsin." *(Âl-i İmran 3:27)*

Kur'an'ın rızıktan kastı sadece boğazdan geçenler olmadığı gibi, sadece dünya nimetleri de değildir. Kur'an Allah yolunda ölenlerin ve öldürülenlerin Allah tarafından güzel bir rızıkla rızıklandırılacaklarını söylüyor. Üstelik iki kat yemin ile:

"Bir de, Allah davası uğruna yurdunu yuvasını terk ettikten sonra öldürülen ya da ölen kimseler var; Allah onlara mutlaka tarifsiz güzellikte bir rızık bahşedecektir: zira Allah, evet, elbet O'dur rızık bahşedenlerin en hayırlısı." *(Hac 22:58)*

Rızkın en alt derecesi bedeni besler. Zira insan bedeni, insanın en süfli yanıdır. Rızkın en üst derecesi ise insanın ruhunu besler. Zira insan ruhu, insanın en ulvi yanıdır. Rezzâk olan Allah'ın insanın en süfli yanı olan bedeninin rızkını yaratıp da, en ulvi yanı olan ruhunu rızıksız bıraktığını düşünmek, Allah'ı tanımamaktır.

Bedenin rızkının tümü bir biçimde suyla, yağmurla ilişkilidir. Eğer gök suyunu kesse, insanın rızkı kesilmiş olur. Ruhun rızkının tümü de, bir biçimde vahiyle ilgilidir. Semadan inen yağmur nasıl bedenin rızkını getiriyorsa, arştan inen vahiy de ruhların rızkını getirir.

2.2. Rızık yetesiye yaratılır, insanlar adil paylaşmazlar

Vahyin inşa ettiği akla göre rızık evrenseldir. Seyrani'nin dediği gibi "*Mevlâ yarattığı kulun / Verir rızkın koymaz naçar*". Verir vermesine de, insanlar rızkı adaletsiz bölüşürler. Açlığın sebebi, rızkın yetersiz yaratılması değildir. Açlığın sebebi, yaratılan rızkın adil paylaşılmamasıdır.

Kapitalizm, "açlık evrenseldir" sloganıyla yola çıkmıştır. Bu slogan, vahşi kapitalizmin mazereti olmuştur. Eğer öyleyse, gemisini kurtaran kaptandır. Eğer öyleyse, kanaat etmek ahmaklıktır. Eğer öyleyse, insanların bir kısmının açlıktan ölmesi doğaldır. Sosyal Darwinistler bunu 'doğal ayıklanma' olarak görür.

Açlık korkusunu en çok çekenler karnı aç olanlar değil, gözü aç olanlardır. Karnı aç olanları bir ekmek doyurur, gözü aç olanları dünyanın tüm fırınları doyuramaz. İşte bu nedenle gözü en çok aç olanlar, karnı en çok tok olanlar arasından çıkar. Açlık korkusu, açlığın kendisinden bin beterdir. Açlık korkusunun insanı öz evladını dahi öldürecek kadar canileştirdiğini, yine Kur'an'dan öğreniyoruz (6:151 ve 17:131).

Allah'ın Rezzâk oluşunu, insanların mideleri üzerinden okuyanlar, Hz. Aişe'nin aklına şaştığı kimselerden olsa gerektir. Öyle insanlar vardır ki, karnının açlığı onu içgüdülerinin süvarisi yapmıştır. Zaaflarına mahkûm olmak yerine zaaflarını mahkûm etmiştir. Şimdi bu kişi açlığından dolayı nasipsizlikle itham edilebilir mi? Öyle insanlar da vardır ki, karnının tokluğu onu içgüdülerinin atı yapmıştır. Böyleleri şehvete sahip olmak yerine, şehvete ait olurlar. Servete sahip olmak yerine, servete ait olurlar. Sizi temin ederim ki, böyle birinin karnı toksa da, ruhu açlıktan kıvranmaktadır.

Rezzâk olan Allah bir canlının rızkını keserse, var olmak imkânsızlaşır. Zira varlığın var olması, Allah'ın varlığa sunduğu en büyük rızıktır. Var olmayı en büyük rızık olarak okumayanlar, çevrelerindeki sayısız var yerine, sayılı yok'u görürler. Belki de asıl açlık budur. Rızıktan asıl mahrumiyet, birkaç yok'u gördüğü halde, birçok var'ı görememektir.

Fakir Allah'ın rızkını kestiği değil, sınırlandırdığı kimsedir. Allah kimsenin rızkını kesmez. Eğer Allah insanın rızkını kesseydi, o insan varlığını bir saniye daha sürdüremezdi. Zira var olmak da bir rızıktır. Diyelim ki sürdürdü, ilave bir nefes alamazdı. Zira aldığı her nefes de rızıktır. Bir saniye daha yaşayamazdı. Zira yaşadığı her saniye de rızıktır.

2.3. İrade rızkının şükrü rızkı talep etmektir

"Rızık veren" *Rezzâk*'ın rızkı, "rızık verilen" *merzûk*'un talebine bağlıdır. Bu yüzden rızkı yaratmak Allah'a, onu talep etmek insana düşer (30:40). *Vallahu yerzuku men yeşâu bi-ğayri hisâb* (2:212) ayetindeki iki özneyi de gören *ye'şâ'* (o diler) fiili bu hakikati ifade eder.

Men yeşâu ibaresi, hem "dileyen kimse", hem de "dilediği kimse" manalarının ikisini de içerir. Zira *yeşâ'* fiilinin iki gözünden biri Allah'ı gösteren *huve* gizli zamirine, diğeri ise insanı gösteren *men* (kişi) ilgi zamirine bakmaktadır. Buna göre ayetin eksiksiz manası şu olur: "Allah dileyen kimseyi/dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır". Bunun daha açık karşılığı şudur: "Allah dileyen kimseyi rızıklandırmayı diler".

Bu talep bazen aslanlık şeklinde tezahür eder. Eğer kişi aslan olursa, rızkı ayağına gelir. Aslanlar asla rızıklarının tamamını tek başlarına yemezler. Başkalarına da bırakırlar. Yani paylaşırlar. Paylaştıkları için aslan denilmeyi hak ederler.

Rızkı paylaşmayıp yığdıkça yığanların, Rezzâk olana imanla ilgili bir sorunları var demektir. İnsan rızkın sahibi değil, emanetçisidir. Rızık olarak verilen her şeyin hesabı sorulacaktır. Helalin hesabı, haramın azabı vardır. Rızkı paylaşan insan, hesabı azaltmış olur. Rızkı yığan insan, Allah'a güvenmemiş olur.

İradeli varlıklara verilen en büyük rızıklardan biri iradedir. İnsan irade ile rızıklanmıştır. İrade rızkının şükrü onu kullanmaktır. Eğer insan Allah'tan ilave bir rızık isteyecekse, daha önceden verilmiş olan irade ve akıl rızkını kullanarak onların şükrünü eda etmelidir. O zaman ilave bir rızka nail olabilir.

Allah Teâlâ isterse kullarının üzerine gökten sofra indirerek de onları doyurur. Fakat bu O'nun sünnetine aykırıdır. Bunu Hz. İsa'nın havarileri ondan istemişlerdir. Fakat ilahi kelamdan anlaşılan odur ki, bu talep karşılanmamıştır. Zira bu tür sünnetullah dışı isteklerin yerine gelmemesi, gelmesinden bin kat daha hayırlıdır. Bu hakikati bize Kur'an öğretir:

"Yine o zaman Havariler "Ey Meryem oğlu İsa!" demişlerdi; "Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" (İsa) cevap vermişti: "Eğer gerçekten inanıp güveniyorsanız Allah'a karşı saygılı olmalısınız!" demişti. Onlar, "Biz o sofradan yemek, kalplerimizi tatmin etmek, bize hakikati söylediğini bilmek ve o hakikate biz de şahitlik yapmak isteriz" dediler. Meryem oğlu İsa dedi ki: "Ey Allah'ım! Rabbimiz! Gökten bize bir sofra gönder: o, bizim için ilkimizden sonuncumuza kadar sürekli bir sevinç ve Senden bir işaret olacaktır. Ve bize rızkımızı ver, zira rızık verenlerin en hayırlısı Sensin. Allah buyurdu ki: "Ben onu

size gönderebilirim; ancak ondan sonra içinizden kim nankörlük ederse, iyi bilin ki onu dünyalarda benzerine hiç kimseyi çarptırmadığım bir azaba çarptıracağım!" *(Mâide 5:112-115)*

Sünnetullah dışı bir tecelliden sonra inkarda ısrar edenlerin helaki ilahi bir sünnettir (Krş: 6:8). İnsanoğlu nadir olana karşı zaaflıdır, alışıldık mucizeleri görmez bile: ***"Göklerde ve yerde nice*** (mucizevi) ***ayetler var ki,*** (insanoğlu) ***yanından geçip gider de, onlara dönüp bakmaz bile!"*** (12:105)

Bir de iradesiz varlıklar vardır. Onların rızkını da Allah verir (29:60). Sünnetullah gereği Allah hayvanlara rızıklarını aramaları için bir içgüdü yerleştirmiştir. En küçüğünden en büyüğüne canlı varlıkların fıtratına yerleştirilen yaşama güdüsü en temel güdüdür. Bu güdünün kendisi de bir rızıktır. Buna ilaveten Allah, hayvanlara türlerine göre avlanma yeteneği vermiştir. Bu yeteneğin üzerine bir de avlanmak için kullanacakları silahlar vermiştir.

Rezzâk olan Allah aslana yırtıcı diş ve pençe, kartala gaga ve pençe, örümceğe ağ yapma yeteneği, mürekkep balığına mürekkep püskürtme yeteneği, nepenthes çiçeğine sinek sindirme yeteneği, sivrisineğe cerrahi müdahale yeteneği takdir etmiştir. Bu ve buna benzer tüm hayvanlar rızıklarını elde etmek için insan havsalasının almayacağı donanımlarla donatılmıştır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Rezzâk ismi

Kur'an'da *r-z-k* maddesinden gelen kelime sayısı 123'tür. Bunların yedisi hariç, geri kalanların hepsi ya fiil ya da mastardır. Yedi isimden altısı Allah'a isnatla gelen *Râzıkîn* çoğul ismidir: 5:114; 15:20; 22:58; 23:72; 34:39. Geriye kalan tek bir isim ise esma-i hüsna listemizde yer alan *Rezzâk* ism-i şerifidir.

Kur'an'da altı yerde gelen *Râzıkîn* çoğul ismi, usulümüz gereği aynı kökten gelen Rezzâk ismine mülhaktır. Bunun iki gerekçesi vardır:

1. *Rezzâk* mübalağa ile ism-i faildir. Bu kalıp, düz ism-i fail manasını zaten içerir.

2. *Râzıkîn* çoğul bir kalıptır ve hiç tekil gelmez. Esma-i hüsna usulümüzde, çoğul kalıbıyla gelen isimler, eğer aynı kökten gelen tekil bir isim varsa, ona mülhaktırlar. Eğer aynı kökten gelen bir isim yoksa, o zaman müstakil bir isim olarak esma-i hüsna listemizde yer almaktadırlar.

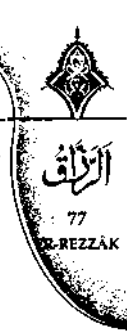
Rezzâk isminin geldiği tek yer, Zâriyât suresinin 58. ayetidir. Zâriyât suresi Mekki bir suredir. İlk nüzul cetvellerinin tamamı sureyi Mekke döneminin sonuna yerleştirirler. Bu durumda Rezzâk ismi de Mekki bir isim olmuş oluyor. Bununla biri iman edenlere, diğeri inkâr edenlere olmak üzere, iki mesaj verilmektedir.

İman edenlere verilen mesaj: Ey mü'minler! İmanınız uğruna malınızdan mülkünüzden oldunuz. Fakat buna üzülmeyin! Zira rızkı veren Allah'tır ve Allah bir daha, bir daha verir. İnkâr edenlere verilen mesaj: Ey müşrikler! Çölün ortasında refah içinde yaşadığımız ticaretimiz elden gider, rızkımızdan oluruz diye endişeleniyorsanız, iyi bilin ki Rezzâk olan Allah'tır. Allah'ın maddi rızkı olan nimetlerle şımarıp da, manevi rızkı olan vahyi nasıl reddedersiniz?

3.2. Allah Rezzâk olandır

Allah her çeşit rızkı kesintisiz ve bolca veren bir Rezzâk'tır. O insanlara her tür rızkı verendir, fakat insanlardan zatı için her hangi bir rızık talep etmeyendir (20:132). Dahası, eğer o insanoğlunun rızkını tutacak olsa, insanoğlunu besleyecek bir başka güç yoktur (67:21).

Allah'ın Rezzâk oluşuna iman, Allah'a imanın bir parçasıdır. Allah'ın Rezzâk olduğuna iman etmek demek, Allah'ın her tür rızkı daima veren olduğuna iman etmektir. Fakat "rızık" deyince aklına boğazından geçenler gelen biri, Rızkı Allah'ın verdiğine iman ettiğini iddia etse de, gerçekte o Rezzâk ismine iman etmiş sayılmaz. Zira rızık bedenin ihtiyacı olan maddi şeylerle sınırlı değildir. Aklın, kalbin ve ruhun ihtiyacı olan manevi gıdaların hepsi de rızık kapsamına girer. İbadet, kulluk, itaat, teslimiyet, vahiy, iman, takva gibi manevi değerler de birer rızıktır. Her rızık gibi onlar da talep edene nasip olur, talep etmeyene nasip olmaz.

İşte Kur'an'da Rezzâk isminin geldiği tek ayetin içinde yer aldığı pasajın konusu kulluktur. Esma-i hüsnaya ait bir isim olan Rezzâk'ın Kur'an'da geçtiği tek yer, Konusu *kulluk* olan şu pasajdır:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

"Ben görünür-görünmez, bilinir-bilinmez tüm iradeli varlıkları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım. Onlardan ne bir rızık bekliyorum ne de beni beslemelerini: Hiç şüphe yok ki Allah, evet O'dur güç kuvvet sahibi Rezzâk olan, Metîn olan. Bakın, elbette kendilerine kıyanların kabına düşen, (selefleri-nin) kabına düşenin aynısı olacaktır: şu halde, (bu payı) acele istemelerine gerek yoktur. İmdi, tehdit edildikleri günden dolayı inkârda ısrar edenlerin vay haline!" *(Zâriyât 51:56-60)*

Bu ayetler şu muhtemel sorunun cevabıdır: Peki, Allah'a kulluktan kimin çıkarı vardır? Cevabı açık: Sadece insanın çıkarı vardır.

Sadece cinler ve insanlar değil, bütün varlıklar O'na boyun eğmişlerdir. Fakat insan sınava tabidir. İradesiz varlıkların kulluğu *ityan* ve *secde* ile ifade edilirken, insanınki *ubudiyet* ile ifade edilmiştir. Çünkü bu sonuncusu bilinç ister. İman bu yüzden insanın tercih ve iradesine bırakılmıştır.

Cinlerin anılmasının nedeni, ilk muhatapların, "cinler Allah'a bile boyun eğmez" şeklindeki tasavvurlarını ret içindir. Onlar putlarını melek ve cinlerin suretleri sayıyorlardı. Vahyin insana değil de meleğe inmesini istiyorlardı. Allah, cinlerin de insanlar gibi mükellef olduğunu beyan ile bu tasavvuru reddetti.

57. ayette geçen rızık ile insanın doyacağı şeyler kastedilmiştir. Fakat 58. ayetteki Rezzâk ismi, manası gereği insanın doyacağı şeylere hasredilemez. Zira Rezzâk mübalağa ile ism-i fail kalıbıdır ve kasdettiği anlamın her çeşidini sonsuz sayıda yaratan özne için kullanılmaktadır.

Allah kullarına karşı lûtufkardır, dilediğinin talebine bakarak verir, dilediğine ise talebine bakmadan verir. Hele verilen bu rızık, nübüvvet gibi beşeri talebin değil de, ilahi iradenin başat belirleyici olduğu bir alandaysa, bu daha bir böyledir. Fakat peygamberlik alanında dahi, kulun iradesinin ve tercihlerinin hiç hesaba katılmadığını söyleyemeyiz. Bunun en güzel delili de, peygamberliği bir rızık olarak takdim eden ayetin hemen ardından gelen ayettir:

اَللّٰهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهٗ فِي حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾

"Allah kullarına karşı sonsuz lütuf sahibidir; dilediğine (dilediği) rızkı verir: zira O mutlak güç, sınırsız yücelik sahibidir. Kim ahiret kazancını elde etmek isterse, onun bu alandaki yatırım (şevkini) artırırız; kim de bu dünya kazancını elde etmek isterse, ona da onu veririz: ama onun ahirette bir payı olmaz" *(Şûrâ 42:19-20)*

Her varlık tüm rızkını Allah'a borçlu olduğu halde, bu ayette rızkın özellikle ve hassaten ilahi iradeye nisbeti, bu rızkın özel nitelikte olduğunu gösterir. Burada akla ilk gelen şey, Allah'ın bu ayetin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'e peygamberlik vermesidir.

Rezzâk'ın Allah olduğuna iman, tevhîdin bir parçasıdır. Tabi ki Rezzâk ismine şirk koşmak da vardır. Şirkin bu türü, yalnız Allah'ın vereceği ve yalnız Allah'tan istenmesi gereken şeyleri Allah'tan başkasından istemekle gerçekleşir. Şu ayet, Allah'a Rezzâk isminde şirk koşanların durumundan söz eder: ***"Üstelik Allah'ı bırakıp, kendileri için göklerden ve yerden rızkın hiçbir türünü sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere kulluk ederler!?"*** (16:73)

3.3. Rezzâk rızık verenlerin en hayırlısıdır

Allah'ın bir adı da *Hayr*'dır. Rızkı Rezzâk olandan isteyen, adı Hayr olandan rızık istemektedir. Şu halde Hayr olan Allah'ın

verdiği rızık da, rızkı verme üslubu da hayırdır. O'ndan hayırlı rızık istenmelidir. Zira O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Nebiler yaptıkları davet karşılığında ücret talep etmezler. Zira kural bellidir: Ecir beklediğinden ücret alma, ücret aldığından ecir bekleme. Nebiler de böyle yapmıştır. Zira onlar rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'ın elçisidirler:

أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّٰزِقِينَ ۝٧٢

"Yoksa sen onlardan (hakka davet karşılığında) dünyevi bir bedel mi istiyorsun? (Hayır), çünkü senin Rabbinin ödeyeceği bedel daha yüksektir: Zira rızık verenlerin en hayırlısı O'dur."

(Mü'minun 23:72)

İnsan bazen hayırlı olan rızkı unutur da, daha az hayırlı rızkın peşine düşer. Ruhun rızkı bedenin rızkından, ahiretin rızkı dünyanın rızkından, aklı doyuran rızık karnı doyuran rızıktan daha hayırlıdır. Vakti gelmiş namaz bir rızıktır. Eğer bir mü'min ticareti önceliyorsa, daha hayırlı olanı geri bırakıp, daha az hayırlı olanı öne alıyor demektir. Aynı şey Cuma namazı için de geçerlidir. Şu ayet işte bu hakikati dile getirmektedir:

وَإِذَا رَأَوْا۟ تِجَٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓا۟ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا ۚ قُلْ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِ ۚ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ۝١١

"Ama onlar bir ticari menfaat veya bir eğlence gördüklerinde, hemen ona doğru seğirtip seni (konuşurken) ayakta öyle bir başına bırakıverdiler. De ki: "Allah katında bulunan, eğlenceden de, ticari menfaatten de daha hayırlıdır: Zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır." *(Cuma 62:11)*

Bu ayetin iniş nedeni olarak şu olay anlatılır: Muhtemelen Cabir b. Abdullah'a ait bir kervan Medine'ye Cuma vakti giriş yapar. Allah Rasulü o sırada hutbededir. Bir avuç insan dışında, tüm cemaat Allah Rasulü'nü hutbesiyle baş başa bırakıp kervana koşar. Allah Rasulü bu olay üzerine: "Eğer mescitte kimse kalmasaydı şu vadiyi ateş seli basardı" buyurmuştur (İbn Kesir).

Allah Rasulü'nün Amr b. 'Avf tarafından nakledilen şu uyarısı, bağlamla tam bir uyum arzeder: *"Sizin için bundan böyle yoksulluktan korkmuyorum, fakat asıl sizin tıpkı sizden öncekiler gibi dünyaya kapanmanızdan, onların mal yarıştırdığı gibi sizin de mal yarıştırmanızdan, onların mala düşkün olduğu gibi sizin de üzerine düşmenizden korkuyorum."* (Buhari ve Müslim)

- Allah neden rızık verenlerin en hayırlısıdır?

- Çünkü: İnsanlar rızık verir, en küçük bir bahaneyle başa kakarlar. Fakat Allah insana eşsiz benzersiz rızık verir, dönüp de onun başına kakmaz.

İnsanlar rızık verir, karşılığında hizmet, hiç olmazsa minnet ve teşekkür beklerler. Allah rızık verir, kul teşekkür etmez yine verir, kul isyan eder yine verir, kul nankörlük yapar yine verir.

İnsanlar rızık verir, verdiklerinin görünmesini, bilinmesini isterler. Kimse bilmese, Allah'ın biliyor olmasıyla teselli bulurlar. Karşılık beklentisi insanoğlunun tabiatında vardır. Fakat Allah rızık verir, hiçbir menfaati olmaz. Zira hiçbir şeye ihtiyacı olmaz. İşte onun için, Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.

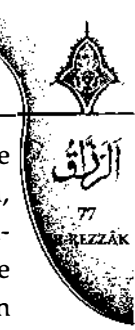
3.4. Güzel rızık helal ve temiz olandır

Rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'tan en hayırlı rızkı istemek lazımdır. Peki, en hayırlı rızık nedir? İşte bu soruya Kur'an'ın verdiği cevabı şu ayette buluyoruz:

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝

"O halde, Allah'ın size sunduğu rızıkların helal ve temiz olanlarından yararlanın ve kendisine iman ettiğiniz Allah'a saygılı olun." *(Maide 5:88)*

Hayırlı rızkın iki şartı vardır: Helal (*halâl*) ve temiz (*tayyib*) olması. Hac 58'deki "güzel rızık" ile kastedilen de budur. Helallik rızkın ruhuna ait bir özellik, temizlik rızkın bedenine ait bir özelliktir. Haram olan rızık yiyenin ruhuna zarar verir, helal olan rızık yiyenin ruhuna safa verir. Temiz olmayan rızık yiyenin bedenine zarar verir, temiz olan rızık yiyenin bedenine hayat verir.

Genetiği değiştirilmiş yiyecekler, yiyeceğin haramlığı ile değil, temizliği ile alakalıdır. Bir yiyeceğin haramlığı ilahiyatın, temizliği tabii bilimlerin konusudur. Haram yiyecek ile kazanılan enerji, çıkacak haram kapı arar. Temiz olmayan yiyecek ile kazanılan enerji, iradeyi, aklı ve vicdanı kirletir. Helal gıdanın amel-i salihe dönüşme katsayısıyla, haram gıdanın amel-i salihe dönüşme katsayısı asla aynı olmaz. Bazen istemeye istemeye günah işliyorsanız, yediklerinize dikkat ediniz.

Mizaçların oluşmasında gıdanın payı, sanıldığından da büyüktür. Tek düze beslenenler, tek düze düşünürler. Zira organlar, işlevlerini ifa ederken harcadıkları enerjiyi besinlerden alırlar. Nasıl ki kirli yakıt çevreyi de kirletiyorsa, vücuda giren manen kirli gıda da, insanın eylemlerini kirletir.

Gıda bir mahlûktur. Hâlık'ı Allah'tır. Hâlık ile mahlûkun arasında bağ kuran, şükretmekte zorlanmaz. Bu bağı koparan ise, şükrü hatırlamaz. Besmele işte bu bağı kurmaktır. Hayvanları keserken Allah'ın adıyla ve Allah adına kesmenin esprisi budur. Bu aynı zamanda rızka yapılmış bir şükürdür (22:28 ve 22:34).

Temiz rızkı kirletmek de mümkündür. Üzüm temiz rızıktır, eğer şarap yapılırsa, helal harama, temiz pise dönüştürülmüş olur: ***"Ondan içki de, temiz rızık da elde ediyorsunuz"*** (16:67) diyen ayet, zımnen 'Temizinizi ellerinizle pis etmeyin' diye uyarmaktadır.

Temiz rızıkla beslenmek, besleneni başkalarının önüne geçirir. Evrensel İslam'ın müntesiplerinden olan kadim İsrail oğullarının, zamanının toplumlarına üstün gelmelerinde, temiz ve helal gıdanın rolü varmış. Bunu, Kur'an'dan öğreniyoruz (45:16).

3.5. Allah insanları rızık açısından farklı yaratmıştır

Her ne ki yaratan, o tektir; her ne ki yaratılan, o çoktur. Hâlık tektir, mahlûk çoktur. Yaratanın tekliği nasıl zorunluysa, yaratılanın çokluğu da öyle zorunludur. Yaratanın tekliğini inkâr şirk üretir, yaratılanın çokluğunu inkâr zulüm üretir.

Çokluk çeşitliliğin sebebidir. Çeşitlilik farklılığın sebebidir.

Farklılık ise zenginliktir. Eğer yeryüzündeki tüm insanlar birbirinin tıpkısının aynısı olsa, insan birini tanıyınca hepsini tanımış olurdu. Tabi ki diğerlerini tanımaya ihtiyaç duymazdı. Dahası, yeryüzü yaşanmaz olurdu. Merak kalmaz, "tanışma" adı verilen o ilahi gerekçenin içi boşalırdı.

İnsanların DNA'ları, RNA'ları, gen haritaları, göz retinaları, parmak izleri farklı farklıdır. İnsanlar nasıl farklı kan grupları taşıyorsa, farklı mizaç, akıl, irade ve hatta ruh grupları taşır. Allah Rasulü'nün *"el-ervâhu cunudun mucennedetun*: Ruhlar da bölük bölüktür" tesbiti, bu hakikati dillendirir. Akılları farklı olanların eylemleri aynı olamaz. Mizaçları farklı olanların, işleri de farklı olur.

İnsanlar içinde çalışmayı seven olduğu gibi, sevmeyen de vardır. Lider mizaçlılar olduğu gibi, sürü mizaçlılar da vardır. Çalışkan mizaçlılar olduğu gibi, tembel mizaçlılar da vardır. Biri vardır rızık kazanmak için çırpınır, ekmeğini taştan çıkaracak kadar çalışkandır. Biri vardır rızık kazanmak için elini kıpırdatmaz, hazır rızkı bile ziyan eder. Biri vardır, deha çapında ticari zekâya sahiptir. Abdurrahman b. Avf gibi, bir yük ipiyle servet kazanır. Biri vardır eline servet versen, üç günde har vurup harman savurur, dördüncü gün açtır.

Kur'an insanların rızık açısından farklı olduğu üzerinde çok durur. Bu konuda tam onbir ayet gelir. İşte bunlardan bir demet:

"Kullarından dilediğinin rızkını genişletip, dilediğinin rızkını sınırlandıran sadece Allah'tır: çünkü Allah her bir şeyi bilendir." *(Ankebut 29:62)*

"Şimdi onlar, Allah'ın dilediğine rızkı açtıkça açtığını, dilediğine de sınırlandırdığını görmüyorlar mı? Kuşkusuz bunda iman eden bir toplum için mutlaka alınacak bir ders vardır."
(Rûm 30:37)

"De ki: "Şüphe yok ki benim Rabbim dilediğine rızkı açar, dilediğine de kısar; fakat insanların çoğu bunu(n hikmetini) dahi kavrayamazlar." *(Sebe 34:36)*

Peki, Rabbimiz bunu nasıl yapar? Bazen, rızık alanını genişletip daraltarak yapar. Şu ayette buyrulduğu gibi: ***"Şimdi***

onlar bilmezler mi ki, Allah dilediğinin rızık alanını genişletir, dilediğininkini sınırlandırır. Elbet bunda inanan bir toplumun alacağı bir ders mutlaka vardır" (39:52). Allah'ın rızık dağıtımı, insanın yetenek ve çabasının da dâhil olduğu ilahi bir değerlendirmenin akıl fikir ermez sonucudur. Dünyevileşmiş akıl "açlık evrensel, ihtiyaçlar sınırsızdır" derken, vahyin inşa ettiği akıl "rızık evrensel, paylaşmak sorumluluktur" der.

Peki, Allah'ın bir insana rızık kapılarını ardına kadar açması, bir başkasına da sınırlaması ve kısması, her zaman ilkini sevdiği, ikincisini sevmediği anlamına mı gelir?

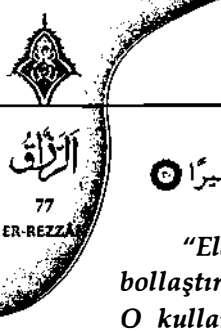
Ne münasebet. Asla bu anlama gelmez. Eğer öyle olsaydı, Kurun Allah'a herkesten sevgili olurdu. Allah bazılarına dünyalığı kısarak ikram eder, bazılarına açarak. Rızık bir imtihandır. Karun bu imtihanı kaybedenlerdendir. Karun'un feci akıbetini görenlerin sergilediği tepkiyi Kur'an şöyle nakleder:

"Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar diyorlardı ki: "Vay canına, demek ki kullarından dilediğinin rızkını genişleten, dilediğininkini de sınırlayan Allah'mış! Eğer Allah bize lûtfetmemiş olsaydı, elbet bizi de yerin dibine geçirirdi! Vay be! Görülen o ki, meğer nankörler asla iflah olmazmış?" (Kasas 28:82)

İşte tam burada, rızkı genişletilenlerin erken sevinmemesi gerektiğini söyler Kur'an. Zira helalden dolayı hesap, haramdan dolayı azap vardır: "Allah, rızkı dilediğine genişletir ve daraltır. Ve (rızkı genişletilenler) dünya hayatında sevinirler; ne var ki dünya hayatı ahirete nazaran kısa vadeli bir hazdan ibarettir. (13:26)

Ayette geçen *metâ'* ve *na'îm* birbirinin zıddıdır. *Meta'*, "günü birlik haz" anlamına gelir. Daha çok "kısa vadeli geçici lezzetleri" ifade için kullanılır. Öyle anlaşılmaktadır ki *meta'*, sahibine verdiği sahte tatmin duygusuyla onu aldatan "yalancı lezzet"tir. *Na'îm* ise ahiretin kalıcı nimetleridir. Cennet'in kalıcı nimeti *na'îm*'in zıddına *meta'*da dört şey yoktur: kemal, devam, tamam, sebat.

Rızık elde etmede Allah, insanın iradesini hesaba katmaktadır. Yani, rızkını artırmayı dileyenin rızkını artırmayı dilemektedir. Daha önce çift özneyi gören *yeşâ'* fiili hakkında yaptığımız açıklamanın aynısı, rızık hakkındaki şu ayet için de geçerlidir:

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۝

"Elbet senin Rabbin dileyen/dilediği kimse için rızkını bollaştırır, dileyen/dilediği kimse için de rızkını kısar; çünkü O kullarının her durumundan haberdardır, her şeyi tarifsiz görmektedir." (İsrâ' 17:30)

Allah'ın bazı kullarına rızkı sınırlandırması, o kul için bir kötülük değil bir iyilik olur. Allah'ın insanlara rızkı dünyada hesaplı, ahirette ise hesapsız vermesinin sebebi de budur:

"Ve eğer Allah kullarına rızkı sınırsız verseydi, elbet yeryüzünde azıp saparlardı; lakin O dilediğine akıl fikir ermez bir ölçüyle indirmektedir: çünkü O kullarının her halinden haberdardır, her şeyi tarifsiz bir görüşle görmektedir." (Şûrâ 42:27)

3.6. Allah'ın haram kılmadığını kimse haram kılamaz

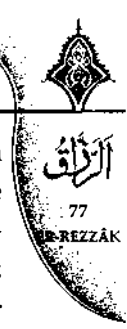
Allah'ın helal kıldığı rızıkları çeşitli gerekçelerle haram kılmak da, Allah'ın haram kıldıklarını helal kılmak gibidir. İlke bellidir: Eşyada asıl olan mubahlıktır. Bu yüzden bir şey haram değilse helal kabul edilir. Onun helalliğine ayrıca delil aranmaz. Haramlığına delil olmaması, helalliğinin en büyük delili sayılır.

Kur'an haramı helalleştirme tehlikesine bir kez dikkat çekerse, helali haramlaştırma tehlikesine on kez dikkat çeker. Bu da Kur'an'ın, şeriat koyucunun yalnız Allah olduğu konusundaki titizliğini gösterir. Bu, tevhîdin bir parçasıdır. İçinden ayrıcalıklı bir "din adamları" sınıfı çıkaran kadim inanç sistemlerinin hemen tümü, bu sonucu elde etmek için haramları çoğaltma yöntemini kullanmışlardır. Zira konulan her sahte haram, cahil kitleler üzerinde, manevi bir baskı aracına dönüşüyordu. Onlar da bu baskıyı sömürüyorlardı. İşte şu ayet, bu sapmaya karşı İslam'ın mü'minlerini uyarmaktadır:

... وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ۝

"Allah'ın kendilerine rızık olarak bağışladıklarını Allah'a iftira olan (hurafelerle) haram kılanlar: Onlar sapmışlardır ve doğru yolu da bulamamışlardır." (En'âm 6:140)

Bu mesaj, Mekke'de indirilen En'âm suresi üzerinden verilmektedir. Zira Mekke müşrikleri bunu yapmaktadır. Maide suresinin 103. ayetinde, müşriklerin sahte dindarlık gösterisi olarak akideleştirdikleri sahte haramlardan söz edilir. Onlar beş kez doğuran, erkekli dişili ikiz doğuran, dölüyle on kez doğurtan, bir dilek tutarak adadıkları hayvanlara ayette geçen isimleri verirlerdi. Onları kesmezler, sütünden ve tüyünden yararlanmazlar, aynı zamanda su ve ot da vermezlerdi. Kur'an böyle yapanları, "kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştıranlar" olarak niteler (5:103). Ve bunu yapan ve yapacak olan herkese, ilahi bir tehdit üslubuyla şunu sorar:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ... ﴿٣٢﴾

"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı güzel nimetleri ve temiz rızıkları haram kılan kimmiş bakayım?" *(A'raf 7:32)*

Haram kılma hakkı, Allah'ın hakkıdır. Zira rızkı yaratan Allah'tır. Allah'ın yarattıkları hakkında son sözü söyleme hakkı da Allah'ındır. O'nun ikram olarak yarattığı rızıkları birilerinin keyfince haram kılması, hem O'na ait olan hüküm alanına tecavüz, hem de O'nun ikram ettiği nimete nankörlüktür. Şu ayet, bu konudaki murad-ı ilahiyi ayan beyan izaha kâfidir:

قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

"Sor (onlara): "Ya Allah'ın sizin yararlanmanız için ikram ettiği, sizin de (keyfi olarak) bir kısmını haram bir kısmını helal saydığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?" De ki: "Size Allah mı izin verdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" İmdi, uydurdukları bu yalanı Allah'a isnat edenler, acaba Kıyamet Günü ne (cevap vereceklerini) düşünüyorlar? Şu kesin ki Allah insanları sınırsız lutfuna muhatap kılmıştır; ve fakat onların çoğu şükretmezler." *(Yunus 10:59-60)*

Sözün özü: İnsanın yeminle helali haram kılmaya kalkması, Allah'ın eşyayı koyduğu yere müdahaledir. Kur'an haram alanının keyfi olarak genişletilmesini Allah'a iftira saymaktadır.

3.7. Rızık infak ilişkisi

Rızkın hayırlısı, daha büyüğünü getiren rızıktır. İnfak edilen rızık, getirisi en büyük olan rızıktır. Zira infak edilen rızkın karşılığı, cennette verilecek ahiret rızkıdır. Cenneti almak için verdiğiniz şey, ne kadar büyük olursa olsun çok küçüktür.

İnfak'ı anlamanın ve sindirmenin yolu, vahyin inşa ettiği bir servet tasavvuruna sahip olmaktan geçer. Bu tasavvurun yaslanacağı akide de, tevhîd akidesidir. "Mülk kimindir?" sorusuna Kur'an'ın defalarca verdiği cevap açıktır: Mülk Allah'ındır. Peki, ya insanın mülkten payına ne demeli? Şu bir hakikat ki, bu pay insana emanet olarak verilmiştir. Zira insan bu cihana sahip olmak için değil, şahit olmak için gelmiştir. Serveti imana şahit kılmak lazımdır. Bu ise, servete mülkiyet değil emanet gözüyle bakmakla gerçekleşir.

İnfak imanın yoldaşıdır. Kur'an iman ile infakı yan yana anar (3:39). Birçok ayette, "kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler" (Msl: 2:3) buyurulur. Rızıktan infak, rızkın şükrüdür. Zira nimetlere yapılacak en iyi şükür, kendi cinsinden olandır. Rızık olarak verilenden infak, başkalarının rızkına köprü olmaktır. Bu Allah'ın kuluna iki kere ikramıdır: ikramın ilki rızıklanmak, ikincisi de rızıklandırmaktır.

Kur'an'a göre salat da infakın yoldaşıdır (8:3). Burada da, rızık olarak verilenlerin infakından söz edilir. Salât kul ile Allah arasındaki ilişkiyi tamir eder, infak kul ile kullar arasındaki ilişkiyi tamir eder. Bu ikisi iki kanat gibidir. İlahi rıza menziline insan bu iki kanatla uçar.

Rızık olarak verilenlerden infak etme bahsinde en dikkat çekici ilişki şûrâ ile infak arasında kurulan ilişkidir: ***".. toplumsal işlerini aralarında şûrâ yoluyla görürler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden harcarlar"*** (42:38) *Şûrâ* kelimesi arının bal yapma süreciyle ilgilidir. *Şevru'l-'asel*, "bal toplamak", *el-meşar*, "petek" anlamındadır. Arıların işbirliği ve dayanışmasını

ifade eder. *Şûrâ*, kolektif bir çabayla akıl çiçeklerinden toplanan özün bir petekte bala dönüşmesidir.

Şûrâ ile rızıktan infak arasındaki ilişki nedir?

Allahu a'lem, paylaşarak çoğaltmaktır. Şûrâda fikirler paylaşılır ve akılların bereketi artar. İnfakta rızıklar paylaşılır ve nimetin bereketi artar.

4. REZZAK OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Şükür en büyük rızıktır

Esma-i hüsnanın her birinin olduğu gibi, Allah'ın Rezzâk isminin de yansımaları vardır. Rezzâk isminin tecellisine mazhar olan insan, şükründen belli olur.

Bir Arap lehçesinde *rızk*'ın, "şükür" anlamında kullanılması oldukça manidardır. Rızık sadece şükür değildir, aynı zamanda şükür de rızıktır. Zira şükredebilmek, şükür nimetine nail olmaktır. İnsan birçok şeye şükredebilir. Fakat her şeyden önce, şükredebildiğine şükretmelidir. Zira şükretmenin kendisi, tüm nimetlerin başında gelir. Eğer insan şükür nimetinden mahrum olursa, tüm nimetler elinde olsa da şükür aklına gelmez. Şükür nimetinden mahrum olan, hiçbir nimetin kadrini bilmez.

Şükür, imanın amelidir. İnsanın imanı da amel eder. Şükürsüzlük de, küfrün amelidir. Şükür güvenle alakalıdır, şükürsüzlük güvensizlikle alakalıdır. Onun için iman edenlere seslenen ayet, mü'minlere şükrü emreder:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

"Siz ey iman edenler! Size rızık olarak sunduğumuz şeylerin temiz olanlarından yararlanın ve Allah'a şükredin; gerçekten O'na kulluk ediyorsanız eğer." *(Bakara 2:172)*

Şükür, nimetin kendisiyle nimetin yaratanı arasında akleden kalbin bağ kurmasıdır. Bu bağı bazen besmele temsil eder. Hayvanları keserken Allah'ın adıyla ve Allah adına kesmek de rızka verilmiş bir şükürdür (22:28 ve 22:34).

Şükrün en makbulü fiilen şükürdür. Dilin şükrü, fiili şükrün sözle ifadesidir. Eğer insan diliyle şükrettiği halde haliyle şükürsüzlük yapıyorsa, dili yalan söylüyor demektir. Fakat şükrünü fiili olarak eda eden insan, diliyle söylemese de, *şâkirîn*'den sayılacaktır; tıpkı Hz. İbrahim gibi.

Hz. İbrahim ilahi işareti alınca, önce Hacer'i ve oğlu İsmail'i ot bitmez bir vadiye getirip bıraktı. Yine oğluyla birlikte Kâbe'yi eski temelleri üzerine yeniden yükseltti. Bütün bunlar Hz. İbrahim'in fiili şükrüydü. Sonra o şöyle dua etti: ***"Rabbim! Burayı güvenli bir belde kıl; buranın sakinlerini çeşitli ürünlerle rızıklandır!"*** (2:126) Bir başka ayette, bu duayı eden Hz. İbrahim'in beklentisi dile getirilir: ***"Umulur ki, şükrederler!"*** (14:37)

Peki, ya şükretmezlerse?

O zaman İbrahim'in "Neslimden de önderler var et!" duasından onlara hiçbir pay düşmez. Zira nimete şükretmemek nankörlüktür. Allah önderliği nankörlere bahşetmez.

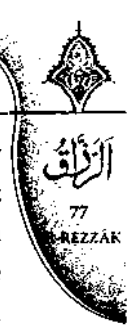
4.2. Takva ve ihlâs rızkı celbeder

Allah'ın Rezzâk isminin, takva ve ihlâs sahiplerine özel bir tecellisi vardır. Takva davranışın kalitesiyle, ihlâs imanın kalitesiyle alakalıdır. Takvasızlık ahlakı bozar, ihlâssızlık imanı bozar. Takva tümüyle insanın talebine bağlı bir sorumluluk bilincidir. İhlâs ise bir yarısı insanın talebine bağlı olarak kazanılan (*muhlisîn*), diğer yarısı bu talebe karşılık bahşedilen (*muhlasîn*), Allah'a aracısız kulluktur. İhlâs tam olarak, insanın imanını saf ve temiz tutarak Allah'a aracısız kulluk etmek anlamına gelir. Takvanın zıddı *fisk* ve *fücûr* (sorumsuzluk), ihlâsın zıddı *şirk*'tir.

Rezzâk isminin, "sorumluluk bilinci" anlamına gelen *takva* sahiplerine özel bir tecellisinin olduğuna, şu ayet işaret eder:

... وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ... ۝

"Ve her kim Allah'a karşı takvalı olursa, O onun için bir kapı aralar ve hiç beklemediği yerden onu rızıklandırır; ve her kim Allah'a güvenirse, artık O ona yeter" *(Talak 65:2-3)*

Şu halde takva, rızık getiren rızıktır. Takva verilen bir şey değil, tamamı öznesi tarafından elde edilen bir şeydir. Eğer siz takva rızkını kesp ederseniz, Allah maddi rızık kapılarını ardına kadar açacağını vaat etmektedir. Bu, maddi darlık çeken herkese verilen ilahi bir anahtardır. Bu anahtarla insan, nice kapalı kapıyı açabilir. Esasen Allah, kapısız duvar yaratmamıştır. Fakat insan, verdiği iradenin şükrünü ödeyerek o kapıyı arayıp bulsun diye, duvarın içindeki kapıyı imtihan dünyasında gizlemiştir. Kula düşen, her duvarın gizli bir kapısı olduğunu bilmek ve o kapıyı arayıp bulmaktır.

Rezzâk isminin bir tecellisi de, imanını saf ve temiz tutma çabası içinde olan ihlâslı kullara yöneliktir. Rabbimiz ahirette onlara has bir rızık vaat etmektedir (37:41). Bu onlara ilahi bir ödüldür. Bu ödülün sebebi, ahirete imandır. Ahirete iman gayba imandır. İnsan gözüyle görmediği, eliyle tutmadığı, gidip gelenden her hangi bir haber almadığı ahirete, Allah "var" dediği için iman etmiştir.

Mü'min ahirete iman ettiği gün, onun için bir ahiret hesabı açılır. Ahireti gözeterek yaptığı her şey o hesapta birikir. Dünya hayatında manevi olan iyilik ve ibadetler, ahiret hayatında o âleme ve o düzleme ait 'maddi' bir varlığa kavuşarak mü'minin önüne konulur. Ahirete iman etmeyen birinin ahiretten bir şey beklemesi, açtırmadığı bir hesaptan gelir beklemesi kadar abestir.

Takvâ ve *ihlâs* gibi, namaz ve infak da rızkı celbeder. Takvâ ve ihlâs hem dünya hem ahiret rızkını celbeder, bu kesin. Namaz ve infakın ise ahiret rızkını celbettiğini belki şu ayetten yola çıkarak söyleyebiliriz:

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝٣ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٤

"Onlar namazı hakkını vererek kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan cömertçe sarf ederler. İşte onlardır hakkıyla iman edenler! Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık onları bekler." *(Enfal 8:3-4)*

4.3. Rızık talebi tevekkülün ön şartıdır

Rezzâk isminin tevekkül edenlere özel bir tecellisi vardır. *Tevekkül*, tıpkı *tefekkür, tedebbür, taakkul, tezekkür* gibi *tekellüf* veznindendir. Tekellüf vezni, adından da anlaşılacağı gibi "külfet, emek ve zahmete" delalet eder. Yani, bir isim veya fiil bu vezinden geldiği zaman, orada tahakkuk eden 'nimet' her ne ise, onun arkasında mutlaka bir 'külfet'in var olduğuna işaret eder. İçerisinde emek olmayan bir tevekkül sahte bir tevekküldür. Kur'an şairi Akif şu mısralarında sahte tevekkülün ümmete verdiği zarara dikkat çeker:

Çalış" dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya

Tevekkül, "birini vekil kılma, birine vekâlet verme" demektir. Tevekkül, taabbüddür. Yani tevekkül, kulluktur. Bir mü'minin tevekkülü sadece Allah'adır. Allah dışında birine tevekkül, şirkten bir şubedir. Bu nedenle Allah'tan başkasına tevekkül vahiy tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Bunun içindir ki, Kur'an'da tevekkül fiil formunda 40 yerde gelir. Bunların istisnasız tümünde de tevekkül eden fail insandır. Tevekkül edilen mef'ul ise sadece Allah'tır. Tüm gereklerini yerine getirip külfetine katlanarak insan Allah'ı vekîl edinecek, Allah da elinden geleni yapan ve 'bittim' diyen insana vekîl olacak. Bu anlamıyla Mü'minin tevekkülünün tek adresi Allah'tır.

Sahih bir tevekkül ile rızık arasında ilişki vardır. Hz. Nebi'nin, bedevinin sorusuna verdiği "Önce deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et!" cevabına uygun bir tevekkül, arkasından yağmuru sürükleyen rüzgâra benzer. Rüzgâr yağmurun sebebidir. Peki, rüzgârın sebebi nedir? İşte orada bin bir sebep devreye girer. Kanat çırpan kelebekler de bu sebeplerden biridir. Ünlü "kelebek etkisi" orada da görülür. Kelebekleri harekete geçiren nedir derseniz, yere ektiğiniz tohumlardır derim. Zira tohum toprağın duasıdır. Bunu bilenler, "Yağmuru göreyim öyle ekeyim" demezler, "Ekersem yağmur gelir" derler. Bu, Allah'ın emeği ödüllendireceğine dair güvendir. Güven, imanın ahlaki karşılığıdır. İşte o zaman iman ile rızık arasında bağ kuran şu ayet çok daha iyi anlaşılır:

"İman eden ve salih amel işleyen kimseler için tarifsiz bir bağış ve kerim bir rızık vardır." *(Hac 22:50)*

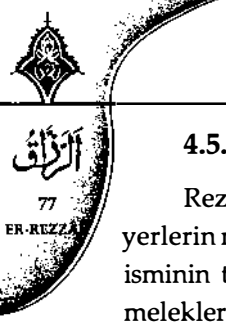
4.4. Men ve selva üzerinden verilen ders

Rezzâk isminin tarihi tecellilerinden biri de, Hz. Musa'nın peşine takılarak Mısır'dan çıkan İsrailoğullarına çölde bahşedilen men ve selvadır. Bu neyin ifadesidir? Allah'ın, ilahi rehberliğe tabi olanların rızkına kefil olduğunun ifadesidir. Men ve selva, zımnen şu demektir: Siz ruh rızkınızın ardına düşerseniz, Allah beden rızkınızı kupkuru çölün ortasında dahi ayağınıza gönderir. İşte bu tarihi olayın ilahi belgesi olan ayetlerden biri:

"Üzerinizdeki bulutla sizi gölgeledik, size menn ve selva ikram ettik: Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin (diyerek)***... Bize kötülük etmediler, fakat kötülük ettikleri yalnızca kendileriydi."*** *(Bakara 2:57)*

Men ve *selva* çifti, zımnen "ekmek ve katık" anlamına gelir. *Menn* (İbrani'ce *man*) Eski Ahid'de şöyle tarif edilir: *"Seherde ordugâhın etrafına çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca işte çöl toprağının yüzeyinde kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı. ...ve o kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli ballı yufka gibiydi"* (Çıkış 16:13,14,31). "Görünüşü ak günnük görünüşü gibiydi. Kavim dolaşır ve onu toplardı. Değirmende öğütürler yahut havanda döverlerdi. Ve tencerede haşlarlar ve ondan pide yaparlardı. Tadı taze yağ tadı gibiydi" (Sayılar 11:7-8). *Menn*'in zahmetsizce elde edilen her gıda için kullanılabileceğini Peygamberimizin "Mantar (*kem'e*) men'dendir" sözünden çıkarıyoruz. *Selvâ*, "insanı teselli eden şey" demektir. Rivayetlere göre çölde mahsur kalan İsrâiloğullarına Allah'ın lütuf olarak gönderdiği bıldırcına benzeyen bir kuş türüdür.

Peki, İsrailoğulları bu ilahi ikrama (inzale) karşılık ne yaptılar? Ayetin sonunda ifade buyurulduğu gibi nankörlük ederek "kendilerine" kötülük ettiler. Hz. Musa'ya diklenerek; ***"Hani bunun soğanı sarımsağı?"*** demişlerdi (2:61). Var'ı görmek yerine yok'u gördüler. Sonuçta var'a şükretmek yerine, yok'a isyan ettiler. Rezzâk olan Allah onlara; ***"Allah'ın rızkından yiyin, için; fakat yeryüzünün fesadıyla sonuçlanacak düzenbazlıklara tevessül etmeyin!"*** demişti (2:60). Fakat onlar denilenin tam tersini yaptılar ve "iflah olmaz" ilahi damgasıyla damgalandılar.

4.5. Yer ve gök, karalar ve denizler rızık mahallidir

Rezzâk isminin tecellisine boyun eğen melekler, göklerin ve yerlerin melekleridir (2:22; 27:64; 34:24; 35:3; 45:5) Ayrıca Rezzâk isminin tecellisine boyun eğen melekler, karaların ve denizlerin melekleridir (17:70).

Her ismin tecellisine medar olan, belli mekânlar ve belli zamanlar vardır. Kur'an'da, Rezzâk isminin tecellisine medar olan mekânlara, özel olarak ve tekraren işaret edilmiştir. Bu bir dikkat çekiştir. Bu dikkat çekişin mutlaka bir hikmeti olmalıdır. O hikmet, Rezzâk isminin tecellisine araç kılınan söz konusu unsurların korunup gözetilmesi olsa gerektir.

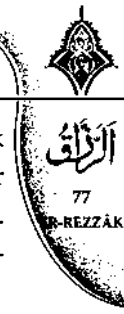
Eğer Rezzâk isminin tecelli adresi olarak işaret edilen gök ve yer yaratılış amacına uygun olarak korunup kollanırsa, o zaman bu ikisi rızık temininde kendilerine yüklenen görevi yerine getirebilirler. Yok, eğer bunlar insanoğlunun yaptıkları yüzünden ifsat edilirse, o zaman rızık tecellisinde kendilerine yüklenen görevi yerine getiremezler. İnsanoğlu, önce gökleri ve yerleri ifsat edip de, sonra da çıkıp "Neden yeryüzü üzerinde barındırdığı canlı varlıklara yetesiye rızık vermiyor?" deme hakkını kendinde bulamaz.

Aynı şey, Rezzâk isminin tecellisine medar kılınan karalar ve denizler için de geçerlidir. ***"İnsanların elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesat çıktı"*** (30:41) diyen vahiy, geçmişten çok, sanki gelecekte yaşayacak olanlara bir mesaj vermek ister gibidir.

4.6. Rezzak olan Allah'ın adananlara tecellisi

Allah'ın Rezzâk isminin adanmışlara özel bir tecellisi vardır. Biz bu tecelliyi, Hanne'nin adağı olan Meryem'in kıssasında buluyoruz (3:37). Her rızık gibi, Hz. Meryem'in önündeki rızık da ilahi bir ikramdır. Rabbimizin bu kıssa ile vermek istediği hisseden pay almak yerine, bu rızkın olağanüstülüğünü isbatlamaya kafayı takmış olanlara söylenecek söz yok.

Onlar Allah'ın bak dediği yerden bakmak yerine, Mesihiyatın bak dediği yerden bakmayı daha cazip bulmuşlardır. Zira bu cahil yığınların hissiyatını daha çok okşamaktadır. "Hissiyat

mı, ilmiyyat mı?" tercihinde, ilkini tercih etmenin ümmetin ortak aklına getirdiği helak edici zaaf ortadadır. Sonuçta Allah'ın gör dediği yerden bakmayınca, Allah'ın gösterdiği görülmemiştir. Onun yerine, Mesihiyyata dayalı hissiyat kullarıma daha elverişli bulunmuştur.

Hz. Meryem'i o zor şartlarda rızıksız bırakmayan Rabbimizin, "Varlığını tümüyle O'na ada!" emrinin muhatabı olan Hz. Nebi'ye ve daha sonra gelecek tüm adanmışlara verdiği mesaj şudur: Eğer Meryem gibi Allah'a adanırsanız, Rezzâk olan Allah sizi aç bırakmaz. Eğer siz akleden kalbin büyük rızkına talip olursanız, Rezzâk-ı âlem, bedenin küçük rızkını size ulaştırmanın bir yolunu bulur.

"Onlardan kimilerine verdiğimiz geçici lezzetlere iltifat etme!" (15:88) ayetini Hz. Nebi böyle anlamıştır. Dahası böyle anlaması için, şu ilahi uyarı yapılmıştır:

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا
لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوٰةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا
لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾

"Ve onlardan kimi çiftlere kendilerini sınamak için verdiğimiz bu dünya hayatının aldatıcı parlaklığına gözlerini dikme: zira senin Rabbinin (sana verdiği) nimet, çok daha yararlı ve çok daha kalıcıdır. Öyleyse yakınlarına namazı emret ve sen de bunun üzerinde kararlı ol! Biz senden rızık istemiyoruz; seni Biz doyuruyoruz: ve mutlu son (kişinin) sorumluluk bilincine bağlıdır." *(Tâhâ 20:131-132)*

Rivayete göre, bu ayet indikten sonra Allah Rasulü sevdiği hiçbir dünyalığa doyası bakamamış. Öteden beri çok sevdiği atlar ve kızıl develere gözü değince, sanki bir kabahat işlemiş gibi hemen bakışını indirir, yüzünü yere eğermiş.

Hiç şüphe yok ki Rezzâk olan Allah'ın sevgili Nebi için verdiği bu rızık garantisi, kıyamete kadar gelecek Allah yolunun adanmışları için de geçerlidir. Zira Allah yoluna adanmış yiğitleri, katından bahşettiği hesapsız rızıkla ödüllendirir:

"Nice yiğitler vardır ki, onları ne ticaret ne bir (başka) *kazanç kapısı Allah'ı anmaktan, namazı hakkını vererek eda etmekten ve arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir; onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döndüğü günden korkarlar. Bütün bunların sonucunda da Allah onları yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirir; üstelik onlara kendi lûtfundan daha fazlasını da verir: zira dilediğine hesapsız rızık bağışlayan yalnızca Allah'tır."* (Nûr 24:37-38)

Allah'ın Rezzâk ismi bazen kul eliyle tecelli eder. Bu şöyle olur: Rabbimiz kullara rızkını yine kullar eliyle verir. Eğer başka kulların rızkına aracı kıldığı o kullar, ellerine emanet edilen rızkı ona muhtaç olan sahiplerine ulaştırmak yerine kendisinin bilirse, o zaman emanete ihanet etmiş olur. Zira emaneti mülk edinmek, emanete hıyanettir. Başkalarının servetindeki hakkını vermeyen varlıklı kimsenin durumu da böyledir.

"Allah'ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı malları, muhakeme yeteneği zayıf olan (mal sahiplerinin) eline terk etmeyin! Fakat bu mallarla onları yedirin, giydirin ve onlara (durumu) münasip bir dille izah edin!" (Nisa 4:5)

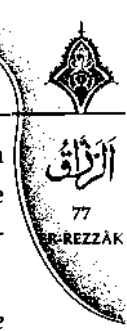
Sözün özü: Mal mutlak mülkiyet değil kula emanettir. Emanete emanet gibi davranmak gerektir.

4.7. Rezzâk isminin ahiretteki tecellisi

Rezzâk isminin dünyada da, ahirette de tecellisi vardır. Fakat bu ismin dünyadaki tecellisi dünya kadar geçici, ahiretteki tecellisi ahiret kadar kalıcıdır.

"İmana ulaşan ve ıslah edici iyilikler işleyen kimseleri zemininden ırmaklar çağlayan cennetlerle müjdele! Her ne zaman onların nimetlerinden ikram olarak onlara sunulsa, "Bunlar bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış" diyecekler. Oysaki bu, o nimetlerin çağrıştırdığı belli belirsiz bir benzerlik. Ve onlar için cennette pırıl pırıl eşler olacak ve onlar orada bozulmadan kalıcıdırlar." (Bakara 2:25)

Bu ayet, dünyadaki nimetlerin cennet nimetlerinin çok seyreltilmiş bir kopyası olduğunun delilidir. Peki, bu kemale

ermiş nimetler kimlere sunulacaktır? Elbette cenneti hak eden her mü'mine sunulacaktır. Fakat bu nimetlerin sunulacağı ifade edilen özel bir kesim vardır ki, onlar canını imanına şahit kılanlardır:

"Ve Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın! Aksine onlar diridirler; rızıkları Rableri katındadır." *(Âl-i İmran 3:169)*

"Hani o İmanda sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda var gücüyle çaba gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenler var ya: onlar gerçek birer mü'mindirler: Onları, engin bir bağış ve görkemli bir rızık beklemektedir." *(Enfal 8:74)*

"Kim bir kötülük işlerse, sadece yaptığı kadarıyla cezalandırılır; ama kim de imanlı olarak güzel davranış sergilerse, –erkek ya da kadın fark etmez- işte bu gibiler cennete girecek ve orada haddi hesabı olmayan nimetler ikram edilecektir."
(Mü'min 40:40)

Rabbimiz ahiretin de Rezzâk'ıdır. Kur'an'da dünya rızkı ile ahiret rızkı ayrı kelimelerle ifade edilir. Dünya rızkına Kur'an *metâ'* der. *Metâ*'ın dört özelliği vardır:

1. Daim değildir.
2. Sabit değildir.
3. Kaim değildir.
4. Tam değildir.

Ahiret rızkı olan *na'îm* ise bunun zıddıdır. Fakat ikisini müşterek kılan bir sıfat vardır. İkisi de bâkî değil, fânî'dir. Zira baki olan yalnızca Allah'tır: ***"Herkes fanidir, bâkî kacak olan sadece celal ve ikram sahibi Rabbinin zatıdır"*** (55:26). Üstelik bu hakikat, dünya ve ahiret nimetlerinden birçoğunun peşi peşine sıralandığı Rahmân suresinde dile gelir. Gayet tabidir ki, *merzuk* olan insan (*men*) fânî ise, ona ikram edilen *rızık* baştan fânîdir.

4.8. Rızıkla ilgili öğütler

Hz. Ali Allah'a münacatında der ki: "İnsan senin hangi sıfatına yönelirse, sen insana o sıfatınla yönelirsin!" Zira Allah'ın Rezzâk sıfatına karnını doyurmak için yönelenlere, Allah Rezzâk sıfatını karnını doyurmak için tecelli ettirir.

Şu da Hz. Ali'den: "Kaçtığı fakirliğe doğru koşan, can attığı zenginliğe sırt çeviren cimriye hayret ediyorum. O ki, dünyada fakir gibi yaşıyor, ahirette ise zengin gibi hesap veriyor. Dün bir damla meni, yarın ise ceset olacak kibirliye hayret ediyorum. Allah'ın yarattıklarını gördüğü halde, Allah'ın varlığı hakkında kuşku duyana hayret ediyorum. Ölenleri gördüğü halde, ölümü unutanlara hayret ediyorum. İlk doğuşu gördüğü halde son doğuşu inkâr edenlere hayret ediyorum. Yokluk yurdunu iman edip ahiret yurdunu harap edene hayret ediyorum."

"Ey Âdemoğlu! Yiyeceğinden fazla kazandığın şeyde, başkalarının bekçisisin."

"Bir adamın üzerine evinin kapısı kapanıp orada hapsedilse rızkı nerden gelecek" diye soruldu. "Ecelinin geldiği yerden" diye cevap verdi."

"Rızık iki çeşittir: Biri senin istediğin rızık, diğeri seni isteyen, ona gitmesen de kendisi sana gelen rızık. Yılının endişesini gününe yükleme. Her gün o günde olan sana yeter. Yıl senin ömrünün parçasıysa, Allah Teâlâ her yeni yarında sana ayırdığını verecektir. Yıl senin ömrünün parçası değilse, sana ait olmayan bir şey için niçin endişelenesin ki?"

***

İmdi ey rızık talibi!

İyi bil ki, kişinin zengin mi fakir mi olduğu, Hesap Günü'nden sonra belli olur. Dünyanın nice zenginleri vardır ki onlar ahiretin dilencisi olacaklardır.

Eğer sen rızkı yiyesin fakat rızık seni yemesin istiyorsan, el karda gönül yarda olmalıdır. Gönül de kârda olursa, yâra ne kalır! Unutma, Allah bir göğüste iki kalp yaratmamıştır.

Dünyasını yamamak için dininden yırtanın dininin üstü açılır, dünyası da elden gider. Zira cam almak için elmas veren, bu alışverişten karşı çıkmaz.

5. REZZAK OLAN ALLAH'A DUA

Ya Rezzâk, Ya Allah!
Her çeşit rızkı daima veren Sensin!
Kuşların rızkını ağızlarına koyan Sensin!
Aslanın rızkını ayağına gönderen Sensin!
Bizi cennetle merzuk olanlardan eyle Ya Rabbi!

Ya Rezzâk, Ya Allah!
Ruhumuzu kulluk ve iman rızkından mahrum eyleme!
Aklımızı ilim ve irfan rızkından mahrum eyleme!
Kalbimizi takva ve şefkat rızkından mahrum eyleme!
Bedenimizi helal ve tayyib rızıklarla merzuk eyle!

Ya Rezzâk, Ya Allah!
Bizi servetimizin altında at değil,
Servetimizi bizim altımızda at eyle!
Bizi malına ait olanlardan eyleme!
Bizi malına sahip olanlardan eyle!

Ya Rezzâk, Ya Allah!
Rızkımızı az verip bizi bezdirme ya Rab!
Rızkımızı çok verip bizi azdırma ya Rab!
Malımızı elimizde çok eyle ya Rab!
Malımızı kalbimizde yok eyle ya Rab!

Âmin!

اَلْمَتِينُ

78

EL-METÎN

Pek sağlam
Eşsiz benzersiz çetin
Dayanma gücü sınırsız olan
Her durumda metanetini koruyan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Metîn, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde isim formunda, Allah'a isnatla gelir. Pek sağlam, çok metanetli, eşsiz benzersiz çetin, dayanma gücü sınırsız olan, her durumda metanetini koruyan mutlak ve sonsuz özne demektir.

M-t-n, zamanın yıpratıcı etkisine direnen sağlamlığa ve dayanıklılığa delalet eder. Yüksek ve sert araziye *el-mitn* denilir. Daha sonra üzeri ve sırtı sert olan her şey için kullanılmıştır. Zira bir hayvanın sırtı, onun en dayanıklı ve sağlam yeridir. *Metene kavsehû*, "yayını gerdi" demektir. Benzetme yoluyla iki şairin "atışma yapmasına" da *mumâtene* denilmiştir. Sert ve dayanıklı adam için *raculun metnun* denilir.

Metânet, bir şeyin dayanıklı ve sağlam olmasını ifade eder.

Metîn, *metânet*'ten mübalağa ile ism-i faildir. Her açıdan her durumda, sonsuzca sağlamlığı ifade eder. Metîn isminin anlam alanına, bizim "çetin ceviz" derken "çetin" ile kasdettiğimiz anlam da girer. Nitekim Beyhaki'ye göre İbn Abbas Metîn ismine "çetin, baş edilmez, zor" anlamı vermiştir. Yazılı belgeye de, yazıyla "sağlama alındığı" için *metin* denmiştir.

Bazı dilciler, anlamındaki olumsuzluğu gerekçe göstererek bu ismin Allah'a nisbetinde tereddüt etmişlerdir. Hatta Kurtubi *Esmaullah*'ta, Aklîşî'nin Allah'ın Metîn ismiyle isimlendirilemeyeceği görüşünde olduğunu nakleder.

Bu pek ilginç bir durumdur. Zira el-Metîn ismini kendine seçip beğenen Rabbimizdir. Kur'an'da açıkça ve doğrudan Allah'a nisbetle isim olarak kullanılmıştır. Mü'mine düşen "başım gözüm üstüne" demektir. Allah'ın kendine seçip beğendiği ismi, anlamının olumsuzluğu gerekçesiyle yok saymak kimsenin haddine düşmez? Allah yüce zatına neyi isim olarak seçmişse, onun anlamı güzeldir. Dilcilere düşen Kur'an'ı Arap lügatine göre yargılamak değil, Arap lügatini Kur'an'a göre yargılamaktır. Zira Arap dilinin elde bulunan en eski ve en mükemmel metni Kur'an'dır. Bilinen en eski Arap sözlüğü Kur'an'ın inişinden 150 yıl sonra derlenmiştir.

Kaldı ki kelimeler, anlam bakımından durağan değil hareketlidirler. Anlam yolculukları sırasında anlam daralmalarına

ve anlam genişlemelerine maruz kalırlar. Bu da onları, anlam kaymalarıyla yüz yüze bırakır. Kur'an'ın Allah'a sıfat olarak seçtiği tüm isimlerin "en güzel" (*husnâ*) vasfına sahip olduğu yine Kur'an'ın haberidir. Rabbimizin el-Metîn sıfatı da "en güzel" vasfına layıktır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Dayanma gücü sınırsız olan sadece Allah'tır

Zamanın yıpratıcı etkisine karşı, dayanıklılık testinden geçip de yıpranmayan bir mahlûk yoktur. Her yaratılmışın bir ecelinin olması, bu hakikati ifade eder. Ölüm, zamanın etkisine karşı duramayan varlıkları bekleyen mukadder bir gelecektir. Bu anlamda Kur'an bize, Allah dışında her şeyin ve herkesin fani olduğu hakikatini söyler.

El-Metîn ismi, Allah dışında her şeyin ve herkesin fani olduğu hakikatini zımnen dillendiren bir isimdir. Zira zamanın yıpratıcı etkisi Allah için söz konusu değildir. El-Metîn olan, "sağlamlıkta eşsiz benzersiz olan" zat sadece O'dur. Zira O, zamana maruz kalmaz, zamanı maruz bırakır. Çünkü zamanın yaratıcısı O'dur. Yaratılan bir şey, yaratanını nesnesi kılamaz.

Esma-i hüsnanın iki işlevinden biri Allah'ı tanıtmak, diğeri kulu tanıtmaktır. Esma-i hüsna, Allah'ın mükemmel ve erişilmez, eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olduğunu hatırlatır. Kulun ise mükemmel olmadığını, eş ve benzerlerinin bulunduğunu, mukayyet ve sonlu olduğunu hatırlatır.

El-Metîn ismi üzerinden verilen ders de aynıdır. Zımnen denilir ki: Ey kul! Allah'ı kendin gibi sanma! Senin ömrün, bilgin, gücün gibi, dayanıklılığın da sınırlıdır. Mutlaka pes edeceğin bir nokta vardır. Rabbinle ayaklaşma! Eğer kendi sınırlarını bilirsen, haddini de bilirsin. Haddini bilirsen, onu aşmaya yeltenmezsin. Zira haddini aştığında hem başkalarına hem kendine zarar verirsin. Eğer dayanma gücün tükenirse, Metîn olan Allah'tan dayanma gücü vermesini niyaz et!

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Metîn ismi

Kur'an'da bu maddeden sadece üç adet *metîn* sıfatı yer alır: A'raf 183, Zariyat 58, Kalem 45. Bu üç *metîn*'den biri Allah'a isnatla isim olarak gelir. Diğer ikisi Allah'ın "ince ve hassas düzeni" anlamına gelin *keyd*'inin sıfatı olarak gelir.

Doğrudan Allah'a isnatla gelen tek el-Metîn ismi Zâriyât 58'de geçer. Bu sure Mekke döneminin son yıllarında inen surelerden biridir. Vahiy surecinde bu yıllar zor yıllardır. Zira Mekke'de imkânlar artık tükenmekte, Muhammedi davetin selameti için hicret kaçınılmaz olmaktadır. Hicreti kaçınılmaz kılan şey, davetin önünün tıkanmış olmasıdır. Hicret, bu tıkanıklığı açmak için bir çıkış yolu olarak kullanılacaktır.

İşte böylesi zor bir dönemde, arştan sarkıtılan bir gök ipi gibi Metîn ismi mü'minlerin yüreğine inzal olmuştur. Bununla verilen mesaj açıktır: Ey mü'minler! El-Metîn olan Allah'a dayanın ve rızık endişesiyle sakın metanetinizi kaybetmeyin. O'ndan metanet dilenin. Eğer Allah'a iman ediyorsanız, O'nun hem er-Rezzâk hem de el-Metîn olduğuna iman edin!

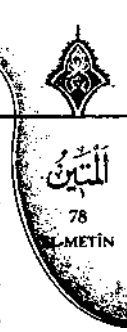
3.2. El-Metîn olan yegâne varlık Allah'tır

Allah dışında hiçbir varlığın el-Metîn olma kapasitesi yoktur. Yaratılmışlar içinde en dayanıklısının bile bir dayanma eşiği vardır. O eşiği aşan tüm metanetini yitirir. İnsan da öyledir. Eğer insan dayanma çıtasını yükseltmek istiyorsa, el-Metîn olan yegâne zatın kapısına başvurmalıdır. İşte bu mesajı veren ayet:

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ۝٥٨

"Hiç şüphesiz Allah, evet O'dur güç kuvvet sahibi Rezzâk olan, Metîn olan." *(Zâriyât 51:58)*

Ayetin başındaki *inne* edatı hem pekiştirme (*te'kît*), hem de öncesi için gerekçe ifade eder. Neyin gerekçesi olduğunu bilmek için bir önceki ayete bakmak gerekir. Âlemlerin Rabbi, 57. ayette, görünür görünmez iradeli varlıkları sadece kendisine

kulluk etsinler diye yarattığını söylemektedir. Eğer insan, "Peki, o zaman biz ne yiyip içeceğiz?" sorusunu soracak olursa, ona da "Unutma! Allah Rezzâk'tır, Metîn'dir" cevabı verilmektedir.

Elbette Allah rızık için kullarının önüne bin bir fırsat çıkarmaktadır. Kaldı ki, helal rızık kazanmak için çaba göstermek de O'nun emrettiği kulluğun bir parçasıdır. Rezzâk isminin nüktesi budur. Peki, ya Metîn isminin nüktesi?

Metîn ismi ile verilen mesajın muhatabı iman edenlerden daha çok, inkâr edenlerdir. Mekke müşriklerinin Muhammedi davete karşı taktikleri amansız bir yıldırma politikasıydı. Bunun için her yolu denemekte kararlıydılar. İftira, karalama, hakaret, tehdit, şantaj, ayartma, işkence, saldırı bu yollardan bazılarıydı. İstekleri Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmekti.

Fakat onlar bütün bunları planlarken Allah'ı unutuyorlardı. Oysa Allah el-Metîn olandı ve asla O'nunla baş edemezlerdi. Mü'minleri yıldırabilirler, onları Mekke'den kovabilirler, zayıflara işkence uygulayabilirler, hatta canlarına kastedebilirlerdi. Dahası Hz. Peygamber'i öldürebilirlerdi. Bu ayet onlara zımnen şunu hatırlatıyordu: Ey Mekkeliler! El-Metîn olan Allah ile nasıl baş etmeyi düşünüyorsunuz?

Onlar işte bu sorunun cevabını bilmiyorlardı. Onun için tuzaklarını planlarken, Allah'ın el-Metîn oluşunu hesaba katmamışlardı.

3.3. Allah entrikaları bozan bir Metîn'dir

Allah'ın el-Metîn oluşunu hesaba katmayan Mekke müşriklerinin mü'minler için kurdukları tuzaklar bir bir boşa çıkarılıyordu.

Onlar, Muhammedi daveti suskunluğa mahkûm ederek alt etmeyi denemişlerdi. Görmezden gelince davetin toplumda yankı bulmayacağını, unutulup gideceğini sandılar. Planlarını bu beklenti üzerine bina ettiler. Fakat sonuç bekledikleri gibi olmadı. Onların hesap etmedikleri şey, hakikatin bizatihi güçlü olduğu gerçeğiydi. Hakikat kendisinden kaynaklanan bu güçle vicdanlara ulaşıyordu. Vicdanla hakikatin buluşmasını engellemek mümkün değildi. Giderek bu gerçek, vahye karşı tuzak

kuranları bile kuşatacaktı. Zira vahyi gönderen, "kendisiyle asla baş edilemez" (*el-Metîn*) vasfına sahip olan Allah'tı.

Suskunluk tuzağının işe yaramadığını görünce alay tuzağını devreye soktular. Onlar, davetin önderini alay ederek yıldıracaklardı. Panayırlarda önünü kesiyorlar, onu insanların önünde küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Daha da ileri gidip, vahiyle alay ettiler. Hesap Günü ile korkutulduklarında, Allah'a karşı diklenerek; ***"Rabbimiz! Bizim hesabımızı Hesap Günü'nden önce hemen şimdi kes!"*** (38:16) dediler. Kur'an Nebi'yi teselli babından, önceki nebilerle de alay edildiğini söyledi (43:7). Sonunda alay ettikleri hakikatin kendilerini çepeçevre kuşatacağını ihtar etti (39:48). Ezeli ve ebedi hakikati alay konusu yapanların ahirette nasıl alay konusu olacaklarını hatırlattı (39:56).

Bu tuzağın da işe yaramadığını gördüklerinde farklı bir taktik denediler. Bu, iftira taktiğiydi. Davetin elçisine "Cin musallat olmuş" anlamına *Mecnûn* dediler. Ona vahyi başkalarının öğrettiğini iddia ettiler. Fakat bunu söylerken, onun davet ettiklerini en ideal manada önce kendi hayatında yaşama erdemini gösterdiğini göz ardı ettiler. Bu iddia, ilettiği vahyin onda nasıl olup da ahlaka dönüştüğünü asla açıklamıyordu. Ona "vahyin ravisi" muamelesi yapılamazdı. Nebi, vahyi rivayet eden değil, vahye riayet edendi. Zira vahiy Metîn olan Allah'ın vahyi idi. Onu yaşayana da "metîn" vasfını kazandırıyordu.

Bu tuzakların tümü boşa çıkınca fiili saldırıya geçtiler. Varlığını yok etmeyi tasarladılar. Fakat Allah'ın el-Metîn olduğu hakikatini unutuyorlardı. Allah kurdukları tuzakların tümünü başlarına geçirmişti. Bu sonuncu tuzağı da başlarına geçirirdi. Onlar Allah'ın "baş edilemez" olduğu hakikatini görmüyorlardı. Görmedikleri bir şey daha vardı: El-Metîn olanın tuzakları bozan ince ve hassas sistemi de pek "metîn" idi:

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ
إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

"Ayetlerimizi yalan sayan kimselere gelince: onları bir süreç içerisinde yavaş yavaş eriteceğiz de farkına dahi var-

mayacaklardır. Onları bir süre kendi hallerine bıraksam bile, unutmayın ki onların entrikalarını başlarına geçiren düzenim çok sağlamdır." *(A'raf 7:182-183)*

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝
وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝

"Artık bana bırak bu sözü yalanlayanları; hiç bilmedikleri bir yerden azar azar bitireceğiz onları. Ama onlara imkân ve zaman tanırım; çünkü onların entrikalarını başlarına geçiren düzenim pek metîndir." *(Kalem 68: 44-45)*

İki ayette de Allah'a isnatla kullanılan *keyd*, kök anlamıyla "tuzak" demektir. Fakat Allah'a isnatla kullanılan bu iki makamda "tuzak" anlamına değil, kendisine karşı kurulan tuzakları bozan "kontra tuzak" anlamına kullanılmıştır. Yani ilahi *keyd*, insan davranışıyla bakışımlı olan ilahi yasalara bağlı cezalandırma düzenidir. İnsan hazırlıksız ve ansızın yakalandığı için, ilahi yasaları tuzak gibi algılar. Allah için kullanıldığında, "tasarlanmış bir entrikayı hiç ummadığı bir yerden bozup tuzağı yapanın başına geçirme" anlamını taşır.

Bu iki ayette, Allah'ın tuzakları bozma planının "metîn" niteliğine sahip olduğu dile getirilmektedir. Bu şu demektir: Allah el-Metîn'dir. Yani, eşsiz ve benzersiz sağlam, hiç kimselerin kendisiyle baş edemeyeceği kadar çetindir. O, sadece özünde Metîn değil, işinde de metindir. Mesela kendisine karşı kurulan tuzakları bozmada hiçbir tuzak bozucu O'nunla boy ölçüşemez. O'nun dinine, vahyine, nebilerine ve onların yolunu sürdürenlere karşı tuzak kuran herkesin tuzağı başına geçirilir.

4. METÎN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Metîn ismine iman eden tecellisine medar olur

Allah, pek sağlam, eşsiz benzersiz çetin, asla baş edilemez olan el-Metin sıfatına sahiptir. Allah'ın el-Metîn sıfatına iman

etmek, Allah'a iman etmenin bir parçasıdır. Bu isme iman edende, imanı oranında bu isim tecelli eder.

Metîn isminin tecellisine medar olan mü'min, olağanüstü olaylar karşısında, herkesin verdiği tepkiyi vermez. Mesela bir ölüm ve zulümle, acı ve ıstırapla, musibet ve imtihanla, mahrumiyet ve yoklukla sınandığında, metanetini kaybetmez. İmanının imtihanını verdiğini bilir. Hepsinden öte, Allah'ın kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyeceğini bilir. "O yüklediyse götürürüm" der ve yükünü taşımaya çalışır. Hatta "tek yüküme nazar et de, isterse yüküm artsın" der. Böyle deyince sadece yükü artmaz, gücü yükünden daha çok artar. Allah Fatır 1'de vaat ettiği gibi kapasitesini artırır.

Biz Metîn ismine imanın insanı nasıl metanetli kıldığını Allah'ın elçilerinde görüyoruz.

Hz. Nuh, kendisiyle alay edenlere aldırmadan karada gemisini bu metanet sayesinde yapmıştı.

Hz. İbrahim, ateşe atılırken aynı metaneti korumuş ve el-Metîn olan Allah'ın korumasına sığınmıştı.

Hz. İsmail, bıçağın altına boynunu yatırırken gayet metindi. Eğer metin olmasaydı ***"Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap! İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın!"*** diyemezdi.

Hz. Yusuf, zindanda ***"Efendinin yanında beni an"*** derken endişeliydi. Fakat Metîn olan Allah onun endişesini gönlünden giderdi. O da hapishaneyi bir okula çevirdi.

Hz. Musa, Firavun'u davetle görevlendirildiğinde hayli kaygılıydı. Fakat Metîn olan Allah, Yed-i Beyza ve Âsâ-yı Mûsa ile onun kaygısını izale etti.

Hz. Meryem, kendisi için endişeliydi. Metîn olan Allah onun endişesini Hz. Zekeriyya ile giderdi.

Hz. Nebi'de, el-Metîn isminin tecellisini çok yüksek dozda görüyoruz. Eğer o dillere destan metanet olmasaydı, insanlık durdukça duracak olan o büyük iman hamlesi nasıl gerçekleşebilirdi?

5. METÎN OLAN ALLAH'A DUA

Ya Metîn, Ya Allah!
Metanetin eşsiz benzersizdir, imanımız var!
Hâşâ kimse zatınla baş edemez, imanımız var!
Sana dayanan asla yıkılmaz, imanımız var!
Bize de Metîn isminden bir pay ver ya Rabbî!

Ya Metîn, Ya Allah!
İmana karşı kuyu kazanların kuyularına,
İmanı değil kendilerini düşür ya Rabbi!
Kur'an'a karşı tuzak kuranların tuzaklarını,
Metîn olan *keyd*inle başlarına geçir ya Rabbi!

Ya Metîn, Ya Allah!
Karada gemi yapanlara, Nuh'un dirayetini ver!
Ateşle sınananlara, İbrahim'in haliliyetini ver!
Adanan kurbanlara, İsmail'in teslimiyetini ver!
Zindanla sınananlara, Yusuf'un ehliyetini ver!

Ya Metîn, Ya Allah!
Canla sınananlara, Yahya'nın şahadetini ver!
İffetiyle sınananlara, Meryem'in safiyetini ver!
Zulümle sınananlara, İsa'nın ruhaniyetini ver!
Kur'an'la sınananlara, Muhammed'in muhabbetini ver!

Âmin!

اَلْعَفُوُّ

79

EL-‘AFUV

Affı sınırsız olan
Eşsiz benzersiz affedici

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-'Afuv, Kur'an'da geçen esma-i hüsnadandır. Birden fazla yerde, Allah'a isnatla isim formunda gelir. Affı sınırsız olan, eşsiz benzersiz affedici, insanı affederek günahından temizleyen, günahları cezalandırmaktan vaz geçerek kulu bağışlayan mutlak ve sonsuz özne demektir.

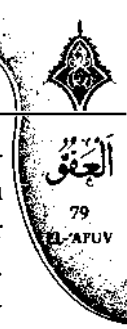
'A-f-v kökü, *Mekâyîs* sahibine göre aynı anda hem "terk" hem de "taleb" ifade eder. Bu, dilimizde "af" diye telaffuz ettiğimiz şeydir. Af, günah ve suçu işleyen için "taleb", günah ve suçu cezalandırma mercii için ise "terk" konusudur.

'Afv, kök anlamındaki zıt kutupluluğa bağlı olarak "kökünü kazımak" ve "bol vermek" anlamına gelir. Bedevi çölde kasırganın her tür insan izini silip süpürüp yok etmesini *'afeti'r-riyâhu'l-âsâr* (rüzgâr tüm izleri yok etti) cümlesiyle ifade edermiş. Affetmek de, cezayı gerektiren durumun tüm izlerini yok etmek anlamına gelir. *'Afv*, "bolluk, fazlalık, ihtiyaçtan fazla" (2:219) anlamına da gelir. *'Âfin*, düz ism-i faildir ve "affeden" manasına gelir.

Kur'an'da bağışlamaya dair üç kök kullanılır: *'Af, safh, ğafr*.

'Af: Suçlunun suçunu yüzüne vurmaktan ve azarlamaktan değil, suçun cezasından vazgeçmektir. *Safh*: Suçlunun suçunu yüzüne vurmak hariç, hem azarlamaktan hem de suçun cezasından vazgeçmektir. *Ğafr*: Suçlunun suçunu yüzüne vurmaktan da, onu bundan dolayı azarlamaktan da, cezasından da vazgeçmektir. Öyle vazgeçmek ki, "sen suç işledin, ben affettim" bile dememek. Hiç işlememiş gibi saymak. Sadece bununla kalmayıp, onu hiç işlememiş hale getirmek. Günahın pasını gönlünden, hatırasını aklından, sonucunu ömründen, kaydını defterinden silmek...

'Afv ile *ğufrân* arasında fark vardır. İlki hem Allah hem kul için kullanılır. İkincisi sadece Allah için kullanılır. Zira *'afv*, affedilene ödül verilip verilmediğini belirtmez. Fakat *ğufrân*'a muhatap olan, affedildiği gibi bir de ödül almıştır. Zira 'afv'da "uzaklaştırma" vardır. Onun için *'afallahu 'anh* (Allah ondan razı olsun)'da olduğu gibi *'an* harf-i cerri ile kullanılır. Fakat *ğufrân*'da lehine yaklaştırma vardır. Onun için *ğaferallahu leh* (Allah ona mağfiret etsin)'de olduğu gibi *lâm-ı leh* ile kullanılır.

'Afuv, el-'afv kökünden türetilmiş fe'ûl vezninden mübalağa ile ism-i fail kalıbıdır. Bu kalıptan gelen her kelime gibi, aynı zamanda ism-i mef'ul manası da vardır. Fail manasıyla "Her tür günahı sayısına bakmaksızın her zaman affeden" manasına gelir. Mef'ul manasıyla, "her günahkârın sayısına ve çeşidine bakmaksızın işlediği günah için af dilendiği tek kapı" manasına gelir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Âdemoğlunun yüzündeki günah beni

Yüzdeki ben, tek başına bir anormalliktir, aykırılıktır, çirkinliktir. Ama aynı ben, güzel bir yüzün güzelliğini artırır. Eğer insanın yüzünün güzelliği günah beniyle kemale ermeseydi, insan nasıl ahsen-i takvim olurdu?

İnsan elbette günah işlediği için meleklerden üstün olmadı. Fakat insan irade sahibi olduğu için meleklerden üstün oldu. Ve insan irade sahibi olduğu için günah işledi. Eğer iradesi olmasaydı, günah da işleyemeyecekti. Şu durumda günah, iradenin yan tesiridir. Ve iradeyi insana bahşeden Allah, ısrar edilmeyen günahları affetmeyi murat eder.

İnsanın aklına şöyle bir soru gelebilir: Allah'ın kendi zatını, her türlü günahı sayısına bakmaksızın her çeşidiyle sonsuzca bağışlayan anlamına gelen el-'Afuv sıfatıyla tanıtması, kullarını günaha teşvik anlamına gelmez mi?

Şu dört açıdan gelmez:

1. Zatını *el-'Afuv* ismiyle tanıtan Allah, kullarını da en iyi tanıyan zattır. Zira insanı o yaratmıştır ve yarattığı insanın zaaf ve meziyetlerini de en iyi o bilir.

2. Allah'ın sadece Rahmân, Rahîm, Ğaffâr, Ğafûr, 'Afuv ve Kerîm gibi cemal sıfatları yok, aynı zamanda Kahhâr ve Muntakım gibi celal sıfatları da var. Celal ve cemal sıfatlarının birbiriyle dengelenmesi, kulda "korku ile umut arasında" bir duygusal denge uyandırmaya matuftur. Zira Allah'ın affından umut kesmek o kişiyi günah makinesi haline getirebileceği gibi, Allah'ın affı var diye günahta sınır tanımamak da aynı sonuca yol açabilir.

3. Afta şefkat cezalandırmadan daha belirgindir. İnsan yaratılışı itibarıyla şefkat ve merhamete eğilimlidir. Zatını cemal esmasıyla tanıtan Allah'ın muradı, insanın yaratılıştan gelen bu eğilimini kendi lehine kullanmaktır.

4. Yüce Allah sadece affını vaat edip işi orada bırakmamakta, affına yönelen kulun daha ileri adımlar atması için mağfiret, cennet, ilahi rıza gibi daha yüksek ödüller vaat etmektedir. Bu ilahi teşvikler sadece kulun ebedi saadet yolunda ilerlemesine matuf değildir, aynı zamanda ilahi affı istismar etmesine de set çekmek içindir.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da 'Afuv ismi

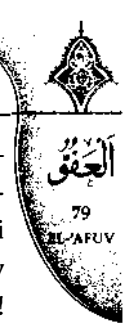
Kur'an'da bu maddeden 35 kadar kelime yer alır. Bunların beşi dışında geri kalan hepsi Medeni'dir. Birazdan gerekçelerini açıklayacağımız gibi, Kur'an'da geçen 'Afuv isimlerinin hepsi de Medeni ayetlerde yer almaktadır. Şu durumda 'Afuv ismi esma-i hüsna içerisinde nüzul sırasına göre Medeni isimlerin en başında yer alır.

Kur'an'da gelen beş 'Afuv isminden ilki Hac suresinin 60. ayetinde yer alır. Hac suresi, Kur'an'ın iniş sıralamasında ayrıcalıklı bir yer işgal eder. Zira bu surenin bir kısmı Mekke'de bir kısmı Medine'de inmiştir. Başka bir açıdan Hac suresi tam bir yol suresidir. Bu ismin yer aldığı 60. ayetin de içinde bulunduğu pasaj, büyük bir ihtimalle Medine'de inmiş görünmektedir.[1] Beş *'Afuv* isminden diğer dördü de Medeni surelerde yer alır. Bunlar iniş sırasına göre Nîsâ 43, 99, 149 ve Mücadile 2. ayetlerde yer alır.

'Afuv isminin Medineli olmasının hikmeti iki şekilde yorumlanabilir:

1. Mekke dönemi mü'minler için çok zor bir dönemdi. Ağır acılar çektiler, zor sınavlardan geçtiler. Kendilerine bu ağır

[1] Surenin iniş zamanı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: *Kur'an Surelerinin Kimliği*, s. 210-211.

acıları yaşatanlardan nihayet Hicret ile kurtuldular ve Medine'lerine kavuştular. Şimdi onları yeni bir imtihan bekliyor: Bakalım intikam duygusuyla mı hareket edecekler, yoksa affedici mi olacaklar? İşte Allah'ın çok affedici olduğu hatırlatan 'Afuv ismi üzerinden verilen mesaj şuydu: İlahi esma ile ahlaklanın! Allah'ın eşsiz benzersiz affını unutmayın! Allah'ın kullarına siz de şefkat ve merhametle yaklaşın!

2. Mü'minler Mekke'de muhalefette idiler. Fakat Medine'de iktidarla sınandılar. İktidar, bir topluluğa muhalefetten daha çok hata yaptırır. Zira iktidar demek 'adalet dağıtma' görevini üstlenmek demektir. Adalet dağıtmak, özellikle de Arabistan gibi otoriteye alışkın olmayan bir toplumda çok zordur. Dahası iktidarda olanlar güç ve servetle de sınanırlar. Bütün bunlar onları hataya açık hale getirir. Hataya açık alanlarda risk almadan bir model ortaya konulamaz. Oysa Nebi'nin misyonu kendilerinden sonra gelenler için uygulanabilen bir model ortaya koymaktır.

İşte el-'Afuv ismiyle Hz. Peygamber model ortaya koyma misyonunu oynama hususunda teşvik edilmektedir. Zımnen şöyle denilmektedir: Sen elinden geleni yap. Hata yapmamak adına risk almaktan kaçma. Allah'ın eşsiz ve benzersiz bir affedici olduğunu unutma.

3.2. Birlikte geldiği isimler

'Afuv ismi dört yerde Ğafûr ismiyle birlikte, bir yerde ise Kadîr ismiyle birlikte gelir.

'Afuv ismi Ğafûr ismiyle birlikte gelir:

Hepsinde de *'Afuvvun Ğafûrun* şeklinde gelir. Hepsinde de 'Afuv ismi Ğafûr'dan önce gelir.

'Afuv, Allah'ın affediciliğine delalet eden bir sıfat, Ğafûr ise bağışlayıcılığına. *'Afv*, suçlunun suçunu yüzüne vurmaktan ve onu azarlamaktan vazgeçmemekle birlikte cezalandırmaktan vazgeçmektir. *Ğafr* ise hepsinden vazgeçmektir. Buna göre Ğafûr isminin tecellisi olan *mağfiret*, Afuv isminin tecellisi olan *'afv*'dan üç kat daha büyük ve öndedir. Bu iki sıfatın birlikte gelmesi, Allah'ın affının mağfiretin şartlarını taşıyacağı anlamına gelir. Yani Allah kulunu sadece 'Afuv isminin tecellisi olan

affına muhatap kılmaz, onunla beraber Ğafûr isminin tecellisi olan mağfiretine de muhatap kılar.

'Afuv ismi Kadîr ismi ile birlikte gelir:

'Afuv ismi bir yerde Kadîr ismi ile birlikte Nisa 149'da gelir. Affetme sıfatı tek başına mükemmelliğe delalet etmez. Zira affeden bazen mecbur kaldığı için, veya başka çıkar yolu olmadığı için de affedebilir. Bu durumda af güçsüzlüğe ve zillete tekabül eder. Fakat affeden aynı zamanda sonsuz kudret sahibi olan Kadîr ise, bu durumda affı lütuf olur. Öyle lütuf olur ki, affettiğinin kusurunu silmekle kalmaz, ona affedilme ödülü olarak cenneti verir.

3.3. Allah affı sınırsız olan bir *'Afuv*'dur

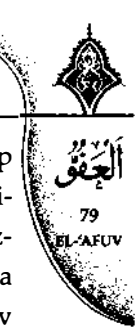
Kul kusurludur, kulluk kusurluluktur. Kusursuz olan Allah'tır. Yarattığı kulun kusurlu olduğunu çok iyi bilen Allah, zatını kullarına "çok affedici" olarak tanıtmaktadır. Bununla kullarının hata ve günah işleyince kendinden uzaklaşmamalarını murad etmektedir. Hatta her günahın kulunu Rabbine yaklaştırmasını murad etmektedir. Böylece, kullarının günahını dahi onların lehine kullanmaktadır.

'Afuv ismi ilk defa, Allah Rasulü Medine'ye hicret eder etmez nazil olmuştur. Adeta ayağının tozuyla geldiği Medine'de Rabbi ona eşsiz benzersiz bir affedici olduğunu hatırlatmıştır. İşte o ayet:

ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝٦٠

"(Sözün özü) ***şudur ki; kendisine yapılan saldırıya misliyle karşılık veren kimse, bunun ardından yine insafsız bir saldırıya maruz kalırsa, Allah böyle birine kesinlikle yardım edecektir: elbette Allah, 'Afuv'dur, Ğafûr'dur.***" *(Hac 22:60)*

Bu ayet Mekkeli müşriklerin zulmüne uğradıktan sonra Hicret edip Medine'lerine kavuşan mağdurlara hitap etmektedir. Zımnen şöyle demektedir: Siz saldırıya uğradınız. Uğradığınız saldırıya misliyle karşılık verme hakkınız var. Ama asla

aşırı gitmeyin. Ola ki onlar sizin verdiğiniz karşılığı bahane edip tekrar saldırdılar. O zaman yine onlara misliyle karşılık verebilirsiniz. Fakat Allah'ın sınırsız bir affedici olduğunu da aklınızdan çıkarmayın. Eğer saldırganı cezalandırma konusunda hata yaparsanız, hemen kendinizden ümit kesmeyin. Allah'ın 'Afuv olduğunu unutmayın!

Burada özellikle düşmana karşı üstün konuma gelince affedici olmanın gerekliliği vurgulanıyor. Bunu, bu ayetin hemen önünde yer alan ayetin sonundaki Halîm isminden anlıyoruz. Zira Halîm ismi "cezalandırmada asla acele etmeyen" anlamına geliyor.

3.4. Allah hem 'Afuv'dur, hem Ğafûr'dur

Allah'ın affediciliğiyle kimse boy ölçüşemez. Zira yeryüzünün affı en çok seven insanını getirseniz, onun da bir affetme kapasitesi vardır. O kapasite dolduğunda affını esirgeyecektir. Allah'ın affının bir sınırı yoktur. 'Afuv isminin ait olduğu kalıp bu anlamı zaten verir.

İnsanlardan affetmeyi en çok sevenler dahi affa muhtaçtırlar. Hatta dün affetme makamında olanların yarın af dilendiklerine tarih çok şahit olmuştur. Firavun buna örnektir. İşte 20. yüzyılın bir takım diktatörleri ve zalimleri buna örnektir. Fakat affı sonsuz olan Allah hiçbir durumda affa muhtaç olmaz. Affa muhtaç olma ihtimali olanların affıyla, hiçbir zaman affa muhtaç olmayacak olanın affı aynı değildir. İlkinin affının ardında başka niyetler olabilir. Fakat Allah'ın affı katıksız aftır ve gerçek af da budur.

İlahi affın kulların affına asla benzemezliği, 'Afuv ve Ğafûr isminin birlikteliğiyle vurgulanır. Özellikle bu iki ismin birlikte geldiği ayetlerin ağırlıklı konusu, mü'minlerin kulluk yükümlülüğüdür. Allah'ın çok affeden ve çok bağışlayan olması, bu gibi ayetlerde şunu ima eder: Ey mü'minler! Kulluğa ilişkin emirlerde kusursuzluğu hedeflemeyin! Zira peygamberler de dâhil, şimdiye kadar kimse aldığı emri kusursuz yerine getirememiştir (80:23).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

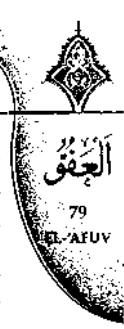
"Siz ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar, cünüpken de -seyahat (gibi yıkanmayı güçleştiren haller) hariç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın! Fakat eğer hastaysanız ya da yolculuk yapıyorsanız veya ihtiyaç giderdikten sonra yahut kadınlarla birlikte olmuşsanız ve üstelik su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprak alıp yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin! Unutmayın ki Allah 'Afuv'dur, Ğafûr'dur." *(Nisa 4:43)*

Bu ayet su bulunmadığında toprağın nasıl su yerine kullanılacağını (Teyemmüm) öğreten ayettir. Ayetin 'Afuv ve Ğafûr ismiyle bitmesi hayli anlamlıdır. Aynı zamanda abdest ve teyemmüm konusundaki her türlü vesveseye karşı da bir aşı hükmündedir. İnsan *abdeste* kulluk etmez, *abdestle* kulluk eder. Abdestle kulluk etmeyi bırakıp da abdeste kulluk edenler, ruhsal hallerinde teyemmüm etmekte zorlanırlar. Bu tipik bir şeytan ayartısıdır. Eğer şeytana Adem'e secde etmesi emredildiğinde şeytan "Ben senden başkasına secde etmem" deseydi, bu Allah'a isyan olurdu. "Teyemmüm benim içime sinmez; abdest alamıyorsam namaz da kılmam" demek de bir bakıma buna benzer.

Nisa suresinde iki ismin birlikte geldiği 99 ve 136. ayetlerle verilen mesaj da buna benzer mesajlardır.

3.5. Israr edilmeyen hatalarda O 'Afuv'dur, Ğafûr'dur

Geleneğin tortularını atmak zordur. İlk Kur'an nesli için de bu böyleydi. Kur'an'ın ilk muhatapları içinden, akleden ve hakikate kulak veren bir zümre iman etti. Vahye kulak vermek, ataların yolundan ayrılmak anlamına geliyordu. Onlar da birçok zorluğa göğüs germe pahasına bunu yaptılar.

Fakat iş bununla sınırlı değildi. İman edenlerden vahiy, iman ettikten sonra da safra atmayı sürdürmelerini istedi. Cahiliyye geleneklerini hayatın tüm alanlarından söküp atmak kolay olmuyordu. Allah ilk Kur'an nesline cahiliyye geleneklerinden kurtulmaları için 23 yıllık bir zaman dilimi vermişti. Onlar bu süreci en verimli bir şekilde kullanmaya gayret ettiler. Bu süreçte tökezleyenler de oluyordu. Bazı durumlara Nebi müdahale ediyor, onun da yetersiz kaldığı durumlarda vahiy olaya el koyuyordu. İşte 'Afuv ve Ğafûr isminin birlikte geldiği şu ayet, böylesi bir durumu resmediyor:

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝١ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝٢

"Doğrusu Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve nihayet (işini) Allah'a havale eden kadının başvurusunu kabul etmiştir; zira Allah ikiniz arasında geçen konuşmayı işitiyordu: Çünkü Allah her şeyi işitendir, her şeyi tarifsiz görendir. İçinizden "Sen bana annem kadar haramsın" diyerek eşlerinden ayrılanlara gelince: o kadınlar asla anneleri olamaz; onların anneleri yalnızca kendilerini doğuranlardır; ve şüphesiz onlar mantıksız, dahası düzme-koşma bir laf söylüyorlar: ama şüphe yok ki Allah, çok affedici, tarifsiz bağışlayıcıdır." *(Mücadile 58:1-2)*

Bu ayetin içinde yer aldığı sure, İslam öncesi dönemde gelenekleşmiş bir haksızlık ve ayrımcılık üzerinden kadına yönelik bir zulmü reddeder. Bu geleneksel zulüm, eşi anne yerine koyarak onu haklarından mahrum bırakma anlamına gelen *zıhar*'dır. Bu tür haksız uygulamaları yaşanmış bir örnek vesilesiyle mahkûm eden vahiy, uygulamayı sürdüren kimseye ceza olarak keffaret yükümlülüğü getirir.

Zıhar geleneğinin bu seferki mağduru Havle bt. Sa'lebe'dir. Eşi Evs b. Samit "Sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek *zıhar* yemini yapar. Daha sonra Havle'ye birliktelik teklif eder. Bu kez

de Havle onu reddeder ve "Hükmü Rasulullah versin" der. Kocası, "Ben söyleyemem" der. Havle olayı Allah Rasulü'ne taşır ve Nebi ile arasında şöyle bir konuşma geçer:

-Ya Rasulallah! O beni aldığında gençtim, güzeldim, alımlıydım. Ona birçok çocuk verdim, yaşım da ilerledi. O zaman sevdiğiydim, şimdi anası oldum: beni sokağa bıraktı.

-Sen ona haram olmuşsun.

-Vallahi talak vermedi!

-Haram olmuşsun, bu konuda bir şey inmedi!

-Bir daha düşün, kurban olayım ya Rasulallah!

-Kendi görüşüm böyle!

-Ama, bana muhtaç küçük bir yavrum var: eğer ona versem telef olur, yanıma alsam aç kalır.

-...

-Allah'ım! Halimi Sana, yalnız Sana havale ediyorum!

Bir müddet sonra Havle bu ayetlerin indiği müjdesini alır. İşte 'Afuv ve Ğafûr ismiyle biten bu ayetin iniş nedeni budur.

Bu bize iki şeyi gösterir:

Birincisi; bir şeyin atalar geleneği olması, onun meşruluğuna delil olamaz.

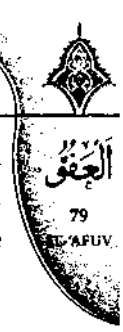
İkincisi; geleneğin ayartmasına kapılarak düşünülüp taşınılmadan işlenmiş günah ve hatalarda ısrar edilmezse, Allah onu bağışlamakta çok cömert davranır. Haberdar olunduğunda vazgeçildiği sürece, geleneksel uygulamaların affına ilişkin ayetler de bunu teyit eder (5:95; 3:155; 4:99).

4. 'AFUV OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Affedici olmak 'Afuv isminin tecellisidir

Esma-i hüsnadan her ismin bir yansıması olduğu gibi 'Afuv isminin de bir yansıması vardır. Elbette bu ismin yansıması sadece iradeli varlıklara yöneliktir. Zira affetmek iradeli varlıklara özgü bir erdemdir.

Evet, affetmek tartışmasız bir erdemdir. Zira affeden kendisine karşı yapılan bir haksızlığa misliyle karşılık verme yerine affetmeyi seçmiştir. Kendisine yapılana fazlasıyla karşılık vermek,

insanı mazlumken zalim durumuna düşürür. Kendisine karşı yapılana misliyle karşılık vermek, hakkını aramak ve almaktır. Kendisine karşı yapılana karşılık vermekten vazgeçmek ise meziyettir.

Mekke'de, Elçi ile birlikte mü'minler zulme maruz kaldılar. Alaya alındılar, aşağılandılar, iftiraya uğradılar, yıldırma kampanyalarına, tahkire, tezyife ve saldırıya maruz kaldılar. Bir kısmı yurtlarından zorla çıkarıldılar. Bir kısmı işkenceye tabi tutuldular. Bu uğurda bazıları canını verdi. İşte böyle zor bir ortamda, Allah Rasulü düşmanlık yapanlara misillemede bulunmadı. Buna imkânı vardı. Sanıldığı gibi, Allah Rasulü ve mü'minler Mekke'de şiddete misliyle karşılık vermekten mahrum değildiler. Bırakalım misliyle karşılık vermeyi, onlar meşru savunma haklarını dahi kullanmadılar.

Zira onlar benlik davasının peşinden değil, Allah davasının peşinden gidiyorlardı. Yüce bir davayı temsil ettiklerinin farkındaydılar. Temsil ettikleri davanın adı, "barış, esenlik, kurtuluş" anlamlarına gelen *İslam* idi. Onlar Müslüman olmakla, "barışın evrensel temsilcisi" olduklarının bilincindeydiler. Zira onlardan bunu isteyen, Müslüman olmalarını isteyen Kur'an'ın ta kendisiydi:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

"Sen af yolunu tut, iyi olanı emret ve haddini bilmezlere aldırma!" *(A'raf 7:199)*

Bu ayetin hemen önünde Allah'tan başkasına tanrılık yakıştırandan söz edildiğine göre, ayetin "cahiller" dediği güruh onlar. Burada kastedilen *cehalet* bir "bilmezlik" durumu değil, bir "kendini bilmezlik" durumudur. Yüce Allah, sevgili Nebi'ye, bu kendini bilmezlere karşı af yolunu tutmasını emrediyor. Ayetin hemen arkasından gelen ayet, bunun tersi bir tavrın zımnen "şeytanın ayartması" olduğuna işaret ediyor.

Sözün özü: Kur'an yolu af yolu, af yolu Kur'an yoludur.

4.2. Galipken de affedici olmak

Özellikle doğubilimcilerin sıkça dile getirdiği yanlış kanaatlerden biri de şudur: Hz. Peygamber ve mü'minlerin affedici tavrı, Mekke dönemi ile sınırlıdır. Medine'de bu tavrın yerinde yeller esmiştir.

Asla doğru değildir. Medine'deki savaşlar buna gerekçe gösterilecekse, bu da yanıltıcıdır. Bu savaşların hepsi de savunma savaşlarıdır. Mü'minler köklerini kazımak için üzerlerine gelen düşmanla savaşmışlardır. Mekke'nin fethi ve Huneyn de bunun istisnası değildir. Öyle olsaydı, Nebi ordusuyla Mekke'ye girerken, "Bugün intikam günüdür" diyen komutanını anında görevden almazdı. Çok daha önemlisi, Kur'an'ın af yolunu tutma emri Mekke ile sınırlı değildir. Medine Yahudilerinin, Hz. Peygamber'e ve İslam cemaatine karşı, her türlü entrikaya sarıldıkları bilinen bir hakikattir. İşte şu ayet, Yahudilere karşı da aynı şeyi emrediyor:

"Çok azı dışında hep onların ihanetine uğrayacaksın. Onları bağışla ve hoş gör! Çünkü Allah güzel davrananları sever." *(Maide 5:13)*

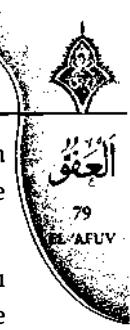
Kur'an'ın merkezi kavramlarından biri takva kavramıdır. Takvanın öznesi kulun kendisidir. Kur'an'da kullara isnat edilen takvanın faili hep kuldur. Bunun istisnası yoktur. Bu da takvanın insanın seçimi olduğunu, insan iradesine bağlı olduğunu gösterir. Kur'an takva sahibi insanın tarifini bakın nasıl yapıyor:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

"Onlar ki bollukta da darlıkta da infak ederler; öfkelerini kontrol altında tutarlar ve insanların hatalarını bağışlarlar; zira Allah iyilik edenleri sever." *(Âl-i İmran 3:134)*

Bağışlamayı, vermeyi, affetmeyi takvaya daha uygun sayan Kur'an, boşanan eşler arasında bile fedakarlıkta bulunmayı "takvaya daha uygun" olarak nitelendirmiştir (2:237).

Zannedilmesin ki affedicilik hep dışarıya karşı emredil-

miştir. Daha fazlası mü'minlerin kendi aralarındaki ilişki için emredilmiştir. İnsan Allah'ın affına mazhar olmayı ister. O halde kendisi de Allah'ın kullarına affedici olmalıdır.

Rabbimiz Elçi'sine, mü'minlerin kendisine karşı yaptıkları hataları affetmelerini emretmektedir. Zira onlar, Uhud öncesinde yapılan istişarede, Hz. Peygamber'i meydan savaşına zorladılar. Oysa Nebi farklı düşünüyordu. Ama istişare sonucuna uydu ve düşmanı şehir dışında karşıladı. Fakat onu buna ikna edenler, savaş sırasında ilk dağılanlar arasında yer aldılar. İşte bunun üzerine şu ayet indi:

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Ama eğer onlara karşı katı yürekli davransaydın, kesinlikle senden uzaklaşırlardı: Şu halde onları affet, affedilmeleri için de dua et ve yönetim işinde onlarla istişare(ye devam) et! Artık kararını verdiğin zaman da, Allah'a güven! Çünkü Allah kendisine güvenenleri sever." *(Âl-i İmran 3:159)*

5. 'AFUV OLAN ALLAH'A DUA

Ya 'Afuv, Ya Allah!
Affı sınırsız, bağışı sonsuz olan Sensin!
Affetmekten bıkıp usanmayan Sensin!
Kirlenen insanın yüreğini yıkayan Sensin!
Ve Sen, kulunu af dilediği için ödüllendirensin!
Bizi affından mahrum eyleme Allah'ım!

Ya 'Afuv, Ya Allah!
Yüzümüz yok, ama affına payan yok diye geldik
Günahımız çok, ama bağışın daha çok diye geldik
Rahmetin, mağfiretin, merhametin hak diye geldik
Bizi affından mahrum eyleme Allah'ım!
Ya 'Afuv, Ya Allah!
İster kabul et, ister kov, Sana geliriz.
İster lûtfet, ister kahret, Sana geliriz.
İster ödül ver, ister ceza ver, Sana geliriz.
Bizi affından mahrum eyleme Allah'ım!

Âmin!

اَلتَّوَّابُ

80

ET-TEVVÂB

Tevbe edene yönelen
Kullarını tevbeye yönelten
Tevbeleri her daim kabul eden

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Et-Tevvâb, Allah'ın Kur'an'da yer alan esma-i hüsnasındandır. Allah'a isnatla isim formunda bir yerde gelir. Tevbe edene affıyla yönelen, kullarını tevbeye yönelten, tevbeleri günahın sayısına, sıklığına, türüne ve çokluğuna bakmaksızın her daim ve her yerde kabul eden eşsiz benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

T-v-b kökü, "geri dönmek" (*rucû'*) anlamına gelir. *Tâbe ilâ*, "gittiği yanlış yoldan pişman olup geri döndü" demektir. *Tâbe 'alâ*, Allah için kullanıldığında "pişman olarak yanlıştan dönen kimseye merhametiyle mukabele etti" anlamına gelir. Bu kalıp oruca dair olan Bakara 187'de "ibadetin külfetini hafifletmek" vurgusuyla kullanılır.

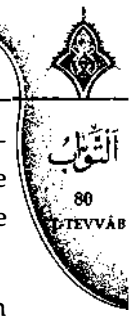
Tâib, "tevbe eden", *metâb* ***"pişmanlıkla yanlıştan dönüş"*** (13:30) demektir.

Yakın anlamlılar olan *tâbe*, *enâbe* ve *âbe* arasında fark vardır. Bazılarına göre *tevbe* geri dönüşün başı, *evbe* sonu, *inâbe* ise bu ikisi arasındaki köprüdür. Cezadan korktuğu için dönen *tevbe* sahibidir. Ödülü hak etmek için dönen *inâbe* sahibidir. Fakat ödül ve cezadan dolayı değil de, sırf ilahi emre uymak için dönen ise *evbe* sahibidir.

Tevbe ile *i'tizar* (özür dileme) arasında fark vardır. Tevbe özür dileme yerine geçer, fakat özür dileme tevbe yerine geçmez. Onun için Allah'a *tevbe*'den söz edilmiş fakat Allah'a *i'tizâr*'dan söz edilmemiştir.

Tevbe ile "pişmanlık" anlamına gelen *nedem/nedâmet* arasında fark vardır. Tevbe edilen şey her zaman çirkin olan şeydir. Fakat pişman olunan şey her zaman çirkin değildir. İnsan özünde güzel bir şey yaptığı için de pişman olabilir. Müsrife bağışta bulunmak bu kabildendir.

Tevbe ile "bağışlanma dilemek" anlamına gelen *istiğfar* arasında fark vardır. Tevbe kötülükten vaz geçmek, istiğfar yapılan kötülüğün tutulan kaydından vaz geçmesi için Allah'a yalvarmaktır.

Tevvâb, mübalağa ile ism-i faildir. Ğaffâr, Fa'âl, Kâhhâr esması ile aynı kipe sahiptir. Kul için kullanıldığında "daima tevbe eden", Allah için kullanıldığında "kendisine tevbe için yönelene mukabele eden" anlamına gelir.

Et-Tevvâb olan yalnızca Allah'tır. O, kendisine yönelen günahkâra yönelmekten bıkıp usanmayan, her zaman ve zeminde, her durum ve şartta, kaç kez günah işlediğine, kaç kez tevbesini bozduğuna, kaç kez kapısına geldiğine bakmaksızın, kuluna eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz rahmet ve şefkatiyle yönelendir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah kuluna nasıl yönelir?

Allah'ın Tevvâb oluşu, Allah'ın kuluna ziyadesiyle yönelmesidir. Allah kuluna niçin yönelir?

Zira Allah Rahman ve Rahim olandır. Kendi zatını sevgi ve merhamet ile tanıtan bir yaratıcının, kuluna yönelmesinden daha doğal ne olabilir? O'nun kullarına olan sevgi ve şefkati, bir annenin evladına olan sevgi ve şefkatinden sonsuz kat daha büyüktür. Bir annenin evladına yönelmesi için ilave bir sebebe ihtiyacı yoktur. Annelik bunun için bizatihi bir sebeptir. Kuluna şefkati hiçbir anneyle kıyaslanmayacak kadar büyük olan Allah'ın, kullarına yönelmesi de öyledir. Fakat rahmeti sonsuz olan Allah, kulunun kendine yönelişi için çeşitli sebepleri seferber etmiştir. Kulun pişmanlığı, o pişmanlığın nedeni olan duygular, o duyguların yan etkisi olan günahlar, seferber edilen bu sebepler zincirine dâhildir.

Günah Allah'tan gafil olmak, tevbe Allah'ı hatırlamaktır. Rabbimiz zatını et-Tevvâb olarak isimlendirmekle, hiçbir kulunu peşinen gözden çıkarmadığını ifade buyurmaktadır.

Allah kuluna nasıl yönelir?

1. Kulun varoluşu Allah'ın Tevvâb isminin tecellisidir: Tüm varlık gibi, insan da Allah'ın var eden yönelişi sayesinde varlık sahibi olmuştur.

2. Kulun tevbe için Allah'a yönelişi, Tevvâb isminin tecellisidir: Eğer kul günah işledikten sonra Allah'a yönelebiliyorsa, bu O'nun Tevvâb oluşu sayesindedir. Eğer O Tevvâb olmasaydı, kul O'na yönelmezdi. Yönelince hiçbir şey değişmeyecekse, insan neden Allah'a yönelsin ki?

3. Allah'ın, kendisine yönelen günahkâr kula rahmetiyle yönelmesi, Tevvâb isminin tecellisidir: Bu, Tevvâb isminin has tecellisidir. Tevvâb ismi, asıl bu tecelli için vardır.

Tevvâb ismindeki mübalağa, taşıdığı anlama "çok" vurgusu katar. Bu çokluğun üç muhtemel anlamı vardır:

1. Günahkâr kulun kendisine yönelişi ne kadar çok olursa olsun, Tevvâb olan Allah'ın o kuluna yönelişi *daha çok*tur.

2. Günahkâr kulun kendisine yönelişinin azlığına bakmaz, Tevvâb olan Allah ona *çokça* yönelir.

3. Kul Allah'a sadece pişman olmuş bir günahkâr vasfıyla yönelir, Tevvâb olan Allah ise kulunun sadece cezasını affetmek için yönelmez, onun yönelişini *çokça* ödüllendirmek için de yönelir. En cömert olan verince, *en çok* verir.

Tevbe eden kul, tevbesiyle şu mesajı vermiş olur:

1. Ben kulum, kusurluyum. Kusurumun farkındayım. Hem günah işleyip hem günahsızmış gibi davranmaktan Sana sığınıyorum.

2. Sen Tevvâb olan Allah'sın. Mükemmel ve kusursuz olan Sensin. Sana yönelen kula rahmetinle yönelirsin. Bunu da biliyorum.

3. Senin rahmet denizinde ruhumu yıkamak için Sana yöneliyorum. Günahımı İbis gibi savunup şeytan olmak istemiyorum. Âdem gibi tevbe edip adam olmak istiyorum.

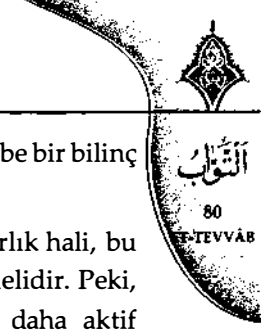
2.2. Tevbe bir bilinç yenilemedir

Tevbe, bir özeleştiridir.

Tevbe, çıktığı yola geri dönmektir.

Tevbe, iradenin güdülere galip gelmesidir.

Tevbe bir değişim iradesi beyanıdır. Tevbe eden, "Ben değişeceğim" demiş olur.

Tevbe, bilincin bilinçsizliği yenmesidir. Zira tevbe bir bilinç yenilemedir.

Bilinçle günah birleşemez. Bilinçlinin günahkârlık hali, bu yüzden geçici bir bilinç kaybı olarak değerlendirilmelidir. Peki, bilinçliyse niçin günah işliyor? Güdüler bilinçten daha aktif olduğu için. Bir başka ifadeyle, bilinç pasif kaldığı için. Şu halde yapılması gereken şey bellidir: Güdüleri bilincin değil, bilinci güdülerin öznesi yapmak. Bu da bilinç yenilemekle olur. Ve bir bilinç yenileme olan tevbe, işte bu yüzden çok önemlidir.

Tevbe ile yenilenen bilinç, günah işlemeden önceki bilinçten daha keskindir. Bu keskinliğin sahibine kazandırdığı şey teyakkuz halidir. Teyakkuz halinde olan insan, tehlikeyi daha çabuk sezer. Duyuları daha hassastır. Kalbin gözü ve kulağı daha keskindir. Yenilenen bilinci sayesinde o kişi, günah işlemeden önceki halinden daha tecrübelidir. O günahı işlemeden önceki acemiliğini atmış, yaptığı tevbe ile günahın olumsuzluğunu sıfırlamıştır. Tevbe etmiş bir günahkâr, yenilediği bilinç sayesinde, günah işlemeden önceki halinden daha üst bir mertebeye çıkmıştır. O mertebe *kendini bilme* mertebesidir.

Sınanmamış insanın karnesi olmaz. İmtihan geçirmemiş insana not verilmez. Günahların tamamı, imtihan sırasında düşülen çukurlardır. O çukurlardan tevbe ile çıkan insan, hayat adlı bu ömürlük koşuda, düştükten sonra kalkmayı öğrenen insandır. Böyle birinin deneyimi, hiç düşmemiş biriyle asla kıyaslanamaz. Zira hiç düşmemiş birinin düştükten sonra kalkması yüzde elli ihtimaldir. Kalkabilir de, kalkamayabilir de. Ama düşüp kakan biri kalkmayı öğrenmiş biridir. Dahası, düşmemeyi öğrenmiş biridir.

İşte tevbe, bu yüzden bilinç tazelemektir. Bilincini tevbe ile tazeleyen insanların farkını görmek isteyen ilk Kur'an nesline baksın. Yedi göbek Müslüman dedelerin sulbünden gelen insanlarla, müşrik babaların ve annelerin sulbünden gelen sahabe nesli arasındaki bariz farklardan biri de budur. Aynı farkı günümüzde, İslam'ı emek vererek ve yana yakıla arayarak bulmuş mühtedilerle yedi göbek Müslümanlar arasında da görmek mümkündür.

İşte böyle bir bilinç yenileme, sahibini imandan ihsan mertebesine çıkarır. İki mertebe arasında ince bir fark vardır. İman ehli işlediği günah için tevbe eder, ihsan ehli kalbinden geçen kötü duygu için tevbe eder.

2.3. Tevbe ile "günah çıkarma" arasındaki fark

Tevbe ile günah çıkarma çok farklı iki şeydir. Bu ikisi arasında derece değil mahiyet farkı vardır. Günah çıkarma, bir itiraf olayıdır.

İtiraf dışa dönüktür, tevbe içe dönük. İtiraf sözlü bir bildirimdir; bin bir türlü hesabın eseri olabilir. Tevbe ise kalbin istikamet açısını doğrultmasıdır.

İtiraf genellikle ya zorlayıcı bir *tehdide*, ya da yağlı bir *teşvike* dayanır. Ama her neye dayanırsa dayansın, itiraf itirafçının nesneleşme sürecinin bir sonucudur. Bu süreç itirafçının kimlik ve/veya kişilik kaybının doğal sonucudur.

Bu nedenle itirafla "itibar" çok zor bir arada bulunurlar. İtiraf ettiren tarafın gözünde itirafçının hiçbir değeri olmaz. İtirafçı mevcut kimliğini reddeder, fakat itirafı ona bir başka kimlik kazandırmaya yetmez. Daha 'ileri' adım atması, genellikle karşı taraf için meccani tetikçilik yapması beklenir. Çünkü itiraf ettirenle eden arasındaki mekanizma genellikle böyle işler. Bu nedenle tarih boyunca itiraf yoluyla kendisine günah çıkarılan papazlardan birçoğu, devletlerin gizli muhbir kadrosu olarak istihdam edilmişlerdir.

Tevbe öyle midir ya?

Tevbe bir tehdit ya da teşvike dayanmak durumunda değildir. Çünkü gerçek tevbenin yegâne teşvikçisi vicdandır. Sahibini yerinde durmaz eden, onu yanlıştan vazgeçirmeye çalışan, kötüden rahatsız olduğunu sahibine sızlayarak, inleyerek, ünleyerek bildiren vicdan.

Bu nedenle tevbe ilk hareketini içerden alır. Onun için de itirafçıda olduğu gibi tevbe edende kaçınılmaz bir nesneleşme süreci yaşanmaz. Aksine layıkıyla yapılmış her tevbe, vicdanın sesini dinlemek anlamına gelir. Her tevbe bir bilinç tazeleme olduğu için, aynı zamanda bir "özneleşme" sürecidir. Yani, kendine dönme, kendini bilme, kendini bulma sürecidir.

Tevbekarla itirafçı arasındaki fark özne-nesne farkıdır. Bu fark aslında tevbenin muhatabı olan Allah'la, itirafın muhatabı olan odak arasındaki farktan kaynaklanır. Allah'ın tevbeden hiçbir çıkarı yoktur, itiraf ettirenin ise itiraftan çıkarı çoktur. Hele bu itiraf "ideolojik bir günah çıkarma seansına" dönüşmüşse... İtirafçıyı söyletenler kendilerini hayli tahrik eden itiraflarla karşılaşmışlarsa... Dahası, böylesine çalmadan oynayan itirafçı kırk küpte bir çıkar cinsindense... Bu takdirde itiraf istismar için bulunmaz bir fırsata dönüşür ve şölen başlar.

Özetle tevbe edilen makam iradeyi ödüllendirir, itiraf edilen makam iradesizliği ödüllendirir.

Pavlus Hıristiyanlığına göre, Hz. İsa'ya inanmak insanın günahlarının bağışlanmasının garantisidir. Fakat İslam'da Peygamber'e iman, imanın sadece bir unsurudur. Bu, kişiye günahlarını bağışlama garantisi vermez. Kilise, "günah bağışlama" tekelini elinde tutan kurumdur. İnsan günahı Tanrı'ya karşı işler, fakat Kilise kendini Tanrı'nın yerine koyarak günah bağışlamaya kalkar. Kilise zaman içinde bunu bir ticarete dönüştürmüş, para karşılığı satılan "günah bağışlama belgesi" (endüljans) ihdas edecek kadar işi ileri götürmüştür.

İslam'da günahkârın doğrudan Allah'a yaptığı tevbe ve istiğfar vardır. Fakat Hıristiyanlıktaki anlamıyla bir "günah çıkarma" asla yoktur. Zira bu işlemi yapan bir ruhban sınıfı ve kilise kurumu yoktur. Bunun için herhangi bir insana günahı itiraf gibi bir durum da söz konusu değildir. Zira İslam'da Allah ile insan arasında hiçbir aracı kurum ve kişi yoktur. Ne kilise, ne ruhban sınıfı, ne din adamı, Rabbi ile kulu arasına girip Tanrı adına affetme yetkisi kullanamaz.

Bu anlamda tasavvufun içine sızmış olan "tevbe alma" uygulaması bir Hıristiyanlık serpintisidir. Hıristiyanlardaki ruhban sınıfının bir benzeri, mistisizm yoluyla Müslüman kültürüne taşınmıştır. Kaçınılmaz olarak bu ilk adımın ardından ikinci bir adım daha gelecektir: Kilise'ye ait "günah çıkarma" uygulamasının "tevbe alma" adı altında Müslüman kültürüne taşınması... Nitekim sonuç da böyle olmuştur.

İlahi kelam tevbeleri kabul eden Tevvâb'ın yalnızca Allah olduğunu söyler. Bu, tevbede her türlü aracılığın reddi anlamına

gelir. Allah ile kul arasında tevbe için aracılık görevi Nebi'ye bile verilmemiştir. Bu böyleyken, Hıristiyanlıktaki "günah çıkarma" seremonisini "tövbe alma" adı altında Müslüman kültürüne taşımak, Pavlus'un Hz. İsa'nın mesajına yaptığını Hz. Muhammed'in mesajına yaparak "İslam'ın Pavlus'u" olmaktır.

2.4. Tevbe ve istiğfar nedir, nasıl yapılır?

Tevbe, "geri dönmek" demektir ve insanın yörüngeden çıkan iç dünyasının Allah'ın oturttuğu yörüngeye yeniden yerleştirilmesini ifade eder.

İstiğfar, "Allah'tan af dileyip o günahı hiç işlememiş saymasını isteme" demektir.

Tevbe ve *istiğfar* iki aşamalı bir Allah'a yöneliş eylemidir. *Tevbe*, günahtan vazgeçip hakikate dönüş aşamasını; *istiğfar*, günahın cezasından vazgeçmesi için Allah'a yalvarma aşamasını temsil eder.

Kur'an'ın günah konusundaki öğretisi özetle şudur: Hiçbir günah Allah'ın affından büyük değildir. Hiç kimse, O'nun affından büyük günah işlediği duygusuna kapılmamalıdır. Günahtan çok daha büyük günah olan iki şey vardır:

1. Günahına karşı kayıtsızlık ve aldırmazlık.
2. Günahının affı hususunda umutsuzluk.

Günahına kayıtsızlık ve aldırmazlık, tüm günahların en kötüsüdür. Günahının affı hususunda umutsuzluk ise, Allah'tan umut kesmektir. Hz. Peygamber'in tesbitine göre; Allah'ın insana olan şefkati, bir annenin bebeğine olan şefkatiyle kıyaslanmayacak kadar fazladır. İlahi şefkati şu ayet çok iyi resmeder:

"Ey hadlerini aşıp kendilerini israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden asla umut kesmeyiniz! Allah bütün günahları affedebilir: Çünkü O, evet O'dur sınırsız bağışlayıcı olan, merhamet kaynağı olan!" *(Zümer 39:53)*

Tevbe ve istiğfarın şartı samimiyet ve içtenliktir. Bir daha o günaha dönmeme azmi ve niyeti, günahın affında en önemli unsurdur.

İslam'da Allah'tan başka günahı bağışlayan her hangi bir merci veya ruhban sınıfı yoktur. Konumu ne olursa olsun, hiçbir müslümanın günahı bağışlamak gibi bir yetkisi yoktur. Buna Hz. Muhammed'in kendisi de dâhildir. Kur'an herkesle birlikte bizzat Peygamber'in kendisine de ***"günahından dolayı Allah'tan af dile"*** (47:19) çağrısı yapar.

Hz. Peygamber kimsenin günahını bağışlayamaz, fakat başkalarının günahının bağışlanması için Allah'a dua edebilir (3:159). Buna rağmen dua ettiği kişi bağışlanmayı hak etmiyorsa, onun bağış talebi bir şeyi değiştirmez. Hatta bağışlanma talebinden dolayı Rabbinden azar işittiği bile olur (9:84).

Sözün özü: Her insan günahlarını yalnızca Allah'a itiraf etmeli ve Allah'tan affedilmeyi dilemelidir. Zira insanların ayıp ve günahlarını istismar etmeyen tek merci Allah'tır. Allah dışında herkes, insanların ayıp ve günahlarını onlara karşı kullanabilir, istismar edebilir.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Tevvâb ismi

T-v-b kökünden türetilmiş kelime sayısı Kur'an'da 87'dir. Bu sayının yaklaşık dörtte üçü fiildir. Bu da tevbenin eylem oluşuna, günaha bağlı olarak azalıp çoğalışına, Tevvâb isminin tecellisi için tevbe fiilinin gerekliliğine delalet eder.

Tevvâb ismi ilki Bakara 37 olmak üzere, Kur'an'da 11 yerde gelir. İstisnasız hepsi de Allah'a isnatla gelir. Bu da et-Tevvâb isminin esma-i hüsnadan olduğuna delalet eder.

11 Tevvâb isminden altısı *et-Tevvâb* şeklinde belirli formda gelmiş, beşi ise *Tevvâbun/Tevvâben* şeklinde belirsiz gelmiştir. Belirli gelişi, Allah'ın mutlak anlamda Tevvâb olduğuna, başkasının asla tevbe mercii olamayacağına delalet eder. Belirsiz gelişi de, O'nun tevbe edenlere yönelişinin tecellilerine akıl sır ermeyeceğine delalet eder.

Bu ismin geldiği tüm sureler Medeni surelerdir. Geldiği sureler dikkate alındığında, ismin iniş süreci, Medine döneminin on yılının tümüne de yayılmıştır. İlk geldiği yer hicretin hemen

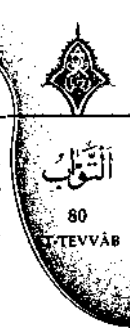
ardına yerleştirilen Bakara 37, 54, 128 ve 160. ayetlerdir. Dört kez olmak üzere en çok geldiği sure de budur. Daha sonra iniş sırasıyla Nur 10, Nisa 16 ve 63, Nasr 3, Hucurât 12 ve en son olarak da Tevbe 104 ve 118'de yer alır.

Tevvâb ismi, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Medeni bir isimdir. Mü'minler Mekke'de muhalefette idiler. Ellerinde devlet, servet, güç, iktidar, kurum, ordu vs. gibi hiçbir imkân olmadığı için hatayı da az yapıyorlardı. Fakat Medine'de devlet, güç, iktidar ve orduya kavuştuklarında, ahkâm ayetleri birbiri ardına indi. Bu yoğun emir ve nehiy karşısında hata yapma ihtimalleri arttı. İşte bu noktada onlara Allah'ın "tövbeleri çokça kabul eden" bir *Tevvab* olduğunun sıkça hatırlatılması gerekiyordu.

Vahyin iniş sürecinde Tevvâb isminin Medeni olmasıyla muhataplara şu mesaj veriliyordu: Ey iman edenler! Hicretten sonra iktidarla sınanıyorsunuz. İktidar insana çok hata işletir. Güç insana yanlış yaptırır. Bu yüzden günaha bulaşırsanız, aman günahta ısrar etmeyin! Hemen pişman olup Allah'a yönelin! Ey inkârda ısrar edenler! Tevvâb olanın tevbe kapısı daima açıktır. Durmayın, tevbe edin! Şeytan sizi, "Bak, mü'minler mağdur ve muhalifken her türlü günahı işlediler; mü'minler iktidara gelince, iktidara yanaşmak için pişman rolü oynuyorlar" yollu ayartabilir. Bu şeytanın sağdan gelişidir. Sakın aldanmayın. Allah'ın Tevvâb olduğunu asla unutmayın! Unutmayın, ilahi rahmet sizi de kuşatır.

Tevvâb ismi sadece bir yerde tek başına gelir. O da Nasr suresinin 3. ayetidir. Dokuz yerde Rahîm ismi ile birlikte gelir. Tevvab ve Rahîm isim çiftlerinin hepsi de, müminlere hitap eden bağlamlarda yer alır. Tüm ayetlerde, açıkça ya da zımnen, muhatabı tevbeye davet vardır. Hepsinde de, Tevvab ismi Rahîm isminden önce gelir. Bununla verilen mesaj şudur: O, tevbe edenin tevbesini en yüksek düzeyde kabul eder. Fakat sadece tevbeyi kabul etmekle kalmaz, tevbe edene bir de Rahîm ismiyle yönelerek onu merhametine muhatap kılar.

Tevvâb ismi Nûr 10'da Hakîm ismi ile birlikte gelir. İki isimden Hakîm, "Neden insanın günah işlemesine izin verdi?" veya "Yeryüzünde günah işleme yeteneğine sahip bir varlığı

neden yarattı?" sualinin cevabıdır: Zira O Hakîm'dir. Hikmeti vardır. Günahın olmadığı bir yerde irade, iradenin olmadığı bir yerde insan, insanın olmadığı bir yerde ise ilahi sıfatlar tecelli etmezdi. İnsan günah işleyebilen bir varlıktır. Bu doğru. Ama aynı zamanda Allah da, tevbe kapısını hep açık tutan ve tevbeleri kabul eden bir İlah'tır (24:10). Bu da doğru.

3.2. Allah tevbelerin tek mercii olan Tevvâb'tır

Şu bir gerçek ki, Yüce Allah'ın rahmeti gazabını kuşatmıştır (40:3; 42:25).

Tevvâb olan Allah, günahlarından kurtulmak isteyen her mü'minin yegâne tevbe merciidir. Tevbede tevhîd, O'ndan başka tevbe mercii olmadığına imandır. Tevbelerin tek kabul mercii vardır, o da Allah'tır. Mesela bir mü'min âlemlere rahmet Hz. Muhammed'e tevbe edemez. Bu, ilahi kelamın inşa ettiği Allah tasavvuruna aykırıdır. Zira bizzat Nebi'nin kendisi tevbe kabul etmekle değil, günahına istiğfar etmekle emrolunmuştur (40:55; 47:19). Zira Allah sadece sıradan mü'minlere değil, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Rasul'üne de istiğfar etmesini, Tevvâb ismiyle biten Nasr suresinde emrediyor:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

"Durma, tesbih et Rabbini hamd ile birlikte ve O'ndan bağışlanma dile; zira yalnız O'dur Tevvâb olan!" *(Nasr 110:3)*

Rasulullah, vahiyle diyaloga girerek Nasr suresini namazda okuduğunda şöyle mukabele ederdi: *"Rabbimiz! Seni hamd ile tesbih ederim; bana mağfiret et!"*[1] *Hz. Peygamber "Kalbime bazen anlık bir gaflet gelir de, ben Rabbimden yüz defa bağışlanma dilenirim"*[2] buyurur.

Tevbeleri yalnızca Tevvâb olan Allah kabul eder. O'nun dışındakinin tevbeden tek nasibi, O'na tevbe etmektir. Kimse O'nun adına insanlardan tevbe almaya yeltenmemelidir. Bu, O'nun Tevvâb isminden rol çalmaya kalkmaktır. Allah'tan her türlü rol çalma teşebbüsünü ilahi vahiy, "şirk" adıyla mahkûm etmiştir.

[1] Buhârî.

[2] Müslim, *Zikr* 48, 12

Tevbe etmesi emredilen Nebi'ye, tevbesinin kabul edileceği de müjdelenir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

"Doğrusu şu ki: Allah, Peygamber'in, muhacirlerin, ensarın tevbelerini, içlerinden bir kısmının kalbinin kaymaya yüz tuttuğu bir durumun ardından, kabul etti. Evet, onların tevbelerini kabul etti; çünkü O'nun sınırsız şefkat ve merhameti, onları da kuşatır." *(Tevbe 9:117)*

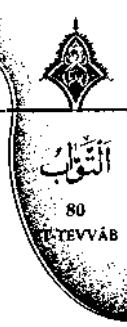
Esma-i hüsna içinde Medeni isimlerden biri olan Tevvâb ismi, geldiği hemen tüm yerlerde sahabe neslinin günah ve hataları bağlamında gelmiştir. Hz. Aişe'ye iftira olayı yaşanmış, bu iftira ağır bir imtihan olmuştur. Bazıları bu imtihanda sınıfta kalmıştır. İşte Tevvâb ismiyle biten şu ayet, ilk Kur'an nesline hatadan dönmenin erdem olduğunu, pişman olanın affedileceğini müjdelemektedir:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

"(Düşünsenize bir), ya Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti bulunmamış olsaydı? Şüphesiz Allah'tır Tevvâb olan, Hakîm olan." *(Nûr 24:10)*

3.3. Tevbeye icabet edenlere af müjdesi

İlk Kur'an nesline yönelik "Allah'a tevbe ediniz!" veya "İşlediğiniz hata ve günahtan pişman olup Allah'ın yoluna geri dönünüz" (*tûbû ilallah*) emirleri Kur'an'da birden fazla yerde gelir. Bunların her birinin münasebeti farklıdır. Mesela bu çağrılardan biri "tesettür ayeti" olarak bilinen Nûr 31'in sonunda gelir. Bir başkası Hz. Peygamber'i üzen eşlerine hitap eden bir pasaj içinde, Tahrim 8'de gelir.

Bu örnekler, ilk Kur'an neslinin insani ilişkilerini terbiye etmeyi amaçlamaktadır. Onlara yönelik "Allah'a tevbe ediniz!" emri, "Bu konuda gittiğiniz yol yol değil, tez oradan dönün!" anlamına gelmektedir. Bunların yanına konulacak ayetlerden biri de Tevvâb ismiyle biten Hucurât 12'dir. Zira bu ayet mü'minlere ahlaki öğütler veren ve onlara gıybet, dedikodu, ayıp arama, aşağılama, itibarsızlaştırma gibi ahlaki düşüklükleri yasaklayan bir ayettir.

Tevbeye davet işin bir boyutudur. Bir de, bu davete icabet edenlere verilen müjdeler var. O müjdelerin başında tevbe edenlerin affedileceğine dair müjde geliyor:

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝٣٩

"Bu zulmü işledikten sonra kim tevbe eder ve kendini düzeltirse, hiç kuşkusuz Allah da onun tevbesini kabul eder; zira Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet kaynağıdır." *(Maide 5:39)*

Allah'ın tevbesini kabul edeceklerinin başında, bir *cahillik* yapıp yanlışa sapanlar gelir. Kur'an tam da "cahillikle" (*bi-cehâletin*) ibaresini kullanarak, bir cahillik yapan günahkarların tevbesinin kabul edileceği müjdesini verir (6:54; 4:17).

Burada, "Tevbesi kabul edilmek ne demektir?" diye sorulabilir.

İlahi vahiy bunun cevabını da verir. O cevaba geçmeden vurgulanması gereken husus, bizzat tevbenin kendisinin bir ödül olduğu gerçeğidir. Zira tevbe, bir değişim iradesi beyanıdır. Tevbe eden, "Ben değişeceğim!" demiş olur. Değişmenin ilk şartı, değişeceğine dair irade ortaya koymaktır. Nasıl ki ferdin değişimi toplumsal değişimin şartı ise (11:11), değişim iradesi de şahsi değişimin şartıdır. İşte bu şartı yerine getirip de kendini değiştirme iradesi sergileyene, Rabbimiz şu muazzam müjdeyi vermektedir:

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝٧٠ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ۝٧١

"Ancak kim tevbe eder, (yürekten) inanır ve sorumlu davranırsa, Allah işte böylelerinin kötü gidişatını iyi gidişata tebdil edecektir: Hem zaten Allah merhameti sınırsız bir bağışlayıcıdır. Kaldı ki her kim tevbe eder ve sorumlu davranırsa, işte sadece böyleleri Allah'a gereği gibi yönelmiş sayılacaktır."

(Furkan 25:70-71)

Kulun Allah'a tevbesi yanlıştan vazgeçip doğruya yönelmesidir, Allah'ın kula tevbesi ise kuluna rahmet ve şefkatiyle yönelmesidir. Allah bir kuluna yöneldiği zaman, esmasının özel tecellilerine onu mazhar kılar. Tıpkı karanlıkta önünü göremeyen birinin önüne ışık tutulunca yolunu görür hale gelmesi gibi, o da önünü görmeye ve sırat-ı müstakimde yol almaya başlar. O yol onu cennete götürür. Tevbe edenlere cenneti müjdeleyen ayetin söylemek istediği hakikat de budur:

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۝٦٠

"Ancak tevbe edenler, doğru ve erdemli davranış sergileyenler müstesna. İşte bunlar cennete girecekler ve en ufak bir haksızlığa uğratılmayacaklar." *(Meryem 19:60)*

3.4. Âdem'i adam eden tevbesiydi

Bakara 30-39. âyetler arasında Âdem-İblis kıssası anlatılır. Kıssanın tarafları olan Âdem günahını itiraf edip adam olmanın sembolü, İblis günahını savunup şeytan olmanın sembolüdür. Kıssada Âdem ve şeytan üzerinden, hatayı bilmek ve hatayı savunmak ele alınır. Verilen mesaj açıktır: Âdemoğlu'ndan Allah hatasızlık beklememektedir. Zira Âdem'in geçici cennetinde bile imtihan ağacı varsa, cennet olmayan dünya hayatı baştan sona imtihan ağaçlarıyla doludur. Âdem Âdemoğlu'nu, yasak ağaç Allah'ın insan için çizdiği sınırları, şeytan ayartıcı güdüleri temsil etmektedir. Kıssanın verdiği müjde, tevbe kapısının her daim açık olmasıdır. Allah insandan hatasızlık beklememektedir. Allah'ın insandan beklediği şey, hatasını itiraf edip affına

yönelmesidir.

Âdem'i adam eden tevbesidir, İblis'i şeytan eden tevbe etmemesidir (2:37). Âdem işlediği günahın sorumluluğunu üstlendiği için affa nail olmuş ve yeryüzünün halifesi seçilmiştir: ***"(Âdem) ben nefsime zulmettim"*** dedi (7:23).

Kur'an'a göre şeytan tercihinin sorumluluğunu üstlenmeyip Allah'a yıktığı için şeytan olmuştur. İşte şeytanın kendi sorumluluğunu üstlenmeyip Allah'ı suçladığını beyan eden ayetler:

"Rabbim, dedi; sen beni saptırdın, bunun için ben de yeryüzünde (kullarına günahları) süslü püslü göstereceğim ve kesinlikle onların tümünü yoldan çıkaracağım." *(Hicr 15:39)*

"Madem beni yoldan saptırdın; onları saptırmak için senin dosdoğru yoluna oturacağım" *(A'raf 7:16)*

Pavlus Hıristiyanlığı, Âdem'in işlediği günahtan insanoğlunun tümünü sorumlu tuttu. Birinin günahından onu işlemeyenleri sorumlu tutan Hıristiyanlık, aynı mantığı ilk günaha keffaret meselesinde de yürüttü. Bu anlayışa göre İsa, insanlığın günahına keffaret olarak çarmıhta can vermişti. Teslisçi Hıristiyanlık, "ilk günah" anlayışında yaptığı yanlışı, "keffaret" anlayışında da ortaya koymuştu. Babanın günahından evladı sorumlu tutmak neyse, evladın acısını babanın günahına keffaret saymak da aynı şeydi.

Kur'an'a göre babanın günahı evladı bağlamaz. Kur'an sorumluluğun şahsiliğini açık ve net biçimde söyler: "Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu yüklenmez." (35:18) İnsan, günahkar olarak dünyaya gelmez. Kur'an Hz. İbrahim gibi büyük bir peygamberin babasının put yapımcısı bir putperest (6:74), Hz. Nuh'un oğlunun inkârda inat eden bir kafir olduğundan söz eder (11:42-47). Bu tarihi örneklerle amaçlanan şeylerden biri de, sorumluluğun şahsiliği ilkesidir.

3.5. Toplumsal tevbeye davet

Tevbe ahlaki bir sorumluluktur. Ahlak bireyle sınırlı değildir. Toplumsal davranışların da ahlaki olanı ve olmayanı vardır. Şu halde, ferdi tevbeden söz ettiğimiz gibi, toplumsal tevbeden de söz edebiliriz.

Bireysel özeleştiri ferdi bir tevbe olduğu gibi, toplumsal özeleştiri de toplumsal bir tevbedir. Ümmet-i Muhammed, bir özeleştiri olan tevbeyi ibadet bilen bir ümmettir. Zira eleştiri, Asr suresinde dile gelen "hakkı tavsiye" emri kapsamına girer. Tevbeyi ibadet bilen bir ümmetin, eleştiriyi de ibadet bilmesi gerekirdi. Bu yolla, diğer milletlere ve ümmetlere örnek olacak bir eleştiri geleneğine sahip olması beklenirdi. Heyhat ki bu gerçekleşmemiştir. Eleştiri konusunda, sonradan gelen her nesil, önceki nesli aratmıştır.

İlk Kur'an nesli verimli bir eleştiri geleneği başlatmıştı. Tertil fıkhına sahip müçtehit sahabilerin her biri bir okuldu. Hadis adı altında nakledilen, "Sahabe birbiriyle karşılaştığında birbirine Asr suresini okurdu" demek, aslında şu demekti: Sahabe birbiriyle karşılaştığında bu karşılaşmayı şahsi ve içtimai bir tevbeye dönüştürür, bireysel ve toplumsal özeleştiri yapmayı bir görev bilirdi. Bu sayede İslam cemaati, kendini her an yenileyen canlı ve aktif bir toplum hüviyetini kazanırdı.

Müslümanlar kendi ürettikleri kültürü eleştirerek yenilemek yerine, kendi ürettikleri kültürü tabulaştırdılar. Kelamcıların ürettiği kelam tabulaşınca "akaid" oldu. Fıkıhçıların ürettiği fıkıh tabulaşınca "din" oldu. Hadisçilerin ürettiği hadis tabulaşınca "nas" oldu. Bu ilimleri vahiy doğurmuştu. Hepsinin kaynağında Kur'an vardı. Bu ilimleri vahye arzetmek yerine, vahiy bu ilimlere arzedilir hale geldi. İşte o zaman asıl ile usul, usul ile füru yer değiştirdi.

Ümmet-i Muhammed'e bir toplumsal tevbe şart görünüyor. Bu tevbeyi yapmak yerine bin bir dereden su getirmenin, günahını savunan insandan ne farkı var? Günahını savunan insana verilecek en büyük ceza günahıyla birlikte yaşamaktır. Eğer ümmet de hatasını savunursa, ona da hatasıyla birlikte yaşama cezası verilir. Daha beteri, hatasını sevap gibi görmeye başlar. Bunu böyle gören, sevabı da hata olarak görür ve ona savaş açar.

Hz. Yunus kıssası, baştan sona bir özeleştiri kıssasıdır. Aynı zamanda, tevbe ve özeleştirinin bir yeniden başlama olduğunu öğreten bir kıssadır. Bu ümmet yeniden başlamak için Hz. Yunus gibi tevbe etmelidir. Tevbenin ilk şartı imanı yenilemektir. Onun için Yunus nebi tevbesine *La ilahe illa ent*: "Senden başka ilah

yok" diye tevhîd ile başlamıştır. Bu demek oluyor ki, günah tevhîdden kopuş, tevbe tevhîde bağlanıştır. İkinci şartı ise, görevini yapmadığını, görevini yapmamanın kişinin kendi kendisine yaptığı zulüm olduğunu itiraf etmektir. Hz. Yunus'un yaptığı budur. Yunus sorumluluğu inkârcı kavme atmamıştır. Faturayı onlara kesmemiştir. Onları suçlamamıştır. Bu ümmet de bunu yapmalıdır. Batılıları suçlamak tevbe etmekten kaçmaktır. Tarihte de aynısını yapmıştır. Başı sıkışmış felsefeyi suçlamış, İran'ı suçlamış, Haçlıları suçlamış, Moğolları suçlamıştır. Fakat bir türlü Hz. Yunus'un dediği gibi *inni kuntu mine'z-zâlimîn*: "ben zalimlerden oldum" diyememiştir. Asıl felaket budur. Böyle bir özeleştiri, Kur'an'ın Hz. Yunus'un tevbesi üzerinden öğrettiği gibi tevhîdden başlamalıdır. Tevhîdden, yani hakikatten... Haklar sıralamasında ilk sıra hakikatin hakkıdır. Bu ümmet hakikate karşı yaptığı zulümden tevbe etmedikçe, asla yeniden başlama gücünü kendinde bulamayacaktır.

İlahi vahiy İsrailoğulları üzerinden bu ümmeti toplumsal tevbeye davet eder. Olayın olduğu zamanın üzerinden yaklaşık 1900 yıl sonra nazil olan şu ayetlerin muhatabı, elbette Ümmet-i Musa değil Ümmet-i Muhammed idi:

"Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! İyi bilin ki siz buzağıyı peydahlamakla kendi kendinize kötülük ettiniz. Sizi eşsiz-örneksiz yaratan Yaratıcınıza tevbe ederek af dileyin ve böylece içinizdeki kötülükleri öldürün! Böyle yapmanız, eşsiz yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır." İşte sizi (bir kez daha) böyle affetmişti: çünkü yalnız O'dur Tevvâb olan, Rahîm olan." *(Bakara 2:54)*

Kur'an'da bu ayetle karşılaşan bir müslümana düşen, "Vay Allah'ın gazabına uğrayasıcalar, nasıl da nankörlük yapmışlar" diye ciğer soğutmak değildir. Ya nedir? "Bu ümmetin buzağısı ne?" veya "Bizim buzağımız ne?" diye sormaktır.

İlahi vahiy helak olan kavimlerin helak kıssalarını aktarır. Bunu yaparken bu kavimlerin tevbe etmediklerine, yani özeleştiri yapıp istikametlerini düzeltmediklerine vurgu yapar.

Burada şu soru akla gelir: Ad kavmi, Semud kavmi, Lut kavmi gibi helake uğrayan kavimler eğer tevbe etselerdi, uğradıkları feci akıbetten kurtulabilirler miydi?

Kur'an bu soruya, "Kesinlikle evet" cevabını verir ve açıkça der ki: Helak olan kavimler eğer tevbe etselerdi asla helak olmazlardı (11:52, 61, 90).

Şu halde tevbe "Tövbe estağfirullah" demek değildir. Hakiki tevbe, kötülükten vazgeçmek, günahtan rücu etmek, halini düzeltmek, yanlıştan dolayı pişman olup doğruya yönelmektir. Diliyle tevbe etse bile, halini değiştirmeyenler tevbe etmemiş sayılırlar. Öyleleri vardır ki, dünkü haline pişman olur gibi yapar, fakat bu günkü hali dünkünden daha beterdir. İşte şu ayet, böylelerinin tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyler:

"İmanlarının ardından küfre sapıp sonra da küfürde ileri gidenlere gelince: Onların tevbesi kabul olunmayacaktır; işte sapıtanlar asıl onlardır." *(Âl-i İmran 3:90)*

4. TEVVÂB OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Tevbe suresi Kur'an'ın vicdanıdır

Her ismin kendine has tecellileri olduğu gibi, Tevvâb isminin de kendine has tecellileri vardır. Tevvâb isminin tecellilerinin başında vicdan gelir.

İnsan vicdanı doğru üzerine kodlanmıştır. Fakat bazen insan herkesi, hatta kendini bile aldatabilir. Ama vicdanını asla aldatamaz. Kendini aldatacak kadar gaflete dalan insan, bu sorunu halletmenin de bir yolunu bulmuştur. Vicdanını devreden çıkarmanın yolu, vicdanı susturmaktan geçer. Kendini aldatan insan, vicdanının haykıran sesini duymamak için ya onun ağzını kapatır, ya da kalbinin kulağını tıkar.

Kur'an surelerinin tamamını, insanın farklı organ ve melekelerine benzetmek mümkündür. Buna göre vicdanın Kur'an'daki karşılığı Tevbe suresidir. Kur'an'da geçen Tevvâb isimlerinden ikisi bu surede yer alır. Bunlardan biri, bedeviler hakkında nazil olan şu ayettir:

اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَاْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝

"Bilmiyorlar mı ki Allah, evet yalnızca O'dur kullarının tevbelerini kabul eden; O'na sadakatlerini ifade için mallarından sunduklarını kabul buyuran da O: hem unutmasınlar ki Allah, evet O'dur Tevvâb, O'dur Rahîm olan!" *(Tevbe 9:104)*

Bu ayet tevbede tevhîde atıf yapan ve tevbe merciinin yalnızca Allah olduğunu söyleyen ayetlerden biridir. Yine Tevbe suresinin 112. ayeti, ebedi kurtuluşa nail olacakların vasıflarını sayar. Bu kişiler tevbe eden, ibadet eden, hamd eden, rızasına doğru seyahat eden, rükû eden, secde eden, iyiliği emir kötülükten nehyeden kimselerdir. Sayılan bütün bu sıfatların en başında, ibadetten de önce *tevbe*nin gelmesi hayli anlamlıdır.

Tevbe suresinin amacı, nüzul ortamında yaşanmış bir olaydan yola çıkarak muhatabının vicdanını aktif hale getirmektir. Bu yüzden Kur'an günah işlemeyenlerden değil, günahına tevbe edenlerden örnek verir. Bunların başında da, Tevbe suresine adını veren olayın kahramanlarının tevbesi gelir.

Ka'b b. Malik, Hilal b. Ümeyye ve Mürare b. Rebi, Tebuk seferine mazeretsiz katılmamışlardı. Allah Rasulü seferden dönünce, ayağının tozuyla mescidde iki rekat namaz kılar. Orada Ka'b'ı görür ve neden katılmadığını sorar. Allah'ı aldatamayacağına inandığı için mazeretinin olmadığını, nefsine ağır geldiği için sefere katılmadığını söyler. Allah Rasulü "Allah senin hakkında hüküm verinceye kadar bekle" der. O günden sonra iki arkadaşıyla birlikte tecrit olunurlar. Namazları Nebi'nin ardında kılar, selam verir, selamımı acaba alıyor mu diye, Hz. Peygamber'in dudaklarının kımıldayıp kımıldamadığına bakar. İçinden keşke kımıldasa diye dua eder. Tecrit daha da sıkılaşır. Ve bu durum tevbesi kabul oluncaya kadar sürer. Tevbesine sadakatin bir şahidi olarak malını tasadduk eder. İşte onların tevbelerinin kabulünü müjdeleyen ayet bu olay üzerine iner:

"Yine geri kalan üç kişiye de (Allah, şefkat ve merhametiyle yöneldi). ***Olanca genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmiş, dahası vicdanları da kendilerini sıkıştırmıştı; sonunda yalnız Allah'tan başka sığınak olmadığını anladılar. Ardından da onların tevbesine yöneldi ki, onlar da tevbe için O'na dönsünler: İyi bilin ki Allah, evet yalnızca O'dur Tevvâb olan, O'dur Rahîm olan!"*** *(Tevbe 9:118)*

Ka'b b. Malik, tevbelerinin Allah tarafından kabul olduğunu bildiren ayetler indikten sonra, şu sözleri söylemiştir:

"Ya Rasulallah! Eğer bir başkasının karşısında olsaydı, bir mazeret bulur ve öfkesinden kurtulurdum. Zira ben ağzı laf yapan biriyim. Vallahi ben şuna inanıyorum: bugün sizin öfkenizi üzerimden savacak bir söz söylesem, çok geçmeden Allah öfkenizi üzerime çekecektir. Eğer size doğru söylersem, siz bana kızabilirsiniz. Fakat Allah'tan hayırlı sonuç bekliyorum. Vallahi hiçbir mazeretim yoktu."

Allah Rasulü yalan mazeretlerle gelen herkesi dinlemiş ve mazeretlerini kabul etmişti. Fakat bu durum onları, Allah tarafından "münafık" olarak damgalanmaktan kurtarmaya yetmedi. Ka'b ve arkadaşları ise ilkesel davrandılar. Sonunda kazanan onlar oldu.

4.2. Tevbe etmek Tevvâb olan Allah'ın tecellisidir

"Allah çokça tevbe edenleri sever." (Baraka 2:222)

- Niçin?

- ***"Zira Allah tevbenize karşılık vermeyi murad eder."*** (Nisa 4:27).

Bakara 222'de Allah'ın sevdiği ifade edilen *tevvâbîn,* "çokça tevbe edenler" anlamına gelir. *Tevvâbîn* kelimesi *tevvâb* isminin çoğuludur. Bunun açık anlamı şudur: *Tevvâb* olan Allah *tevvâb* olan kullarını sever. Bu Allah'ın kullarından kusursuzluk ve günahsızlık beklemediğinin ifadesidir. Zira Allah yarattığını en iyi bilendir. İlahi kelamda "O günahsız kulları sever" anlamının yakınından dahi geçen bir tek ayet yoktur. O tevbe edenleri sever, zira her tevbe eden onun Tevvâb isminin tecelli etmesine sebep olur. O'nun esmasının tecellisi, zatını kullarına gösterme vesilesidir.

Tevvâb isminin kuldaki tecellisi tevbedir. Tevbeden söz edilen yerde, günah işlemenin mümkün olduğundan söz ediliyor demektir. Şu halde Tevvâb isminin varlığı, zımnen günahın varlığını garanti eder. Zira günahın olmadığı bir yerde Tevvâb olmanın bir anlamı yoktur. Nasıl ki Tevvâb isminin varlığı günahkârın varlığını gerektiriyorsa, günahın varlığı da iradenin varlığını gerektirir.

Âdem'e ***"şu ağaca yaklaşma"*** emrinin verilmesi, iradesini keşfetmesi içindi. O iradesini yasağı çiğnemeyerek olumlu yoldan keşfedebilirdi. Fakat o tercihini böyle kullanmadı. İradesini, yasağı çiğneyerek olumsuz yoldan keşfetti. Bu ilahi senaryo ile murad edilen Âdem'in günah işlemesi değil, Âdem'in iradesinin farkına varmasıydı. Bu açıdan Tevvâb ismi, tecellisi sadece iradeli varlıklara yönelik bir isimdir.

Günah işlemek kirlenmektir, tevbe ise temizlenmektir. Günahla kirlenen tevbe ile temizlenmelidir. Günah kir, günahkârsa kirlenmiş kişidir; günahı günahkârdan temizlemek yerine günahkârı hayattan temizlemeye kalkmak, günahkâra kir muamelesi yapmaktır.

Gıybet, kişinin temizlenme ihtimalini yok saymak, dahası yok etmektir. İşte bu yüzden gıybet haramdır. Zira gıyabında konuşulan kişinin kötülük ve günahlarından dönme ihtimali o yaşadığı sürece bakidir. Fakat gıybet, onu günah işlediği âna mahkûm etmek anlamına gelir.

Tevbe edenler Allah'ın muradına uygun hareket etmiş ve O'nun sevgisini kazanmış olur. Ya tevbe etmeyenler ne olur? Elbette zalimlerin ta kendisi olmuş olur (49:11). Zira günah işlemek kişinin kendine yaptığı bir zulümdür. Fakat günah işlediği halde tevbe etmemek, kişinin kendine yaptığı bin zulümdür. Böyle yapan, hem ilahi affı hem de ilahi sevgiyi yitirmiştir. Dahası Allah'ın muradını ve arzusunu da gerçekleştirmemiştir.

4.3. Tevbe-i nasuh: samimi tevbe

Tevbe, Tevvâb isminin tecellisidir. Bu tecellilerin en büyüğü "samimi tevbe" sahiplerinedir. "Samimi tevbe" Kur'an'da *tevbe-i nasûh* terkibiyle gelir:

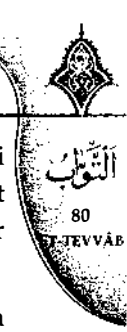
يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝

"Siz ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile geri dönerek Allah'a yönelin! Umulur ki Rabbiniz günahlarınızı örter ve Allah'ın Peygamber ve ona katılarak iman edenleri mahcup etmeyeceği O Gün, sizi tabanından ırmakların çağladığı cennetlere koyar: Onlar önlerinden ve sağlarından ışık saçarlar ve şöyle dua ederler: "Rabbimiz! Nurumuzu tamamla ve bizi bağışla: çünkü sen her şeye kadirsin!" *(Tahrim 66:8)*

Nasûh, vezin gereği hem "samimi olan", hem de "sahibini samimi kılan" demektir. "Din nasihattır" hadisindeki *nasîhat* ile aynı manadadır. *Nasîhat* ve *nasûh*, "samimiyet" demektir. Nasuh tevbeden kasıt bellidir. Sütün memeye dönmemesi gibi, o günaha tekrar dönmemektir. Nisa 18 ışığında, ölüm gelinceye kadar günah işleyip de ölümü görünce "artık tevbe ettim" diyene tevbe yoktur. Günaha aldırmamak günah işlemekten daha büyük günahtır. İşlediği günahı Allah'ın bile affedemeyeceğini düşünmekse, ondan da beter günahtır. Bir serçenin gagasındaki çamur okyanusu ne kadar kirletirse, tüm insanlığın günahı da Allah'ın rahmet okyanusunu o kadar kirletir.

Samimi tevbenin olmazsa olmazı fiili tevbedir. Gerçek tevbe, günahın olumsuz sonuçlarını izale edip ortadan kaldıran tevbedir. Bir insan işlediği günahla başkalarına zarar vermiş, onların malını gasp etmiş, birilerinin hakkını yemişse, bunun tevbesi, zararı mümkün mertebe izale etmekle, gasp ettiğini iade etmekle ve hak sahiplerinin hakkını tazmin etmekle mümkündür. Bunu yapmadan "Tövbe estağfirullah" demek, ancak o günahın Allah hakkına giren boyutu için tevbe sayılır. Kul hakkına giren boyutu için asla tevbe sayılmaz.

Günümüzde cenaze namazlarında adet olan "helallik isteme" seremonisi de bu çerçevede ele alınmalıdır. Bir adam kalkmış, nasıl olsa kız diye öz kardeşlerinin miras payını boğazına geçirmiş, ya da ölmüş kardeşinden geriye kalan yetimlerin malının üzerine konmuş ve bu hal üzere ölmüş. Böyle birinin, kendi cenazesinde karambole getirilmiş "helal olsun!" seremonisinden medet beklemesi, kendini kandırmasıdır. Sonradan adet olmuş bu seremoni, "şark kurnazlığı" dedikleri şeyin din kisvesine bürünmüş şekli olsa gerek. Anadolu'nun bazı yörelerinde "Nasıl bilirdiniz?" sorusuna "Allah daha iyi bilir" cevabı verilir

ki, doğrusu da budur. Orada hakkını gasp ettiği ve zulmettiği birilerinin içi yanarken, hiçbir şeyden habersiz cemaatin nakarat vokalisti gibi kullanılmasının dinle, imanla, hakla hukukla bir alakası olmadığı açıktır.

Fiili tevbenin Kur'ani örneği Tevbe suresine adını veren kahramanların hikâyesidir. Biz burada Osmanlı'da yaşanmış bir örneği zikredelim.

Molla Güranî, Osmanlı'nın büyük âlimlerinden biriydi. Molla Fenari'nin ölümü üzerine onun makamına geçti. Mısır'dan ısrarlar sonucu Edirne'ye gelmeye ikna edilmiş ve II. Murad'ın şehzadesi Mehmed'e (Fatih) hocalık yapmıştı. Sultan II. Murad'ın vefatı üzerine kendisine vezirlik teklif edildi. O kabul etmedi. Kazasker oldu. Doğru bildiğini her yerde söylediği için azledildi ve Bursa vakıflar nezaretine atandı. Fatih'ten gelen bir isteği şeriata aykırı diye reddetti ve getiren çavuşu da dövdü. Bunun üzerine fatih onu vakıflarla ilgili görevinden aldı. O da gönül koyarak Mısır'a gitti. Fatih mektup yazdı ve özür diledi, dönmesini rica etti. Kendisine kalmasını ısrar eden çevresine "Benim ile Fatih arasındaki rabıta baba ile oğul arasındaki rabıta gibidir, bu kabil-i inkıta değildir" diyerek döndü. Önce Bursa kadılığı sonra Şeyhülislamlık makamına getirildi. Vezirleri Mahmud, Davud diye çağırırdı. Fatih'in huzuruna girdiğinde padişah ayağa kalkar ve ellerini öperdi.

Molla Gürani hastalandı. Yanına gelen Davud Paşa'ya "Öldüğümde cenazemi Mehmet kıldırsın, borçlarımı da versin" diye vasiyet etti. Bir vasiyeti daha vardı: "Benim naşımı sürükleyerek kabre indirsinler." Bu vasiyeti öldüğünde tevil edildi. Bir hasır üzerine konulup onun üzerinde sürüklenerek kabre götürüldü.

Bu, büyük âlimin fiili tevbesiydi. Etrafındaki anlı şanlı devlet ricalinin saltanat içinde yaşadığı yetmiyormuş gibi, ölümlerinde de aynı saltanatı sürdürmeleri ve yaptırdıkları şaşaalı kabirlerle geride kalanlara "Dünyanın saltanatını biz sürdük, bakın ahiretin saltanatını da biz sürüyoruz" mesajı vermeleri zoruna gitmişti. Allah'ın huzuruna kulca bir mahviyet içinde nasıl yürüneceğinin örneğini, bilfiil göstererek sergiledi. Ruhu şad olsun.

5. TEVVÂB OLAN ALLAH'A DUA

Ya Tevvâb, Ya Allah!
Sana kulun ve elçin Hz. İbrahim'in diliyle yalvarıyoruz:

"Rabbimiz!
Senin için yaptıklarımızı kabul buyur bizden!
Yalnız sensin tüm duaları işiten;
ve gönüllerdekini bilen de yalnız sen!

Rabbimiz!
Bizi kayıtsız şartsız sana teslim olanlardan eyle!
Soyumuzdan da ey Rabbimiz,
sürekli sana teslim olacak önder topluluklar var et!
Bize nasıl kulluk yapacağımızı göster ve bizi affet!
Kuşkusuz Sen tevbeleri hep kabul eden bir Tevvâb'sın!
Kullarına rahmetle muamele eden bir Rahîm'sin!"

(Bakara 2:127-128)

Âmin!

اَلْوَاسِعُ

81

EL-VÂSİ'

Her şeyi kuşatan
Asla kuşatılamayan
İmkânları genişleten
Kapasitesi sonsuz olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Vâsi' Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a nisbetle isim formunda birden fazla yerde bağımsız olarak gelir. Her şeyi kuşatan, hiçbir şey tarafından kuşatılamayan, kapasitesi sonsuz olan, imkânları genişleten eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

V-s-'a, geniş olmaya delalet eder. "Dar" anlamındaki *dıyk*'ın karşıtıdır. *Se'atun*, "bolluk, zenginlik" demektir. *Vus'at*, "kapasite" demektir.

Kök fiil *vesi'a-yese'u*'dur. Mâzini'ye göre *yese'u*'nun aslı *yûsi'u*'dur. *Yâ* ve kesra arasında geldiği için *vav* düşmüştür. *Vesi'a*, "geniş oldu, içine aldı, kabul etti, kuşattı, kapasiteli" anlamına gelir.

El-Vâsi', ism-i fail kalıbıdır. Allah için kapasitesinin sonsuz ve sınırsızlığını ifade eder.

El-Vâsî, ilahi bilgiye atıfla kullanıldığında "bilgisi geniş olan" anlamına gelir.

El Vâsi' ilahi iyiliğe atıfla kullanıldığında "iyiliği sınırsız olan" anlamına gelir.

El-Vâsi', ilahi rahmete atıfla kullanıldığında "rahmeti sonsuz olan" anlamına gelir.

El-Vâsi' isminin anlamı el-Ğanî'dir, diyenler olmuştur. Kurtubi şu soruyu sormakta haklıdır: "O halde neden bu iki isim ayrı ayrı geldi?" Elbette isimlerin farklılığı anlamın farklılığına delalet eder kuralı, bu iki isim için de geçerlidir.

Allah el-Vâsi'dir. İnsanlar da varlık açısından genişlik ve darlık içinde olanlar olabilir. Fakat insanlar içerisinde hiç kimse genişlik açısından el-Vâsi' ismini hak edemez. Zira sonsuz ve sınırsız, eşsiz ve benzersiz olan ilahi kapasiteyle her hangi bir varlığın ayaklaşması olacak şey değildir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. el-Vâsi' isminin anlam alanına dair

Vâsi' ismi, ilahi kapasitenin sonsuzluğuna delalet eder. Her ne ki yaratılan, o sonludur. Her ne ki Yaratan, O sonsuzdur. Allah zat itibarıyla sonsuz olduğu gibi sıfat itibarıyla da sonsuzdur. Sonsuz olanın kapasitesi de sonsuzdur. El-Vâsi' ismi, sonsuz ilahi kapasiteye delalet eder. İnsan sonsuzu kavramaktan acizdir. Allah'ın sonsuz kapasitesini kavramasının en kolay yolu, kendi sonlu ve sınırlı kapasitesini kavramaktır. Zaten ilahi isimlerin öğrettiği birinci hakikat Allah'ın mutlak ve sonsuzluğu ise, ikinci hakikat de insanın kayıtlı ve sınırlılığıdır. Bu isim üzerinden insana verilen mesaj şudur: Ey insan! Eğer isteyeceksen, kapasitesi sınırlı olanlardan değil, kapasitesi sınırsız olan Allah'tan iste! Eğer korkacaksan, sınırlı olan yaratılmışlardan değil, sınırsız olan Yaratandan kork! Eğer adanacaksan, sınırlı olan varlıkların kapısına değil, sınırsız olan Allah'ın kapısına adan!

Vâsi' ismi, Allah'ın her şeyi kuşattığına delalet eder. O, bütün bir varlığı kuşatandır. Yaratılmış olan şu kâinatın dahi sınırlarını bilmiyoruz. İnsan bilgisi, daha içinde yaşadığımız bu kâinatın sınırlarını kavramış değildir. Hal böyleyken, Allah'ın el-Vâsi' isminin hakikatini nasıl kavrayıp kuşatacaktır? İnsan bilgiyle ulaşamadığı bu gaybi hakikate ancak iman ile ulaşır. İşte bu yüzden Vâsi' ismine iman, Allah'a imanın bir parçasıdır.

Vâsi' ismi, insanın imkânlarını genişletme yeteneğine delalet eder. Allah imkânları genişleten bir Vâsi'dir. Bazen manen genişletmek için, madden daraltır. Bedenin sıhhatini daraltır ki, ruhun sıhhatini artırsın. İnsanın maddi durumunu daraltır ki, manevi durumunu genişletsin. İnsanın cüzdanını daraltır ki, vicdanını genişletsin. Bazen insanı fiziki açıdan sınırlar ve kısıtlar. Fakat bu kısıtlılık hali o insanın akleden kalbinde öylesine ufuklar açar ki, buna kendisi dahi şaşırır. İnsan tüm imkânların bittiğini düşündüğü bir anda bir de bakar ki, Vâsi' olan Allah imanını ona debisi ölçülemeyecek kadar büyük bir imkân kılmış.

Vâsi' ismi, Allah'ın kuşatılamazlığını ifade eder. Allah'a, Allah'ın kitabına, dinine, nebisine düşman olanlar, düşman olduklarını kuşatmaya kalkarlar. Nemrut ve Firavun bunun iki örneğidir. Allah'ın asla kuşatılamaz olduğunu bilmezler. İşte böylelerini Allah Vâsi' ismiyle öyle bir kuşatır ki, onu Allah'ın elinden ne ordusu, ne devleti, ne iktidarı kurtarabilir.

Bazıları "Ben Hakkım" iddiasıyla hakikati kuşatmaya kalkar. Hint Brahmanlığındaki "Aham Brahmâsmi" sözünün bire bir karşılığı olan bu sözü, Allah'ın Vâsi' ismini hiç aklına getirmeden söyler. "Ben hak ehliyim" demekle yetinmez. Ağzından çıkanı kulağı duymaz. Bunun hakikati kuşatmak anlamına geldiğini unutur. İşte bu tür hastalıkların devası Allah'ın Vâsi' ismine imandır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Vâsi' ismi

Kur'an'da bu kökten iki isim yer alır: *Vâsi'* ve *Mûsi'ûn* (51:47). İlki tekil, ikincisi çoğuldur. Kur'an'daki esmayı tesbit ederken uyduğumuz kural gereği, eğer bir kökten tekil bir isim geliyorsa, aynı kökten gelen çoğul isim, o tekil isme mülhaktır. Burada da bu kural işlemiş, bir yerde gelen Mûsi'ûn çoğul ismi, sekiz yerde doğrudan Allah'a isnatla gelen vâsi' ismine mülhak sayılmıştır.

V-s-'a maddesi Kur'an'da otuziki yerde gelir. Bunların içerisinde dokuz adet vâsi' ismi yer alır.

Vâsi' ismi Kur'an'da sekiz yerde doğrudan Allah'a isnatla gelir. Bunlar: Bakara 115, 247, 261, 268; Âl-i İmran 73; Maide 54; Nûr 32; Nîsa 130'dur. Bunların dışında Necm 32'de yer alır. Fakat orada doğrudan Allah'ın sıfatı olarak değil, Allah'ın mağfiretinin sıfatı olarak gelir.

Vâsi' isminin geldiği her yerde iki ortak özelliği vardır:

1. *Hepsi de belirsiz formda gelir.* Bunun anlamı şudur: Vâsi' olan Allah'ın genişliği, sizin bildiğiniz anlamda bir genişlik değildir. Vâsi' ismiyle ister ilahi kapasite kastedilsin, ister

ilahi kuşatıcılık kastedilsin, isterse yaratılmışların imkânlarını genişleten manası kastedilsin, bütün bu manaların insanın sınırlı dünyasında kullandığı "genişlik" ile alakası yoktur. Diğer tüm esmanın anlamlarında olduğu gibi, Vâsi' ismindeki genişlik de mahiyetini ancak Allah'ın bilebileceği gaybi bir hakikattir. İnsan bu hakikate iman etmekle mükelleftir.

2. *Hepsi de Medeni surelerde yer alır.* Bununla verilen mesaj şudur: Ey mü'minler! Mekke darlık diyarıydı. Orada darlık ve yoklukla sınandınız ve sınavınızı başarıyla verdiniz. Medine ise genişlik ve bollukla imtihan diyarıdır. Şimdi genişlik ve bolluğun imtiharını vereceksiniz. Şunu unutmayın ki, darlığa ve yokluğa sabretmek her kişi kârı, genişlik ve bolluğa sabretmek er kişi kârıdır.

Vâsi' ismi, Allah'ın sınırsızlığını ifade eder. Bu sınırsızlık üzerinden kullara verilen mesaj açıktır: Köşeye sıkışma ey kul! Hayatın yükü altında ezilme! Hayat üstüne üstüne yürüdüğünde, eğer kendini köşeye kısılmış hissediyorsan, senin Allah'ın Vâsi' ismine imanla ilgili bir sorunun var demektir. Unutma ki Allah kapasitesi sonsuz olandır. O'nun için imkânsız diye bir şey yoktur.

Adem'in işlediği günahı ona iradenin farkındalığı dersine çeviren O'dur.

Karada gemi yaptırdığı Nuh'un ayağına denizi getiren O'dur.

İbrahim'e ateşi gülistan eden O'dur. Yusuf'a kuyuyu okul eden O'dur.

Yunus'a balığın karnını tevbe makamı eden O'dur.

Şu halde O, seni sıkıştığın köşede yapayalnız bırakır mı? Daralırsan, sınırsız olan Allah'a sığın, yine senin gibi sınırlı olan başka insanlara değil!

Vâsi' ismi, ef'al-i hüsnada karşılığı olan esma-i hüsnadandır. Öznesi Allah olan *vesi'a* (6:80) ve *vesi'te* (40:7) fiilleri bunun delilidir.

3.2. Allah Vâsi'dir: sizin dar kalıplarınıza sığmaz

Allah'ın Vâsi' ismine iman, insanı hayatta köşeye sıkışmaktan korur. Hayat denizi her zaman sakin değildir. Bazen bu denizde fırtınalar kopar. İnsan, fırtınalar kopan hayat denizinin ortasında korumasız bir sandal gibi kalakalır. Hayat alanı daraldıkça daralır. Olanca genişliğine rağmen yeryüzü kendisine dar gelir. İşte öylesi zamanlarda Vâsi' ismi cankurtaran bir liman olur. İnsan, iç dünyasında o limana sığınarak sükûnet bulur.

Mü'min, bu isme imanı sayesinde ânı mutlaklaştırmaktan korunur. Ânı mutlaklaştırmak zamana mahkûm olmaktır. Zamana mahkûm olanlar zamanın nesnesi olurlar. Zaman onları kendi yatağında akan bir çöpe çevirir. İnsan eğer Vâsi' ismine imanda kemale erişirse, ânı mutlaklaştırmaz. Bilir ve inanır ki her ânı yeniden yaratan bir Hallâk vardır. Hallâk olan Allah, bir önceki andaki darlığı bir sonraki ânı yaratırken Vâsi' ismiyle genişletir. "Her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır" hakikati orada da tahakkuk eder.

Allah'ın Vâsi' oluşu, öncelikle Allah'ı kendi sığ ve dar kalıplarımıza mahkûm etme hastalığımızı tedavi edici bir işleve sahiptir. Kur'an ısrarla insanı Allah'ın dinine mensup olmaya çağırır. Allah'ın dini, "Allah'ın yolu" demektir. Mistisizm ise insanı Allah'a mensup olmaya çağırır. Allah'ın dinini mensup olmak kıymete kanaat etmektir. Bir kez Allah'ın belirlediği kıymete kanaat etmeyen birinin nerede duracağı belli olmaz. Bu aşırılığın bir ileri aşaması Allah'ın kendine girdiğini iddia eden *hulul* ya da Allah ile birleştiğini iddia eden *ittihad* sapmasıdır.

Bu batıni sapma türüdür. Bir de kitaplı din mensuplarının Allah'ı belli kalıplara, belli tasavvurlara hapsetme hastalığı vardır. Bu hastalık ilerlediğinde "Allah'a mensup olma" iddiası, yerini "Allah'ın kendi cemaatlerine mensup olduğunu" iddia etmeye bırakır. Buna en güzel örnek, Kur'an'ın iniş sürecinde Vâsi' isminin ilk yer aldığı şu ayettir:

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

"Doğu da Allah'ındır, batı da. Şu hâlde nereye dönerseniz dönün, orası da Allah'ın yönüdür. Çünkü Allah Vâsi'dir, Alîm'dir." *(Bakara 2:115)*

Bu ayet ve özellikle bu cümle kıblenin yönünü tayin eden bir anlam içermemektedir. Bu ayet mevcut yanlış yön tasavvurunu sorgulamakta, doğru bir yön tasavvuru ikame etmektedir. İbadeti mabede hapseden Yahudi ve Hıristiyanlar, bu indirgemeci mantığın bir sonucu olarak, dini belli günlere ve anlara, dindarlığı belli bir zümreye ve özel insanlara, din adamlığını da yalnızca hahamlara ve papazlara hasrettiler. Bu ayet, bütün bu indirgemeci mantıkla cenneti belli bir zümreye has kılma, Allah'a yön ve oğul isnat etme gibi sapmalar arasındaki görünmez bağlantıya dikkat çekmektedir.

Ayetin ilk cümlesi zımnen "her yer ve her yön Allah'a aittir" anlamına gelir. Bu genel ifade, yönleri dînî, ideolojik ve uygarlık kavgalarının aracı olmaktan çıkarmaktadır. Burada sözün getirilmek istendiği nokta ibadet yönünün tayinidir. Bir sonraki pasajda İbrahim'den söz açılmasının gerekçesi de aynıdır. Çünkü kitap ehli, kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesine aşırı tepki göstermişlerdi.

Klasik nesh teorisi taraftarlarına göre, bu ayetin hükmü iptal edilmiştir (*mensuh*). Bu ayet, emir değil haber formundadır. Nesh teorisi taraftarlarının kendi kuralına göre de, bu ayetin hükmü iptal edilemez. Bu, nesh teorisinin küçük yanlışı. Asıl büyük yanlışı, Kur'an'ın ehl-i kitap dindarlığının sapmaları üzerinden mü'minlere verdiği büyük dersleri perdelemesidir. Bu perdelemenin en büyük zararı, bu dinin mensuplarından büyük bir kitlenin de, uyarıldıkları yanlışa düşmüş olmalarıdır.

Buradan çıkan sonuç şudur: İbadetlerin şekline indirgenmiş bir dindarlık, ruhu ölmüş ve içi boşalmış bir dindarlıktır. Ruhu öldürülmüş bir ibadetse, ibadet olmaktan çıkıp ritüele dönüşmüştür. Oysaki her ibadet bir araçtır ve onunla amaçlanan şeye hizmet eder. Eğer o amaç yerine gelmiyorsa, o ibadet anlamını kaybetmiştir. Kitabi dinlerin mensuplarına seslenen yukarıdaki ayet ile yine aynı muhataplara seslenen şu ayet arasında, ne büyük bir anlam bütünlüğü vardır:

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

"Her bir ümmetin O'nun yönlendirdiği bir kıblesi vardır: O halde, birbirinizle hayırlarda yarışın! Her nerede olursanız olun Allah sizin tümünüzü bir araya toplayacaktır: Zira Allah her bir şeye kadirdir." (Bakara 2:148)

Burada Kitap Ehli'nden kimsenin kıblesi yerilmediği gibi, farklı kıblelerin birbirine üstünlüğüne ilişkin bir ima da yoktur. Aksine Bakara 177. ayette de vurgulandığı gibi, kıble meselesinin asla ilişkin bir mesele olmadığı ima edilir.

Vâsi' isminden sonra gelen 'Alîm ismi, zımnen şunu söyler: Dindarlıklarınızın gösterişçi dindarlık olup olmadığını, Alîm olan Allah çok iyi biliyor. Eğer ibadetleri istismar ederseniz, bunu da bilir. İbadetleri istismar, Allah'ın ahlakınızı düzeltmek için emrettiği ibadetleri ahlaksızlığa alet etmektir. Alîm olan Allah onu da bilir.

3.3. Allah infak edene Vâsi'dir

Vâsi' isminin bir vurgusu da, "imkânları genişleten" anlamıdır. Bu isme iman eden birinin, "imkânım yoktu" demeye dili varmaz. Böyle demek Allah yokmuş gibi düşünmek, Allah yokmuş gibi konuşmaktır. Oysa Allah yokmuş gibi konuşmak günahtır. Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden bir insanın, O'nu her an yanında hissetmesi, imanının aktif olduğunu gösterir. Aktif bir iman, bizatihi debisi ölçülemeyecek kadar büyük bir imkândır. İmanı imkân olanın imkânı tükenmez. Böyle biri için "imkânım yoktu" demek "imanım yoktu" demek gibidir. İmanı en büyük imkân kılan hususlardan biri de, Allah'ın Vâsi' olduğunu asla unutmamaktır.

Allah'ın Vâsi' olduğuna iman eden, elindekini Allah'ın kullarıyla paylaşmaktan kaçınmaz. Hele bu Allah'ın emriyse, hiç kaçınmaz. Zira elindekini eline koyan Vâsi' olan Allah'tır. O dilerse daha fazlasını vermeye kadirdir. Peki, daha fazlasını vermeyi ne zaman diler? İşte içinde Vâsi' isminin yer aldığı şu ayet, bu sorunun cevabını vermektedir:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ
سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak veren ve her başakta yüz dâne bulunan tohuma benzer. Allah dilediğine kat kat verir: zira Allah, Vâsi'dir Alîm'dir."

(Bakara 2:261)

Bu ayetin zımnen söylediği şudur: Allah için yapılan her türlü paylaşmaya Allah'ın mukabelesi, Allah'ça olur.

Allah yolunda infakı özendiren bu ayet, Allah'ın Vasi' isminin tecellisini muhteşem bir örnek üzerinden aktarır: Öyle bir tohumdur ki infak, o tohumun her başağında yüz dane bulunan yedi başağı vardır. Yani bire yedi yüz veren bir tohum. Fakat insan bu verimi almak istiyorsa ilk hareketi kendisi yapacak, o infak tohumunu yoksulun gönül tarlasına ekecektir. Onu sonsuzca bereketlendirmek, Allah'ın yapacağı iştir.

Ayetin sonunda gelen Alîm ismi, o tür bir infakın dünya ve ahiretteki diğer getirilerini kulun asla bilemeyeceğini ima eder. Böyle bir infakın ne muhteşem sonuçlar doğuracağını, ancak Alîm olan Allah bilir.

3.4. İnsanın insanlığı nasıl genişler?

Peki, Allah için paylaşınca tükenir mi? Elbette hayır. Fakat insanoğlunun temel zaaflarından biri verince tükeneceği, en azından azalacağı korkusuna kapılmaktır. Peki, bu korkuyla insan nasıl başa çıkar?

Bu korkunun kendisi manevi bir zehirdir. Onun panzehiri ise, Vâsi' ismine layıkıyla imandır. Yukarıdaki gibi bir infakın uhrevi sonuçları hakkında, Alîm olan Allah'ın bilgi verdiği şu ayet de Vâsi' ve Alim ismi ile biter:

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝٢٦٨

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir bağış ve daha fazlasını vaat eder. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir." *(Bakara 2:268)*

Demek ki paylaşınca tükenir korkusu şeytanın üflediği bir

yalanmış. Dikkat ederseniz, geldiği her yerde olduğu gibi burada da şeytan figürü, sahte bilgi kaynağı olarak resmedilmektedir. Şeytan insana spekülatif bilgi aktarıcısı rolünü oynamaktadır. Şeytana kulak vermek, vahye kulak vermemek anlamını taşıyor. Burada iki bilgi kaynağı birbirinin karşısına konuşlandırılmaktadır: Vahiy ve şeytan.

Vahiy Allah için paylaşınca çoğalır derken, şeytan azalır diyor. Vahiy cömertliği telkin ederken, şeytan cimriliği telkin ediyor. Vahiy cömertliği zenginlik olarak tanımlarken, şeytan cimriliği zenginlik olarak tanımlıyor. Şeytanın insana sözünü dinletebilmesi için, insanın Allah'ın Vâsi' ve Alîm olduğunu hatırlamaması şart. Eğer Allah'ın Vâsi' ve Alîm olduğunu unutmamışsa, orada şeytanın verdiği *zanni bilgi* değil, vahyin verdiği gayba imana dayalı *yakini bilgi* galip gelmiş demektir. İşte bu gerçekleştiği an, Allah'ın Vâsi' ismi insana anında yansır. Zira bizzat bu sonuç, insanın insanlığının genişlemesidir. İnsan genişlerse iman ve ruh genişler. Ruh genişleyince akıl, irade ve vicdan genişler. Bunlar genişleyince, şeytanın alanı daralır.

3.5. Dini siz değil, sizi dininiz koruyor

- Allah dinine yardım edenlere yardım edeceğini buyuruyor. Peki, Allah'ın dini dindarın yardımına mı muhtaçtır?

- Hayır, asla! Aksine insan Allah'a muhtaçtır. Dinin sahibi insan değil Allah'tır. İnsan olsa olsa dinin sadece saliki olur, sahibi olmaz, olamaz. İnsan dinin sahibi gibi davrandığında, kendini ister istemez Allah yerine koymaya kalkışır. İşte asıl felaket o zaman başlar. İslam tarihinde Kur'an bilgi sisteminden en büyük kopuşların arkasında yatan gerçek sebep budur. Bazı alimlerimizin kendilerini dinin sahibi zannetmeleri, onların beşeri bilgiyle ilahi bilgiyi karıştırmalarına sebep olmuştur. Hadisleri vahiy ilan eden aklın sıkıntısı budur. "Din elden gidiyor" telaşına kapılınca, dini elde tutmak için her yol mubah anlayışına sapılmıştır. Bu korku onları, "beşeri olanı ilahileştirme" yanlışına sürüklemiştir. Bu sekülerliğin tersinden icra edilmesidir.

Maalesef sonuçta Kur'an bilgi sisteminin iki ayağı olan *gayb* ve *şahadet*'in (59:22) yanına, üçüncü bir ayak ilave edil-

miştir. Gayb *imanın*, şahadet *ilmin* konusudur. Protez olan üçüncü ayak ise *zannın* konusudur. Üzerine "nas" yazılan bu ayak, ele geçirilenin içine atıldığı bir çerçici torbası olmuştur. Beyancılar ellerine geçen rivayeti, Burhancılar felsefe ve spekülatif kozmolojiyi, İrfancılar ise ilham, keşif, keramet, rüya gibi her tür spekülatif bilgi unsurunu bu torbanın içine atmışlardır. İşin sonunda, bu derme devşirme protez ayak dinin ana ayağı sayılmış, zan yakine karışmıştır. Kur'an bilgi sisteminin üzerine inşa edildiği iki asli ayak, üzerinde yürünmediği için giderek cılızlaşmış, sonunda ha var ha yok bir durum almıştır. Sonuçta tüm yatırımını bu üçüncü ayağa yapan kimseler, kendilerinin sebep olduğu bu sonucu, kendi yaptıklarına mazeret kılmışlardır. Onlara, "Bakın, üçüncü ayak olmasa din ayakta kalamaz" deme fırsatı doğmuştur.

İşte hevasını din edinen insanoğlunun bu ezeli zaafını bilen Allah'tan gelen ilahi kelam, bu duruma karşı da bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin başında, insanın Allah için vazgeçilmez olmadığını, fakat Allah'ın insan için vazgeçilmez olduğunu ifade eden ayetler yer alır. İnsan kendini yeri doldurulmaz sanmamalıdır. Eğer böyle sanıyorsa, Allah'ın vâsi' olduğunu unutuyor demektir.

Vâsi' ve Alîm isminin birlikte geldiği şu ayette de ilahi bilginin yönü gelecek zamana dönüktür. İlk hareket mü'min muhataptan beklenmektedir. Ayet "Ey iman edenler!" hitabıyla başlıyor. Mü'minlerden Allah'ın dininde sebat etmelerini istemekte, aksi durumda yerlerinin doldurulacağını ihtar etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

"Siz ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, iyi bilsin ki Allah zaman içerisinde onun yerine başka bir topluluk getirir; O onları sever, onlar da O'nu; mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu davranırlar; Allah yolunda

tüm çabalarını sergiler, kınayacak olanın da kınamasından korkmazlar: İşte bütün bu özellikler Allah'ın isteyene bahşetmeyi dilediği lutfudur. Zira Allah Vâsi'dir, Alîm'dir." (Maide 5:54)

Sözün özü: Allah'ın Vâsi' ismine iman eden kul, daralsa da bunalmaz, zorlansa da umudunu kesmez, yansa yakılsa da Rabbine küsmez. Bilir ki: "Bittim Rabbim!" deyince, "Yettim kulum!" diyecek vâsi' olan bir Rabbi vardır.

4. VÂSİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

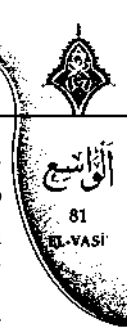
4.1. Allah kimseye götüremeyeceğini yüklemez, ama...

Yüce Allah hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemeyeceğini vaat etmiştir: ***"Allah hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemez."*** (2:286).

Fakat bu vaatle aynı ayette onun hemen ardından gelen şu duanın arasını nasıl uzlaştırmalı: ***"Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz yükü bize taşıtma!"*** (2:286)

Ortada hiçbir çelişki bulunmamaktadır. Zira Allah kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemez. Fakat insan taşıyacağından fazlasını yüklenmek ister. Bu takdirde, Allah ona mani olmaz. Zira Allah'ın imtihan yasası girer devreye. Kimse O'ndan verdiği iradeyi yok saymasını bekleyemez. Eğer insan tercihini, götürebileceği yükler dururken götüremeyeceği yüklere sarılmaktan yana yaparsa, bu kendi bileceği bir iştir. Zaten bu hakikat, vaat cümlesiyle dua cümlesi arasında yer alan şu cümlede açıkça dile gelmiştir: "Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir."

İşte Bakara'nın son ayetindeki duada dile gelen hakikat budur. Önceki kavimlerden bazıları, bu hakikati unuttukları (*nisyan*) için veya yanılgıdan (*hatâ*) dolayı, götüremeyecekleri yüklere talip oldular. Allah da onları tercihleriyle baş başa bıraktı. Bazıları talip olduğu yükü taşıdı, bazıları da yükü taşıyamadı ve sınıfta kaldı. Ayette işaret edilenler, işte bu sınıfta kalanlardı. Rahmeti sınırsız olan Rabbimiz, bize bu dua üzerinden geçmişten ibret almayı öğütlemektedir.

Burada iki yol var: Eğer insan fazladan yük almak istiyorsa, o takdirde Vâsi' olan Rabbini bir an bile aklından çıkarmayıp O'na dayanmalıdır. Fatır 1'de vaat edilen kapasite artırımını hak etmek için çırpınmalıdır. O zaman "Ya Rab! Yükümü artır!" demek ile "Ya Rab! Gücümü artır!" demek aynı manaya gelir. Dikkat buyurun! Allah'ı devre dışı bırakıp götüremeyeceği yükün altına girmek başka şey, Allah'tan yükünü artırmasını istemek başka şeydir. İlkinde Allah yokmuş gibi hareket etme vardır, ikincisinde ise Allah'tan isteme vardır.

Bazıları götüreceği yükleri taşımaz da, götüremeyeceği yüklere sarılır. Tabi ki onları götürmeye gücü yetmez. Bu kez de boş gider. Niçin boş gittiğini sorana verecek tutarlı bir cevabı yoktur. Sadece "büyük adam" pozlarına bürünmek için büyük yüke sarılmıştır. Fakat aklını, iradesini, vicdanını, imanını, o yükü taşıyacak seviyeye getirmemiştir. İnsan neden götürebileceği yükler dururken, götüremeyeceği yükleri yüklenir? Kendi kapasitesini unuttuğu, kendi sınırlarını bilmediği için. İşte Allah'ın el-Vâsi' olduğuna inanmanın önemi burada daha bir önem kazanıyor. Allah'ın sınırsız ve sonsuz olduğunu bilen insan, kendisinin sınırlı ve sonlu olduğunu da bilir.

4.2. El-Vâsi' ismi üzerinden rahmet tecellileri

Bizi bizden çok daha iyi bilen Rabbimiz, rahmet kapasitesinin de sonsuz olduğunu şöyle bildiriyor:

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ... ۝٣٢

"Büyük günahlardan ve ahlaksızca fiillerden kaçınanlara gelince: ufak tefek kusurlar işleseler de, kesin olarak bilsinler ki senin Rabbin engin bağış sahibidir." *(Necm 53:32)*

Allah'ın *vâsi'u'l-mağfireh* olması, el-Vâsi' oluşunun bir neticesidir. Zatını bize mağfiretinin sonsuzca geniş oluşuyla tanıtmaktan muradı, elbette biz insanları günaha teşvik değildir. Ya nedir? Kendimizi yenilemeye ve kapasitemizi artırmaya teşviktir. Zira Allah, yarattığı her şeye bir kinetik (*bilfiil*), bir de potansiyel (*bilkuvve*) kapasite koymuştur. İnsanlar kendilerini

ve eşyayı kinetik kapasitelerine bakarak değerlendirirlerse yanılırlar. O zaman fazladan çaba göstermezler. Gayret etmezler. Kendilerini zorlamazlar. Sıkıntıya girmezler. Koşmaz ve koşturmazlar. Böyle yapınca da büyümezler. Potansiyel olanı keşfetmezler. Oysa Rabbimiz dilediğinin kapasitesini artıracağını vaat ediyor. Bu gerçekten dünyalara bedel müjdeli bir haberdir: ***"O mahlûkatın kapasitesinde dilediği artışı gerçekleştirir: çünkü Allah her şeye güç yetirendir."*** (35:1)

Muhammed suresinin 17. ayetinde "doğru yola yönelenlerin orada yürüme kapasitesini artırır" buyrulmaktadır. Demek ki el-Vâsi' olan Rabbimiz, mevcut kapasitesini kullanana ilave kapasiteler eklemeyi vaat etmektedir. Şu halde insan, "iki günü bir olan aldanmıştır" nebevi sözüne kulak verip, Allah'ın Vâsi' isminin tecellisinden daha fazla pay almanın yollarını aramalı.

Rutin fıtrata aykırıdır. Fakat rutine düşmemenin yolu savrulmak ve hercailik değildir. Savrulmak, hayatı anlamdan yoksun bırakmaktır. Bu yolun sonu tükenmişlik sendromudur. Tükenmek, artmanın zıddıdır. Artmak için gayret etmeyenleri bekleyen akıbet tükeniştir. Şu halde Allah'ın el-Vâsi' isminin tecellisinden daha fazla pay almak için çaba göstermek, bu isme imanın bir gereğidir.

4.3. "Göğü genişletmekte olan Biziz"

El-Vâsi' isminin kâinata yönelik özel bir tecellisi vardır. O da içinde bulunduğumuz bu kâinatın genişlemesidir. İnsanlığın 20. yüzyılda öğrendiği bu hakikati Kur'an, bundan 1400 yıl önce haber vermişti:

وَالسَّمَآءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۝٤٧

"Bütün bir göğü onu destekleyecek bir kudretle Biz inşa ettik ve onu sürekli genişletmekte olan da Biziz." *(Zâriyât 51:47)*

Ayette geçen *es-semâ'* kelimesindeki *el* takısı "tür" içindir. Bu, *es-semâ'* ile kâinattaki her şeyin içinde yer aldığı bütün bir uzayın kastedildiğini gösterir. *Bi-eydin*, lâfzen "bir el ile" demektir. *Eyd*, "destek" anlamına gelen *te'yid*'in aracı anlamına gelir. İnsan organı olan "el", bu yüzden *eyd* diye anılmıştır.

Ayette *beneynâhâ bi-eydin* ibaresi zımnen "Şu kâinatı içinde barındıran uzayın tümünü tarife sığmaz bir destek ile Biz inşa ettik" anlamına gelir. Uzayın içinde bulunan kozmik cisimlere destek olmasının ne demek olduğunu en iyi cevaplayacak olan bu ilimle uğraşan bilim adamlarıdır.

Bu ayet hiçbir zorlama yoruma gerek duymadan açık ve net olarak şunu diyor: Allah kâinattaki her şeyi içinde taşıyan uzayı genişletmektedir. İkinci hicri yüzyılın müfessirlerinden İbn Zeyd (ö. 182/798) ayeti aynen böyle anlamıştır (Taberi). Yine tefsir sahiplerinden Razi ve İbn Kesir de böyle anlamışlardır.

20. yüzyıla kadar geçerli olan mekanik fizik, mutlak zorunluluğu *(determinizm)* bir doğma haline getirmişti. Eski kozmolojide evren sabit, uzay sonsuzdu. Fakat 20. yüzyıldaki keşifler sayesinde bunun böyle olmadığı isbatlandı. Sabit evren görüşü bir eski zaman efsanesiydi, evren genişliyordu. 1929'da teleskopla uzayın gözlemlendiği bir sırada, yıldızların yaydığı ışığın kırmızıya doğru kaydığı tesbit edildi. Daha sonra yapılan sayısız gözlem bu keşfi doğruladı. Bu keşif, yıldızların uzaklaştıklarını, yani evrenin genişlediğini gösteriyordu.

Bu hakikati söyleyen yukarıdaki ayete, iki tür itiraz yapılabilir:

1. *Kur'an'ın ilahi kelam olduğuna inanmayanın itirazı*: Bunu Muhammed bilemezdi, mutlaka bir yerlerden duymuş veya okumuş olmalı.

Buna söylenecek söz bellidir: Onun duyduğunu veya okuduğunu neden başka duyan ve okuyan olmamış? Üstelik o ne gökbilimci idi, ne yıldız bilimci idi. Bu ilimlerin tedrisatının yapıldığı Babil, Mısır, Yunan ve Hint coğrafyalarıyla alakası da yoktu. Bulunduğu coğrafya dünya kültür ve biliminden en uzak ve en mahrum coğrafyalardan biriydi.

2. *Kur'an'ın ilahi kelam olduğuna inanan tefsircinin itirazı*: Arabın bilmediğini Kur'an söylemez. Kur'an bu ayetle, nüzul ortamı insanının akıllarının almayacağı bir şeyi kasdetmiş olamaz. Dolayısıyla bu modern bilimden yola çıkılarak ayete söylenendir, yorumdur.

Bu, yorum falan değildir. Şaşı bakmayan herkesin görebileceği gibi, düpedüz ayetin söylediği budur. Metnin lâfzî anlamının ta kendisidir. Dilin mantığına sırt dönmeyeceksek, lafız ve mana bunu haykırmaktadır. Bunu yukarıdaki gerekçeyle reddetmeye kalkmak, bilimci tefsir ekolüne mensup olanların yaptığının aynısını tersinden yapmaktır. Hem Kur'an'ın zamanlar ve zeminler üstü mesajını, içine indiği cahiliyye aklına mahkûm etmek de nereden çıktı? Bunun savunulacak neresi var? Kur'an içine indiği cahiliyye aklını "karanlık" ilan etti ve muhataplarını karanlıklardan nura çıkarmayı vaat etti. Kur'an'ın hakikatlerini, "karanlık" (*zulumât*) olarak ilan ettiği bir aklın çapına mahkûm etmek, Kur'an'a haksızlık değilse nedir?

Neticede iki itiraz da önyargıya dayanmaktadır.

Bu Kur'an'ın mucizevî ayetlerinden biridir ve Allah bildiği bir hakikati kullarıyla paylaşmıştır. Fakat bunun böyle olduğunun keşfedilmesi, Kur'an'ın inişinden yaklaşık 1400 yıl sonra anlaşılmıştır. Burada bir sorun varsa, bu, kitaplarında söylenen hakikati keşfetmeyen Müslümanların sorunudur. Kâinata tabiatın Kur'an'ı olarak bakıp ondaki ilahi yasaları keşfetmek yerine, eşyanın tabiatının olmadığını isbat etmeyi iş edinen bir ilahiyattan bunu beklemek ne kadar gerçekçidir? Müslümanlar önce bu soruyla yüzleşmelidirler.

Sözün özü: Kâinatın genişlemesi, Allah'ın el-Vâsi' isminin kâinata yönelik büyük tecellisidir.

5. VÂSİ' OLAN ALLAH'A DUA

Ya Vâsi', Ya Allah!
Her şeyi kuşatan Sensin!
Kapasitesi sonsuz olan Sensin!
İmkânları genişleten sensin!
İmanımızı imkânımız kıl Ya Rabbi!

Ya Vâsi', Ya Allah!
Kimileri götüremeyecekleri yükü yüklenirler;
Sen bizi haddini bilmezlerden kılma Ya Rab!
Kimileri götürebileceklerini dahi yüklenmezler;
Yükünü başkasına taşıtanlardan kılma Ya Rab!

Ya Vâsi', Ya Allah!
Dilediğinin gücünü artırmayı vaat ediyorsun;
Gücümüzü artırmanı dileriz, Sen de bizi dile Allah'ım!
Rahmetinin sonsuzca geniş olduğunu müjdeliyorsun;
İşte ellerimiz, tut onları, mağfiret eyle Allah'ım!

Âmin!

اَلشَّاكِر

82

EŞ-ŞÂKİR

Şükre mukabele eden
Fiili şükre fiili karşılık veren

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Eş-Şâkir, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. İsim formunda müstakil olarak Allah'a isnatla iki yerde gelir. Şükre mukabele eden, fiili şükre fiili karşılık veren eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

Eş-şukr, ikram sahibini övmek amacıyla verdiği nimeti itiraf etmektir. Bir başka ifadesiyle, ikram edene minnet duymak ve teşekkür etmektir. Şükür, aslen "belli etmek, sergilemek, göstermek" manasına gelir. Açılımı, kendisine verilen emeği üzerinde göstermektir. Az yem yediği halde formunu koruyan ata *feresun şekûr* denilir. Yediği az yeme karşılık çok süt veren dişi deveye *nâkatun şekiratun* denilir. Dolu memeye, *eşkere'd-dar'u* denir. Ağaç çok sürgün ve ürün verdiği zaman *şekirat eş-şecer* denilir. Kendisine yapılan az iltifata çok büyük bir ödül olan çocukla karşılık verdiği için, kadın üreme organına da *eş-şekr* denilmiştir.

Şukr kelimesinin "keşif" manasına gelen *keşr*'in bozulmuş şekli olduğu da söylenmiştir.

Rağıb *şukr*'u "nimeti tasavvur edip onu üzerinde gösterme" diye tarif etmiştir. Zıddı "örtmek" anlamındaki *kufr*'dür. Nasıl ki şükür nimeti unutmamak ve onu sergilemekse, küfür de nimeti unutmak ve üzerini örtmektir.

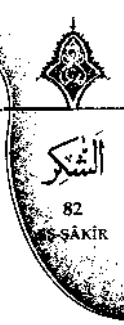
Şükür ile *hamd* arasında fark vardır. Şükürde öne çıkan ikram sahibinin nimeti, hamdde öne çıkan, nimeti ikram edenin zatıdır. Onun içindir ki, Allah'a nimetinden dolayı şükredilir, fakat zatından dolayı hamd edilir. Şükür nimete bakar. Yani nimet yoksa şükür de yoktur. Fakat hamd zata bakar. Hamdin olmadığı bir an yoktur. Şükür nimetin gereği, hamd ise hikmetin gereğidir. Şükrün zıddı *kufr*/nankörlük, hamdin zıddı *zemm*/yergidir.

Şükür ile *ceza* arasında fark vardır. Şükür, her daim şükreden için hayır, yarar ve hazzı barındırır. Fakat ceza böyle değildir. Ceza bazen olumlu, bazen olumsuzdur. Bazen lehe bazen aleyhedir.

Şükür ile *mükâfat* (*mukafeeh*) arasında fark vardır. Şükürde denklik esas değildir, fakat mükâfatta denklik (*kefae*) esastır.

1966

Şâkir, düz ism-i fail kalıbıdır. Kul için kullanıldığında "şük-

reden özne", Allah için kullanıldığında "şükre karşılık veren özne" anlamına gelir.

Şâkir ile yine esma listemizde yer alan *Şekûr* arasında fark vardır. Şekûr'un anlamı Şâkir'den daha kapsamlıdır. Şekûr şükretme ihtimalini dahi ödüllendiren, Şâkir ise fiilen şükredene fiilen mukabele edendir.

Eş-Şâkir, Kur'an'da müstakil olarak birden fazla yerde Allah'a isnatla gelen mübarek bir isimdir. Allah'ın kendisine teşekkür edene verdiği karşılık eşsiz benzersizdir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah'ın şükre mukabelesi eşsiz benzersizdir

Şükrün Şartları, şükrün Mertebeleri ve Şükrün Nasıl Yapılacağı bahislerini, Şekûr isminin *Nazari Çerçeve*'sinde işlediğimiz için burada tekrar etmiyoruz.

Şâkir olan Allah'ın kendisine teşekkür edene vereceği karşılık ile insanların kendilerine teşekkür edene verecekleri karşılık arasında, mahiyet farkı vardır. Allah'ın şükre mukabelesi hem eşsiz benzersiz, hem de mutlak ve sonsuz vasfına sahiptir. Şükre ilahi mukabele ile teşekküre insani mukabele arasındaki farkı, maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Şükreden varlığını Allah'a borçludur. Fakat teşekkür edilen hiç kimse, teşekkür eden kimseyi yaratmamıştır. Her ikisi de varlıklarını Allah'a borçludurlar.

2. Kulun şükrüne sebep olan nimetin yaratıcısı Allah'tır. Fakat kulların teşekkürüne sebep olan nimetlerin yaratıcısı onu veren değildir. Allah yarattığını verir ve şükür bekler, kullar Allah'ın yarattıklarını verirler ve teşekkür beklerler.

3. Allah'ın kullarının şükürlerine vereceği karşılığın, tür ve adet olarak sınırı yoktur. Fakat hiçbir kul kendisine teşekkür edeni sınırsız ödüllendirecek varlığa sahip değildir. Kulların şükrü de, teşekkür edeni ödüllendirmeleri de her açıdan sınırlıdır.

4. Allah şükreden kulunu yalnız dünyada değil, ahirette de ödüllendirir. Fakat kullar kendilerine teşekkür edeni sadece

dünyada ödüllendirebilirler. İsteseler de ahirette ödüllendiremezler.

5. Allah'ın şükreden kullarına mukabelesinin çeşitleri sınırsızdır. Kul hastalığı nimet bilir de şükrederse, Allah kulun hastalığı üzerinden ruhuna şifa vererek şükrüne mukabelede bulunur. Kul mahrumiyeti nimet bilir de şükrederse, Allah kulun maddi mahrumiyetini manevi zenginliğe tebdil ederek şükrüne karşılık verir. Fakat kulların kendilerine teşekkür edene, bu çeşit bir mukabelede bulunma imkânları yoktur.

2.2. Her nimetin şükrü kendi cinsindendir

Her nimetin şükrü kendi cinsinden olur. Dil ile şükür dilin şükrüdür, hal ile şükür halin şükrüdür.

İcat, fıtratın şükrüdür.
Sanat, hilkatin şükrüdür.
Hidayet, iradenin şükrüdür.
Adalet, vicdanın şükrüdür.
Tefekkür, aklın şükrüdür.
Muhabbet, kalbin şükrüdür.
İman, batının şükrüdür.
İslam, zahirin şükrüdür.
İbadet, kulluğun şükrüdür.
Tevhîd, hakikatin şükrüdür.
Tertil, Kur'an'ın şükrüdür.
Tahkik, muhakemenin şükrüdür.
Tebliğ, hidayetin şükrüdür.
Vahdet, ümmetin şükrüdür.
Nafile, farzın şükrüdür.
İttiba, nübüvvetin şükrüdür.

Allah'ın elle tutulur gözle görülür nimetlerine "Ya Rabbi şükür" diyerek şükrettiği sananlar, kendi kendilerini kandıranlardır. Zira ekmeğin adını söylemek insanı doyurmaz, suyun adını söylemek insanı suya kandırmaz. İnsan ancak ekmeği yiyince doyar, suyu içince kanar. Şükür de böyledir. İnsan verilen nimetlere kendi cinsinden şükredince gerçekten şükretmiş olur.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Şâkir ismi

Ş-k-r maddesinden Kur'an'da iki isim yer alır: *Şekûr* ve *Şâkir*. Şekûr ismi Mekkî esma içerisinde yer alır. Vahyin iniş sürecinde ilk geldiği yer, esma listemizin 34. sırasına tekabül eder. Orada işlenmişti.

Şâkir ismini, neden Şekûr ismine mülhak saymayıp da, esma listemizde müstakil olarak yer verdiğimize gelince... İlahi isimleri tesbitte tabi olduğumuz usulü, eserin girişinde beyan ettik. Bu usule göre, müstakil gelmeyip terkip içinde gelen düz ism-i failleri, eğer o kökten esma listemizde mübalağa ile ism-i fail formunda bir isim yer alıyorsa, ona mülhak saydık. Aksi durumda, esma listemizde müstakil bir isim olarak yer aldı.

Şâkir ismi eğer Kur'an'da müstakil (*Şâkiran*) olarak değil de *ğâfiru'z-zenb* ve *'âlimu'l-ğayb*'daki Ğâfir ve 'Âlim isimleri gibi terkip içinde gelseydi, bu isim de esma listemizde müstakil olarak yer almayacak, ait olduğu kökten gelen Şekûr'a mülhak sayılacaktı. Fakat *Şâkir* ismi bir terkip içinde veya *şâkirîn* gibi çoğul formda değil, tekil formda gelmiştir. Bu yüzden esma-i hüsna listemizde bağımsız bir isim olarak yer almıştır.

Şâkir ismi Kur'an'da iki yerde Allah'a isnatla gelir: İlk geldiği yer Bakara 158 ve son geldiği yer Nîsâ 147'dir. Bu iki sure de Medine'de inmiştir. Bu, Şâkir isminin Medeni bir isim olduğunu gösterir. Bir bakıma Şekûr ve Şâkir isimleri, Rahmân ve Rahîm esmasına benzer. Şekûr ismi, Allah'ın muhalefet ve mahrumiyet ortamında yapılan şükre karşılık vermesini ifade eder. Şâkir ismi ise, Allah'ın iktidar ve nimet ortamında yapılan şükre karşılık vermesini ifade eder. Nasıl ki Şekûr isminin tecellisi Şâkir isminden daha kapsamlı ve daha kuşatıcı ise, muhalefet ve mahrumiyet ortamında şükretmek de, iktidar ve nimet ortamında şükretmekten daha değerlidir.

Şâkir ismi geldiği iki yerde de belirsiz kalıpla gelir. Bunun nüktesi şudur: Allah'ın sizin şükrünüze vereceği karşılık sizin bildiğiniz yöntem, şekil, tür ve miktarlarla sınırlı değildir. Allah şükrünüze öyle karşılıklar verebilir ki, bunları sizin akıl ve havsalanız almaz. Aklınıza dahi gelmez. Sizin bildiklerinizin çok ötesine geçer.

Şâkir ismi geldiği her iki yerde de 'Alîm ismiyle birlikte gelir. Şâkir ism-i şerifi, Allah'ın, zatına yapılmış olan şükre mukabelede bulunduğunu ifade eder. Kulun gönüllü olarak yaptığı iyi işler de Allah'a teşekkür nevindendir. Mesela nafile namazlar, Allah'ın emrettiği farz namazlara bir şükür kabilindendir.

Bu şu demektir: Allah'ım! Sen bana benim iyiliğim için farzları emrettin; madem bu benim için iyidir, o halde ben de emrettiğin namaz nimetine şükrümü aynı cinsten ödemek istiyorum. Zira bir nimetin şükrü kendi cinsinden olur. Farz namazın şükrü de gönüllü olarak kıldığım nafilelerdir. Şâkir isminin içinde geçtiği iki ayetten biri olan Safa ile Merve arasında sa'y etmekle ilgili ayet bu yorumumuzu teyit eder. Bu iki isim, geldiği diğer yerde de (4:147), Allah'ın eşsiz rahmet ve şefkatini ifade sadedinde, insanın yüreğini delip geçen bir üslupla gelir.

3.2. Şâkir olan Allah fiili şükre fiili karşılık verir

Şâkir, fiili şükre fiili karşılık veren demektir. Kur'an'da Şâkir isminin geçtiği ilk ayet hac ibadetinin bir parçası olan Safa ile Merve arasındaki *sa'y* hakkındaki ayettir.

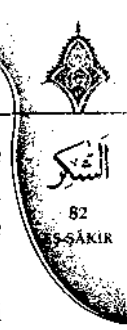
Sa'y, "çaba, emek, gayret" demektir. Esasen *sa'y*, Hz. Hacer'in oğlu İsmail'e su bulmak için, iki tepe arasındaki canhıraş gayretini temsil eder. Hacca giden her mü'min bu koşu yarışını hicretin ölümsüz gelini Hacer'den teslim alır ve kendi 'şimdi ve burada'sına taşır. İşte Şâkir ismi, Kur'an'ın nüzul sürecinde ilk defa Medeni olan Bakara suresinin bu ayetinde görülür:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ۝

"Hiç kuşkusuz Safa ile Merve Allah'ın sembollerindendir. Kim hac ya da umre amacıyla Kâbe'yi ziyaret ederse, o ikisi arasında sa'y etmesinde herhangi bir mahzur yoktur. Eğer biri kalkar da emredilenin ötesinde hayır işlerse, iyi bilsin ki Allah Şâkir'dir, Alîm'dir." *(Bakara 2:158)*

Bu ayetten çıkaracağımız dersler çoktur. Bunlardan ilk akla gelenleri şunlardır:

1. Bir kadın, bir eski köle ve bir zenci olan Hacer, kıyamete kadar gelen kadın erkek tüm mü'minlere modeldir.

2. Kur'an'ın modelliğe bakışında cinsiyet, statü, ırk ve renk gibi insanın kendi dahlinin olmadığı unsurlar belirleyici değildir. Belirleyici olan, şahsi sorumluluğu ve kendi gayretiyle ortaya koyduğu emektir.

3. Hacer'in emek ve çabası, Şâkir olan Allah tarafından fiili bir şükür olarak görülmüştür.

4. Hacer'in fiili şükrü, Şâkir olan Allah tarafından, kıyamete kadar hac ibadetinin bir parçası kılınarak ödüllendirilmiştir. Böylece "Allah fiili şükre nasıl karşılık verir?" sorusu, tarihi bir örnek üzerinden cevabını bulmuştur.

Sözün özü: Sa'y ve gayret sadece ilahi ödülü hak eden bir 'eylem' değil, aynı zamanda 'eylem' suretinde bahşedilmiş ilahi bir ödüldür.

3.3. "Eğer şükrederseniz Allah size azab edip de ne yapsın?"

Allah katında şükrün değeri ve önceliği nedir?

Bu soruya cevap vermek için, Kur'an'da Şâkir ismiyle son bulan ikinci ayet üzerinde *tertil* şarttır. Bu ayet, Kur'an'ın en çarpıcı ve sarsıcı ayetlerinden biridir. Zira bu ayette, Allah'ın kullarına karşı şefkat ve merhameti, uçsuz bucaksız okyanuslar gibi gözler önüne serilmektedir. İşte o ayet:

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

"Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size azap edip de ne yapsın? Zaten Allah fiili şükre akıl sır ermez karşılık veren bir Şâkir'dir, Alîm'dir." *(Nisa 4:147)*

Allah'ın azap etmemesi için iki şart vardır: Şükretmek ve iman etmek. Ayette dikkatimizi çeken bir başka husus daha var: Şükretmenin iman etmeden önce gelmesi. Bu sıralamadan yola çıkarak şu tesbiti yapabiliriz: Nimete şükür insanı imanın kapısına getirir. Şükür, nimetin sahibini bilmek demektir. Nimetin sahibi bilinmeden şükredilmez. Eğer insan şükrün adresini bulmuşsa, bu onu imanın kapısına getirip bırakır. Zira şükür minnettir. Kişi minnet duyduğuna güvenir. İman, güvenden başka nedir ki?

Eğer insan Allah'a şükreder ve iman ederse, bu ikisi ondan azabı uzak tutar. Demek ki, nimete fiilen şükreden kişiye, Şâkir olan Allah'ın fiili mukabelesi varmış. Bu mukabele, azabı ondan uzak tutmasıymış.

4. ŞÂKİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. En büyük nimet en büyük şükür ister

Kur'an Allah'ın Şâkir isminin tecellilerinin başında gelir. Zira Kur'an ilahi rehberliktir, yani hidayettir. İlahi rehberlik en büyük nimettir. En büyük nimet en büyük şükür ister. Hidayet gibi büyük bir ikrama Rabbimiz açıkça şükür istemektedir:

... وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

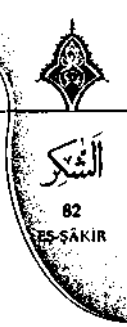
"O sizi doğru yola ulaştırdığı için kendisini yüceltmenizi ve şükretmenizi ister." *(Bakara 2:185)*

Kur'an'la bizi doğru yola yöneltmesi, O'nun hidayetidir. Şu halde Kur'an'ı anlamaya, yaşamaya ve yaşatmaya çalışmak, ona hizmet etmek en büyük şükürdür.

Kur'an'ın hidayet oluşu ile Şâkir ismi arasındaki irtibatı anlamak için, önce Kur'an'ın herkese rehberlik yapmadığı bilinmelidir. Peki, Kur'an kimlere rehberlik yapmaktadır? Kendi ifadesiyle, "sorumluluk bilincine" sahip olan *muttakilere* rehberlik yapmaktadır (2:2). Kur'an, şükrü takvanın doğal sonucu olarak takdim eder (3:123). Buradan çıkan sonuç şudur: "Sorumluluk bilinci" demeye gelen *takva* kulun şükrüdür. Şâkir olan Allah, kulun takva suretindeki şükrüne misliyle mukabelede bulunmakta, onun yüreğine Kur'an'ı rehber kılmaktadır.

Kur'an'ın hidayet oluşu ile Şâkir ismi arasındaki ilişkiye, ikinci bir örnek daha verebiliriz. Kur'an'ın şifa olduğunu söyleyen ayet, "Herkes için mi?" sorusuna, "Ne münasebet!" der gibidir: "Mü'minler için tarifsiz bir şifa kaynağıdır; zalimlerin ise ancak hüsranını artırır." (17:82) Bu durumda sonuç bellidir: İman bir şükürdür, iman şükrüne Şâkir olan Allah'ın vereceği karşılık ise, Kur'an üzerinden şifadır.

Kur'an'ın inişinden dolayı Şâkir olan Allah'a şükreden ilk Kur'an nesli, şükrünün fiili karşılığını hemen almıştır. Bu kar-

şılık, Kur'an'ın üstü kapalı talimatlarının ayrıntılı olarak açıklanmasıdır. Yani Kur'an'ın kendi emir ve yasaklarını kendisinin tefsir etmesi, ilk Kur'an neslinin vahye teşekkürüne Şâkir olan Allah'ın mukabelesidir. İşte mükerreren gelen o ayetlerden biri:

... كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ۝٥٨

"Biz, şükreden bir topluluk için ayetleri işte böyle detaylandırıyoruz." *(A'raf 7:58)*

İşiten bir kulak, gören bir göz ve hisseden bir gönül şükür ister (16:78; 23:78; 32:9; 67:23). Bunlara sahip olup da şükretmeyenin kulağı işitme, gözü görme, gönlü hissetme kaybına uğrar. Gözün şükrü hakkı görmek, kulağın şükrü hakikati işitmek, dilin şükrü hakkı söylemek, gönlün şükrü hakkı sevmektir.

4.2. Şâkir isminin tecellisi olarak artırılan nimet

İnsan Allah'ın umududur. Şâkir olan Allah insandan şükür beklemektedir. İlahi beklenti insanların şükretmesi yönündedir. Kur'an'da ***"umulur ki şükrederler"*** (14:37) şeklinde defalarca gelen ibare, Rabbimizin insana yönelik muradını göstermektedir. İlahi murad insanın şükretmesidir. İbadetlerin hepsi farklı bir şükür türüdür.

Şükretmeyen insan, nankörlük anlamında küfretmiştir. Rabbimiz nankörlüğü ve nankörleri sevmemektedir:

اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ... ۝٧

"Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir; ama O kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz; fakat şükredecek olursanız, işte O sizin bu tavrınızdan hoşnut olur." *(Zümer 39:7)*

Şâkir olan Allah şükredenlere karşılık vereceğini vaat etmiştir. Fakat bize yarattığı insana dair bir ifşada bulunmaktadır: ***"İnsanların çoğu şükretmez."*** (2:243; 12:38; 40:61)

Burada bir tefsir problemi gibi duran bir husus vardır: "Umulur ki şükrederler" buyuran da, "insanların çoğu şükretmez" buyuran da Yaratıcıdır. Bu ikisi nasıl telif edilecektir?

"Umulur ki şükrederler" ibaresinin geçtiği tüm yerlerde hitap tüm insanlığa değil belli bir zümreyedir. O zümrenin şükretmesi beklentisi dile getirilmektedir. Evet, 'beklentisi' dile getirilmektedir, zira şükretmek ya da küfretmek onların tercihine kalmıştır. İster şükrederler ister nankörlük ederler, bu onların bileceği iştir. Fakat "insanların çoğu şükretmezler" ibaresinin geçtiği yerlerde hitap tüm insanlığadır. Kur'an'da "insanların çoğu" kalıbıyla gelen üç husus vardır: "akletmezler", "şükretmezler", "iman etmezler". Demek ki akletmek şükretmekle, şükretmek iman etmekle sonuçlanmaktadır.

Şâkir olan Allah insanın nemalandığı her şeyden dolayı insandan şükür beklemektedir. Esasen bu şükürden yararlanan yine insanın kendisidir. Allah şükretmesini isteyerek de insana ikram etmektedir. Zira *şükür farkındalıktır. Farkına varmayan şükretmez.* Farkındalık ise bilinçlilik halidir. Bilinci olmayan fark edemez. Şu durumda, insanı şükre davet, bilince davettir.

Şükrü teşvik eden ayetler, şükre medar olan nimetlerden örnekler verir. Ancak şükredilmesi gereken nimetler Kur'an'da şükür bağlamında dile getirilen nimetlerden müteşekkil değildir. Bunlar "mesela" kabilindendir. Mesela zafer ve temiz rızık da şükrü gerektirir. İşte İlk Kur'an neslinin ana gövdesini oluşturan Medine İslam cemaatine Kur'an'ın şükür hatırlatması:

"Ve hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde ezilen bir azınlıktınız; insanların sizi etnik temizliğe tabi tutmasından endişe ederdiniz! Böyleyken O size sığınak oldu, sizi yardımıyla güçlendirdi ve size güzel ve temiz rızıklar bahşetti: belki şükredersiniz." *(Enfal 8:26)*

Gemiler, Allah'ın akışkanlar dinamiğine ilişkin yasaları sayesinde denizlerde yüzdürülür (35:12). İşte o gemilerin yüzdürülme teknikleri (45:12), Allah'ın kullarından şükür beklediği nimetlerdendir. Bu, teknik kabiliyete sahip olup teknoloji ürünleri geliştirmenin, şükrü gerektiren bir nimet olduğunu gösterir. Her nimetin bir şükrü olduğu gibi, insanoğlunun hayatını kolaylaştıran teknik ve teknolojik aletlerin de bir şükrü vardır. Tabi tersi de geçerlidir. Söz konusu aletlerle Allah'a nankörlük yapmak da mümkündür. Şu halde yukarıdaki ayetler, teknolojinin şükre değil de küfre alet edilmesini, zımnen nimete nankörlük olarak değerlendirmektedir.

5. ŞÂKİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Şâkir, Ya Allah!
Lutfuna da, kahrına da sonsuz şükrolsun!
Cemaline de, celaline de sonsuz şükrolsun!
Verdiğine de, aldığına da sonsuz şükrolsun!
Güldürdüğüne de, ağlattığına da sonsuz şükrolsun!

Ya Şâkir, Ya Allah!
Herkes şükrüne karşılık daha fazla nimet isterken,
Bana şükrüme karşılık daha fazla şükür ver ya Rab!
Herkes sana açtığı ellerine konulana bakarken,
Bana ellerimi sana açmamın yettiğini göster ya Rab!

Ya Şâkir, Ya Allah!
Kerim kitabında buyuruyorsun ki:
"Eğer şükrederseniz Allah size azab edip de ne yapsın?"
Bizi sonsuz şefkatin karşısında öyle eritiyorsun ki,
İnsan Sana şükretmeyip de ne yapsın?
Varlığımı tepeden tırnağa şükür kıl ya Rab!

Âmin!

اَلْاَوَّلُ

83

EL-EVVEL

Sonsuz ve öncesiz ilk
Varoluş açısından ilk olan
Varlığının başlangıcı olmayan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Evvel, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde Allah'a isnatla, el takısıyla mutlak ve mücerret olarak gelir. Sonsuz ve öncesiz ilk, varoluş açısından ilk olan, varlığının başlangıcı olmayan eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

E-v-l, "dönüş" anlamına gelen *rucû'* demektir. Sözün özünü çıkarmaya ve aslını ve faslını bulmaya *evvelu'l-kelam* denir. Sözün asıl manasını arayıp bulmaya *te'vîl* denilmesi de bundandır. Mekayîs sahibi *e-v-l* kökünü iki manaya birden yorar: Bir işin başı ve sonu. *Te'vîlu'l-kelâm,* "bir sözün akıbeti" ve "varıp duracağı yer" anlamına da kullanılır (7:53). Bu, *evvel*'in zıt anlamlı olduğunu göstermez. Zira kelimenin zıddı *âhir*'dir. Olsa olsa kelimenin anlam genişlemesine maruz kaldığını gösterir.

Evvel, *âhir*'in zıddıdır. Bazılarına göre aslı *ev-el*'dir. İbn Dureyd'e göre *evvel*'in aslı *vevvel* idi. İlk *vav hemze*'ye dönüştü ve iki *vav*'dan biri diğerine girdi *el-evvel* oldu. Dişili el-*ûlâ* gelir. Çoğulu *uvel* ve *evâil* gelir.

Evvel, isim tamlaması içinde geldiğinde muzaf konumunda gelir. *Evvelu'l-muslimîn* (Müslümanların ilki) tamlamasındaki evvel bu türdendir. Bu gibi terkiplerde lafzi manasıyla kullanıldığında "zamansal ilklik" ifade eder. Mecazi manasıyla kullanıldığındaysa evvel "ilk" değil "öncü", "önder", "önde giden" manasına gelir. Nitekim Hz. Nebi'ye; ***"Ben Müslümanların evveliyim"*** (6:163) demesi emredilir. Buradaki evvel lafzi değil mecazi anlamda kullanılmıştır. Zaman açısından "ilk" olma durumu değil, manevi açıdan "öncü" ve "önder" olma anlamındadır. Zira Kur'an'a göre tüm peygamberler müslümandır ve Hz. Peygamberden önce sayısız peygamber gelip geçmiştir.

El-evvel, matematikte *vahid*'den farklıdır. *Vâhid,* katlanan birdir. İki rakamı, iki tane *vâhid*'den oluşur. Üç rakamı, üç tane *vâhid*'den oluşur. Fakat *el-evvel* katlanamayan biricik tektir. Hep tek, mutlak tek, sonsuz ilktir. Bir şeyin evveli, onun en öndeki parçasıdır.

Allah'ın ismi olan *el-Evvel* eşi, benzeri, türü, zıddı, sınırı, parçası olmayan ve parmakla gösterilemeyendir.

Evâil "ilkler" demektir. İbn Sina'ya göre, insanın öğren-

mediği halde kendinde tahsil edilmiş bir halde mevcut bulunan bilgiye denir (*et-Ta'lîkât*). Bu, başkalarının *huduri bilgi* adını verdiği şeydir. Sonradan öğrenilen *husuli bilgi*'nin mukabilidir.

Evâil, tarihçiler nezdinde "ilk keşifler, mucitler ve sanatların pirleri" hakkında kullanılan bir tabirdir. Ecnebilerin "protoloji" dedikleri şeye karşılık gelir. Bu konudaki edebiyata da "protografi" denilir. Bu konu İslam kaynaklarında müstakil bablar altında işlenmiştir. Mesela hadisçi İbn Ebi Şeybe'nin *el-Musannef*'inde *Evâil* (ilkler) konusu müstakil bir kitap başlığıdır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Sonsuzluk kavranamaz

El-Evvel olan Allah öncesiz ve sonsuz ilktir. Allah'ın "ilk" olması, sayı ile alakalı değildir. Sayılar, tıpkı dilin diğer unsurları gibi hakikati gösteren birer işaret ve semboldürler. Sayılara gösterdiği eşya ve hakikatten bağımsız olarak kendi başlarına mahiyet biçmek ve değer yüklemek, parmağın gösterdiğine değil parmağa bakmaktır. Her şeyin sayılardan ibaret olduğunu söyleyen Pisagor bunu yapmıştır. Bu yaklaşımın varıp duracağı yer "Hurufilik"tir. Babilden Yahudiliğe, onlardan Yunan'a ve Müslüman kültürüne geçen Ebced ve Cifr, en eski Hurufilik yöntemleri arasındadır.

Allah'ın "ilk" oluşu sayısal ve aritmetik bir ilklik değil, sonsuz ve mutlak bir ilk oluştur.

"Öncesizlik" ve "sonsuzluk" insan aklı tarafından kavranabilir mi?

Bu soruya cevap vermek için bir soru daha sormamız gerekir: Öncesizlik ve sonsuzluk kavranabilir mi?

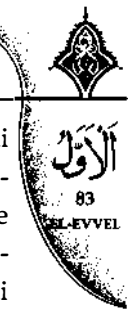
Bizce sonsuzluk kavranamaz, zira tanımlanamaz. Tanımlanamayan şey aynı zamanda kavranamaz da. Adı üstünde "kavramak", kuşatmak ve kapsamaktır. Şöyle ki: Bir şeyi tanımlamak onu sınırlamaktır. İnsan sınırlayamadığı şeyi tanımlayamaz. Sınırlanamayanı tanımlamaya kalkmak, insanı saçmaya ulaştırır. Eğer hem sınırlayamıyor hem de tanımlıyorsa, bu durumda iki şeyden biri yanlıştır: Ya o şey sınırlanamaz değildir veya o tanım yanlıştır.

Allah sonsuz ve öncesiz, eşsiz ve benzersiz mutlak varlıktır. Böyle bir varlığın her hangi bir tanıma sığdırılması mümkün değildir. Bu nedenledir ki esma-i hüsna Allah'ı tanımlamaz. Esma-i hüsna, Allah'ı tarif etmez. Esma-i hüsna, Allah'a işaret eder. Biz o işaretlere bakarak Allah'ı bilmeye, tanımaya ve anlamaya çalışırız.

Tanımlanan bir şey "bilimsel bilginin" konusudur. Ama Allah tanımlanamadığı içindir ki imanın konusudur. Bu yüzden Allah'ı tanıdıkça insanın imanı artar. Eğer insan bilgisiyle Allah'ı kuşatabilseydi, Allah hakkındaki bilgisi arttıkça imanının azalması lazımdı. Zira iman özü itibarıyla gayba imandır. Kişinin aklıyla tamamını kavradığı şey, gayb âleminden çıkıp şahadet âlemine giren şeydir. Şahadet âlemi imanın değil, ilmin konusudur.

Eğer Allah'ı tanımak ve anlamak, bilimsel bilginin konusu olsaydı, insan bilgisiyle Allah'ı kuşatması lazımdı. Fakat durum tam tersidir. Allah bilgisiyle ve kudretiyle insanı kuşatır (2:255). Fakat insan asla Allah'ı kuşatamaz. Zira insan zihni sonsuzluğu olduğu gibi kavrayamaz. Kavrayamadığı içindir ki "sonsuz" kelimesinin kavramsal karşılığı yoktur. "Son" kelimesine olumsuzluk eki eklenerek elde edilmiş "değilleme" türü bir sentetik kavramdır. Aynı şey Latin kökenli Batı dillerindeki *infini* (infini) veya *infinite*, Arapçadaki *lâ mutenâhî* veya *ğayri mahdûd*, Almancadaki *unendlich* (un-endlich), Farsçadaki *nâ mahdut* veya *nâ mutenâhi*, Endonezyacadaki *tak derbatas*, Malaycadaki *tidak terhingga* kavramları için de geçerlidir. Hiç tereddüdünüz olmasın ki başta Eski Mısır dili, Pehlevice, Çince, Yunanca ve daha aklınıza gelen ne kadar dil varsa hepsinde "sonsuzluk" hep değilleme yoluyla ifade edilmiştir. Zira zihin kendisini kavrayamadığı bir şeyin kavramını da koyamamaktadır. Bu tam anlamıyla bir tanımlanamazlık ve tarif edilemezliktir.

İşte bu yüzden teorik matematikteki "sonsuz sayı" kavramı bir aldatmacadır. Zira "sonsuz" kavramının kendisi bir değillemedir. Değillemeyi ifade eden bir kavramı kullanarak "sonsuz sayı", "sonsuz küçükler" gibi matematik terimleri icat etmek, bir varsayımdan ibarettir. Belki matematikçi kibridir. "Sonsuz küçükler" terimi, matematikte "kesirli sayılar" problemi bağla-

mında kullanılır. Esasen kesirli sayılar, tam sayılar arasındaki süreksizliği azaltmak için icat edilmiştir. Burada matematikçilerin "sonsuzluk" dediği şeyin gerçek karşılığı belirsizlik ve kıyaslanamazlıktır. Esasen sayılardan kurulu hiçbir dizge sonsuz değildir. Zira her sayı kendisinden bir önceki ve bir sonraki sayının sınırıdır. Adı üstünde, "sonsuz" sınırlanamayandır.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Peki, sıfır ne olacak?

Sıfır bir sayı değildir. Sıfır "kemmiyyet yokluğu" olarak tanımlanır. Sıfır, varlık kategorisinde "muhal varlık" (imkânsız varlık) tanımına tekabül eder. "Muhal varlık", elbette yokluktur.

Burada şu soru sorulabilir: "Eğer sıfır mutlak yokluksa, nasıl oluyor da yanına geldiği sayıyı 10'a katlıyor?

Cevabı açıktır: Rakamların arkasına eklenen sıfır 10 rakamının sembolüdür. O bir remzdir. Ancak sıfırın 10'u temsilen gelmesi için olmazsa olmaz bir şart vardır: Varlığı temsil eden bir sayının arkasından gelmek. Eğer önünde gelirse, bin tane sıfırın toplamı yine sıfırdır. Burada sır "yerini bilme" olayıdır. Yerini bilen sıfır önündeki sayıyı 10'a katlar, yerini bilmeyip sayının önüne geçen sıfır ise hiçbir değer oluşturmaz.

Özetle Allah'ın el-Evvel oluşu, akıl tarafından tam kavranılabilecek bir hakikat değildir. İşte bunun için, tüm diğer esma gibi, el-Evvel ismine de iman şarttır. Bir mü'min bilir ve inanır ki, O zatını nitelediği gibi el-Evvel'dir. O'nun el-Evvel oluşu tüm sayılardan beridir. O rakamsal anlamda "ilk" değildir. Hiçbir rakam O'nun hakikatini ifade edemez. Ancak O'nun hakikatine dair bir atıfta bulunur, O'na işaret eder.

2.2. Allah'ın el-Evvel oluşu ne anlama gelir?

Allah, ilk yaratandır.
O, ilk hüküm verendir.
O, ilk tasarlayandır.
O, ilk akıldır.

Allah'ın el-Evvel oluşu, zamana nisbetle "öncelik sahibi" oluşu değildir. O'nun öncelik sahibi oluşu, zaman dışı önceliktir. Zaman yokken O vardı. Zamanı var eden O'dur. Zamanı var eden zamana maruz kalmaz.

Allah'ın el-Evvel oluşu mekâna nisbetle öncelik de değildir. O'nun önceliği mekân dışı önceliktir.

Allah el-Evvel'dir cümlesi şu manaya gelir: Varlığın varoluşu için, *öncelikle* O'nun varlığı şarttır. Cümlenin içinde geçen "öncelikle" kelimesi, Allah'ın el-Evvel oluşunun karşılığıdır.

Yunan filozoflarının onu "ilk hareket ettirici" veya "ilk sebep" olarak nitelemeleri ile el-Evvel isminin taşıdığı anlam arasında mahiyet farkı vardır. Yunan filozofları Tanrı'nın "ilk hareket ettirici" olduğunu söylerken, aynı zamanda Tanrı'nın âlemi "yoktan yarattığı" hakikatini de zımnen reddetmiş olurlar. Öyle ya, eğer Tanrı ilk hareket ettiriciyse, hareket ettirdiği şey kendiliğinden ve yaratıcısız olarak önceden var sayılmıştır. Sonradan Latin filozoflarının dilinde *ex nihilo nihil fit* (hiçbir şeyden hiçbir şey çıkar) mottosuna dönüşen bu düşünce, âlemin yoktan var edildiği inancının karşısında yer alır.

Oysaki Allah, vahye göre, *bedîu's-semâvâti ve'l-'ard* (kâinatın yoktan yaratıcısı) olandır. Varlığın var oluşu ve yok oluşu hakkında nihai karar O'nundur. O varlığı yoktan yaratan (*Hâlık*), sadece yaratmakla kalmayıp, bu yaratışı sürekli yenileyen (*Hallâk*), varlığın tasarımı kendisine ait olun (*Musavvir*), bütün mahlûkatın ilk örneklerini yaratan (*Bârı*), bütün bu sıfatlarında eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olan öznedir.

Allah'ın evvel oluşu zaman açısından değil, varlık açısındandır. Yani o tüm yaratılmışları yaratan olduğu için yaratılmışların hepsinden evveldir.

O'nun ilk oluşu zamansal ilklik olmadığı için son oluşuyla çelişmez. O'nun ilk oluşu son oluşunun aynısıdır. Tıpkı Hz. Ali'nin dediği gibi: "Hamd O Allah'a ki, O'nun hiçbir hali başka halinden öne geçmez ki, Âhir olmadan önce Evvel olsun".

Allah'ın el-Evvel ve el-Âhir oluşu, sebep-sonuç ilişkisine mahkûm olmama anlamına gelir. Bu isimler muhatabında, zamana müdahil olan bir Allah tasavvuru inşa eder. Böyle bir Allah inancı, insanı âna mahkûm olmaktan korur. Zira Allah'ın sonsuz ve öncesiz ilk ve sonsuz ve sonrasız son olduğuna iman eden bir insan, sebep-sonuç kıskacı arasına sıkışmaz. Sebep-sonuç ilişkisi

onun için bir cendereye dönüşmez. Zira el-Evvel olan Allah, tüm sebeplerin sebebidir. Aynı zamanda el-Âhir olan Allah, tüm sonuçların sonucudur. Şu halde mü'min, böyle bir Allah'a iman etmişken, nasıl olur da sebep-sonuç cenderesine sıkışır?

2.3. "İlk" ve "önce"lik algımız zamana maruz kalmıştır

Biz insanlar, evvel/ilk deyince zaman aklımıza gelir. Biz "evvel", "ilk", "önce" gibi kavramları zamandan bağımsız olarak algılayamayız. Bu bizim alışkanlığımızdır. Öğrendiğimiz her şeyi biz öncelik sonralık üzerinden değerlendirmekteyiz. Mesela "geçmiş" gerçekten geçip gitmiş midir? Yani o artık yakamızı bırakmış, "eski" ve "mazi" olmuş, bizimle ilişkisini kesmiş bir zaman mıdır? Evrene dair alışılmış ve olağan bakış açımıza dayanarak, bu sorulara kestirmeden "Evet, geçmiş geçip gitmiştir" diyebiliriz. Fakat holografik bir model içinde düşündüğümüzde, geçmişin geçip gitmediğini, bir biçimde varlığını sürdürdüğünü söylememiz de mümkündür?

Holografik Evren adlı kitaptan rastgele alıntıladığımız şu satırlar, zorunluluk doktrinine dayalı doğrusal zaman algımızı sorguluyor:

Sıradışı fizikçi David Bohm'un, zaman akışının sürekli gizleniş ve ortaya çıkışlar dizisinin bir ürünü olduğu yolundaki görüşü, şimdiki zamanın gizlenerek geçmişin bir parçası olduğu anda var olmaktan çıkmadığını, yalnızca gizli düzenin kozmik deposuna dönmekte olduğunu düşündürmektedir. Ya da Bohm'un dediği gibi, "Geçmiş, şimdinin içinde bir tür saklı düzen halinde aktif durumdadır." Eğer şuurun kökleri, Bohm'un öne sürdüğü gibi, saklı düzenin içindeyse bu, insan zihninin ve geçmişin holografik kayıtlarının aynı alan içinde bir arada var olduğu, diğer bir deyişle, bunların hali hazırda birbirlerine komşu durumda oldukları anlamına gelmektedir. Böylece, geçmişe geçebilmek için yapılması gereken tek şey, kişinin dikkat odağını kaydırması olabilir. Geçmişin saklı düzende nasıl depolanmakta olduğunu bir hologramda görebiliriz. Holografik düşünce aynı

şeyin kendi geçmişimizi de kapsadığını söylemektedir. Geçmiş unutuluş içinde eriyip gitmemekte ve kozmik hologramda kayıtlı bulunmaktadır ve oraya her zaman yeniden girebilmek mümkündür.

Geçmişi algılama deneyiminin hologram benzeri özelliklerinden biri de, içine girilen sahnelerin üç boyutluluğudur. Örneğin, kendisi de bir psikometri medyumu olan Bn. Rich, Ossowiecki'nin gördüğü imgelerin üç boyutlu ve gerçek, hatta içinde oturduğu odadan daha gerçek olduğu yolundaki sözleriyle neyi anlatmak istediğini bildiğini söylemektedir. "Bu imgeler sanki odayı ele geçirir gibidir" diyor Rich, "ortama egemen olurlar ve bir kez ortaya çıkmaya başladılar mı, ben de onların bir parçası olurum. Bu, aynı anda iki yerde birden bulunmaya benzer. Bir odada oturmakta olduğumun farkında olmama karşın, aynı anda bu imgesel sahnenin de içindeyimdir."

Başka bir deyişle, geçmişe ait kayıtlar, herhangi bir yerde kayıtlı olmayıp, tıpkı bir hologramın içerdiği bilgiler gibi mekânsızlık özelliği taşımaktadır ve uzay-zaman çatısının herhangi bir yerinde ortaya çıkabilir. Bazı durugörürlerin geçmişe uyum yapabilmek için psikometriye bile gereksinim duymamakta oluşu, bu fenomenin sahip olduğu mekânsızlık özelliğinin altını bir kez daha çizmektedir.

Kentucky'li ünlü durugörü medyumu Edgar Cayce, yalnızca evinde bir sedire uzanıp uyku benzeri bir duruma geçerek geçmişle ilişki kurabiliyordu. İnsan ırkının tarihi üzerine ciltlerce notlar aldırdı; verdiği bilgiler genellikle şaşılacak derecede gerçeğe uygundu. Örneğin, Ölü Deniz Yazmalarının Kumran'ın yukarısındaki mağaraların içinde bulunmasından ve böylece kendisinin bu konuda vermiş olduğu bilgilerin kanıtlanmasından on bir yıl önce Kumran'daki Esseni toplumunun yerini belirlemiş ve tarihsel rolünü tanımlamıştı. Başka bir biçimde söyleyecek olursak, geçmiş, Pribram'ın frekans alanına kodlanmış genlerden yalnızca biri, çoğumuzun göremediği ve pek az kişinin uyum içine girerek hologram benzeri imgelere dönüştürebildiği kozmik girişim desenlerinin bir parçası olabilir.

2.4. Kelam ilmi kendini Kur'an'a arzetmek zorundadır

El-Evvel ismi Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bu mubarek isim mutlaklığı ifade için belirlilik takısıyla gelmiştir. Kelamcılar el-Evvel ismi ile ifade edilen hakikati Kıdem terimiyle ifade etmişlerdir.

Kıdem, muhtemelen, Yunan felsefesinin Arapçaya tercümesinden sonra tedavüle sokulmuş bir terim olsa gerektir. Tahminimiz o ki, terimin İslam kelamına girme nedeni, Yunan düşüncesindeki âlemin öncesizliği ve yaratılmamışlığı tezini red içindir. Bu tür sonradan tedarik edilmiş terimlerin en büyük zaafı, savunmacı ve antitezci bir zihniyeti yansıtmasıdır. Bu tür terimlerle "âlemin kıdemi" gibi aslen Kur'an'ın doğrudan söz etmediği sorunların İslam ilahiyatına taşınmış olması da işin cabasıdır. Bunun en büyük zararı, İslam dışı teolojilerin sorunlarının İslam ilahiyatının sorunu imiş gibi algılanmasıdır. İslam kelamı bu tür ikame sorunlarla uğraşmaktan, asıl ilgilenmesi gereken sorunlar için yığınak yapmaya imkân bulamamıştır.

Aynı şey çok daha fazlasıyla, Yunan ilahiyatına ait kavramların Arapça tercümeleri yoluyla İslam ilahiyatına taşınan meseleler için de geçerlidir. "İlk muharrik", "ilk illet", "cevher", "araz", "madde", "mana", "cüz'ü lâ yetecezzâ", "heyûlâ - esîr", "a'yân-ı sabite", "mantık", "cedel", "safsata", "tedbir", "mâ ba'de't-tabia", "irfan" vb. gibi birçok terim üzerinden tartışılan konular ve geliştirilen tezler, özünde ithal malı problemlerdir. Bizzat disiplinin ismi olan "Kelam" bile Yunanca *Logos*'un karşılığı olarak ihdas edilmiştir. Söz konusu problemleri Yunanca, Aramca, Süryanice ve Farsça terimlerin yerine ikame edilen Arapça kelimelerle ifade etmek, tartışılan problemlerin 'yerli' olduğunun göstergesi olamaz. Olsa olsa ele alınan problemlerin yabancı oluşunu gizlemenin aracı olur.

Kelam ilmi kendini Kur'an'a arz edecekse, başlama noktası Allah tasavvuruna ilişkin ithal kavramlar ve terimler olmalıdır. Bunların başında da *el-Evvel* yerine ikame edilen "Kıdem" terimi gelir. Yine ehl-i kitap teolojisinden nakledilen ve Kur'an'ın yaratılmışlığı lüzumsuz tartışmasının bir sonucu icat edilen "Kelam-ı Kadîm" kavramsallaştırması da, buna ilave edilebilir.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Evvel ismi

Kur'an'da evvel kelimesi 23 kez geçer. Fakat bunların içinde sadece biri Allah'a isnatla kullanılır. Geri kalanların hiçbiri Allah'a isnatla kullanılmaz ve daima bir terkibin parçası olarak gelir. Ya "...ın/in ilki" formunda gelirler ki; "kâfirlerin ilki/öncüsü" (*evvele kâfirin*), "mü'minlerin ilki/öncüsü" (*evvelu'l-mu'minîn*), "Müslümanların ilki/öncüsü" (*evvelu'l-muslimîn*) tamlamaları buna örnektir. Ya da bir terkipte zaman bildirirler ki; "İlk kez" (*evvele merratin*) terkibi buna örnektir. Allah için kullanılan evvel dışında, hiç biri belirli olarak ve tek başına gelmez.

El-Evvel ismi ilk ve tek kez Mushaf'ta 57. sırada yer alan Hadid suresinin 3. ayetinde gelir. Bu ismin göze çarpan üç özelliği vardır:

1. el-Evvel isminin içinde bulunduğu dört isimlik dizge birbirine atıf vâv'ı ile bağlanır. Kur'an'da yan yana gelen ilahi isimler, iki yer dışında herhangi bir atıf harfi ile birbirine bağlanmaksızın gelir. Biri Evvel, Ahir, Zahir ve Batın isimlerinin yan yana geldiği Hadid 3'tür. İkincisi Hadi ve Nasir isimlerinin birbirine atıf *vâv*'ı ile bağlandığı Furkan 31'dir. Kurtubi, *Esma*'sında bu *vav*'ların fazlalık (zait) olduğunu söylese de, bu böyle değildir. Kur'an'da zait harf yoktur. Her harfin manaya yansıyan bir anlam veya işlevi mutlaka vardır. Bu kural burada da geçerlidir. Şöyle ki: Atıfla gelen bu dört isim birbirinin devamı değil, birbirinin mukabilidir. Eğer Allah'tan başkası için kullanılsaydı bunlar asla içtima etmeyen zıtlar olurdu. Evvel olan ahir olamaz, zahir olan batın olamazdı. Bu durum imkânsız olurdu.

Fakat Allah için imkânsız diye bir şey olmaz. Onun için *vav* ile atıf yapılmıştır. Hem isimler arasında fark olduğu vurgulanmış, hem de isimlerin birbirinin zıddı gibi algılanma tehlikesine karşı set çekilmiştir. İsimlerin birbirine *vav* ile bağlanmış olması, isimler arasında bağlantı olduğunu gösterir. Mana olarak birbirini tamamlayan isimler olduğu vurgusunu taşır. Atıf harfi olmaksızın gelen silsile isimlerde bilinç, önceki isimden sonraki

isme fasılasız sıçrar. Mesela *el-hâlıku'l-bâriu'l-musavvir* (59:24) örneğinde olduğu gibi. *El-Halık* olup yoktan yaratan, aynı zamanda yarattığının ilk örneğini de yaratan *el-Bârî* dir ve O bununla birlikte yarattığının tasarımını da yapan *el-Musavvir* dir. Fakat *el-evvelu ve'l-âhiru ve'z-zâhiru ve'l-bâtınu* (57:3) böyle değildir. *Evvel* ile *Âhir* arasındaki *vav* bağlacı iki şeye birden delalet eder:

a) Bağladığı el-Evvel ile el-Âhir arasında anlam bağı olduğuna.

b) Bağladığı el-Evvel ile el-Âhir arasında mesafe olduğuna.

Aynı şey el-Zâhir ve el-Bâtın esması için de geçerlidir.

2. Hadid suresinde yer alan el-Evvel ismi Medeni bir isimdir. Bu ismin medeni olmasının nüktesi Allahu âlem şu olsa gerektir: Ey Medine'sini yeni oluşturan İslam cemaati! Siz çağınızın ve sizden sonraki çağların öncüsü (*evvel*) olmaya adaysınız. Eğer rolünüzün hakkını verirseniz, sizden sonraki dünya toplumlarına "şehîd ümmet" olma vasfını kazanır, modellik vasfını elde edersiniz!

3. el-Evvel ismi kendisinden sonra gelen el-Âhir ismiyle kopmaz bir mana bağına sahiptir. El-Evvel ve el-Âhir esması ilk bakana ezdad (zıtlar) gibi görünür. Zira ilkinin manası "sonsuz ve öncesiz ilk", ikincisinin manası "sonsuz ve sonrasız son" şeklindedir. Fakat görünürdeki zıtlıktan dolayı, bu iki ismin müsemması olan Allah'ı "zıtların içtima ettiği varlık" olarak algılamaktan Allah'a sığınırız. İki şeyin bir zatta içtima etmesinden söz etmek, içtimanın gerçekleştiği o zatın parçalardan oluşmuş bir bütün olduğunu iddia etmektir. Bu Allah için muhaldir.

- Bu hakikat güneş gibi ortadayken, niçin Yüce Allah zatına böyle zıt esma çiftleri kullanmıştır?

- Zıtların içtima alanı olan mahlûkat hem ezvac/eşler hem de ezdad/zıtlardan oluşur. *Ezvac*, biri olmadan diğeri olmayan eşlerdir. Erkek ve dişi, yer ve gök, sağ ve sol çiftleri gibi... Bunların biri olmadan diğeri olmaz. *Ezdad*, biri olunca diğeri olmayan çiftlerdir. Aydınlık ve karanlık, ölüm ve hayat, hak ve batıl gibi...

Esasen bizim birbirine zıt gibi gördüğümüz çiftler arasında bile muhteşem bağlantılar vardır. Bu bağlantıyı fark etmek için

zıtların hikmeti üzerinde derinliğine düşünmemiz şarttır. *Ezvac* ve *ezdad*'ın ortak yanı "farklılık" kavramında gizlidir. Farklılık, fark etmenin sırrıdır. Eğer farklılık olmasaydı farkındalık olmazdı. Eğer farkındalık olmasaydı, tercih ve seçim olmazdı. Tercih ve seçimin olmadığı yerde irade ve akıl işe yaramazdı. Bunların işe yaramadığı yerde iyi ve kötü, iyilik ve kötülük, sevap ve günah, ödül ve ceza, cennet ve cehennem, iman ve küfür arasındaki ayrım anlamını tümden yitirirdi.

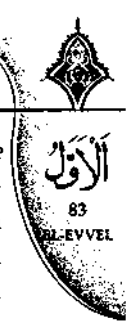
3.2. Birlikte gelen dört ismin ortak noktası

Ayette yan yana vav bağlacıyla gelen el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın isimlerinin dördü de *varlığı kuşatmak* ve *varlığı kapsamak* ile alakalıdır. Bu dört isim kendi içinde iki başlık altında değerlendirilir:

1. *el-Evvel ve el-âhir zamana ilişkin kuşatıcılığı ifade eder.* Bu dört isimden ilk ikisi olan el-Evvel ve el-Âhir tüm zamanları kuşatır. Yüce Allah bu iki ismiyle tüm zamanların üstünde olduğunu beyan eder. O, zamanın mahkûmu değil hâkimidir. O zamana değil, zaman O'na maruzdur. Allah'ı her hangi bir zamanın içinde telakki eden her tasavvur, el-Evvel ve el-Âhir isminin manasına aykırıdır ve reddedilir.

Müşrik Araplar içinde "zaman" anlamına gelen *dehr*'i tanrı yerine koyan bir kesim vardı. ***"Bizi sadece zaman yok eder"*** (45:24) diyen bu Dehriler, ilkel bir materyalizme müntesiptiler. İnsanı hayrete düşüren şey, Allah'ın zaman olduğunu söyleyen senedi sahih metni iftira bir rivayetin Allah Rasulü'nün ağzına konulmasıdır: *Lâ yekul ehadukum yâ haybete'd-dehri, fe-innallahe huve'd-dehr* (Sizden hiç kimse 'ey zamanın kötülüğü' demesin; kuşkusuz Allah, zamandır." (Buhari ve Müslim). Ebu hureyre üzerinden Sevgili Nebi'ye isnat edilen bu iftira, Müslümanların değil, Casiye 24'te mahkûm edilen müşriklerin zihniyetini yansıtmaktadır.[1]

1 Rivayetlerle taşınan zanni bilgi, sadece sıradan müslümanlara değil, alimlerimize de olmadık hatalar yaptırmıştır. Ünlü Endülüslü müfessirimiz Kurtubi'nin, esma-i hüsna alanında parmakla gösterilecek kadar önemli olan el-Esnâ fî Şerhi Esmaullahi'l-Husnâ adlı eseri buna ibretlik bir örnektir. Kurtubi, bu münker rivayeti gerekçe göstererek Allah'ın esması arasına *ed-Dehr* diye bir ismi ilave etmekte hiçbir sakınca görmez.

2. *ez-Zâhir ve el-Bâtın mekâna ilişkin kapsamlılığı ifade eder.* O mekândan münezzehtir. Zira mekân yaratılmıştır. Mekânı yaratan mekâna sığmaz. Bu yüzden Kur'an'da Rabbimiz "Ben kulumun kalbindeyim" demez, "Ben kuluma şahdamarından yakınım" der. Bir şeyin *içine girmekle*, bir şeye *yakın olmak* çok farklı şeylerdir. İlki *hulul* inancıdır ki, insanlık tarihi boyunca bu itikat sapık mistiklere ve müfrit sufilere has bir iddiadır.

Sonuç: Kur'an'da sadece bu ayette ilk ve tek olarak yan yana gelen bu dört mubarek isim, Allah'ın zaman ve mekân tarafından kuşatılamaz ve kapsanamaz oluşuna delalet eder. Aksine O zaman ve mekânı tümüyle kuşatan yegâne varlıktır. Bu yönüyle bu dört isim, tevhîd akidesinin olmazsa olmaz bir parçasıdır.

3.3. Allah sonsuz ve öncesiz ilk olan el-Evvel'dir

Esma-i hüsna içerisinde El-Evvel gibi bir ismin varlığı üzerinden, insana bir mesaj verilmektedir. O mesajın ne olduğunu bulmak için, insanın zaaflarını iyi tanımak gerekir.

Tecrübelerimizle biliyoruz ki, insan ölümsüz olmak isteyen bir fanidir. Şeytan, insanoğlunun sembol atasının bu zaafını kullanarak, onu yasak ağaçtan yemeye ikna etmiştir: İki melek olmak ya da ölümsüz olmayı istemek (7:20). İnsanın ölümsüzlük tutkusunun yanlışlığına onu ikna etmek için en kestirme yol, ona sonradan ortaya çıktığını, "öncesiz" olmadığını hatırlatmaktı. İşte Rabbimiz el-Evvel ismini zatına tahsis ederek, insana "Ey insan! Sen öncesiz değilsin! Bir öncen var! Bir önü olanın bir sonu mutlaka olur. Bu yasadır. Dolayısıyla kendini aldatma ve Allah'tan rol çalmaya kalkma!

Bu hakikati dile getiren ayetin içinde yer aldığı Kur'an pasajı, Rabbimizin kitabında zatını ayrıntılı olarak tanıttığı sınırlı sayıdaki pasajdan biridir. İşte o ayetler:

Söz konusu eserde aynı mantıkla icat edilen vahiy dışı birçok isim daha vardır. *Eş-Şey, el-Mezkûr, el-Kâin, es-Seyyid, et-Tâm* gibi... İşin ilginci üstadın kitabını oluşturan esma-i hüsna listesinde Kur'an'da isim formunda Allah'a isnatla gelen ve esma-i hüsnadan olduğu vahiyle sabit olan *el-Hamîd, er-Rakîb, er-Raûf, el-Vedûd, el-Muheymin, el-Mukît* gibi birçok isim de yer bulamaz. Onu bu vahim hataya düşüren şey, zanni bir bilgi olan rivayetlerin kati bir bilgi olan vahiyle aynı çuvala konularak üzerine "nas" yazılmasıdır. Oysa sorumluluğu dağlardan ağır olan bu cüretkâr işlem, dikkatli bakınca, *beşeri bilginin ilahileştirilmesi* işleminden başka bir şey değildir. Maalesef bu, vahyin *gayb* ve *şahadet* gibi iki ayaklı bilgi sistemine (59:22) *zann'a* dayalı üçüncü ve protez bir ayak eklemenin vahim sonucudur.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah adına hareket etti: zira mutlak üstün ve güçlü olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur. O'na aittir göklerin ve yerin mülkü; O yaşatır ve O öldürür; her şeye güç yetiren de O'dur.

el-Evvel ve el-Âhir'dir; ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır; ve O her şeyi en iyi bilendir.

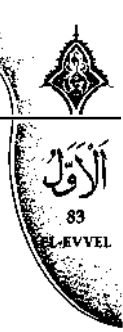
O, gökleri ve yeri altı aşamada yaratmış, ardından hükümranlık makamına kurulmuştur. O hem toprağa giren ve orada çıkan her şeyi, hem de gökten inen ve onda yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir ve Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; ve bütün işler Allah'a döndürülür.

Geceyi O kısaltıp gündüzü O uzatıyor; yine gündüzü O uzatıp geceyi O kısaltıyor; zira O, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir." *(Hadid 57:1-6)*

O bütün varlığın hem görülebilen aşkın sebebi, hem de görülemeyen içkin hakikatidir (Krş: 6:103). Mahlukatın çift kutupluluğu yasası yer-gök çiftinde dile geliyor. Allah tektir. Fakat *el-Bâkî* yerine *el-Evvel* ve *el-Âhir*, *el-Hak* veya *el-Vâcid* yerine *ez-Zahir* ve *el-Batın* anlam çiftleri kullanılıyor. Çünkü aşkın hakikat ancak çift kutuplu kavramlarla beşer idrakine nazil oluyor. Kur'an'da esma-i hüsna yalnız burada bağlaçla birbirine atfen gelir.

Allah'ın el-Evvel isminin geçtiği bu pasajın konusu, yara-

tan Hâlık ile yaratılan mahlûkat arasındaki mahiyet farkıdır. Bu fark üzerinden verilen mesaj ise, insanın ölümlü, yani önü ve sonu, amacı ve anlamı olan bir mahlûk oluşudur. El-Evvel isminin geldiği ayetin hemen önündeki ayette "O öldürür ve O diriltir" denmesi bu sebepledir. Hemen arkadan gelen ayette ise kâinatın tedricen yaratıldığı vurgulanarak, yaratıkların tabi olduğu yasaya dikkat çekilmektedir.

Hepsinden öte el-Evvel isminin içinde yer aldığı bu pasaj, insana Hâlık olan Allah'ı ve mahlûk olan insanı tanıtmaktadır. Heyhat ki, Yeni Eflatunculuk, Hermetizm ve Gnostisizmden ödünç alınarak Hz. Nebi'ye uyarlanan "Nur-ı Muhammedi" mitolojisi, Allah'ın el-Evvel sıfatına Sevgili Peygamberimizi ortak koşmuş ve bu sapmayı da bazı Müslümanlara hakikat diye kabul ettirebilmişlerdir. Bunu yapanların başında Hallac gelir. Hallac Hz. Peygamber'e Allah'ın sıfatlarını veren kişidir. *Tavâsîn*'in 1. bölümü olan *Sirâc Tasini*'nde Hz. Peygamber'in –hâşâ- 'ezeli ve ebedi', 'ilk ve son' olduğunu şu cümlelerle dile getirir:

"O ölmez, o hep yaşar! Olduğu gibi durur hep. Olaylardan önce idi o, şeylerden de.."

"O hep var olacaktır. Renklerden önce anılıyordu o. Önceden önce vardı o, sonradan sonra da o kalacaktır."

İlahi kelamın Allah'a mahsus kıldığı vasıflar, Hallac tarafından cömertçe Nebi'ye yakıştırılmaktadır. Böylece Müslümanların hem Allah tasavvurunun hem de Peygamber tasavvurunun kodlarıyla oynanmakta, tabir caizse imha edilmektedir.

4. EVVEL OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Kâbe El-Evvel isminin tecellisidir

Allah'ın güzel isimlerinden her birinin farklı tecellileri vardır. El-Evvel isminin tecellilerinden biri de ilklerin insanlığın ortak hafızasına kazınmasıdır. Bu sayede ilkler unutulmaz. Elbette unutulmamak iki tarafı keskin bir bıçaktır. İyi ilkler unutulmaz ve rahmetle anılır, kötü ilkler unutulmaz ve lanetle anılır.

İlklerin unutulmayacağına en güzel örnek, Kâbe'dir. Kâbe'nin yeryüzündeki ilk ev olduğunu haber veren bizzat vahiydir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ۝

"Şüphesiz insanlık için inşa edilen evlerin ilki, Bekke'deki bereketli ve bütün toplumlar için hidayet merkezi olan mabet idi."
(Âl-i İmran 3:96)

Ayette geçen *evvele beytin* isim tamlaması, "evlerin ilki" anlamına gelir. Bu iki şekilde anlaşılabilir.

1. Metne, Kur'an'daki *beytullah* isimlendirmesinden yola çıkarak takdiri bir anlam ilave ederek okumak: Bu takdirde *evvele beytin* ibaresini *beytin*'e ilave bir muzafun ileyh takdir ederek *evvele beytillah* şeklinde okuruz. Bu takdirde ibare "Allah'a adanmış ilk ev/mabed" anlamına taşınmış olur.

2. Metne hiçbir takdiri anlam ilave etmeden, olduğu gibi okumak: Bu takdirde Kâbe'nin insanlığın yeryüzünde yaptığı ilk imar faaliyeti olduğu ortaya çıkar. Rabbimiz insanı yeryüzünün halifesi tayin etmiştir. Yeryüzünü imar etmek, insanın halifeliğinin bir parçasıdır. İnsanın kendisine yaptığı evlerin ilki (*evvele beytin*) olan yapıyı Yaratıcı "Allah'ın evi" (*beytullah*) ilan etmiştir.

Esasen vahyin üslubunda "Allah'ın evi" demek "İnsanlığın ortak evi" demektir. Zira insanlığa emanet edilen "yeryüzü" vahiy tarafından "Allah'ın arzı" (*'ardullah*), Semud kavminin helakine sebep olan ve kamu malı sayılan deve "Allah'ın devesi" (*nâkatullah*), insanlığın ortak istifadesine sunulan yer altı ve yerüstü zenginlikleri "Allah'ın hazineleri" (*hazainullah*) olarak isimlendirilmiştir. Yani 'kamu malı'nın bir adı da 'Allah'ın malı'dır.

İnsanlığın ilk evi olan Kâbe'nin "Beytullah" olarak anılmasının hikmeti de budur. Bu nedenle ***"Beyti haccetmek Allah'ın insanlık üzerindeki hakkı"*** (3:97) olarak nitelenmiştir. Hz. İbrahim'den, Kâbe'ye *insanlığı* çağırması istenmiştir (22:27).

4.2. İlklerin unutulmaması el-Evvel'in tecellisidir

İlkler unutulmaz. Onun için sanatların pirleri unutulmaz. Onlar sanatları ilk ortaya koyan mucitlerdir. İlklerle ilgili ede-

biyata *Evail* (ilkler), bu ilme de *İlmu'l-Evâil* (ilklerin bilgisi) adı verilir. Batılılar bu ilme Protoloji, bununla ilgili literatüre de Protografi adını vermektedirler.

Her uygarlık kendi protolojisini doğurmuştur. Esasen Eski Mısır, Sümer, Hint ve Yunan gibi pagan uygarlıklarda Tanrı adı altında tapınılan putların çoğu, o toplumun hafızasında yaşayan "ilklerin" efsaneleşmiş ve putlaşmış imajlarıdır. İon, Miken ve Yunan kültürlerinde Şarap Tanrısı olarak inanılan Dionysos, üzümden şarabı ilk icad eden mucitten başkası değildir. Dionysos'un Eski Çin ve İran'daki karşılığı Cemşid'dir. Bu isimler daha sonra mitolojik bir varlığa dönüştürülmüştür.

Sözlü gelenekte bazı peygamberler, bazı meslek ve zanaatların piri sayılmıştır. Kur'an'daki kıssalardan ve sözlü geleneğin menkıbevi verilerinden yola çıkarak, peygamberler üzerinden şöyle bir pirler listesi çıkarılabilir:

Âdem, tevbe edenlerin ilkidir. Ademleşmeden önceki beşer yeryüzünde fesat çıkarıyor, fakat günahı tanımıyordu. Ruh üflenip de akıl ve şuur sahibi olunca günahı fark etti ve tevbe etti. "Yaklaşmayın" denilen ağacın meyvesini koparan Âdem, aynı zamanda yeryüzündeki ilk toplayıcı nesli temsil eder.

Hz. Şit, teknolojiyi ilk kullanan insandır. O ilk basit dokuma tezgâhını icat eden ve elbise için kumaş dokuyan ilk insan olarak kabul edilir.

Hz. İdris, hem yazıyı ilk kullanan, hem de ilk dikiş diken insandır. Dikiş iğnesinin mucididir. Hz. İdris'in adı Eski Mısır'da Thot, Eski Yunan'da Hermes, Eski İran'da Huşeng, Yahudilerde Hanok'tur.

Hz. Nuh, marangozların piridir. Gemiyi ilk tasarlayan ve yapan odur. İnsanlık sularda yolculuk yaptığı düz ve basit sallardan, akışkanlar dinamiğine göre hareket eden sanat eseri gemilere ilk onunla geçmiştir. Hz. Nuh gemi yapımında malzeme olarak hem çiviyi hem de halatı kullanmıştır.

Hz. Hud, pazarcıların ve tacirlerin piridir. Gelişmiş Ad uygarlığında ve İrem medeniyetinde onun büyük katkıları vardır.

Hz. Salih, hayvan ıslahının ve yetiştiriciliğinin piridir. Aynı zamanda hayvan haklarının ilk savunucusudur. İçinde yaşadığı

Semud kavmi Tanrı'ya adadığı bir deveyi aç ve susuz bırakmış, o bu zulme karşı sonuna kadar direnmiş ve sonunda kavim helak olmuştur.

Hz. İbrahim mimarların piridir. O Kâbe'yi temelleri üzerine yeniden yükseltmiştir. Hz. İbrahim sadece yapı mimarı değil, aynı zamanda şehir mimarıdır. Zira bugün oğlu İshak'ın ve ailesinin medfun olduğu Halil İbrahim'i (Hebron) o kurmuştur. Aynı zamanda Hz. İbrahim ateş terbiyecisi ve iman seyyahıdır.

Hz. İsmail, bıçak terbiyecisidir. Avcıların piridir. Babasının dilleri olan Sümerce ve Akkadcanın yanı sıra, Annesinin dili olan Eski Mısır ve Habeş dillerini, bunlara ilaveten yerleştiği bölge olan Arabistan'ın kadim dillerini bilirdi. Bu diller arasında tercüme yaptığı için, tercümanların piri olarak anılmayı hak eder.

Hz. Yusuf, rüya terbiyecisidir. Atıldığı kuyuda zamanı doğru tesbit etmek için, ilk saati onun icat ettiği söylenir. Tabi ki bu saat, kuyunun duvarına gölge ve ışık üzerinden düşülmüş basit çizgilerden oluşan bir düzenekti. Fakat zamanı hesaplama fikrinin doğumu açısından önemliydi. Hz. Yusuf aynı zamanda toprak reformunu ve kadastroyu ilk icat eden, tahıl depolamak için taştan oyma dev silolar yaptıran, gıda vakfı kuran ilk kişidir.

4.3. Öncü iyi olmak el-Evvel isminin tecellisidir

İyiler ikiye ayrılır: Aktif iyiler, pasif iyiler. Aktif iyileri pasif iyilerden ayıran, iyilikte öncü olmalarıdır. Nasıl ki kötülükte önce olan kötülerin imamları ise, iyilikte önce olanlar da iyilerin imamlarıdır. Allah Rasulü'ne ***"Ben Müslümanların öncüsü/evveli olmakla emrolundum"*** (6:163) demesi isteniyordu.

Firavun'un sihirbazları Hz. Musa'nın gösterdiği ayet sayesinde iman edince, Firavun tarafından idamla tehdit edildiler. Buna tepkileri şöyle olmuştu: "Ziyanı yok" dediler, "Nasıl olsa biz Rabbimize döneceğiz. Şu kesin ki biz mü'minlerin *öncülerindeniz,* bundan dolayı Rabbimizin bizi bağışını umarız." (26:50-51)

İyilik yolunda öncülük yapanlara, o yolda yürüyen diğer iyilere verilmeyen bir paye verilmiştir: *es-Sâbıkûn el-evvelûn*

(öncü ilkler). Allah'ın Mekkeli muhacir ve Medineli ensarın öncü ilklerini, sonradan kafileye katılanlarla bir tutmadığının şahidi şu ayettir:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

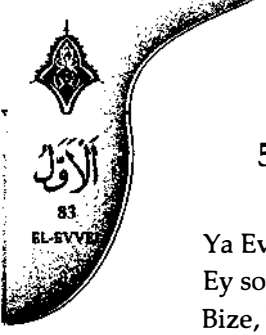
"Muhacirlerin ve ensarın öncü ilklerine ve iyilik yolunda onların izini takip edenlere gelince: Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı olmuştur; ve onlar için tabanından ırmaklar çağlayan ebedi kalacakları Cennetler hazırlamıştır: işte budur büyük mutluluk." *(Tevbe 9:100)*

Nitekim İslam'ın zor zamanlarında canlarını dişlerine takarak mücadele eden Kur'an'ın ilk nesliyle, Fetih'ten sonra başka çareleri kalmadığı için İslam'ın gücüne teslim olanlar bir tutulmamışlardır. Allah Rasulü Kâbe'nin avlusunda cezalandırılmayı bekleyen kalabalığa "Size, Yusuf'un kardeşlerine dediğini diyorum: "Bugün size kınama yoktur", haydi gidin, sizler azat edilenlersiniz!" demiş ve salıvermişti. O günden sonra onlar "salıverilenler" anlamına *tulekâ* olarak adlandırıldılar.

El-Evvel isminin kendisinde tecelli ettiği bir insan önceliklerini doğru tesbit eder. Zira insan hayatının en büyük yanlışlarını, öncelik sırasını şaşırdığında yapar. Öncelik tesbitinin hayati oluşu, insan olmanın zaruri bir sonucudur. Çünkü insan gücü ve kuvveti sınırlı bir varlıktır. Her şeyi bir anda yapamaz. Yapması gerekenleri mutlaka bir sıraya dizmesi gerekir. Eğer dizdiği bu sıra doğru olursa, insan hayatı yönetir. Yanlış olursa, hayat insanı yönetir.

Bilinecekler sınırsız, insanın bilgisi ve zamanı ise sınırlıdır. O halde bilmede önceliği neye vermelidir? Bu soruya Hz. Ali'nin verdiği cevap şudur: "İnsana vacip olan şeylerin evveli Allah'ı bilmektir." Zira önceliği Allah olan kimse, Allah'ın listesinde ön sıraya konulacaktır.

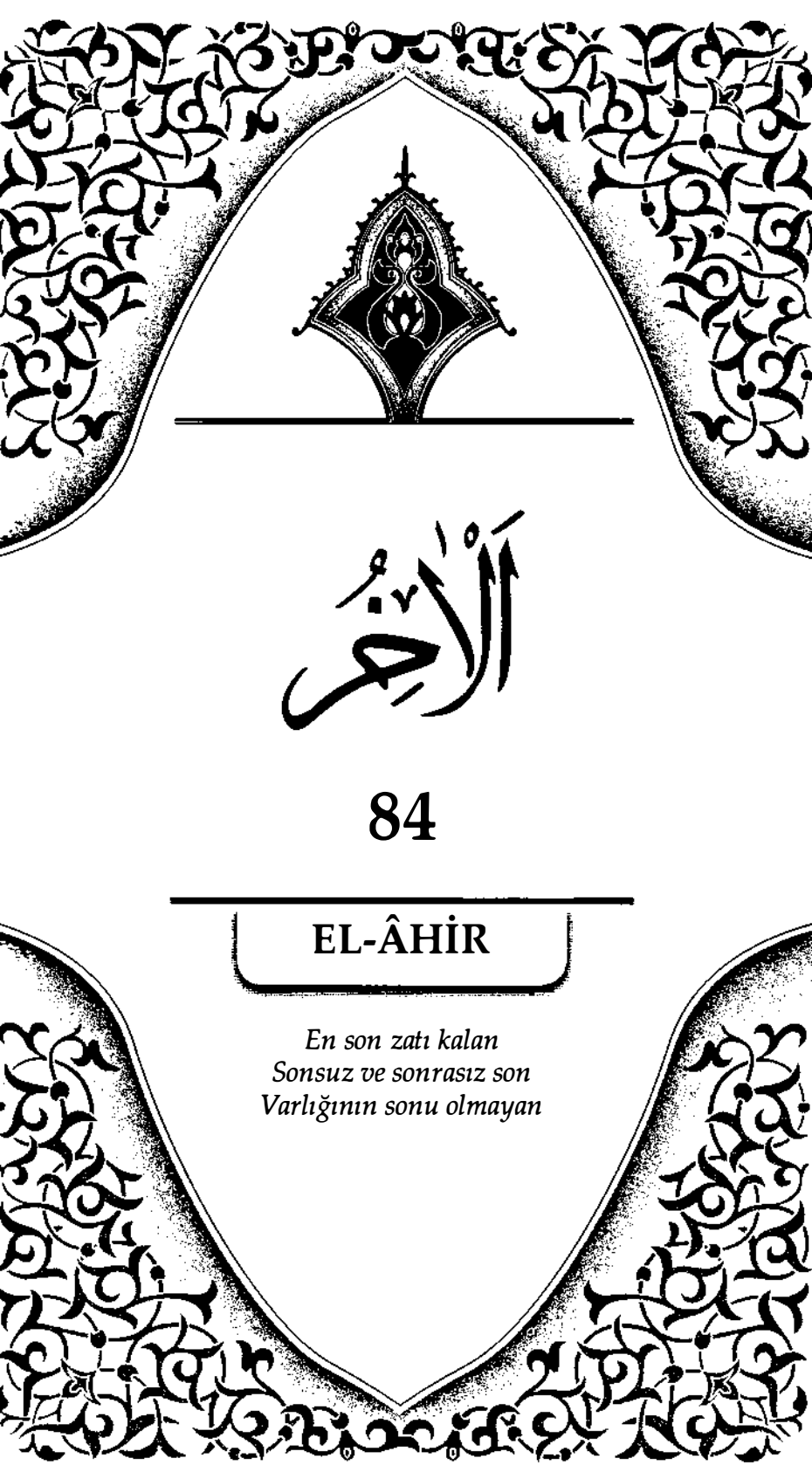
5. EVVEL OLAN ALLAH'A DUA

Ya Evvel, Ya Allah!
Ey sonsuz ve öncesiz ilk olan Rabbim!
Bize, bizim fani olduğumuzu unutturma!
Ey varlığının başlangıcı bulunmayan Rabbim!
Bize, yalnız Senin baki olduğunu unutturma!

Ya Evvel, Ya Allah!
İyiliğin hakkı yatmak değil kalkmaktır,
Bizi yatan pasif iyilerden eyleme!
Mü'mine düşen iyiliğin öncüsü olmaktır,
Bizi kalkan aktif iyilerden eyle!

Ya Evvel, Ya Allah!
İyi ilkler unutulmaz rahmetle anılır;
Sen bizi rahmetle anılanlara halef eyle!
Kötü ilkler unutulmaz lanetle anılır;
Sen bizi lanetle anılanlara halef eyleme!

Âmin!

اَلْآخِرُ

84

EL-ÂHİR

En son zatı kalan
Sonsuz ve sonrasız son
Varlığının sonu olmayan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Âhir, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim formunda, mutlak ve bağımsız olarak bir yerde gelir. Sonsuz ve sonrasız son, her şey yok olduktan sonra en son zatı kalan, varlığının sonu olmayan eşsiz benzersiz özne demektir.

A-h-r, ilk ve ilerlemenin zıddı olarak son ve sona kalma demektir.

Âhir, "son" demektir. Sondan bahsedilen bir yerde zımnen bir "ilk"in varlığı kabul edilmiş sayılır. Bu açıdan *âhir*, *evvel*'in zıddı olarak kullanılır. *Âhar*, "diğer", "öteki" demektir. İlk sözlüklerden *Cemheratu'l-Luğa* sahibi İbn Dureyd, *âhir*'e "ilkin peşinden gelen" anlamını vermiş.

El-Âhir, Allah'a nisbetle kullanıldığında mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz son demektir. Allah'ın *el-Âhir* olması, her şey yok olduktan sonra geriye kalanın O olmasıdır.

El-Âhir ismi geldiği yerde el-Evvel isminin hemen ardından gelir. İki isim bir *vav* bağlacıyla birbirinden hem ayrılır, hem de bağlanır. Bununla hem iki ismi birbirinden bağımsız anlaşılamayacağı, hem de bu iki ismin maddi zıtlıkları oluşturan çiftler gibi anlaşılamayacağı mesajı verilir.

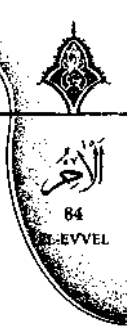
El-Âhir, "sonsuz ve sonrasız son" anlamının yanında, "her şey yok olduktan sonra en son zatı kalan" manasına gelir. Allah Rasulü de el-Evvel ve el-Âhir isimlerini böyle tefsir etmiştir: "Allah'ım! Sen Evvel'sin ki senden önce hiçbir şey yoktur; Âhir'sin ki Senden sonra hiçbir şey olamaz." Şu halde el-Âhir ismi, zımni olarak, "Kendisinden başka her şey fani olan" manasına gelir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. O zamanda "son" değil varlıkta "son" olandır

El-Âhir olan Allah sonrasız ve sonsuz sondur. Allah'ın "son" olması, sayı ile alakalı değildir. Sayılar, tıpkı dilin diğer unsurları gibi hakikati gösteren birer işaret ve semboldürler.

Allah'ın "son" oluşu sayısal ve aritmetik bir sonluk değil, sonsuz ve mutlak bir son oluştur. Allah'ın Âhir oluşu zaman açısından sonralığa değil, varlık açısından sonralığa delalet eder. Zira O zamana maruz değildir ki zaman açısından son olsun.

O'nun son oluşu, yaratılmış varlıkların tümü yok olduktan sonra da, baki kalacak olanın O olduğunu ifade eder.

Allah'ın Âhir oluşunun akli karşılığı şudur: Aklın kavrama teşebbüsünde bulunacağı son varlık O'dur. Fakat akıl daha yaratılmışların tümünü kavramaktan acizdir. Tutalım ki akıl bu aczini yendi, fakat Allah'ı kavramaya iş gelince Mutlak Son'a asla uzanamayacaktır. O zaman anlayacaktır ki, sonsuzluk kavranamaz. Kavramak "kuşatmak" ve "kapsamak"tır. Sonsuzluk kavrandığında sonsuz olmaz, gerçekten sonsuz ise o zaman da asla kavranamaz.

Allah'ın son oluşunun ahirete taalluk eden boyutu, her şeyin O'nun huzurunda toplanacak olmasıdır. O sadece Mutlak Son değil, aynı zamanda her varlığın sonunun ne olacağına karar verendir.

Allah sonsuz ve sonrasız sondur. Böyle bir varlığın her hangi bir tanıma sığdırılması mümkün değildir. Bu nedenledir ki esma-i hüsna Allah'ı tanımlamaz ve Allah'ı tarif etmez. Esma-i hüsna, Allah'a işaret eder. Biz o işaretlere bakarak Allah'ı bilmeye, tanımaya ve anlamaya çalışırız.

Tanımlanan bir şey "bilimsel bilginin" konusudur. Ama Allah tanımlanamadığı içindir ki imanın konusudur. Bu yüzden Allah'ı tanıdıkça insanın imanı artar. Eğer insan bilgisiyle Allah'ı kuşatabilseydi, Allah hakkındaki bilgisi arttıkça imanının azalması lazımdı. Zira iman özü itibarıyla gayba imandır. Kişinin aklıyla çözdüğü bir şeye iman etmesi söz konusu değildir.

"Sonsuzluk" insan aklı tarafından kavranabilir mi?" sorusunun cevabını el-Evvel ismini ele alırken, NAZARİ ÇERÇEVE / 2.1. Sonsuzluk kavranamaz başlığı altında işledik. Yine orada işlediğimiz 2.2. Allah'ın el-Evvel oluşu ne anlama gelir? ve 2.3. "ilk" ve "önce"lik algımız zamana maruz kalmıştır başlıkları, el-Âhir ismi akılda tutularak okunmalıdır.

2.2. Öncelik ve sonralığın göreceliği üzerine

- Aynı varlık nasıl hem "sonsuz ve öncesiz ilk" anlamına gelen el-Evvel, hem de "sonsuz ve sonrasız son" anlamına gelen el-Âhir olur?

- Esasen bir mü'min açısından bunun cevabı basittir: Söz konusu olan Allah ise, imkânsız demek imkânsızdır. Biz mü'min-

lere düşen, Allah'ı kendi bildirdiği gibi bilmek ve tanımaktır. İman, Allah'ı tanımaya açılan kapının anahtarıdır. Allah'ın *el-Evvel* ve *el-Âhir* esması bir mü'min için imanın konusudur. İman kapısından geçtikten sonra insanı son durağı olmayan bir yolculuk bekler.

Fakat yukarıdaki sorunun akli izahları da vardır. Zaman yaratılmıştır. Yaratıcısı Allah'tır. Zaman yokken Allah vardı. Zaman yok olacak, Allah yine varlığını sürdürecektir. İlahi zatın zaman dışı varlığını algılamak zordur. Zira yaratılmış olan aklımız da zamana maruzdur. Akıl, bir şeyi zamansız olarak kavramada acze düşmektedir. Zira akıl yürütmelerimiz hep geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinden zamana bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Bununla beraber biz fani varlıklar geçmişi hep yanımızda taşırız. Geçmiş dediğimiz hiçbir şey geçip gitmiş değildir. Varlık şahittir ve varlığın hafızasında, o geçmiş bizimle birlikte geleceğe taşınır. Bizim geçmiş dediğimiz, birden gelecek olur. Ahiret, o geçmiş dediğimiz zamanın geleceğe dönüşmesidir. İnsanın ahirette karşılaşacağı ödül ve ceza, aslında kendi yanında taşıdığı geçmişten başkası değildir.

Ahiret hayatı, dünya hayatından bağımsız ve kopuk değildir. Ahiret ve dünya bir terazinin iki kefesini oluştururlar. Birini yalan ilan eden diğerine gerçek olarak bakamaz. Birini hayal ilan eden, ötekine hakikat diyemez. Birinin rüya olduğunu söyleyen, öbürünün gerçek olduğunu iddia edemez.

Allah'ın el-Âhir oluşu, sonuçları mutlaklaştırmama talimini içerir. El-Evvel ve el-Âhir isimleri birlikte, sebep-sonuç cenderesine sıkışmaktan insanı kurtarır. Sonucu putlaştırmak, sonuç odaklı yaşayanların işidir. Sonucu amaçlaştıran her şey, ilkesiz ve ahlaksızlığa mahkûmdur. Machiavelli'nin *Prens*'te dile getirdiği siyaset "Başarıya giden her yol mubahtır" anlayışına dayanır. Şeytan bir devlet başkanı olsaydı, siyaseti bu olurdu. Zira şeytanın insanı saptırmak için uyguladığı siyaset de "amaca ulaşmak için her yol mubah" anlayışıdır. El-Âhir ismine iman edenler, sonuç odaklı değil emek odaklı çalışırlar. Bilirler ve inanırlar ki, *el-bâkiyâtu's-sâlihât* (baki kalacak olan salih amellerdir) ilahi müjdesi mutlaka gerçekleşir.

2.3. Hayatın ön ve arka yüzü: dünya ve ahiret

Kur'ani âlem görüşünün dayandığı ilkeleri vahiy açıklamıştır:

1. Âlem hayal değil hakikattir: Kur'an'da "gökler ve yer" birlikte geldiğinde "âlem" anlamında kullanılır. Nasıl ki Peygamber *hak ile* gönderilmiş (2:119), kitap *hak ile* indirilmişse (2:176), Allah âlemi *hak ile* yaratmıştır (6:73). Âlemin *hak ile* yaratılması iki anlama gelir: a) Ontolojik açıdan hayal değil gerçek bir varlığa sahip olduğu. b) Âlemin yaratılışının bir amaç ve anlamı taşıdığı. Hakkın zıddı batıldır. Âlem batıl olarak yaratılmamıştır (38:27).

2. Baki değil fanidir: Zira Allah'ın zatı dışında her şey fanidir (55:26).

3. Hayat ikidir: Biri dünya hayatı, diğeri ahiret hayatıdır. Dünya hayatı hayatın en aşağı derecesidir. Ahiret hayatı hayatın en yüksek derecesidir. Zira biri ilk ve ilkel hayat, diğeri son ve kâmil hayattır.

4. Âlemde uyumsuzluk değil uyum vardır: Yer ve gök gibi varlık çiftleri arasında muhteşem bir uyum (*tıbâk*: mutabakat) bulunmaktadır (67:3).

5. Âlemde bir kopuş yoktur: Kur'an âlemde hem *tefâvut* hem de *futûr* olmadığını söyler (67:3). *Tefâvut*, zamansal kopuşa, *futûr* mekansal kopuşa delalet eder. Tek ayette dile gelen uyumun isbatı ile zamansal ve mekânsal kopuşun reddi, "holografik evren" tezini bir boyutuyla destekler.

Görünen ve görünmeyen, bura ve ötesiyle birlikte bütün bir mahlûkat âlemi bir nar meyvesi gibidir. Her nar tanesi narın bütününü temsil eder. Her tanenin içinde bir nar gizlidir. Her narın içinde bir nar ağacı gizlidir. Zaman ve mekân da böyledir. Her anın içinde, hem geçmiş hem gelecek gizlidir. Her mekânın içinde, hem dünya hem ahiret gizlidir. Tüm insanlığın tarihi bir insanda gizlidir. Tüm âlemin tarihi bir taşta gizlidir. Tüm biyolojik hayatın tarihi bir canlıda gizlidir. Tüm vahiyler bir vahiyde gizlidir. Tüm kâinatın tarihi, bir nokta kadar 'boşlukta' gizlidir.

Hayatın görünmeyen öteki yüzüne ahiret denir. Ahirete girecek insan da insanın görünmeyen öteki yüzüdür. Ahirette sunulacak nimetler de dünya nimetlerinin görünmeyen öteki yüzüdür.

Hayatın görünen yüzü en yakın yüzüdür. Bu yüzden "en yakın hayat" (*el-hayâtu'd-dunyâ*) denmiştir. Dünya hayatı "ilk" olanı temsil eder. Bu yönüyle *el-Evvel* isminin tecellisidir. Hayatın görünmeyen yüzü en son yüzüdür. Bu yüzden "en son hayat" (*el-hayâtu'l-âhirah*) denmiştir. Ahiret hayatı "son" olanı temsil eder. Bu yönüyle *el-Âhir* isminin tecellisidir.

Dünya ve ahiret hayatı, hayatın başı ve sonu, önü ve arkası, görüneni ve görünmeyeni, yakını ve uzağı, şimdi ve burada olan ile gelecek ve orada olandır. Dünya hayatının yasaları ayrı, ahiret hayatının yasaları ayrıdır. Bu ikisi birbirinden farklı düzlemlerdir. Her ikisinin de yasaları ayrıdır. Fakat bu ayrılık, iki âlem arasında kopuş olduğunu göstermez. Aksine iki âlem arasında akıl sır ermeyen geçişler vardır.

Bugün için insan bu geçişlerin sırrını kavrayamamıştır. Fakat bu hiçbir zaman kavrayamayacağı anlamına gelmez. Nihayetinde "âlem" denilen varlık sferine dâhil olan her şey, bilinebilme imkânı olan şeylerden oluşur. Bu yüzden "âlem" denilmiştir. Bilinebilirlik potansiyelini kinetize etmek insanın gayreti ve çabasına bağlıdır. Kur'an Allah'ın her şeyi bildiğini söyler, fakat Allah'ın yarattıklarından bilgi kaçırdığını ve sakladığını söylemez.

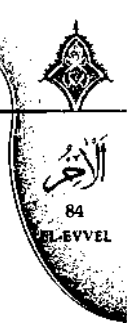
3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. El-Âhir ismi ve bağlamı

El-Âhir, tıpkı el-Evvel ismi gibi Kur'an'da bir yerde gelir. Geldiği yer Mushaf'ta 57. sırada bulunan Hadid suresinin 3. ayetidir. El-Âhir isminin de tıpkı el-Evvel ismi gibi göze çarpan üç özelliği vardır:

1. *el-Âhir isminin içinde bulunduğu dört isimlik dizge birbirine atıf vâv'ı ile bağlanır.* Bu iki şeye delalet eder: a) Evvel ile Âhir isimleri arasındaki anlam bağına. b) Evvel ile Âhir ismi arasındaki farklılık ve mesafeye. Bu mesafe, bu iki mübarek ismi maddi dünyada karşılaştığımız zıt çiftler gibi algılamamızı ihtar eder.

2. *el-Âhir ismi Medeni bir isimdir.* Nüktesi şu olsa gerektir: Ey Medine'sine kavuşan İslam cemaati! Mekke ekim diyarı,

Medine hasat diyarıdır. Mekke'de ektiniz, Medine'de hasat edeceksiniz. Mekke "evvel" olanı temsil ediyordu, Medine de "âhir" olanı temsil ediyor. Tıpkı dünya hayatı da Mekke'niz gibidir. Çalışacak, didinecek, emek vereceksiniz. O zaman ebedi Medine'niz olan cennete kavuşacaksınız. Selam yurdunun varisi siz olacaksınız.

3. *el-Âhir ismi, kendisinden önce gelen el-Evvel ismiyle bağlantılıdır.* Allah'ın el-Âhir oluşunu, el-Evvel oluşundan bağımsız anlamaya kalkışmayın! O zaman hakikati parçalamış olursunuz. Zira O tek başına el-Evvel olmadığı gibi, tek başına el-Âhir de değildir. Aynı anda hem sonsuz ve öncesiz ilk'tir, hem de sonsuz ve sonrasız son'dur. Eğer bunu havsalam almıyor diyorsan, imanını kullan! İmanın akleden kalbine hakikati fısıldayacaktır, ama asla haykırmayacaktır. Zira değil hakikatin kendisi, hakikatin bilmem kaç filtreden geçmiş sesi bile, insanı Musa Nebi gibi baygın düşürmeye yeter.

3.2. Allah el-Âhir olandır

Esma-i hüsna Allah'ı ve insanı tanıttır. Esma-i hüsna aynı zamanda bütün bir mahlûkatı da tanıtan birer anahtar hükmündedir.

Yaratılan her varlık bir başlangıca sahiptir. Bir başlangıcı olanın bir sonu da vardır. Her başlangıç el-Evvel isminin tezahürü, her son da el-Âhir isminin tezahürüdür. İnsanın en zor kabul ettiği hakikat "ölüm" hakikatidir. İnsan fani olduğunu bir türlü kabul etmek istememektedir. Oysaki fani olmayan tek varlık Allah'tır.

İnsanın fani olduğunu kabul etmemesi, Allah'tan rol çalmaya kalkmasıdır. İnsanoğlunun sembol atası Âdem'i şeytan "ölümsüz" (*hâlid*) olma vaadiyle aldatmıştı. İnsan bu sahte vaat sonunda ilahi yasağı çiğnedi. İşte el-Âhir ismi, son saate kadar gelecek insanoğlunu şeytan aldatamasın diye, "sonsuz ve sonrasız son" olanın sadece Allah olduğunu söyleyen el-Âhir ismiyle uyarmaktadır.

İşte Kur'an'da el-Âhir isminin geçtiği ayetin içinde yer aldığı pasaj:

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah adına hareket etti: zira mutlak üstün ve güçlü olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur. O'na aittir göklerin ve yerin mülkü; O yaşatır ve O öldürür; her şeye güç yetiren de O'dur.

el-Evvel ve el-Âhir'dir; ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır; ve O her şeyi en iyi bilendir.

O, gökleri ve yeri altı aşamada yaratmış, ardından hükümranlık makamına kurulmuştur. O hem toprağa giren ve orada çıkan her şeyi, hem de gökten inen ve onda yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir ve Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; ve bütün işler Allah'a döndürülür.

Geceyi O kısaltıp gündüzü O uzatıyor; yine gündüzü O uzatıp geceyi O kısaltıyor; zira O, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir." *(Hadid 57:1-6)*

4. ÂHİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Ahiret Âhir isminin büyük tecellisidir

Her ismin kendine has tecellileri olduğu gibi, el-Âhir isminin de kendine has tecellileri vardır. Bu tecellilerin başında ahiretin varlığı gelir.

Âhiret, dişil bir isimdir. Dişil gelmesi, mutasavver bir terkibin parçası olduğu içindir. Terkibin tamamı *el-hayâtu'l-âhirah*'dır. Sıfat tamlamasında niteleyen (sıfat) konumunda olan *hayât* kelimesi dişil olduğu için, nitelenen (mevsuf) konumundaki *âhir* de, dişil formu olan *âhiret* şeklinde gelmiştir.

Kur'an'da *âhiret* kelimesi 115 kez gelir. Bu sayıya 28 yerde gelen *yevmu'l-âhir* (ahiret günü) terkibindeki *âhir*'i de katarsak, sayı 143'e çıkar. Bu Kur'an'ın ahirete imana verdiği önemin göstergesidir.

Ahirete iman, Bakara 177'de beş madde olarak sayılan iman umdelerinin ikincisi olarak yer alır. Kur'an'da kullanılan 28 ahiret günü (*yevmu'l-âhir*) terkibinin 25 tanesi Allah'a iman ile ahirete imanı birlikte anar. Bu, şu hakikati gösterir: Allah'a iman ile ahirete iman asla birbirinden ayrılamaz.

Bu ayrılamazlık o kadar önemlidir ki, ahirete iman etmeyenin Allah'a iman etmiş olması herhangi bir şey ifade etmemektedir. Bunu vahyin müşriklere olan tavrından kolayca çıkarıyoruz. Müşrik cahiliyye toplumunun Allah'a inandığı inkârı mümkün olmayan bir hakikattir. Fakat onlar ahiretin varlığından kuşku duyuyorlardı.

Kur'an ahiretin varlığından kuşku duyan müşriklerin Allah'a imanını iman olarak görmedi. Onları "müşrikler", "kâfirler", "küfürde direnenler" olarak nitelendirdi. Kur'an, ahirete inanmayanlara, "Git, taş ol, toprak ol!" diyordu:

"Onlar diyorlar ki: "Ne yani, şimdi biz kemik yığınına dönüşüp oradan da toza toprağa karıştıktan sonra yepyeni bir yaratılışla tekrar diriltileceğiz, öyle mi?" De ki: "İster taşa dönüşün, ister demire; ya da mahlukat içerisinde aklınıza gelebilecek (hayata) ***en uzak*** (başka) ***bir varlığa!.." Bundan sonra kalkıp da "Kimmiş bizi yeniden diriltecek olan?" diye soracak olurlarsa, "Sizi ilk defa yaratan Kimse!" diye cevapla. Bunun üzerine, kafalarını*** (kinayeli kinayeli) ***sallayarak "Peki, bu ne zaman gerçekleşecekmiş bakayım?" diye soracak olurlarsa, de ki: "Kim bilir*** (!) ***belki de çok yakında gerçekleşecektir: O sizi o gün çağıracak, derhal siz de*** (ister istemez) ***onu överek bu çağrıya uyacaksınız; üstelik*** (dünya hayatında) ***çok kısa bir süre oyalandığınıza aklınız yatacak!"*** *(İsrâ' 17:49-52)*

Zaten ahirete inanmayan kimse de kendini inanmadığı o ahiret hesabının içinde bulunca toprak olmak isteyecek ve diyecekti ki: ***"N'olaydım, keşke bir toprak olaydım!"*** (78:40) Dahası, ahirete inanmayanlar, ahiretin gerçekliğini bizzat yaşayınca yok olmak isteyeceklerdi:

"Yoo, bugün yok olmak için bir tek ölümü çağırmayın, yok olmak için tüm ölümleri çağırın!" *(Furkân 25:14)*

Ahirete inanan kimseye ise vahiy şöyle sesleniyordu:

... فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

"Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, işte o Allah'ı razı eden işler yapsın ve Rabbine kulluk ederken hiç kimseyi O'na ortak koşmasın!" *(Kehf 18:110)*

Ahirete imanın önemi bizzat ahiretin öneminden kaynaklanıyordu. Sahi, Allah'ın bak dediği yerden bakınca ahiretin varlığının hikmeti neydi?

4.2. Ahiret neyi temsil eder?

Ahiret hayatın ruhunu temsil eder. Her şeyin bir ruhu vardır, dünyanın ruhu da ahirettir. Dünya ahiretin cesedi, ahiret dünyanın ruhudur. Ahiretsiz bir dünya, ruhsuz bir cesettir. Ruhsuz kalan ceset nasıl çürürse, ahiretsiz kalan bir dünya hayatı da öylesine çürür ve kokuşur. Bu kokuşma, anlamsızlık ve amaçsızlıkla başlar. Ahireti kaybolmuş bir dünya hayatı, anlamı ve amacı kaybolmuş bir hayattır. Kur'an'ın dediği gibi tek başına dünya hayatı bir oyun ve eğlence olmaktan öteye gitmez:

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْـَٔاخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

"Zaten (akletselerdi, bileceklerdi ki) ***şu dünya hayatı (tek başına) geçici bir oyun ve oynaştan başka bir şey değildir; bir de öte dünya hayatı vardır ki, işte odur gerçek hayat: keşke bunu olsun bilebilseydiler."*** *(Ankebut 29:64)*

Ahiret istikbali temsil eder: İstikbal ne göklerde, ne köklerdedir. Gerçek istikbal ahirettedir. Ahiret vatan, dünya gurbettir; gurbete vatan muamelesi yapan asıl vatanı kaybeder. Sorulması gereken soru şudur: Bir gecelik kalacağı otelin kaç yıldızlı olduğuyla ilgilenenler, ebedi kalacakları ahiretle neden ilgilenmezler? Akıbetiyle ilgilenmeyene, Kur'an'ın söyleyeceği bir şey yoktur. Zira o söz dinleyecek yerlerini elleriyle yok etmiştir. Kişi dünyada ruhu için hangi gıdayı hazırlamışsa, ahirette onu bulacaktır.

İnsan istikbalini düşünüyorsa, yatırımını gerçek istikbal olan ahirete yapar. Zira ahirette ***"Kesinlikle, hiç kimse bir başkasının günahını yüklenemez; herkes başkasının değil, yalnızca kendi çabasının karşılığını alır"*** (53:38-39)

Tek dünyası olanın iki yüzü olur, iki dünyası olanın tek yüzü olur. Nifak illeti, tek dünyalılıktan kaynaklanır. Tek dünyalıların ahiretten pay beklemeye hakları yoktur:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا
لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا
فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

"Her kim dünya hayatını ve onun güzelliklerini isterse, orada yaptıklarının karşılığını tastamam veririz; üstelik onlar orada, (niyet ve amaçlarına bakılarak) değerlendirmeye tabi tutulmazlar. (Fakat) işte bu kimselerin payına ahiretten düşen yalnızca ateştir; zira onların burada yaptıkları (yatırım, orada) işe yaramayacaktır: (ibadet adına) yapa geldikleri her şey ise zaten batıldır." *(Hûd 11:15-16)*

Ahiret adaleti temsil eder: Ahireti inkâr adaleti inkârdır. Ahiret sorumluluğu temsil eder. Hayatı sorumsuzca yaşayanlar, hesap sorulmasından nefret ederler. Ahireti inkâr, kişinin yaptıklarının sorumluluğunu inkârdır. Ahireti inkâr edenler, hesabı verilebilir bir hayat yaşamak istemeyenlerdir. Hesabı verilebilir bir hayat yaşamakta zorlanmayanlar, hesap gününe inanmakta da zorlanmazlar.

Ahiret sonsuz özgürlüğü temsil eder. Dünyada Allah'ın istediğini yap ki, ahirette canının istediğini yapabilesin. Şu üç günlük dünyada insanın ihtiyacı olan her şeyi halkeden, ebedi âlemde ihtiyaç duyacağı şeyleri ihmal eder mi? Dünya hayatı bu kadar mucize ile doluysa, sonsuz hayatın nasıl sonsuz mucizelerle dolu olduğunu varın siz düşünün.

5. ÂHİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Âhir, Ya Allah!
Sonsuz ve sonrasız son Sensin Ya Rab!
Her şey fanidir, Baki olan Sensin Ya Rab!
Varlığının sonu olmayan Sensin Ya Rab!
Ahiret ve akıbetimizi hayreyle Allah'ım!

Ya Âhir, Ya Allah!
Tek dünyalı olanın iki yüzü olur,
Bizi iki dünyası tek yüzü olanlardan Eyle!
Ahiretsiz dünya, ruhsuz ceset olur,
Dünyamızı da, ahretimizi de mamur eyle Allah'ım!

Ya Âhir, Ya Allah!
Ahireti inkâr ilahi hakkaniyeti inkârdır,
Bize adaletinle değil, merhametinle muamele eyle!
Dünyada özgürlük sana kul olmakmış,
Ukbada sonsuz özgürlük diyarına varis eyle Alllah'ım!

Âmin!

اَلظَّاهِرُ

85

EZ-ZÂHİR

Aşikâr olan
Varlığı apaçık olan
Kendisini varlıkla ifşa eden

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Ez-Zâhir, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla belirli ve müstakil formla bir yerde gelir. Aşikâr olan, varlığı yarattıkları sayesinde apaçık olan, kendisini varlıkla ifşa eden eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

Z-h-r kökü, görünür olmak, güç göstermek ve açığa çıkmak ile alakalıdır. Gündüz aydınlığının en güçlü ve en çok ortaya çıktığı vakit olduğu için "öğle" *zuhr* diye anılmıştır. Hayvanın en güçlü ve en görünen kısmını oluşturduğu için, "binek hayvanı" *zahr* diye anılmıştır. İnsanın gücünü "sırt" temsil ettiği için *zahr* adı verilmiştir. İnsanın sırtını dayanıp ondan güç aldığı kimseye *zahîr* denilmiştir. Çatışmada "galib gelenler" *zâhirîn* diye isimlendirilir (61:14). "Göze çarpan şehirler" için, *kuran zâhiraten* denilmiştir (31:18).

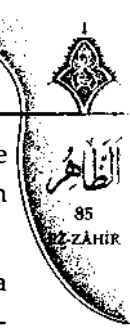
Zahr, "açık, ortada, aşikar olmak" (6:151; 24:31) veya "yükselmek" anlamına gelir (43:33). Zıddı "gizli olan" anlamındaki *batn*'dır. Çoğulu üç şekilde gelir: *Ezhur, zuhûr, zuhrân. Zâhir,* "görünen şey", "görünen kişi" veya "göz kamaştırıcı söz" (13:33) anlamlarında kullanılır. *Enti 'aleyye ke-zahri ummî* (sen bana anamın sırtı gibisin) diyen koca, karısına *zıhar* yapmış olur (58:2).

Zuhûr, "açığa çıkmak", "görünmek", "meydana gelmek" anlamlarına gelir. Hem maddi hem manevi olarak kullanılır. Özgül ağırlığı olan ve beş duyu ile hissedilen maddi varlıkların ortaya çıkmasını da, iman ve bilgi gibi özgül ağırlığı olmayan manevi varlıkların ortaya çıkmasını da ifade eder (66:3).

Zuhûr ile *bedv* arasında fark vardır. *Zuhûr* kasıtlı ya da kasıtsız olabilir. İnsanlar fesat çıkartma kastıyla yapmamış olsa da, elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde fesat "zuhur" edebilir (30:41). Fakat *bedv,* daima kasıtsız ve kendiliğinden "ortaya çıkma" işini ifade eder.

Izhâr "ortaya çıkarmak" demektir. "Aşikar kıldı" ve "çıkardı" anlamına gelen *azhera* fiili, *fî* edatı ile "öğle vaktine girmek" (30:18), mef'ul ile "değerini yükseltmek" anlamına gelir.

Izhâr ile *ifşâ* arasında fark vardır. *Izhâr* çoğalsın çoğalmasın her şey hakkında kullanılır. *İfşâ* sadece çoğalan şeyler hakkında kullanılır. Bu nedenle *ifşâ, ızhâr*'ın çok olması halidir. *Izhâr* ile

cehr arasında da fark vardır. *Cehr, izhâr*'ın yaygınlaşması ve mübalağasıdır. Bu yüzden *cehr* "ayan açık ve dolaysız gösterilen şey" için kullanılır (17:110).

Zâhir, düz ism-i faildir. "Aşikâr olan, varlığı açıkça ortada olan" demektir (6:120). Aynı zamanda ez-Zâhir, "her şeyin üzerinde ve güçlü olan" demektir (40:29).

Allah'ın ismi olarak ez-Zâhir, zata bakan tarafıyla eşsiz benzersiz açık ve aşikâr olmayı, fiile bakan tarafıyla her yarattığını zahir ve batından oluşan iki boyutla yaratmayı ifade eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. O esmasıyla *ez-Zâhir* zatıyla el-Bâtın'dır

Yüce Allah, aynı açıdan ham zahir hem batın olmaz. Bir şeye, bir açıdan zahir başka bir açıdan batındır. Varlığını delillerle bilme açısından kullarına en açık ve aşikârdır. Fakat zatını bilme açısından kullarına kapalıların en kapalısıdır.

Allah'ın varlığı akıl yürütme (*istidlâl*) yoluyla zahirin de zahiri, fakat duyularla hissetme yönünden batının da batınıdır. Allah'ın akıl yürütme yoluyla zahirin de zahiri oluşu, aklın ve eşyanın yasalarına dayanır.

Failsiz fiil, müessirsiz eser, sanatkârsız sanat olmaz. Eylem varsa, eylemin sahibi vardır. Eser varsa, o eseri yapan biri vardır. Sanat varsa, mutlaka bir sanatkâr vardır. Konuşanı görmesek de, eğer ortada bir konuşma varsa, biliriz ki mutlaka bir konuşan vardır. Yazanı görmesek de, eğer ortada bir yazı varsa, mutlaka bir yazan vardır. Yolda giderken, üst üste konulmuş üç tuğlaya ayağımız takılsa da düşsek, aklımıza doğrudan "Bunu buraya kim koydu?" sorusu gelir. Ama asla onların kendiliklerinden orada var olduğu gelmez. Zira bu, eşyanın tabiatına aykırıdır.

Allah Zâhir ise niçin görmüyoruz? Bu soruyu sorana verilecek cevap bellidir: Gördüğün her şey Allah'ı gösteriyor. Dokunduğun her şey Allah'ın imzasını taşıyor. Eğer buna rağmen hâlâ onu görmüyorsan, O görünmüyor değil, sen görmüyorsun. Bunun da sebepleri vardır:

1. Ya bakmıyorsun.
2. Ya bakıyorsun ama görmüyorsun.
3. Ya da görüyorsun ama idrak etmiyorsun.
4. Veya idrak ediyorsun ama itiraf etmiyorsun.

Her halükarda bu senin sorunundur, Allah'ın değil.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Madem Allah zatını ez-Zâhir olmakla isimlendirdi, insana varlığını, fiilleri ve yarattıkları üzerinden dolaylı olarak değil de, zatı üzerinden doğrudan gösterseydi de hiç kimse inkâr edemeseydi, daha iyi olmaz mıydı?

Eğer öyle olsaydı, o zaman o imana 'iman' denmezdi. Zira iman edilen şeyler, bir boyutuyla hep gaybi hakikatlerdir. İnsanın, gözle görüp elle tuttuğu bir şeye "iman ediyorum" demesi abestir. Peygamberlere iman da, kitaplara iman da gayba imandır. Zira ilki, peygamberleri Allah'ın seçtiğine imandır. İkincisi, vahiylerin kaynağının Allah olduğuna imandır. Bunların hiçbiri de gözle görülüp elle tutulan hakikatler değildir.

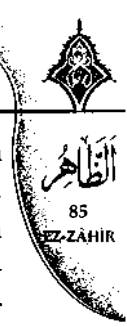
Allah'ın isimleri ve fiilleriyle ez-Zâhir olduğu halde zatıyla el-Bâtın olmasının hikmeti, mahza imtihandır. İmtihanın gerekçesi de iradedir. İrade sahibi varlıkların imarı, kendi seçimlerine bağlıdır. Eğer Allah zatıyla zahir olsaydı, seçimin anlamı kalmazdı. Seçim olmasaydı, iradenin anlamı kalmazdı. İrade olmasaydı, iyi ve kötünün, ödül ve cezanın, hak ve batılın anlamı kalmazdı.

2.2. O zuhurunun şiddetinden görünmez

Ya men huve ihtefâ li-fart-ı nûrihi!
Ez-zâhiru'l-bâtınu fî zuhurihî!
(Ey nurunun şiddetinden zatı gizli olan zat!
Zahir olup zuhurunun şiddetinden Batın olan Zat!)

Yukarıdaki beyitte de ifade edildiği gibi, Allah zuhurunun şiddetinden görünmez. Bazı âlimler bunu "haddini aşan zıddına inkılâp eder" sözüyle ifade eder. O'nun zahir oluşu o kadar yüksek düzeyde tahakkuk etmiştir ki, zuhurun bu derecesi insan tarafından asla algılanamayacağı için batın olmuştur.

Daha güneşe dahi çıplak gözle bakamayan insan, güneşi yaratan Allah'ı hangi gözle görecektir? Zahir olan öyle yara-

tılmışlar vardır ki, insan onları görememektedir. Bir kablodan geçen enerjiyi göremez. Bir hoparlörden çıkan sesi göremez. Morötesi ve kızılötesi ışını göremez. Bir radyoaktif maddeden yayılan radyasyonu göremez. Alet olmadan mikro organizmaları göremez. Mikropların varlığını ancak onların verdiği zarar sayesinde görür. Elektriği göremez, ama çarpılır. Mikrobu göremez, ama hastalanır. Virüsü göremez, ama ölür. Radyasyonu göremez, ama maruz kalır.

Atom vardır ama atomu göremez. Atomun varlığını ancak atomların bileşiminden oluşmuş kütle sayesinde görür. Hücre vardır ama hücreyi göremez. Hücrenin varlığını, hücrelerin birikiminden oluşmuş doku sayesinde görür. Akıl vardır ama aklı göremez. O aklın varlığını, akıl sahibi insanın davranışları üzerinde görür ve o insanın akıllı olduğuna hükmeder. O insanda akıl kıtsa, onu da görür ve onun aklının kıtlığına hükmeder.

Ruh vardır, ama gözleri önünde ölen birinin çıkan ruhunu göremez. Fakat o ruh varken varlığını hisseder. Düşünce vardır ama düşünceyi göremez. Düşüncenin varlığını, o düşüncenin harekete geçirdiği özne üzerinden görür. Kişinin düşüncesizliği, düşünmeden hareket ettiğinde ortaya çıkar. İman vardır ama imanı göremez. O imanın varlığını, imanın harekete geçirdiği mü'min üzerinden görür.

Allah şu açılardan Zâhir'dir:

1. O varlığını, görünen âlem (*âfâk*) üzerinden gösterdiği için zahirdir (42:53).

2. O bizzat varlığını, vicdanlarda (*enfus*) hissettirdiği için zahirdir (42:53).

3. O varlığını mahlûkatın düzeni üzerinden duyurduğu için zahirdir.

4. Her yarattığı şeye bir zahir bir de batın takdir ettiği için zahirdir.

2.3. Ez-Zâhir ismi el-Bâtın ismiyle çelişmez

Ez-Zahir isminin tecellisinden bakınca *ezdâd* (zıtlar) olarak görünen nice şey vardır ki, el-Bâtın isminin tecellisinden bakınca *ezvâc* (eşler) olarak görünür.

Yemyeşil çimlere bakarsınız, içiniz gider. Cennet gibi dersiniz. Burcu burcu çimen kokusu yükselmekte, oksijen insanın başını döndürmekte, ortasından nazlı nazlı akan dere sizi alıp cennete götürmektedir. Kuşların cıvıltısıyla mest olmakta, tabiatın sessizliği Yaratıcının sesi olarak gelip yürek kulağınıza dolmaktadır. Bu zahirdir. Batına baktığınızda çimlerin dibindeki toprakta kıyasıya bir savaş yaşanmaktadır. Mikro biyolojik canavarlar, organik atıkları çözmek için ellerine geçirdikleri her şeyi kıyasıya parçalamaktadır. Bu canavarların büyütülmüş görüntüleri, gerçekten korkunç ve insanı tiksindiren türdendir. Binlerce organik varlık bir kılı kırka, hatta kırk bine ayırmakla meşguldür. On binlercesi bir ekmek kırıntısını, bir böcek ölüsünü, bir gübre kalıntısını yorulmaz bir gayretle param parça etmektedir.

Benzer bir savaş suda da vuku bulmaktadır. Eğer bu manzara büyütülerek gözünüzün önüne getirilse, kesinlikle seyretmeye dayanamazsınız. Vücut kimyanız bozulur, bu canlıların yüz milyonlarcasının bir anda bedeninize üşüşmesi durumunda zerrenizin kalmayacağı vehmine kapılır, o anda kendinizi kaybedersiniz. Bu da batındır. Ama bir de batının batını vardır.

Orada bu mikro organizmaların muhteşem bir dizayna sahip oluşlarını görüp Yaratana hayran olursunuz. Bunlar öyle yüksek tasarım harikasıdırlar ki, insanoğlu bunca gelişmiş tecrübesine ve teknolojisine rağmen bir tanesini yapmaya kadir değildir. Bunlar tabiattaki organik atıkları anında geri dönüştürerek "her şey aslına rücu eder" ilahi kanununu icra etmekle görevli meleklerdir adeta. Kendi görevlerini durmadan dinlenmeden titizlikle yapmaktadır. İnsanoğlu için dünyayı temizlemekle görevli memurlar olduğunu haykırmaktadır. Yaratılış amaçlarını öylesine eksiksiz yerine getirmekteler ki, insan onları örnek alsa, yeryüzünde fesadın zerresi kalmazdı.

İşbu batın ile zahir arasındaki çelişki, aslında bize çelişki gibi gözüken muhteşem bir uyumun ifadesidir. İlahi düzen celal ile cemal sıfatlarının bir yansımasıdır. Rahman ve kahhar oların tüm sıfatları varlık üzerinde tecelli etmekte, sonunda hepsi de rahmete dönmektedir. Eğer bir "için içinin içi" (*fihi fihi ma fih*) yani batının batınının batınından söz edebileceksek, o bu sonuncusudur.

Nehcu'l-Belağa'da Hz. Ali'den nakledildiği dediği gibi: "O'ndan başka her Zâhir Bâtın değildir. O'ndan başka her Bâtın da Zâhir değildir."

Yani sadece O zahir olduğu halde Batın, Batın olduğu halde Zahir olabilir. O'nun Zahir oluşu Batın oluşuyla çelişmez. Zira O'nun Zahir oluşu duyu organlarıyla hissedilebilir bir zahirlik değildir. *Bundan dolayı da zahir oluşu ile batın oluşu arasında bir çelişki ve zıtlık bulunmaz.* O'nun zahir oluşu batın oluşunun, batın oluşu da zahir oluşunun aynısıdır.

Duyu organlarımız, algıladığı her şeyi sınırlı olduğu için algılar. Renkler, sesler, şekiller hep böyledir. Onları, zaman ve mekânla sınırlı oldukları için hissedebiliriz. Eşya bir yerde olunca başka bir yerde olmaz. Bir zamanda olunca başka bir zamanda olmaz. Biz de onları oldukları yerde ve zamanda idrak ederiz. Mesela aydınlık her yerde ve her zamanda aynı ve mutlak olsaydı biz aydınlığı idrak edemezdik. Aydınlık her yerde ve her zamanda olmaz. Aydınlığın olmadığı yer ve zamanlarda karanlık vardır. Ve biz bu sayede aydınlığı idrak etmekteyiz. Eğer bir ses kesintisiz her yerde ve her zamanda olsaydı, biz o sesi idrak edemezdik. Sesi idrak etmemiz, o sesin kesintili olmasına, yani iki sessizlik arasında olmasına bağlıdır.

Mutlak varlık olan, zaman ve mekânla sınırlandırılması imkânsız olan Allah, bizim duyu organlarımıza göre Batın'dır, fakat O aynı zamanda kendi zatında Zahir'dir. O'nun bizim duyu organlarımıza Batın ve gizli olması, O'nun kendi zatında Zahir olmasına mani değildir. Hatta biz O'nu zuhurunun şiddetinden algılayamayız. O'nun zahir oluşu kesintili değil, kesintisizdir. Mukayyet değil, mutlaktır. Sınırlı değil, sınırsızdır. Sonlu değil, sonsuzdur. Zaman ve mekânda değil, zaman ve mekânı kuşatandır. Dolayısıyla O'nun Zahir oluşunu algılamamamız doğaldır. Eğer O'nun zahirliği kesintili olsaydı, o zaman O'nun zahirliğini algılayabilirdik. İşte bu yüzden O'nun zahir oluşuyla batın oluşu aynı andadır ve birbiriyle çelişmez:

Allah'ın zahiri batını, batını zahiridir. Zahiri varlığının bir bölümünü, batını da varlığının bir başka bölümünü oluşturmaz. Fakat onun Batın ismi mahlûkatın batınına ve batınında tecelli eder. Zahir ismi mahlûkatın zahirine ve zahirinde tecelli eder.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Allah'ın ez-Zâhir olması ne demektir?

Ez-Zâhir isminin Kur'an'da ilk ve tek geldiği yer Hadid suresinin 3. ayetidir. Bu surede dört isim yan yana zikredilir: *el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın.* Bu dört ismin ortak yanı Allah'ın kuşatılamazlığı ve kapsanamazlığıdır. İlk iki isim Yüce Allah'ın tüm zamanları kuşattığını, son iki isim tüm mekânları kuşattığını ifade eder. Ez-Zâhir ismi, ilahi zatın tüm mekânları kuşattığını ifade eden iki isimden biridir. Mekânlar ve o mekânlarda yer tutan, özgül ağırlığı olan varlıklar, bu mubarek ismin tezahürüdür.

Ez-Zâhir de, serinin diğer isimleri gibi Medeni bir isimdir. Zira Medeni bir sure olan Hadîd suresinde yer alır:

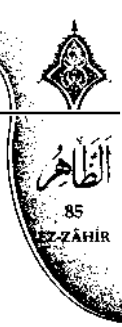
هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

"O el-Evvel ve el-Âhir'dir; ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır; ve O her şeyi en iyi bilendir." *(Hadid 57:3)*

Bu dört ismin bir arada gelmesinin ne anlama geldiğini ve bu isimlerin birbirine vav bağlacıyla bağlanmasının anlama katkılarını serinin ilki olan el-Evvel isminde işledik. Bu konularda oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.

Bu ismin içinde geçtiği ayet, öncesiyle ve sonrasıyla kâinata atıf yapan bir pasajın içinde yer alır. Surenin girişini oluşturan pasaj (1-6), göklerin ve yerin yaratılışı, kâinatın mülkünün Allah'a ait oluşu, gece ve gündüzün uzatılıp kısaltılması vb. gibi konulara dairdir. Bu da gösterir ki, gerek maddi gerek manevi tüm varlıklar, bu iki ismin tecellisine medardırlar.

Bizim maddi/zahiri olarak gördüğümüz her varlığın bir manevi/batıni tarafı vardır. Buradan yola çıkarak, Allahu alem şöyle diyebiliriz: Her manevi hakikatin madde üzerinde bir yansıması vardır. Hatta daha da ileri gidip: her manevi ve gaybi hakikatin kendine has bir zahiri vardır. Aristo'dan Descartes'e, oradan Hegel diyalektiğine yansıyan akıl-madde veya düşünce-varlık dilemması kuantum fiziği ile yerle bir olmuştur. Madde

ile mana, düşünce ile atom, din ile dünya, bu hayat ile öbür hayat arasında var olduğu düşünülen keskin ve kesin ayrılık fikrinin, seküler bir hurafe olduğu anlaşılmıştır. Zorunluluğun (*determinizm*) bir dogma gibi tartışılmaz kabul edildiği günler geride kalmıştır.

Zahir ismine iman, Allah'a imanın bir parçasıdır. Bu isme iman eden, imanı bir vicdan işi olarak tarif edemez. İman Bâtın isminin tecellisi, İslam da Zâhir isminin tecellisidir. Zira Zâhir isminin tecellisi olan İslam, imanın dışarıdan görünen kısmıdır. Bilinen bir hakikattir ki, küpün içinde ne varsa dışına o sızar. İnsanın kalbinde ne varsa davranışlarına o yansır. Zaten bunun tersi bir durum, "ikiyüzlülük" anlamına gelen *nifak*'tır.

3.2. İlahi emir ve yasakların zahiri ve batını

Nasıl ki dinin adı 'iman' olan bir batını, adı 'İslam' olan bir zahiri varsa, günahların da bir zahiri ve batını vardır. Rabbimiz bunun için günahın sadece zahirinden veya sadece batınından sakındırmaz. Her ikisinden de sakındırır:

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

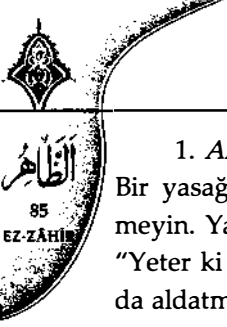
"Ve günahın açığını da gizlisini de bırakın! Unutmayın ki günah işleyen kimseler, kazandıkları yüzünden cezalandırılacaktır." *(En'âm 6:120)*

... وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ... ﴿١٥١﴾

"Açık ya da gizli, sizi mahcup edecek bir günaha yanaşmayın!" *(En'âm 6:151)*

Aynı mesaj bir başka surede daha yer alır: ***"De ki: "Benim Rabbim, yalnızca şunları yasaklamıştır: Açık ya da gizli yüz kızartıcı davranışlar..."*** *(A'raf 7:33)*

Bu ayetlerde geçen *mâ zahara* (açıkta olan şey) ve *mâ batane* (gizlide olan şey) ibareleri, ez-Zâhir ve el-Bâtın ismine dolaylı olarak göndermede bulunurlar. Zımnen:

1. *Allah'ın yasaklarına hem iç hem dış dünyanızda uyun*: Bir yasağa dışınızdan uyar gibi görünüp de içinizden çiğnemeyin. Ya da bir yasaktan eylem olarak kaçınmadığınız halde, "Yeter ki kalbin temiz olsun" diyerek kendinizi de başkalarını da aldatmaya kalkmayın!

2. *İlahi yasaklara karşı aldığınız tavrın zahiri batınından ayrı değildir*: Zira o hem dışarıdan görünen tarafınızı yaratan ez-Zâhir, hem de görünmeyen iç dünyanızı yaratan el-Bâtın'dır.

4. ZÂHİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Kur'an'ın zahiri, batını, haddi, matlaı nedir?

Kur'an birçok esmanın yansıdığı bir aynadır. Bu yansımalar arasında, ez-Zâhir isminin de içinde bulunduğu dört ismin tecellisi de vardır.

Bu tecellileri açıklama sadedinde nakledilen şu söz, Bâtıniliğin hem Sünni hem de Şii versiyonları nezdinde hayli yaygındır. Hatta batıniliği kendilerine meslek olarak seçen İsmaililerin ünlü alimi Kadı Nu'mân, *Esâsu't-Te'vil*'de, "Bu hadis üzerinde ümmet icma etmiştir" gibi iddialı bir söz bile eder. İşte o 'hadis':

"Kuşku yok ki Kur'an'ın bir zahiri, bir batını, bir haddi bir de matlaı (veya muttala'ı) vardır."

Hz. Nebi'den üç asır sonra yaşamış olan İbn Hibban bunu hadis diye nakletmiştir. Bazıları bu sözü Ali b. Ebi Talib ve Abdullah İbn Mes'ud'a nisbet ederler. Buna benzer bir söz tabiinin akliyyet sahibi alimi Hasan el-Basri'den de nakledilir. Suyuti *el-İtkan*'da bu söze dair bir bahis açar ve orada bununla ilgili görüşleri nakleder.

Yeni Eflatuncu kilise babası Clement'ten (ö. 215) bu söze çok benzeyen bir rivayet nakledilir. Buna göre Hz. Musa şeriatının her bir hükmü dört manayı barındırır. Bunların zahiri anlamı, kişiyi ancak basit iman düzeyine ulaştırır. Bâtıni anlamı ise, imanın en yüksek mertebesine ulaştırır. *Neş'etu't-Tefsir* yazarı Ahmed Halil, Papa Clement'in dört katmanlı mana nazariyesiyle rivayet kültürü yoluyla İslam'a giren yukarıdaki söz arasında irtibat kurar.

Tefsir edebiyatında hayli revaç bulan bu sözün sıhhati hayli şüphelidir. Yine de biz, "Bu sözü Rasulullah'ın ağzına yakıştıranların zaviyesinden bakmış olsak, bu söz nasıl anlaşılır?" sorusuna cevap arayalım. Kur'an'daki *zahir* ve *batın* iki türlü anlaşılır:

1. *Muhkem ve müteşabih üzerinden*: Kur'an kendisini muhkem ve müteşabih diye ikiye ayırır (3:7). Muhkem ayetleri zahiri, müteşabih ayetleri batını temsil eder. Zira muhkem ayetler ilk elde anlaşılır ve tek anlamlıdır, müteşabih ayetler çok anlamlıdır. Onları anlamak için tedebbür şarttır. Bu ikisi zahir ve batın ile alakalıdır.

2. *Lafız, mana, maksat üzerinden*: Ayetlerin lafzı zahirdir, maksadı batındır. Mana bu ikisi arasında köprüdür. Eğer sadece lafza bakılıp maksat gözden kaçırılırsa, zahircilik/lafızcılık körlüğüne yol açar. Yok, sadece maksada bakılıp lafız göz ardı edilirse, bu da bâtınilik keyfiliğine yol açar.

Had ve *matlaa* gelince... Bu da iki türlü anlaşılır:

1. *Muhkem ile alakalı had ve matla*: Muhkem olan ayetlere her hangi biri kalkıp da bilinen veya bilinmeyen sebeplerle müteşabih muamelesi yapmasın diye, ayetlerin yorum limitleri lafız ve mana ile tesbit edilmiştir. Bâtıniliğin İslam tarihindeki en ünlü isimlerinden biri olan İbn Arabî'nin *Fusus*'unda geçen birkaç örnek, konuyu açıklamak için yeterlidir: İbn Arabî, Yunus 91 ve Furkan 70'e dayanarak Firavun'un iman ettiğini söyler. Kişi neye taparsa tapsın sonuçta Allah'a tapmıştır deyip, buna da İsra 23'ü delil gösterir. Nuh 27'de "sapık" anlamına gelen *fâcir* kelimesinden "hakkın kendisinde tecelli edip fışkırdığı kimse" anlamını çıkarır. Kur'an'daki "küfreden kimseler" anlamına gelen *ellezine keferû* ibaresine, "kendi nefislerini örtüp perdeleyenler" anlamı verir. Nuh 22'deki kâfirlerin Nuh nebiye kurduğu "tuzağı" haber veren ayetteki *mekr*, ona göre peygamberlerin Allah'a davetidir. Güya Allah'tan başka bir şey olmadığına göre, "yalnız Allah'a davet" davet edenin "hile" ve tuzağı" (*mekr*) olmuş oluyormuş. Örnekler böyle devam edip gidiyor. Ayetin lafız, mana ve maksadına sırt dönmeden bu sonuçlara varılamayacağı aşikârdır. Bu batıni yorumların ayetlerin lafız ve manalarıyla hiçbir alakası olmadığı ortadadır.

2. *Müteşabih ile alakalı had ve matla*: Bu müteşabih olan ayetlerle alakalıdır. Zira kalbinde yamukluk olanların müteşabih ayetlerin peşine düşeceğini bizzat Kur'an haber vermektedir (3:7). Şu halde kalbinde yamukluk olan kimselere kapı açmamanın yolu nedir? Müteşabih ayetlerin yorum alanına sınırlar koymaktır. Yorumun sonsuz olmadığını, ne koysan gider, ne söylesen uyar, Kur'an'a isteyen istediğini söyletir mantığının doğru olmadığını göstermektir.

Şu halde müteşabihat konusunda had, muhkem ayetlerdir. Matla ise, lafzın delaletidir. Hiçbir müteşabih muhkeme aykırı anlaşılamaz. Lafzın, mananın, maksadın delaletine aykırı her yorum haddi aşmadır. Her haddi aşma, yoldan sapmadır. Müteşabihi yorumlamak için asgari şart muhkemi bilmek ve lafzın delaletine vakıf olmaktır.

Yukarıdaki rivayet, eğer doğru anlaşılırsa, bir hakikatin teyididir. Bu söz, zahirinde bir tesbiti, batınında ise bir tepkiyi dile getirmektedir. Bu dörtlü tesbit, iki tür aşırılığa bir tepki ve uyarı taşımaktadır:

1. *Zahirilere*: Bunlar kabuk ehli ve lafızcıdırlar. Bunlara Kur'an'ın zahirden müteşekkil olmayıp bir de batını olduğu hatırlatılır. Adiy b. Hatem'in sahurun vaktini beyan eden ayeti anlayışında olduğu gibi, Allah Rasulü'nün "kalın kafalılık" dediği bir anlayış her zaman ve zeminde boy vermiştir. Bu anlayış sözün lafzına kilitlenir, onun ruhunu, maksadını, hatta manasını göz ardı eder. Kur'an bu anlayışı mahkûm eder. Muhatabına, "anlayarak okuma" demek olan *tertîl* emreder. Sözün lafzına odaklanıp, derinlerinde yatan anlama ulaşma zahmetine katlanmayanları azarlar: "Onlar Kur'an üzerinde tedebbür etmiyorlar mı?" (47:24) Kur'an'a göre, böylelerinin kalplerine/akıllarına kilit vurulmuştur. Günümüzde bu lafızcılığı kendilerine "selefi" adını veren bazı guruplar temsil etmektedir.

Zahircilik akımına kapılanlar, sebep ve illet düşmanı olmuşlardır. Tabi ki, sebep ve illete düşman olan akla dost olamaz. Zahirciliğin, sahibini nerelere savurabileceğini, bu akıma mensup ünlü bir isim üzerinden örneklendirmek isteriz. O isim, İslam ilim semasının parlak yıldızı İbn Hazm'dır. İbn Hazm gibi büyük bir alimi, zahirciliği bakın nerelere savurmuş:

"إن الله عز و جل قادر على ان ينسخ التوحيد و على ان يأمر بالتثنية والتثليث و عبادة الأوثان و انه تعالى لو فعل ذلك لكان حكمة و عدلا و حقا و لكان التوحيد كفرا و ظلما و عبثا"

"Yüce Allah tevhîd akidesini neshetmeye, tesniye ve teslis inancını ve putlara tapmayı emretmeye kadirdir. Kuşkusuz Allah eğer böyle yapmış olsaydı, bu akideler hikmet, adalet ve hakikat olur, tevhîd akidesi de küfür, zulüm ve abes olurdu."[1]

Merhum İbn Hazm, "Bir şeyi bir şeye sebep saymak Allah'a isyan ve dinde ilhaddır" diyecek kadar kendinden geçmiş. İllet düşmanlığı onu kıyas düşmanlığına götürmüş ve "Kıyas İblis'in dinidir" dedirtmiş. Böylece mezhep imamları başta olmak üzere kıyası kabul eden her alim İblis'in dininden olmuş oluyor. "İlletin tümü ilahi fiilleri ve ahkâmı iptal eder" diyen de o.

Kur'an'ın sevgi ve merhamet eksenli (*er-Rahman er-Rahim*) Allah tasavvurunun yerini güç ve kudret merkezli Allah tasavvuru alınca, iş buraya gelip dayanıyor. Hiç gereği yokken Allah'ın kudretini kurtarma hususunda böyle şahin olan ulemamız, iş kendini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi sayan sultanların mazlumları ezen kudretiyle mücadele etmeye gelince uysal bir güvercine dönüşüvermiştir. Kimsenin kendisini savunmasına zerre kadar ihtiyacı olmayan Allah'ın kudretini savunayım derken, Allah'ın zatını kitabında "takva ehli" (74:56) ve "sırat-ı müstakim üzere bir Rab" (11:56) olarak tanıttığı hakikatini hatırlayan bile olmamıştır. Endülüs'ün neden yok olduğu meselesine, bir de bu açıdan bakmakta yarar vardır.

2. *Bâtınilere*: Bunlar kitaba uyanlar değil kitabına uyduranlardır. Bunlara zahire aykırı bir batın olmayacağı hatırlatılır. Batıncı anlayışa göre lafızların içi boştur. Onlara ne koyarsan onu taşımaya mahkûmdurlar. Bâtınilik, ilmiyyata değil hissiyyata dayanır. Hedeflerine ulaşmak için edebiyatı Truva atı olarak kullanır. Kur'an'ın şairlere tarizinin altında yatan sebeplerden biri de kadim Bâtıniliktir. Zira o dönemde şairler peygamberlerin taklitçileri, şiir de vahyin taklidi olarak takdim ediliyordu. Bâtınilere vahyin bir zahiri olduğu hatırlatılarak, "ne koysan gider" anlayışı dışlanmaktadır.

[1] *el-İhkâm*

Had ve *matla* hatırlatması hem zahiriler hem de bâtıniler için geçerlidir. Lafzın zahirine takılıp batınını yok sayanlara zımnen şu denilmektedir: Ey zahirci! Bak, Allah burada aklına ikram etmiş ve gönderdiği ayete kat kat anlamlar yerleştirmiş. Suyun yüzünden ölü balıkları toplamakla yetinme de derinlere dal. Orada seni bekleyen mücevherler var!

Kendi kafasındakini Kur'an'a zorla söyletmeye çalışan bâtınilere de zımnen şöyle denilmektedir: Ey batıncı! Kitaba uy, elleriyle yazdıklarını Allah'a nisbet eden Rahipler ve Hahamlar gibi kitabına uydurma! "Bunlar bana Kur'an'ın indiği yerden indi!" veya "Bana yazdırıldı" türünden şeyleri insana şeytan söyletir. Kur'an, şeytanın da vahyi olduğundan söz eder. İyi bil ki ey batıncı: Lafza ve manaya aykırı her batın batıldır!

4.2. Ez-Zâhir isminin tecellileri

Şu bütün görünen alem ez-Zâhir isminin tecellisidir.

Eğer bu isim tecelli etmeseydi, varlıkların tümü cin ve melek gibi görünmez manevi varlıklara; ya da ahiret gibi gaybi varlıklara inkılâp ederdi. Eğer böyle değilse, bu Allah'ın ez-Zâhir isminden kaynaklanmaktadır.

Bu dünya ez-Zâhir isminin, ahiret ise el-Bâtın isminin tecellisidir.

Dünyasız bir ahiret düşünülemeyeceği gibi, ahiretsiz bir dünya da düşünülemez. Dünya ile ahiretin Zahîr ve Batın isimlerinin tecellileri oluşuna şu ayet delildir: ***"Onlar sadece bu dünya hayatının zahirini tanırlar, ama onlar*** (görünmeyen) ***öteki hayattan gafildirler."*** (30:7)

İnsan hem Zâhir hem Bâtın isminin tecellisidir.

İnsan maddi varlığıyla zahir, manevi varlığıyla batındır. *İns* ve *cin* kalıbındaki *ins* ile ez-Zâhir'in tecellisi olan iradeli varlık, *cin* ile el-Bâtın'ın tecellisi olan iradeli varlık kastedilmiştir. Belki Rahman suresinde 31 kez geçen "O halde siz ikiniz Rabbinizin hangi nimetini inkâr edersiniz" ayetindeki *kumâ* (siz ikiniz) zamirinde kastedilen ikiden biri görünen insan, diğeri görünmeyen insandır. Allah daha iyi bilir.

İnsanın duyu organları zahir olanı, o organlarla hissettiği algı melekeleri ise batın olanı temsil eder. Mesela:

Göz zahirdir, görme batındır.

Kulak zahirdir, işitme batındır.

Burun zahirdir, koklama batındır.

Dokunma duyusu zahirdir, algılama batındır.

Dil zahirdir, tatma batındır.

Kalp zahirdir, sevgi ve iman batındır.

Beyin zahirdir, akıl ve idrak batındır.

İbadetler zahir isminin tecellisidir.

"Benim kalbim temiz" deyip de ilahi emirleri yapmayan anlayışı reddeder. "Sen niyete bak" diyenlere, Allah'ın, sadece niyetlere bakan el-Bâtın değil, aynı zamanda o niyetlerin insana neler yaptırdığına bakan bir ez-Zâhir olduğunu hatırlatır.

Gıdalar hem Zâhir hem Bâtın isminin tecellisidir.

İnsanın yedikleri kendi bünyesinde, hem Zâhir isminin tecellisi olur ve hücreye, kana, yağa, vitamine, minerale, enzime dönüşür. Hem de batın isminin tecellisi olur enerjiye, kuvvete, düşünceye, konuşmaya, akla, mantığa, iradeye, imana dönüşür.

O nimetlerin verilmesinde de Zâhir ve Bâtın isimlerinin tecellileri görülür. Çalışmak ve gayret Zâhir isminin o nimetlerin verilmesindeki tecellisi ise, dua ve kulluk da Bâtın isminin o nimetlerin verilmesindeki tecellisidir. Şu ayet işte bu hakikati dile getirir:

"İşte (ey insanlar), ***görmez misiniz ki Allah göklerde ve yerde bulunan her şeyi emrinize amade kılmıştır; açık ve gizli olarak size nimetlerini bol bol ihsan etmiştir?"*** *(Lokman 31:20)*

5. ZÂHİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Zâhir, Ya Allah!
Ey varlığı her şeyden açık ve aşikâr olan!
Ey zuhurunun şiddetinden gözlerden nihan olan!
Ey mutlak zatını yarattıklarıyla ifşa eden!
Batınımızı Zâhir isminin tecellisine mazhar eyle!

Ya Zâhir, Ya Allah!
Zâhir'sin, bütün alem varlığının şahidi!
Varlığımı Seni gösteren bir şahadet parmağı kıl!
Zâhir'sin, vicdanım tecellinin kâtibi!
Akleden kalbimi seni okuyan bir kari kıl!

Ya Zâhir, Ya Allah!
Zahirci, cesedi kucaklayıp ruhu soyandır;
Bizi hakikati kabuğa feda edenlerden eyleme!
Bâtıncı, hakkın yerine evhamını koyandır;
Bizi evhamını din edinenlerden eyleme!

Âmin!

اَلْبَاطِنُ

86

EL-BÂTIN

Zatı görünmeyen
Sırrına erilmeyen
Zatı mutlak gayb olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Bâtın, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde, Allah'a isnatla isim formunda müstakil olarak kullanılır. Zatı hiçbir göz tarafından görünmeyen, kendisi her sırra erip asla sırrına erilmeyen, zatı mutlak gayb olan eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

B-t-n (بطن) gizlenmek, saklanmak ve gözlerden uzak olmayı ifade eder.

Batn, "Görünen" anlamındaki *zahr*'ın zıddıdır. Her şeyin "iç yüzü" *batn* olarak adlandırılır. İnsanın içinde olup görünmediği için "karın" *batn* diye isimlendirilmiştir. Dışarıdan görünmeyen iç çamaşırına *bıtâne* adı verilir. Yakınlığı ifade ettiği için *bıtâne*, "can dost, sırdaş" anlamına da gelir. Kur'an'da geçen cennet halısının görünmeyen "iç astarları" *batâin* olarak adlandırılmıştır (55:54).

Bâtın, düz ism-i fail formudur. "İçte olan, görünmeyen, gizli olan, saklı olan" anlamına gelir. Özne oluşu itibarıyla biri tarafından saklanmış ve gizlenmiş olanı değil, bizzat kendi kendisini gizli ve saklı tutan özneyi ifade eder.

El-Bâtın esma-i hüsnadandır. Zatı görülmeyen, sırrına erilmeyen, zatı mutlak gayb olan anlamına gelir.

El-Bâtın, "yaratılmışların hem gözlerinden, hem de hayal dünyalarından gizlenmiş olan" diye tarif edilmiştir. Zira O, ne görme duyusuyla idrak edilebilir, ne de hayal ve rüya yoluyla görülebilir. Fakat O, her şeyin iç yüzünü en gizli saklısına varana dek görür.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah'ın el-Bâtın olmasının anlamına dair

Allah'ın el-Bâtın oluşundan ne anlaşılır?

Bu soruya verilecek cevap tek değildir. Muhtemel cevapları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Yaratılmışların görme yetilerine kapalı olan*: Zira görme olayı görülenin ışık alması, ışığın yansıyacağı bir katılığa sahip

olması, gözün onu kuşatıp sınırlaması, görenle görülen arasında bir engelin bulunmaması gibi birçok sebebe bağlıdır (bkz: Basîr). Oysa Allah'ın zatı bunların tümünden de münezzehtir.

2. *İnsanın üzerinde spekülasyon yapamayacağı kadar insan zihnine kapalı olan*: el-Bâtın olan Allah, mukayyet gayb değil mutlak gaybtır. Bu yüzden O, zatı itibarıyla sadece gözle görülemez olan değil, hayal de edilemez olandır. Zira insan bilinci ve muhayyilesi, ne kadar uçuk kaçık olursa olsun, yine de gördükleri üzerinden hayali görüntü oluşturur. Mutlak gayb olan Allah zihnin ve muhayyilenin spekülasyonlarına hedef olmayacak kadar Bâtın'dır.

3. *Her şeyin iç yüzünü tüm gizlilikleriyle birlikte bilen*: Allah'ın el-Bâtın olmasının bir anlamı da budur. Hiçbir şey iç yüzünü O'ndan saklayamaz ve kaçıramaz. Zira her şeyi O yaratmıştır. O, yarattıklarını içiyle ve dışıyla en ince ayrıntısına kadar bilir.

4. *Her şeye bir dış takdir ettiği gibi bir de iç takdir eden*: el-Bâtın isminin bir anlamı da budur. Her yarattığının batınını takdir eden O'dur. Esasen başkalarına batın olan O'na zahirdir. Zira O'na batın olan hiçbir varlık yoktur.

Madde zahir, enerji batındır. Her madde bir enerji deposudur. Nükleer fizik, maddenin içindeki potansiyel enerjiyi kinetize etmenin yolunu bulunca, bu nükleer enerjiyi doğurmuştur. Bu maddenin bağrında saklı olanın açığa çıkarılmasından başka bir şey değildir.

Su zahiren söndürür, batınen yakar ve yanar. Zira su, yakıcı oksijen ve yanıcı hidrojen gazlarından oluşan bir bileşiktir. Su zahirinden bakınca başka bir işleve sahip görünmekte, fakat batınından bakınca tam tersi bir nitelik arz etmektedir.

Göz zahir, görme batındır.
Kulak zahir, işitme batındır.
Eylem zahir, niyet batındır.
İslam zahir, iman batındır.
Salih amel zahir, niyet batındır.

Bazen bir boyuttan zahir olan, diğer boyuttan batın olur. Mesela ceset zahir, can batındır. Bu cesetten bakınca böyledir.

Fakat candan bakınca formül değişir. O takdirde can zahir, ruh batındır. Aynı şey lafız-mana için de geçerlidir. Lafız zahir, mana batındır. Fakat manadan bakınca formül değişir. O takdirde, mana zahir maksat batın olur.

2.2. İbn Arabî'den batınilik örnekleri

Zahirilik aşırılığını ez-Zâhir isminde işlemiştik. Bâtınilik aşırılığını ise el-Bâtın ismini işlediğimiz bu bölüme bıraktık.

Ez-Zâhir ve el-Bâtın isimleri Kur'ani imanın bir parçasıdır. Her isim gibi, bu iki ismin varlık üzerindeki tecellisi haktır. Yaratılmış her şeyin bir görünen zahiri boyutu, bir de görünmeyen batını boyutu vardır. Bu eşyanın tabiatı gereğidir. Bunu inkâr eden, sadece Zâhir ve Bâtın esmasının tecellilerini inkâr etmekle kalmaz, aynı zamanda eşyanın tabiatını da reddetmiş olur.

Nasıl ki ez-Zâhir ve el-Bâtın isimlerinin ikisine birden iman şartsa, bu iki ismin mahlûkat üzerindeki tecellisini ikrar da öyle şarttır. Varlık ve hakikat, zahiri ve batınıyla bir bütündür. Birini kabul edip diğerini reddetmek, hakikati parçalamak demektir. Hakikati parçalayan, gerçekte kendini parçalamış olur. Zahirilik ifratsa, batınilik tefrittir. İkisi de aşırılıktır. Ez-Zâhir ismini işlerken, zahirilik aşırılığının zahirileri ne dehşet yanlışlara sürüklediğinin örneklerini verdik. Burada batınilik aşırılığının batınileri ne dehşet yanlışlara sürüklediklerine dair örnekler verelim. İlk örnekler, Bâtıniliğin sembol isimlerinden Muhyiddin İbn Arabî'nin (560-638/1165-1240) *Fususu'l-Hikem* adlı eserinden:

Kur'an Firavun'un kâfir olduğunu ve kâfir öldüğünü tevile meydan vermeyecek açıklıkta söyler. Ayrıca En'âm 158. ayette, *firavun imanı* türü imanın kabul edilmeyeceği, üzerine basılarak vurgulanır. Fakat İbn Arabî bunun aksini söyler. Kendi arzusunu Allah'a söyletmek için, ayetlere yapmadığı kalmaz. Mesela Firavunun imanına, hiç alakası yokken Yunus 91 ve Furkan 70'i delil gösterir. Bu ayetlere baktığınızda hiç alakası olmadığını görürsünüz.

Bu sonuca ulaşmak için tek aracı vardır: Ayetleri lafız, mana ve maksadına aykırı olarak batını yoruma tabi tutmak. O, "kelimelerin kalbine manaları inzal eden Allah'a hamdolsun"

der. Bununla, kelimelerin bir manaları olmadığını, sen içine ne koyarsan kelimenin manasının o olacağını ima eder. Esasen böyle keyfi ve batıni bir dil teorisi icat etmeden, kelimelerle bu kadar oynamak da imkânsızdır. Onun, kelimelerin içini kendisi doldurup sonra da "Ben değil Allah doldurdu" demesi, yine batıni algısının bir gereğidir. Bu üç aşamalı bir süreçtir:

1. Önce Kur'ani kelimelerin içi boşaltılır.
2. Onların yerine arzu edilen beşeri anlamlar doldurulur.
3. O anlamlar Kur'an'ı gönderene nisbet edilir.

Kur'an'da *fâcir* kavramı, "sapık, yoldan çıkmış" anlamında kullanılır (Msl: 71:27). İbn Arabî anlamı ters yüz eder. O Kur'an'ın ıstılah olarak kullandığı *fâcir*'i yapısöküme uğratarak, etimolojisine irca eder ve "hakkın kendisinde tecelli edip fışkırdığı kimse" olarak tanımlar. Bir metni, onu yazandan daha iyi anlama iddiasında olan hermenötik, tam da bu olsa gerek. Hedef bellidir: Allah'ın muradını anlamak yerine Allah'a kendi muradını söyletmek...

"Senin Rabbin, başkasına değil yalnızca kendisine kulluk etmenizi emreder." (17:23) Bu ayetten, "kim neye kulluk ederse etsin mecburen Allah'a kulluk etmiş olur" anlamı çıkar mı? Şeyh, bu ayetin anlamının bu olduğundan emindir. Bu yaklaşımın, mü'min-müşrik ayrımını geçersiz kılan batıni bir okuma olduğu aşikâr.

Kur'an'da nerede *ellezine keferû* geçse, orada "küfredenler" kastedilir. İbn Arabî bu anlamı tam tersine çevirir. Ona göre bu ibarenin anlamı "nefislerini örtüp perdeleyenler"dir.

Nuh 22, kâfir kavmin Hz. Nuh'a kurduğu "tuzak/*mekr*"i haber verir. İbn Arabî'nin sistemine göre mü'min-kâfir ayrımı geçersizdir. O'na göre *mekr*/tuzak, peygamberlerin Allah'a davetidir? "Nası yani?" dediğinizi duyar gibiyim. Şöyleymiş: Allah'tan başka bir şey yokmuş. Bu durumda Allah'a davet etmek, davet eden peygamberin, davet ettiği ümmete kurduğu bir "tuzak ve hile"den başka bir şey değilmiş...

Kur'an'a göre Nuh kavmi tufan ile helak edilmiştir. İbn Arabî'ye göre iş bunun tam tersidir: "Nuh kavmi ilm-i billâh deryasına gark olmuştur."

Kur'an'a göre ins ve cin Allah'a ibadet için yaratılmıştır (51:56). *İbrahim Fassı*'nda Şeyh'e göre durum bambaşkadır: "O bana ibadet eder, ben de O'na ibadet ederim." *Hûd Fassı*'ndaki "Bizim vücudumuz Hakk'ın gıdası, O da bizim gıdamızdır" sözünü de buna eklediğinizde, Şeyh'in muradıyla Kur'an'ın muradının birbirine zıt olduğunu anlarsınız.

İsâ Fassı'nda "Doğrusu, ***"Allah Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kafir olmuştur"*** (5:72) ayeti, Şeyh'in batıniliğine şöyle uyarlanır: "Onların küfürleri İsa'ya Allah demeleri değildir; çünkü bu söz doğrudur, küfür değildir..." Gerisi önemli değil, ama onu da aktaralım: "Asıl onlar Hakk'ı İsa'ya tahsis etmelerinden dolayı küfre girmişlerdir." Yani mi? Yani, "İsa da dahil, her şey Tanrı'dır" deselerdi, sorun yoktu.

Hârun Fassı'nda buzağıya tapanların üzerine Musa ve Harun'un niçin musallat edildiğini Şeyh şöyle açıklar: "Ta ki Allah'a her surette ibadet edilsin." Kur'an buzağıya tapanların Allah'ın lanetine uğradığını söylerken, İbn Arabî tam tersini söylemektedir.

Kur'an'a göre, Firavun'un "Ben sizin en büyük Rabbinizim" sözü Allah'ı gazaba getirmiştir. İbn Arabî'nin batıni sistemine göre, Firavun'un bu sözü "doğru bir söz" imiş.

Kur'an Cehennem'i bir cezalandırma yeri olarak takdim eder. İbn Arabî *Fusûs*'ta cehennemi isyan ehlinin cenneti olarak görür ve azab'ı "tatlılık" olarak yorumlar.

Örnekler böyle devam edip gidiyor. Ayetin lafız, mana ve maksadına sırt dönmeden bu sonuçlara varılamayacağı aşikârdır. Unutulmaması gereken husus şu: Şeyh, ilahi kelamın ne dediğiyle zerre kadar ilgilenmiyor. O, kendini Kur'an'a uymak zorunda hissetmiyor. Kafasında bir şey var. Kur'an'ı ona uydurmaya çabalıyor. Bu Kur'an'a uyar mı, uymaz mı diye bir derdi yok. Uysa da uymasa da, o bildiğini okuyor. Yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, dilin en temel kuralları yerle bir ediliyor. İslam'ın anlama ve yorumlama usulü olan "delalet bahsi" yok sayılıyor. Hepsinden öte, kelimelerin anlamlarının toplumsal mutabakata dayandığı hakikati yok sayılarak, dil görelileştiriliyor. Ve kelimelere sahte anlamlar giydiriliyor. Bu durumda tartışılması gereken şey, İbn Arabi dilinin "doğruluğu" değil, "dürüstlüğü" olmalıdır.

Yahudilerin, bu yöntemi Tevrat'a uyguladıklarını haber veren Kur'an, yöntemin adını da "kelimelerin anlamlarını çarpıtmak" (*yuharrifûne'l-kelime 'an mevâdi'ihi*) koyacaktır (4:46).

Ayetlere verilen manaların lafzın, mananın, maksadın ve hatta işaretin delaletiyle alakası yoktu. Bu yönteme sufiler "zevk" adını veriyorlar. Buna göre ayetleri anlamada murad-ı ilahinin yerini "zevk" alıyor. Mesela *Risale* sahibi Kuşeyri'ye göre, Kur'an'ın zahiriyle uğraşanlar 'ulemâ', Kur'an'ın batınını bilen hakikat ehli ise 'asfiya' olmuş oluyor. Değil Sevgili Peygamberimizin, ilahi kelamın sahibi olan Allah'ın bile 'bilmediği' manalar işte bu sayede 'keşf' edilmiş oluyor.

Bu örneklerden, Vahdet-i Vücud ile Panteizm arasında var olduğu iddia edilen farkın, mahiyet değil ifade farkından ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu yolun sonu nihilizmdir. Onun sonu, değersizlik ve anlamsızlık cehennemidir. İbn Arabî'nin batıni sisteminin dibini kazıyınca Yahudi batıniliği ile Yunan batıniliğini (Stoacılık) sentezleyen Yeni Eflatunculuk çıkar. Bu mezhebin kendisine izafe edildiği Yahudi Philo, Tanrı'nın insanla birleştiğini iddia eden 'hulûl' ve 'ittihat' itikadına sahipti. Ömrünü İbn Arabî tetkiklerine adayan Ebu'l-A'lâ el-Afifi de İbn Arabî'nin Kur'an'ı yorumlama tekniğinin Philo'nun Tevrat'ı yorumlama tekniğiyle örtüştüğüne dikkat çeker ve İbn Arabî'nin yolunu "panteizm" olarak isimlendirmekte tereddüt etmez.

2.3. Hallac'tan batınilik örnekleri

İbn Arabî batıniliği, batıniliğin Sünni versiyonuydu. Bir de batıniliğin Şii/İsmaili/Karmati versiyonu var. Hallac Karmatilerle siyasi işbirliği yapmakla suçlanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı. İşkence ile organları kesilerek dramatik bir biçimde infaz edildi. Bu, İslam yargı tarihinin yüz karası ve tasvip edilmeyecek tarafıydı. İşin öbür tarafına gelince... Esasen o da Bayezid Bistami gibi Zerdüşti kültürden geliyordu. Oradan getirdiği gnostik kültürü müslümanların dünyasına taşıdı. İşin anlaşılamaz yanı, İsmaili/Nizâri batıniliğe zamanın halifesinin emriyle reddiye yazan Gazzali'nin, Hallac'ın batıniliğini temize çıkarmasıydı. Gazzali Hallac'ı, "hakikat semasına yükselen büyük bir şahsiyet" olarak selamlıyordu.

Hallac, Mukattaa harflerinin 'batını anlamları' üzerine yazdığı *Tavâsîn*'de İblis için "dostum ve üstadım" der. Allah ise İblis için "O apaçık düşmanınızdır" der. Kitabının *Ezel ve İltibas Tâsîni* bölümünde der ki: "İblis'in inkârı gerçekte Allah'ı kutsamaktı. O, yolu Allah'a giden ve O'nu seven bir kuldu." Hallac'ın kitabının "Allah'ı kutsamak" dediği şeye, Allah'ın kitabı "Allah'a isyan etmek" diyordu. İkisinden birini tahrif etmeden, bu iki kitabın arasını bulmak mümkün görünmüyor.

Hallac, Nur-ı Muhammedi tezini hocası Tüsteri'den alıp geliştiren kişidir. İşte *Tavâsîn*'den bir alıntı: "O ölmez, hep yaşar. Olduğu gibi durur hep. Hadisattan önce idi o, eşyadan da önce. O kâinattan varlıklardan önce bilinmekteydi. O hep var olacaktır. O renklerden önce anılıyordu. Cevherlerden önce de dillerde idi. Önceden önce vardı o, sonradan sonra da kalacaktır."

Sizce Hallac kimden bahsediyor? "Allah'tan" diyen, yanılır. "Ben de sizin gibi bir beşerim" demesi emredilen Allah Rasulü'nden bahsediyor. Sözün bittiği yerdeyiz.

Bâtını akıma mensup isimlerin ortak bir zaafı vardır: Hurufilik. Cifr ve ebced bu akıma mensup olanların bayıldığı alandır. Cifre dayanarak Niyazi Mısri, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in peygamber olduğu sonucuna varmış. Şu soru önemlidir: Neden kelimelerin yerine harfler? Allahu alem cevabı şudur: Kelimelerin manası var, harflerin manası yok, sadece işlevi var. Bu yüzden harfleri manipüle etmek ve harflere keyfimize göre anlam giydirmek daha kolay. Zan olan spekülatif bilgi değirmenine, rakamların sırtından daha kolay su taşırsınız. Spekalütif bilgi değirmeninin öğüttüğü un ise, "sahte metafizik" unudur. İsterseniz siz buna indirilen dinin yerine ikame edilen, "uydurulan din" de diyebilirsiniz.

Yukarıdaki örneklere bakınca insanın aklına ister istemez; ***"dinlerini oyun ve eğlence edinenler"*** (7:51) ayeti geliyor.

2.4. Düşman kardeşler: zahirilik ve batınilik

Zahirilik ile batınilik birbirinin düşman kardeşleridir. Bu ikisi birbirini tersinden üreten iki dengesizliktir. Ortak noktaları, iki kanadından birini kırdıkları hakikat kuşuyla menzil-i maksuda uçmak istemeleridir.

Tarihi tecrübeden yola çıkarak, zahirilik ile batınilik arasında büyük bir de fark olduğunu söyleyebiliriz. Zahirilik tarih boyunca farklı biçimler almıştır. Mesela zahiriliğin, İbn Hazm'da zirvesine ulaşan Malik-Şafii-İbn Hanbel-Davud zincirinin temsil ettiği fıkhi bir biçimi var. Hariciler ile zirvesine ulaşan siyasi ve sosyal biçimi var. Dilde mecazı reddeden İbn Teymiyye ile başlayıp modern selefilerle zirvesine ulaşan selefi biçimi var. Cübbai ile başlayıp Hint Kur'aniyyun akımıyla zirvesine ulaşan akılcı biçimi var. Fakat şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki; zahiriliğin hiçbir biçimi, müslümanların ana gövdesinden bir parça koparmamıştır.

Ama aynı şey batınilik için asla söylenemez. İsmaili Şii batıniliğin içinden çıkan şu üç zümre İslam'dan ve İslam ümmetinden kopmuştur:

1. Dürzîlik.
2. Babilik.
3. Bahailik.

Sünni batıniliğin içinden çıkan şu üç zümre de İslam'dan ve İslam ümmetinden kopmuştur:

1. Yezidilik.
2. Sihlik.
3. Kadiyanilik.

Kadıyaniliğin Lahor kolu hariç, bu zümreler kendilerini Ümmet-i Muhammed'e mensup saymamaktadırlar. Ümmet-i Muhammed de bu zümreleri Müslüman saymamaktadır.

Mesela Şii batıniliğin ümmetten kopardığı parça olan Dürzîler, Fatımi halifesi Hakim Biemrillah'ın tanrı olduğuna inanırlar. Abdülkadir Geylani'nin kendisinden övgüyle söz ettiği Adiy b. Misafir'in kurucusu olduğu Yezidilik ise "Melek-i Tavus" dedikleri şeytana kutsallık atfederler.

Buradan çıkan sonuç açıktır: Eğer küresel bir güç İslam ümmetinden bir parça koparmak istiyorsa, bunun için gözüne ilk kestireceği kesimler, batını ve mistik eğilimli kesimler olacaktır. Tarihi tecrübe bu sonucu vermektedir. Bu kesimlerin Sünni ve Şii olması teferruattır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Allah el-Bâtın'dır

El-Bâtın isminin Kur'an'da geçtiği ilk ve tek yer Hadid suresinin 3. ayetidir. Bu surede dört isim yan yana zikredilir: *el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın.* Bu dört ismin ortak yanı Allah'ın kuşatılamazlığı ve kapsanamazlığıdır (bkz: *el-Evvel*). İlk iki isim Yüce Allah'ın tüm zamanları kuşattığını, son iki isim tüm mekânları kuşattığını ifade eder.

Ez-Zâhir ve el-Bâtın isimleri, ilahi zatın tüm mekânları kuşattığını ifade eden isimlerdir. Ez-Zâhir ismi, Allah'ın maddi mekânlarda yer tutan ve özgül ağırlığı olan maddi varlıkları kuşattığını ifade eder. El-Bâtın ismi ise, hem maddi mekânlardaki görünmeyen enerjetik ve ışınsal varlıkları, hem de manevi alemde manevi yer tutan nurani ve meleki varlıkları ifade eder. Hülasa el-Bâtın ismi görünen eşyanın görünmeyen tarafıyla, görünmeyen eşyanın ise her tarafıyla ilgili bir isimdir.

El-Bâtın da, serinin diğer isimleri gibi Medeni bir isimdir. Zira Medeni bir sure olan Hadîd suresinde yer alır:

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

"O el-Evvel ve el-Âhir'dir; ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır; ve O her şeyi en iyi bilendir." *(Hadid 57:3)*

Bu dört ismin bir arada gelmesinin ne anlama geldiğini ve bu isimlerin birbirine *vav* bağlacıyla bağlanmasının anlama katkılarını, serinin ilki olan el-Evvel isminde işledik. Bu konularda oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.

Bu ismin içinde geçtiği ayet, hem öncesiyle hem sonrasıyla kâinata atıf yapan bir pasajın içinde yer alır. Surenin girişini oluşturan pasaj (1-6), göklerin ve yerin yaratılışı, kâinatın mülkünün Allah'a ait oluşu, gece ve gündüzün uzatılıp kısaltılması vb. gibi konulara dairdir. Bu da gösterir ki, gerek maddi gerek manevi tüm varlıklar bu iki ismin tecellisine medardırlar.

Bu ayetin içinde geçtiği pasajda, özellikle el-Bâtın ismiyle bağlantısı olan ayetler yer alır. El-Bâtın isminin içinde geçtiği tek ayetin yer aldığı pasajdaki o ayetleri tek tek alalım:

"Her şeye güç yetiren de O'dur." (2)

"O her şeyi en iyi bilendir." (3)

"Ardından hükümranlık makamına kurulmuştur." (4)

"O hem toprağa giren ve orada çıkan her şeyi, hem de gökten inen ve onda yükselen her şeyi bilir." (4)

"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir ve Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir." (4)

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; ve bütün işler Allah'a döndürülür." (5)

"O, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir." (6)

El-Bâtın isminin içinde geçtiği pasajda yer alan yukarıda sıraladığımız ayetlerde geçen hakikatlerin sırrına, insanoğlu hiçbir zaman eremeyecektir. Allah her şeye nasıl güç yetiriyor? Her şeyle nasıl baş ediyor? Her şeyi nasıl biliyor? O'nun mutlak bilgisinin mahiyeti nedir? O bütün bir varlığı nasıl yönetiyor, nasıl çekip çeviriyor? O'nun sınırsız gücü nasıl açıklanabilir? O nerede olursak olalım bizimle beraberdir, amenna. Fakat bunu nasıl yapıyor? Her şeyi ne ile nasıl görüyor? Bütün işlerin sonunda O'na döndürülmesinin mahiyeti nedir? O göğüslerin en mahrem sırlarını nasıl bilir?

Evet, bu ve buna benzer soruların tam cevabını hiçbir zaman alamayacağız. Çünkü O bizim sırrımızı bilir, fakat biz O'nun sırrını bilemeyiz. Hz. İsa'nın dilinden Kur'an'da aktarıldığı gibi:

... تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

"Sen benim sırrıma erersin, fakat ben Senin sırrına eremem. Hiç şüphesiz, yaratılmışların idrakini aşan her şeyi tümüyle bilen yalnızca Sensin." *(Maide 5:116)*

Esasen bu hakikat, kısmen veya benzer bir biçimde diğer peygamberlerin dilinden de aktarılır (14:38). Sözün geldiği yer hep aynıdır: el-Bâtın olan Allah'ın sırrına kimsenin eremeyeceği, fakat O'ndan hiç kimsenin hiçbir bilgiyi kaçıramayacağı...

4. BÂTIN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Bir zahiri olan her şeyin bir batını da vardır

Esasen bu bahiste ele alınacak konuları, ez-Zâhir isminde, aynı başlık altında ele almıştık. Oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.

5. BÂTIN OLAN ALLAH'A DUA

Ya Bâtın, Ya Allah!
Yarattıklarıyla Zâhir olan, zatıyla Bâtın olan Sensin!
Her şeyin sırrına eren, fakat sırrına erilmeyen Sensin!
Gözleri gören, fakat gözlere görünmeyen Sensin!
Varlığının afak ve enfusteki delillerini göster Ya Rabbi!

Ya Bâtın, Ya Allah!
Gözlerimize eşyanın zahirini gösterdiğin gibi,
Gönüllerimize de eşyanın hakikatini göster Ya Rabbi!
Bizi varlığın kabuğuna bakanlardan değil;
Bizi varlığın cevherini görenlerden eyle Ya Rabbi!

Ya Batın, Ya Allah!
Dışı başka içi başka olmaktan sana sığınırız;
Dışımızı içimiz gibi eyle Ya Rabbi!
Gösterişten, riyadan, nifaktan Sana sığınırız;
İçimizi de görmek istediğin gibi eyle Ya Rabbi!

Âmin!

اَلْمُبِينُ

87

EL-MUBÎN

Özünde anlaşılır olan
İşini anlaşılır kılan
Hakkı açık seçik ortaya koyan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Mubîn, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla müstakil isim formunda bir yerde gelir. Özünde belli, açık ve anlaşılır olan, yarattığı varlıkları belli, açık ve anlaşılır kılan, hakikati kâinat, hadisat, kitap ve insan ayetleriyle açık seçik ortaya koyan, eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

B-y-n, bir şeyin mesafeli oluşuna ve açık seçikliğine delalet eder. "Mesafe" ve "açık seçiklik" ilk bakışta birbirine zıt gibi görünüyorsa da öyle değildir. Anlama, anlayan ile anlaşılan arasındaki mesafeyi zorunlu kılar. Göz, kendisine dayanan şeyi görmez. Zihin bir şeyi anlamak için, o şeyle arasına mesafe koymaya ihtiyaç duyar. Ayette "Biz kulumuza şahdamarından yakınız" denilip de, "Biz kulumuzun içindeyiz" denilmemesinin sebebi budur. Anlamak, öz Türkçe ifadesiyle 'bel'lemek, yani 'bel' koymaktır. "Belge" de bu kökten türetilir. İnsan anladığına 'bel' koyar, 'bel' koyduğunu anlar.

Beyn, "arasında" demektir. Genelde bir edat olmakla birlikte, mef'ul olarak "ara" anlamında isim veya bağlaç olarak kullanılır. *Beyn*, iki şey arasındaki "aralığa" delalet eder. O iki şeyin aynı olmayıp farklı olduğunu ifade eder. *Beyne yedeyh*, "iki eli arasında", yani "önünde" demektir. *Beyyin*, "belli, açık" demektir.

Beyân, bir şeyin kendisiyle açıklandığı şeydir. "İfade etme yeteneği, yani konuşma", düşünceyi açıkladığı için *beyân*'dır (55:4).

Ebâne, hem geçişsiz hem de geçişli olması hasebiyle iki manaya birden gelir: Özünde "açık oldu" ve bir şeyi "açıkladı, anlaşılır kıldı" anlamına gelir (43:52). *Tebeyyene*, "belli olmak, açık olmak" demektir. Ayırt etmek ve farkına varmak anlamına da gelir (4:94). *Lâm* ve *en* ile gelirse "ayrı olmak", "bildirmek", "anlamak" demektir (34:14). Hz. Peygamber'in görevi vahyi *tebyîn* etmek, yani "iletmek"tir (16:44).

Mubîn "belli" ve "açık", "belli eden" ve "açıklayan" demektir. *Ebâne* fiili hem geçişli hem geçişsiz olduğu için "açıklayan" ve "açık olan" anlamlarının her ikisine birden gelir. *Mubîn* de

öyledir: Hem özünde açık ve belli olan, hem de kendi dışındakileri açıklayan ve belli eden. Kur'an'ın *mubîn* oluşu böyledir. O hem özünde açık ve anlaşılır, hem de Allah'ı ve varlığı açıklar ve anlaşılır kılar.

El-Mubîn esma-i hüsnadandır. Bir mübalağa kalıbıdır. İsm-i fail olarak; "zatını son derece belli, açık ve anlaşılır kılan" demektir. İsm-i mef'ul olarak; "kullarına hakikatleri açıklayan" demektir. Vahyi indirmesi, peygamberler göndermesi O'nun el-Mubîn isminin tezahürüdür.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Varlık O'nun varlığının açıklamasıdır

El-Mubîn, özünde anlaşılır olan, işini anlaşılır kılandır.

Allah'ın özünde anlaşılır olması, varlığının saçma ve abes olmamasıyla alakalıdır. Zira saçma ve abes olan anlaşılmaz olandır. Esasen, saçma ve abesin anlaşılma beklentisi de olamaz. Zira anlaşılır olmayı murad eden, saçma ve abes olmaktan uzak durmalıdır.

Allah'ın el-Mubîn oluşu üzerinden insana verilen ilk mesaj budur. O, varlığında saçma ve abes olmaktan münezzehtir. O, özü itibarıyla anlamın ve anlamlılığın kaynağıdır. Özü anlamın ve anlamlılığın kaynağı olan bir yaratıcıdan beklenen ikinci şey, saçma ve abes iş yapmamasıdır.

İşte Allah'ın el-Mubîn olmasının ikinci çağrışımı da budur. O'ndan sadır olan her bir eylemde, O'nun el-Mubîn isminin imzası vardır. O imza bize, Allah'ın kudret elinden çıkan hiçbir şeyin saçma ve abes olmadığını haykırır. İnsan, kendi varlığa amaç ve anlam vermek için yaratılmamıştır. İnsan, varlığa yaratıcının verdiği amaç ve anlamı keşfetmek ve onu inkişaf ettirmek için yaratılmıştır.

İşte bu noktada üçüncü adım gündeme gelir: el-Mubîn olanın yarattıklarında tezahür eden anlam ve amacı keşfetmek ve onu inkişaf ettirmek. Keşif için olmazsa olmaz şart, meraktır. Merak, Allah'ın yaratılıştan insan tabiatına yerleştirdiği bir meleke, say ki bir *melek*tir. Bu meleke ile atılan her adım fiili bir duadır.

Merak ile anlamın ve amacın peşine düşeni, bir sürpriz bekler. Aradıkları da onun peşine düşer. O onları önünde ararken, aradıkları bazen arkasından gelip arayana yetişir. Gökte ararken yerde bulmak budur. Çoğu zaman arayanlar aradıklarını bulamazlar, fakat aradıkları *için* bulurlar. Zira aradıkları da kendilerini arar, ararsa mutlaka bulur.

Allah demek anlam ve amaç demektir. Bu yüzden kâinatta anlamsız ve amaçsız hiç ama hiçbir şey yoktur. Enerjinin korunumu ve termodinamiğin yasaları yokken, anlamlılık ve amaçlılık yasası vardı. Bütün bu yasalar, o temel yasanın varlığı sayesinde var oldu. O yasanın garantisi ise Allah'tır.

Allah demek anlam demek olduğu içindir ki, varlık O'nun varlığının açıklamasıdır. Bütün bir mahlûkat, Allah'ın sonsuz varlığının altına düşülmüş bir 'açıklama notu', yani *beyân*'dır. Beyanı eşsiz benzersiz, mutlak ve sonsuz olan zata el-Mubîn denir.

Söz konusu açıklama notunda şu yazar: Biz bütün mahlûkat, bizi var edene şahidiz! İnsanın *eşhedu* (ben şahadet ederim ki) ile başlayan şahadeti, bu büyük şahadete iştirakten başka bir şey değildir. İnsan bu bilinçli ve tercihli şahadeti sayesinde, bütün şahitlerin en önünde yer alır.

İnsanın şahadetini ayrıcalıklı kılan iradesidir. Bu ayrıcalığın temelinde, Allah'ın el-Mubîn sıfatından bir parça da insana vermiş olması yatar. İnsan bu sayede, anlayan ve anlamlandıran bir varlık olmuştur. El-Mubîn sıfatından daha fazla pay kapmanın yolu, daha fazla anlamaya çalışmaktır. Anlamakla işi olmayana Allah, el-Mubîn sıfatıyla tecelli etmez. Bu sıfatın tecellisine talip olmayan insan, Kur'an'ın 'akletmeyenler' dediği niteliksiz çoğunluğa dahil olur.

Akletmeyenlerin başına ne geleceğini ise hepimiz biliyoruz: ***"O, akletmeyenlerin başına pisliği boca eder."*** (10:100) Başından aşağı pislik boca edilmiş olanların ne olacağını da biliyoruz: ***"Allah katında canlı varlıklar içinde en şerlisi, hakikate karşı kör ve sağır davranıp aklını kullanmayanlardır."*** (8:22)

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Mubîn ismi

Kur'an'da *mubîn* kelimesi tam 119 kez geçer. Bunların tümü de sıfat tamlaması içinde sıfat olarak gelir. Sıfat olarak geldiği cümlelerde mevsuflar değişiktir. Bunlar *Kur'an, kitâb, nezîr, belâğ, sultân, feth, fevz, nûr, hak, fadl, 'arabî, belâ', imâm, husrân, kefûr, dalâl, mudil, ism, ifk, 'aduvv, hasîm, ğaviy, duhân, ufuk, şihâb, sihr, sâhir, su'bân, şey'* mevsuflarıdır.

Mubîn sıfatı Kur'an'da sadece Nûr suresinin 25. ayetinde Allah'a isim olarak gelir. Geldiği sure Medeni bir suredir. Dolayısıyla Mubîn ismi Medeni bir isimdir. Geldiği pasaj Hz. Aişe'ye yapılan iftira üzerinden mü'minleri uyarmaktadır. Masum insanların iffetine yönelik saldırıları, Allah'ın er veya geç apaçık ortaya çıkaracağı mesajını verir.

Mubîn ismi geldiği tek yerde el-Hak ismiyle birlikte gelir. Bu gayet anlaşılabilir bir şeydir. Zira Allah mutlak hakikattir. El-Hak olan Allah'ın, hem özünde apaçık, hem de kullarına hakikatleri açıklayıcı olması icap eder. İşte onu da Mubîn ismiyle yapar.

Kur'an'da geldiği tek yerde *el-Mubîn* şeklinde belirli formda gelir. Bunun anlama kattığı bir vurgu elbette vardır. O vurgu şudur: el-Mubîn olan Allah hakikati öyle bir açıklar ki, onu örtmeye çalışmak güneşi sıvamaya çalışmaktan farksız olur.

El-Mubîn ismi *ef'âl-i hüsna*'da karşılığı olan isimlerden biridir. Mesela, ***"Allah ayetlerini size işte böyle beyan eder"*** (2:187) ayetinde geçen *yubeyyinu* fiilinin öznesi Allah'tır. Böyle yirmiye yakın örnek vardır. Bu da gösterir ki, el-Mubîn ismi hem Allah'ın zatına bakar, hem de fiiline. Hem "Allah kimdir?" sorusuna "O varlığını yarattıkları üzerinden beyan edendir" cevabını verir, hem de "Allah ne yapar?" sorusuna, "O, hakikati kullarına ayan açık beyan eder" cevabını verir. Mubîn isminin hem geçişli (*muteaddi*) hem de geçişsiz (*lâzım*) olması, bu iki manayı birden içerdiği anlamına gelir.

3.2. Allah iftiracıyı lanetleyen bir el-Mubîn'dir

El-Mubîn ismi, Kur'an'da kullanıldığı tek yerde şu pasaj içinde gelir:

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

"Şu kesin ki, iffetli ve inanmış kadınlara –dalgınlık ve dikkatsizlik etmiş olsalar dahi- iftira atan kimseler, dünya ve ahirette lanetleneceklerdir. Üstelik onlar korkunç bir terk edilmişliğe mahkûm olacaklar; o gün onların dilleri, elleri ve ayakları yapıp ettiklerinden dolayı kendileri aleyhine tanıklık edecektir. O gün geldiğinde, Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecek; sonunda onlar da, Allah'ın, evet yalnızca O'nun (her şeyi) ***apaçık ortaya çıkaran mutlak hakikat olduğunu öğrenecekler."*** *(Nûr 24:23-25)*

Kur'an'daki tek Mubîn isminin içinde yer aldığı bu pasaj, Allah Rasulü'nün eşi ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye yapılan çirkin iftiranın ele alındığı ayetlerin arkasından gelir. Ayette ima edilen Hz. Aişe'nin gafleti, kırılan gerdanlığı toplayayım derken, kafileyi kaçırması ve orada uyuya kalmasıdır. İlk siyer ve hadis kaynaklarında Hz. Aişe'nin yaşını küçük gösteren rivayetler imal edilmesinin sebebi de budur. O zamanki işgüzarların masum niyetlerle yaptıkları bu yanlış korumacılık, modern zamanlarda Allah Rasulü'ne yönelik iftira ve saldırıların sermayesi olmuştur. İşin aslına bakılırsa, hakikat onunla oynayanlardan intikamını almıştır.

Hz. Aişe'nin gafletine/dalgınlığına rağmen, ona iftira edenlerin şahsında, tüm zamanların iftiracıları şu ilahi tehdidin muhatabıdır:

1. İftiracılar dünya ve ahirette lanetleneceklerdir.
2. Korkunç bir terk edilmişliğe mahkûm olacaklardır.
3. Kendi organları iftiracı olduklarına dair şahitlik edecektir.

4. İftiracılar dünyada kurtulsa da, ahirette hak ettikleri cezayı **alacaktır.**

5. Her iftira, Hak ve Mubin olan Allah'a iftiradır; bu hakikati öğrenecekler.

Allah'ın el-Mubîn ismi, geldiği bağlamda, "yalancının yalanını apaçık ortaya çıkaran" ve "yalancıyı belleyip belleten, mimleyip mimleten" anlamıyla öne çıkmaktadır.

3.3. El-Mubîn olan Allah'ın mubîn kıldıkları

El-Mubîn olan Allah'ın iftiraları apaçık ortaya çıkarması, O'nun hakikati apaçık ortaya koyma iradesinin sadece bir örneğidir. Fakat O'nun hakikati apaçık ortaya koyma iradesi, bundan ibaret değildir. El-Mubîn olan Allah, bu mutlak sıfatından mukayyet birer cüzü yarattıklarına da vermiştir.

Allah'ın el-Mubîn sıfatından pay verdiği şeylerin başında Kur'an vahyi gelir: Kur'an, yine kendisine göre *kitab-ı mubîn*'dir.

Gönüllerin İslam'a açılıp insanların fevc fevc İslam'a girmesi *feth-i mubîn*'dir (48:1)

Allah'ın rahmet okyanusuna dalmak ve o okyanusta içini dışını yıkamak... İşte bu *fevz-i mubîn*'dir... (45:30)

Bunlar el-Mubîn sıfatının yaratılmışlardaki olumlu yansımalarıdır. Bu olumlu yansımaların amacı, akleden kalp sahibi olan insanı hakikatin peşine düşürmek, onu yalanın sahte cazibesinden korumaktır. Elbette insan bunun için mücadele vermelidir. İradeli varlık olmanın hakkı budur. İşte bu nedenle şeytanın şeytanlığına izin verilmiştir. Fakat aynı zamanda onun apaçık bir düşman olduğu hatırlatılmıştır:

"Şeytanın adımlarını izlemeyin; kuşkusuz o sizin için apaçık bir düşmandır." (2:168, 208; 6:142)

İrade şeytan gibi bir ayartıcı olmadan sınanmazdı. Eşyanın tabiatı bunu gerektiriyor. Fakat Rabbimiz bu sınavın cevaplarını adeta insanın önüne koyup sınavı kaybetmemesi için her türlü yardımı yapıyor. Eğer şeytan görünmezliğine ve sinsiliğine rağmen bir de düşmanlığı bunca net açıklanmasaydı, insan onun tuzaklarıyla nasıl baş ederdi?

Eğer insan Allah'ın bu sonsuz nimetlerini unutursa, o zaman bunu yapan kimse *kefûr-ı mubîn* (apaçık bir nankör) olur (43:15).

Bütün bunlara rağmen insan yine de seçiminde serbesttir. Allah insanı bir damla döl suyundan yaratmıştır, ama insan ona *hasm-ı mubîn* olup çıkmıştır (16:4).

Kendine peygamber süsü verip "Bana bunlar Allah'tan geliyor" diyerek şeytanın ayartısına kapılanlar her devirde çıkar. Onlara el-Mubîn olan Allah'ın hatırlatması şudur: Allah'ın vahyine kulak hırsızlığı yapmaya yeltenen cin şeytanlarını vuran bir *şihab-ı mubîn* vardır (15:18)

Bütün bu öğütlere kulağını tıkayacak olana, dünyanın da bir sonu olduğunu hatırlatmak lazımdır: Ey şüphe bataklığında oyalanıp duran kişi! Eğer böyle yapmaya devam edeceksen, o zaman göğün apaçık bir duman (*duhân-ı mubîn*) getireceği o dehşet günü bekle! (44:10)

Sonsöz yerine şundan daha iyi ne söylenebilir ki: Dünya ve ahiretin ikisinde birden kaybetmek *husrân-ı mubîn*'dir (22:11)

Rabbim! Hepimizi böyle ayan açık bir hüsrandan koru!

4. MUBÎN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Mubîn olan Allah'ın el-Mubîn olan vahyi

Esma-i hüsnadan her ismin tecellileri olduğu gibi, el-Mubîn isminin de sayılamayacak kadar çok tecellisi vardır. Bu tecellilerin en başında el-Mubîn isminin Kur'an'daki tecellisi gelir.

Kur'ânun mubîn... Kitâbun mubîn... Nurun mubîn...

Kur'an tarife sığmaz açıklıkta mubîn olan bir ilahi hitaptır. Kur'an'ın mubîn olması, açık ve anlaşılır olmasıdır. Kur'an'da tam sekiz yerde Kur'an, *mubîn* sıfatıyla nitelendirilir: Mâide 15; Yusuf 1; Hıcr 1; Şuara 2; Neml 1; Kasas 2; Yasin 69; Nisa 174. Yani Kur'an bu kadar yerde açık ve anlaşılır olduğunu beyan eder.

... قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

"Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir."

(Maide 5:15)

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝

"Özünde açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kitabın değerini bilin! Biz onu Arapça bir Kur'an kıldık; umulur ki akledersiniz!" *(Zuhruf 43:2-3)*

Şu halde "Biz Kur'an'ı anlayamayız" diyerek insanları Kur'an'ı anlama faaliyetinden soğutmak, üç açıdan cinayettir:

1. *Allah'a yalan isnadı açısından*: Zira Allah bu kitap "apaçık ve anlaşılır" diyor, fakat kendilerine "Müslüman" diyen birileri çıkıp "Yok, bu kitabı biz anlayamayız" diyor. Bunun "Allah doğru söylemiyor" demekten başka bir anlamı var mı?

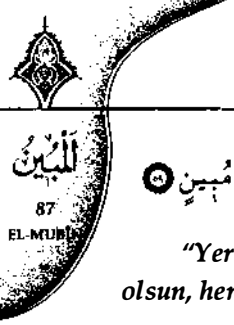
2. *Allah'a iftira açısından*: Allah insanlara alıp uygulamaları maksadıyla bir mesaj göndermiştir. Mesaj ancak anlaşıldığında uygulanır. Kimse, anlamadığı mesajı uygulamadığı için sorumlu tutulamaz. Şu halde Allah hem anlaşılmayan bir mesaj gönderip, hem de anlamadığı için insanı sorumlu tutmuş mu olmaktadır? Bu Allah'a yapılmış büyük bir iftiradır.

3. *Kur'an ve İslam'ın hakkına geçme açısından*: Kur'an'ın hakkı, onu yaşamaktır. Yaşamanın şartı onu anlamaktır. "Biz Kur'an'ı anlayamayız" diyenler, Kur'an'ın yaşanmasına engel olmaktadırlar. Bunu yapanlar indirilen dinin yerine uydurulan dini koyanlardır. Onlar aslında Kur'an'ı anlaşılmaz ilan ederek, uydurulan dinin açığa çıkmasından korkuyorlar.

"Biz Kur'an'ı anlayamayız" diyerek Kur'an'ı mehcur bırakanlarla, Kur'an'a ***"apaçık sihirdir"*** (5:110) diyenler arasındaki fark şudur: Anlayamayız diyenler Müslümanları Kur'an'dan uzak tutarken, *sihrun mubîn* diyenler ise müşrikleri Kur'an'dan uzak tutmayı amaçlıyorlardı? Sizce hangisi daha tehlikeli?

4.2. Mubîn olan Allah'ın mubîn olan kâinat kitabı

Mubîn isminin tecellilerinden biri de tabiat kanunlarıdır. Kur'an'ın sünnetullah adını verdiği bu kanunlar, mubîn vasfına sahiptir.

...وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

"Yerin karanlıklarına gömülü her tohum, yaş olsun, kuru olsun, her şey apaçık bir kitapta kayıtlıdır." (En'âm 6:59)

... لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

"Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey bile O'nun bilgisinden kaçıp kurtulamaz; ne bundan daha küçüğü ne de bundan daha büyüğü yoktur ki, apaçık bir kitapta kayıtlı olmasın." (Sebe' 34:3)

...وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ۝

"Her bir şeyi Biz apaçık bir ana kartta sayarak kayıt altına aldık." (Yasin 36:12)

- Kainat kitabında eşyanın kanunlarının apaçık yazılı olduğunun haber verilmesinin amacı nedir?

- Elbette, bunları insanoğlunun okuyup keşfetmesidir. Eğer bir zat bir yere apaçık ve anlaşılır bir mesaj yazdığını söylüyorsa, onun muradı bu mesajın akıllı bir varlık tarafından fark edilmesi ve okunmasıdır.

Peki, sizce Müslümanlar Allah'ın kâinata yazdığı mesajları alma açısından hangi konumdadırlar?

Bu soruya cevap vermeye gerek var mı? Şu halde, başta dinimiz ve imanımız olmak üzere, inandığımız her şeyi yeniden Kur'an'a arz etmek şarttır.

4.2. Mubin olan Allah'ın mubin olan Nebisi

El-Mubîn isminin tecellisinden pay alan insanların en başında peygamberler gelir. Bu yüzden alemlere rahmet Hz. Muhammed'e şöyle demesi emredilir: ***"De ki: Ben, evet ben apaçık uyarıcıyım!"*** (15:89) Yine bir başka ayette şöyle buyruluyor: ***"Hiç***

düşünmüyor musunuz ki arkadaşınızda delilikten eser yoktur; o apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir." (7:184)

Esasen bu her peygamberin kendi kavimlerine söylediği bir hakikattir. Mesela Hz. Nuh da kavmine; ***"Ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım"*** (11:25) demişti.

Eğer Allah insanlara bir uyarıcı gönderdiyse, bunun ilk şartı, uyarıcıyı gönderdiği insanların anlamalarıdır. İşte bu nedenle peygamberler apaçık bir uyarıcıdırlar. Her ne kadar "apaçık bir uyarıcı" terkibinde getirilen mesajın apaçıklığı anlamı varsa da, bu birinci anlam daha zahir görünmektedir.

Peygamberlere verilen olağanüstü ayetlerin veriliş gayesi de, muhataplarının algı dünyalarını onlara çevirmektir. Olağanüstü ayetler (mucize) bu amacı gerçekleştirmek için bir araçtır. Mesela Kur'an'da hiç yer almayan ve İslam din diline sonradan giren "mucize" yerine Kur'an bazı yerlerde "ayet" bazı yerlerde "sultan" kullanıyor. Özellikle de maddi ve hissi 'mucizelerde' bu kullanım öne çıkıyor. Örneğin Hz. Musa'ya, *sultân-ı mubîn* verildiği söyleniyor (11:96).

Sultân, "güç" demektir. Peygamberlerin elindeki güç insanın bedeni üzerinde fiziki etki bırakan fiziki güç değil, insanın akleden kalbine uygulayan bir şok tedavi yöntemi olan manevi güçtür. Olağanüstü ayetler (mucize), işte bu amacı gerçekleştirmek için geçici ve istisnai olarak başvurulan araçlardır. Peygamberlerin sonuncusu olan Sevgili Peygamberimizde bu tür araçlara başvurulmamış, onun yerini Kur'an almıştır.

4.3. Hz. Peygamber'in *tebyin* etmesi ne anlama gelir?

Burada öteden beri bir tefsir problemi olarak önümüze çıkan ve yorumunda bir türlü uzlaşılamayan bir mesele vardır. Hemen ifade edelim ki, Kur'an peygamberin görev alanını tesbit ederken şu açık ve net çerçeveyi çizer:

... فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝٩٢

"Eğer yüz çevirirseniz iyi bilin ki Rasule düşen mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir." *(Maide 5:92)*

فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

"Elçiye apaçık tebliğ dışında bir şey düşer mi?" *(Nahl 16:35)*

Bir elçiye düşen şeyin *tebliğ* olduğu açık seçik ifade ediliyor. Peki, yine elçiye *tebyin* görevi yükleyen ayetler bu çerçevenin dışında mı değerlendirilmeli? Yani "alınan mesajı aynen iletmek" anlamına gelen *tebliğ* ile *tebyin* arasında fark var mıdır? Veya Hz. Peygamber'in görevleri arasında sayılan "tebyin" nasıl anlaşılmalıdır?

Bu meselenin tahliline geçmeden önce bu bağlamda yer alan ayetlerden bir kaçını buraya serdedelim:

... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

"İşte sana da bu uyarıcı vahyi indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın ve belki onlar da bu sayede düşünürler." *(Nahl 16:44)*

... وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

"Biz sana ilahi mesajı, sadece üzerinde anlaşmazlığa düştükleri (inançla ilgili) ***meselelerin çözümlerini kendilerine sunasın, inanıp güvenecek bir topluluk için de bir yol haritası ve bir rahmet olsun diye indirdik."*** *(Nahl 16:64)*

Ayetlerde yer alan *tebyin*, hem "iletme, duyurma, bildirme", hem de "tarif etme" ve "uygulamalı olarak gösterme" anlamında "açıklama"dır. Kur'an'da *beyyene* fiili kimi yerde bu en geniş çağrışımlarıyla, kimi yerde ise sadece "duyurma-iletme" anlamıyla kullanılmıştır. Mesela 2:159; 3:187; 5:15 gibi ayetlerde, hepsi de kitap ehliyle ilgili olarak "gizleme" (*hafâ*) ve "saklamanın" (*keteme*) zıddına "eksiksiz iletme, duyurma" anlamına kullanılır.

Fakat tüm dil otoritelerinin de ifade ettiği gibi, *tebyin*, sözü de içine alan fakat ondan daha kapsamlı bir anlam taşır. Nahl suresinin 39. ayetinde ve başka ayetlerde (Msl: 2:159; 4:26; 5:75 vd.) Allah'a izafe edilen *beyyene* fiili, Nahl 64. ayette (ayrıca 14:4) yine aynı anlam içeriğiyle Hz. Peygamber'e izafe edilir. İlgili ayetler birlikte okunduğunda, Hz. Peygamber'in beyan ve tebyin misyonunun sadece "iletmekle" sınırlı olmadığı, uygulamaya konu olan talimatların nasıl uygulanacağını bizzat göstermenin de bu misyona dahil olduğu görülecektir. Zaten vahyin onu "güzel örnek" olarak nitelemesi bunun teyididir (33:21).

Fakat bu mesele bu kadar net olmasına rağmen, kıymete kanaat etmeyenler, rivayet kültüründen de destek alarak, Allah Rasulü'nün *tebyin* alanına *teşrî*'yi de dahil etmişlerdir. *Muteşerri* (şeriata uyucu) olan Sevgili Peygamberimiz, *şari* (şeriat koyucu) olana dönüştürülmüştür. Tahrim suresindeki açık ve net yasağa rağmen Allah Rasulü'nün haram koyacağını ifade edenler, Kur'an'da 16 yerde gelen "sana soruyorlar" veya "senden fetva istiyorlar" diyen hitapları görmemişlerdir (Bkz: Mucîb). Kur'an'ın bir tek yerinde de "Sorulan şu konuda sen hüküm ver" yoktur. Bu soruların tümünden çıkan sonuç şudur:

1. *Hz. Peygamber'e sorulan bu soruların hepsi de doğrudan Allah tarafından cevaplanır*: Nebi sorulara cevap veren değil, soruyu vahye sunan konumundadır. Vahiy kendisine sorulan tüm sorularda Nebi'ye kendi önüne geçmemesini emretmektedir (6:50; 10:15; 46:9).

2. *Nebi vahiyden bağımsız bir tavır geliştiremez*: Son Saat, Zulkarneyn gibi sadece uhrevi soruları değil, hayız, ganimet, ayın evreleri ve dağlar gibi dünyevi soruları da vahiy cevaplamaktadır. Adeta vahiy Nebi'nin önüne geçmekte, Nebi'nin vahyin önüne geçmesi engellenmektedir. Hz. Peygamber'in vahiy inmeden hattıhareket tayin ettiği için kınandığının örnekleri arasında; Abese 2-3, Âl-i İmran 128, Bakara 272, Tevbe 43, En'âm 65, Enfal 67, Nisa 105, Ahzab 1, En'âm 116, İsra 73-75, Nahl 126, Tevbe 80, 84, 113 gibi birçok ayet sayılabilir.

3. *Hz. Peygamber kendisi hüküm vermez, hükmü vahye bırakır*: Nisa 7, Nisa 95, Nisa 176, Bakara 218, Bakara 223, Bakara 229, Bakara 256, Hûd 114 ve daha birçok ayetin nüzul sebebi bu hakikati ortaya koyar.

Kur'an'la inşa olmuş bir akıl için şu hakikat güneş gibi zahirdir: Allah Rasulü din dilini tesis eden değil, tebliğ eden konumundadır. Allah şaridir, Nebi müteşerridir. Bu meyanda Serahsi'nin şu tesbitini örnek kabilinden nakledelim: "Eğer Nebi yasakları kendi koysaydı, içkiyi yasaklamak için o kadar beklemezdi?"

Din dili Kur'an'dan uzaklaştıkça, *tebyin* yetkisi *teşri* yetkisi gibi anlaşılmıştır. Bu külliyen iftiradır. Tebyin ayrı, teşri ayrıdır.

Kıyametin saati kendisine sorulan nebiye vahiy şöyle der: ***"de ki: Kesin bilgi Allah katındadır. Bana gelince... Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."*** (67:26) Bu ayette Nebi'ye demesi emredilen "Ben mubîn bir nezirim"deki *mubîn* ile *tebyin* özünde aynıdır. Aynı kelimenin biri ism-i fail formu, diğeri mastarıdır. Şu halde kıyametin vakti sorulan Nebi'nin "kesin bilgi Allah katındadır" demesi bir *tebyîn* olmaktadır.

Hz. Peygamberin müteşerri olmak dışında ayrıca bir şari' sıfatı yoktur. Bu hakikati ifade eden Kur'an'da o kadar çok örnek vardır ki. Biz sadece bir kaçını zikredelim: Bakara 189'da hilaller, 215 ve 219'da infak edilecek şeyler, 217'de haram ayda savaş, yine 219'da içki ve kumar, 220'de yetimler, 222'de kadınların aybaşı hali, Maide 4'de helal yiyecekler, Araf 187 ve Naziat 42'de kıyametin ne zaman kopacağı, Enfal 1'de ganimetler, İsra 85'de vahiy/melek, Kehf 83'de Zülkarneyn, Taha 105'de dağların ne olacağı, Nisa 127'de kadınlarla ilgili bazı meseleler, Nisa 176'da *kelâle*'nin mirası... Allah Rasulü'ne bütün bunlar hakkında sorular sorulduğu halde, kendisi cevap vermiyor. Rabbi ona "de ki" (kul) diyor, o da rabbinden aldığı emri *tebliğ* ve *tebyin* ediyor, yani "iletiyor".

Tertil fıkhı, şu soruyu sormayı gerektirir: Allah Rasulü, adam öldürmek, zina etmek, metres tutmak, ölen babanın eşiyle

evlenmek, putlara kurban kesmek, Kâbe'yi çıplak tavaf etmek, hırsızlık, gasb, içki, kumar, kız çocuğunu diri diri gömmek, faiz, domuz eti, leş, cahiliyyenin dokuz türlü utanç verici evlenme âdeti, falcılık, büyücülük, yetim hakkı, miras gasbının çirkin ve kötü olduğunu bilmiyor muydu? Bunların çoğu, "insanlığın ortak aklı tarafından kötü görülen" birer *munker* idi. Bunlar yasaklanıncaya kadar bir kısım Müslüman tarafından uygulanmaya devam etti. Sevgili Peygamberimizin bunların en azından kahir ekseriyetinin çirkin kötü olduğunu bilmemesi düşünülebilir mi? Böyle düşünmek, onun akleden kalbine ve şahsiyetine hakaret olmaz mı?

Elbette biliyordu. Fakat onun bildiği bir şey daha vardı: Helal ve haramı Allah koyar. Kendisi de tebliğ ve tebyin eder. Rabbi karşısında onun kadar haddini bilen kaç kişi çıkar? O da bildi. Bir keresinde yaşadığı üzücü bir olaydan dolayı helal bir şeyi kendisine haram kılmaya kalktı da, bunun üzerine adı "tahrim: haram kılma" olan bir sure indi. Daha o surenin başında, Hz. Nebi'ye yönelik şu ilahi azar yer alıyordu:

"Sen ey Nebi! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, nasıl olur da kendine haram kılarsın?" *(Tahrim 66:1)*

Ayetlerin sonunda söylenmesi adet olan *sadekallahu'l-'azîm*, "Allah doğru söyledi" demektir. Bu ne yaman bir çelişkidir ki, ayetin sonunda böyle demeyi adet haline getiren bir gelenek, bunun tam tersi bir pratiğe sahiptir. Bu, Allah'ın takdir ettiği kıymete kanaat etmemektir.

5. MUBÎN OLAN ALLAH'A DUA

Ya Mubîn, Ya Allah!
Zatını esma ile mubîn kıldığın için hamdolsun!
Fiilini ef'al ile mubîn kıldığın için hamdolsun!
Kitabını tertil ile mubîn kıldığın için hamdolsun!
Nebini tebliğ ile mubîn kıldığın için hamdolsun!

Ya Mubîn, Ya Allah!
Sen Kur'an'ını mubîn kıldığını buyuruyorsun,
Anlaşılmaz diyenleri Sana havale ediyoruz!
Sen örnek olan elçinle gönlümüzü doyuruyorsun,
Onu örnek alınmaz edenleri sana havale ediyoruz!

Ya Mubîn, Ya Allah!
Varlığının güneş gibi açık ve berrak delilleri önünde;
Akleden kalbimizi secdeye yatırdık, kabul buyur!
Bildik ki mahlûkat Seni gösteren şahadet parmağıdır;
İşte varlığımız, onu İsmail kıldık, bizden kabul buyur!

Âmin!

اَلنُّوْرُ

88

EL-NÛR

Sonsuz nûr
Eşsiz benzersiz aydınlatan
Tüm varlığın ışık ve enerji kaynağı

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

En-Nûr, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim formunda bir yerde gelir. Sonsuz nûr, eşsiz benzersiz aydınlatan, tüm varlığın ışık ve enerji kaynağı olan mutlak ve sonsuz özne demektir.

N-v-r, aydınlatmaya, titreşime ve parlaklığa delalet eder. Genellikle aydınlatma *nûr* için, titreşim aynı kökten türemiş olan *nâr* (ateş) ve onun alevi için, şeffaflık ise her ikisi için kullanılır.

Nûr, "aydınlık" demektir. Zıddı "karanlık" anlamına gelen *zulmet*'tir. Üzerinde ışık saçan bir alev taşıyan meşaleye *menâra* denir. "Yol işaretlerine" de *menâr* denilir. Türkçedeki *minare*, "aydınlatma zamanı, aydınlatma mekânı ve aydınlatma" anlamlarının her üçüne birden gelen *menâra*'nın bozulmuş şeklidir.

Nûr, eşyayı görünür kılan ve onun gerçeğini gözlere gösteren ışıktır. İrfan ehline göre *nûr*, kendi nefsinde ortaya çıkması ve başkasını ortaya çıkarması itibarıyla hakikatin varlığından ibarettir. *Nûr*, farkındalığın ve görünmenin sebebidir, denilmiştir.

Nûr ile *dav'* arasında fark vardır. Kur'an'da aynı ayette, güneşin ışığını *dav'* ile ayın ışığını *nûr* ile ifade edilir (10:5). Bu da gösterir ki, bu ikisi kesinlikle iki farklı ışık türünü ifade eder. *Dav'* Kur'an'da aydınlatan kaynak anlamında kullanılmıştır (Krş: 2:17; 28:71). *Dıyâ'*, havaya nüfuz edip aydınlatan ışık huzmeleridir. Dilde ışığın kaynağı için kullanılır. Daha çok işlevsel ve hep maddi anlamdadır.

Nûr ise, birinciyi de kapsayan ve maddi-manevi, somut-soyut tüm ışıma ve ışıtma süreç, araç ve halleri için kullanılır. Işığın azına da çoğuna da *nûr* adı verilebilir. Fakat *dav'* sadece nurun çoğuna verilen addır. Bu nedenle güneş ışığı *dav'* ile ifade edilmiştir. Ay için kullanılan *nûr*'un "yansıyan veya yansıtılan ışık" anlamına geldiği kozmik bir gerçektir. *Dâv'* sadece ışığın arazı için kullanılır, *nûr* ise ışığın hem cevheri hem arazı, hem öznesi hem nesnesi, hem de eylemi için kullanılır.

En-Nûr, Allah'ın Kur'an'da kendisine nisbet ettiği isimlerden bir isimdir. *Allahu nuru's-semâvâti ve'l-'ard* (Allah göklerin ve yerin Nûr'udur) ayeti (24:35) hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde bu hakikate delalet eder. Allah'a isnat edildiğinde *nûr*, kaynağı görünmeyen, fakat değdiği her şeyi görünür kılan tarifsiz bir hakikattir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Nûr ismi nasıl anlaşılmalıdır?

İlahi isimler, tabiatı gereği müteşabihtirler. Zira Allah'ı nitelerler. Allah ise zatı itibarıyla mutlak gaybtır. İnsan aklı mutlak gaybı idrak edip kavrayamaz. Zira akıl ancak kuşatabildiğini idrak edebilir ve kavrar. Allah kendi dışındaki hiçbir akıl tarafından idrak edilip kuşatılamaz. Bu yüzden Allah'a dair her niteleme, zorunlu olarak mecazdır.

Mecazın bir türü de istiaredir. İstiare, dilde, kavramsal bir "ödünç alma" işlemidir. Kur'an bize aşkın hakikatleri sunarken, insanoğlunun konuştuğu dillerden bir dil olan Arapçanın imkânlarından faydalanır. Bu dilin söz varlığından bazı kavramları ödünç alır ve sunacağı aşkın hakikatleri o kavram yardımıyla sunar. Mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz hakikat olan Allah'ı tanıtan esma-i hüsna, ödünç alınan kavramların başında gelir.

Allah'ı bilmeye, tanımaya ve anlamaya çalışırken, aklın bir "anlama yönü" vardır. Anlama yönü, Allah söz konusu olduğunda içkin olandan aşkın olana doğru olmak zorundadır. Doğru istikamet budur. Anlamaya aşkın olandan başlamak, ters istikametten başlamaktır.

Bu kural, Allah'ın Nûr ismini anlamada da geçerlidir. Allah'ın esma-i hüsnasından olan ve mahiyeti itibarıyla gaybi bir hakikat olan en-Nûr ismini anlamak için, maddi ve yaratılmış bir varlık olan ışık kavramından yola çıkarız. Bu kavramsal bir "ödünç alma" işlemidir. Ödünç alınan her şey, işi bitince geri verilmek üzere alınır. Işık kavramı da böyledir. Allah'ın Nûr ismini anlamada zihni bir intikal için 'ışık' kavramına başvuruyoruz. Ondan sonra bu kavram maddi dünyadaki ait olduğu yere geri döner. Fakat tasavvurumuz yükselen bir füzenin içi boşalan yakıt tankını aşağı bırakması gibi, işi biten o maddi kavramı geldiği yere bırakır ve yoluna devam eder. Akleden kalp artık soyuttan somuta geçmiştir. Zira ilke bellidir:

Mâ hatara bi-bâlik, fallahu gayru zalik

(her ne ki aklına gelir, bil ki Allah onun ötesindedir)

Bu giriş ışığında Nûr ismini anlamaya çalışalım. Nûr ikiye ayrılır:

1. Yaratanın mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz nuru: Buna *nûr-ı mahz* da denir. Bu en-Nûr isminde dile gelen hakikattir. Bu hakikat insan idrakinin ötesindedir. Ancak benzetme yoluyla kavranabilir, mahiyeti itibarıyla asla kavranamaz. Allah'ın Nûr oluşunu, bütün hakikatiyle ancak Allah bilir.

2. Yaratılanın mukayyet ve sonlu, eşli ve benzerli nuru: Buna *nûr-ı arız* da denir. Bu Allah'ın Nûr isminin varlıktaki yansımasıdır. Bütün bir varlık dış ve iç, görünen ve görünmeyen ışık ve enerjisini O'nun Nûr isminden almıştır. Bu kategoriye giren nûr, yaratılmış olan nurdur.

Yaratan Nûr ile yaratılan nûr arasındaki farkı görmek için şu ayete bakmak yeterli: ***"Hamd gökleri ve yeri yaratan, zulümatı ve nûru ortaya çıkaran Allah'a mahsustur"*** (6:1). Bu ayette Allah'ın sadece nûru değil zulumâtı da var ettiği ifade buyurulmaktadır. Şu halde Yaratan'ın sıfatı olan Nûr, zıddı olmayan mutlak bir ışıktır. Yaratılan nûr ise, zıddıyla yaratılan ışıktır. İkisinin arasındaki fark ise Halik ile mahlûk arasındaki fark kadardır.

Varlık nûr açısından dört kısma ayrılır:

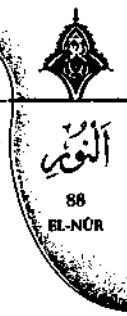
1. Zatıyla görünmeyip sıfatıyla mutlak olarak görünen ve gösterendir: O, tek mutlak zat olan Allah'tır.

2. Zatıyla görünmeyip, sıfatıyla mukayyet olarak görünendir: Mukayyet ve yaratılmış olan kara enerji ve karanlık maddedir.

3. Zatıyla da sıfatıyla da mukayyet olarak görünen ve gösterendir: Allah'ın Nûr isminin doğrudan tecellisi olan ışıktır.

4. Zatıyla da sıfatıyla da yalnızca görünen, fakat ışık gibi başkasını göstermeyendir: Yaratılmış olan ve ışık üzerine değince görünen maddi varlıklardır.

Nûr isminin doğrudan tecellisi olan maddi ışık, renkleri kullanarak kaynağına olan uzaklığını bize haber verir. Kaynağına en yakın ışık mordur, kaynağından en uzak ışık kırmızıdır. Kırmızı ötesindeki ışığa kızılötesi (enfraruj), morun berisindeki

ışığa ise morötesi (ultraviyole) ışını adı verilir. Bu, Nûr'un tecellisi olan ışığın kendisi hakkında bilgi verdiğini gösterir.

Nûr isminin maddi tecellisi nasıl ışık ise, manevi tecellisi de vahiydir.

2.2. Nûr olan Allah gönülleri vahiy ile aydınlatır

Vahiy de tıpkı ışık gibi kaynağı hakkında bilgi verir. Biz vahyin vahiy olduğunu, gönlümüzün gözüne gösterdiklerinden yola çıkarak biliriz. Gönlümüzün gözü görmeye başlayınca, başımızın gözü daha önce bakıp da görmediklerini görmeye başlar.

Işığın baş gözüne nisbeti neyse, vahyin gönül gözüne nisbeti de odur. Baş gözü görmek için nasıl ışığa muhtaçsa, gönül gözü de görmek için manevi ışığa muhtaçtır. İşte Kur'an o manevi ışıktır. İndiği ilahi kaynak olan arş, ilahi nurun da kaynağıdır. Kur'an'ın bir isminin de Nur olması tesadüf değildir. *Nur*, "kaynağı görünmeyen, fakat değdiğini görünür kılan ilahi ışık" demektir.

Kur'an böyledir. Kaynağı olan arş görünmez. Fakat Kur'an vahyi inşa ettiği insana öyle bir *basîret* kazandırır ki, o *basîret içinden yansıyan vahyin nuru değdiğini görünür kılar.*

İbn Abbas, Nûr ismini "ilahi rehberlik" olarak yorumlamıştır. Benzer bir yorum Enes b. Malik'ten de nakledilir. Bu yorumu hiç şüphesiz, "Nûr Ayeti" olarak bilinen Nûr 35'in hemen önünde yer alan ayet destekler. Bu rivayetleri nakleden Taberi de, Nûr 34 ile Nûr 35 arasındaki bu bağa dikkat çeker. Ona göre 34. ayetteki "ayetler, öncekilerin misalleri ve öğütler", 35. ayetteki Allah'ın göklerin ve yerin Nûr'u olması hakikatini açıklar.

Allah'ın Nûr isminin en büyük tecellisi, bir adı da "Nûr" olan vahiydir. Vahiy zifiri karanlıktaki kalbin gözünü açan ilahi bir ışıktır. Kur'an'ın içinden yansıyan nurun bile bir narı (ateşi) vardır. Kur'an muhatabın ya nurunu artırır, ya da zulmetini. Nurunu artırdığına hidayet ve rehberlik hizmeti verir. Zulmetini artırdığının ise hastalığını azdırır (17:82).

Kur'an insana kendi gerçeğini gösteren bir nurdur. Tıpkı ışığın değdiği eşyada kendi rengini değil, o eşyanın gerçek ren-

gini göstermesi gibi. Eğer ışık eşyada kendi rengini gösterseydi, eşyanın rengi ışığın şeffaf rengi olurdu. Oysa siyahsa siyah, beyazsa beyaz görünür. Işık görünmekten çok göstermekle bilinir. İşte bir adı "nur" olan Kur'an da, insanın kendisini kendisine gerçek kimliğiyle gösterdiği bir ışık kaynağıdır.

2.3. Nur-ı Muhammedi mitolojisi

En-Nûr ism-i şerifini işleyip de, İslam kültür tarihinde tüm sufi ve batıni akımları az veya çok etkilemiş olan *Nur-ı Muhammedi* veya *Hakikat-ı Muhammediyye* mitolojisine değinmemek olmaz.

Hz. Kur'an İslam imanını belirleyen kaynaktır. Kur'an akidenin merkezine tevhîdi yerleştirir. Tevhîd ekseninde diğer iman esaslarının sınırlarını çizer. Sınırını çizdiği iman esasları arasında "rasullere iman" esası da yer alır. Buna göre rasullerin hepsi de birer beşerdir. Melek değildir. Diğer insanlar gibi ana rahminde dünyaya gelirler. En olağan dışı örnek olan İsa bile doğum sancıları çeken bir annenin rahminden dünyaya gelmiştir. Acıkırlar, yerler, uyurlar, büyürler, yaşlanırlar, acı çekerler, ağlarlar ve gülerler, evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar, en sonunda ölür veya öldürülerek herkes gibi bu dünyadan ayrılırlar.

Bütün bu vasıflar Hz. Muhammed aleyhisselam için de geçerlidir. Nitekim Kur'an onun "yetim" olduğunu söyler. Ona "Sen bundan önce kitap nedir iman nedir bilmezdin" der. İki kez "Ben de sizin gibi bir beşerim" demesini emreder. İnkârcıların "Bu ne biçim peygamber, yemek yiyor, çarşı Pazar dolaşıyor" dediğini nakleder. Kur'an onun *abd*, yani "kul" olduğu söyler. Her mü'min her şahadet getirişinde Kur'an'ın bu talimini tekrarlayıp onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söyler. Ona "Sen de öleceksin" veya "O ölür ya da öldürülürse" der. Ve tam Kur'an'ın dediği gibi, o da her ölümlü fani gibi aramızdan ayrılır.

Nur-ı Muhammedi veya Hakikat-i Muhammediyye mitolojisi, Kur'an'ın yukarıda söylediklerinin tam tersini söyleyen bir teoridir. Her batıni teori gibi, bu teori de tek versiyon değildir. Teorinin Şii ve Sünni versiyonu arasında farklar vardır. Esasen bu mitolojik teoriye, batıni karakteri gereği, her önüne gelen bir şey eklemiş ve ortaya "Herkesin Nur-ı Muhammedi'si kendine"

durumu çıkmıştır. Fakat biz bu teoriyi çok iyi özetlediğini düşündüğümüz özet bir alıntıyla yetineceğiz. Sa'lebi'nin (ö. 1036) peygamberler tarihine dair *'Arâisu'l-Mecâlis* adlı eserinden özetleyelim:

"Allah ilk insana şekil vermek için meleklere yeryüzünün dört yanından toprak getirtti. Cebrail'e bir avuç beyaz parlak toprak getirmesini emretti. Bununla Muhammed'e şekil verecekti. Cebrail hemen cennet melekleri olan Kerrubilerin başına geçip yeryüzüne indi ve Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu yerden bir avuç beyaz ve parlak toprak aldı. Bu toprak cennetteki tensim pınarının suyuyla yoğruldu. Adeta bir inci gibi parlıyordu. Onu cennetin bütün ırmaklarına daldırdılar. Allah bu pırıldayan inciye nazar eyledi. Bunun üzerine inciden Allah korkusuyla 124.000 damla döküldü. Bu damlaların her birinden bir peygamber meydana geldi. Böylece bütün peygamberler Muhammed'in nurundan ortaya çıkmış oldu. Allah onu meleklere gösterdi. Daha sonra onu Adem'in yaratılacağı yerin toprağıyla birlikte yoğurdu. İşte Adem'in alnındaki zifiri gecedeki ay gibi parlayan Nur-ı Muhammedi buradan gelmektedir. Melekler Muhammed'i bu sayede Adem'den önce tanımış oldular." (s. 16-17)

Yukarıdakine benzer mitolojik anlatımlar, Zünnun Mısri, Sehl b. Abdullah Tüsteri, Hallac, Abdülkerim el-Cili, İbn Arabi, Celaleddin er-Rumi, Aziz Mahmud Hüdai gibi batıni eğilimli sufiler tarafından da savunularak nakledilmiştir. Buna hepsi de sonradan uydurulan "Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım" türünden sahte hadislerle destek aranmıştır. Ta 19. yüzyılda ortaya çıkan Bahaîliğin kurucusu, İslam dışı akidesini bu teze dayandırabilmiştir.

İlk yaratılanın ne olduğu konusu, kadim kültürlerin vazgeçilmez polemiğidir. Bu polemik olduğu gibi daha 2. Hicri yüzyılda İslam kültürüne taşınmıştır. Hadis derlemelerine, ilk yaratılanın sadece akıl ve kalem olduğu rivayetleri girmekle kalmamış, aynı zamanda ilk yaratılanın Hz. Peygamber'in nûru (Nur-ı Muhammedi) olduğu rivayetleri de girmiştir. Bu teorinin Şii versiyonu Sünni versiyonundan daha uçuk kaçıktır. Hılli, Hz. Ali'nin imametine dair yazdığı *Keşfu'l-Yakin* adlı eserinde, Allah Rasulü'nden Selman Farisi kanalıyla bir hadis nakleder. Buna

göre; ilk insan yaratılmadan 14.000 yıl önce Ali ile Muhammed'in nurları birleşik olarak Allah'ın huzurunda bulunmaktaydı. İlk insan yaratıldıktan sonra da bu nur temiz ve aziz insanların sulbünde nesilden nesle taşındı. Abdulmuttalib'e gelince bu nur ikiye bölündü. Bir parçası Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a, diğer parçası Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'e geçti. (II, 164)

Nur-ı Muhammedi mitolojisinin ilk izlerini Şii edebiyatında görüyoruz. Kumeyt el-Esedi'nin (ö. 126) Haşimiyyat kasidelerinin üçüncüsünün 39-40. Beyitlerine göre, Hz. Nebi'nin altın gümüş parlaklığındaki nuru, Havva'dan beri nesilden nesle intikal etmiştir. Bu intikalin, Arapçada "reenkarnasyon/ruh göçü" anlamına kullanılan *tenâsuh* (*tenâsehûke*) kavramıyla ifade edilmesi gerçekten dikkat çekicidir. Zira Nur-ı Muhammedi teorisi, özünde tenasuh/ruh göçü inancını barındırır. Nur-ı Muhammedi denilen şey aslında Ruh-ı muhammedi'dir. O ilk yaratılmış ve kişiden kişiye geçerek Sünni versiyona göre Son Nebi'de karar kılmış, Şii versiyona göre ehl-i beyt imamlarının sonuncusuna kadar devam etmiştir.

Ali Sami en-Neşşar'a göre Hakikat-ı Muhammediyye mitolojisini ilk savunan kişi Muğiriyye diye adına bir mezhep de bulunan Muğire b. Said el-İcli'dir (ö. 119/737). Yine en-Neşşar'ın aktardığı şu bilgiden, Nur-ı Muhammedi mitolojisinin Zerdüştilikten bire bir kopya olduğunu anlıyoruz. Neşşar, Zerdüşt'ün doğumunu anlattığı yerde şunları nakleder:

"*Allah belirsiz bir vakitte suhuf-u ûlâ ve kitab-ı a'lâ'da bir ruh yarattı. Üç bin yıl geçince meşietini parıldayan bu nurdan insan biçiminde bir suret yaratma şeklinde icra etti. Melaike-i mükerreminden yetmiş adet melekle onun etrafını çevirdi.*" (I, 262)

Bu alıntıyla, Sa'lebi'nin Arais'inden yukarıda yaptığımız Nur-ı Muhammedi tezi arasındaki benzerlik gerçekten şaşırtıcı.

Bizce bu mitolojik anlatının kökeni ehl-i kitab kültürünü İslam'a çok erken bir dönemde taşıyan Ka'bu'l-Ahbar'a kadar götürülebilir. Zira Nur-ı Muhammedi mitolojisi, sermayesini Yahudi ve Hıristiyan Bâtıniliğinden almış görünüyor. Bazıları Nur-ı Muhammedi mitolojisinin kaynağını Yeni Eflatuncuğun sudur

veya İskenderiyeli Clemens'in "logos" felsefesine dayandığını iddia ederler. M. Abid el-Cabiri, "Nur-ı Muhammedi ile Hermetik edebiyattaki 'külli akıl' arasındaki uyum son derece açıktır" der. Nur-ı Muhammedi mitolojisinin İslam'a dışarıdan ve sonradan sokulduğu kesindir. Fakat bu teorinin menşei karışıktır. Muhtemelen bu mitoloji, gnostik inançların ortak kültürüyle taşınırken kılıktan kılığa girmiş bir efsane gibi görünmektedir.

2.4. Nur-ı Muhammedi'nin Kur'an'a arzı ve zararları

Nur-ı Muhammedi mitolojisini Kur'an'a arz ettiğimizde şu sonuç çıkmaktadır:

1. Allah Nur-ı Muhammedi savunucularının aksine, yeryüzündeki varlığı yaratmaya tabiattan başladığını ifade ediyor (29:20).

2. Allah Nebisine "kul" (*abd*) diyor, onlar nûr diyor.

3. Allah Nebisine "Ben de sizin gibi bir beşerim, de" diyor, onlar Nebi'nin bizim gibi bir beşer olmadığını söylüyor.

4. Allah Nebi de dahil bütün insanlığa "Âdemoğulları" diyor, onlar Muhammed oğulları olduğunu söylüyor.

5. Allah onun "yetim" olduğunu söyleyerek, bir anne-babadan doğduğuna işaret ediyor, onlar onu tüm anne-babaların da ilk babası ilan ediyor.

Bu sahte akide her açıdan Müslümanlara zarar vermiştir. Şöyle ki:

1. *Nur-ı Muhammedi tezi İslam akidesi için zararlıdır.* Zira akidenin merkezinden Kur'an'ı çekip onun yerine efsaneyi yerleştirmektedir. Efsanenin akideleşmesi, bir akideye yapılacak en büyük zulümdür. Zira efsanenin akide olduğu bir inançta, akide de efsaneleşir.

2. *Bu tez İslam'ın insan tasavvurunu tahrip etmiştir.* Zira İslam'ın insan tasavvurunun merkezinde, Hz. Nebi'nin örnekliği yer alır. Örnek olanla örnek alanın aynı türden olması esastır. Aksi halde örneklik geçersizleşir. Hz. Peygamber insanların arasında yaşamış bir insan olmaktan çıkarılarak bir nûra dönüştürülmüş, yani beşeri dünyanın ötesine ışınlanmıştır.

3. *Bu tez müslümanların peygamber tasavvurunu bozmuş-*

tur. Müslümanların *abduhu ve rasuluhu* (Allah'ın kulu ve Rasulü) diye ettikleri şahadet, Nur-ı Muhammed'i ile geri alınmıştır. Böylece sahih akidenin yerine sahtesi konarak, müslümanların akidesinin genleriyle oynanmıştır.

4. *Bu mitolojiye inananların peygamberliğe imanı çalınmıştır*. Zira bu mitolojiye inananlar *peygamberliğe* iman etmemektedirler. Peygamberliğe iman yerine, adı nûr konulan ve her peygamberde reenkarne olan muhayyel bir 'ışık'a iman etmektedirler. Oysa Allah bizden Nurdan yaratıldığı iddia edilen bir Peygambere değil; hepsi de beşer olan "peygamberlere" (*ve rusulihi*) ve bir örneklik müessesesi olan "peygamberliğe" iman etmemizi istemektedir.

5. *Bu batını teori her tür manevi sahtekârlığa yol açmıştır*. İslam imarının temel umdelerinden "peygamberlere iman" maddesi dahi böylesine efsane ve masallaştırılınca, şarlatanlara gün doğmuştur. Rüyasını, halüsinasyonunu, cinini, şeytanını kapan kitlelerin önüne çıkıp rol kesmiştir. Bu tür söylemlere yatkın cahil kitleleri uyutmak, daha da kolaylaşmıştır.

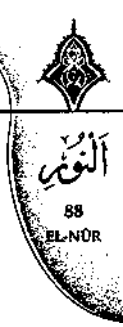
6. *Bu teori Hıristiyanların teslisine bir naziredir*. Hıristiyanlar Hz. İsa için üçün biri demişlerdi. Nur-ı Muhammedi mitolojisini savunanlar Allah Rasulü için ikinin ikincisi demiş oluyorlar. Hıristiyanlar kendi teslislerini hangi argümanlarla tevil ediyorlarsa, Nur-ı Muhammedi'ciler de kendi tezlerini benzer argümanlar ve akıl yürütmelerle tevil ediyorlar.

7. *Ruh göçü (tenasuh) teorisi, bu teori üzerinden İslam'a taşınmıştır*. Kur'an ruh göçü inancını kökten reddeder. Zira bu akide islam'ın ahiret inancıyla taban tabana zıttır. Ruh göçü inancını İslam'a açıktan sokamayanlar, onu Nur-ı Muhammedi kılıfına sararak sokmaya çalışmışlardır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Nûr ismine itirazlar ve cevapları

Allah'ın Nûr diye bir isminin varlığını tartışmak abestir. Zira Rabbimiz Kur'an'da bu ismi zatına vermiş ve zatını bu sıfatla nitelemiştir. Eğer buna Nûr isminin bir takım felsefi ve

mistik cereyanlar tarafından spekülasyona maruz bırakılması gerekçe gösterilecekse, İlah, Rab, Hak, Hakîm, Malik, melik, Vedûd, Muntakim, Velî, Zahir, Bâtın gibi çeşiti spekülasyonlara konu edilen isimler de esmada yer almamalıdır. Bu doğru değildir. Allah'ın kendi zatı için vahiy yoluyla seçip beğendiği ve isim formunda Kur'an'da yer alan her isim her mü'minin baş tacıdır.

Bazıları, Nûr isminin bağımsız ve mutlak olarak gelmeyip muzaf olarak gelmesini bahane göstererek, esma-i hüsnadan sayılamayacağını iddia ederler. Oysaki aynı kişiler, Allah'ın Kur'an'da tariflerine uyan nice isimleri esma listelerinde zikretmemişlerdir. Dahası, Kur'an'da hiç isim formuyla gelmeyip fiil olarak gelen kelimelerden isim türetmekte bir sakınca görmemişlerdir. Oysaki zanni ya da şaibeli rivayetler yoluyla gelen isimleri esma listesine alanların, sırf muzaf durumunda geldi diye esma-i hüsnadan bir isme karşı çıkmaları tutarsızlıktır.

Sünni alimlerin bazıları itiraz ettiği gibi, Mutezili alimlerden bazıları da bu isme itiraz etmişlerdir. Eş'ari, *Makâlât*'ında, Ebu Ali Cubbai'nin "Hakiki anlamda biz Allah'ı Nur diye isimlendiremeyiz" dediğini nakleder. Eğer bu nakil doğruysa, Cubbai bu ismin mecazi olarak Allah'a nisbet edilebileceğini kabul etmektedir. Sorun yok. Fakat aynı şey, diğer isimlerin hemen tamamı için de geçerlidir. Mesela biz Allah için Semî' derken kendi bildiğimiz işitmeden yola çıkarak bu ismi kullanırız. Fakat şunu da hiç aklımızdan çıkarmayız ki, Allah'ın işitmesi özünde gaybi bir haberdir. Bizim bildiğimiz işitmeyle alakası yoktur. Sadece bir 'arıştırma' ve 'benzetme'den ibarettir. Şu halde esma-i hüsnadaki her isim için geçerli olan bir itiraz, neden sadece Nûr ismine hasredilsin ki?

Yine Mutezili müfessir Zemahşeri, mezhepte üstadı Cubbai'den de geriye düşer. O, ayetteki izafeti mülk izafeti olarak değerlendirir ve *Allahu nuru's-semâvâti ve'l-'ard* ibaresine "Allah göklerin ve yerin nurunun sahibidir" manasını verir. Fakat metin bu manayı desteklemez. Metinde olmayan bir milk lâm'ı takdir etmeden bu manaya ulaşılmaz. Eğer Allah'ın muradı bu olsaydı, ayetin metni *lillâhi nuru's-semâvâti ve'l'ard* şeklinde gelmesi gerekirdi. O buna aynı ayetteki *yehdillahu li-nûrihi men yeşâ'* ibaresini delil getirerek nûrun Allah'ın malik olduğu bir

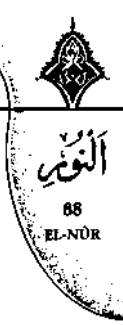
şey olduğunu isbata çalışır. Fakat bu delil de problemlidir. Zira Allah zatına nisbet ettiği bir sıfatın Vasfi veya fiili tezahürünü de milk lâm'ı ile zatına nisbet edebilir. Bu o vasfın Allah'a isim olmayacağı anlamına asla gelmez.

Bir başka itiraz da şudur: Yaratılmışlar dünyasında nurun bulunması, bu sıfatın Allah'a verilmesine mani sayılmıştır. Bu bir çelişkidir. Eğer durum buysa, o zaman mahlûkatta "işitme", "görme" "hayat" vardır diye Allah'ın Semî', Basîr, Hay esması gibi vahiyle sabit birçok ismi yok saymak gerekir.

Nûr ismini Allah'a isnat etmede en iştiyaklı isim Gazzali'dir. Gazzali'nin sırf bu ismin geçtiği ayete dair müstakil bir de risalesi vardır: *Mişkâtu'l-Envâr*. Bu risalede ve *Me'âricu'l-Kuds*'te gördüğümüz Gazzali ile Abbasi halifesi Mustazhir'in talebi üzerine kaleme aldığı *Fadâihu'l-Bâtıniyye*'de gördüğümüz Gazzali, adeta birbirine zıt kutuplarda duran iki isimdir. Gazzali, reddiyesinde reddettiği ne kadar batıni yöntem varsa, *Mişkat*'ında hepsini bol bol kullanmaktan çekinmez. Hatta bu konuda gnostik ruhçuluğun tezine oldukça yaklaşarak şunları söyler: "Hiç çekinmeden diyebilirim ki Nûr isminin, İlk Nûr'dan (Allah) başkası hakkında kullanılması mecazdır. Zira O'ndan başkasının özünde nur yoktur, nurunu (O'ndan) emanet almıştır, nurâniyyeti başkasıyla kaimdir. Külli Nûr O'dur ve O'ndan başkasının nuru yoktur."

Bu batıni teoriyi Gazzali'nin bıraktığı yerden alan İbn Arabî, "O'ndan başka nur yoktur" tezini, "Ondan başka varlık yoktur" şeklinde telaffuz edecektir. Oysaki Kur'an O'ndan başka nûr olduğunu açıkça söylüyor. Nûr ayetinde iki tür nûrdan söz ediliyor: Biri Yaratan Nûr, diğeri yaratılan nûr. Teşbih de zaten bu ikisi arasında yapılıyor. Dilin mantığı yoksa, söz –hâşâ- abestir. Abeste mana aranmaz. Yok, mantığı varsa kural bellidir: Ortada bir teşbih varsa, olmazsa olmaz iki temel unsur vardır: *Muşebbeh* (benzetilen), *muşebbehun bih* (kendisine benzetilen). İlki ilahi *Nûr*, ikincisi *mişkât* ve sonrasıdır. Eğer durum Gazzali'nin dediği gibiyse, ortada "kendisine benzetilen" bir şey kalmamakta, dolayısıyla teşbih de rafa kalkmaktadır.

Bu batıni eserde Gazzali'nin Tekvîr 21. ayetteki *mutâ'* kelimesine getirdiği öyle bir yorum vardır ki, insanın gözlerine

inanası gelmemektedir. Onun bu yorumunu tevhîd akidesiyle uyuşturmak da mümkün gözükmemektedir. Bu durumu, *Mişkâtu'l-Envâr*'ın Gazzali'ye ait olmadı yalanı da kurtarmamaktadır. Zira Gazzali, *Kimya-yı Saadet*'te bu kitabına atıf yapmaktadır.

Keşke Gazzali'nin Nûr ismine karşı duyduğu bu iştiyak, batını tezlere duyduğu sonraki eğilimden değil de, Kur'an'ın nazmına duyduğu sadakatten kaynaklansaydı.

Yaklaşım açısından Gazzali ile zıt kutupta yer alan İbn Rüşd, *el-Keşf*'de, Allah'ın Nûr ismini tevile yeltenmeyip aynen kabul eder. "Allah ne cisimdir, ne cismin gayrıdır" diyene "Ya nedir?" diye sorulursa, İbn Rüşd "Nûr'dur" demeyi önerir. Ona göre Nûr sıfatı Allah'a çok uygundur. Zira nurun bir açıdan hissedilen, fakat bir başka açıdan da insanı idrakten aciz bırakan bir boyutu vardır. Bir başka açıdan ise nûr cisim de değildir. Nûr hissedilebilen yaratılmışların en şereflisidir. Bu yüzden, varlığın en şereflisi hakkında nûr üzerinden örnek verilebilir. Burhan ehlinin akıllarıyla Allah'a nazar etmeleri, güneşe bakmaya benzer.

Sözün özü: Yüce Allah kitab-ı keriminde Nûr ismini zatı için seçip beğenmişse, ne mutezilenin geneli ve bazı Sünni ulema gibi 'Tanrı'dan fazla Tanrıcı' kesilip bu ismi tenzih kaygısıyla reddetmek, ne de Gazzali gibi gnostik ve batını tezlere kapı açmak için bir fırsat bilmek dengeli ve selim bir yol değildir. Rabbimiz zatına Nûr ismini yakıştırıyorsa, bize düşen "Başım gözüm, ruhum üstüne ya Rab!" demek ve ilahi takdirin belirlediği kıymete kanaat etmektir.

3.2. Kur'an'da en-Nûr ismi

N-v-r maddesinden Kur'an'da 214 kelime yer alır. Bu maddeden hiç fiil gelmez, hepsi ya *nâr* veya *nûr* formunda isimdir. Bunların 145'i, "ateş" anlamına gelen ve genellikle cehenneme işaret eden *nâr* formudur. Ateş, Kur'an'da sadece *nâr* formunda gelir.

Nûr Kur'an'da 33 kez yer alır. Çeşitli zamirlere bitişmiş olarak gelen 10 adet de buna eklenirse, toplam sayı 43 eder. Bunların dışında vahiy ve Peygamber için kullanılan 6 adet de *munîr* gelir. Bu maddeden Kur'an'da yer alan kelimelerin sayım dökümü bundan ibarettir.

Kur'an'da onlarca kez geldiği halde, nûr isimlerinden sadece biri Allah'a isnatla kullanılır. O da Medine'de inen Nûr suresinin 35. ayetidir. Bu ayet *nur ayeti* olarak da şöhret bulmuştur.

Nûr ismi, içinde geçtiği sureden de anlaşılacağı gibi Medeni bir isimdir. Bu ismin Medeni olmasının hikmetini anlamak için, nüzul sebebini bilmek gerekir.

Tefsirlerimizin hemen tamamına yakını, Nur Ayeti'nin nüzul sebebi konusunda garip bir suskunluk içindedir. Oysaki Nur Ayeti'nin de içinde yer aldığı beş ayetlik pasaj (34-38) kendi bütünlüğü içinde okunduğu zaman, arka planda bir yaşanmışlığın varlığına işaret eder. O işareti biz alışveriş ve tüketimle oyalanmanın kendilerini namazdan alıkoymadığı yiğitlerin varlığından söz eden 37. ayette buluyoruz. Demek ki diyoruz, Hz. Kur'an sünneti gereği hiçbir şeyden durup dururken söz etmiyor. Sözü edilen şeylere bakınız: Nûr/ışık, kandil, kandilin camı, kandilde yanan yağ, o yağın elde edildiği zeytin... Elbette söz, herhangi bir münasebet yokken buralara gelmedi. Bunun bir sebebi olmalı, ama ne?

Biz o sebebi *Tefsiru Mücahid*'de yer alan, ayrıca Yakub b. Süfyan'ın İbn Abbas'tan naklettiği bir rivayette buluyoruz. Rivayete göre Dihye el-Kelbi Cuma günü yükünde zeytinyağı da olan bir ticaret kervanıyla Medine'ye girer. Bu sırada Nebi Cuma hutbesi irat etmektedir. Kervanın geldiği davul ile haber verilince, mescitteki herkes alışverişe koşar. Muhtemelen, Medine'ye yeni girmiş olan Kandil ve onun yakıtı olarak kullanılan zeytinyağı sınırlı sayıda geliyor, insanlar bundan edinmekte acele ediyorlardı. Peygamber mescidine asılmak üzere Temim Dari'nin Şam'dan hediye kandil getirmesinin tam da bu döneme denk geldiğini söyleyebiliriz. Hutbe veren Allah Rasulü'nün huzurunda sadece Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Fatıma, Selman, Ebu Zer, Mikdat ve Suheyb kalır. Bunun üzerine Nebi aleyhisselam şöyle buyurur: "Doğrusu Allah Cuma günü mescidime nazar etti. Eğer mescidimde kalan şu sekiz kişi de olmasaydı, Medine ahalisinin üzerine ateş yağardı, Lut kavmi gibi taşlanırlardı."

Buna benzer bir rivayeti, Taberi, Razi ve Süyuti gibi müfessirler Cuma 9'un tefsirinde naklederler. Fakat iki rivayet karşılaştırıldığında: Hz. Peygamber Cuma hutbesi verirken, bir avuç insan dışında cemaatin gelen ticaret kervanına koşup onu yalnız bırakması hadisesi iki kez olmuş gibi görünmektedir. Eğer vardığımız bu sonuç doğruysa, Cuma 9-11'in inişine sebep

olan kervan Cabir b. Abdullah'a ait, Nûr 34-38'in inişine neden olan kervan da Dihye el-Kelbi'ye ait olsa gerektir. Mamafih, Cuma ve Nur surelerinde yer alan iki pasajın bir tek olay üzerine nazil olması da ihtimal dahilindedir. Her halükarda rivayetler birbirine karışmış görünmektedir. Fakat karışık rivayetleri ilgili ayetlere arz ederek doğru sonuca ulaşabiliriz. Biz de burada bunu yapmış bulunuyoruz.

Nûr isminin Medeni olmasının hikmetine dönersek: Nûr ismi, Medine'deki İslam cemaati üzerinden, tüm mü'minlere "Vahyin manevi ışığını, dünyanın maddi ışıklarına satmayın!" çağrısı yapılıyor. Zira Allah Rasulü'nün arkasında saf tutan insanların küçük bir kısmı hariç çoğunluğu, gönüllerine asılacak vahiy kandili dururken odalarına asılacak kandil yağının ardına dökülmüşlerdi. Kesin olarak biliyoruz ki, Allah Rasulü'nün Cuma hutbeleri Kur'an idi. Yani onlar ilk muhatabı olan Rasulullah'ın ağzından okunan Kur'an'ı bırakıp, kandil yağına koşmuşlardı. Kur'an da onlara gerçek ışığın yolunu göstermişti. O ışık, en-Nûr olan Allah'ın adını *nûr* koyduğu vahiyden başkası değildi.

3.3. Allah göklerin ve yerin Nûr'udur

Nûr isminin geçtiği ayet, şu Kur'an pasajının içinde yer alır:

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِى بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَآءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

"Ve doğrusu Biz size, hakikati açık ve net olarak dile getiren mesajlar, sizden önce geçip gitmiş olanlara ilişkin bir nice mesel ve sorumluluk bilincine sahip olanlar için her türden öğüt indirmişizdir.

Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun sembolü, içinde kandil bulunan bir ışık mahalli gibidir. O kandil kristal bir fânus içindedir. Öyle bir fanus ki, sanki inci gibi (parıldayan) *bir gezegen... O kandil, doğuya da batıya da ait olmayan mübarek bir zeytin ağacından elde edilmiş bir yakıtla tutuşturulur. Öyle ışıltılı bir yağ ki, neredeyse ateş değmeden bile ışık saçacak: nûr üstüne nûrdur! Allah, isteyeni nurunun* (peşine takarak) *doğru yola iletmeyi diler. İşte Allah insanlara böyle misaller vermektedir: zira her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen yalnızca Allah'tır.*

İçerisinde sabah akşam O'nun adı anıldığı için Allah'ın yükseltilmelerine izin verdiği ibadethanelerde, O'nun ululuğunu ve yüceliğini sürekli dile getiren nice yiğitler vardır ki, onları ne ticaret ne bir (başka) *kazanç kapısı Allah'ı anmaktan, namazı hakkını vererek eda etmekten ve arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir; onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döndüğü günden korkarlar. Bütün bunların sonucunda da Allah onları yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirir; üstelik onlara kendi lûtfundan daha fazlasını da verir: zira dilediğine hesapsız rızık bağışlayan yalnızca Allah'tır."* (Nûr 24:34-38)

Nûr, kaynağı görünmeyen fakat hedefini görünür kılan çok özel ışıktır. Allah'ın varlığın ışığı olması, alemi yokluktan varlığa çıkaranın O olduğuna delalet eder. Ayet "Allah nûrdur" demek yerine "Allah göklerin ve yerin nurudur" diyor. Yani Kur'an, Allah'a Nûr sıfatını mücerret olarak nisbet etmek yerine, terkip içinde nisbet ediyor. Bu ikisi arasında ince bir fark vardır. O fark dolayım farkıdır. Eğer Rabbimizin esması için koyduğu kıymete kanaat edeceksek, iki şeyden uzak durmamız gerekir:

1. Bâtıni yorum sahiplerinin yaptığı gibi Nûr ismini istismar etmekten: Zira ayetin hemen devamında bunun bir temsil ve teşbih olduğu (*ke-meseli nûrihi*) ifade buyrulmaktadır. Ayetteki temsil ve teşbih yok sayılamaz.

2. Mutezili ve bazı Sünni alimlerin yaptığı gibi Allah'a Nûr

denilemeyeceği: Bu da kıymete kanaat etmemektir. Rabbimiz bu sıfatı zatına vermişse bize düşen baş göz üstüne demektir.

"Allah göklerin ve yerin Nûr'udur" bir hüküm cümlesidir. Hüküm cümlesinin ardından bir teşbih cümlesi gelir. Zira idrak, o hüküm cümlesini algılamaktan acizdir. Onun için, önermeden hemen teşbihe geçer. Ve bir ayette üç teşbih edatı (*ke-meseli... ke-mişkatin... ke-enneha*) ve iki temsil sözcüğü (*mesel... emsâl*) vardır. Bu hakikatin söz meleğine binip insan idrakine doğru birkaç kat alçaltılmasıdır. Burada manevi bir merkezi enerjinin varlığı kuşatan sistemi ele alınmaktadır. Bu sistem enerjisinin, tıpkı bu ayetin indiğinde kandillerde yakılan yağın kaynağı olan zeytin ağacı gibi bir kaynağı vardır.

Allah'ın Nûr olması teşbihi üzerinden söylenen hakikat, Allah'ın maddi varlıklar gibi görülemez olmasıdır. Kendisine "Rabbini gördün mü?" diyen birine "O bir nurdur, nasıl görebilirim ki?!" diye cevap veren Allah Rasulü, işte bu hakikati anlatmaktadır.

Ayetteki Nûr'un lâfzî ve maddi değil mecazi ve manevi olduğuna dair beş lafzi delil vardır:

1. İki kez *mesel, emsâl* kelimesi: *Mesel* adı üstünde bir temsildir ve sembolik anlatımı ifade eder. Ayette dile gelen hakikatin darb-ı mesel olduğunu gösterir.

2. "Gibi" anlamına gelen üç teşbih *kâf*'ı: Teşbih "benzetme"dir ve mecazın bir parçasıdır. Kendisine benzetilen mişkat ve ardından gelenlerin, benzetmenin öğeleri olduğunu gösterir.

Ayetteki mananın mecazi olduğunu gösteren bu beş delil, başta nûr olmak üzere Allah için hiçbir sıfatın maddi manasıyla kullanılamayacağına delalet eder. *Mesel*, adı üstünde temsildir, teşbihtir, benzetmedir. Hiçbir beşeri tanıma sığmayan Allah'ın hidayete yatkın kullarına bahşettiği gönül aydınlığı, Nûr isminin bir tezahürüdür.

Allah'ın nurunu temsil eden Kur'an vahyi, "Doğular da batılar da Allah'ındır" der. Bu hakikatin Nûr Ayeti'ndeki karşılığını "doğuya da batıya da ait olmayan" şeklinde bulmuştur. Bu değişik çağrışımlara sahiptir:

1. Hakikat ne doğunun ne batının imtiyazı olmadığı gibi, sapma da ne doğuya ne batıya hasredilebilir.

2. Bir vurgusu da; "hiçbir dünyevi mekâna ait olmayan" demektir. Vahyin aşkın ve dünyevi olmayan kaynağına bir atıftır. Zımnen bu şu demektir: Hakikatin kaynağı zamandan ve mekândan münezzeh olan Allah'tır.

3. Hakkın ışığı güneş gibidir. Nasıl ki güneşin ışığına kimse ipotek koyamıyor, mülkiyetine geçiremiyor, benim diyemiyorsa, hakikat da öyledir. Hakikati kimse mülkiyetine geçiremez, ona kendi malıymış gibi muamele edemez, "benimdir" diyemez. Ancak ondan istifade edebilir.

4. Doğu ve batı ayrımının coğrafi çağrışımları içinde kalmak şartıyla doğallığına işaret eder. Fakat doğu ve batı ayrımı coğrafi vurgusunu aşıp da hakikatin adresi yapılırsa, ayet işte ona hayır diyor.

Ayet "Allah dileyeni-dilediğini nuru için yöneltir" diyor. Bunun anlamı açıktır: Kim karanlıktan aydınlığa çıkmayı diliyorsa, Allah da onun kalbini Nûr isminin tecellisi olan vahiyle aydınlatır. O kimse vahyin ışığında sırat-ı müstakimi bulup ebedi kurtuluşa kavuşur.

Ayet Allah'ın 'Alîm ismiyle bitiyor. Nûr ve 'Alîm esmasının aynı ayette yer alması bir şeye delalet eder: İlim aklın nurudur. İman da kalbin nurudur. İlim ile iman akleden kalpte buluşursa, o insan Allah'ın Nûr isminden bir pay sahibi olmuş demektir.

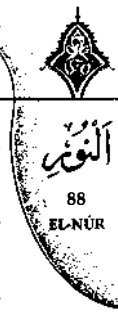
4. NÛR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Nûr olan Allah'ın varlıktaki tecellisi

"De ki: "Göklerde ve yerde ne (yaratılış harikalarının) bulunduğuna bir bakınız!" Ne ki, iman etmemekte direnen bir topluma, ne ayetlerin ne de uyarıların hiçbir yararı olmaz."

(Yunus 10: 101)

Bir aynaya bakınca yüzünüzü göremeseniz ne hissedersiniz? Dünyaya bakıp Allah'ın varlığını göremezseniz işte onu hissetmelisiniz. Zira mahlûkat, ilahi varlığa tutulmuş bir aynadır.

O aynada yansıyan her şeyi görünür kılan ışık, en-Nûr isminden yansıyan ışıktır.

Var olan her şey, Nûr isminin tecellisine mazhardır. Var olup da Nûr isminin tecellisine mazhar olmayan hiçbir şey yoktur. Nûr isminin celâl tecellileri nûr olarak, cemal tecellileri nâr olarak yansır. Bu alemdeki aydınlık ve karanlık da tıpkı bunun gibidir. Nûr ismi sadece ışıkta değil, karanlıkta da tecelli eder. Zira maddi alemdeki karanlık, gerçek karanlık değildir. İzafi ve itibari bir karanlıktır. Bu alemdeki karanlık insan gözüne karanlıktır, Allah'a değil. Hatta insan gözüne karanlık olan, insan gönlüne karanlık değildir. O karanlığın içindeki nur, gözler kapalıyken görülür.

Gerçek karanlık yokluktur. Nûr isminin tecellisinden tamamen mahrum olmak, mutlak yok olmak demektir. Eşyanın varlığını idame ettirmesi için mutlaka O'nun nuruna mazhar olması gerekir. İlahi nurun bir şeydeki tecellisi arttıkça, o şeyin varlığı da artar. Yani, yokluktan varlığa, batından zahire çıkar. Nurun artışı zuhurun artışını getirir. "Allah zuhurunun şiddetinden görünmez" sözü işte bu bağlamda anlaşılır.

Yokluğu mümkün olan mümkün ve yaratılmış varlıkların var, Nûr isminin tecellisidir. Yokluğu düşünülmeyen Vacip Varlık olan Yaratıcı'nın mutlak ve sonsuz var oluşu ise, Nûr isminin bizzat kendisidir. İşbu yüzden, Nûr ismi zata bakan yönüyle Halık'ı, fiile bakan yönüyle mahlûku gösterir.

Panteizm ve ona bakan yönüyle vahdet-i vücut felsefesi, Nûr isminin bu iki kanatlı yapısını yok sayarak kanadın birini kırmaktadır. Bu görüşlerine, ***"O'nun zatı dışında her şey helak olacaktır"*** (28:88) ayetini delil getirmeleri, mugalatadan başka bir şey değildir. Eğer *lâ mevcûde illallah*: "Allah'tan başka varlık yok" ise, bu ayet ve buna benzer birçok ayet, olmayan bir şeyin helakinden mi söz etmektedir? Olmayan şeyin helakinden söz etmek, abes söz etmektir. Allah, abesle iştigalden beridir. Yine hiçbir şey söylemeyen ve hiçbir şeyi açıklamayan "mânâ-yı ismi" ve "mânâ-yı harfî" ayrımı da bu mugalâtadan ibarettir.

Nûr isminin mahlûkat üzerindeki tecellisi, o tecellinin muhatabı olan mahlûkatla etkileşim halindedir. Nur Ayeti'nin ahlakıyla ahlaklanıp, bunu kuantum fiziği üzerinden bir ben-

zetmeyle açıklayabiliriz. Elektronlar gözlem yapanın niyeti ve durumuna göre, bir parçacık bir dalga özelliği göstermekteydi. Nûr isminin tecellisi de buna benzer. Gönül kıblesini bu mubarek isme çeviren ne görmek istiyorsa, bu isim onda öyle tecelli eder.

Nûr isminin her varlık kategorisinde ayrı bir tecellisi vardır. Cansız varlıklardaki nûr tecellisi, onları hafıza sahibi kılar. Elinize aldığınız bir taşın enerji olarak içinde taşıdığı potansiyel birçok atom bombasına bedeldir. Fakat siz onu taş olarak görmektesinizdir. Fakat o bir enerji deposudur. Allah'ın Nûr ismi onda böyle tecelli etmiştir.

Güneş ve ay cansızdır, fakat insan bedeni üzerinde etkileri vardır. Ayın evrelerinin kadın bedeni üzerindeki etkisini biliyoruz. Fakat diğer canlılar üzerindeki etkileri henüz tam araştırılmamıştır. Güneşteki lekelerin insanı nörolojik yönden etkilediğini biliyoruz. Belki "hayati manyetizma"dan söz eden bilim adamları da, farkına varmadan buna benzer bir nûr tecellisinden söz etmektedirler. Şu bir gerçek ki, her varlıkta Nûr isminin çok derin tecellileri vardır ve bu insanlığın önüne bitmez tükenmez keşif koridorları açabilir. Kâinattaki her şey her şeyle bir biçimde ilişkilidir. Her şeyin her şeyle çapraz ve paralel bağları vardır. Bu bağlar keşfedildikçe, Nûr ismi daha iyi anlaşılacaktır.

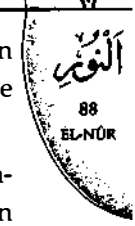
Kâinatın yaratılışından bahseden Mülk 3'te geçen üç kavram, maddenin anahtarlarını içinde saklamaktadır: *Tıbâk, tefâvut, futûr*. İlki olumlu, son ikisi olumsuz kullanılır. *Tefâvut* ve *futûr*'un dışlandığı *tıbâk* kavramı üzerinden şu ilkelere rahatlıkla varırız:

1. Kâinattaki tüm cisimler arasında karşılıklı uyum ve dayanışma vardır. Bunun için her cisim bir diğerini şu veya bu ölçüde, şu veya bu şekilde etkilemektedir.

2. Evrende boşluk yoktur. Boşluk gibi gördüklerimiz görmediğimiz şeylerle doldurulmuştur.

3. Evrende kopuş yoktur. Kopuş bizim yamuk bakışımızdan kaynaklanmaktadır.

4. Evrende her şey ya ezvac veya ezdad olarak görünür. Fakat özünde zıt gibi görünenler arasında da muhteşem bir uyum vardır. Hatta zıtların uyumu eşlerin uyumundan daha harikuladedir.

5. Allah'ın Nûr isminden kâinata ve eşyaya yansıyan enerjiden insan istifade edebilir. O enerji taş ve toprakta, ay ve güneşte, hayvan ve bitkide vardır.

Nûr isminin tecellisi bazen nûr suretinde, bazen nâr suretindedir. Nûr cemale, nâr celale tekabül eder. Bu ismin tecellisinin nûr veya nâr olmasında, bu tecelliye medar olanın tasavvuru, niyeti, aklı, vicdanı, iradesi, duası, hali ve ameli asla hesap dışı değildir. Aksine bütün bunlar ismin tecellisinde, elektronları gözlemleyen gözlemcinin rolüne benzer bir rol oynar. Nûr isminin tecellisinin nûr veya nâr olmasında tecelliye medar olan iradeli varlığın payı, gözlemcinin, fotonların parçacık ve dalga davranışı göstermesindeki payından daha aşağı değildir. Bu hakikati tasdik etmek için şu ayetten daha güzel bir delil gerekir mi:

"Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe, Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez."

(Ra'd 13:11)

4.2. Vahiy Nûr olan Allah'ın tecellisi olan nûrdur

Nûr sadece Kur'an'ın değil, tüm vahiylerin sıfatıdır. Tevrat (5:44), İncil (5:46) ve Kur'an için kullanılır (7:157 ve 4:174). Vahyin kaynağı görünmez, fakat insana öyle bir basiret kazandırır ki, insan o basiretle hayatın ve eşyanın mahiyetini görür. Allah Rasulü'nün "Mü'minin ferasetinden korkunuz; zira o Allah'ın nuruyla bakar" sözü, bu hakikati ifade eder.

Vahiy hem hayat, hem akleden kalbin gözünü aydın eden bir nûrdur:

"Hiç (manen) ölüyken hayat verdiğimiz ve insanlar arasında yolunu bulması için kendisine nûr/ışık tuttuğumuz kimse, içinden çıkma imkânı bulamayacağı zifiri karanlıklara gömülüp giden kimse gibi olur mu?" *(En'âm 6:122)*

Vahiy, insan yolunu bulsun diye, Allah'ın insanın önüne tuttuğu ışıktır. Işığın göze nisbeti neyse, vahyin kalbe nisbeti odur. Göz ışık olmadan görme işlevini nasıl yerine getiremezse, akletmeden de kalp işlevini yerine getiremez. Dikkat buyurunuz: Ayet ışık ile vahyi eşleştirirken, zımnen görmeyle akletmeyi de eşleştirmiş olmaktadır. Görme gözün, akletme kalbin eylemi-

dir. Göz iki sebeple kör olur: Ya kapalı olduğu için, ya ışıktan mahrum olduğu için. Kalp de iki şekilde kör olur: Ya mühürlü olduğu için, ya akletmediği için.

Cehennemlikler diyecekler ki: ***"Eğer vahyi işitseydik veya akletseydik, şimdi ateş ehli arasında olmayacaktık."*** *(Mülk 67:10)*

Bu ayette iki şey birbirinin yerine kullanılıyor: Vahiy ve akıl. İlahi kelam hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde vahyi işitme ile aklı kullanmayı birbirinin yerine ikame ediyor. Bu şu demektir: Hidayet için vahyi işitmek aklı kullanmakla eşittir. Vahyi işitmeyenler aklını kullanarak hidayeti bulabilir, fakat aklını kullanmayanların vahyi işitmesi, koyunun çobanın sesini çığlık bağlık olarak işitmesine benzer. Buyurun:

"Bir sürü (düşünün ki), ***çobanın canhıraş haykırışını yalnızca çığlık-bağlık olarak algılıyor. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; çünkü onlar akıllarını kullanmazlar."*** *(Bakara 2:171)*

Vahiy cahiliyye insanının akıllarını "karanlıklar" (*zulumât*) olarak nitelemektedir. Vahyin amacı, muhataplarında, bu karanlık aklın yerine aydınlık bir akıl ikame ve inşa etmektir: ***"Allah iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan nura çıkarır."*** (2:257) Bu hakikate rağmen, vahyin söyledikleri indiği toplumun kültürü, tasavvuru ve aklıyla sınırlı değildir. Vahyin söylemek istediklerini, muhataplarının bilgi ve kültür dünyasıyla sınırlamak, vahyin karanlık ilan ettiği aklı vahyin sınırı ilan etmektir. Vahye kusurlu bir gözle bakmanın bin bir türü vardır. Bu bakış da o türlerden biridir:

"Kim Rahmân'ın vahyine kusurlu bir gözle bakarsa, ona bir tür şeytani (öteki kişilik) musallat ederiz de, kendisi onun uydusu haline gelir." *(Zuhruf 43:36).*

Yarasalar nasıl ışıktan kaçarlarsa, içi karanlığa alışmış olanlar da vahyin ışığından kaçarlar. Vahyin ışığından kaçmak sadece vahyi inkâr edenlere has bir olgu değildir. Vahye iman ettiğini söyleyenler içinden akletmeyenler de, vahyin ışığından kaçmanın daha farklı yollarını bulmuşlardır. Kur'an vahyi elinde bulundurup da onunla aydınlanmayanın yaptığını "mehcur bırakmak" olarak adlandırır (25:30).

Kur'an vahyin nurunu ağızlarıyla söndürmek isteyenlerden söz eder:

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝٣٢

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler; Allah ise nurunu tamamlamak dışındaki bir seçeneğe asla izin vermez; tabi ki inkârda direnenler istemese de." *(Tevbe 9:32)*

Allah'ın nuru Kur'an'dır. Onu ağızlarıyla söndürmek istemeleri, Kur'an'ı sadece ağızdan çıkan sıradan bir söz kabul edip, onu kendi sözleriyle bastıracaklarını sanmalarıdır. Oysa söz değerini ve etkisini sahibinden alır. Allah'ın sözü ile insanın sözü nasıl bir olabilir? Allah'ın sözü ile insanın sözünü, –isterse o insan peygamber olsun- eşdeğer görmek, yukarıda dile gelen Zuhruf 36'nın kapsamına giren bir görme bozukluğudur.

Son sözü nûr olan Kur'an söylesin: ***"Rasûle indirdiğimiz nura iman edin!"*** (64:8)

4.3. Nûr olan Allah Nebi'de tecellisi

Kur'an Allah'ı ve Allah'ın kelamını nûr ismiyle isimlendirir. Allah hem Nûr olarak isim alan, hem de nûrun kaynağı olandır. Bunlara ilaveten, Allah nûrun yaratıcısıdır. Allah'ın nurun yaratıcısı olması hem "yaratma" (*halk*) fiili ile hem de "kılma" (*ca'l*) fiili ile ifade edilir (6:1; 24:40). İlki nûrun hem cevher hem araz olarak ilahi yaratmanın eseri olduğuna, ikincisi cevher olarak yarattığı nuru sebeplere bağladığına delalet eder.

Işık gibi görünür, morötesi ve kızılötesi gibi görünmez, enerji gibi potansiyel, radyoaktivite gibi saklı tüm olaylar nûrun farklı tezahürleridir ve fiil-i halk ile Allah'ın fiiline bağlıdırlar. Bunları yansıtan şeyler ise fiil-i ca'l ile Allah'ın fiiline bağlıdırlar.

Kur'an'da Hz. Peygamber iki yerde doğrudan "nurlanmış" anlamına gelen *munîr* olarak isimlendirir. *Nûr* ile *munîr* arasında temel bir fark vardır: İlki *fâil* için kullanılır, ikincisi *mef'ul* formundadır. Hz. Peygamber'in *munîr* olduğunu söylemek, Hz.

Peygamber'in "aydınlanmış" olduğunu söylemektir ki, zaten Duha suresinde "O seni şaşkın bir vaziyette bulup hidayet etmedi mi?" (7) ayeti *munîr* isminin açılımıdır.

Munîr, kıyasi olarak "kandil" anlamında isim olmuştur. Kandil "aydınlatılan"dır, zira kandili aydınlatan şey, kandilin yakıtıdır. Nûr Ayeti'nden, o yakıtın "zeytinyağı" olduğunu çıkarıyoruz. Bu mecazın karşılığı akleden kalbin yakıtıdır. O da vahiydir. İşte nûr olan odur. Nûr olan Allah'ın vahyi, o nûr ile aydınlanıp munîr olan ise Allah'ın Rasulü'dür:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾

"Sen ey peygamber! Elbet Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik; yine O'nun izniyle Allah'a çağıran bir davetçi ve etrafını aydınlatan bir kandil olarak..."

(Ahzab 33:45-46)

Allah Rasulü, vahiy yakıtıyla etrafını aydınlatan bir insanlık kandilidir. Bu kandilin yakıtının vahiy olduğu Ahzab 43. ayette teyit edilir. Bu kandil Rasulullah'ın kendisinden sonraki mü'minlere bıraktığı ebedi risalet misyonu sayesinde etrafını aydınlatmayı sürdürecektir.

Hz. Peygamber, Maide 15'ten yola çıkılarak, nûr olarak vasıflandırılabilir mi?

Önce o pasajı buraya alalım:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

"Ey önceki vahyin izleyicileri (olan Yahudiler)! ***Kitaptan gizlediğiniz birçok hakikati size açıklamak ve bir kısmını da bağışlamak amacıyla elçimiz gelmiştir. Artık size Allah'tan bir***

nûr ve apaçık bir kitap gelmiştir. Allah, kendi rehberliğinde rızasını gözetenleri ebedi kurtuluş yollarına ulaştırır; rahmetiyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru bir yola yönlendirir." *(Maide 5:15-16)*

Ayetteki nûr ile neyin kastedildiği ihtilaflıdır. Müfessirlerimiz tarafından iki şekilde tefsir edilmiştir:

1. Hz. Peygamber.
2. Kur'an.

Buradaki *nûr*'un Hz. Peygamber olarak tefsiri şu açılardan yarılıştır:

1. Kur'an hiçbir yerde ihtilafsız ve muhkem olarak Hz. Peygamber'i *nûr* ismiyle anmaz.

2. Hz. Peygamber'in gönderilmesi Kur'an'ın hiçbir yerinde *cae* fiili ile ifade edilmez. Geldiği yerde "getirdi" anlamına gelen *câe-bi* şeklinde geçişli olarak gelir ve getirdiği vahye isnat edilir.

3. "Arkadan zaten kitap geliyor, buradaki nûr ile vahiyden farklı bir şey kastedilmiş olmalı" denilirse, bunun Kur'an'da başka örnekleri de vardır. Mesela Hıcr 87'deki *seb'an mine'l-mesani ve'l-Kur'an'in azim*'de geçen *seb'an mine'l-mesani ile Kur'ani'l-'azîm* iki ayrı şey değildir. Yine Nisa 174'teki *burhan* ve *nûr* iki ayrı şey değil ikisi de Kur'an'ın iki sıfatıdır.

Netice olarak Allah Rasulü vahiyle aydınlanan bir insanlık feneridir ve insanlığı kendisini aydınlatan kaynağa çağıran bir nûr elçisidir.

4.4. Nûr olan Allah'ın akla tecellisi

Allah'ın Nûr isminin, akıllar üzerinde de bir tecellisi vardır.

Akıl olmasaydı insan sorumlu olmazdı. İnsan sorumlu olmasaydı, Allah insanı muhatap almaz ve onunla konuşmazdı. Belki de bu yüzden olsa gerek, Nûr Ayeti'ni akılla tefsir ederler olmuştur. Özellikle ayette geçen fânus'a "akıl" diyenler olmuştur. *Fânûs*, tabir caizse "ışığın yolu"dur. Sahabeden Ubey b. Ka'b bunu "akıl" olarak yorumlar. Zira vahyin ışığı akıl yoluyla hayata taşınır. Akıl, kök manasıyla "bağ" anlamına gelir. Elek-

trik fiziğinden yola çıkarak konuşursak, aklı bir nevi "kablo" olarak karşılayabiliriz. Nasıl ki kablo ışığın kaynağıyla hedefi arasındaki "bağ" ise, akıl da tasavvur merkezi ile eylem hedefi arasındaki bağdır.

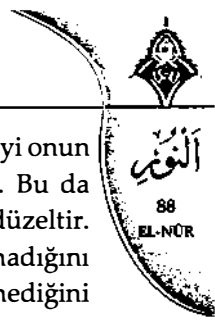
Bu bağın taşıdığı enerjinin adına ise "ilim" denir. İlim Allah'ın nurunun akıldaki tecellisidir. Akılla görmek, gözle görmekten çok daha keskin ve sağlıklıdır. Aklın görmesine "idrak", yani "anlama" adı verilir. İnsanı diğer canlılardan, belki değer tüm mahlukattan ayıran meziyeti, kendi kendinin farkında olmasıdır. İşte bu ayrıcalığa insan akıl sayesinde erer.

Göz belli bir mesafeden uzağı da yakını da, belli bir boyuttan küçüğü de büyüğü de göremez. Fakat aklın görmesinde uzaklık ve yakınlık, büyüklük ve küçüklük belirleyici değildir. İnsan iman nuruyla alemleri aşar ve ötelere ulaşır. Gözün görmesi için, görülecek olanın maddi varlığa ve özgül ağırlığa sahip olması gerekir. Gönlün görmesi, yani aklın idrak ve tasavvur etmesi için bunların hiçbirine ihtiyaç yoktur. Bu nedenle hakikatler gözle değil akılla görülür. Akıl iman nuruyla bakarsa, eşyanın hüviyetini aşarak mahiyetini görür. Olayların sadece görünen yüzünü değil, görünmeyen yüzünü de görür. Varlığın sadece niceliğini değil niteliğini görür. Sadece kabuğunu değil, özünü, gaye ve hikmetini de görür.

Allah'ın Nûr isminin tecellisi sayesinde akıl, görünenle görünmeyen, şahit ile ğâib arasında bağ kurar. Nûr'un tecellisi sayesinde esere bakar müessiri, fiile bakar faili, sanata bakar sanatkârı, binaya bakar mimarı, mahlûka bakar hâlıkı görür. Akleden kalpte gördükleri iz bırakır. Sevgi, merhamet, şefkat, hürmet, tazim, nefret, öfke, sükûnet, acı, elem, hüzün, sevinç, özlem, korku, güven, haşyet vs. gibi birçok duygudan yola çıkarak, gördüklerinin insanın iç dünyasında bıraktığı izin ne olduğu anlaşılır.

Nûr'un tecelli ettiği akılların varlığı ne kadar hakikatse, Nûr ile nazil olan akılların varlığı da o kadar hakikattir. O zaman Haris el-Muhasibi'nin dediği gibi demek icap eder: *el-'aklu 'anillah* (Akıl Allah'tandır) İşte o zaman arkasından yine aynı zata nisbet edilen şu söz gelir: "Akıl vahiydir, vahiy akıldır". Zira vahiyle inşa olmuş akıl, Rabbani bir mürşit olmuştur.

Sonsuzluk bizatihi kavranamaz. Fakat sonsuzluk sonluluk-

tan yola çıkılarak idrak edilebilir. İnsan mutlak olan her şeyi onun zıddı olan mukayyetlerden yola çıkarak idrak edebilir. Bu da akla verilmiş ilahi bir yetenektir. Duyular yanılır, akıl düzeltir. Sudaki ışığı göz kırık görür, fakat akıl onun kırık olmadığını bilir. Ayın suya yansıyan aksine bakınca, ayın suya düşmediğini sahibine söyleyen aklıdır. Eğer akıl olmasaydı, ayı suda aramaya kalkardı. Yıldızları göz küçücük görür. Fakat o belli belirsiz görünen yıldızların hakikatte dünyanın bilmem kaç bin veya milyon katı büyüklükte olduğunu akıl idrak eder.

Allah'ın Nûr'unun tecellisine medar olmak aklı yanılmaktan korur. Akıl rehber olmayınca çıktığı uçsuz bucaksız yolculuklarda kaybolabilir. Akıl kaybolunca sahibi de kaybolur. Akıl kaptandır, fakat kaptanın hayat gemisini sahil-i selamete çıkarması için elinde pusula ve harita olması şarttır. İşte pusula vicdan, harita Kur'an'dır.

Nûr olan Allah'ın vicdanlarda tecelli eden bir ışığı vardır. O ışık dışarıdan gelen bir ışık değil, insanın içine yerleştirilmiş fıtrattan gelen bir ışıktır. Onun için insana vicdanı hiç yalan söylemez. İnsan vicdanına yalan söyler ve vicdanını susturmaya kalkar. Vicdana yaratılıştan yüklenen veriler, ilahi format olan fıtratın verileridir. Buna *huduri ilim* denilir. Huduri ilim, insanda peşinen bulunan ve sonradan edinilmeyen bilgidir. Bir de *husuli ilim* vardır ki, o sonradan edindiğimiz bilgidir.

İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan bu donanım, -tabir caizse- nur dinamiğiyle çalışır. Ahsen-i takvim olan insanın hilafet görevini yerine getirebilmesi için mücehhez kılındığı donanımı çalıştıran nur dinamiği, esmanın tecellisinden başkası değildir.

Aklın üç temel çalışma yöntemi vardır: tüme varım, tümden gelim, kıyas. Fakat bu yöntemlerden hiçbiri de hakikate ulaşmanın garantisi değildir. Zira akıl bu yolları kullanırken, bazen kendi kendini de aldatır. Bazen kendi yoluna tuzaklar kurar. Mesela bazen tüme varıyorum derken, parçayı "tüm" olarak tarif ettiğini görmez. Eğer "tüm" tarifi yanlışsa, vardım demesi de kendisine söylediği bir yalan olur. Tümden geliyorum derken, tümden değil yarımdan başlar. Fakat yarımın adını "tüm" koyarak kendini kandırmıştır. Tıpkı dünyevi geleceğin adını "istikbal" koyarak kendini kandıran ve asıl istikbal olan ahireti unutan zavallı gibi.

Aklı sadece şeytanın ve ayartıcı benliğin şerrinden değil, aklı kendi şerrinden de korumanın en sağlıklı yolu, vahye teslim olmaktır. Zira; ***"Rabbinizden size burhan ve apaçık bir nur gelmiştir"*** (4:174).

4.5. Nûr olan Allah'ın ilimle tecellisi

Nûr isminin tecellilerinden biri de ilimdir. İlim, aklı aydınlatan nûrun yakıtıdır. Cehalet ise aklın karanlıkta kalmasıdır. Cehalet karanlığını aydınlatacak olan, ilmin nurudur. Allah kime doğru yol rehberliği yaparsa, onun kalbini İslam'a açar (6:125).

Allah'ın rehberliğine sırt çeviren Amr b. Hişam, uluslar arası ithalat ve ihracat tecrübesi olan bir tüccardı. Ama sahabe dilinde adı Ebu Cehil (cehaletin babası) idi. Zira o, kendini bilmezin tekiydi ve Kur'an kendini bilmeyenlere *cahiller,* onların yaşadığı zamana da *cahiliyye* adını vermektedir.

Her ilim insanın bir fakültesini aydınlatır. İlahiyat ilimleri vicdanın nurudur. Beşeri bilimler iradenin nurudur. Tabiat bilimleri aklın nurudur. Bunların üçü bir konuda ittifak ettiğinde, o hakikat olur ve kalp mutmain olur. Bunlar ihtilaf ettiklerinde orada şüphe meydana gelir.

İlim, veri veya data değildir. Veri veya datayı ilim haline getiren, akleden kalbin imbiğinden süzülmesidir. Eğer böyle olursa, bilgi her türüyle Allah'ı gösteren bir şahadet parmağı olur. Şahadet parmağı olan ilimler arasında fazilet yarıştırmak abestir. Tefsir ile fiziğin, fıkıh ile kimyanın, siyer ile tıbbın hiçbir farkı yoktur. Hatta ikinciler daha asli, birinciler daha feridir. Zira ikinciler varlıkla yaşıttır.

İlim sahibinin akleden kalbini aydınlatan bir nûr olursa, onda haşyete dönüşür. Tertil fıkhı sahibi büyük sahabi Abdullah b. Mes'ud'un dediği gibi "İlim çok hadis nakletmek değildir, ilim çok haşyettir." İlk Kur'an nesline mensup bu mubarek ismin tarifi Kur'an'ın alim tarifiyle bire bir mutabıktır: ***"Allah'tan layıkıyla ancak alimler haşyet duyarlar."*** (35:28)

4.6. Nûr olan Allah'ın iman ile tecellisi

Nûr isminin en büyük tecellilerinden biri de imandır. İman, belki de Nûr isminin en büyük tecellisidir. Zira imanın bizzat kendisi bir nûrdur. İman nûru kalbe düşmeden, kalp aydınlanmaz. Kalp aydınlanmadan, kişi kendini fark edemez. Kendini fark edemeyen kendine gelemez. Kendine gelmeyen kendini bilemez. Kendini bilmeyen Rabbinin bilemez.

İman insanın kalbinde nûr olduğu zaman, o nûr sahibinin gözüne, kulağına, diline, eline, ayağına yansır. İmanın nûru gözüne yansıyan insan, iman ile görmeye başlar. İman ile bakan imanı görür. İmanı görene "Mü'minler ancak kardeştirler" ayetini izah etmeye hiç gerek kalmaz. Zira iman ile bakıp imanı gördüğü için, "O senin kardeşindir" hatırlatmasına ihtiyaç duymaz. İşte böyle bir göz, müslüman olmuş bir gözdür.

İmanın nûruyla duyan bir kulak, hakkı ve sabrı tavsiyeye ardına kadar açıktır. Kulağına kırk tane ses gelse, bu sesler içinden sevap sesleri seçer ve onlara kulak kesilir. Böyle birinin kulakları, gıybete, dedikoduya, iftiraya, karalamaya ve her türlü kirli sese karşı korumalıdır. İşte böyle bir kulak da Müslüman olmuş bir kulaktır.

İmanın nuruyla hareket eden bir el, vuracağı ve duracağı, kalkacağı ve ineceği yeri iyi bilir, İmanın nuru ile hareket eden bir ayak, gideceği ve gitmeyeceği yeri iyi bilir. İşte o ayak ve el, şahit olan ayaklar ve ellerdir.

İman, sahibi için bir değil bin imkândır. İmanı bir imkân olarak değerlendirenin imkanı bitmez. Bitse de "Bittim ya Rab" dese, "Yettim kulum" diyen bir Allah'ı yanında, şah damarından daha yakınında bulur.

İmanını imkân olarak değerlendirmeyenler, "imkânım yoktu" bahanesinin arkasına sığınırlar. İmandan mahrum olanların mahrum oldukları bir şeyden yararlanamamaları, anlaşılabilir bir şeydir. Fakat imandan mahrum olmadıkları halde, imandan yararlanamayanların durumu asla anlaşılamaz.

5. NÛR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Nûr, Ya Allah!
Ey eşsiz ve benzersiz, sonsuz ve mutlak Nûr!
Ey kâinatın tüm güneşlerinin gözünü kör eden Nur!
Ey aydınlıkta da karanlıkta da gözleri kamaştıran Nûr!
Gönlümüzün gözünü nurunla münevver eyle!

Ya Nûr, Ya Allah!
Vahyini nûrundan bir nûr kıldın;
Hayatımızı vahyinle münevver eyle!
Rasulünü nurunla münîr kıldın;
Bizi onun örnekliğiyle münevver eyle!

Ya Nûr, Ya Allah!
Bütün bir varlıkta tecelli eden nûrunu;
Müşahede edecek bir göz ver Ya Rabbi!
Varlığın ve varlığımın hakikatini;
Akıl ve iman nuruyla gören bir öz ver Ya Rabbi!

Âmin!

اَلْجَامِعُ

89

EL-CÂMİ'

Eşsiz toparlayıcı
Varlığı derleyip toparlayan
Hesap günü insanları toplayan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Câmi', Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim formunda gelir. Eşsiz ve benzersiz toparlayıcı, varlığı derleyip toparlayan, hesap günü insanları bir araya toplayan sonsuz ve mutlak özne demektir.

C-m-'a (جمع) kökü, toplama ve bir araya getirmeye delalet eder. *Beyn* ile birlikte "evlenmek, ilişki kurmak" anlamına gelir (4:23). İnsan topluluğuna *el-cem'* denilir (3:155). *Ekseru cem'an*, "çok mal biriktiren" demektir (28:78). *Cem'*in zıddı "ayırma" anlamındaki *fasl*'dır.

Yevmu'l-cumu'a, "Toplanma günü" demektir, Müslümanların haftalık zorunlu cemaat namazına *cumu'a* (Cuma) adı, o beldede yaşayan İslam cemaatini bir araya getirdiği için verilmiştir. Mü'minleri bir araya topladığı için İslam mabedine *cami'* adı verilir. *Cemî'* "topluluk, tümü, hepsi, ordu" anlamındadır (36:32). *Mecmû'* "toplanıp bir araya getirilmiş" demektir.

İctimâ', toplanma veya toparlanma demektir. *İctimâ'* ile *mucâvera* arasında fark vardır. İlki üç veya daha fazla birim arasında gerçekleşir, ikincisi iki birim arasında gerçekleşir.

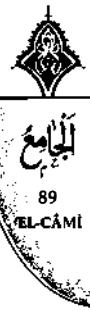
Cemâ'ah, Türkçeye "cemaat" olarak geçmiştir. Belli bir amaç için gönüllü ve iradeleriyle bir araya gelmiş topluluğu ifade eder.

Câmi', ism-i fail kalıbıdır. Toplama işini adet haline getiren özneye verilen isimdir. *El-Câmi'* Allah'ın ismidir. Kullanıldığı yerler dikkate alındığında, "Herkesi layık olduğu yerde, layık olduğu insanların arasında toplayan eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne" vurgusunu taşır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Câmi' olan Allah insanı tevhîd ile toplar

Parçalanmaktan ve dağılmaktan münezzeh mutlak bütün (es-Samed), sadece Yaratandır. Yaratılan ise bunun tersidir: Parçalanır ve dağılır. Zira tüm yaratılmışlar alemi, bileşik varlıklardan oluşmuştur. Varlıklar, terkiplerini korudukları oranda

kimliklerini muhafaza edebilirler. Eğer terkipleri bozulur ve dağılırlarsa, onlar artık başka bir varlığa dönüşürler. Kimlikleri ve isimleri de değişir.

Câmi' olan Allah, sadece yaratılmışlar alemini oluşturan her bir varlığı bileşik olarak yaratan değil, aynı zamanda onları bulunduğu terkip üzere bir arada tutandır. O bunu yasalarıyla yapar. Eşya, kendisini bir arada tutan yasaların boyunduruğundan çıkınca dağılır. Bu dağılmanın ardından onu başka bir terkip ile toparlayan yine Câmi' olan Allah'tır.

Câmi' isminin insanın maddi tarafına yönelik bir tecellisi olduğu gibi, insanın manevi tarafına yönelik bir tecellisi de vardır. Zira insanın manevi tarafı da dağılır. Şirk, küfür, günah, fısk, nifak vb. gibi durumlar, insanı dağıttığı ve parçaladığı için yasaktır. İnsanın manasının dağılması, maddesinin dağılmasından daha kötü sonuçlar doğurur. Rabbimiz insanı tevhîde çağırmakla, insanı dağılmaktan korumaktadır. Zira şirk insan ruhunu parçalar, tevhîd ise insanı dağılmaktan ve parçalanmaktan korur.

Câmi' olan Allah'ın mü'minde inşa etmeyi murad ettiği bir akıl vardır. Biz buna *İslam aklı* diyoruz. Temyiz, yani seçip ayırmak, İslam aklının özelliklerinden biridir. İslam aklı kategorik değil analitik düşünür. Fakat bu, Batı tipi *indirgemeye* dayalı parçalayan bir analiz değil, şeyleri yaratıldığı yere koyan *temyize* dayalı bir analizdir. Zira İslam aklının başat özelliklerinden biridir cami olmak. Cami olan İslam aklı, dağıtmaz toplar, parçalamaz bütünleştirir, ilişki kesmez ilişki kurar, bağı koparmaz kopmuş olanları bağlar. Kur'an, yoldan sapmışlar için; ***"Onlar Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları koparırlar"*** (2:27) der. Basiret sahiplerini tarif eden bir ayet ise ***"Onlar ki, Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kurarlar"*** (13:21) der.

Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in örnekliğinde inşa ettiği İslam aklı başlangıçta cami idi. Bu cami akıl sahiplerini muvahhid birer mü'min kılıyordu. Topluluklarını duygu, düşünce ve eylem birliği sahibi bir cemaat kılıyordu. Mabedlerini cami kılıyordu. Haftalık toplantılarını Cuma kılıyordu.

Cami olan İslam aklı mü'minlerin duygu, düşünce ve eylem dünyalarını birbirinden koparmıyordu. Aksine onları bir araya topluyor ve bütünleştiriyordu. Bu bütünlük dini ve hayatı

algılamada da kendini gösterdi. Allah Rasulü bu bütünselliğin parçalanmasına asla izin vermedi. Ruhbanlık eğilimleri gösteren bazı sahabileri frenlemiş, "Ben size güzel bir örnek değil miyim?" diye azarlamıştı. Mekke'nin fethi sırasında "Bugün intikam günüdür" diye nara atan komutanını görevden almıştı. Namazda ayakkabıları çıkarma meselesinde kendini körü körüne taklit etmek isteyenlere mani olmuştu. Sahur vakti yastığının altına beyaz ve siyah ip koyduğunu söyleyen sahabiye kafasını çalıştırmadığını söyleyerek çıkışmıştı.

2.2. Cami olan İslam aklının parçalanma süreci

Fakat çok geçmeden cami olan İslam aklı parçalandı. Bu parçalanma, üç farklı bilgi sistemi üzerinden kurumlaştı: 1. Burhan bilgi sistemi. 2. Beyan bilgi sistemi. 3. İrfan bilgi sistemi. Burhan ve İrfan bilgi sistemleri kadim geleneklerden besleniyorlardı. İlki aklı, ikincisi keşfi araç olarak kullanıyordu. Fakat Beyan bilgi sistemi bunlara alternatif olarak müslümanların eliyle kurulmuştu. Araç olarak nassı kullanıyordu.

Aklı araç olarak kullanan Burhan bilgi sistemi, kadim felsefe geleneğine yaslandı. Keşfi araç olarak kullanan İrfan bilgi sistemi, kadim mistik ve batıni geleneklere yaslandı. Nassı araç olarak kullanan Beyan bilgi sistemi, kahir ekseriyeti Kur'an'ın nüzulünden sonra üretilen rivayet kültürüne yaslandı.

Cami olan İslam aklı için en tehlikelisi, bu sonuncusuydu. Zira Felsefe, muhafazakâr ve gelenekçi kesimler tarafından zaten yabancı menşeli bir ürün gibi görülüyordu. Müslümanlar ona karşı temkinli yaklaştılar. Bu temkin, hicri 5. yüzyıldan sonra felsefe düşmanlığına kadar vardırıldı. Bir de tabiatı icabı felsefe seçkinlerin uğraş alanıydı. Bu da ona daha baştan kaybettiriyordu. Ne de olsa Kur'an, "İnsanların çoğu akletmez" diyordu.

Mistik ve batıni geleneklere yaslanan İrfan bilgi sistemi mensupları daha şanslılardı. Bunun sebebi, mistik eğilimlerin geniş halk kitlelerini kolayca etkilemesiydi. Geniş kitlelerin dışarıya olan ilgisini kesip kendi iç dünyasına yönelttiği için, yöneticilerin hoşuna da gidiyordu. "Bir dost bir post yeter bana" diyen insan tipi, yöneticiler için en muteber tipti. Nitekim destek vermekte gecikmediler. Böylece mistiklerin nüfuzundan da istifade etmiş olacaklardı.

Rivayet kültürüne yaslanan Beyan bilgi sistemi, bu üç sistem içinde şansı en yüksek olandı. Bir kere kendini doğrudan *nassa* nisbet ediyordu. Tabi ki bu *nass* tanımı kişiye göre değişiyordu. Bu kişinin fıkıhçı mı, hadisçi mi, siyerci mi, kelamcı mı, tefsirci mi oluşuna göre bir nass tarifi çıkıyordu ortaya. Nass adı altında hayli geniş bir ambarın kapağı açılmış, herkes işine yarayacağını düşündüğü malzemeyi içine atıyordu. Bu ambarı en çok dolduran da hadisi bir ideoloji haline getiren hadisçiler oldu. Öyle ki, ilerleyen yüzyıllarda diğer İslami ilimlerin attıkları, hadisçilerin attıkları yanında devede kulak bile değildi.

Beyan bilgi sistemi medreseyi mekân edindi. İrfan bilgi sistemi tekke ve zaviyeyi mekân edindi. Burhan bilgi sistemi bu üçünün içinde mekânsız kaldı. Bir ara kendisine Halife Me'mun'un şahsında çok iyi bir hami bulmuştu. *Beytu'l-Hikme* altın çağını onun zamanında yaşadı. Me'mun hikmet delisi olmalıydı ki, Bizans imparatoru III. Michael'e (842-867) karşı kazandığı zaferin savaş tazminatına karşılık sadece kitap istiyordu. Bu tarihte eşi görülmemiş bir şeydi. İslam'ın toprak fetihlerinden daha büyük bir fetihti insanlığın kadim ilim mirasının fethi.

Müslüman Bağdat, dünyanın cins kafalarını inanç, ırk ve kültür farklılığına bakmaksızın bünyesinde toplamıştı. Harranlı Sabii allame Sabit b. Kurra ve matematikçi el-Battani'yi, bedevi torunu Arap allame el-Kindi'yi, Hintli el-Fezari'yi, Yahudi astronom Maşaallah'ı, Zerdüşti Nevbahti'yi; Sasani ilim merkezi Cündişapur'un mirasını taşıyan Nasturi hekim Yuhanna b. Maseveyh ve Cebrail b. Buhtişu'yu; deist filozof ve hekim Zekeriyya er-Razi'yi; Lahmilerin eski başkenti Hire Hıristiyanlarından cins kafa bir yetim olan allame hekim Huneyn b. İshak'ı Bağdat'ta ilim sofrası etrafında toplamıştı. Cabir b. Hayyan, Nazzam, Calıız, Ebu Nasr Farabi, İbn Sina, Biruni, İbn Rüşd vd. İslam alimleri, Beytu'l-Hikme'de atılan temeller üzerinde yükselen binanın taşlarıydı.

İlim o kadar değer bulmuştu ki, tercüme edilen veya yazılan kitaba, ağırlığınca altın vaat edilmişti. Mütercimlerin aylık beş yüz dinar (altın lira) aldığı kayıtlara geçmişti.

Giderleri vakfiyelerden karşılanan Beytu'l-Hikme projesi bir devlet projesi olarak kalmadı. Öğrenme aşkı yüksek tabakaya

sirayet etti. Bir seyyah Bağdat'ta Dicle kıyısında Beytu'l-Hikme türünden 100 ilim merkezi (Hizâne) gördüğünü nakledecektir. Bu model İslam coğrafyasının farklı bölgelerine taşınacak, Basra, Musul, Necef, Kahire, Kayravan, Meraga, Kurtuba'da Beytu'l-Hikme'nin benzerleri kurulacaktır. Sırf Fatımilerin Kahire'de kurduğu Daru'l-Hikme'de 1.600.000 kitap olduğu nakledilir. Rey (Tahran) kütüphanesinin sadece katalogları 10 cilt tutmaktadır. Yüzyıllar sonra ortaya çıkacak olan ilk İslam medreseleri, bilginin üretildiği bu Beytu'l-Hikme'lerin üçüncü sınıf bir kopyası olmaktan öteye gidemeyecektir.

O dönem Batı dünyasının ilim açısından durumu içler acısıydı. Yunan'dan Roma'ya intikal eden kadim dünyanın ilim mirası, bulunduğu izbe kütüphanelerde kilise tarafından lanetlenmiş ve yok olmaya mahkûm edilmişti. Kilise bu kitaplara ilgi duyan kim varsa onu da lanetliyordu. 431'de felsefe ve tabiat ilimleriyle uğraştıkları için İznik Konsilince aforoz edilen Nasturius ve Nasturiler buna bir örnekti.

Beytu'l-Hikme'ye ilgi Mutasım ve Vasık dönemlerinde de sürdü. Büyük umutlarla kurulan ve az zamanda İslam fetihleri kadar büyük iş başaran Beytu'l-Hikme, hadisçilerin desteğini almak isteyen Mütevekkil tarafından işlevsizleştirildi. Kazan kaldırmış Yeniçeriyi susturmak için önüne atılan sadrazam kellesi gibi, bu bilgelik akademisi de hasımlarının öfkesini yatıştırmak için işlevsizleştirildi.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Câmi' ismi

Kur'an'da câmi' ismi üç yerde gelir. Bunların ikisi Allah'a isnatla kullanılır. İlki âl-i İmran suresinin 9. ayetinde, ikincisi Nisa suresinin 140. ayetinde yer alır. Cami isminin dört özelliği vardır:

1. *Medeni bir isimdir*: Nüktesi şu olsa gerektir: İman edenlere: Ey İslam cemaati! Ağır bir muhalefet sınavının ardından iktidarla sınanıyorsunuz. Eğer vahyin çağrısının etrafında Allah Rasulü'nün imametinde cem olursanız, Allah sizi cennetinde cem edecektir. Sakın bu birliği bozmayın! İnkâr edenlere: Ey inkârcılar! Eğer vahyin çağrısına karşı kâfirler güruhunda ol-

mayı tercih ederseniz, Allah sizi ahirette cehennemlikler güruhu içinde toplayacaktır.

2. *Geldiği iki yerde de terkip olarak gelir*: İlki "İnsanlığı Toplayan", ikincisi "İkiyüzlüleri Toplayan" şeklindedir. Bunun nüktesi şudur: Câmi' ismi Allah'ın zatına değil fiiline dönük bir isimdir. Bu ismin tecellisi, ancak nesnesinin varlığına tabidir. Allah, toparlanması gereken yaratılmışlar var olduğu için Câmi'dir.

3. *Geldiği iki yerde de ahirete müteallik olarak gelir*: Allah dünyada da Câmi'dir ahirette de. Fakat dünyada Câmi' isminin tecellisini sebeplere bağlamıştır. Ahirette ise Câmi' ismi doğrudan tecelli edecektir. İnsanoğlu, "Allah bu kadar insanı nasıl toparlayacak?" demesin. O'nun Câmi' diye bir sıfatının olduğunu asla unutmasın. Bu kâinatı içindekilerle birlikte yoktan var eden, insan türünü vardan var edip ahirette toparlayamaz mı?

Câmi' ismi, ef'al-i hüsnada karşılığı olan isimlerdendir. Allah'a isnatla, hemen her çeşit fiil formuyla (*cema'nâ, necma'a, yecma'u*) gelir. Yine hemen tamamına yakını ahirete müteallik bağlamlarda gelir. Bu da esma-i hüsna ile ef'al-i hüsna arasındaki anlam bağını gösterir. Kur'an'ın olağanüstü edebi boyutunun sayısız delillerinden biri de bu olmuş olur.

3.2. Allah câmiu'n-nâs'tır

Allah'ın el-Câmi' oluşuna iman, Allah'a imanın bir parçasıdır. Zira Rabbimiz kendini Kur'an'da bu isimle vasfetmiştir. Mü'mine düşen, O kendisini nasıl vasfediyorsa, O'nu öyle bilmektir.

İnsanın düşüncesi dağılır, duygusu dağılır, gönlü dağılır, kendisi dağılır, iç dünyası dağılır. Bazen olur ki insan kendi kendisini toparlamakta zorlanır. İşte böylesi zor zamanlarda Allah'a Câmi' ismi üzerinden iltica edilir. Bu isim bazen iman üzerinden, bazen vicdan üzerinden, bazen akıl ve irade üzerinden tecelli eder. Ama her daim Kur'an üzerinden tecelli eder. İnsan bu tecelli ile kendini toparlar. Eğer insan kendini toparlamazsa, unutmamalıdır ki, onu Allah kıyamet günü kendi gönlüne bırakmadan toparlayacaktır:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝

"Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma ve bize katından bir rahmet bahşet: çünkü yalnızca Sensin hiç karşılıksız sınırsızca lûtfeden.

"Rabbimiz! Geleceğinden kuşku duyulmayan o günde Sen insanlığı bir araya toplayacaksın! Çünkü Allah vaadinden asla dönmez." *(Âl-i İmran 3:8-9)*

Âl-i İmran suresinin içinde Câmi' isminin geçtiği ilk ayetleri, Uhud savaşının hemen ardından nazil olmuştur. Parlak Bedir zaferi ve ardından gelen Uhud yenilgisi, ilahi esmanın cemal ve celal tecellilerini temsil eden iki imtihandır. Bedir'de zaferle imtihan olan mü'minler Uhud'da hezimetle imtihan oldular. İlk defa yenilgiyle yüz yüze kalıyorlardı. Komutanı Peygamber askeri sahabe olan mü'min bir ordu, müşriklerin önünde nasıl yenik düşerdi? Ayetten anlaşılan o ki, bazılarının kalbi hidayete erdikten sonra kayma eğilimine girmişti.

Uhud imtihanının en acı veren yanı, Mus'ab b. Umeyr ve Hamza gibi önemli isimlerin de içlerinde yer aldığı 'kayıplardı'. Özellikle Hz. Hamza'nın cesedine yapılanlar, her durumda sükûnetini korumasıyla bilinen Allah Rasulü'nü dahi öfkelendirmiş, kendi kendisine ona yapılanın aynısını düşmanlara yapma sözü vermişti. Fakat Rabbi onun öfkesine yenilmesine mani olacak, ona gözetmesi gereken sınırları hatırlatacaktır. Dahası "Bu başımıza neden geldi?" sorusuna "Bu başınıza kendi yüzünüzden geldi" diyen ayet inecektir (3:165).

İşte Uhud'un ardından yaşanan o acı günlerde içinde Câmi' isminin geçtiği bu ayetler nazil oldu. Bu iki dua ayetinin ilkinde uyarı, ikincisinde müjde vardı. Uyarı şuydu: Doğru yolu bulduktan sonra kalplerin kayma ve yoldan çıkma ihtimali her zaman vardır. Aman dikkat edin! Müjde şuydu: Uhud'da kaybettiğiniz sevdiklerinizden dünyada ayrıldınız. Fakat şuna inanın ki, Allah sizinle onları ahirette bir araya toplayacaktır. Zira Allah Câmi' olandır.

Ayette "Kalplerimizi kaydırma?" duasında, sanki Allah kaydırırmış gibi bir izlenim uyanabilir. Bu da Allah'a iftira olur. Bu ayetin doğru anlaşılması için, kalplerin kaymasıyla ilgili şu ayetin ışığına ihtiyaç vardır: ***"Ve onlar ne zaman kaydılar, Allah da onların kalplerini kaydırdı"*** (61:5). Demek ki, insan kaymayınca Allah kaydırmazmış.

Kur'an'daki tüm dua ayetlerinin maksadı Allah'tan istemeyi öğretmektir. Câmi' ismiyle birlikte inen bu ayet, sevdiklerini kaybeden herkese şu mesajı vermektedir: Eğer üzülecekseniz, dünyada kaybettiklerinize değil, ahirette kaybedeceklerinize üzülün!

3.3. Allah ikiyüzlüleri de bir araya toplar

Câmi' isminin geçtiği ikinci sure Nisa suresidir. Bu sure de diğeri gibi Medine'de inmiştir. İniş sırası Âl-i İmran'dan sonradır. Surenin iniş tarihi yaklaşık hicretin 5-6. yıllarına tekabül eder. Nasıl ki yukarıdaki ayet Uhud'un ardından inmeye başlamışsa, bu da Hendek savaşının ardından inmeye başlamıştır. Kadın haklarıyla ilgili olan bu sure, kadınlara zulmü önlemeyi amaçlar.

Nifak da imana karşı yapılmış bir zulümdür. İkiyüzlülük meselesi, Kur'an'ın ele aldığı insana ilişkin en temel problemlerden biridir. Kur'an insanoğlunun ikiyüzlülük problemini 'ahirete iman' üzerinden ele alır. İmtihan dünyasında bunun başka da yolu yoktur. Zaten iki yüzlülük tek dünyalılıktan kaynaklanır. Zira herkesin gerçek yüzüyle arz-ı endam edeceği ahirete inananın iki yüzü olmaz, iki yüzü olan ise ahirete gönülden inanmıyor demektir. İşte Câmi' isminin içinde yer aldığı şu ayet, ikiyüzlüleri dünyada tanımamızı kolaylaştırmaktadır. Dahası, ahirette onları bekleyen ilahi cezayı haber vermektedir:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا
فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

"Allah vahyinde size şu talimatı indirdi: Ne zaman Allah'ın mesajlarının inkar edildiğini ve onların hafife alındığını duyarsanız, mevzu değişinceye kadar onlarla birlikte oturmamalısınız; değilse siz de onlar gibi olursunuz. Nitekim Allah ikiyüzlüleri ve inkârcıları, hep beraber cehennemde toplayacaktır." (Nisa 4:140)

Ayetin sonu manidardır: İkiyüzlüler ve inkârcılar aynı yolun yolcusudurlar. Neden? Zira ikiyüzlüler gerçekte inkârcılar sınıfına girer. Fakat dışarıdan inanmış görünürler. Demek ki Allah, insanın dışını içi üzerinden değerlendirmektedir.

4. CÂMİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Cami' isminin namazda tecellisi

Câmi ismi, dinin her alanında tecelli eden bir mubarek isimdir. Bu ismin en çok tecelli ettiği alan ibadetler alanıdır. Bunların da başında namaz gelir.

Salât, ibadetler mecmuasıdır. Namaz toplayandır. Bu özelliğiyle dinin amelî yönünü bütünüyle kuşatır. Namazın toplayıcı özelliğini dört başlık altında ele alabiliriz:

1. *İçinde ibadetleri toplayandır.* Zira namazda Kur'an'da her biri ayrı ayrı emredilen birçok ibadet namazda cem olmuştur. Tekbir (*kebbirhu*), tertil (*rattil*), kıyam (*ekim*), ibadet (*v'a'bud*), dua (*ud'ûnî*), tesbih (*sebbih*), zikir (*fezkurunî*), kıraat (*fakra'û*), rükû (*verke'û*), secde (*vescüd*), şükr (*en-işkurlî*) bunlardandır. Namaz kılan bir mü'min, bu 11 emrin tümünü birden yerine getirmektedir. Bu namazın ibadetler mecmuası olduğunu gösterir.

2. *Mü'minleri bir araya toplayandır.* Zira İslâm cemaatinin tesisinde namaz bir numaralı rol oynar. Cuma'ya, mü'minleri bir araya getirerek cemaat yaptığı için bu ad verilmiştir.

3. *Mü'minleri bir mekânda toplayandır.* Cami, namaz mü'minleri bir araya topladığı için bu adı almıştır. Cami ilk İslâm müessesesidir. Allah Rasulü'nün Medine'yi teşriflerinde ilk yaptığı iş, evinden önce bir mescid bina etmek olmuştur. Cami, başlangıçta hem medresenin hem de tekke ve zaviyenin

işlevini üstlenmişti. Medeniyet sürecinde bu kurumlar camiden bağımsızlaşacak ve ayrı birer kurum halini alacaktır.

4. *Dağılmış hayatı toplayandır*: Salât, kozmik uyumun ibadete dönüşmüş biçimidir. Uyum esastır. Uyumsuzluk kaostur. Kaos şeytanın düzenidir. Kozmik uyumun ibadete dönüşmüş hali olan namaz, bırakın sadece birbirine yakın hayat alanlarını, birbirine en uzak hayat alanlarını dahi toplar ve bir araya getirir. Mesela sevincin dorukta olduğu bayramlar ve hüznün dorukta olduğu ölümler. Bayram namazı ile cenaze namazının ortak yanı içerisinde yer alan ziyade tekbirlerdir. En sevinçli ve en hüzünlü anımızda salât bize *Allahu Ekber* demeyi öğretir. Zira salât, sevinç anında da hüzün anında da insanın dağılmasına, Allah'tan kopmasına mani olur. Onu duygu, düşünce ve eylem olarak toplar ve Bir'in huzurunda birlik ve dirlik halinde tutar.

Allah'a hamd çeşit çeşittir. Câmi isminin tecellisi olan namaz hamdi cem eder:

1. *Allah'a hamd etmek*: "O halde Rabbini hamd ile tesbih et" gibi ayetlerde emredilen budur. Bu, hamdin öncelikle bir hal olduğunu gösterir.

2. *Hamdi dil ile söylemek*: " 'Elhamdülillah' de" gibi ayetlerde emredilen budur. Bu kalpteki hamdin dile gelmesidir. Allah kulun kalbinde olan hamdin dile gelmesini istemektedir.

3. *Hamdi Allah'a tahsis etmek*: Bu emir hem kalp fiili olarak ***"Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur"*** (28:70) gibi ayetlerle, hem de lisan fiili olarak "de ki" emriyle birlikte ***"De ki: Hamd Allah'a mahsustur"*** (27:93) gibi ayetlerle emredilen hamddir. Bu yalnız Allah'a hamd etmeyi gerektirir. Hamdin tevhîdin bir parçası olduğunu gösterir.

Namaz ibadeti, bu üç hamdin de kendisinde buluştuğu cami bir ibadettir. Kul namazda hem hal olarak hamd eder. Namazın kendisi kulun hamd halidir. Hem kal olarak hamd eder. Namazın her rekâtında okuduğu Fatiha'nın ilk ayeti kavli hamddir. Hem de niyetiyle hamdi Allah'a tahsis ederek hamd eder. Böylece kul Kur'an'da geçen üç emri de yerine getirmiş olur.

4.2. Câmi' isminin cami ve cemaatte tecellisi

Câmi' isminin tecelli ettiği yerlerden biri de müslümanların mabedi olan camiler ve buralarda toplanan cemaatlerdir. Cami taşın duasıdır. İmar, hilafet görevidir. Manevi imar, mekânı amacına uygun kullanmaktır. Maddi imar mekânı inşa etmektir.

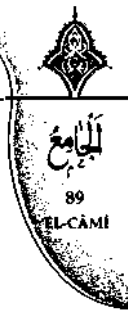
Camiler Kâbe'nin şubesi sayılırlar. Hükmen "Allah'ın evi" konumundadırlar. Camilerin hakiki sahibi Allah'tır: Mescidler Allah'a mahsustur; sakın orada Allah ile birlikte bir başkasına yalvarıp yakarmayın! (72:18) Cami'lerin kapısını Allah'ın kullarına kapatma yetkisi kimseye verilmemiştir. Camiye girmek için asla kimse kimseden ücret talep edemez. Camiye girmek için üyelik şartı aranamaz. Camiye sığınmış bir insan hiç kimse tarafından zorla sokağa atılamaz.

İslam'da cami sadece bir ibadethane değil, İslam cemaatinin ve İslam sitesinin kalbidir. Caminin fonksiyonu, bir kalbin toplardamarlar yoluyla kirlenin kanı toplayıp, arınmış kanı atardamarlar yoluyla vücuda pompalamasına benzer. İslam cemaatinin gündelik hayatın içinde kirlenen fertlerini toplar, onları aklen bilgiyle, kalben ibadetle arındırır ve toplumun içine yeniden salar.

Vahyin temsil ettiği Rabbani terbiye "insan eğitimini" esas alır. İnsan hayatını kompartımanlara ayırmaz. Vahye göre insan kaynağından okyanusa doğru akan bir ırmak gibidir. Bu ırmağı belirli yerlerinden kesmek, onu ırmak olmaktan çıkarmak, yani hayattan koparmaktır. Vahiy talim ve terbiyenin sadece belli yaşlara özgü bir iş değil, her yaşa özgü olduğu gerçeğinden hareket eder.

Kur'an vahyi, insanın eğitimini bir "dışarıdan yükleme" olarak değil, bir "var olanı keşf ve geliştirme" olarak görür. Rabbani terbiyenin amacı, insana fıtrattan verilmiş olanın geliştirilmesi, bilkuvve (potansiyel) halde bulunanın bilfiil (kinetik) hale getirilmesi işlemidir.

Hz. Ömer döneminde ilk mektep açıldı. Okulların tüm masrafları hazineden karşılanıyordu. O dönemde 900 yaşına gelmiş Roma'da bile böyle bir örnek yoktu. Evini okul yapan sahabiler vardı. Camiler öğrenim merkezleri oldu. Mekke, Medine,

Basra, Kûfe, Şam, Bağdat, Kahire, Kayravan, Kurtuba, Buhara, Semerkant, Merv, Rey, Antakya, Harran, Konya, Bursa, Edirne, İstanbul ilim merkezleri oldu. Camiler birer üniversite gibi etraflarına ışık saçtı. İslam şehirciliğinde şehri camiler etrafına toplarlar. Cami İslam şehrinin adeta imamıdır. O şehrin diğer mekânları da bu imamın etrafında halkalanan cemaattir.

Cami deyip geçmemek lazımdır. Yerine göre bir minber Kudüs kurtarır. Anlatılır ki, Halepli mahir bir marangoz, Haçlıların elindeki esir Kudüs'teki el-Aksa Camii için harika bir minber yapmıştı. Bu minber dillere destan olmuştu. Marangoza; "İyi de, bunu yerine kim koyacak; Kudüs işgal altında" diyene, "Benim elimden bu geliyordu, ben bunu yaptım. Bir yiğit de çıkar, bu minberi Kudüs'teki yerine yerleştirir" demişti. Bu hikâyeyi duyduğunda Selahaddin, Tikrit sokaklarında oynayan 5 veya 6 yaşlarında küçük bir çocuktur. Selahaddin Eyyubi çok zor bir zamanda ve çok zor bir mekânda Kudüs'ü fethederek, daha beş-altı yaşındayken verdiği sözü yerine getirdi ve minberi el-Aksa camiine yerleştirdi.

4.3. Câmi' isminin Cuma'da tecellisi

Vahyin temsil ettiği Rabbani terbiye, mü'min muhataplarından talep ettiği *"İslam cemaatinin" kalbine camiyi yerleştirir. Cami sadece "ibadet edilen"* (mescid) yer değil, aynı zamanda "toplayan" yerdir. Cuma namazı, bu Rabbani içtimaın zirve noktasını temsil eder. Cami en geniş anlamda eğitim ve öğretim için mü'minleri toplayan en özgün eğitim ve öğretim merkezidir. Namazlarda imamın açıktan okuduğu sureler, cemaatin sadece dinlemesi için değildir. Müzzemmil suresinin ilk ayetlerinin de delalet ettiği gibi, cemaate Rabbani terbiyenin ana ilkelerinin hatırlatılması içindir. Bu ilkelerin en başında Fatiha suresinde ifadesini bulan hakikatler gelir. Allah Rasulü namazlardan sonra cemaate dönerdi. Bunu şimdilerde bir sünnet olarak uygulayan imamlar şu soruyu sormalıdırlar: "İyi de, Allah Rasulü sırtını kıbleye dönme pahasına cemaate yüzünü niçin dönerdi? Sırf tesbihat ve dua etmek için cemaate dönmenin makul bir açıklaması olabilir mi? Elbette olamaz. Allah Rasulü namazdan sonra cemaate konuşmak, onları dinlemek ve cevap vermek için dönerdi.

Cuma namazı, insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir yaygın eğitim uygulamasıdır. Üyesini yüz milyonların oluşturduğu Muhammed ümmeti, 1400 yılı aşkın bir zamandan beri yeryüzünün her yanında aynı gün ve aynı saatte eğitimden geçmektedir. Üstelik bu eğitim bir yaşa değil her yaşa, bir cinse değil her cinse hitap etmekte, bir konuya değil her konuya el atılmaktadır.

Cuma namazı, her mü'mine yönelik ilahi bir emirdir (62:9). Müslümanların topluca icra etmek zorunda oldukları haftalık ibadettir. Cuma namazı, beş vakte ilave altıncı bir vakit değil, farz olan öğle namazının yerine ikame edilen farz bir namazdır. Öğle namazı dört rekâttır. Cuma namazı da dört rekât olması gerekirken iki rekât olarak uygulanmıştır. İşte burada İslam'ın eğitimi nasıl farz-ı ayn olarak düzenlediği hakikati gündeme gelmektedir. Zira Cuma namazı, asli ilk iki rekâtını insanlık tarihinin gördüğü en kapsamlı yaygın eğitim olan hutbeye vermiştir.

Cuma günü, Müslümanlar için toplanma günüdür. Zaten *cumu'a*, "toplanma, bir araya gelme, içtima etme" demektir. Yahudilerin Cumartesi'si ve Hıristiyanların Pazar'ından Cuma'yı ayıran en önemli nokta, Müslümanların Cuma'yı "haftalık ibadet günü" olarak telakki etmemeleridir. Cuma namazını farz kılan ayet, alışverişi kesip, Allah'ın zikrine koşun! (62:9) diye emreder. Bu da gösterir ki, İslam'da Yahudilikteki veya Hıristiyanlıktaki gibi bir "haftalık ibadet günü" anlayışı yoktur. Diğer namazlar nasıl mü'minlerin boynuna bir yükümlülükse, Cuma namazı da öyle yükümlülüktür.

Câmi' isminin tecelli ettiği Cuma namazı, yeryüzündeki mü'minlerin tümünü, müfredatı Kur'an olan bir eğitimin talebeleri, camileri de bu eğitimin görüldüğü okullar haline getirir. Bu eğitimin yaşı, cinsiyeti, sınıfı yoktur. Yediden yetmişe, çocuk ve yaşlı, kadın ve erkek, zengin ve yoksul, amir ve memur, yöneten ve yönetilen cumada bir araya gelir ve "Mü'minler ancak kardeştirler" ilahi düsturunun fiili bir örneğini oluştururlar.

Eğer cumaya rağmen müslümanların kardeşlik ideali gerçekleşmiyorsa, cumalar Câmi' isminin tecellisinden nasibine düşeni almıyor demektir. Bunun suçlusu Müslümanlardır. Nerede hata yaptıklarını tesbit etmeli ve hatalarını telafi etmelidirler.

5. CÂMİ' OLAN ALLAH'A DUA

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ
أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝٨ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللهَ لَا يُخْلِفُ
الْمِيعَادَ ۝٩

"Rabbimiz!
Doğru yola ilettikten sonra, kalplerimizi kaydırma!
Ve bize katından bir rahmet bahşet!
Çünkü yalnızca Sensin hiç karşılıksız lûtfeden.

Rabbimiz!
Geleceğinden kuşku duyulmayan o günde;
Sen insanlığı bir araya toplayacaksın!
Çünkü Allah vaadinden asla dönmez." (Âl-i İmran 3:8-9)

Âmin!

اَلْقُدُّوسُ

90

EL-KUDDÛS

Mutlak kutsal
Zatı kutsal olan tek varlık
Kutsallığın eşsiz benzersiz kaynağı

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Kuddûs, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla, isim formunda, mutlak, mücerret ve belirli formda iki yerde gelir. Kutsal olan ve kutsal kılan, zatı itibarıyla kutsal olan tek varlık, kutsallığın eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz kaynağı olan özne demektir.

K-d-s (قدس), Arap dilinde manevi arılığa ve duruluğa delalet eder. *Kuds*, "bereket" anlamına gelir. *Kudus*, "temiz olmak" demektir. *Rûhu'l-kudus*, rivayet edebiyatında vahiy meleği Cebrail'in vasfı olarak yorumlanmıştır. *Mukaddese*, *mutahhara* ve *mubareke* demektir. Kudüs, ismini bu anlamdan almıştır. Yine *Kadisiyye*'ye Hz. İbrahim oraya dua ettiği için bu isim verildiği rivayet edilmiştir.

Yahudi ilahiyatının şekillendirdiği İbranice ve Aramcada, tanrısal olana ve bundan dolayı da dokunulmazlık sahibi olana delalet eder. *Mukaddis*, "ruhani", "din adamı" demektir.

El-Kuddûs, ayıp ve noksanlardan beri olan anlamına gelir. *Takdis*, "temizleme" ve "mubarek kılma" demektir.

Beytu'l-Makdis, *beytu'l-mubarek*, yani "bereketli kılınmış ev" demektir. Kudüs ve oradaki kadim Süleyman Mabedi için kullanılır. *'Ardu'l-mukaddese* de "bereketli/mubarek yer" anlamdadır (5:21). Zira bir başka ayette, aynı mekandan ***"kendisini bereketli kıldığımız yer"*** (21:71) şeklinde söz edilir.

El-Kuddûs, mübalağa ile ism-i fâildir. Kutsallıkta en son noktayı ifade eder. El-Kuddûs olan, akla gelen tüm kutsallıkları aşan bir kutsallığın sahibi demektir. El-Kuddûs, mutlak ve sonsuz kutsal olan, kutsallıkta eşsiz ve benzersiz bulunan demektir. Kuddûs, bir tenzih sıfatıdır. Allah'tan her türlü noksanlığın sonsuzca uzak olduğunu beyan eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. El-Kuddûs ismi nasıl anlaşılmalıdır?

Allah'ı el-Kuddûs ismiyle adlandırmakla, onu şunlardan tenzih etmiş oluruz:

Ortağı olmaktan.
Benzeri olmaktan.
Zıddı olmaktan.
Çocuğu olmaktan.
Vehim ve hayallerimizde kurguladığımız her şeyden.
Mekân ve zamanla sınırlamaktan.
Gözlerin görebileceği bileşik bir varlık olmaktan.
İnsanlığa muhtaç olmaktan.
Ona zarar verme ihtimalinden.
Her türlü noksanlık ve kusurdan.

Tarih boyunca insanoğlunun Allah'tan en çok rol çaldığı alanlardan biri, belki de birincisi 'kutsallık' alanıdır. Şu tartışılmaz bir hakikattir: Dinde kutsallık alanlarının artması, şu üç sapmayı peşinden getirmiştir:

1. Din asli fonksiyonundan uzaklaşmıştır.
2. İnançlar alabildiğine istismar edilmiştir.
3. İnsanlar tahakküm altına almıştır.

Yeryüzündeki kitabi olmayan inanç sistemlerinin hali ortadadır. Biz kitabi olan bir örnek verelim. Hıristiyanlık, "Dinde kutsal alanları artınca ne olur?" sorusuna ibret-i alem olacak bir dindir. Hz. İsa yaşarken amansız bir İsa düşmanı olan Pavlus'u, onun ölümünden sonra İsa'yı tanrılaştıracak kadar kendinden geçiren şey, 'müşahede' (vision) adı verilen bir efsanedir. Efsanedir, zira Pavlus'un kendi yazdığı hiçbir mektupta, havada duran iki kelimeden başka, bugün bildiklerimizi doğrulayan bir şey geçmemektedir. O iki kelime "vahiy" ve "görünme"den ibarettir. Gerisi dolgu malzemesi... Bu iki kelime ise, ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin, kim sorularının hiçbirine cevap vermez. Tüm kurgu daha sonra kaleme alınan *Elçilerin İşleri* kitabına aittir.

Çarmıh, İsa'nın dirilişi ve yükselişi dogması, vaftiz, İsa'ya imanın günahı akladığı dogması, ilk günah dogması, kurban ile kurtuluş dogması, iman ile sevginin eşitlenmesi dogması, inayet doktrini, evlilik ve bekarlık doktrini, kilise Mesih'in bedenidir doktrini, kutsal ruh ve armağanları dogması, Mesih'in yeniden geleceği iddiası gibi konuları Hıristiyanlıktan alın, geriye ne

kalır? Hemen hiçbir şey... İşte bütün bunların mucidi Pavlus'tur. Tabi ki bugün Hıristiyanlıktaki temel kutsalların hemen hepsi de onun icadıdır.

İslam'da kutsallık Allah'ın zatı ve O'nun mutlak hâkimiyeti altında olan 'gayb bilgisi' ile sınırlıdır. Ayete'l-kürsi diye bilinen Bakara 255 bunu ifade eder. Allah her şeyi kuşatır. Fakat değil Allah'ı, O'nun bilgisini dahi hiç kimse kuşatamaz. Kur'an'a göre gerçek kutsalın iki özelliği vardır:

1. Dokunulamazdır.

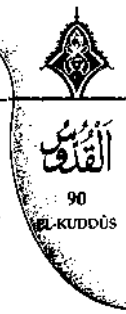
2. Kuşatılamaz ve kavranamazdır.

Dokunulmazlık ve kuşatılmazlık bir şeyde birleşirse, o şey doğrudan imanın konusu haline gelir. Bilginin ve tecrübenin konusu olmaktan çıkar. Şu halde, kutsallık alanında yapılacak her genişletme teşebbüsü, din ve iman alanına dahil olmayan şeyi bu alana taşıma teşebbüsüdür. İşte sapıklık olan bid'at tam da budur. Oysaki Kur'an, kendini *beyânun li'n-nâs* (insanlık için bir beyan) olarak takdim eder. Beyan olan, bilginin ve tecrübenin konusu olandır.

Allah'ın zatı ve ilmi dışında hiçbir şey kutsal değildir. Dolayısıyla dokunulamaz ve bilinemez de değildir. Hemen belirtelim ki biz burada kutsal (*kuds*) olan özneden söz ediyoruz, *mukaddes*'ten değil. Zira *mukaddes* (mubarek kılınmış) ism-i mef'ul oluşundan da anlaşılacağı gibi, kutsal öznenin nesnesi olan şeydir. Bu açıdan bir problem yoktur.

Kuddûs olan Allah başta peygamber olmak üzere, hiç kimseye ve hiçbir kuruma kutsama yetkisi vermemiştir. Eşyayı kutsal olan ve olmayan diye ikiye ayırmak, vahyin inşa ettiği akla aykırıdır. Buradaki gizli tehlike, Kuddûs olan Allah'tan rol çalma tehlikesidir. Allah'ın tekelinde olan, *kutsal alanı belirleme yetkisine* ortak çıkmak anlamına gelir.

Bu alanı her genişletme çabası, potansiyel şirk alanıdır. Eğer ortada el-Kuddûs'un kutsal kılmadığı bir 'kutsal' varsa, bu birilerinin kendilerini o alanın Kuddûs'u ilan ettiğini gösterir, bu bir. İkincisi, o sahte kutsallık, bir dizi istismarı peşinden sürükleyecektir. Sahte kutsallığa müşteri olan kişiler üzerinde,

söz sahibi olan sahte dini otoriteler türeyecektir. O sahte kutsal alanı, bilginin konusu olmaktan çıkarılarak, inancın konusu haline getirilecektir. Sonuçta ortaya sahte kutsallardan oluşan bir 'din' çıkacaktır. Sahte dinin ve sahte dindarın hakikisine verdiği zararı, hiçbir inkârcı veremez.

Bâtıni ve mistik eğilimlerin tüm çabası, kutsallık alanını genişletme üzerine oturur. Genişletilen bu sahte kutsallık alanı, Allah'a teslim edilmez. Fakat insanlara da bırakılmaz. Sahte bir dokunulmazlık zırhıyla kuşatılan bu alanda, sahte dindarlıklar ve sahte metafizikler üretilir. Bunlar farklılık ve macera arayan, ilmiyyatın değil de hissiyyatın peşinden koşan kesimlere bir afyon gibi servis edilir. Tıpkı Kur'an şairi Akif'in dediği gibi:

Sürdüler Türk'e tasavvuf diye olgun şırayı
Muttasıl şimdi hakikat kusuyor Sıtkı dayı

Sahte metafizik, spekülatif bilgi üretir. Spekülatif bilginin peşine düşmek, hem imanın konusu olan gaybın, hem de ilmin konusu olan şahadetin dışındadır. Kur'an spekülatif bilgiden kaçmamızı emreder ve "Bilmediğin şeyin peşine düşme" der (17:36). Zanna karşı bizi uyaran her ayet, spekülatif bilginin zararına dikkat çeken ayettir. Bâtıni ve mistik yönelişler, spekülatif bilginin istismarına dayanır. Bu eğilim Kur'an'ın *gayb* ve *şahadet*ten oluşan ikili epistemolojisine, "keşf" adını verdiği bir üçüncü madde ekler: *Zan*. Kur'an zanna güvensizliği öğütler. Hatta zannın bir kısmını da günah ilan eder. Fakat batıni ve mistik yönelişler, "keşf" adı verdikleri zanni bilgiyi *hakikat* ilan ederek, şahadetin ve gaybın üzerine konuşlandırırlar. Böylece, Kur'an'ın kurduğu epistemolojik yapı kökten değiştirilmiş olur.

Bu tahrif epistemolojik alanla sınırlı kalmaz, Kur'an'ın inşa ettiği insan tasavvurunu da bozar. Sanki insan kalmak, kusurlu ve ayıplı olmaktır. Bu, normalliğin aşağılanması, anormalliğin kutsanmasıdır. Normal insanlık sıradanlık ve aşağılaşmak olarak lanse edilir. İlahi kelama göre *kâmil insan*, insan olma şartlarını içi ata ata kabul eden insandır. İnsanüstünün peşine düşen insanın derdi kemal değildir, Allah'ın koyduğu kıymete kanaat etmemektir.

Biri Kur'an'ın inşa ettiği akılla konuşan, diğeri geleneğin inşa ettiği akılla konuşan iki sahabi arasındaki farkı, şu örnekte görüyoruz: Ebu'd-Derda, Selman Farisi'ye mukaddes mekâna gelmesini yazdı. Selman ona cevaben şunu yazdı: "Şu kesin ki hiçbir mekân mukaddes değildir. İnsan, ancak ameliyle mukaddes olur. Doğrusu bana senin insanları tedavi ettiğin haberi ulaştı. Sen eğer insanları iyileştiriyorsan ne ala. Yok, sahte tabiplik taslıyorsan, bir insanı öldürüp cehenneme girmekten sakın." (Muvatta 1457).

2.2. Her cahiliyye sahte kutsallar üzerinde yükselir

Kur'an, Mekke ve civarında yaşayan Arapların geleneksel inanç sistemine "Cahiliyye" adını vermektedir. Cahiliyye Arapları, *İbrahimi islam*'ın tahrif edilmiş bir şekline inanıyorlardı. Bu inanç sistemi, tahrif edildikten sonra meşruiyetini Hz. İbrahim'den değil gelenekten alır oldu. Cahiliyye aklı bu geleneği "atalar yolu" olarak niteliyor, "biz atalarımızı bu yol üzere bulduk" diyorlardı. Bu savunmayı, kendilerini Hz. İbrahim'in inanç sistemine davet eden Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e karşı da yapıyorlardı.

Cahiliyye geleneği, Kur'an'ın tashih ve tecdit çağrısına karşı top yekûn bir savaş verirken, İlahi Kelam'ın gücüne karşı mukabil bir güç keşfettiler: *Sahte kutsallar*. İlahi kelamın karşısına, icat edilmiş sahte kutsalları çıkarıyorlardı. Geleneğin kutsallık kalesinin duvarları ardına sığınıp, Kuddûs olan Allah'ın nazil ettiği Kur'an'ı, bu kaleden söktükleriyle taşlıyorlardı. Kendi kalelerini yıktıklarının farkında değillerdi. Onların attıkları taşları Allah Rasulü alıyor, Kur'an'ın rehberliğinde, inşa ettiği yeni sitenin duvarlarında doğru biçimde kullanıyordu.

Kerim Kur'an ile cahili gelenek arasındaki savaşta cahiliyyenin sığındığı kale kutsallık kalesiydi. Kutsallık kalesini en güzel tasvir eden şey, cahiliye Kâbe'sinin o günkü durumuydu. Vahiy, Kâbe'yi "Allah'ın evi" (*Beytullah*) olarak anmış, fakat *kuds* veya *mukaddes* olarak anmamıştı. Fakat Cahiliyye geleneği, kendileri karşısında hep aşağılık duygusu besledikleri kitap ehlinden ilhamla, Kâbe'yi 'kutsal' ilan etmişlerdi. Bu bir 'şark kurnazlığı' idi. Zira Kâbe ile birlikte, onun içindeki putlar da peşinen kutsal

ilan edilmiş oluyordu. Hatta böylece, put Kâbe'nin ruhu, Kâbe putun bedeni yerine geçecekti.

Esasen büyük vahiy gelenekleri, mensupları eliyle çığırından çıkarılırken, kullanılan alet 'sahte kutsallık' aletiydi. Sahte kutsallık, bir tür *dine karşı din* kurmanın en bilinen yoluydu. Yeryüzünün en eski ve en yaygın sapması olan küresel Şamanizm'in sermayesi de sahte kutsallardan başkası değildi. Bu yüzden Kilise Tevrat ve İncil'i "Mukaddes Kitap" ilan etmişti. Kur'an indiğinde de bu terkip yaygın olarak kullanılıyordu. Fakat Kur'an bu terkibe hiç iltifat etmedi. Aldığı onlarca sıfatın içine *k-d-s* kökünden bir sıfat katmadı. Bir tek yerde dahi kullanmadı.

Kilise, sadece kendini kutsal ilan etmekle kalmadı, fason kutsallar iman eden bir kutsal imalathanesi oldu. Hıristiyan teolojisinden etkilenen müslümanların diline ve zihnine, bol kutsallı din dili, oradan geçti. Bu konuda Şia'nın defteri, Sünni dünya ile kıyaslanamayacak kadar kabarıktı.

İlahiyat alanında bir meselede İlahi kelamın çizdiği çizginin dışına çıkılacaksa, orada vahyin arkasını dolanmak için kullanılan ilk kavramlardan biri "kutsal" kavramı oldu. Nasıl olsa âlimi de cahili de, bu köşesiz kavramı duyduklarında tazim gösteriyorlardı. Alimi "neme lazım, başıma iş almayayım" diye düşünüyor, cahili ise her eline geçirdiği kutsalı cehaletinin üstüne kalın bir şal gibi örtüyordu.

Sahi, Kur'an'ın inşa ettiği akılla bakınca Kur'an'a "kutsal" diyebilir miydik? Diyecek olanları, şu karşıtlıklar üzerinde düşünmeye davet ediyorum:

İlahi kelam dokunulabilirdir, kutsal dokunulamazdır.

İlahi kelam anlaşılabilirdir, kutsal anlaşılamaz ve gizemlidir.

İlahi kelam mübindir, kutsal sırlarla doludur.

İlahi kelam aktiftir, kutsal pasiftir.

İlahi kelam aktüeldir, kutsal tarihseldir.

İlahi kelam delile çağırır, kutsal dogmaya çağırır.

Ya Kâbe'ye kutsal diyebilir miydik? Ya Mekke'ye "Kutsal şehir" Ya Medine'ye? Ya Hz. Peygamber'e "kutsal insan". Onun defnedildiği kabir "kutsal kabir"? O kabrin bulunduğu

bölge "kutsal bölge"? Haceru'l-Esved'e "kutsal taş"? Namaz vakitlerine "kutsal vakit"? Seccadeye "kutsal halı"? Zemzeme "kutsal su"? Zemzemin çıktığı kuyuya "kutsal kuyu"? Olduğu yarımadaya "kutsal yarımada"?

Asla ve kata. Bunlar Hıristiyanların elinde olsa idi, sonuç tam da bu olurdu. Fakat aynı nedenle Müslümanlar böyle bir cinayet işleyemezlerdi. Zira tevhîd, bir mü'minin üzerinde titremesi gereken bir numaralı hakikatti. Kuddûs Allah'ın ismi idi. Kuddûs olan Allah iken, insanın kendi kafasından kutsallar icat etmesi, eşyaya kutsiyet atfetmesi, kelimenin tam anlamıyla Allah'tan rol çalması anlamına gelirdi.

Hakikat bu iken, neden cahili gelenek gibi geleneksel dini anlayış da kutsala bu kadar meraklıdır? Dahası, dinin sahih sınırlarını kabul etmekte zorlanan "çağdaş", "modern" ve "aydınlanmış" bireyler, iş icat edilmiş kutsalları kabullenmeye gelince, taklitçi cahillerle atalar dini kuyruğuna girmeye neden bu kadar hazırdırlar? Namaz kılmayı fazla sofuca bulan bir 'çağdaş müslüman' tip, neden dinden söz edince ağzından "kutsal" lafı en çok çıkan bir tip haline geliverir?

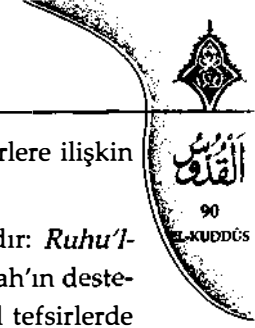
Bunun tek bir izahı var: Metafizik açlık. Bu açlık sağlıklı gıdalarla giderilmeyince, sahte ve hormonlu gıdalar, yani GDO'lu gıdalar gündeme gelmektedir. Böylece hakiki dine karşı sahte din, indirilen dine karşı uydurulan din peydahlanmaktadır. Bunu yapan kişi, bu yolla hem dinsiz kalmanın taşınamaz yükünden kurtulmuş olmakta, hem de sahte metafizikle vicdanına sus payı vermiş olmaktadır.

Kutsal inek, kutsal devlet, kutsal lider, kutsal kâse, kutsal yüzük... Sonunda kutsallık o kadar ucuzlar ve ayağa düşer ki, artık herkes aklına eseni kutsamaya başlar. Yani her yer kilise, herkes papaz rolüne soyunmuş, "Kutsa beni peder" diyeni kutsamak için kollar sıvanmıştır.

2.3. Kur'an kutsalı Allah ile sınırlandırmıştır

Bu başlığın hakkını vermek için, Kur'an'da *k-d-s* kökünden gelen on kelimenin sayım dökümünü yapmak şarttır.

K-d-s kökünden Kur'an'da gelen on kelimeden üçü Hz.

Musa'nın vahyi ile alakalıdır: Onun vahiy aldığı yerlere ilişkin gelir (5:12; 20:12; 79:16).

Kelimelerin üçü Hz. İsa'nın vahyi ile alakalıdır: *Ruhu'l-kuds*, Hz. İsa ile ilgili olarak geldiği üç yerde de Allah'ın desteğini (te'yîd) ifade eder (2:87, 253; 5:110). Geleneksel tefsirlerde Cebrail olarak yorumlanmıştır. Fakat bizzat vahye atıf yapan Nahl 102. ayet dikkate alındığında, *rûhu'l-kuds*'teki *rûh* ile vahyin kastedildiği kesinlik kazanır.

Biri ise Kur'an vahyine atıfla kullanılan *rûhu'l-kuds*'tür (16:102). *Rûhu'l-kuds*, "Kutsal'ın ruhu" anlamına gelen bir isim tamlamasıdır. *Ruh* ile vahyin bizzat kendisi, *Kuds* (kutsal) ile Kuddûs olan Allah kastedilmiştir. Bu durumda ilahi kelam, vahye göre "kutsal ruh" sıfatını taşımaktadır. *Rûh*, üfleneni dirilten bir hakikattir. Allah'ın vahyine davet de, "dirilişe davet"tir (8:24). Şu halde *rûhu'l-kuds* tamlamasındaki *kuds* ile Allah kastedilmiş olmalıdır. Fakat bu ibare "vahiy meleği" olarak yorumlansa da sonuç değişmez. Zira o zaman da *rûh* ile melek, *kuds* ile Allah kastedilmiş, açılımı da "Kuddûs'un meleği" olmuş olur.

Kalan üçü de Allah Rasulü'nün vahyi ile alakalıdır: Bunların üçü de doğrudan Allah'a isnat edilir. İkisi Kuddûs ismidir, biri de meleklerin Allah'ı takdisidir (59:23; 62:1; 2:30).

Bu sayım dökümden çıkan çok ilginç bir sonuç var: *Kutsallık Hz. Musa'da mekâna, Hz. İsa'da ilahi yardıma veya meleğe nisbet edilirken, iş Hz. Muhammed'e geldiğinde en kâmil noktasına ulaşıyor ve sadece Allah'a nisbet ediliyor.* Bu, kutsallık tasavvurunda kemale doğru ilerleyen bir süreci göstermektedir.

Kur'an vahyi ile kutsallık olması gereken sınırlara çekilmiş ve sürece son nokta konmuştur. Bu örnek, aslında ***"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ve nimetimi size tamamladım"*** (5:3) ayetinde kastedilen şeyin ta kendisidir. Dinin neden bugün kemale erdiği, bu örnek üzerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Hz. Musa ve Hz. İsa zamanları, dinin kemale eriş sürecinde birer duraktı. Kutsallık tasavvurundaki tekâmülün son durağı, son peygambere indirilen vahiy olmuştu.

Aynı süreç, mucize konusu için de geçerliydi. Eski peygamberler dönemindeki hissi mucizeler, son peygamber döneminde

sona erdirilmişti. Mucize bekleyenler de; ***"Kendilerine okunan bu kitabı indirmiş olmamış, onlara mucize olarak yetmedi mi?"*** (29:51) denilerek azarlanmıştı. Demek ki eski peygamberlerden sadır olan elle tutulur ve gözle görülür hissi olağanüstülükler, kemale ermemiş insanlık aklına, kemale ermemiş dinin takdim ettiği bir teşvik unsuruydu. Fakat insanlık aklı, son peygamber ile kemaline ulaşınca, böyle olağan dışı teşviklere de ihtiyaç kalmamıştı. Bu insanlığın lehineydi. Zira geçmiş inkârcı kavimlerin çoğu, istedikleri mucize geldiği halde, inkârda direnmiş ve helake uğramışlardı. Aldıkları bu büyük risk ise, akıllarının henüz çok ham ve muhakemelerinin zayıf olduğunu göstermeye kâfidir.

Sözün özü: Kur'an vahyinden önceki vahiylerde insana daha geniş manevra alanı bırakılan kutsallık, Kur'an vahyi ile sadece Allah'a hasredilmiştir. Bu alana insanın müdahalesinin önü kıyamete kadar kapatılarak, istismarın önü kesilmiştir. Böylece hakiki kutsal sahte kutsaldan seçilip ayrılmıştır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Kuddûs ismi

K-d-s maddesi Kur'an'da on yerde gelir. Bunlardan üçü Hz. Musa'ya vahyin geldiği mekânlar hakkında kullanılan *mukaddes* ve *mukaddese* kelimeleridir. Anlamı "bereketli kılınmış" demektir. Üçü Hz. İsa'ya Allah'ın yardımını ifade eden *rûhu'l-kuds*'tür. Biri Allah'ın vahyi anlamına kullanılan *rûhu'l-kuds*'tür. Biri meleklerin Allah'ı ululamasını ifade eden *nukaddisu* fiilidir. Geri kalan ikisi ise Allah'a isnatla kullanılan *Kuddûs* ismidir.

Kuddûs ismi Kur'an'da iki yerde gelir, ikisinde de Allah'a isnatla gelir. Geldiği yerler Cuma 1 ve Haşr 23'tür. Kuddûs isminin göze çarpan üç özelliği vardır:

1. *Belirli olarak gelir.* Bu ismin mutlaklığına delalet eder. Yani sadece Allah kutsaldır ve kutsalın kaynağıdır. Allah dışında hiçbir şeyin O'ndan bağımsız bir kutsallığı yoktur. Bu hakikat, en bilinmesi gereken hakikattir.

2. *Medenidir*: Mekke, müşriklerle birlikte yaşanan mekân idi. Medine, Mekke'den farklı olarak kitap ehli paylaşılan bir mekândır. Ehl-i kitap kültürü, sahte kutsal imal eden bir kültürdür. Bununla mü'minlere verilen mesaj bellidir: Sakın ehl-i kitabın etkisinde kalıp da, sahte kutsallar imal etmeye kalkmayın! Kutsal olan sadece Allah'tır. Buna iman edin!

3. *el-Melik ismiyle birlikte gelir*: Allah dokunulmaz ve kuşatılmazlık anlamında Kuddûs'tur. Fakat bu, O'nun sizden uzak olduğu anlamına asla gelmez. Zira O, varlığın mutlak yöneticisidir. Siz O'nun yönetimi altındasınız. O size istediği anda dokunur ve sizi çepeçevre kuşatır. O'ndan kaçamazsınız.

3.2. el-Kuddûs dokunulmaz ve kuşatılmaz olandır

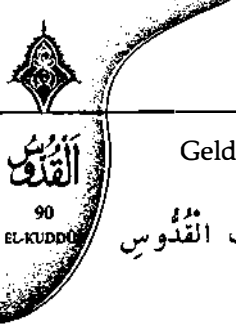
Allah el-Kuddûs'tur. O'nun kutsallığı, dokunulmaz ve dokunulamazlığı anlamındadır. Ne var ki Allah'ın dokunulmaz ve dokunulamaz olması, ulaşılmaz ve ulaşılamaz olması anlamında değildir. Zira Allah kuluna şah damarından yakındır. O kuluna hemen ulaşabileceği kadar yakındır. Kulunun kendisiyle arasına aracılar sokmasını "şirk" olarak adlandırmış ve şirki en büyük zulüm olarak nitelemiştir. İhlâs, Allah'a aracısız kulluktur.

Kuddûs isminin ikinci vurgusu Allah'ın zaman ve mekân olarak kuşatılamazlığıdır. Allah'ı hiçbir varlık kuşatamaz, fakat Allah her varlığı içinden ve dışından kuşatır. Hiçbir varlık ilmiyle de Allah'ı kuşatamaz, fakat Allah ilmiyle bütün bir varlığı kuşatmıştır.

Kuddûs isminin geldiği ayetler, Kur'an'da sırf Allah'ın tanıtılmasına hasredilmiş ayetlerdir. İşte ilk geldiği yer, Kur'an'da esma-i hüsnanın geçit resmi yaptığı müstesna bir pasajdır:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbar, el-Mutekebbir olandır. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:23)*

Geldiği ikinci yer ise Cuma suresinin girişidir:

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝

"Göklerde olan şeyler de, yerde olan şeyler de Melik, Kuddûs, 'Azîz, Hakîm olan Allah için hareket ederler." (Cuma 62:1)

İki Kuddûs isminden birinin, Cuma suresinde gelmesi asla tesadüf olamaz. Cuma suresinin mü'min muhataplarına verdiği mesajı tek cümlede şöyle özetleyebiliriz: Ey Müslümanlar! Dünyevileşerek Yahudileşmeyin!

Şu durumda dünyevileşerek Yahudileşme ile, Kuddûs olan Allah'tan rol çalıp kutsalın alanını genişletmek arasında doğrudan bir ilişki olmalı, ama ne?

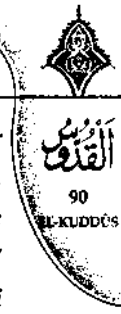
Allah en doğrusunu bilir, kaydıyla bu bahiste şunu söyleyebiliriz: Kutsal'a yapılan her ilave, hakikatin hakkına yönelik bir tecavüzdür. Zira sahte kutsallardan örülü sahte bir din, en çok gerçek dine zarar verir. Sahte metafizik, en çok gerçek metafiziğe zarar verir. Zira gerçeğe en çok zarar veren yalan, gerçeğe en çok benzeyen yalandır.

3.3. Melekler: Kutsal olan değil takdis eden varlıklar

Başta ehl-i kitap kültürü olmak üzere, meleklerin varlığına inanan birçok kültürde melekler "kutsal varlık" kategorisine girerler. Oysaki Kur'an, görünmez âlemin bu emre muti sakinlerinin kutsal olduğundan hiç söz etmez. Aksine melekler Kuddûs olan Allah'ı takdis ederek, O'nun kutsallığını dile getirirler:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝

"O zaman senin Rabbin melaikeye "Ben yeryüzünde bir halife atayacağım" demişti de şöyle sormuşlardı: "Yeryüzünde, orayı fesada verecek ve kan dökecek birini mi atayacaksın; üstelik biz seni hamd ile tesbih ve takdis edip dururken?" (Allah) ***cevap verdi: "Şu kesin ki, ben sizin bilmediğiniz şeyleri de bilirim."*** *(Bakara 2:30)*

- *Takdîs* nedir?

- *Takdîs*, Allah'ı tüm noksanlıklardan ve olumsuzluklardan beri ve uzak bilmektir. Allah'tan şer ve kötülük sadır olmayacağına iman, Allah'ı takdisin olmazsa olmazıdır. Takdîs iki şekilde olur:

1. *Fiilde takdis*: Bu da ikiye ayrılır: a) İlahi fiillere hiçbir kusur, şer, kötülük, noksan ve eksiklik atfetmemek, tüm kusur, şer, kötülük, noksan ve eksiği kendimizden bilmek. b) Allah'tan başkasına eksiksiz, noksansız, kusursuz ve mükemmel olarak bakmamak.

2. *Akidede takdis*: Allah'ı zatında noksansız, kusursuz, eksiksiz, şer ve kötülükten uzak olarak bilmek ve iman etmek, Allah dışında hiçbir varlığa noksansızlık, kusursuzluk, mükemmellik, hatasızlık atfetmemek.

Ve nahnu nusebbihu cümlesi, isim cümlesi olarak gelmiştir. Bu da meleklerin tesbih ve takdis fiilinde sürekli ve kesintisiz olduklarına delalet eder.

Ayette adı geçen üç eylem de (*hamd, tesbih, takdis*) Kur'an-ı Kerim'de, canlısı ve cansızı, şuurlusu ve şuursuzu, iradelisi ve iradesiziyle tüm varlıkların ortak eylemi olarak geçer. Hamd-tesbih-takdis, sadece iradeli canlı olan insana has değildir. İnsan bu evrensel koroya bilinçli olarak katılırsa, insanın sesi evrenin sesiyle uyum arz etmiş olur. Kozmik uyumu bozmanın cezası, doğaya ve doğasına yabancılaşmadır. Hamd-tesbih-takdisin üçü de namaz ibadetinde Fatiha, tesbihat ve secde ile temsil edilmiştir. Tüm varlık kategorilerinin namazda temsil edildiğini ifade etmek için kimi arifler kıyamı dağların, rükûu hayvanların ve secdeyi de bitkilerin temsil edildiği bir ibadet olarak yorumlarlar.

4. KUDDÛS OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Kuddûs isminin Hz. Musa'daki tecellisi

Her ismin bir tecellisi olduğu gibi Kuddûs isminin de bir tecellisi vardır. Bu mubarek ismin Hz. Musa'nın vahyindeki tecellisine dair üç atıf buluyoruz:

1. ***"Fakat ateşe yaklaşınca ona*** (gaipten) ***"Ey Musa!" diye seslenildi; "Benim, Ben! Senin Rabbin! Şimdi ayakkabılarını çıkar! Çünkü sen iki kez mübarek kılınmış vadidesin! Ve Ben seni*** (elçi) ***olarak seçtim; bundan böyle artık sana vahyedileni dinle!"*** *(Tâhâ 20:11-13)*

2. ***"Hani Rabbi, mubarek kılınmış Tuva Vadisi'nde ona şöyle seslenmişti: "Firavuna git, çünkü o haddini aştı; ve ona de ki: "Arınmaya var mısın? İmdi*** (cevabın evetse)***, ben seni Rabbine doğru yönelteceğim ve sen de kendine çekidüzen vereceksin!"*** *(Nâzi'ât 79:17-19)*

3. (Musa demişti ki): ***"Ey Halkım! Allah'ın size vaat ettiği mubarek kılınmış topraklara girin, fakat sakın geri adım atmayın, yoksa kaybedenlerden olursunuz!"*** *(Maide 5:22)*

K-d-s maddesinin Kur'an'daki kronolojisinden yola çıkarak, daha önce şu tesbiti yapmıştık: *Kutsallık Hz. Musa'da mekâna, Hz. İsa'da ilahi yardıma veya meleğe nisbet edilirken, iş Hz. Muhammed'e geldiğinde en kâmil noktasına ulaşıyor ve sadece Allah'a nisbet ediliyor.* Bu kutsallık tasavvurunda kemale doğru ilerleyen bir süreci göstermektedir.

Burada Hz. Musa'nın ve soyundan geldiği peygamber atalarının (Hz. İbrahim, İshak, Yakub, Yusuf ve diğerleri) gezip yurt edindiği toprakların bereketine bariz bir atıf var. Bu bereket toprağa atfedilen maddi bir bereket olabileceği gibi, o bölgede inen vahiylerden kaynaklanan manevi bir bereket de olabilir.

Yahudiler, adetleri olduğu gibi, bu bereketi maddi anlamıyla almışlardır. Onun için yalın ayak ibadet etmeyi din haline getirmişlerdir. Tefsirlerimiz Hz. Musa'ya "Ayakkabılarını çıkar" emrinin gerekçesi sadedinde, bu seviyenin de altında rivayetler nakledeler. Mesela, Hz. Musa'nın ayağında ölmüş eşek derisin-

den bir ayakkabı varmış, Rabbimiz onun için onun çıkarılmasını emretmiş..." (İbn Kesir).

Peygamberimiz bereket ve kutsal kılınmayı maddi değil manevi olarak almış olmalı ki, Yahudilerin aksine, eğer altı temizse ayakkabının çıkarılmasını şart koşmamıştır. İbn Kayyım, *Ahkâmu Ehli'z-Zimme*'de bunu Hz. Nebi'nin Yahudilere muhalefeti bağlamında değerlendirir (II, 748). Hatta Nebi'ye atfen; "Yahudilere muhalefet edin! Zira onlar ibadette ayakkabılarını çıkarmazlar" şeklinde bir rivayet de nakledilir.[1] Ayrıca doğuların da batıların da Allah'ın olduğunu söyleyen ayet, yeryüzünün her hangi bir parçasının diğer parçalarından daha özel olmadığını zımnen ifade eder.

Şu durumda, Hz. Musa'nın vahiy aldığı yerlerin "kutsal ve bereketli kılınması" olayını, maddi değil manevi anlamıyla almanın, hem vahyin ruhuna, hem de işin hakikatine daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

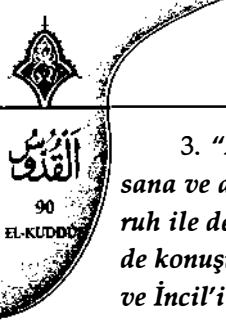
4.2. Ruhu'l-Kuds: Hz. İsa'ya Allah'ın desteği

Kuddûs isminin, vahiyle muhatap olan her peygambere olduğu gibi, Hz. İsa'ya yönelik bir tecellisi de vardır. Kur'an'da, Hz. İsa'ya yönelik tecelliden söz eden üç ayet yer alır:

1. ***"Musa'ya ilahi kelamı vermiş ve birbiri ardınca onu izleyen peygamberler göndermiştik. Meryem oğlu İsa'ya da gerçeğin açık belgelerini vermiş ve onu kutsal ruh ile desteklemiştik. Fakat her ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir mesaj getirmişse, küstahça ona başkaldırdınız: kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz."*** *(Bakara 2:87)*

2. ***"Söz konusu elçilerden her birine diğerinden farklı meziyetler bahşettik. Onlardan kimisiyle Allah konuşmuş, kimisini de yüce mertebelere çıkarmıştır. Meryem oğlu İsa'ya da hakikatin apaçık belgelerini verdik ve onu kutsal ruh ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onların ardından gelenler, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi."*** *(Bakara 2:253)*

[1] Ebu Davud, 651

3. ***"İşte o zaman Allah diyecek ki: "Ey Meryem oğlu İsa: sana ve annene bahşettiğim nimetimi hatırla! Hani, seni kutsal ruh ile desteklemiştim; insanlarla beşikte iken de erişkin iken de konuşuyordun! Hani, Ben sana vahyi ve hikmeti; yani Tevrat ve İncil'i talim ettirmiştim!"*** *(Maide 5:110)*

Bu üç ayetin üçünün de konusu *melekler* değil, *vahiy*dir. Bu ayetlerde geçen "kutsal ruh" da, vahyin ta kendisidir. Hz. İsa'yı Yüce Rabbimiz vahiyle desteklemiştir. *Rûhu'l-kuds* (kutsal ruh) terkibi bu üç ayette kapalı kullanılmıştır. Fakat aynı ibare Nahl 102. ayette doğrudan "ilahi vahiy" anlamında kullanılır. Kur'an, bir kısmı diğer kısmını açıklayan mufassal bir vahiydir. Nahl 102'de muhkem olarak gelen *rûhu'l-kuds*, Hz. İsa'nın vahyi bağlamında üç yerde müteşabih olarak gelen *rûhu'l-kuds* ibarelerini açıklar.

5. KUDDÛS OLAN ALLAH'A DUA

Ya Kuddûs, Ya Allah!
Ey zatı mutlak ve sonsuz kutsal olan Rabbim!
Ey beşerin kirli tasavvurlarıyla kirlenmeyen Rabbim!
Ey her türlü hata ve kusurdan beri olan Rabbim!
Bizi temiz adına leke süren zalimlerden eyleme!

Ya Kuddûs, Ya Allah!
Eşin yok, ortağın yok, benzerin yok, zıddın yok.
Bizi Sana aracısız kulluk eden muhlislerden kıl ya Rab!
Sen mahza hayırsın, kötülüğün, şerrin yok.
Kendi şerrini Sana nisbet edenlerden kılma ya Rab!

Ya Kuddûs, Ya Allah!
Sahte kutsallar icat edip de sana iftira edenlerden;
Sen sonsuz kez berisin, ne olur bizi de beri eyle!
Sana sığınıyoruz Allah tasavvurumuzu kirletenlerden;
Alnımızı ak, gönlümüzü pak, akidemizi berrak eyle!

Âmin!

السَّلَامُ

91

ES-SELÂM

Mutluluk membaı
Kozmik barışın kaynağı
Kurtuluşun eşsiz benzersiz kaynağı

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

Es-Selâm, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla, isim formunda, belirli ve bağımsız olarak bir yerde gelir. Mutluluk membaı, kozmik barışın kaynağı, kurtuluşun eşsiz benzersiz kaynağı olan mutlak ve sonsuz özne demektir.

S-l-m kökü, sıhhat ve afiyete delalet eder. *Selime*, "emin ve sağlam oldu" demektir. İnsanın hoşuna gitmeyecek durumlardan uzak olması haline *selâmet* denilir. Yılanın sokma ihtimali olmayan hale de *selâmet* denilir. Çöldeki insanın selametten en uzak anı olduğu için, yılan sokmasına *eslum* ve *silâm* da denilmiştir. Merdivene, onunla çıkan veya inen insanı selamete ulaştırdığı için *sullem* adı verilir.

Selm, hoş olmayan halden çıkışa delalet eder. *Silm* "barış" anlamına gelir (8:61). İnsanı susuzluktan selamete çıkardığı için tek kulplu kovaya *es-selm* denir. *Sâlim*, "emin olan" demektir. *Selîm*, "kusursuz, eksiksiz" demektir. Cihan devletine hükümdar olduğu halde karıncayı dahi incitmeyen *Suleymân*'ın ismi de bu anlam alanına dahildir. Asıl adı Mahbeh veya Ruzbeh olan *Selmân* el-Fârisi'ye, bu ismin verilmesi, onun ziyadesiyle barışçı ve huzur verici kişiliğinden kaynaklansa gerektir.

Selem, "boyun eğme, esir etme, itaat altına alma" anlamına gelir. Arabistan çöllerinde çok sık görülen, kendini hem sık ve dayanıklı dikenleriyle canlılara karşı, hem de çölün kurak iklimine karşı koruyan ağaca verilen isimdir.

Selâm, "barış, emniyet, selam, güven" demektir. Zira "barış" insanların canlarını, mallarını, ülkelerini savaşın yıkımından korur. *Dâru's-selâm*, "sonsuz esenlik ve güvenlik yurdu" demektir (10:25). Müslüman selamı olan *esselâmu 'aleykum*, "selam üzerinize olsun" demektir. Esasen *'aleykum*'deki *'alâ*, selamın mübalağalı bir dua olduğunu gösterir ve "huzur başından aşağı dökülsün" vurgusunu taşır. İbarenin açılımı *selâmullahi 'aleykum* (Allah'ın selâmı/selameti/esenliği üzerinize olsun) şeklindedir. Vakıa 91'deki *selâmun leke min ashâbi'l-yemîn*'in (ashab-ı yeminden sana selam var) *lâm* ile gelmesi, gönderilen selamın haber verilmesidir. *Selâm*, "terk ve mütareke" anlamına da gelir. ***"Cahillerle karşılaştıklarında selam der geçerler"*** (25:63) ayetinde bu anlama gelir.

Selleme, "korudu, kurtardı, verdi, teslim etti" anlamına gelir. *'Alâ* edatı ile birlikte, "selam verdi" demektir (24:61). *Muselleme*, "teslim edilmiş, sağlam" demektir.

İslâm, kelime anlamıyla "teslim olma" demektir. Allah'a, kayıtsız şartsız teslim olmayı ifade eder (49:17). Kur'an'a göre İlk peygamberden son peygambere kadar tüm nebilerin tebliğ ettiği dinin adı *islam*'dır. İslâm, *silm, teslimiyet* ve *selâmet* mastarlarının üçünün manasını birden içerir. Bu manaların hepsini birden toplayan tarif şöyle yapılabilir: İslam, dünyada barışı/*silm*'i ve ahirette ebedi kurtuluşu/*selamet*'i sağlamak için, Allah'a kayıtsız şartsız *teslimiyet* yoludur.

Selâm, iştikak olarak, *selleme*'den ism-i mastardır. *Selleme*'nin mastarı *teslîm*'dir. Nasıl ki *'alleme*'ninki *ta'lîm*, *fehheme*'ninki *tefhîm*, *kelleme*'ninki *teklîm* ise... Fakat *kelleme*'nin bir de *kelâm* şeklinde gelen isimleşmiş mastarı (ism-i mastar) vardır. İşte bu da aynı şekilde *selleme*'nin *selâm* şeklindeki isimleşmiş mastarıdır.

- Mastar ile ism-i mastar arasında ne fark vardır?

- Biri lafza, diğeri manaya ilişkin olmak üzere iki fark vardır.

Lâfzî fark: Mastar fiili üzerine caridir. Tıpkı *if'âl*'in *ef'ale*, *tef'îl*'in *fa'ale*, *infi'âl*'in *infe'ale* üzerine cari olduğu gibi. Yani masdarın kaynağı fiildir. Eğer o fiil olmazsa, o masdarın ifade ettiği şey oluşmaz. Yani mastarlar, öznesinin fiilinden haber verirler. Fakat ism-i mastarlar öznesinin zatından haber verirler. Kelâm ve Selâm gibi...

Anlam farkı: Mastarlar meydana gelen eylem ve o eylemin öznesine delalet ederler. *Teklîm* (konuşma) mastarı, konuştu eylemine ve o eylemin sahibinin konuşmasına delalet eder. *Teslîm* mastarı, teslim oldu veya selam verdi (*selleme*) eylemine ve o eylemin sahibinin teslim oluşuna ve selam verişine delalet eder. Mastar, fiilin istikrarlı halini ifade eder. İsm-i mastar ise, bizzat öznenin o eyleme kaynaklık eden yetisine ve yeteneğine delalet eder. *Selâm*, "teslim alma" yetisi olan, *Kelâm*, "çıkmayacak iz bırakan konuşma" yeteneğine sahip olan demektir. İsm-i mastar, fiilin failinin o fiili işleme yeteneğine delalet eder.

Allah'a isim olarak gelen es-Selâm, ism-i mastar olmuştur. *Mastar*, "kök, kaynak" demektir. Buna göre Allah, barışın, saadetin ve huzurun asli kaynağıdır. O'nun barışı, huzuru, kurtuluşu sağlamada eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olduğunu ifade eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Mutluluk ırmağı es-Selâm olandan çağlar

Allah'ın selam olmasının beş anlamı vardır:

1. *Mutluluk ve esenliğin kaynağı olan*: Bu anlamıyla es-Selâm, mutluluk ve esenliğin kaynağı demektir. Mutluluk bir ırmak olsaydı, o ırmak es-Selâm olandan çağlardı. Allah dışında kimse insana ebedi mutluluğu vaat edemez. Vaat etse, veremez. Bu yüzden insan Allah'a sırt çevirerek yüzünü mutluluğa dönemez. Adını mutluluk ve esenlik koyduğu durumlar, geçici ve uçucu haz ve zevkten başka bir şey değildir. Mutluluk nimetin ele gelip elden çıkmasıyla alakalı değildir. Zira ele gelen nimetin elden çıkma ihtimali bile, o insanı mutsuz etmeye yeter. Hep o nimeti kaybetme korkusuyla yaşar. Bu korkunun kendisi, nimeti ona zehir eder. Gerçek mutluluk, elden çıkmama garantisi olan nimettir. Bir nimet hakkında böyle bir garantiyi verecek tek merci es-Selâm olan Allah'tır.

2. *Zatı her türlü kusur ve noksandan selim olan*: Bu anlamıyla es-Selâm, kusursuz, noksansız, hatasız, günahsız, eşsiz, benzersiz, mutlak ve mükemmel zat demektir. Elbette o Allah'tır. Kusursuz bir barış ve mutluluk da, böyle bir zatın elinde olabilir. Fakat O, şu oluş ve bozuluş âleminin temeline, diyalektiği bir kanun olarak yerleştirmiştir. Bu, bu alemdeki mahlûkatın zıtlardan ve çiftlerden oluşmasının bir sonucudur. Eğer tersi olsaydı, o da mükemmellik vasfına sahip olurdu.

3. *Yaratışında anlamsızlık ve amaçsızlık bulunmayan*: Bu anlamıyla es-Selâm, yarattığı her şeyi bir anlam ve amaç için yaratmıştır. O'nun hak ile (*bi'l-hak*) yaratması demek, bu demektir. Allah, anlamsız ve amaçsız hiçbir şey yaratmamıştır. O'nun *bâtıl* olarak yaratmaması demek, bu demektir. Yaratılışında bir eksik

ve gedik (*futûr*), bir boşluk ve gereksizlik, bir çelişki ve çatışma, bir kopuş ve ayrışma (*tefâvut*) yoktur. Dışarıdan birbirine zıt gibi görünen şeylere içerden bakınca, zıtların muhteşem uyumu görülür. Yüzeysel bir bakışa uyumsuz gibi gelen varlıklar, derinden bakınca muhteşem bir uyumun parçaları olduğunu fısıldarlar.

4. *Dünyada selamet ve huzur içinde yaşatma gücü olan*: Bu anlamıyla es-Selâm ismi, huzurun mutlak kaynağının Allah olduğunu gösterir. İnsanın Allah ile ilişkisinin bozulması, huzurunun bozulmasıyla sonuçlanır. Zira Allah ile ilişkisi bozulan insanın, kendisiyle ve tabiatla ilişkisini sağlıklı sürdürme imkânı ortadan kalkar. Böyle biri, uçsuz bucaksız okyanusun ortasında haritasını ve pusulasını kaybeden kaptan gibidir. Ne yapacağını, nereye gideceğini, hangi rotayı izleyeceğini bilemez. Huzur, dışarıdan gelen bir şey değil, içeriden gelen bir şeydir. Allah insana şah damarından yakındır. Bunu fark etmek, şahdamarından yakın bir huzur kaynağını fark etmektir.

5. *Ahirette ebedi saadet yurduna ulaştıran*: Bu anlamıyla es-Selâm, insanı ebediyen dert ve tasadan kurtarıp umduğuna nail eden demektir. Bunu es-Selâm olan Allah'tan başkası yapamaz. O selam yurdunun sahibidir. O selam yurdu ki, orada kişinin canı ne çekiyorsa o var, neyi talep ediyorsa onunla baş başa. Allah, dilediği kimseyi o yurda ebedi varis yapar. İnsan, dünya nimetlerinin ayağına gider. Ahiret nimetleri ise, insanın ayağına gelecektir. İnsan dünyada, hep elde ettiği nimetleri kaybetme korkusuyla yaşar. Ahirette ise, kaybetme korkusu yerini hamdetme sevgisine bırakmıştır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da es-Selâm ismi

S-l-m kökü Kur'an'da 140 kez görünür. Bu, hayli kabarık bir rakamdır. Çoğunlukla isim, nadir olarak da fiil formunda gelir. Kur'an'da selâm ismi 42 yerde kullanılır. Bunların içinde sadece biri Allah'a isnatla gelir. O da Haşr suresinin 23. ayetinde marife ve müstakil olarak gelen es-Selâm ismidir.

Kadim tefsir geleneği, *dâru's-selâm* (10:25) terkibindeki *dâr*'ı "cennet", *selâm*'ı ise "Allah" olarak yorumlamıştır. Bu yoruma göre, *dâru's-selâm* terkibi, *beytullah* (Allah'ın evi) ve *'ardullah* (Allah'ın arzı) gibi anlaşılmıştır. Fakat bu anlamanın isabetli olmadığı, En'âm 127'de aynı terkibin yer aldığı ibareden kolayca çıkarılabilir. Zira orada *lehum dâru's-selâmi 'ınde rabbihim* (Rableri katında onlara selam yurdu tahsis edilecek) denilmektedir. Şu halde "selam yurdu" olan cenneti "es-Selâm'ın yurdu" olarak anlamak isabetli olmasa gerektir.

Selâm ismi Medeni bir isimdir. Bununla verilen mesaj açıktır: Ey Medine İslam cemaati! Gücü ve iktidarı elinize geçirince barışı unutmayın! Siz evrensel barışın adı olan İslam'a mensupsunuz. Hem Müslüman şahsiyetler olarak kendi iç barışınızı koruyun, hem de fertler arası barışı koruyun!

Es-Selâm, ef'âl-i hüsnada karşılığı olan fiillerden biridir. Faili Allah olarak kullanılan *selleme* fiili, buna delalet eder (8:43). Alemlerin Rabbinin cennetliklere sözlü olarak ilettiği selam gibi, öznesi Allah olan fakat fiil değil isim formunda gelen kelimeler çoktur.

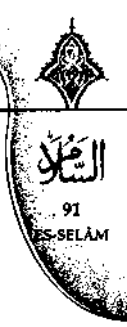
3.2. Es-Selâm huzurun, kurtuluşun, barışın garantisidir

Es-Selâm, Allah'ın esmasındandır. Bu isme iman, Allah'a imanın bir parçasıdır. İnsan, zatını Es-Selâm ismiyle tanıttığı için Allah'a ayrıca şükür borçludur. Zira O'nun barışın, huzurun, saadetin kaynağı olduğunu bilmek insana verilebilecek en büyük teselli armağanıdır.

Kur'an'da Allah'a isnatla geldiği tek ayet, ilahi isimlerin geçit resmi yaptığı bir pasajın içinde yer alır:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: O el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir'dir. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:23)*

Es-Selâm ismi, şuursuz varlıklarda uyum suretinde tezahür eder. Maddi varlıkların atomik yapıları bu uyumun harika bir örneğidir. Uzaydaki yörünge sahibi tüm kütlelerin belli bir uyum içinde deveran etmesi de öyledir. İnsan bu isme medar olursa, hem bireysel, hem toplumsal, hem de küresel barışı elde etmiş olur. Kur'an insanın iç ve dış dünyasındaki bu barış ve huzuru gerçekleştirecek yolun adına İslam diyor.

Allah'ın es-Selâm olması, varlığın özündeki barış ve uyumun kaynağını gösterir. Es-Selâm isminin en büyük tecellisi olan İslam'ın amacı ise insanı bu evrensel uyumun bir parçası yapmak, dahası insanın bu uyumu bozmasına izin vermemek. Hz. Nebi'nin şu mü'min tarifini, bu çerçevede anlamak gerekir: "Müslüman müslümanın dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir."[1]

3.3. Nebi'den selam – Nebi'ye selam

Sevgili Nebi, Allah'ı es-Selâm ismiyle namazların hemen ardından anardı. Nebi namazı bitirdiği zaman üç kez *estağfirullah* der, sonra şu duayı yapardı: *Allahumme ente's-selâmu ve minke's-selâm; tebarakte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm*: "Allah'ım! Sensin es-Selâm olan; selamet, huzur ve barış da sendendir. Sen ey celâl ve ikram sahibi! Ne mubarek bir bereket kaynağısın Sen!"[2]

Belli ki Hz. Peygamber namaz ile es-Selâm ismi arasında bir ilişki kurardı. Akla üç ihtimal geliyor:

1. Namaz insanla kâinat arasındaki barış ve uyumu sembolize eden bir ibadettir. Zira namaz kılan bir insan kıyamıyla dağları, rükûuyla hayvanlar alemini, secdesiyle bitkiler alemini temsil eder.

2. Namaz insanın iç dünyasını oluşturan birimler arasındaki uyum ve barışı sağlayan bir ibadettir. Namaz, insanın duygusu ile düşüncesi, imanı ile aklı, vicdanı ile iradesi, inancı ile eylemi arasındaki uyuma katkıda bulunur.

3. Namaz, insanın Allah ile ilişkisiyle insanlarla ilişkisi arasındaki uyumu sağlayan bir ibadettir. Maun suresi bunun ifadesidir. Bu özellikleriyle namaz, ilk peygamberden beri Allah'a kayıtsız şartsız teslim olanların ortak ibadeti olmuştur.

---

[1] Müslim, 40

[2] Müslim, 592

Yine Hz. Nebi'den şöyle rivayet edilmiştir: "Allah'a selam olsun" (*es-selâmu 'alallah*) demeyin; zira Allah'ın bizzat kendisi es-Selâm'dır. Lakin şöyle deyin: "*Es-Selâmu 'aleyke eyyuhe'n-nebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtuhu, es-selâmu 'aleynâ ve 'alâ 'ıbâdillahi's-sâlihîn* / Ey Nebi, Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ve salih amel işleyen kullar üzerine olsun!"[3]

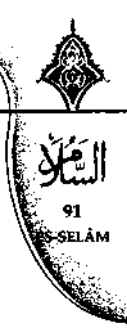
Bu rivayet, daha sonra hızla üretilecek olan salavât edebiyatının ilk çıkış noktasını gösteren çok çarpıcı bir rivayettir. Hz. Peygamber, etrafındakilerden "Allah'a selam olsun" (*es-selâmu 'alallah*) yanlış sözünü duyunca, Selâm'ın hem Allah'ın adı hem de dua olduğunu hatırlatmış ve duanın insana edileceğini bu örnekle dile getirmiştir. Zira selâm tıpkı salât gibi duadır. Allah'ın duaya ihtiyacı yoktur, fakat insanın duaya ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç bizzat Peygamber için de geçerlidir. Bu nedenle Allah Rasulü mü'minlerden hem kendisi için, hem bizzat kendileri için, hem de salih amel sahibi diğer mü'minler için dua etmelerini istemiştir. Zira örnekte Allah'ın Selam ismi vesile kılınarak dua edilen üç unsur vardır: Hz. Nebi, dua eden kimsenin kendisi ve mü'minlerin tamamı.

İbaredeki *es-selâmu 'aleyke eyyuhe'n-nebî* ifadesi, bu duanın, Hz. Peygamber'in yüzüne karşı söylenmesinin tavsiye edildiğinin lâfzî delilidir. Zira *eyyuhâ* kalıbı, muhatapla konuşurken kullanılır. Yukarıdaki nebevi tavsiyenin, daha Nebi hayattayken namazın tahiyyatına taşındığı anlaşılmaktadır. İbn Mesud, Hz. Aişe ve sözün anlamına dikkat eden bazı sahabiler, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra, *es-selâmu 'aleyke eyyuhe'n-nebî* ibaresini, Nebi artık hayatta olmadığı için gıyabi kalıpla *es-selâmu 'ale'n-nebî* şeklinde okumuşlardır.

Allah Rasulü'nün bu sözü söylemesine neden olan olay, Haşr suresinin yaklaşık nüzul tarihi olan 4. yıl veya daha sonrasına denk gelen bir tarih olmalıdır. Zira Kur'an'da Allah'a isnatla gelen tek es-Selâm ismi, Haşr suresinde yer almaktadır.

Allah Rasulü burada zımnen şunu söylemektedir: Ben Peygamber olduğum halde ebedi kurtuluş için es-Selâm olan Allah'ın selametine muhtaçsam, birilerinin, sanki kendileri kur-

[3] Ahmed, I, 464; Nesai II, 240.

tuluşlarını garantilemişler gibi, başkalarını kurtarma pozlarına bürünmelerinin ne büyük bir sahtekârlık olduğunu görün!

Allah Rasulü "Selamı yayınız!" der. En iyisi rivayetin tamamını almak: "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe tam iman etmiş sayılmazsınız. Size, onu yapınca birbirinizi daha çok seveceğiniz bir yol göstermemi istemez misiniz? O halde, selamı yayınız!" (Buhari ve Müslim) Tahiyyata taşınan yukarıdaki nebevi selam ve salât da selamı yaymanın bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Burada asıl vurgu söze değil, onun ardındaki maksada yapılmıştır. Şu halde, "Selamı yayınız!" emrinin davranıştaki karşılığı barışı ve huzuru yaymaktır. Bunun sadece selam cümlesine indirgenmiş olması, dinin tüm diğer unsurlarına yapılan özünü öldürüp sözüne sarılma yanlışının bu alandaki tezahürüdür. Nitekim özü öldürülen selamın, ne kadar yaygın olura olsun, imanın farkındalığını sağlayan mü'minler arası muhabbeti artırmadığının en çarpıcı örneği, müslümanların hâlihazır durumudur.

4. SELÂM OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. İslam es-Selâm isminin en büyük tecellisidir

İslam üç köke atfedilir: "Barış" anlamındaki *silm*, "kurtuluş" anlamındaki *selâmet*, "teslim oluş" anlamındaki *teslimiyet*. Bu üçünü birden içeren bir tarif şöyle yapılabilir: Dünyada barışı ve ahirette ebedi kurtuluşu sağlamak için Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyet yolu.

Es-Selâm olan Allah'ın iki büyük projesinden biri insan, diğeri İslam'dır. Muhtemelen şu uçsuz bucaksız kâinatı kendileriyle paylaştığımız ve henüz yüz yüze gelemediğimiz görünmeyen/karşılaşılmadık varlıklar (*cinn*) da, insanın dâhil olduğu projenin bir parçasıdır.

Cansız fakat hafıza sahibi olan ve bu yüzden de şahit olan şu koskoca kâinat, iradeli varlıklar için yaratılmışlardır. Varlık ağacının meyvesi insan ve insan türü iradeli varlıklardır. İnsanı diğer canlılardan ayıran, onu beşerken insan eden 'üflenen ruh'tur. O ruh ile insanda üç fakülte oluşmuştur: Akıl, irade, vic-

dan. İnsan bu üç fakülte sayesinde Allah'ın doğrudan muhatabı ve arştan inen ilahi kelamın arzı olmuştur.

Kâinatın tarihinde insanın yaratılması nasıl büyük bir olaysa, insanın tarihinde de Kur'an'ın indirilmesi öylesine büyük bir olaydır. Nasıl ki insan sudan başlayan uzun çok uzun yaratma süreçlerinin kemale ermiş ve tamamlanmış son halkası ise, Kur'an da ilk insanla başlayan ve uzun çok uzun nüzul süreçlerinin kemale ermiş ve tamamlanmış son halkasıdır. Şu ayet bu hakikati beyan eder:

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim ve nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'dan razı oldum."

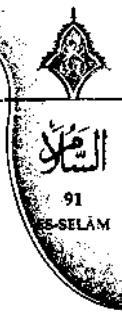
(Maide 5:3)

Ayette iki hususun altı çizilmektedir:

1. *Dinin ikmali*: Bir şeyin ikmal edilmesi, cevherinin de arazının da kemale ermiş olmasıdır. Burada zımnen, daha önceki peygamberlere gelen İslam'ın, dinin kemale erme süreçlerinin birer aşaması olduğu da söylenmiş olmaktadır. İkmal edilen dinin adı İslam'dır. Allah din olarak İslam'dan razı olduğunu buyurmaktadır. İslam, "teslimiyet yolu" demektir. Bu yol, insanın Allah'a aracısız teslimiyetine dayanır. Baştan sona Kur'an mesajının her fırsatta dile getirdiği iki hakikatten biri aracısız kulluk, diğeri bilgi ve delile dayalı akleden kalp sahibi olmaktır.

2. *Nimetin itmamı*: Bir şeyin itmamı, cevheri kemale ermiş olsa da, arazının hala kemale ermiş olmamasıdır. Nimetin kemale erme süreci kıyamete kadar devam edecektir. Son vahiyden sonra Allah'ın razı olduğu yolda ortaya konulan her çaba, nimeti ikmal etmenin bir parçası sayılmıştır. Vahyin temel ilkelerine dayalı her tür düşünce ve akletme faaliyeti, her içtihat ve tecdit çabası, her ıslah ve inşa faaliyeti itmam edilen nimetin ikmali için atılmış birer adımdır.

Es-Selâm isminin en büyük tecellisi olan İslam, sadece Allah'ın razı olduğu din değil, aynı zamanda Allah katında tek makbul dindir (3:19). Bu dinin dayandığı beş ana sütunu sayan şu ayet, aynı zamanda sahte ve gösterişçi dindarlığa karşı insanı uyarır:

"Gerçek erdem yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz değildir. Fakat gerçek erdem kişinin Allah'a, ahiret gününe, meleklere, İlahi kelama, peygamberlere inanması, malı -ona sevgi duymasına rağmen- yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere ve özgürlüğü elinden alınanlara verilmesi, namazı istikametle kılması, zekâtı gönlünden gelerek vermesidir. Onlar söz verdikleri zaman sözlerinde dururlar, şiddetli zorluk ve darlıklara karşı göğüs gererler. İşte bunlardır sözlerine sadık kalanlar... Takvaya ermiş olanlar da bunlardır."

(Bakara 2:177)

4.2. İslam nedir?

İslam imanın dıştaki tezahürüdür. *Din*, imana değil İslam'a isnat edilir: "Allah katında din İslam'dır". Zira din "hayat tarzı" ile alakalıdır ve hayat tarzı imanın görünen yüzüdür.

İslam'ın değerleri, insanlığın değişmez değerleridir. İslam, tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olan insanlığın ortak doğrularına verilen addır. Bu yüzden tüm peygamberler İslam peygamberidir. İslam dinlerden bir din değil, tüm peygamberlerin tebliğ ettiği insanlıkla yaşıt hak dindir. İnsanlık tarihi boyunca tüm peygamberlere tabi olanlar, Kur'an tarafından "müslüman" olarak adlandırılır. Ve nihayet son peygamberin ümmeti de, insanlık tarihiyle yaşıt olan bu yürüyüşe kendi zamanlarından katılan mü'minlerden başkası değildir. Kur'an "O sizi müslümanlar olarak isimlendirdi" buyurur. Bu Allah'ın isimlendirmesidir.

İslam, Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin öteki adıdır. Allah'ın insandan beklediği teslimiyeti, kâinattaki şuursuz varlıklar zaten sergilemektedir. Onlar yaratılış amaçlarına boyun eğmişlerdir. Yaratılış amacına başkaldırabilme yeteneği insana verilmiştir. Zira insandan beklenen gönüllü ve iradeli itaattir. Esasen *teslimiyet*, itaatin gönüllü ve iradeli olanına verilen isimdir. İnsan kendisine emanet edilen iradeyi Allah'a teslimiyet yönünde kullanırsa, o zaman "müslüman" sayılacaktır.

İslam bir ideoloji değildir, fakat İslam'ın bir ideolojisi vardır. Zira İslam'ın bu dünyadaki hayata ilişkin bir projesi vardır.

Tüm zamanların değişmez değerlerini temsil eden İslam'ı vaz eden vahiyler, ilahi bir inşa projesidirler. İlahi bir inşa projesi olan vahyin maksadı, hayatı inşa edecek ustayı, yani insanı inşa etmektir. Allah insandan vahyin çırağı olmasını istemektedir ki, insan hayatın ustası olabilsin.

İslam, hakikati teslim alanların değil, hakikate teslim olanların yoludur. Zira teslimiyetin adı olan İslam, insanın başka şeylere değil hakikate teslim olmasını istemektedir. Hakikate teslim olan, "müslüman" adını almayı hak kazanır. Her müslüman bilir ki, İslam'ın iki kanadı vardır: Biri insan-Allah ilişkisinin ekseni olan *tevhîd*, diğeri insan-insan ilişkisinin ekseni olan *adalet*. Tevhîd veya hakikat, adaletin ruhudur. Adalet ise, tevhîd veya hakikatin bedenidir.

İnsan endişe edecekse, İslam için değil kendisi için endişe etmelidir. İslam'ın geleceği Allah'ın garantisindedir. İslam'ın beka meselesi yoktur, fakat müslümanların beka meselesi olabilir. İslam'ı İslam'ın sahibi korur. İslam'ı, İslam'ın sahibi olan Allah'tan daha fazla korumaya kalkanların İslam'a verdiği zararı, İslam'ın düşmanları İslam'a vermemişlerdir. Herkes bilmelidir ki, İslam'ın cazibesi Allah'ın dini oluşundan kaynaklanır, ona mensup olanların aidiyetinden değil.

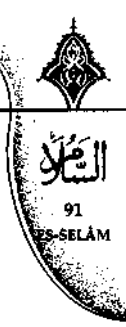
Müslüman olmak, canının istediğinin yerine Allah'ın istediğini koymaktır. Müslüman olmak, herkes "başkaları ne der" diye sorarken, "Allah ne der" diye sormaktır. Müslüman olmak, 'olma' halini 'görünme' halinin önüne koymaktır. İslam'a gelmek bir yere gelmek değil, 'kendine gelmek'tir.

Gayr-ı müslim ile kâfiri karıştırmamak lazımdır. Kâfir, kendisine açıkça ulaşan vahyin hakikatlerini açık ve net olarak inkâr eden kimsedir. Buna göre her gayr-ı müslim kâfir değildir, fakat her kâfir gayr-ı müslimdir.

Sözün özü: İman Allah'a güvenmek, İslam güvendiği Allah'ın kendisi için olan tüm hükümlerine samimi bir inkıyat ile teslim olmaktır.

4.3. İslam insanın her şeyidir

İslam, sadece insanın çağrıldığı yol değildir. İslam, Allah'ın

kâinatı yönettiği sistemin öteki adıdır. Zira kâinatta anlamsız ve amaçsız hiçbir şey yoktur. Her nesne, onun kanunlarına kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Bu yüzden güneş ve ağaçların tabiat yasalarına teslimiyeti, Kur'an'da "secde" olarak adlandırılmıştır.

İslam, hakikati teslim alanların değil hakikate teslim olanların yoludur. İslam'ın değerleri, insanlığın değişmez değerleridir. İslam tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olan insanlığın ortak doğrularına verilen addır. Bu yüzden İslam'a gelmek bir yere gitmek değil kendine gelmektir. İslam, insanlığın tüm ortak iyiliklerini *ma'rûf* başlığı altında, tüm ortak kötülüklerini de *munker* başlığı altında toplar. Bu da gösterir ki, *müslüman olmak* özünde dinlerden bir dine mensup olmak değil, "iyi insan" olmanın Allah'ça yapılmış bir tarifidir.

İslam, bir kâl değil haldir. Kitaplarda yazan bir teori değil, hayatı hayatın içinden indirilmiş bir hayat olan vahiyle inşa eden mümkün ve sürdürülebilir bir pratiktir. Bir vatana yapılabilecek en büyük ikram, ona İslam'ı armağan etmektir.

İslam, tüm peygamberlerin tebliğ ettiği insanlıkla yaşıt hak dindir. İslam bu yönüyle ilahiyatın veya dinler tarihinin konusu değil, insanlığın müşterek doğrusudur.

İslam kelimenin tam ve tüm anlamlarıyla "barış"tır; müslüman ise bu barışı içinde yaşayan, dışında yaşatan barış gönüllüsüdür. Müslümanların yetersiz temsillerinden kaynaklanan aksi tarihi tecrübeler varsa, bunun faturasını İslam'a çıkarmak art niyetliliktir.

İslam siyaseti ibadet ibadeti siyaset olan bir dindir. Siyaset güç, iktidar ve servetin dağıtıldığı alandır. Ahlakın en çok gerekli olduğu yer, güç, iktidar ve servetin paylaştırıldığı yerdir. Zira en çok istismarlar orada olur. En çok suiistimaller orada yapılır. Bu yüzden en çok ahlak oraya lazımdır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed kendi misyonunu "Ahlakı tamamlamak" olarak nitelendirmiştir. Şu halde, İslam'ın görevi, insanlığın ahlaki standartlarını yükseltmektir.

İslam'ın iki kanadı vardır: Biri insan-Allah ilişkisinin ekseni olan *tevhîd*, diğeri insan-insan ilişkisinin ekseni olan *adalet*.

Bizler İslam'ın hayranı, en fazla kurbanıyız, fakat İslam'ın

insanı değiliz; zira İslam kendi insanını kendi yetiştirir. İslam'ın cazibesi Allah'ın dini oluşundan kaynaklanır, ona mensup olanların nitelik ve niceliğinden değil.

Sözün özü: İslam insanın her şeyidir.

4.4. "Rahîm olan Rabden tarifsiz bir selam vardır"

Bir peygamber ile aynı çağda yaşasaydık. Zamanın peygamberi bize gelse ve gözleri parlayarak deseydi ki:

- Allah'ın sana selamı var!

O anda ne hissederdik?

Dünya, yıldızlar, saman yolu, hatta kâinat o anda donmaz mıydı?

Nutkumuz tutulmaz mıydı?

Sevinçten başımız dönmez miydi?

Kalbimiz bir kuş gibi çırpınmaz mıydı?

Sevinç gözyaşları göz pınarlarımızdan süzülmez miydi?

Kendimizi gayr-ı ihtiyari şükür secdesinde bulup, kıyamete kadar secdede donmak istemez miydik?

İşte, es-Selâm olan alemlerin Rabbinin, ahirette böyle bir tecellisi olacak. Bunu ilahi kelam haber veriyor. Belki de Yasin suresini diğer surelerden ayıran gerçek fark bu ayet:

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

"Elbet cennet ehli O Gün, keyif veren bir meşguliyet içinde olacak; onlar ve eşleri (bu huzurun) gölgesi altında mükemmel yataklar üzerinde uzanacaklar; orada her tür refaha sahip olacaklar ve arzuladıkları her şey onlara sunulacak: rahmeti sonsuz Rabbin sözüyle gelen tarifsiz bir mutluluktur bu."

(Yasin 36:55-58)

5. SELÂM OLAN ALLAH'A DUA

Allahumme,
ente's-selâmu ve minke's-selâm;
tebârakte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm!

"Allah'ım!
Sensin es-Selâm isminin sahibi.
Selamet, huzur ve barış da Senden;
Sen ey celâl ve ikram sahibi!
Ne mubarek bir bereket kaynağısın Sen!"

Ya Selâm, Ya Allah!
Huzurun ve mutluluğun kaynağı Sensin;
bize, o kaynaktan kana kana içir!
Selâm yurdunun sahibi Sensin;
bizi o bilinçle yaşat, o bilinçle göçür!

Ya Selâm, Ya Allah!
İslam insanlığın değişmez değerlerinin adıdır;
Bizi İslam'ın yüz karası değil, yüz akı eyle!
İslam es-Selâm isminin en büyük tecellisidir;
Bizi yoluna bilinçle teslim olanlardan eyle!

Âmin!

اَلْمُؤْمِنُ

92

EL-MU'MİN

İmanın kaynağı
Mutlak güven veren
Zatına sonsuzca güvenilen
İman esaslarını belirleyen tek merci

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Mu'min, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde, Allah'a isnatla, doğrudan, belirli ve müstakil formda gelir. İmanın kaynağı, mutlak güven veren, zatına sonsuzca güvenilen eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

E-m-n, hıyanetin zıddı olan emanete delalet eder. *Emn*, iki farklı anlama gelir. İlki, insanın kendini güvenlik içerisinde hissetmesidir (2:125). İkincisi, gelen bilgiyi kalbin doğrulaması ve onaylamasıdır. Özetle *emn*, hem "güvenmek", hem de "inanmak" anlamına gelir. Bu iki anlam birbirinden bağımsız değildir. İkincisi ilkinin devamıdır. Zira insan güvendiğine inanır.

Emine fiili tümleçli bir cümlede "emin olmak, güvende olmak" anlamına gelir (7:97). *Âmene*, "güvenli ve emin kılmak" anlamına gelir. Mef'ul ile birlikte "iman etmek, inanmak" anlamına gelir.

Îmân, "tasdik ve kabul etmek, onaylamak" demektir. İmanın biri ahlaki, diğeri akidevi olmak üzere iki tanımı vardır. Ahlaki tanımı "güven", akidevi tanımı "inanmak"tır. Güven iman ahlakının bir gereği, inanmak ise doğrudan imanın gereğidir.

Mu'min, güvenen kimse veya inanan kimsedir. *Mu'min*, "imanı olan" demektir. Îmân, hem "emin olma" halini, hem de "emin kılma halini" ifade eder. Emin olma hali iki yönlüdür: hem kendinden emin olma halini, hem de karşısındakinden emin olma halini içerir.

El-Mü'min, Allah'ın Kur'an'da yer alan esma-i hüsnasındandır. Doğrudan ve tevile yer olmaksızın Allah'ı niteler. Allah el-Mü'min'dir. Zira Allah zatı itibarıyla imanın kaynağıdır. Her sahih imanda, O'nun el-Mü'min isminden bir tecelli vardır.

El-Mü'min ismine kadim otoriteler farklı anlamlar vermişlerdir:

İbn Abbas: Kullarına zulmetmeme güvencesi veren.
Katade: Sözünün doğru olduğunu isbat eden.
İbn Zeyd: Mü'min kullarının güvenlerini boşa çıkarmayan.
Mücahid: Zatının tek ve eşsiz olduğunu tasdik eden.
Sa'leb: İman eden kullarının imanını tasdik eden.

Hattabi: Zatını tasdik edip doğrulayan.

Bakıllani: Allah'ın imanı, kendi zatını tasdik etmesidir.

Allah'ın el-Mu'min ismine bu kadar farklı anlamın verilmesinin iki sebebi vardır: İlki, bu sıfatın Kur'an'da bir yerde mutlak olarak gelmiş olması. İkincisi, alimlerimizin bakış açılarının farklılığı.

Bu anlamların hepsini biz dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Kendi zatına güvenen ve iman eden.
2. Kullarından zatına güven ve iman bekleyen.
3. Her imanın eşsiz benzersiz kaynağı olan.
4. İman esaslarını belirleyen tek merci olan.

Bu maddelerin her birini aşağıda ele alacağız.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah'ın el-Mü'min oluşunun dört anlamı

Öncelikle şu muazzam ayrıcalığın farkına varmak şarttır: Alemlerin Rabbi olan Allah kullarına verdiği mü'min ismini, mutlak olarak zatına da vermektedir. Bu şereflerin en yücesi, payelerin en üstünü, onurların en büyüğüdür. İman eden her mü'min, kendisine verilen bu değerin kadrini ve kıymetini bilmek zorundadır. İnkârcı, el-Mü'min olan Allah'ın verdiği şeref ve onuru reddeden insandır.

Allah'ın el-Mü'min oluşu, şu dört anlamı birden içerir:

1. *Kendi zatına güvenen ve iman eden*: İman, imandır. Sırat-ı müstakim üzere olan Rabbimiz, kendi zatına güvenmekte ve iman etmektedir. Bu derin ve yüce hakikati, şu ayet çok güzel ifade eder: "Allah şahittir ki, O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan zattır" (3:18). Bizi birliğine şahit olmaya davet eden Rabbimiz, kendi birliğine bizzat şahadet etmektedir. Aynısı iman için de geçerlidir. Bizi zatına iman etmeye ve güvenmeye davet eden rabbimiz, önce kendi zatına iman etmiş ve güvenmiştir.

2. *Kullarından zatına güven ve iman bekleyen*: Allah'ın el-Mü'min olması, kullarından zatına güvenmelerini ve iman etmelerini istemesidir. O kendi zatına güvenmiş ve inanmıştır.

Bunun anlamı şudur: O'nun, başkalarının iman etmesine ve güvenmesine ihtiyacı yoktur. Zira O kendi kendine yeten bir el-Ğanî'dir. Fakat şefkat ve merhametinden dolayı, kullarını da kendisine güvenip inanmaya davet etmiştir. Kullarını davet ettiği iman kullarının lehinedir. Kullarının güveni ve imanı üzerinden onları yaratılış amaçları istikametinde terbiye edecektir.

3. *Her imanın eşsiz benzersiz kaynağı olan*: Allah'ın el-Mü'min olması, her imanın kaynağının O olduğu anlamına gelir. el-Mü'min isminin yaratılmışlara yansıması, imanlar üzerindendir. Her iman sahibi insan, Allah'ın el-Mü'min isminden bir hisse almıştır. İman ya da küfrü seçmek insanın iradesine bırakılmıştır. Fakat imanı seçen insan, eğer karşısında seçebileceği bir iman bulmuşsa, o imanın tabir caizse 'patent hakkı' el-Mü'min olan Allah'a aittir. İnsanın Rabbini "ben sana iman ettim" diye minnet altına almaya kalkması, borçlu olduğu zatı alacaklı çıkarmak kadar abestir. İnsan bu yüzden hem imanı tercih etmeli, hem de önünde imanı tercih etmek gibi bir şık bulunduğundan dolayı Allah'a şükretmelidir. Bu şükür, imanın şükrüdür. Şükrü eda edilen imanın ödülü artırılmaktır.

4. *İman esaslarını belirleyen tek merci*: Allah'ın el-Mü'min olması, neyin iman olup olmadığının tek belirleyici mercii olması anlamına gelir. Neyin iman olduğunu sadece O belirler. Her akide iman değildir. Ama her insanın bir akidesi vardır. Bu, imandan en uzak kimseler için de geçerlidir. Müşrikler mü'min değillerdi, ama içinde inanç barındıran bir akideleri vardı. Birçok şeye inanıyorlardı. Fakat bu inançları onları mü'min yapmadı. Aksine imana düşman yaptı. Onların inançları Allah'ın tarif ettiği iman mihengine vurulunca, onlar mü'min değil kâfir çıktılar. İşte bu yüzden Allah'ın el-Mü'min olması, imanı belirleyen tek merci olması demektir. Bir şeyin adını "iman" koyunca o şey iman olmaz. Onun iman olması için el-Mü'min olan Allah'ın o şeye iman demesi şarttır. Allah iman maddelerini belirleme yetkisini peygamberlerine dahi bırakmamış, onları da imana davet etmiştir. Bunun için Kur'an *"âmene'r-rasulu bimâ unzile ileyhi min rabbihi ve'l-mu'minûn*: ***Rabbinden kendisine indirilene Elçi de iman etti, mü'minler de"*** (2:285) buyurmuştur.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Mü'min ismi

E-m-n maddesi Kur'an'da yüzlerce yerde kullanılır. Her türlü formuyla, hem isim hem fiil olarak gelir.

Mu'min ismi Kur'an'da 22 yerde geçer. Biri hariç hepsi de belirsiz formda *mu'minun-mu'minen* olarak gelir. O tek istisna, Allah'a isnatla gelen *el-Mu'min* ismidir.

El-Mü'min isminin geldiği tek yer, Kur'an'da esma-i hüsnanın yan yana en çok geçtiği pasajın içinde yer alan Haşr 23'tür.

Birlikte geldiği diğer isimler gibi el-Mü'min ismi de Medenidir. Bunun nüktesi şudur: Ey Medine İslam cemaati! Allah size güvendi, tüm ilahi vahiylerin özünü taşıyan Kur'an'ı size emanet etti. Siz de ona güvendiniz ve iman ettiniz. O bu güveninizi Medine ile ödüllendirdi. Şimdi güven tazeleme sırası sizde: Eğer iktidar, servet ve güce kavuşunca çözülürseniz, O'nun size olan güvenini suiistimal etmiş olursunuz.

El-Mü'min isminin belirli ve bağımsız olarak gelmesi, bu ismin mutlaklığına delalet eder. Allah, mutlak ve sonsuz güvene layık olan tek zattır. O'nun dışında hiç kimse mutlak ve sonsuz güvene layık olamaz. Aynı zamanda sadece O mutlak ve sonsuz güvence verebilir. O'nun dışındaki hiçbir güç ve merci, hiç kimseye mutlak ve sonsuz güvence veremez. Bu yüzden imanın mutlak kaynağı O'dur, O'nun dışında iman edilecek her hususu sadece O belirler. İman edilecekler listesini O'nun dışında birilerinin belirlemeye kalkması, el-Mü'min isminden rol çalmaktır.

El-Mü'min ismi ef'al-i hüsnada karşılığı olan isimlerden biridir. "Onları korkudan emin kıldı" anlamına gelen ayetteki *âmene* fiilinin öznesi Allah'tır (106:4). Bu da el-Mü'min isminin hem zata bakan, hem de fiile bakan mubarek bir isim olduğunu gösterir.

3.2. Neyin iman olduğunu sadece O belirler

Yüce Allah el-Mü'min'dir. Bu Kur'an'la sabit bir hakikattir. İşte şu ayet bu hakikati dile getirir: ..

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: O el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir'dir. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:23)*

O'nun el-Mü'min oluşunun anlamlarından biri, belki birincisi, neyin iman olduğunu belirleme yetkisinin tamamen O'na ait oluşudur.

İman nedir, inkâr ne?

İmanı inkârdan ayıran değişmez hatları kim koyar?

İmanın esaslarını, şartlarını, umdelerini kim belirler?

İnsan neye inanırsa, o "iman" adını almaya layıktır?

İnsanların imanları hakkındaki nihai karar yetkisi kime aittir?

Bu ve buna benzer tüm soruların tek cevabı vardır:

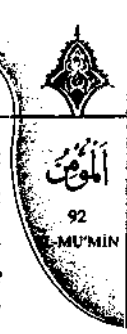
- El-Mü'min olan Allah.

El-Mü'min ismine iman eden bir mü'mine düşen, yukarıdaki soruların cevabını verme yetkisinin Allah'a mahsus olduğunu tasdik etmektir. el-Mü'min ismine iman etmenin gereği de budur.

Allah'ın el-Mü'min olduğuna iman eden, O'nun iman dediğine iman der. İman edilecekler listesine O ne yazdıysa, onlara iman eder. O listede yazılanları ne eksiltir ne fazlalaştırır. Kıymete kanaat etmek budur. Mü'min Allah'a iman hususunda da güvenen insandır. O'nun koyduğu kıymete kanaat eder.

Allah'ın el-Mü'min olduğuna iman eden, O'nun kitabında koymadığı "iman şartları" koyma cüretinde asla bulunamaz. İman umdelerinde şu veya bu gerekçeyle artırma ve eksiltme yapamaz. Zanni bir takım rivayetlerden yola çıkarak, kati olan iman alanını spekülatif bilgi alanı haline getiremez. Bir mü'min, Kur'an epistemolojisinin *şahadet* ve *gayb* gibi iki sütuna yaslandığına iman etmiştir. *Şahadet* idrak edilebilen hakikatler, *gayb* ise insanın idrakten aciz olduğu gaybi hakikatlerdir. Birincisi ilmin konusudur, ikincisi imanın konusudur. Bu ikisinin dışında kalan her şey zan ifade eder.

Kur'an'a göre, zannın hiçbir türü hakikatin yerine geçemez: *İnne'z-zanne lâ-yuğnî mine'l-hakki şey'en*: ***"Kesinlikle zannın hiçbir türü, insanı hakikatten müstağni kılmaz"*** (53:28). İlahi kelam, zannın çoğundan kaçmamızı emreder: *Yâ eyyuhellezine âmenû! İçtenibû kesîran mine'z-zann*: ***"Ey bütün iman edenler! Zannın birçoğundan şiddetle kaçının!"*** (49:12) Ve zannın bir kısmının açıkça günah olduğunu söyler (49:12). Kur'an zanna karşı mü'minleri böylesine şiddetli uyarırken, zanni bilgiye dayalı olan rivayet edebiyatını getirip de dinin merkezine koymak, bununla da yetinmeyip hepsi de zan ifade eden rivayet külliyatını "vahiy" ilan etmek, şahadet ve gayb esaslarına dayanan dine, bu dinde olmayan üçüncü bir esas ilave etmek demektir.

Dinin şahadet ve gayb ayağı Allah'ın takdir ettiği iki ayaktır. Din kendine ait olan bu ayaklarla ayakta durur. Fakat sahibinin iki ayaklı kıldığı dine, sonradan ve protez olan üçüncü bir ayak ilavesi, dinin bünyesine dönük esaslı bir operasyondur. Bu takma ayağın dinin bünyesine ait olduğunu Müslümanlara kabul ettirmek için, rivayet kültürü rivayet ideolojisi tarafından vahyin önüne geçirilmiştir. Allah'ın dininin elbisesi yeniden kesilip biçilmiştir. En beteri de, bu takma ayağı temsil eden zan din olunca, spekülatif bilgi de kendisine dinin bünyesinde alan açmıştır. Spekülatif bilgi alanı, sahte metafizik üretilmesine zemin hazırlamıştır. Ve sonuçta Allah'ın "indirilen dinine" karşı, kocaman bir "uydurulan din" icat edilmiştir. Tıpkı Kur'an şairi Mehmet Akif'in buyurduğu gibi:

Yıkıp şeriatı bambaşka bir bina kurduk
Nebiye atf ile binlerce herze uydurduk

Sonuç mu? Sonuç çok acı ve bedeli de çok pahalı olmuştur: Şehadet ve gayba dayalı Kur'an epistemolojisinin yerini, zanna dayalı rivayet kültürü almıştır. İlim ve imanın yerini de spekülatif bilgi ve itikat almıştır. Böylece makul mahsusa, ilmiyyat hissiyata dönmüştür. Kur'an gibi ilahi bir kelama iman etmiş bir mü'mine "İtikatta mezhebin ne?" gibi akıllara ziyan bir soru sorulabilmiştir. Müslümanın itikatta mezhebi mi olur behey şaşkın? Adı üstünde, Müslüman Allah'a teslim olan adamdır. Allah'a teslim olanın itikadını Allah belirler. Zira o el-Mü'min'dir.

3.3. İmanı yargılamak el-Mü'min'in hakkıdır

El-Mü'min ismine iman eden her hangi bir mü'minin tekfirci olması mümkün değildir. Zira tekfir, insanların imanı hakkında yargıda bulunmaktır.

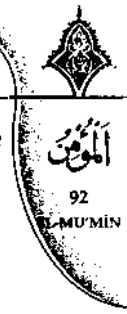
Hiçbir mü'min kendisini mü'min ve de Müslüman olarak niteleyen bir başka mü'minin imanına dair yargıda bulunma hakkına sahip değildir. Bunu yapan, Tanrılık taslıyor demektir. Zira ben mü'minim diyenin imanı hakkında hüküm vermek Allah'ın tekelindedir. İslam dininde, Allah dışında, imanları kabul veya reddedecek bir merci ve kurum yoktur. O merci, el-Mü'min olan Allah'tır. Hz. Nebi mü'min olduğunu söyleyen hiç kimsenin imanını yargılamaya kalkmadığı gibi, böyle yapan çok sevdiği Üsame b. Zeyd'i "Kalbini yarıp da baktın mı?" diye şiddetle azarlamıştır.

İmam Gazzali, *el-İktisad fi'l-İ'tikad* (İtikatta Denge) adlı eserinde "Tekfirin kaynağı akıl değil nakildir"der. Gazzali kendi koyduğu bu ilkeye, Farabi ve İbn Sina'yı üç meselede tekfir edip küfürle suçlarken kendisi uymamıştır. Fakat doğruyu söyleyenin yanlışı, söylediği doğruya halel getirmez. Bu tesbit doğrudur.

Tekfirin kaynağı akıl değil nakildir, demek ne demek?

Mümin ve Müslim olduğu bilinen biri bana göre, sana göre, ona göre kâfir olmaz, demektir. Çünkü İslam inanç sisteminde imanın sınırlarını kullar değil el-Mü'min olan Allah belirler. O'nun belirlediği kurallar da ilahi vahiyde kayıtlıdır. Kimse kayıtlı olan bu akideye dışarıdan yeni unsurlar ekleyemez, akidenin esaslarından birini de çıkaramaz. Bunu İslam'da yapacak ne Papa, ne Kilise, ne Konsil, ne de Sinod vardır. Bunu yapmaya kalkanlar kendilerini bunlardan biri yerine koymuş, İslam'ın Pavlus'u olmaya soyunmuş olurlar.

Sadece "küfrüne hükmetme" anlamına gelen *tekfir*'in kaynağı nakil değildir. Aynı zamanda "imanına hükmetme" anlamına gelen *te'min*'in kaynağı da nakildir. Bunu şöyle bir cümleyle açıklarsak daha iyi anlaşılır: Sizin kendiniz için ne dediğinizden çok, Allah'ın sizin için ne dediği önemlidir. Yani Müslüman olmanın şartlarını siz değil Allah belirler. Zira el-

Mü'min olan Allah'tır. İman hakkında son sözü söylemek de O'na düşer.

4. MU'MİN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. İman: el-Mü'min isminin en büyük tecellisi

Her ismin tecellileri olduğu gibi, el-Mü'min isminin de tecellileri vardır. O tecellilerin en başında iman gelir.

İman, "kalbin bir şeye yönelmesidir". Lügatlerde ittifakla "tasdik" olarak karşılanmıştır. Kur'an'da lügat manasıyla da kullanılmıştır: Hz. Yakub'un kıskanç oğulları, Yusuf'u kaybettikten sonra babalarının tereddüdünü gidermeye çalışırken düzdükleri hikâyenin ardından; "*ve ma ente bi mu'minin lena*" (yine de sen bize inanmayacaksın) derler (12:17).

Dilciler, *âmene* (iman etti) fiili *bâ* ile geçişli yapıldığı zaman (*kullun âmene billahi* gibi) bu "tasdik" manasına gelir, *bâ* ile geçişli yapılmayınca bu farz ve vaciplerin edası manasına gelir, derler. Mutezile bu görüşü kabul ettiği için "amel imandandır" demiştir.

Bu tahlilden yola çıkarak dil felsefesi yapacak olursak: *Kullun âmene billahi*'deki gibi *bâ* ile geçişli yaptığımız zaman, iman öznenin üzerinde kalmayıp nesneye geçiyor demektir. Yani iman bir mef'ul istemektedir. Bu durumda "iman ettim" lafı iman sayılmamaktadır. "Neye iman ettin?" suali mukadderdir. Siz buna cevap verdikten ve imanınızın nesnesini söyledikten sonra da iş bitmemektedir. Bu takdirde, sizin tasdik ettiğinizin sizin tasdikinize sadık olup olmadığı, yani imanınızın doğru iman olup olmadığı gündeme gelmektedir. Sonuç: İman'ın *bâ* ile buluşması, yalnız inanmaya değil, inanmanın öznesiyle nesnesi arasındaki sadakate de delalet eder.

Istılahta iman şöyle tarif edilmiştir: "Kalp ile tasdik, dil ile ikrar, uzuvlarla amel etmek" (*et-tasdik bi'l-cenan, ve'ikrar bi'l-lisan, ve'l-'amel bi'l-erkân*). Amel'in imandan olup olmadığı konusunda otoriteler çok farklı taraflara düşmüşlerdir. Bu konudaki mezhep ve fırka görüşlerinin sonu gelmez. Fakat Kur'an amelin imandan koparılamayacağını Bakara 143 üzerinden

cevaplamıştır: "Allah sizin imanlarınızı zayi edecek değildir". Nüzul sebebi kıblenin tahvilinden önce kılınan namazların hükmünün sorulmasıdır. Yani Kur'an, namaz gibi bir ameli 'iman' kapsamında değerlendirmiştir.

Sual: İmanın yeri neresidir?

Cevap: Kur'an'a göre imanın yeri kalptir: ***"Ve fakat O size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi"*** (49:7).

4.2. İmanın mahiyeti üzerine

İman bir ağaca benzetilmiştir:
Kökü marifet.
Gövdesi tasdik.
Dalları ikrar.
Meyvesi amel.[1]

İman ağacının kökü olan marifet akleden kalbin hakikate dair bilgisidir. İman bu bilgiden neş'et eder, fakat bu bilgiden ibaret değildir. Zaten imana dönüşen bilgi de artık 'ilim' değil 'îkân'dır.

Hıristiyan ilahiyatı "İman doğrulanamaz" der. Buna göre doğrulanamayan yanlışlanamaz da. İşin içine teslis (üçleme) girince, imanı böyle tanımlamaktan başka çıkar yol yoktur. Fakat İslam imanı doğrulanabilir ve yanlışlanabilir. İslam imanının vurulacağı mihenk taşı Kur'an'dır. Kur'an İslam imanını tarif eder, sınırlarını çizer. Bu tarif sadece inanılacak şeyleri içeren bir tarif değil, aynı zamanda, inanılmaması gereken şeyleri de dışlayan bir tariftir. Bunun eskilerin dilindeki karşılığı "efrâdını câmi, ağyârını mâni" sözüdür. Tam şu ayette olduğu gibi:

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوٓا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

[1] Bu dört unsurun ayrıntılı bir açılımı için bkz: *İman*, M.İslâmoğlu, Düşün, İst. 1993.

"Siz ey iman edenler! Allah'a, O'nun Elçisi'ne, O'nun Peygamberi'ne peyderpey indirdiği ilahi kelama ve daha önce indirdiği mesaja katıksız iman edin! Zira kim Allah'ı, meleklerini, vahiylerini, peygamberlerini ve Ahiret Günü'nü inkâr ederse, işte o derin bir sapıklığı boylamış olur." (Nisa 136)

Kur'an Nisa 136 ve Bakara 177 gibi ayetlerde, iman esasları konusunda 5 başlık açmış ve açtığı bu başlıkları saymıştır:

1. Allah'a iman.
2. Meleklere iman.
3. Rasullere iman.
4. Kitaplara iman.
5. Ahiret gününe iman.

İslam imanı, Hıristiyan imanının aksine doğrulanabilir. Zira bu iman delile dayanan bir imandır: "Helak olan bir delilden yola çıkarak helak olsun, yaşayan da bir delile dayanarak yaşasın" (8:42). Bu ayet, imanın 'akıldışı' (irrasyonel) bir faaliyet değil, 'akıllı' (rasyonel) bir faaliyet olduğunu gösterir. Fakat bu imanın mü'mine kazandırdığı 'akıl', arza değil arşa bakan bir akıldır. Bu tür bir iman, 'akılcılığı' (rasyonalizm) dışlayan bir 'akıllılık' kazandırır. İşbu yüzden Kur'an "insanların çoğu" kalıbıyla birbiriyle bağlantılı üç özellik zikreder: "İnsanların çoğu akletmezler", "insanların çoğu şükretmezler" ve "insanların çoğu iman etmezler".

Kur'an'ın "kâfirler" diye hitap ettiği inanç gurupları arasında, hiçbir şeye inanmayan herhangi bir gurup bulunmamaktadır. Fıtrat gereği, insanlık tarihinde hiçbir şeye inanmayan bir gurup veya kişinin olabilme ihtimali de yoktur. İslam'da imana çağırmanın esası 'inanç sahibi olmaya' çağırmak değil, Allah'ın 'iman edilmesini emrettiği' şeylere imana çağırmaktır.

İmanın özünü "gaybi hakikatler" oluşturur. Bu da imanın asla bilgiye, malumata, delile, rasyonelliği indirgenemeyecek deruni bir hakikat olduğunu gösterir.

Kur'an'ın iman hakkında açtığı beş başlığın beşi de tamamen veya kısmen gayba iman ile alakalıdır. Allah'a, meleklere ve ahirete iman tamamen gayba imandır. Peygamberlere ve kitaplara imanın esası da gayba imandır. Zira bir mü'minin Hz.

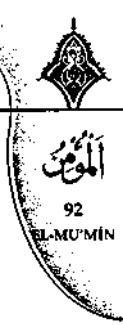
Peygamber'e iman etmesi, onun "tarihsel kişiliği" ile alakalı değil, Allah'ın onu peygamber olarak seçip ona vahiy göndermesiyle alakalıdır. Bu ise deneysel bilginin konusu değildir. Aynı şey Kur'an'a iman için de geçerlidir. Kur'an'a iman etmekten maksat, Mushaf'a iman değildir. Zira Mushaf seluloz, deri ve mürekkeb gibi maddi unsurlardan mamul bir nesnedir. Kur'an'a iman, onun kaynağının Allah olduğuna imandır.

4.3. İmanın değeri

Fıtrat açısından değeri: Fıtrat iman üzerine kodlanmıştır. Âlemde her şey hareket halindedir. Alemdeki hareket kaos değil kozmosa dayanır ve düzenlidir. Eşya düzenli hareketini "cazibe ve dafia" (çekim ve merkezkaç kuvvetleri) üzerine bina etmiştir. Bu atom için de güneş için de geçerlidir. İnsanı insan eden kuvvetler olan akıl ve irade de hareket halindedir. Bu güçlerin hareketinin kaos/anarşi değil kozmos/düzen sahibi olması için tıpkı yerküre gibi "cazibe ve dafia" kuvvetleri lazımdır. Cazibe inanılacaklara "iman", dafia inanılmayacakları "inkâr"dır. *Lailahe illallah* kelime-i tevhîdi bunu ifade eder. İslam, aklın ve iradenin bulunması gereken yörüngeye teslim olmasıdır. İmandan boşlanmış akıl ve iradenin hareketi, yörüngesinden fırlayan bir gezegen gibi kaos üretir.

Ahlak açısından değeri: Ahlak'ın temeli fıtrat, referansı Allah olmak zorundadır. Referansı Allah olan bir ahlaki davranış, ancak imandan neşet eder. Garantisi imandır. Tebuk'ten geri kalan üç tövbekârdan biri olan Ka'b b. Malik örneğinde olduğu gibi: "Vallahi, seni benden razı edecek bir yalan söylemek isteseydim söylerdim. Bu takdirde Allah'ın gazabını celbederdim. Ama gerçeği de söylersem bana kızarsınız. Ben yine de doğruyu söyleyecek affı Allah'tan bekleyeceğim." (Buhari ve Müslim).

Takva açısından değeri: İman ile taçlanmış bir takva, sağlam bir şirkete sigorta ettirilmiş görkemli bir saraya benzer. Bir bina, temel ne kadar sağlam, malzeme ne kadar kaliteli olursa olsun, bir gün bir zarara uğrayabilir. Ahlak eğer iman ile sigortalanmışsa, ahlakın başına bir kaza geldiğinde yerine yenisini o "iman" yapar. Rasulullah'ın sefer hazırlığını Mekkelilere haber veren Hatıb b. Ebi Beltea olayı buna örnektir. Hz. Ömer sırf eyle-

mine bakarak münafıklığına hükmederken, Allah Rasulü onun hakkındaki hükmünü imanına bakarak veriyordu. Hatıb'ın tahrip olan takvasını imanı tamir etti. Bunun bir başka örneği de, Hz. Peygamber'e iki gözü iki çeşme "Ben münafık oldum" şikâyetiyle gelen Hanzala b. Rebi'dir. Allah Rasulü onu münafık olmadığına ikna etti. Bunu yaparken gösterdiği delil Hanzala'nın imanıydı. Ammar b. Yasir, ağır işkence altında müşriklerin söylemesini istedikleri şeyi inanmadan da olsa söylemek zorunda kalmıştı. Sevgili Nebi, aynı durumda kalırsa imanına tutunarak aynı şeyi yapabilme iznini verdi: "Eğer dönmeye zorlarlarsa, dön! (*in 'âdû fe'ud*)".

İlim açısından değeri: Bilgi haşyet, iman ise güvendir. Bilginin verdiği haşyeti imanın verdiği güven dengelemezse, insan dayanamaz, çöker. İmanın verdiği özgüven, bilginin verdiği haşyetle dengelenmezse, iman kendisine yönelik bilgi ve mantığa dayalı bir saldırıda ayakta kalamaz, çöker.

4.4. İman ve inkâr nedir

İman en büyük imkândır. Kişinin imanı tükenmedikçe imkânı tükenmez. İnsanı şu zorlu hayat yolculuğunda yaratılış amacına doğru yol aldıran iman yakıtıdır.

İman bir önbilgidir. Kişi bilmediğini reddedebilir. Bu yüzden, kişi bilmediğinin düşmanıdır. Ama kişi bilmediğine inanamaz. İnkâr bir olumsuzlama ve ret, iman bir olumlama ve kabuldür. Bilmemek, tanımamak ve tanımak istememek de bir inkâr türüdür. Fakat iman bilmeyi, tanımayı gerektirir. İman ağacının kökü bilmeyi de içeren "marifet"tir. Bilmek ve tanımak, iradi ve bilinçli bir yöneliştir. Zaten irade ve bilincin olmadığı yerde, iman da yoktur. İman, özgür iradeye dayalı bir seçimdir. Bundan dolayıdır ki, zor yoluyla iman, iman değildir. Çünkü iman ağacının gövdesi kâlp ile tasdiktir. Kâlp ile tasdik olmadan dil ile ikrar, mümin değil münafık üretir. Münafık gizli kâfirdir ve Kur'an'a göre kâfirden de daha aşağıdadır.

İman sevgiye benzer, inkâr ise nefrete. Sevgi pozitif bir şeydir, nefret negatif. Sevgi insanı artırır, nefretse insana hiçbir şey katmaz. Tıpkı bunun gibi, iman özü itibarıyla pozitif inkâr

negatiftir. İman, tıpkı sevgi gibi insanı zenginleştirir, inkâr ise nefret gibi insanı yoksullaştırır. İman artmak, inkâr eksilmektir. İman değer katar, inkârsa değer yıkar.

İman hatırlamak, küfür unutmaktır. Hatırlamak geri kazanmaktır, unutmaksa kaybetmek ve azalmaktır. İman eden, fıtrat cıvatasının dişlisine uygun bir somun geçirmiştir. Altyapıyla üstyapı arasındaki bu uyum ve kenetlenme hali, insandaki kişilik yırtılmasını ve iç kopmaları önler. İman varoluşsal emaneti hatırlamaktır, inkârsa unutmaktır.

İman bir bağlanış, inkârsa bir kopuştur. Bağlanmak kişiyi "emin" kılar. Bu yüzden iman varoluşsal güvenliğin garantisidir.

İman sebattır. Sahibinin kendi yerinde iskânını sağlar. Yerinde iskân eden, sükûnet bulur. İnkâr ise, savruluştur. İnkâr eden yol almaz, dolaşır. Kopuş, sahibini güvenlikten mahrum eder. Sahte bir özgürlük hissi uyandırsa da, bunun gerçek bir özgürlük olmadığı çok geçmeden anlaşılır. Çünkü inkâr, "özü gürleştirmez", aksine özü çürütür ve kurutur. Özü gürleştirmeyen şeyin verdiği özgürlük hissi, uyuşturucunun verdiği mutluluk hissi kadar sahte, geçici ve zararlıdır.

İman haddi bilmek, küfür haddi aşmaktır. İman, bir kendinde olma halidir. Kendinde olmayan, kendini kaybeder. Kendini kaybeden, haddini bilmez. Haddini bilen kendini bilir, kendini bilen Rabbini bilir. İman kendini bulmaktır, inkâr kendini kaybetmektir.

İman şükürdür, inkâr nankörlük. Teşekkür ekmeğin değil, ekmeği verenin hakkıdır. Sahipsiz nimet olmaz. Bir şey nimetse, mutlaka sahibi vardır. Nimeti fark eden, nimetin sahibini arar. Nimetin sahibini bulan, O'na teşekkür eder. Nimeti fark etmemek, nankörlüktür.

İman vefadır, inkâr vefasızlık. Allah'a vefa göstermeyen, hiç kimseye vefa göstermez. En büyük vefakârlık, En Büyük Olana vefakârlıktır.

İman yüzünü dönmektir, küfür sırt çevirmek. Nura yüzünü dönen, gözünü aydın eder. Nura sırtını çeviren, hayatı kendisine zindan eder.

İman, kaynağa yönelmektir. Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah'a iman, nurun kaynağına yönelmektir. İnkâr ise bir yere yönelmek değil, bir yönelişi reddetmektir. Yüzünü nura dönenin yüzü ak, alnı açık, gözü aydın, nurdan çevirenin yüzü kara, gözü kapalı, gönlü kara olur.

İman ilgidir, küfür kayıtsızlık. İman eden, var oluş anlam ve amacına ilgi duymuş, inkâr eden var oluş anlam ve amacına kayıtsız kalmış olur. İman edenin sahip çıkacağı bir değer vardır. Bunun için hassas ve müteyakkızdır. İnkâr, negatif tabiatı gereği sahibi için bir değer değildir. Dolayısıyla korunması ve titizlenilmesi de gerekmez. Bu ise kayıtsızlığı getirir.

İman, bilinci bilinç üstüne bağlar. İnkâr ise bu bağı koparır ve bilinci bilinçaltına mahkûm eder. Allah'a iman, bilinci aşan bir hakikate imandır. Hiçbir bilinç ve idrak Allah'ı kuşatamaz, fakat Allah her bilinç ve idraki kuşatır. İman etmek, bilincin kanatlanmasıdır. Ona ufuklar açar. İnanan bir bilinç, maddi âlemin katı ve kesif dünyasından manevi âlemin şeffaf ve latif dünyasına kanat çırpar. İman, soyuta olan ilgiyi artırır ve bu da insandaki soyutlama yeteneğini geliştirir. İnsan aklının gelişmişliği, soyutlama yeteneğiyle ölçülür. Her tür soyutlamanın bir sınırı vardır. Sınırsız olan tek soyutlama, mutlak ve aşkın yaratıcı olan Allah'a ilişkin tefekkürdür. Dolayısıyla Allah'a iman, insan idrakine sonsuz ufuklar açan ve onu son durağı olmayan bir tekâmül yolculuğuna çıkaran itici bir güçtür. İnkâr ise bilincin bilinç üstü ile bağını koparır. Bu durum, bilincin bilinçaltına mahkûm olmasıdır. Böyle bir bilinci, içgüdüler ve ayartıcı benlik yönetmeye başlar. Allah'a kul olmaktan kaçınan, kendini bilinçaltı aracılığıyla yöneten güdülerin elinde köle olarak bulur. İşte Kur'an'ın, "nefsini ilah edinmek" dediği budur.

Sözün özü: İmanı sevmek gerekir. İmanı sevmeyen insan, Allah'ın sevmesini istediğini sevmiyor demektir (49:7). İnsan imanı severse, mü'mini de sever. O zaman anlar Allah Rasulü'nün "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe tam iman etmiş sayılmazsınız" (Buhari ve Müslim) sözüyle neyi kasdettiğini. İmanın hakkı emanete sadakattir. Emanete sadık olan, sadece akidevi olarak değil, ahlaken de mü'min olur.

5. MU'MİN OLAN ALLAH'A DUA

Ya Mü'min, Ya Allah!
Ey imanın mutlak ve sonsuz kaynağı olan!
Ey kuluna güvenen ve kulundan güven bekleyen!
Ey imanlar hakkında nihai kararı veren!
Bize gerçek imanı sevdir Ya Rabbi!

Ya Mü'min, Ya Allah!
Sen kendi zatına sonsuzca güvenensin;
Bizi de Sana sonsuz güven besleyenlerden eyle!
Her imanın eşsiz benzersiz kaynağı olan Sensin;
Bizi o kaynaktan kana kana içenlerden eyle!

Ya Mü'min, Ya Allah!
Aracısız kulluğa iman diyorsun;
Bizi sana aracısız kul olanlardan eyle ya Rab!
İmanını tahrif edenleri lanetliyorsun;
Bizi imanı tahrif olmuşlardan eyleme ya Rab!

Âmin!

اَلْمُهَيْمِنُ

93

EL-MUHEYMİN

Koruyucu otorite
Mutlak değer koyucu
Hâkimiyeti eşsiz benzersiz olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Muheymin, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim formunda, belirli ve bağımsız olarak gelir. Sonsuz koruyucu otorite, mutlak değer koyucu ve değerlerin sahtesini hakikisinden ayırmada kendisine başvurulan mutlak merci, hâkimiyetin kayıtsız şartsız kendine ait olduğu tek zat, hâkimiyeti eşsiz benzersiz olan sonsuz özne demektir.

Bu mubarek ismin kökenine dair dilciler arasında görüş birliği yok. Lisân sahibi kelimenin aslının *e-m-n* kökünden türetildiği, *muheymin*'in aslının *mueymin* olduğu kanaatindedir. Bazıları kelimeyi doğrudan *e-m-n*'den türetse de, muhtemelen kelime Arapçaya başka dillerden geçmiş olmalıdır. Sami dil ailesinden Süryanicede *mehaymana* "koruyan, saklayan" anlamına gelir.

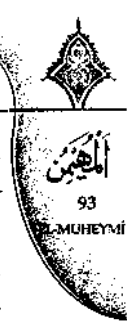
H-m-n, dilciler tarafından şahitliğe delalet ettiği söylense de, doğrusu birinin veya bir şeyin 'lehinde şahitliğe' delalet eder. Bu üç harfin farklı kombinezonlarından yola çıkarak kelimenin kök anlamına ulaşabiliriz. Bu kökten kullanımda olan çok az kelime var. *Mihen*, "meslekler ve zanaatlar" için kullanılır. Bir işte otorite olanı ifade eder. *Mihne*, kişinin sınandığı ve denendiği olay için kullanılır. Sağlamı çürükten seçen bir sınavı ifade eder. *Nehâme*, bir işin üstüne düşmeyi, yoğunlaşmayı ifade eder. *Hâmân*'ın da kökü olan *hîmân*, bir şeyi yerine koymaya delalet eder. Bunlar da kelimenin "otorite" anlamını teyit eder.

Heymen, "bir şeyi korumak" anlamına gelir. *Âmîn* kelimesi de bu anlamdadır.

Muheymin, *heymene*'den ism-i faildir. *'Alâ* edatı ile birlikte geldiğinde, özellikle "bir şeyi koruyucu otorite" anlamına gelir (5:48).

El-Muheymin isminin manası konusunda alimlerimiz arasında bir ittifak yoktur. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre "insanların yaptıklarını gözeten" anlamına gelir. Zemahşeri "koruyan" anlamını verir. Halîmi, "ahirette ödüllendiren" anlamı vermiş. Cübbai, "eşya ve varlığın güvenliğini üstlenen" demiş. Zebidi "başkasını korkutarak kişiyi emin kılan" demiş.

Tarifler arasındaki farklılıklar, yaklaşım farklılığından kaynaklanmaktadır. Oysa yapılacak iş bellidir: Kur'an'da Allah'a

sıfat olarak kullanılan bir ismin anlamına yine Kur'an'dan yola çıkarak ulaşmak. Özellikle Kur'an hakkında kullanılan *muheymin* sıfatından yola çıkarak (5:48), bu ismin "koruyucu otorite" ve "mutlak hakimiyet sahibi" anlamına geldiği sonucuna ulaşılır. Buradaki "hâkimiyet", tıpkı mihenk taşının altın üzerindeki hâkimiyetine benzer. Zira mihenk taşı, kendisine sunulan madenin değeri üzerinde hakim ve otoritedir. Değer belirler. Söz konusu Allah ise, o değer belirlemekten de öte, değer koyar.

El-Muheymin Allah'ın esma-i hüsnasındandır. Belirli ve müstakil olarak geldiği Kur'an'da, Allah'ın koruyu otorite oluşuna, kayıtsız şartsız hâkimiyeti elinde tutan tek zat oluşuna, başvuru mercii oluşuna delalet eder.

Muheymin ile *Rakîb* arasında fark vardır. *Rakîb*, işlerini teftiş edip geriden gözetleyendir. *Muheymin* ise, gerektiğinde müdahale eden ve sorumluluk alan otoriteyi ifade eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Bir değer koyucu yoksa değerler de yoktur

Allahu Teâlâ, mutlak değer koyucudur. O'nun el-Muheymin olmasının bir anlamı, belki birinci anlamı budur.

Değişmeyen değerler koymak, mutlak bir değer koyucunun hakkıdır. O, el-Muheymin olan Allah'tır. İslam, "insanlığın değişmez değerlerini" ifade eder.

İnsanlığın tarihinde, değişmez değerlerin varlığı su götürmez bir gerçektir. İnsanlık tarihi boyunca geçerli olan ortak kötü ve ortak iyinin varlığı buna delalet eder. Kur'an ilkine *el-ma'rûf*, ikincisine *el-munker* adını verir. Sevgi, merhamet, şefkat, iyilik, ikram, paylaşma, fedakârlık, vefa insanlığın üzerinde ittifak ettiği ortak iyiliklerdendir. Bütün bunların iyi olduğunu kimse okuldan, toplumdan, aileden hatta anne babadan öğrenmez. Öncelikle ve özellikle her insan kendi vicdanından öğrenir. Bunları hiçbir insan reddetmez. Sadece iyiler değil, kötüler de kendilerine iyilik yapılmasını ister, kötülük yapılmasından hoşnut olmazlar.

Kötülük, nefret, gaddarlık, vahşet, vicdansızlık, saldırganlık her zaman ve her yerde kötü olarak kabul edilir. Haksız yere bir cana kıymak cinayettir. Cinayetin insanlık tarihi boyunca iyi sayıldığı her hangi bir zaman ve mekânın varlığı bilinmemektedir. Başkasının hakkını gasp, hırsızlık, hukuka tecavüz insanlık tarihi boyunca kötü sayılmıştır.

Eğer tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olan iyi ve kötü ya da iyilik ve kötülük diye bir şey varsa, bu, bir değer koyucunun var olduğunun en kesin göstergesidir. İşte o, el-Muheymin olan Allah'tır.

İslam bir değerler sistemidir. İlahi vahyi insanlığa iletmek için seçilen tüm peygamberler, insanlığa, ortak iyiyi emir ve ortak kötüden nehiy için gönderilmiştir. Kur'an vahyi, kendinden önceki tüm değerleri bünyesinde toplayarak, bunların adını "salih ameli" koymuştur.

Salih amel, sadece yapanı iyi etmekle kalmayıp, iyiliği üçüncü şahıslara da ulaştıran ıslah edici, düzeltici, iyileştirici eylemdir. Kur'an salih amelin temeline ise imanı yerleştirmiştir. Kur'an'ın bir akideye "iman" demesi için o imanın halis, o kimsenin de muhlis olması gerekir. Buna *ihlâs* adı verilir. Kur'an'a göre *ihlâs*, aracısız kulluktur.

İslam binası, Allah'a aracısız kulluk demeye gelen ihlâs üzere bir iman temeli üzerinde yükselir. İslam binasının iki ana sütunu vardır. Biri şahadet diğeri gaybdır. Şahadet alemi ilmin konusudur. Şahadet alemi Allah'ı gösteren bir işaret parmağıdır. Şahadet alemi, bileni şahit kılar. Gayb ise imanın konusudur. Gayba iman, asla spekülatif bilgi ve yorum alanı değildir. Gayba iman zanna iman da değildir. Gayba iman, Allah'ın vahiyleriyle haber verdiği hakikatlere imandır. Bu hakikatler insan idrakinin sınırlarını aştığı için gayb kategorisine girerler. Dolayısıyla şahadet ve gayb âlemi bir Müslüman için zanna değil yakine dayalı iki kaynaktırlar. Şahadet ilmin konusu olduğu için yakindir, gayb ise Allah haber verdiği için yakindir.

2.2. Nihilizm değer karşıtlığıdır

Nihilizm bir değersizlik ideolojisidir. Sadece değersizlik değil, aynı zamanda değer karşıtlığıdır. Eşyanın yaratılıştan bir anlam ve amacının olmadığı zannı üzerinde yükselir. Fıtratı red üzerine oturur. Bu haliyle nihilizm, insanlığın ortak değerlerini temsil eden İslam karşıtlığıdır. İslam'a nihilizmden daha büyük bir düşman, daha büyük bir hasım olamaz.

Allah'ın el-Muheymin ismine iman, işte bu noktada çok daha önemli hale gelmekte ve nihilizmin anlamsızlık ve amaçsızlık çağrısına karşı anlamlılığı ve amaçlılığı temsil etmektedir. Allah el-Muheymin olduğu içindir ki, Allah demek anlam demektir.

Nietzsche, nihilist olduğunu itiraf eden ender filozoflardan biridir. Aynı zamanda o, nihilizmin ideologudur. Nihilizmin ne olduğunu, en iyi bir nihilistten öğrenebiliriz. Evet, Nietzsche içimizden birçoğuna cazip gelen bir isyan düşünürüdür. Müslümanların yüz akı İkbal gibi bazı İslam büyüklerinin Nietzsche'yi övücü sözleri, ona müslümanların duygusal yaklaşmasına sebep olmuştur. Fakat Nietzsche, modern batı ve Pavlusçu Hıristiyanlık eleştirisinden ibaret değildir. Endülüs lehine üç beş cümlesine veya içinde doğruluk payı taşıyan Hıristiyanlık ve kilise eleştirisine tav olup da onu bayraklaştıranlar, fena halde yanılırlar. O sadece Hıristiyanlık düşmanı değil, aynı zamanda köktenci bir değer düşmanıdır. Allah'a, dine, imana, ahlaka, erdeme, fıtrata, değere düşman olmanın adı olan Nietzsche'yi en güzel ifade eden cümle, "papaza kızıp oruç bozmak" atasözüdür.

Nietzsche, *Güç İstenci*'nde Bahar-Güz 1887 tarihli notunda aynen şöyle der: "Şimdiye kadar titizlikle ilerleyen bir nihilist olduğumu kendime ancak yakın zamanda itiraf ettim." Mart-Haziran 1888 tarihli notunda şöyle der: "Ne tin, ne neden, ne düşünme, ne bilinç, ne ruh, ne irade, ne de gerçek vardır: hepsi hiçbir işe yaramayan kurgulardır. ... her şeyden önce algılarıyla gelişebilen belirli hayvan türleri vardır."

Kur'an'ın; "hayvan gibidirler, hatta daha da aşağı" dediği tip, Nietzsche'nin ideal tipi görünüyor. 598 numaralı Kasım 1887-Mart 1888 tarihli notu şöyle: "Bir filozof .. örneğin nihilizm-

le iyileşir. Hiçbir gerçeğin olmadığına inanç, yani nihilist inanç, bir bilgi savaşçısı olarak dur durak bilmeden çirkin gerçeklerle savaşan biri için büyük rahatlamadır. Çünkü gerçek çirkindir." O, *Güç İstenci*'nde şöyle der: "Burada gözler önüne sermeye çalıştığım, gelecek iki yüzyıldır. Gelecek olanı tarif ediyorum, yani artık farklı gelmeyecek olanı: Nihilizmin gelişini..."

Nihilist nasıl bir tiptir sorusunu, Nietzsche'nin *Güç İstenci* başta olmak üzere, kendi eserlerinden yaptığımız alıntılarla cevaplayalım:

Fıtrat karşıtlığı: "Varoluşun karakteri doğru değildir, yanlıştır."

Hakikat karşıtlığı: "Gerçek yoktur, nesnelerin mutlak doğası yoktur."

İyi karşıtlığı: "Kimileri hala iyiye ve kötüye inanır." Kabile reisi Comorro'dan onaylayarak alıntı: "Bütün iyi insanlar zayıftır; çünkü kötü olamayacak kadar zayıftırlar."

Merhamet karşıtlığı: "Merhametin her türlü ahlaksızlıktan daha tehlikeli olduğunu fark ettim." "İnsan felakete saygı göstermelidir; güçsüzlere yok ol diyen felakete."

Tanrı karşıtlığı: "tanrı fazlasıyla aşırı bir hipotezdir."

Amel karşıtlığı: "Çünkü eylemin hiçbir anlamı yoktur. Eylem insanı varoluşa bağlar, ama varoluşun da anlamı yoktur."

Maneviyat karşıtlığı: "Başlıca önerim: Manevi fenomenler yoktur, sadece bu fenomenlerin manevi bir yorumu vardır. Bu yorumun kendisi de ekstra manevi kökenlidir."

Ahlak karşıtlığı: "Ahlaklılık, dünyadaki diğer her şey kadar ahlaksızdır; ahlaklılığın kendisi bir ahlaksızlıktır." "Yaşamı özgür kılmak istiyorsak, ahlaklılığı yok etmemiz gerekir." "Çünkü varoluş ahlaksızdır. Ve bu yaşam ahlaksız önkoşullara bağlıdır: Ve tüm ahlaklılıklar yaşamı reddeder."

Erdem karşıtlığı: "Erdem en pahalı kötü alışkanlıktır."

Şefkat karşıtlığı: "Acıma duygusu bir enfeksiyondur." "Başkalarının ıstırap çektiğini görmek, insana kendini iyi hissettirir; başkalarına ıstırap çektirmek daha da iyi hissettirir: Zulüm olmazsa şenlik olmaz."

Tanrı karşıtlığı: "Yaratılmış bir dünya hipotezinden bir an bile korkmamız gerekmemektedir. *Yaratmak* anlayışı bugün tamamen tanımlanamaz, gerçekleştirilemez bir şeydir; sadece bir sözcük, batıl inanç çağından kalma gelişmemiş bir kalıntıdır."

Güç tutkusu: O "İyi nedir?" diye sorar ve cevaplar: "İnsanda güç arzusunu, gücün kendisini yükselten her şey". "Kötü nedir?" diye sorar ve cevaplar: "Zayıflıktan doğan her şey". Yine o "Mutluluk nedir?" diye sorar ve "Gücün büyüdüğü duygusudur" diye cevaplar.

Güç İstenci'nde 800 numaralı notu (Mart-Haziran 1888) şöyle: "Sarhoşluk duygusu aslında güç artışının karşılığıdır; en güçlü olduğu dönem çiftleşme dönemidir: yeni organlar, yeni başarılar, renkler, biçimler; daha güzel olmak, artan gücün bir sonucudur." Kibre davet eder: "Kendini beğenmek soğuğa karşı korur. İyi giyinmiş olduğunu bilen güzel bir kadın hiç soğuk algınlığına yakalanmış mıdır? Asla!" "Bu dünya güç istencidir ve başka hiçbir şey değildir."

1054 numaralı 1885 tarihli not: "Mücadelelerin en büyüğü: Bunun için yeni bir silah gerekir. Çekici: korku dolu bir kararı provoke etmek için. Avrupa'yı onun sonuçlarıyla karşı karşıya getirmek: "iradeyi" yok etmeye istekli olsun olmasın..."

Büyüklük tutkusu: "Korkunçluk, büyüklüğün bir parçasıdır."

Hitler Nietzsche'nin kitaplarını "kutsal kitap" ilan etmişti. Nietzsche güç ve şiddeti kutsadı, Hitler ve benzerleri tatbik etti.

Peki, değer, anlam, amaç ve Allah karşıtının yıkmak istediği bütün bu değerlere karşı yapmak istediği şey nedir? İşte bu çok ilginçtir. Güç İstenci'nin 794 numaralı ve Mart-Haziran 1888 tarihli notu şöyle:

"Dinimiz, ahlaklılık ve felsefe, insanın çöküş biçimleridir.

Karşı hareket: Sanattır."

Farkında mısınız, Nihilizmin sahte peygamberi Nietzsche, ilmiyyata karşı hissiyatı, makule karşı mahsusu, ilim ve iman alanına karşı spekülatif her tür yoruma yol veren sanatı teklif ediyor. İşte Şuara suresinin sonundaki ayetler bunun için varlar. Felsefe ve akıl düşmanlığını Allah ve din dostluğunun şartı gibi gören

gelenekçi rivayetçilere, durumun böyle olmadığını Nietzsche örneğinden daha güzel hiçbir şey anlatamaz. Elbette, Nietzsche sanatı ilmin ve imanın yerine öneriyor diye, sanata sırt çevirmeyelim. Fakat Nietzsche gibi bir nihilistin neden ilmin ve imanın yerine sanatı önerdiği üzerinde de derin derin düşünelim?

Nietzsche'nin dünyası, kapalı evren, sonsuz uzay ve mekanik fizik üçlüsüne dayalı 'eskimiş' bir dünya. İşte 1885 yılında düştüğü 1065 numaralı not: "Bu dünya, enerji canavarı, başlangıcı olmayan, sonu olmayan; sağlam ve demirden, büyümeyen veya küçülmeyen, kendini genişletmeyen, sadece dönüştüren bir güç bütünlüğüdür."

Nietzsche'den sonra fizik ilmindeki gelişmeler onun bu söylediklerinin tamamını çöpe atmıştır. Oysa ne kadar da kendinden emin ve kesin konuşuyor. Onun yukarıda alıntıladığımız bazı sözleri, "doğa karşıtlığı" olarak nitelendirdiği Hıristiyanlığa olan nefretinin eseri. Fakat bu nefret onun gözünü kör, kulağını sağır, aklını dumur, iradesini felç, vicdanını yok etmiş. Bazı sözleri delirme aşamasında söylenecek sözler. Zaten vakıa da öyle olmuş, Nietzsche sonunda aklını hepten yitirerek, mevcudiyetini inkâr ettiği ruhunu, varlığını inkâr ettiği Rabbine teslim etmiştir. Bu sıra dışı dehayı, belki de ilahi huzurda deliliği kurtaracaktır. Allahu a'lem.

Şeytana nasıl bir dünya düşlediğini sorsak, Nietzsche'nin yukarıda çizdiğinden daha farklı bir dünya mı düşlerdi dersiniz? Nihilizmin dünyası işte böyle bir dünyadır. Böyle bir dünya, insanın hayvanlaşması anlamına gelir.

Sözün özü: Allah'ın el-Muheymin olduğuna iman etmek, insanı hayvanlaşmaya karşı aşılamaktır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da El-Muheymin ismi

Kur'an'da bu kökten sadece iki isim yer alır. İkisi de El-Muheymin ismidir. Bunların biri Allah'a isnatla, belirli formda bir isim olarak Haşr suresinin 23. ayetinde gelir. Diğeri ilahi kelamın sıfatı olarak Maide suresinin 48. ayetinde gelir.

Haşr suresi Medeni bir suredir. Dolayısıyla el-Muheymin ismi de Medeni bir isimdir. Bunun nüktesi şu olsa gerektir: Ey Medine'de devletini oluşturmuş olan mü'minler! Kayıtsız şartsız otoritenin yalnızca Allah'a ait olduğunu unutmayın! Değerleri Allah belirler, size düşen o değerleri uygulamak ve korumaktır.

Peygamber dahi otoritesinin meşruiyetini Allah'tan almaktadır. Zira onu Allah seçmiştir. Bu yüzden onun otoritesi kayıtlı şartlıdır. O bunun farkındadır. Böyle olduğu içindir ki, verdiği hükümlerin hepsinin hatasız olmadığını itiraf etmiş; "Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım, verdiğim hükümlerde hata da isabette de edebilirim..." demiştir.

El-Muheymin, belirlilik takısıyla gelmiştir. Bu, O'nun değer koyucu ve koyduğu değerleri koruyucu otorite oluşunun mutlaklığına ve bilinebilirliğine işaret eder. O insana verdiği değeri akıl, irade ve vicdan ile korumuş, dahası vahiyler ve nebiler aracılığıyla muhafaza etmiştir. O tabiata koyduğu değerleri kanunlarıyla korumuştur. Bunlar bilinmesi imkânsız şeyler değildir. Bakmasını bilene görünen şeylerdir.

3.2. Allah değer koyan ve onları koruyan otoritedir

Kur'an'da el-Muheymin isminin yer aldığı tek sure olan Haşr, Medine'de, hicretin takriben 4. yılında inmiş bir suredir. Sureye adını veren Haşr ile zannedildiği gibi ahiretteki diriliş kastedilmez. Surenin muhtevası da bunu desteklemez. Sureye isim olan Haşr, "kalkışma, başkaldırı" manasındadır ve Hz. peygamber'in Medine'deki otoritesine Beni Nadîr Yahudilerinin başkaldırısını ifade eder. Yanlış anlaşılma ihtimaline binaen olsa gerek, İbn Abbas'ın, bu sureyi Haşr diye anan Said b. Cübeyr'i, "Beni Nadîr" diye anması için uyardığını biliyoruz (Buhari).

Surenin gerekçeli nüzul tertibimizde yerleştirildiği hicri 4. yıl, Beni Nadîr'in Medine'den sürüldüğü yıldır. Cevabı aranması gereken soru şudur: Kur'an içerisinde esma-i hüsnanın aynı yerde en çok kullanıldığı ayetler bu surenin son üç ayetidir. Tam 16 mubarek isim, üç ayetlik bir pasajda kullanılır. Böyle bir ayrıcalık neden bu sureye tanınmıştır?

Bu sorunun cevabı, surenin içeriğinde gizlidir. İslam geleneğinde sabah ve akşam namazlarında okunması adet haline getirilmiş olan surenin son pasajı şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنْزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

"Siz ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin! Şimdi herkes, meçhul bir yarın için ne hazırladığına bir baksın! Ve (bir kez daha)***: Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin! Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır. Aman ha, kendileri Allah'ı unutan, bunun sonucu olarak da Allah'ın kendilerini bizzat kendilerine unutturduğu sorumsuzlar gibi olmayın! İşte onlar, evet onlardır yoldan sapmış olanlar.***

"Ateşe layık olanlarla cennete layık olanlar, asla bir tutulamazlar: Cennete layık olanlar var ya, işte onlardır kurtuluşa erenler.

"Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Allah'a saygısından boyun eğmiş bir halde şerha şerha yarılıp eridiğini görürdün.

"İşte bu türden temsili anlatımları, insanların önüne, belki düşünürler diye koyuyoruz.

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: Gayb ve şahadet'in 'Âlim'idir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir."

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: O el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir'dir. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:18-23)*

3.3. Haşr suresinin verdiği ders

Haşr suresinde dört pasaj yar alır:

1. Pasaj: 1-10. ayetler arasıdır. Nadir oğulları Yahudilerinin Medine'den sürgün edilişini işler ve bunun üzerinden muhataplarına örtülü mesajlar verir.

2. Pasaj: 11-17. ayetler arasıdır. Medine'de Yahudi Nadir oğullarıyla ittifak yapan münafıkların iç yüzünü ele verir. Münafığın dostluğuna güvenilmeyeceğini vurgular. Aynı zamanda küfür ile nifak arasındaki ittifaka atıf yapar.

3. Pasaj: 18-20. ayetler arasıdır. Mü'min muhatapları, Allah'a karşı sorumluluklarını bilmeye davet eder. Takva'nın bir numaralı göstergesi kişisel sorumluluktur: "Her insan yarın için ne hazırladığına bir baksın!" Takva, emeğe saygıdır. Bu aynı zamanda kendilerini Allah'ın seçilmiş kavmi olarak gören İsrailoğullarının Yahudileşmesinin mü'minlere bulaşma ihtimalini sıfırlamayı amaçlar. Pasajın ana fikri şudur: ahirette insanı amelleri karşılar. Pasaj, dünyadaki seçimin, insanın ahretini belirleyeceğini ifade eden ayetle sona erer. *Lâ yestevi* (eşit değildir) ayeti, İman-küfür, iyi-kötü, hak-batıl arasındaki farkı yok saymaya yönelik her türlü batıni telakkileri reddeder.

4. Pasaj: 21-23. Ayetler arasıdır. Bu surenin son pasajıdır. Pasaj, Kur'an'da vahyin etkisine ve değerine ilişkin en çarpıcı ayetlerden biri, belki birincisi ile başlar. Bu ayet bir önceki ayette müjdelenen "Kazananlar" (*fâizûn*) arasına girmenin formülünü nerede buluruz?" sorusunun cevabıdır. Ayet "O formülü Kur'an'da bulursunuz" der ve bunun niçinini bir misal üzerinden verir. Bu misal Kur'an'ın bir dağa indirilmiş olması halinde, dağın nesneyken özne, mef'ulken fail (*hâşi'an*) olacağının haber verilmesidir. Bu misalle zımnen muhataba şu soru sorulmuş olur: Dağa inmesi durumunda, dağı taşı bile akıllandıracak olan bu Kur'an sana indi ey insan; peki, sen ne diye hâlâ akıllanmıyorsun?"

İşte bu ayetin ardından, Kur'an'da esmanın en yoğun yer aldığı ayetler gelir. Üç ayette, tam 16 isim zikredilir: *'Âlim, Rahmân, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mu'min, Muheymin, 'Azîz, Cebbâr, Mutekebbir, Hâlık, Bârî, Musavvir, 'Azîz, Hakîm.* Biri mükerrer olan bu isimlerin hepsinin ortak noktası, Allah'ın insanla ve insanın Allah'la olan ilişkisinde en çok tecelli eden isimler olmasıdır.

El-Muheymin ismi de bunlardan biridir. Yahudi Nadir oğulları, Allah'ı istismar etmeye kalkışmanın ibretlik numunesidir. Onlar üzerinden Müslümanlara "Aman Yahudileşmeyin!" mesajı verilir ve Allah tasavvurları esma ile inşa edilir. Bilvesile nifak ve münafıklık sorununun temelinde de insanın Allah ile ilişkisini bozması ve yamuk Allah tasavvuru olduğu ima edilmiş olur.

4. MUHEYMİN OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. El-Muheymin olan Allah'ın muheymin olan kitabı

Kur'an'da iki *muheymin* ismi geçer. Biri Allah'ın sıfatı, diğeri Kur'an'ın sıfatı olarak gelir. Bu da gösterir ki, Allah'ın el-Muheymin isminin en büyük tecellisi Kur'an'dır. İşte Kur'an'ın, kendi dışındaki dini bilgi kaynaklarının "otoritesi" olduğunu söyleyen ayet:

وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ آتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

"Sana da, hakikatin ifadesi olan bu Kitabı, geçmiş vahiyden geriye kalan hakikatleri doğrulayıcı ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici olarak gönderdik. O halde artık onların

aralarında Allah'ın indirdiklerine uygun olarak hüküm ver; sana gelen hakikati bırakarak onların keyfi yargılarına uyma! Sizden her biriniz için bir şeriat ve (onu) ***uygulama yöntemleri belirledik. Eğer Allah dileseydi, hepinizi tek bir topluluk yapardı; fakat size emanet ettikleriyle sizi sınamak için*** (öyle yapmadı)***: O halde hayırlarda birbirinizle yarışın. Top yekûn dönüşünüz Allah'adır: işte o zaman Allah ihtilaf ettiğiniz şeyleri size bir bir haber verecektir."*** *(Maide 5:48)*

Bu ayetin içerisinde yer aldığı pasajlar, Kur'an'ın "çok hukukluluk" olgusundan söz eden pasajlarıdır. Belki Kur'an'da, konuyu bu kadar yoğun ele alan bir başka pasaj daha yoktur. Bu ayetlerin içinde ise meselenin bam teline basan ayet bu ayettir. Unutmayın, Kur'an hukukunun çok hukukluğa atıf yaptığı o ilke bu ayetin içinde yer alır:

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yöntem belirledik."

Bu cümlenin devamında gelen cümleler de en az bu kadar çarpıcıdır. Allah'ın muradı insanlığın tek bir inanca mensup olması değildir. Bunu Allah dileseydi yapardı, fakat dilememiştir (10:99). Ya ne dilemiştir: İnsanlığı oluşturan farklı unsurların hayırlarda yarışmasını dilemiştir. Allah'ın muradı, farklılığın, hayrın ileri götürülmesinde itici bir güç olarak kullanılmasıdır.

Hayırlarda yarışmak zımnen şu demektir: İddianızla değil isbatınızla gelin! Kur'an bütün ilahi vahiylerin zirvesidir. Ruhi/manevi arınmanın en son, en mükemmel yol ve yöntemini temsil eder. Kur'an, mesajının eşsizliğine rağmen, önceki vahiylerin mensuplarını Allah'ın rahmetinden dışlamaz. Onları 'hayır yarışına' çağırır. Allah'a, Hesap Günü'ne inanan ve sâlih amel işleyen herkesin mutlaka ödüllendirileceğini vurgular (2:62, 5:69). Bu yarışın zemini tüm şeriatların ortak ruhudur. Ne kadar tahrife uğramış olursa olsun, ilahi mesajın ruhu ölmez. Eğer geçmiş vahiylerin temsilcileri inançlarında samimilerse, bu ruhu bulmak için tüm ilahi vahiylerin zirvesini temsil eden Kur'an'a hakem olarak başvurmalıdırlar.

Peki, aynı ayette geçen "Onların keyfi yargılarına uyma!" ne demektir? Buna cevap vermek için, Kur'an'ın *muheymin* oluşunun ne demeye geldiğini anlamak şarttır.

Bir insan, başta Tevrat, İncil ve Kur'an olmak üzere, tüm vahiylere eksiksiz iman etmeden gerçek Müslüman sayılmaz. Bir müslümanın Hz. Muhammed'e gönderilen vahye iman etmesi nasıl zorunluluksa, başta İbrahim, Musa ve İsa peygamberler olmak üzere, diğer tüm peygamberlere indirilen kitaplara iman etmesi de öyle zorunluluktur.

Tarihi bir hakikattir ki, Kur'an'dan önceki kitapların asılları bize kadar ulaşmamıştır. Onlar içerisindeki ilahi mesajlar, zaman içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Kur'an onlardan bazı pasajlar nakleder (Msl: 87:14-19; 5:32, 45; 21:105).

Kur'an, kendisini, önceki kitaplardan günümüze kalanların mihenk taşı olarak takdim eder (Krş: 35:31). Önceki kitaplardan geriye kalanın doğru olup olmadığını test etmenin tek yolu, onları Kur'an'ın mihengine vurmaktır. Eğer Kur'an tasdik ediyorsa, onun Allah'tan geldiği gibi korunduğuna iman edilir. Eğer etmiyorsa, onun zaman içinde tahrife uğrayan vahiylerden olduğu sonucuna varılır.

4.2. Kur'an Müslüman kültürü için de mihenk taşıdır

Burada can alıcı bir soru var: Kur'an sadece Eski Ahid ve Yeni Ahid'in doğrusunu yanlışından ayıran bir otorite, bir mihenk taşı mıdır?

Hayır, Kur'an aynı zamanda müslümanların dine dair tüm geleneksel tasavvurlarını ve uygulamalarını kendisine arz edecekleri bir otorite (*muheymin*), bir mihenk taşıdır.

Burada şu soruya açık yüreklilikle cevap verilmelidir: Müslüman olmak Allah'ın değer koyucu otoritesine teslim olmaksa, müslümanlar dinlerini mi, dinleri müslümanları mı şekillendirmelidir? Geleneksel dini tasavvur ile Kur'an'ın inşa etmek istediği dini tasavvur arasındaki farka bakınca, kantarın topuzunun hangi tarafa kaçmış olduğu net görülür. Aynı şey peygamber tasavvurunda da geçerlidir. Kur'an'a göre Peygamber'i Kur'an şekillendirmiştir. Fakat geleneğe göre Peygamber'i müslümanlar şekillendirmeye devam ediyorlar. Bu şekillendirmenin vardığı vahiy boyutu öğrenmek isteyen, Anadolu halkının 500 yıldan beri en yaygın siyeri hükmünde olan Süleyman Çelebi'nin *mev-*

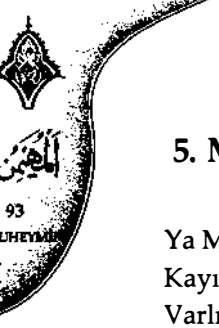
lid'ini İslami kaynaklara arz etmesi yeterlidir. Mevlid'in takdim ettiği Peygamber'in Kur'an'ın takdim ettiği Peygamber ile aynı olduğunu söylemek mümkün müdür? Sadece bu örnek bile, dini tasavvurumuzun tümünü *muheymin* olan Kur'an'a arz etmenin şart olduğunu izaha yeterlidir.

Söz gelimi İslam'ın, kendine has kavramsal bir bünyesi vardır. Bir kavramın, İslam'ın bünyesine ait olup olmadığını test etmenin tek doğru yolu, o kavramı Kur'an'ın onayına sunmaktır. Zira Kur'an, sadece önceki vahiylerin ve onların müntesiplerinin ürettiği 'ehl-i kitap kültürünün' onay makamı değil, bununla birlikte, müslümanların ürettikleri 'geleneksel kültürün' de onay merciidir.

Kur'an'ın onaylayıp "Bu bendendir" dediği kavram, İslami olma hüviyetini hak eder. Eğer Kur'an, kendisine arz edilen bir kavrama "Bu benden değildir" derse, o "İslami kavram" hüviyetini kazanamaz. Olsa olsa müslüman kültürünün ve geleneğinin bir parçası olur. "İbadet" karşısında "âdet" olanın hükmü ne ise, "İslami" olanın karşısında "geleneksel" olanın hükmü de odur.

Mesela Kur'ani bir kavram olan ihlâs kavramı üzerinden örnek verelim. *İhlâs* kavramını Kur'an'ın onayına sunduğumuzda, en azından günümüz Türkiye'sinde, bu kavramın, anlam kaymasına uğradığını görüyoruz. Şu halde önce kavramı Kur'an'a arzetmek gerekiyor. Zira ihlâs bunu gerektiriyor. Eğer bir kavram din tasavvurumuzun bir parçasını oluşturuyorsa, o kavramı Allah'ın kitabına doğrulatmak "ihlâs"ın bir gereğidir. Bu kavramı, *muheymin* vasfı olan Kur'an'a arz ettiğimizde, bugün müslümanların kullandığı anlamdan bambaşka bir anlam çıkıyor önümüze: Allah'a aracısız kulluk etmek. Aynı durum, şehîd, velî, takvâ, zikir, tesbîh, salât vb. gibi birçok Kur'ani kavramın başına da gelmiştir.

Kur'an'ın *muheymin* vasfı, dini bilginin zanni kaynağı olan rivayet kültürünü de tümüyle Kur'an'a arz etmemizi gerektirir. Zira Kur'an'a yeni bir şey ekleyemeyenler, eklemek istediklerini rivayetler üzerinden kotarmışlardır. Tıpkı bunun gibi, nübüvvet zincirine yeni bir halka ekleyemeyenler de, bu işi velayet kavramı üzerinden kotarmışlardır. Bu bir tür Pavlus'un Hz. İsa'nın mesajına yaptığını yapmaktır.

5. MUHEYMİN OLAN ALLAH'A DUA

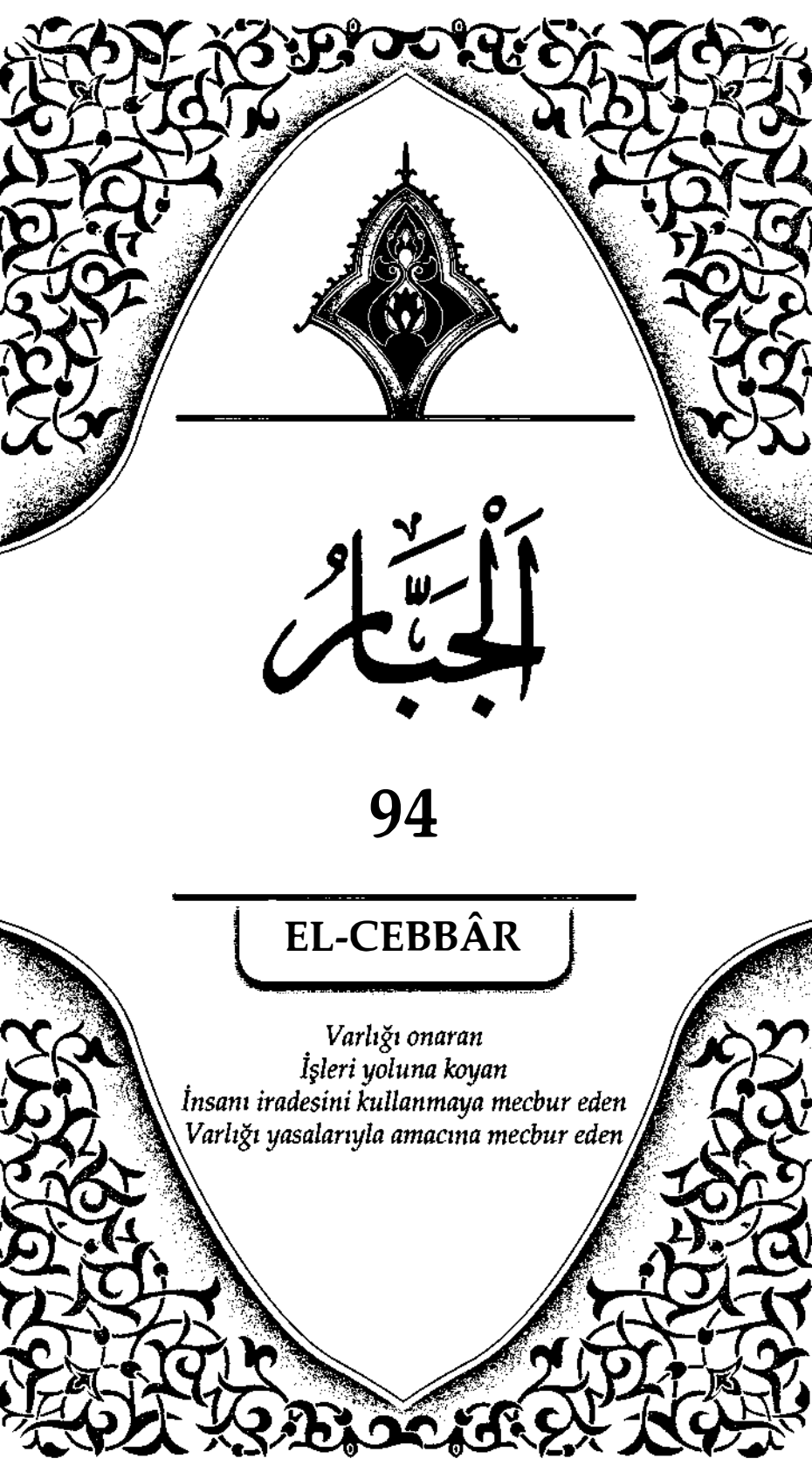
Ya Muheymin, Ya Allah!
Kayıtsız şartsız hâkimiyetin mercii Sensin!
Varlığı koruyan mutlak otorite Sensin!
İnsan için mutlak değer koyan Sensin!
Bizi değerlerine sadık olanlardan kıl Ya Rab!

Ya Muheymin, Ya Allah!
İslam insanlığın değişmez değerlerinin adıdır;
bizi İslam'ın yüzkarası etme Ya Rab!
Nihilizm değer ve hakikat düşmanlığının adıdır;
değeri fiyata tebdil edenlerden etme Ya Rab!

Ya Muheymin, Ya Allah!
İmanımızı muheymin olan Kur'an'a arzediyoruz;
bizi imanını kabul ettiğin kullar zümresine ilhak eyle!
Kendimizi muheymin olan Kur'an'a arzediyoruz;
bizi tepeden tırnağa kabul olmuş bir dua eyle!

Âmin!

الْجَبَّارُ

94

EL-CEBBÂR

Varlığı onaran
İşleri yoluna koyan
İnsanı iradesini kullanmaya mecbur eden
Varlığı yasalarıyla amacına mecbur eden

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Cebbâr, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim formunda belirli ve bağımsız formda gelir. Varlığı onaran ve tedavi eden, insanı iradesini kullanmaya mecbur eden, varlığı yasalarıyla amacına mecbur eden, yaratılmışların halini iyileştiren eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

C-b-r, büyüklük, yükseklik, artış, yücelik, doğrultma ve mecburi istikamete delalet eder. *Cebr*, "kırmak" anlamındaki *kesr*'in zıddıdır. *El-cebr*, "fakirlikten kurtulmak" anlamına gelir. Bir insanın kırılan kemiğinin sarılarak "onarılmasına" ve "iyileşmesine" de *cebr* adı verilir. Kırık-çıkık sargısına da *cebîra* denilir. *Cebera*, "onarıldı ve iyileşti" demektir. *El-Cebr* aynı zamanda "ihtiyacını yerine getirmek" ve "savunmak" anlamına gelir.

Bedevi *câbir*'i "ekmek" karşılığı olarak kullanır. Ekmeğin yüceliği, ona ulaşmanın zorluğu ve ona mecburiyetten dolayı böyle denilmiş olsa gerektir. Belki de bedeni onaran gıda oluşundan dolayıdır. Elin ulaşmakta zorlandığı hurma dalına *nahle cebbâra* denir. Ahfeş, Maide 22'deki *kavmen cebbârîn*'i "bireyleri boyu uzun ve iri yapılı bir kavim" olarak anlar. Yine ikinci neslin müfessirlerinden Katade'nin yorumu da böyledir. Yani, "zorlu bir kavim" vurgusu taşır.

Kimsenin kendisine ulaşamadığı, fakat kendisi istediğine ulaşan otoriteye *ceberût* denir.

Görüldüğü gibi kelimenin kök manası genellikle olumludur. Olumsuz anlamı sonradan kazanmış olsa gerektir. Esasen olumsuz anlam da, özünde olumlu bir vurgu taşır. Mesela *cebr*, "bir şeyi kendi lehine zorlamak" anlamına gelir. İbn Teymiyye, mutlak olarak almış ve "insanı rızası olmadığı bir şeye zorlamaktır" diye tanımlamıştır (*el-Akl ve'n-Nakl*).

Cebr, özellikle *'alâ* edatı ile kullanılırsa, "zorlamak" anlamına gelir. Kelimeyi if'al babına taşırsak, *icbâr* "zorlama" anlamına gelir. *Tecebbera*, hem "iyileşti", hem "büyüklendi" anlamına gelir. Sahipsiz bir kuyuya düşmek gibi, başa gelince tazmin edecek muhatabı bulunmayan durumlara da *el-cubâr* denilir.

Cebbâr, mübalağa ile ism-i fail kalıbındadır. *Mutecebbir* ve *Cebbâr*, ikisi de ism-i faildirler. Fakat *mutecebbir*, *tecebbera* fiilinden türetilmiş ism-i faildir. *Cebbâr* ise, fiil dışında türetilmiş ism-i faildir. Mütecebbir olan, cebrederken zorlanan ve külfete girendir. Fakat Cebbâr olan asla zorlanmayan ve isme sahip olmak için eyleme ve nesneye muhtaç olmayandır.

Cebbâr, eğer gücünü haklı olarak kullanırsa "çok güçlü kuvvetli", eğer gücünü haksız olarak kullanırsa "çok zorba" anlamına gelir.

El-Cebbâr Allah'ın esma-i hüsnasındandır. Hep olumlu anlamdadır. Mutlak manada işleri yoluna koyan ve varlığın yaralarını sarıp onları tedavi eden anlamına gelir.

İbn Abbas, Cebbâr isminin karşılığını "ulu ve yüce" olarak verir. El-Enbâri, Cebbâr'a "ulaşılamayacak kadar yüce, erişilemeyecek kadar ulu" anlamını vererek, İbn Abbas'ı teyit eder. Bize ulaşan ilk tefsirlerden birinin sahibi olan Ferra, Allah'a nisbetle kullanılan Cebbâr ismine "kırıkları iyileştiren, yoksulları zenginleştiren" anlamını vermiştir. Aynı anlamı ez-Zeccâci de vermiştir. Bu yorum, yorum sahiplerinin cebriyeci kaderciliğe karşı olan tavırlarını da ele vermektedir.

Süddi'ye göre Cebbâr; "insanları isteği doğrultusunda zorlayan, onları iradesine boyun eğdiren" demektir. Bu yoruma göre Cebbâr, Kahhâr anlamındadır. Süddi'nin tercihini cebriyeci bir bakıştan yana kullandığı anlaşılmaktadır. Muhammed b. Ka'b da Süddi gibi cebriyeci bir bakışla bu isme anlam verir.

Kurtubi *Esma*'sında bu ismi uzun uzadıya işler. Orada Kadı İbnu'l-Arabî, bu isim üzerinden Allah'a on iki nitelik isnat eder. Bu tarz bir yorum, ismin anlamına ulaşma çabasından daha çok, isme yamanan anlamları çoğaltma çabası olarak okunmalıdır.

El-Cebbâr, İradesiz varlıkları yasalarına ve iradeli varlıkları iradelerine mecbur ederek, yaratılış amaçlarını gerçekleştiren; onları koyduğu yasalarla onaran ve yarattığı sebeplerle tedavi eden, eşsiz benzersiz öznenin adıdır.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Cebirci-kadercilik siyasi bir proje olarak çıktı

El-Cebbâr ismi, esma-i hüsnadandır. Esma-i hüsna, "en güzel isimler" anlamına gelir. Allah'ın tüm isimlerinin güzel, olumlu ve hayırlı olduğuna delalet eder. Bir adı da *Hayr* olan Allah'tan kötülük ve şer sadır olmaz (Bkz: *Hayr*). Bu ilkeye Cebbâr ismi de dahildir.

C*ebr* kökü, yukarıda da işlediğimiz gibi, olumlu ve olumsuz her iki manayı birden barındırır. Bu dilsel esneklik, el-Cebbar isminin manasını istismar etmek isteyenler tarafından kötüye kullanılmıştır. Allah'ın el-Cebbâr oluşunu, kulun sorumluluğunu iptale gerekçe kılmışlardır. Kökeninde Emevi hanedanının siyasi ihtirasının yattığı bu anlayışa göre, yöneticiler Cebbâr olan Allah'ın maşasıdır. Dolayısıyla ne kadar zulüm işlerse işlesinler, onlar bundan sorumlu değildir.

Elbette bu anlayış ***"Bir toplumun bireyleri kendi halini değiştirmedikçe Allah o toplumu değiştirmez"*** (13:11) gibi birçok ayete ve "Nasılsanız öyle idare olunursunuz" gibi bir çok nebevi tesbite aykırıydı. Fakat sonradan "Cebriyye" adıyla müstakil bir mezhep halini alacak olan bu anlayışın önü, yöneticiler eliyle açıldı. Ne var ki, onlardan önce cebirci anlayışın kökenini cahiliyye müşrik toplumunda buluyoruz.

Cahiliyye insanının cebirciliğini Kur'an kendi dillerinden şöyle nakleder: ***"Eğer Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız şirk koşmazdık."*** (6:148 Krş: 16:35) Onlar Kur'an'ın tevhîd çağrısına karşı çıkarken, şirk savunmasını kaderci-cebircilik üzerinden yapıyorlardı.

Kur'an, cahiliyye cebirciliğini reddederek, ona karşı insanın ahlaki sorumluluğunu savundu. Onların bu tavrını, Allah'a "Sen beni saptırdın" diyen şeytanın tavrıyla özdeşleştirdi. Fakat Kur'an'ın üstünü çizdiği ve mahkûm ettiği cahiliyye cebirciliği, Emeviler eliyle yeniden üretildi.

Kelam alimi Ebu Ali Cubbai, Ümmet-i Muhammed içinde ilk defa cebircilik yapanın Emevi hanedanının kurucusu Muaviye olduğunu söyler. Muaviye'nin cebircilik yapmaktan amacı,

güç, rüşvet ve hileyle elde ettiği yöneticiliğine meşruiyet kazandırmaktır. Bunun Allah'ın iradesi olduğunu, buna karşı gelenin ilahi iradeye karşı gelmiş olacağını savunur.[1] Kadı Abdülcebbar *Tabakatu'l-Mu'tezile*'sinde, Emir Muaviye'nin şöyle dediğini nakleder: "Sizin başınıza geçmek için mücadele veriyorum, çünkü Allah benim sizin başınıza geçmemi irade etmiştir."

İbn Ebi'l-Hadid, Muaviye'nin Sıffin'de askerlerine şu konuşmayı yaptığını nakleder: "Allah'ın takdiri sonunda, kader bizi yeryüzünün bu bölümüne sürükledi. Bizimle Iraklıları karşı karşıya getirdi. Biz Allah'ın takdirine razıyız."[2] İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*'de naklettiğine göre, Emir Muaviye, oğlu Yezid'e biat alırken şöyle diyordu: "Yezid işi kaza ve kaderdir. Kulların bu konuda başka bir seçeneği yoktur."

Emevilerin gözde valisi İbn Ziyad'a göre Hz. Hüseyin'i, Yezid değil Allah öldürtmüştür.

Muaviye öldüğünde oğlu Yezid'in yaptığı konuşmaya bakınca, onun da babasının yolunda olduğu anlaşılır: "Dilediğini yapan, mülkü dilediğine veren, dilediğinden çekip alan, dilediğini zelil eden, dilediğini aziz eden Allah'a hamdolsun!"[3] Şu sözleri duyanın "Bu ne derin teslimiyet yahu!" diyesi geliyor, ama işin hakikatinin hiç de öyle olmadığı ortada.

Yezid, Emevi iktidarına karşı çıkanlara şöyle diyordu: "Boşuna uğraşmayın! Allah bizi istiyor. Allah bir şeyi beğenmediği zaman onu değiştirir."[4]

Emevi cebirciliğine karşı çıkanlar arasında Ebu Zer'in talebesi ve Medine Okulu'nun yetiştirdiği muttaki âlim Ma'bed el-Cüheni de vardır. Ma'bed, Emevi cebirciliğine muhalefetinin bedelini canıyla ödeyecektir. Ma'bed, Abdurrahman b. Eş'as ile kıyam eden ulema arasında yer alır. Haccac ile aralarında şu diyalog geçer:

---

[1] Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni, VIII, 4.*
[2] *Nehcu'l-Belağa Şerhi* XI, 397.
[3] İbn Abdirabbih, *el-'Ikdu'l-Ferid* IV, 153.
[4] İbn Kuteybe, *Uyunu'l-Ahbar* II, 239.

- Ey Ma'bed! Allah'ın sana yaptığı bu taksimata ne diyorsun?

- Beni Allah'ın taksimatıyla baş başa bırak. Eğer onun kısmetinden bana düşen pay buysa, ben buna razıyım.

- Peki, senin bu şekilde zincirlenmiş olman Allah'ın kazası ve kaderi değil midir?

- Beni senden başkasının zincire vurduğunu görmedim. Haydi, zincirlerimi çöz. Eğer Allah'ın kaza ve kaderi buna mani olursa, ona da razıyım.

Ma'bed bunun ardından çok ağır işkencelere maruz kalır. En sonunda katledilir.

Hasan el-Basrî'nin arkadaşlarından Gaylan b. Müslim de, hicri 120 yılında Hişam eliyle aynı akıbete uğrar. Kadi Abdülcebbar *Tabakatu'l-Mu'tezile*'sinde nakleder: Hişam b. Abdülmelik ile muttaki âlim Gaylan b. Müslim arasında şu diyalog geçer:

- Dünya nimetlerinin bize Allah tarafından verildiğine inanmıyorsun değil mi?

- Emaneti hainlere vermesinden, hilafeti fâcir ve fâsıklara bırakmasından azamet sahibi Allah'a sığınırım. Allah'ın halifeleri O'nun ahkâmını uygulayan, O'ndan korkan, devleti adaletle yöneten ve kaçılması imkânsız olan Zat'ın gazabından sakınan kimselerdir. .. Allah fâcirleri günaha, şahitleri yalana zorlamaz, içkiyi içene kader kılmaz.

Hicri 1. asrın sonunda *Medine'nin İmamı* unvanıyla anılan Gaylan b. Müslim, iktidarın tezlerini savunan Evzâi'ye karşı hür irade okulunun tezini savunmuştur. Evzâi, münazaralarda yenemediği rakibi İmam Gaylan'ı, verdiği fetva ile yenmeyi başarır. Gaylan bu fetva ile katledilir. Emevilerin, cebirciliği devletin resmi politikası yapma çabalarına karşı çıkanlar arasında, bu konuda tarihi bir belge olan *Kader Risalesi*'ni[5] kaleme alan Hasan el-Basrî de vardır.

İkinci neslin iktidarın zulmüne boyun eğmeyen âlimlerinden Ata b. Yesar, aynı niteliğe sahip bir başka âlim olan Hasan

[5] Bkz: *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi; M. İslamoğlu, 2012, İstanbul.*

el-Basrî'ye der ki: "Şu melikler yok mu? Müslümanların kanlarını döküyorlar, mallarını gasbediyorlar, hak yiyorlar, ondan sonra da: 'Bizim yaptıklarımız Allah'ın kaderine göre oluyor' diyorlar". Hasan el-Basri ona, tarihe geçen şu cevabı verir: "Allah'ın düşmanları, yalan söylüyorlar."[6]

Hasan el-Basri gibi muttaki bir âlimin zaviyesinden bakınca "Allah düşmanı" olarak görülen Emevi yöneticisi, kendi kendini "Allah'ın has dostu" olarak görüyordu. Zira kendisini Allah seçmişti. Onların iktidar olması, Allah'ın kaza ve kaderi idi. Tabi ki onların iktidarına karşı çıkmak da, Allah'ın kaderine karşı çıkmaktı.

Onlar Kâbe'yi mancınıkla yıkıp yaksalar da, Müslümanların kanlarını döküp, ırzlarını heder etseler de, Harre Vakası'nda olduğu gibi, Medine'nin kadın ve kızlarını berberi askerlere peşkeş çekseler de, yine de "Allah'ın kaderi" idiler. Onları Müslümanlara yönetici olarak Allah seçmişti (!).

2.2. Allah mecbur ettiğini mesul tutmaz

Eğer Allah'ın kulu üzerinde bir cebir ve zorlamasından söz edilecekse, bu cebir, kullarını kendi iradelerine mecbur ve mahkûm etmekten ibarettir. Bunun aksi, kulların tercihinin yokluğuna, dolayısıyla sorumsuzluğuna delalet eder. Bunu söylemek, Kur'an'la karşı kutuplara düşmektir.

İslam'da kulluğun esası özgür iradedir. İmanı veya inkârı, hakkı veya batılı, iyiyi veya kötüyü insan kendisi seçer. Seçimine göre ödüllendirilir veya cezalandırılır. Polisin sarığı döverek elde ettiği ifade ne kadar sağlıklıysa, insanın iradesi hilafına bir kulluk da o kadar sağlıklıdır.

Allah bir şeyi ayetiyle yasaklayıp, levh-i mahfuzda o şeyi kullarına zorunlu kılmaz. Bu, Allah'a yapılacak en büyük iftiradır. Allah kullarına tuzak kurmaz. Allah kullarını bir şeye mecbur etmişse, o şeyden onları mes'ul tutmaz. Yok, eğer mes'ul tutmuşsa, onları o şeye mecbur kılmaz. Bu ikisi de Allah için caiz olmayan *teklif-i mâ lâ yutak* (güç yetirilemeyeni teklif) cümlesindendir.

[6] İbn Kuteybe, *el-Mo'ârif, 441.*

Allah'ın "dilediğinizi yapın" demesi, insanın irade etmesinin Allah'ın kaderi olduğunu gösterir. Allah insana dilemesini emretmektedir. İnsanın Allah'a "Yok ya Rabbi, ben dilemiyorum" dediğini düşünelim. Elbet bu da, bir dilemedir. Bu takdirde insan, *dilememeyi* dilemiştir. Zira irade verildikten sonra insanın dilememesi bile, iradesiyle yaptığı bir tercihtir. Dolayısıyla bundan da hesap verecektir. "Ben dilemedim" diyerek kurtulamaz. Allah da ona "Sen dilememeyi tercih ettin, gel bakalım tercihinin hesabını ver" der.

Kur'an birçok ayetinde "dileme/isteme" fiilini insana nisbet eder: ***"İçinizden öne geçmeyi ve arkada kalmayı dileyen herkes için."*** (74:37) ***"De ki: Hakikat Rabbinizdendir; artık isteyen iman etsin, isteyen küfretsin."*** (18:29)

Şu ayet, insana akıbetinin kendi tercihlerinin sonucu olacağını söylüyor: ***"Kim kendini geliştirip arındırırsa o kesinlikle ebedi mutluluğa ulaşacaktır; kim de kendini geliştirmeyip (fıtrat tohumunu) çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir."*** (91:9-10)

Şu ayette, Allah'ın kuluna tavrının sebebi olarak, kulun Allah'a tavrı gösterilir: ***"Onlar Allah'ı unuttular, bu yüzden Allah da onları unuttu/hatırlanmaya değer bulmadı."*** (9:67)

Allah hidayet ederek doğru yol rehberliği yapar. Fakat muhataplar saparsa, Allah saptırdığı için değil, kendi tercihleri olarak sapmış olurlar: ***"Semud kavmine gelince... Nitekim Biz onlara da yol göstermiştik, fakat onlar doğru yolu görmektense körlüğü tercih ettiler."*** (41:17) ***"Hepsi de elçileri yalanladılar: Bu yüzden cezamızı hak ettiler."*** (38:14)

İnsan iradesine ipotek koyacak bir cebir anlayışı, insanı tercihlerinden muaf tutmak anlamına gelir. Böyle yapmak ise, Hesap Günü'nün varlık sebebi olan ilahi imtihan hakikatini inkâr etmektir. Bunu yapan, iyi ile kötüyü bir tutmuş olur. Allah bundan münezzehtir: ***"Ne yani, şimdi süslü püslü kötülüklerin albenisine kapılıp bir de onları güzellik gibi gören(in sonu, yukarıdaki) kimsenin sonuyla bir olur mu?"*** (35:8)

Sözün özü, Kur'an'ın sözüdür: ***"Biz insanı yola yönelttik: İster şükreden biri olur, ister küfreden biri!"*** (76:3)

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Cebbâr ismi

C-b-r maddesi Kur'an'da sadece on yerde görünür. Biri hariç, diğerleri insan için kullanılır. Hepsi de isim formunda *cebbâr*'ın tekil veya çoğul kalıbı olarak gelir. İşte geldiği yerler ve anlamları:

1. Maide 22'de, Hz. Musa'nın görevlendirdiği kişilerin dilinden, onların düşmanlarını nitelemek için kullanılır: *Kavmen cebbârîn*: "Zorbalardan oluşan bir toplum".

2. Hûd 59'da, Hûd nebinin davetine isyan eden Ad kavmine atıfla gelir: *Kullu cebbârin 'anîd*: "Her inatçı zorba".

3. İbrahim 15'te, helak olan geçmiş kavimlerin inatçı zorbalarına atıfla gelir: *Kullu cebbârin anîd*: "Her inatçı zorba".

4. Meryem 14'te, Hz. Yahya'nın uyumluluğunu haber verme babından gelir: *Ve lem yekun cebbâran 'ısıyyen*: "O asla asi bir zorba olmadı".

5. Meryem 32'de, Hz. İsa'nın ağzından iftiracı topluluğu red ve Allah'a şükür babından gelir: *Ve lem yec'alnî cebbâran şakiyyen*: "Ve beni eşkiyalık yapan bir zorba kılmadı".

6. Şuara 130'da, Ad kavminin zorbalığına atıfla gelir: *Ve izâ bataştum bataştum cebbârîn*: "Tepesine çöktüğünüz her zaman, zorbalar gibi çöktünüz".

7. Kasas 19'da, İmran b. Musa'yı kaza cinayeti işlemeye sevk eden kişiye atfen kullanılır: *en tekûne cebbâran*: "zorbalığı kafaya koymuşsun".

8. Mü'min 35'te, yönetim konseyi üyesi meçhul mü'minin dilinden, zorba yönetimin destekçilerine hitaben kullanılır: *Mutekebbirin cebbârin*: "her kibirli zorba".

9. Kâf 45'te, kendisine yapılanlara üzülen Hz. Peygamber'e hitaben gelir: *Ve mâ ente 'aleyhum bi-cebbâr*: "Ve sen onlar üzerine zorba değilsin".

Bu kullanımdan yola çıkarak şu sonuçlara varırız:

1. Allah hakkında kullanılmadığı her yerde *cebbâr*'ın anlamı olumsuzdur.

2. Kur'an'da Allah hakkında kullanılmayan *cebbâr* isimlerinin tümü insana dairdir.

3. Allah dışında zor kullanan herkes, Cebbâr olan Allah'tan rol çalmış ve haddini aşmış olur.

4. Peygamberlerin insanı hakikate davetinde bile zor kullanmak caiz değildir.

Geriye kalan tek Cebbâr ismi Allah'a isnatla Haşr suresinin 23. ayetinde gelir. Medeni bir isimdir. Mesajı şöyle yorumlanabilir: Hakikati temsil edenin zorbalığa ihtiyacı yoktur. Zira onlar sözün gücüne inanırlar. Zorbalık yapanlar, sözün gücüne inanmayanlardır. Oysa hakikat gücünü, kendi dışındaki bir otoriteden değil, bizatihi kendisinden alır. Ey mü'minler! Hak için bile olsa zorbalığa başvurmayın!

İsmin belirli formla gelmesi, "zorbalık" ile kastedilenin, bilinen tanınan türden olduğunu ifade eder. Yani gizemli, batını, üstü kapalı, sırlı bir kavramdan değil, adıyla sanıyla "bilinen zorbalıktan" söz edildiği vurgusu taşır.

Cebbâr ismi, geldiği tek yerde, Mutekebbir ismiyle birlikte gelir. Bununla verilen mesaj da açıktır: İnsanın zorbalık yapmasının arkasında kibir yatar.

Sözün özü: Herkes üzerinde zor kullanma yetkisi ve yetisi Allah'a mahsustur. Zira böyle bir yeti ve yetkiyi kullanan Allah, asla gücüne mağlup olmaz. O gücünü rastgele kullanmaz. O "dosdoğru yol üzere" bir Rab'tır. O "takva ehli" bir Yaratıcıdır ve asla sorumsuz davranmaz. İşte bunun için Cebbâr olmak sadece Allah'ın hakkıdır.

3.2. El-Cebbâr olan Allah müşrikleri şirke zorlamadı

El-Cebbâr isminin içinde yer aldığı ayet, bize bu isimle ilgili bir başka hakikati ifşa eder:

هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: O el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir'dir. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:23)*

Ayet şu cümle ile son buluyor: *Subhanallahi 'ammâ yuşrikûn.*

Bu cümlenin iki zımni anlamı vardır:

1. Hiçbir müşrikin şirkinden Allah zerre kadar zarar görmez; şirkin zararı, şirk koşanadır.

2. Eğer insanların inancı üzerinde sadece bir zatın zor kullanma hakkı olsaydı, o el-Cebbâr sıfatına sahip olan Allah olurdu. Fakat o bile insanların hangi inancı seçecekleri konusunda zor kullanmamışken, bir başkasının O'nun adına zor kullanmasına nasıl razı olur?

İşte bunun için Allah Nebi'sine şöyle emreder:

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾

"**(Ey Peygamber!) **De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım! Vâhid ve Kahhâr olan Allah'tan başka ilâh yoktur." *(Sad 38:65)*

Yine bir başka yerde Hz. Peygamber şöyle uyarılır:

فَذَكِّرْ ۖ إِنَّمَآ أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

"İmdi sen** (ey peygamber) **hatırlat! Çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; onlara inanç dayatan bir zorba değilsin!"

(Ğaşiye 88:21-22)

Zira Allah kullarını hidayete icbar etmemiş, onlara hidayeti teklif etmiştir. Hikmete uygun olan budur. Zira insanı yaratan da, iradeyi veren de O'dur. Eğer teklif yerine icbar etmiş olsaydı, kimse inkâr edemezdi. O bunu murad etmediği içindir ki, insan var oldukça iman da inkâr da var olacaktır. Yüce Allah'ın muradı inkârın kökünü yeryüzünden kazımak olsaydı bunu kolaylıkla yapardı. Zira el-Cebbâr olan O'dur. Fakat O bunu murad etmemiştir:

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝٩٩

"Eğer Rabbin isteseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi iman ederdi. Ne yani, şimdi sen mü'min oluncaya kadar insanları zorlayacak mısın?" (Yunus 10:99)

3.3. Zorlama dinde yoktur

لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا ... ۝٢٥٦

"Zorlama dinde yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu halde kim tağutu reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir tutamağa yapışmış olur" (Bakara 2:256)

Bu ayetin iniş sebebi hayli manidardır: Medineli Araplarda, kitap ehli olan Yahudilere karşı duydukları aşağılık duygusundan kaynaklanan bir adet yerleşmiştir: Çocuğu olmayan Medineli Araplar, eğer çocuğu olursa, Yahudi mabedine adayacağına söz verir, çocuk olunca da adarmış. Bu yolla Yahudilerin eline geçen bir hayli Arap çocuğu vardır. Nadîroğulları Yahudileri Medine'den sürgün edildiğinde, bu çocukları da yanlarında götürmek isterler. Çocukların gerçek ebeveynleri Rasulullah'a müracaatla; "Çocuklarımızı geri istiyoruz. Biz şimdi Müslüman olduk, onların Yahudi olmasına gönlümüz razı gelmez" derler. Sevgili Peygamberimizin verdiği karar, bu ayetin inişine neden olan karardır: Çocuklara sorulacak, çocuklar hangi inancı tercih ederse, sonuç ona göre belirlenecektir.

Buna benzer bir hadise de "Fıtrat Ayeti" (30:30) ile ilişkili olan; "Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar" hadisi bağlamında yaşanmıştır. Mücahitler savaşlarda ölen küçük yaştaki düşman çocuklarından bazılarını yanlarına almışlardır. Bunu duyan peygamberimiz, olaya kızdığını belli eder. Bunu yapan sahabiler ise; "Ama onlar müşriklerin çocukları" diye savunurlar yaptıklarını.

Hz. Nebi "Sizin en iyileriniz de öyle değil miydi?" diyerek bu mazereti reddeder. Bunun ardından o ünlü hadisi söyler (Taberi, 30:30'un tefsirinde).

Kur'an'da, İslam'dan dönenin (*mürted*) cezalandırılacağına dair ayet yer alır. Fakat bu maddi ve dünyevi bir ceza değildir. Kur'an'a göre, dinden dönene uygulanacak dünyevi bir ceza bulunmamaktadır. İşte Kur'an'a göre dinden dönenin ahiretteki cezası:

... وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

"Sizden her kim dininden döner ve kâfir olduğu halde ölürse, onun bütün yapıp-ettiği ameller dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. Onlar ateşe mahkûmdurlar, onlar orada kalıcıdırlar."

(Bakara 2:217)

Bütün bu ayetlerin gösterdiği hakikat, insan bu dünyada hak ve batıldan birini seçebilir. Ona bu hak tanınmıştır. Fakat Allah insandan hakkı seçmesini istemekte, batılı seçtiğinde bunun kendisine zulüm olacağını buyurmaktadır. Zulmeden ise cezasına katlanır. Zira zulmetmek bir hak değil, bir haksızlıktır.

4. CEBBÂR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. O varlığı tekâmüle mecbur kılan el-Cebbâr'dır

Yaratılmışlar hakkındaki en baba soru şu olsa gerektir: İlk patlamadan varlık ağacının en soylu meyvesi olan insana uzanan tekâmülün sırrı nedir?

Bu soruya fakirin vereceği tek cevap, Cebbâr isminin doğrudan tecellisi ile alakalıdır: Mecburiyet. Evet, yokluğun bağrında varlığı yaratan Allah, kâinatın ilk anından bu güne kadarki süreçte eşyayı tekâmül yasalarına tabi kılmıştı. Bu yasaların temelinde ise, Cebbâr isminin tecellisi olan "mecburiyet" yatmaktaydı. O, yaratılmış tüm varlıkları koyduğu yasalara secde ettirmişti. Onları, yaratılış amaçlarını gerçekleştirmeye mecbur

bırakmıştı. Bu mecburiyet sayesinde yaratılmış varlıklar, basitten mürekkebe doğru, Allah'ın çizdiği istikamette yol aldılar.

Evrenin ilk yaratılışından sonraki atom altı dünyanın oluşumu gibi, kozmik aşamalar da, Allah'ın Cebbâr isminin cansız varlıklar üzerindeki tecellisidir. Daha sonra üzerinde canlı hayatın varlığını mümkün kılan kozmik sistemi var eden mecburiyetler görülür. Uzaydaki kozmik sistemleri bir yörüngeye sahip kılan, onların içinde bulunduğu güç alanlarıdır. Bu güç alanları, çekim ve merkezkaç gibi iki gücün mecburiyetine dayanır.

Dünya adlı şu misafirhanedeki insan varlığı, Cebbâr isminin tecellileri olan bir dizi mecburiyetlerin sonucunda oluşmuştur. Jeolojik zamanlar, aynı zamanda insanın elementer kökeninin oluşmasının zeminiydi. "Biz her canlıyı sudan kıldık" ayeti, canlı hayatın başlangıç noktasına işaret ediyordu. Sudan karaya geçiş bir mecburiyetti. Bazı canlıların karadan havaya geçişi de öyle... Her köşeye sıkışma, Cebbâr isminin yeni bir yansımasına yol açıyordu. Adeta her mecburiyet canlı varlığı fiili duaya zorluyordu. Usulüne uygun yapılan her duaya verilen ilahi karşılık, o varlığın tekâmülü şeklinde gerçekleşiyordu.

Kur'an'ın İnsan suresinin girişinde dediği gibi, insanın anılmaya değer bir varlık sayılmadığı uzun, çok çok uzun bir dönem geçirdi (76:1). Bunun ardından, nihayet ufukta insan göründü. Günümüzden tahminen 3.5 milyon yıl önce görülen ilk iradeli varlık, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın terbiyesi altında uzun bir eğitim sürecinden geçti. Bu süreci bir zincir olarak görürsek, zinciri oluşturan her yeni halka Cebbâr olanın mecbur kılmasıyla elde edilen bir ödüldü.

Neslini sürdürmek için aile olmak zorundaydı. Aile olmak için ilişki kurmak zorundaydı. Konuşmak için eşyaya isim koymak zorundaydı. Sağ kalmak için silah yapmak zorundaydı. Silah yapmak için aklını kullanmak zorundaydı. Kendini korumak için barınak yapmak zorundaydı. Doymak için dala uzanmak zorundaydı. O yetmeyince toprağı ekmek zorundaydı. Hayatı kolaylaştırmak için hayvanları evcilleştirmek zorundaydı. Isınmak için ateşi çoğaltmak zorundaydı. Yiyeceğini pişirmek için kap kacak yapmak zorundaydı. Kap kacak yapmak için çömlekçi çarkını bulmak zorundaydı. Bir yerden bir yere yük

taşımak için teker yapmak zorundaydı. Kendini ifade etmek için yazı yazmak zorundaydı.

Bütün bu zorunluluklar, Allah'ın el-Cebbâr isminin tecellisinden başka bir şey değildi.

4.2. El-Cebbâr olan Allah kulun yaralarını sarar

El-Cebbâr isminin kök anlamına en uygun karşılığı, varlığı tamir edip onaran, kulunu tedavi eden, kullarının yaralarını saran, onların işlerini yoluna koyandır.

- Yüce Allah varlığı nasıl onarır, kullarının yaralarını nasıl sarar?

- O varlığı iki şekilde onarır. Birincisi; iradesiz varlıkları koyduğu yasalarla onarır. İradeli varlıkları, verdiği akıl, irade ve yarattığı imkânlarla onarır.

1. *İradesiz varlıkları koyduğu yasalarla onarır.* Mesela iki yıldızın çarpışması sonucu etrafa dağılmış dev gök cisimlerini, yeni oluşan yıldızın gezegenleri yapar. Bu koyduğu kütle çekim yasaları sayesinde gerçekleşir. Böylece varlığı onarmış olur. Yine iki gezegenin çarpışması sonucu kopan ve ne yapacağı belli olmayan parçaları yeni oluşan gezegenin uydusu veya uyduları yaparak varlığı onarır.

2. İradeli varlıkları verdiği akıl ve iradeyle onarır: İradeli varlıkların görünenine *ins*, görünmeyenine *cin* diyor Kur'an. *İns* cinsinin en çok bilinen türü insandır. İnsan madden de manen de bozulur. İnsanın madden bozulması hastalanmasıdır. Hastalanan insanın onarılması ilaçladır. İnsanın tedavisi için gerekli olan imkânları Allah tabiatın içine saklamıştır. İnsan aklıyla bunları keşfetmelidir.

Manen hastalanan insanı onarmak için Yüce Allah vahiyler göndermiştir. Gönderilen ilahi vahiyler Allah'ın insanı tedavisidir. Onun içindir ki, Kur'an'ın bir ismi de *şifâ*'dır. Rabbimiz Kur'an'dan mü'minler için, yani ona güvenen kullar için şifa olan ayetler indirdiğini ifade eder (41:44).

Her ismin olduğu gibi, el-Cebbâr iminin de bin bir tecellisi

vardır. El-Cebbâr ismi bazen varlık bazen darlık suretinde tecelli eder. Bazen sıhhat bazen hastalık suretinde tecelli eder. Bazen ilgi ve şöhret, bazen yalnızlık ve halvet şeklinde tecelli eder.

Eğer bir nimet cebbar isminin tecellisi olursa, muhatap neye müstahaksa ona göre verilir. Mesela hasedi kendisinin felaketidir. Onu bu felaketten kurtaracak nimet, haset ettiğine muhtaç olmaksa ona muhtaç edilerek verilir. Çünkü onun bu hastalıktan kurtulması bu ilacı içmesine bağlıdır. Ya da muhatabın zaafı kibir ise, el-Cebbar ismiyle tecelli kılınan nimet ona zillet ve meskenet olarak gelir. Çünkü onun kurtuluşu bundadır. Ve el-Cebbar olan Allah ona böyle ikram eder.

5. CEBBÂR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Cebbâr, Ya Allah!
Sen, varlığı koyduğun yasalarla onaransın!
Sen, insanoğlunun ruhunu vahiyle onaransın!
Sen, insanı iradesine mecbur edensin!
Bizi iradesinin şükrünü ifa edenlerden kıl ya Rab!

Ya Cebbar, Ya Allah!
Kerim kitabında buyuruyorsun ki:
"Toplumun bireyleri kendilerini değiştirmedikçe,
Allah da bir toplumun halini değiştirmez."
"Değiştir bizi" demeye hakkımız yok Ya Rabbi!
Bizi kendimizi değiştirecek bir liyakatle donat ya Rab!

Âmin!

الْمُتَكَبِّرُ

95

EL-MUTEKEBBİR

Büyüklük gösteren
Büyüklüğünü sergileyen
Büyüklüğünün hakkını veren

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

EL-Mutekebbir, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Bir yerde Allah'a isnatla, isim formunda, belirli ve müstakil olarak gelir. Hakkı olan büyüklüğü hem yarattıkları üzerinden gösteren, hem de yarattıklarına karşı gösteren, büyüklüğün hakkını veren, büyüklüğünü yaratılmış her varlık üzerinde iz bırakarak sergileyen eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz özne demektir.

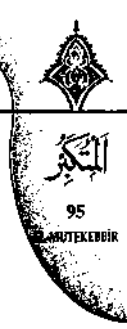
K-b-r, büyüklüğe delalet eder. *Kubr* masdarı "büyüklük" manasına gelir. "Kocaman/korkunç tuzaklar kurdular" (71:22) ayetindeki *kubbâran* bu manadadır. Bir kavmin ortak atasına en yakın kişiye de *kubr* denmiştir. *El-Kubr*, "şerefte ululuk" manasına gelir.

Kibr, ortaklaşa yapılmış bir işte "önde gitmek, elebaşılık yapmak" demektir. Nûr 11'de tam da bu anlamda kullanılır. Kamu servetinin yönetimine de *kibr* adı verilir. Daha sonra *kibr* "büyüklük taslamak", "küstahça böbürlenmek" anlamını kazanmıştır. *Kibr* insana isnat edilince yergi, Allah'a isnat edilince övgüdür.

Kibriyâ ile *kibr* arasında fark vardır. *Kibriyâ* "izzet ve iktidar" anlamına gelir (10:78). *Kiber* insan için kullanılır, *Kibriyâ* ise yalnızca Allah için kullanılır.

Kebura olumsuz anlamda "büyük oldu", *kebera* "daha yaşlı oldu", *kebira* "yaşlı oldu" manasına gelir. *Kebira*'nın masdarı *kiber*, "ihtiyarlık" demektir. *Kebâir* ve *kebîra* "büyük günah", *kubbâr* "birbirinden büyük" anlamına gelir. "İhtiyar" anlamındaki *şeyh*'ten bir sonra ve "en yaşlı" anlamındaki *kahm*'dan bir önceki yaş gurubuna *kebîr* denilir.

Mutekebbir, yaratılmışlar için kullanıldığında "büyüklendi, büyüklük tasladı" demektir. Esma-i hüsna içerisinde *tefa'ul* kalıbından gelen tek isimdir. Bu kalıp tekellüf vurgusu taşır. Yani o eylemi yapmak için külfete katlanan veya içini dolduramadığı bir isimle isimlenen, demektir. Şair olmadığı halde kendine şairlik havası verene *muteşair*, peygamber olmayıp kendine peygamber havası verene *mutenebbi*, filozof olmadığı halde öyleymiş gibi yapana *mutefelsif* denir. Bu anlamıyla *mutekebbir* "büyük görünmek için kendini zorladı, tekellüfe girdi" demektir.

Kurtubi *mutekebbir*'deki *te*'nin vurgusunu "ihtisas" olarak ifade eder. Yani, "büyüklük Allah'a mahsustur" anlamı verir. Buna göre O'nun dışındaki her varlık için Mutekebbir olmak tekellüftür, sadece O bu ismi hak eder.

Hattâbî, *mutekebbir*'deki *te*'nin "tekellüf" değil "teferrüd ve tahsis" *te*'si olduğunu söyler. Buna göre, Mutekebbir olmada O tek kalmıştır ve bu sıfat O'na mahsustur. O'nun dışındaki hiçbir varlık böyle bir sıfatın içini dolduramaz.

Mutekebbir Allah için kullanıldığında olumlu anlamdadır. Zira O'nun, büyüklüğün içini doldurmada zorlanması söz konusu değildir. O büyük görünmek için zorlanmaz, aksine büyüklük ile ilgili her tür kelime ve tasavvur O'nun büyüklüğünü ifade etmede zorlanır.

El-Mutekebbir, büyüklük yalnızca zatına mahsus olan, O'nun dışında büyüklenen hiçbir varlığın bu sıfatın içini dolduramadığı, büyüklüğü hiçbir ölçüyle ölçülemeyen, kıyas kabul etmeyen, rakamlara sığmayan, aklın idrak etmekte acze düştüğü, eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz büyük demektir.

El-Mutekebbir ile *el-Kebîr* arasında fark vardır. *El-Kebîr* hem ism-i fail olarak "çok büyük" hem de ism-i mef'ul olarak "çok büyütülen" anlamına gelir. Bir tarafı Hâlık'a bir tarafı mahlûka bakar. Fakat *el-Mutekebbir* her açıdan Hâlık'a bakar. Zatı itibarıyla "büyüklenmeyi hak eden, bunun hakkını veren yegâne büyük" anlamına gelir.

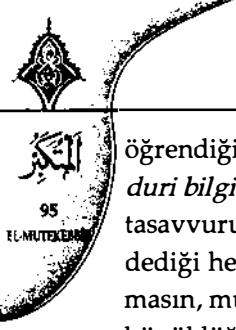
2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah'ın büyüklüğü ve insanın "büyük" tasavvuru

El-Mutekebbir olan Allah, eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz büyüktür. O'nun büyüklüğü, "büyüklük" kavramına insanın yüklediği anlamın dışındadır. O'nun büyüklüğüne dair söylenecek her söz, O'nun büyüklüğü yanında küçük kalır. Belki de bu yüzden, O'nun büyüklüğünü en güzel ifade eden cümleler, değilleme yöntemiyle kurulan cümlelerdir.

Büyük-küçük karşıtları insanın tasavvuruna verili olarak nakşedilmiştir. Yani büyük-küçük tasavvuru, insanın sonradan

öğrendiği *husuli bilgi* kapsamına değil, yaratılıştan verilmiş *huduri bilgi* kapsamına girer. Fakat insanda yerleşik büyük-küçük tasavvuru, her daim görecedir. İnsan "büyük" veya "küçük" dediği her seferinde, ister bu karşıtlığı birlikte ansın isterse anmasın, mutlaka zımni bir kıyasla bu kelimeleri kullanır. Allah'ın büyüklüğü karşısında, büyük tasavvurumuzun kendisi çok küçük kalır. Tıpkı Ali Haydar Bey'in dediği gibi:

Büyüksün ilahi büyüksün büyük
Büyüklük yanında kalır çok küçük

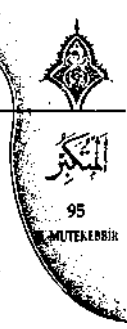
Büyük, neye göre büyüktür? Küçük, neye göre küçüktür? Üç bire göre büyük beşe göre küçüktür. Bu böyle devam edip gider. Fakat eğer söz konusu olan mutlak ve sonsuz bir olan *el-Ehad* ise, bu durumda iş değişir. el-Ehad, rakamlar arası kıyasın konusu değildir. Eşsiz ve benzersiz Bir olan, nasıl kıyas kabul edebilir ki? Bir şeyin kıyasa konu olması için eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olmaması gerekir.

İnsanlık tarihinin tümünü, baştan sona bir insan tekinin ömrü gibi kabul edelim. İnsanoğlunun büyüklük tasavvurunun gelişimi, tıpkı bir çocuğun büyüklük tasavvurunun gelişimi gibi basitten mürekkebe doğrudur. İslam, insan idrakini bir noktadan alıp kemale doğru ulaştırmada rehberlik işlevi gören dinin adıdır. ***"Bugün sizin için dininizi ikmal ettim"*** (5:3) ayeti, ilk vahiyden son vahye kadar bir tekamülün gözetildiğini gösterir.

Fakat son vahyin "ikmal edilmiş din" müjdesine rağmen, müslümanların aklının hala büyüklük meselesinde cismani büyüklüğe takılıp kaldığını görmek esef vericidir. Yuşa türbesine gidersiniz. Orada 17 metre uzunluğunda bir kabirle karşılaşırsınız. Bu uzunluk kabrin sahibinin boyunu değil, o kabri yapanların büyüklük tasavvurunun maddiliğini gösterir.

Bu geçmişten bir örnek idi. Allah'ın el-Mütekebbir ve el-Kebîr gibi isimlerini hakkıyla anlamasını beklediğimiz müslümanların günümüzdeki hali nicedir sizce? Bu soruyu, son yıllarda hayli popüler olmuş bir örnek üzerinden cevaplayalım. Örneğimiz, bir nevi, "uydurma hadis" koleksiyonuna çağdaş bir katkı... Hz. Adem'in Suudi Arabistan çöllerinde ortaya çıkan dev iskeleti uydurması...

İnternet çöplüğünde dolaşan bir resim bu: Karşınızda

normal insan iskeletinin tam 20 katı büyüklüğünde bir iskeletin, arkeologlar tarafından toprak altından çıkarılışının görüntüsü duruyor. Haberin altında yazan Arapça bir yazı... O yazıya göre, bin yılın en büyük mucizesi olan bu iskelet, Suudi Arabistan'ın Rub'u'l-Hali çölünde Aramco şirketi tarafından bulunuyor. Suudi ordusu bölgeyi hemen kordon altına alıyor. Bu fotoğrafı birileri gizlice çekip sızdırıyor. Bir de Suudi allamelerin fetvaları var ki, o tam bir felaket...

Bunun altına düşülen notları okuduğunuzda, indirilen dini bırakıp da uydurulan dine kimlerin neden müşteri olduğunu daha iyi anlıyorsunuz. Bir de Allah Rızası için yalanı servis çağrısı var: Bu fotoğrafı Allah rızası için en az 20 kişiye göndermeyen... olsun. Yorumlar: Kafirler görsünler bakalım!.. Bir tanesi aşka gelmiş, basmış küfrü! Haydi buna da inanmayın...

Müslümanlar adına utanç verici bir durumdur bu.

İşin aslı şu: Kanadalı bir grafik sanatçısı, yeni bulunan bir mamut türünün iskelet kalıntısına, normal boyutlardaki insan iskeleti görüntüsünü ustalıkla fotomontaj yoluyla giydirerek bir grafik yarışmasına katılıyor. Grafiker, bu fotomontajıyla ödül alıyor. O siteden birileri bu fotoğrafı çalıp, bu yalanı uydurup servis ediyorlar. Bunu da tıpkı sevabına hadis uyduranlar gibi, Allah Rızası için yapıyor.

Bu müslümanların büyüklük tasavvurlarının hala çocuksu olduğunu gösteriyor. Tabi ki bunun arkasında asla sorgulanmamış koca bir rivayet edebiyatı var. En sahih rivayet derlemelerinde Hz. Adem'in boyunun 60 arşın (zira) olduğunu okuyan Müslüman, bu "spekülatif bilgiye" inanmazsa imanına halel geleceğini sanıyor. Böylece, zanna ve spekülasyona dayalı rivayet kültürünün "vahiy" ilan edilmesinin büyük zararı, bir kez daha ortaya çıkmış oluyor. Şahadet ve gayb gibi iki yakine dayalı Kur'an epistemolojisine, zanna dayalı spekülatif bilgi ayağını protez olarak ekleyince, ortaya çıkan acınılası manzara da bu oluyor.

Firavunların heykelleri çok büyük ebatta yapılırdı ki, zavallı cahil kitleler, ömründe kendisini hiç görmediği firavunu öyle sansın. Bu korkutmak için tasarlanmış bir zulüm politikasıydı. Hz. Musa'nın yaptığı ilk şey Firavun'u halkın görmesini sağla-

mak oldu. Onun için bir bayram günü Firavun'un büyücüleriyle karşı karşıya geldi. Yani Hz. Musa büyü bozdu. Büyücüler ve büyülenenler, bozulan büyülere bozulurlar.

Soru şu: Hz. Musa'nın büyü bozduğuna inanan müslümanlara ne oldu da, büyüklük tasavvurlarıyla Firavun'un alıklaştırdığı kitlelere benzediler?

2.2. Tekebbür ve kibir

Tekebbür ikiye ayrılır:

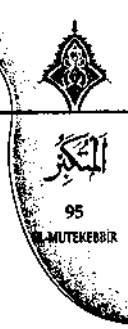
1. *Olumlu tekebbür*: Büyük, hem de en büyük olduğu için büyüklenen. İyiliği gerçekten çok olan ve bu iyilikleriyle başkalarından üstün olduğunu isbatlayan zat. Bu manada Mütekebbir olan Allah'tır. Allah'tan başkasının Mutekebbir olma hakkı yoktur. Zira tek ve en büyük Allah'tır, Allah'tan başka gerçek büyük yoktur.

El-Mutekebbir Allah'ın Kur'an'da geçen esma-i hüsnasındandır. Allah'ın büyüklenmesi –hâşâ- kibir değildir. Aksine gerçek büyüklük, O'nun büyüklüğüdür. Ondan başkası büyüklenmeye kalktığı zaman, bu onun için kınanacak bir davranış olur.

2. *Olumsuz tekebbür*: Büyük olmadığı halde büyüklenen kimsenin kibri. Kulların kibri bu kabildendir.

Mutekebbir Allah'a has bir sıfattır. Kibr, bir insanın bu sıfatta Allah'a ortak çıkmaya kalkışmasıdır. Buna "büyüklenme" anlamına *tekebbur* denir. *Tekebbur*, büyük olmadığı halde büyük taklidi yapmaktır. *Mutekebbir*, bu işi yapan kimseye denir. Tefa'ul kalıbı, "olmadığı halde görünmeyi" ifade eder. *Temaruz*, hasta olmadığı halde kendini hastaymış gibi göstermedir. *Muteşair*, şair olmadığı halde şair geçinendir. *Mutefelsif*, filozof olmadığı halde filozof geçinendir.

Allah'a isnaden kullanılan Mutekebbir ismi dışında kalanlar, hep kullara isnaden gelmiş ve olumsuz manada kullanılmıştır. Kibrin insana verdiği en büyük zarar, sahibini küstahça bir bencilliğin tuzağına düşürmesidir. Kibrin sahibine kurduğu en dehşet tuzak, egosunu şişirdikçe şişirmesidir. Kibirlinin egosu öyle şişer ki, kendisinden başka kimseyi göremez. Göremediklerine hakikat de, hatta Allah da dâhildir. Tıpkı şu ayette anlatıldığı gibi:

"Yeryüzünde haddini aşarak büyüklük taslayanları ayetlerimden uzak tutacağım; isterse onlar her türlü mucizeye şahit olsunlar, yine de ona inanmazlar; yine onlar hak yolu görüyor olsalar bile o yoldan gitmezler; fakat sapık yolu görünce hemen onu kendilerine yol olarak benimserler. İşte bu, onların ayetlerimizi yalanlamaları ve onlara karşı umursamazlıkları nedeniyledir." *(A'raf 7:146)*

Kibir, Allah'ın insana ilişkin umudunu tüketen bir çürümüşlük halidir. Allah'ın ayetleri hakkında ileri geri konuşanlara dair şu ayetten çıkan sonuç budur:

"İşte Allah her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler."
(Mü'min 40:35)

Kibir, kalbin mühürlenme sebebidir. Kalbin mühürlenmesi ise, o insanın kendini değiştirme yeteneğini yitirdiğine işaret eder. Kalbin mühürlenmesi, aklın mühürlenmesidir. Zira kalp Kur'an'da çoğu yerde akıl anlamında kullanılır. Akletmemek, aklı atıl bırakır. Atıl akıl, ataleti huy edinir. Giderek atalet onun kaderine dönüşür. Böyle olan öğrenmez. İşte bu, mecazen Allah'ın kuldan umut kesmesidir. Artık o kişinin kalbi, Hesap Günü huzura suç aleti olarak getirilmek üzere mühürlenerek, kişinin suç arşivine kaldırılır.

Kibir ışıl ışıl parlayan bir metalin paslanması gibi, pırıl pırıl bir kalbi paslandıran bir manevi aşınma *(korozyon)* durumudur. Küstahça böbürlenen insan büyümek yerine küçülür. Zira kibir, pasın demiri aşındırdığı gibi aşındırır. İnsanı azaltan bu durumun tedavisi cehennemdedir. Kibir pasını kalpten ancak cehennem ateşi çıkarır:

"Onlara denilecek ki: ***"İçinde yerleşip kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Sahi, küstahça böbürlenenler için ne berbat bir meskendir orası."*** (39:72)

Ve cehennem gerçekte kulun değil kibrin yandığı bir haddehane olup çıkar. İnsan dünyada hakikatin haddesinden geçmeyi reddedince, ahirette cehennemin haddesinden geçmeye mahkûm olur.

Mutekebbir isminin Kur'an tarafından insana taliminin sebebi, insanın kendi kibrinin seline kapılmasının önüne geç-

mektir. Zira insan kibri tarafından kuşatıldığında, kendi beni kendisine zindan olur. Tıpkı ipekböceği gibi, kendisine mezar olacak bir kozayı örerek kendini içine hapseder.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Mutekebbir ismi

K-b-r maddesi Kur'an'da 161 kez geçer. İsim ve fiil olarak hemen her kalıpla gelir.

Kur'an'da bu kökten iki isim yer alır: el-Kebîr ve el-Mutekebbir isimleri.

Kebîr ismi 40 yerde gelir. Bunların bir kısmı nicelik bildiren "büyük" anlamında, bir kısmı nitelik bildiren "büyük" anlamında gelir. Bu ikinciler genellikle sıfat tamlaması olarak gelir. *Fesâdun kebîr* (büyük bozulma), *ismun kebîr* (büyük günah), *ecrun kebîr* (büyük ecir)... El-Kebîr ismini daha önce işlediğimiz için oraya atıf yapmakla yetiniyoruz.

El-Mutekebbir ismi Kur'an'da sadece bir yerde, esma-i hüsnanın sayı olarak Kur'an'da en yoğun geldiği Haşr suresinin son ayetlerinde yer alır. Bu iki isim arasındaki farka *Lugavi Çerçeve*'de değindik.

Haşr suresi Medeni olduğu için, bu isim de Medenidir. Bunun nüktesi şu olsa gerektir: Ey mü'minler! Zorlu bir muhalefetin ardından Medine'de iktidarla sınandınız. Size tekebbür yakışmaz. Eğer varlık içinde büyüklenmeyi hak eden bir zat varsa, o sadece Allah'tır. Zira O her an kâinatın yöneticisi ve muktediridir. O'nun dışında biri çıkar da mütekebbir davranırsa, o Allah'tan rol çalmaya yeltenmiş olur.

3.2. Allah tekebbüre hakkı olan yegâne varlıktır

El-Mutekebbir ismi de, tıpkı bir önceki el-Cebbâr gibi, geldiği tek yerde bize bir hakikati ifşa eder. İşte o ayet:

هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: O el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir'dir. Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır." *(Haşr 59:23)*

Ayet şu cümle ile son buluyor: *Subhanallahi 'ammâ yuşrikûn.*

Bu cümlenin iki zımni anlamı vardır:

1. Hiçbir müşrikin şirkinden Allah zerre kadar zarar görmez; şirkin zararı, şirk koşanadır.

2. Tekebbür sadece Allah'ın hakkıdır ve O'na mahsustur. Allah dışında hiç kimsenin tekebbür göstermeye hakkı yoktur. Eğer böyle bir şey yapar da büyüklenirse, o sahte bir duruş olur. Zira böyle bir büyüklüğün hakkını hiçbir kul veremez.

Tekebbür, kibirlenmektir. Kibir iblisi şeytan eden şeydir. Adem'e karşı kibirlendiği için ilahi emre isyan etmiştir. Esasen Adem-iblis kıssası üzerinden verilen öğüt açıktır: Ey insanoğlu! İblis kibirlendiği için şeytan oldu. Eğer sen de kibirlenirsen, sen de onun askeri olursun.

"Erişilmez büyüklük" anlamına gelen *el-kibriyâ'*, kendi zatını mütekebbir niteliğiyle donanmış bulan özne için kullanılır. Casiye suresinin son ayetinde Yüce Allah için kullanılır:

فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

"Hamd göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'a mahsustur; âlemlerin Rabbine... Göklerde ve yerde erişilmez büyüklük Ona mahsustur: zira O'dur yüceler yücesi, her hükmünde tam isabet sahibi sadece O'dur." *(Casiye 45:36-37)*

Bu ayetler zımnen şunu söyler: Ey mütekebbirler! Şu koca kâinatın tümünü El-Mutekebbir olan Allah yarattı ve yönetiyor. Madem siz de tekebbür ediyorsunuz; gösterin yarattığınız ve yönettiğiniz kâinatı da, görelim. Yok, eğer gösteremezseniz, o zaman mütekebbir oluşunuz sahtekâr oluşunuza delalet eder. Hakkını veremeyeceğiniz bir role soyunmanız, haddinizi bilmediğiniz anlamına gelir!

3.3. Tevazu el-Mutekebbir'e imanın edebidir

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

"Rahman'ın has kulları olan kimseler, yeryüzünde vakarlı bir tevazu ile yürürler ve cahillerle muhatap olduklarında "Selam!" der (geçer)***ler."*** *(Furkan 25:63)*

Allah Rasulü 'Mekke'sine, muzaffer bir ordunun başında, başı devesinin boynuna değecek kadar engin bir tevazu içerisinde, dudaklarında dua gözlerinde yaşla giriyordu. Kâbe'nin kapısında durmuş, korku ve endişe içinde kendileri için vereceği kararı bekleyen müşriklere soruyordu:

- Şimdi size ne yapacağımı sanıyorsunuz?

- Onların içerisinden konuşmaya cesaret edenler cevaplıyordu:

- Sen erdemli bir babanın erdemli bir evladısın; senden yalnızca iyilik beklenir!

O da kendisinden bekleneni yapıyor ve Yusuf'un hain kardeşlerine dediğinin bir benzerini diyordu:

-Haydi gidin, (vicdanlarınızla baş başa) bırakıldınız!...

Allah'ın el-Mutekebbir oluşuna iman eden, tekebbürden tevazua kaçar. Tevazu küçüğün küçük görünmesi değil, büyüğün küçük görünmesidir. Kendi iyiliğini büyük, başkalarının iyiliğini küçük görmek samimiyetsizliktir. Bu, şeytan dürbünü kullanmaktır. Kendi iyiliğini küçük, başkalarının iyiliğini büyük görmek samimiyettir. Bu da, iman dürbünü kullanmaktır. Mütevazı olan kişiye düşen şöyle demektir:

Eller buğday ben saman
Eller yahşi ben yaman

Tevazu, sahibine kazandırır. Değerli biri, mütevazı olduğu için değerinden hiçbir şey kaybetmez. Böyle bir örnek duyulmamış ve görülmemiştir. Aksine tevazu, değerli olanın değerine değer katar. Hadis diye nakledilen şu söz, hakikatle birebir uyumludur: "Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir, kim tekebbür ederse Allah onu alçaltır".

Bazen farkında olmadan benlikler ve bencillikler öne çıkar. Öylesi zamanlarda, insanın imamı imanı değil egosu olur. Ego imam olursa, kılınan namazdan ne hayır gelir? Bencilliğin öne çıktığı bir ortamda, biz duygusu arkaya geçer.

4. MUTEKEBBİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Mütekebbirlerin helaki el-Mütekebbir'in tecellisidir

Her ismin tecellileri olduğu gibi, el-Mutekebbir isminin de tecellileri vardır. Bunların başında tarihin tanıdığı en ünlü mütekebbir fert ve kavimlerin helaki gelir. Kur'an mütekebbir tipi şöyle tasvir eder:

"(İnsan) ***eline yetki geçtiği zaman da yeryüzünde fesat çıkarmaya, insanın ürününü ve neslini yok etmeye çalışır: Ama Allah fesadı sevmez. Kendisine ne zaman "Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!" dense, kibir ve gururu onu günaha sürükler. İşte böylesine cehennem yeter, ne kötü konaktır orası."***

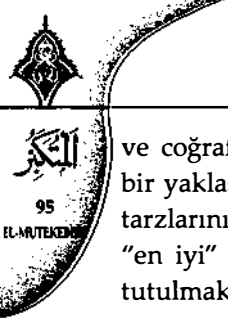
(Bakara 2:205-206)

İnsanlık tarihinde helake uğrayan kavimler, mütekebbir davranmaları yüzünden helake uğramışlardır. Zira inkârlarının arkasında yatan temel sebep kibirleriydi. Bazıları, kendilerini hakka ve hayra davet eden peygambere toplumun ezilen ve zayıf bırakılan kesimlerinin iman etmesini kendine yediremedi. Peygamberlerden bu kesimleri etraflarından uzaklaştırmalarını isteyenler bile oldu.

Benzer bir tekebbürü Velid b. Muğire ve arkadaşları da Allah Rasulü'ne gösterdi. Abese suresinin ilk iki ayetinde dile gelen "yüz asma" ve "sırt dönme", işte bu mütekebbir tipin tavrıydı. Görme engelli biriyle eşit tutulmak zorlarına gitmişti. Ebu Leheb, Müslüman olması halinde kendine ne ayrıcalık tanınacağını sormuştu. Olumsuz cevap alınca da; "Beni herkesle bir tutan din olmaz olsun" diyerek tekebbürünü göstermişti.

Günümüzde Batılı egemen güçlerde de, o eski zamanların mütekebbir uygarlıklarına benzer bir tekebbür var. Modern Batının baskın özelliği, özünde benmerkezci oluşudur. Tarih

ve coğrafya gibi kurguya en uzak olguları dahi benmerkezci bir yaklaşımla tanımlamaları bunun göstergesidir. Kendi hayat tarzlarını ve kültürlerini, benmerkezci yaklaşımla "biricik" ve "en iyi" olarak dünyaya dayatmaktalar. Bu, tekebbür krizine tutulmaktır.

El-Mutekebbir olan Allah'ın yasası, tekebbür krizine giren Batı için de geçerlidir. Bugün değilse yarın, bu yasanın kahhar ve cebbar olan gücünü en hassas yerinde hissedeceklerine kuşku yoktur. Esasen bu yasa müslüman ve kâfir seçmemektedir. Kim kibre kapıldı, mütekebbirliğe kalkıştı, söz konusu yasa onun tepesine bir balyoz gibi inip onun o haddini bilmez tekebbürünü yerle bir etmektedir. Ve helak olan her kibir uygarlığının ardından, Kur'an'ın gök kubbeye saldığı şu ebedi ses yankılanmaktadır:

- Mülk bugün kime aitmiş, söyleyin bakayım?
- Elbette, el-Vâhid ve el-Kahhâr olan Allah'a! *(Mü'min 40:16)*

5. MUTEKEBBİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Allah, Ya Mutekebbir!
Büyüksün, büyüklük Senin şanına yakışır;
bizi karşında büyüklenenlerden eyleme Ya Rab!
Mütekebbir Sensin, büyüklük yanında küçük kalır;
bizi küstahça kibrine yenilenlerden eyleme Ya Rab!

Ya Allah, Ya Mutekebbir!
Tekebbür eden herkesi alçalttıkça alçaltırsın;
bizi mütekebbir alçaklardan eyleme Ya Rab!
Tevazu göstereni yükselttikçe yükseltirsin;
bizi mütevazı olan kullarından eyle Ya Rab!

Âmin!

اَلْبَارِئُ

96

EL-BÂRİ'

Örneksiz ve kusursuz yaratan
İlk örnekleri (arketipler) yaratan
Yaratmada eşsiz benzersiz usta olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Bâri', Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla isim kalıbıyla marife ve müstakil formda gelir. Örneksiz ve kusursuz yaratan, bütün bir yaratıkların ilk örneklerini, yani arketiplerini de yaratan, yaratmada eşsiz benzersiz usta olan mutlak ve sonsuz özne demektir.

B-r-e, orijinal ve kusursuz yaratmaya delalet eder. Çekimi, *berae-yebrau-ber'en-burûen* dir. *Berae*, "ustaca ve kusursuz yarattı" demektir. *Berîun* ve *burâun*, "sağlıklı, masum, kusursuz, beri ve uzak" demektir (6:19). Hastayken iyileşen kimse *bera'tu mine'l-marad* der. *Min* ile birlikte "arınmış, saflaşmış" demektir. *Berâet*, "temize çıkmak, muaf olmak" demektir. *Berrae*, "temize çıkardı, akladı" demektir (12:53). *Ebrae*, "iyileştirdi" demektir (3:49).

Beriyye "insan türü" anlamına gelir (98:7). Kelimeyi hemzeli *berîe* okuyanlara göre "yaratılmışlar" anlamına gelir. Böyle okunduğu takdirde, Beyyine 7'deki *berîe*'nin kapsamına melekler ve şeytanlar da girer. Ama hemzesiz *el-berâ*'dan *beriyye* okuyanlara göre "topraktan olanlar" anlamına gelir ki, bu takdirde melekler ve şeytanlar dışarıda kalır. İlkine göre mana zımnen; "İman edenler ve salih amel işleyenler, melekler de dahil, yaratılmışların en hayırlısıdır" olur. İkincisine göre; "İman eden ve salih amel işleyenler, melekler hariç, yaratılmışların en hayırlısıdır" olur. Fakat bazı dilciler *beriyye* için de "yaratılmışlar" anlamı vermişlerdir. Onlara göre *beriyye*'nin aslı hemzelidir.

Bâri', "örneksiz hiç yoktan yaratan" (*el-mubdi'u'l-muhteri'*) demektir. *Bâri'*, "ilk defa yapan usta" için de kullanılır. Arap, *a'ti'l-kavs bâriihâ* (yayı ustasına ver) der.

El-Bâri' ismi, Halimi'nin de isabetle dediği gibi iki manayı ifade eder:

1. Sadece Allah'a has olan örneksiz ve tarifsiz, eşsiz ve benzersiz, mükemmel ve ustaca yaratmayı ifade eder.

2. Tüm varlıkların kendilerinden türeyip çoğaldığı ilk örnekleri, kalıp, mostra ve numuneleri (قالب الأعيان) yoktan ilk kez var etmeyi ifade eder.

El-Bâri' ile *el-Hâlık* arasında fark vardır. *El-Hâlık* geneldir. Allah'ın yaratmasındaki her hangi bir özelliğe vurgu yapmadan sadece eşsiz benzersiz yaratıcıyı beyan eder. Fakat *el-Bâri'* özeldir. O'nun canlı varlıkları, hassaten de insanı örneksiz ve kılavuzsuz ustaca yaratışını beyan eder.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah varlığın ilk örneklerini yaratandır

Yüce Allah'ın el-Bâri' sıfatı, varlığın ilk örneklerini yaratmakla ilgilidir. Varlığın ilk örneklerine, ecnebi lisanlarından iktibasla *arketip* (fr: *archétype*) veya *prototip* denilmektedir. Buna modern Arapçada *en-nemuzec el-aslî* dense de, Kur'an'dan ilhamla *ademiyyet* demek daha münasip gibi görünmektedir.

Adem, Araf suresinin 11. ayetinde açıkça görüleceği üzere, bir şahıs olmaktan daha çok, türü temsil eden ilk örnektir. Söz konusu ayette "siz" ve "adem" eşitlenir. Ayette "siz" denilen insanoğludur. Yani "insanoğlu" ile "adem" birbirinin yerine kullanılmıştır. Adem "seçilmiş" biridir. Bunu yine Kur'an'dan öğreniyoruz (3:33). Birinin seçiminden söz etmek için, ondan birden fazla olmalıdır. Yine Kur'an insan türünün (*el-insan*) istisnasız "bileşik bir hayat tohumundan" (*min nutfetin emşâc*) yaratıldığını söyler (76:2). Burada soru şudur: Adem insan türünden midir, değil midir? Eğer bu sorunun cevabı evetse, Adem de Kur'an'ın söylediği *nutfe-i emşac*'tan yaratılanlardan biridir.

El-Bâri' isminin tezahürü olan ademiyyet, yani arketip sadece insan türü ile sınırlı değildir. El-Bâri' olan Rabbimiz, bugün gördüğümüz mahlûkatın hepsini Bâri' ismiyle var ettiği ilk örneklerden yaratmıştır. Bu ismin geçtiği Haşr suresinin 24. ayetinde yan yana gelen *el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir* isimleri, kendi aralarında da yaratışın üç farklı aşamasını ifade ederler. El-Hâlık genel yaratmayı, el-Bâri' bu genel yaratış içinde canlılar ve iradeliler gibi özel yaratmayı, el-Musavvir ise yaratılanların orijinal tasarımını ifade eder.

El-Bâri' isminin yer aldığı pasajın ilk ayeti Kur'an'ın bilgi nazariyesini inşa eden ayettir: ***"O Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur: O gayb ve şahadet aleminin alimidir."*** (59:22) Her mübarek isim gibi, el-Bâri' isminin de biri *şahadet* diğeri *gayb*'a bakan iki kanadı vardır. Her iki kanadıyla bu isim Allah'ın ilminin konusudur. Fakat insana gelince iş değişir. *Gayb*'a bakan kanadıyla bu isim imanın konusu, *şahadet*'e bakan kanadıyla mü'minin ilminin konusudur. Yani mü'min bu ismin hakikatini imanıyla bilir, bu ismin tecellilerini ise ilmiyle bilir.

2.2. Gaybı taşlamak ya da "a'yan-ı sabite"

Hem gayb hem de şahadet *zan* değil *yakin*dir. *Gayb*, vahiy haber verdiği için hakka'l-yakin, *şahadet* yaratanı gösteren bir şahadet parmağı olduğu için ilme'l-yakindir. Kur'an epistemolojisi, gayb ve şahadet ayakları üzerinde yükselir.

Bunun yanına zanna dayalı protez bir ayak monte etmeye kalkmak, Kur'an'ın muhatabında inşa etmek istediği bilgi nazariyesinin anatomisiyle oynamak demektir. İki ayak üzerinde yükselen bir yapıya ondan olmayan üçüncü bir ayak eklemek, yapının bünyesine yönelik esaslı bir müdahaledir. Bu üçüncü ayağın temsil ettiği bilgi türü ne vahiyle sabit olan gayb alemine dayanan hakka'l-yakin, ne de mahlûkatla şahadet alemine dayanan ilme'l-yakindir. Mistiklerin "keşf" adını koyduğu safi zan ve spekülatif bilgidir.

İşte "a'yan-ı sabite" tezi, tam da bu spekülatif bilgiye tekabül eder. İbn Arabî tarafından kavramsallaştırılan bu terimin, Arapça olmasına rağmen Kur'an ile bir alakası yoktur. Kur'an'da bu terimi ilham eden bir terkip de bulunmamaktadır. Kur'an'da terkibi oluşturan kelimelerden ne *a'yân* ne de *sabite*, bu şekil ve manada bir kez bile geçmez.

İlle de Kur'an'da geçmesi gerekli midir?

Eğer varlığın ilk yaratılışı gibi, tamamen ve sadece şahadet ve gaybın alimi olan Allah'ın ilmine giren bir konuda konuşuyorsanız ve kendinizi de vahye muhatab görüyorsanız; evet gereklidir. Aksi her duruma Kur'an "gayb-ı taşlamak" (*racmen bi'l-ğayb*) diyor (18:22).

İbn Arabî'nin *arketip*'e tekabül eden *a'yan-ı sabite* (sabit özler) kavramsallaştırması, Eflatun'un "ideler alemi" tezini hatırlatmaktadır. Sanki Eflatuncu felsefeden ilhamla kotarılmış gibi durmaktadır. Açıklaması da, Yeni Eflatunculuğun Eflatun'un *ideler alemi* tezine getirdiği yoruma benzemektedir. İbn Arabî'nin her tür kadim felsefi ve mistik akımlardan hiçbir hassasiyet gözetmeden alıp müslüman kültürüne taşıdığı kavramların tümü zan ve spekülatif bilgi kapsamına girer. Bu kavramların çoğunu Yunan felsefe dünyasından taşır. Bazen Yunan'ı bire bir taklit eder ve bunu da açık eder. Tıpkı *Tedbîrâtu'l-İlahiyye*'yi Aristo'nun İskender için yazdığı *Sırların Sırrı* adlı eseri tarzında kaleme aldığını övünerek söylediği gibi. Aristo'ya nisbet edilen bu eserin sonradan sahte olduğu anlaşılmıştır.

Eflatun'un *Devlet* adlı eserinde geçen ve sonradan yüklenen felsefi yorumlardan hiç birini barındırmayan "ideler alemi" tezi, gayet sade bir tezdir. Dini bir iddiası yoktur ve akidenin bir parçası da değildir. Farklı bir bilgi sisteminin ürünüdür. Dine ve mü'minin imanına her hangi bir zarar vermesi de söz konusu değildir. Fakat İbn Arabî'nin *a'yan-ı sabite* tezine gelince iş değişmektedir. Zira "keşf" adı verilen zanna dayalı spekülatif yorumlar, dini bir kılığa bürünmektedir. Bağlamından, maksadından, hatta anlamından ve lafzından koparılan ayetlerin tamamen keyfi olarak istihdam edildiği, her tür uydurma sözün Allah Rasulü'ne atfen pervasızca kullanıldığı, kelimenin tam anlamıyla bir 'gaybı taşlama' söz konusudur. Bu yöntemin en tehlikeli sonucu, *beşeri olanın ilahileştirilmesi işlemidir.* Bu yolun sonu, sahte metafizik üretimidir.

2.3. A'yan-ı sabite tezi neyi ifade eder?

A'yan-ı sabite tezi üzerinden İbn Arabî, çok tehlikeli bir spekülasyona girişiyor. İbn Arabî a'yan-ı sabite spekülasyonundan yola çıkarak, dört büyük yanlışa imza atıyor:

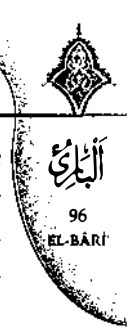
1. *Vahyin Hâlık ve mahlûk sistemini tahrib ediyor.* İlahi kelam, varlık hakikatini iki esas üzerinde ele alır: Hâlık ve mahlûk. İbn Arabî, a'yan-ı sabite tezi üzerinden bu iki ayaktan biri olan mahlûk ayağını kırıyor. İbn Arabi, mahlûk ayağını, neticede "vehim" ve "hayal" olarak niteliyor. Varlığın Birliği (Vahdet-i Vücud) tezine yol bulabilmek için bunu yapıyor.

2. *Allah'ı tanımlamaya kalkıyor*: Spekülatif bilginin hiç girmemesi gereken alan, Allah'ı bilme (*marifetullah*) alanıdır. Kur'an bu tür çıkışlar yapan herkesi "Allah hakkında ilme dayanmaksızın tartışan kimse" (*men yucâdilu billahi bi-ğayri 'ılm*) ilan edip mahkum ediyor (31:20). Buna rağmen İbn Arabî şöyle diyor: "Allah'ın ilmi maluma tabidir". Bu, Allah'ı tıpkı insan gibi tasavvur etmek, ilahi ilmi de tıpkı beşeri ilim gibi bilgi nesnesine mecbur ve mahkûm kılmaktır. Ne büyük bir iddiada bulunduğunun kendi de farkına varmış olacak ki, hemen ardından; "Fakat bu Allah için bir kusur değildir; çünkü hakikatte bilen de bilinen de O'dur" diyor. Bir yandan da, bu cüretkâr önermeden kendi düşüncesine pay çıkarıyor.

3. *Kulun sorumluluğunu ve iradeyi silip süpürüyor*: İbn Arabî'nin *sabit özler* tezi işin sonunda gelip kaderci-cebircilik limanına demirliyor. Ona göre; bir şeyin nasıl olacağı onun ayn-ı sabitesine bağlıdır. Ayn-ı sabiteyse ezelidir ve yaratılmış değildir. Bu tezim özde alemin yaratılmamışlığı ve ezeliliği tezi ile aynı gözede buluşacağına işaret edip geçelim. Dolayısıyla mı? Dolayısıyla, ayn-ı sabitede Firavun'un rolü ne ise, o onu oynamaya mecburdur. Helak olan kavimler, ayn-ı sabitelerinden dolayı farklı davranamazlardı. Bu yüzden İbn Arabî, *Fusus*'ta yaptığı gibi, sadece Firavun'un imanını savunmakla yetinmiyor, cehennemin "cehennem ehli için bir nevi cennet olduğunu" da savunuyor.

4. *Yoktan yaratmayı a'yan-ı sabite üzerinden yumuşatarak reddediyor*: Sabit özler anlamına gelen a'yan-ı sabite ona göre ezelidir ve yaratılmamıştır. Bunu yukarıda nakletmiştik. Bu ne anlama geliyor? Gerçekte bir vehim ve hayal olan bütün bir yaratılmışlar aleminin 'özlerinin' (*a'yân*), yani 'çekirdeklerinin' yaratılmamış olduğu anlamına geliyor. Esasen İbn Arabi, Yunan felsefesinin temeli olan âlemin ezeliliği tezine, yumuşatıcı yorumlarla meşruiyet kazandırıyor. *Ex nihilo nihil fit* (hiçten hiç çıkar) mottosu, "hiçbir şey yoktan var olmaz, vardan yok olmaz" fikrine dayalı Yunan tezinin Latince karşılığıydı. Bu, Kur'an'ın yoktan var eden Allah tasavvuruyla taban tabana zıt idi. İbn Arabî, Yunan'dan aldığı bu tezi a'yan-ı sabite teziyle yumuşatsa da, bazen buna da gerek duymuyor. Tıpkı *Lubbu'l-Lub*'de, bütün bu âlemlerin yoktan değil, Allah'ın varlığında var olduğunu savunduğu yerde; "ne yok var olur, ne var yok olur" cümlesini sarf edebildiği gibi (s. 13 vd.).

Fizik ilminin geldiği nokta, zorunluluğun dayandığı ve Kur'an'ın reddettiği bu mottoyu yıkmıştır. Belli bir miktar enerjinin hiç yoktan ortaya çıkması ve enerji miktarı ve ömrünün verili matematiksel ilişkiye uyması halinde, verili zaman aralığında tekrar kaybolması mümkündür.

İşte Kur'an epistemolojisine yönelik yukarıda dile getirdiğimiz tahribat, tam bu noktada gerçekleşiyor. Haşr 22'de kelime-i tevhîdden sonra dile gelen, imanın konusu olan *gayb*'ın ve ilmin konusu olan *şahadet*'in yanına zanni ve spekülatif bilgi gelip üçüncü ve protez bir ayak olarak kuruluyor. Artık zan ile din iç içe giriyor. Spekülatif bilgi, sahte metafizik üretimini kışkırtıyor. Ve sonuçta birçok insan kendini, hakikatimsilerin kendini hakikat diye sattığı bir pazarın müşterisi olarak buluyor. Ama olan alemlere rahmet Hz. Muhammed'in o büyük emeğine oluyor. Kur'an epistemolojisine büyük hasar veren bu spekülatif yorumlar, Kur'an'ın inşa ettiği aklın iki kanadına da büyük hasar veriyor. O kanattan biri iman ile bildiğimiz gayb alemi, diğeri ilim ile bildiğimiz şahadet alemi. Sonuçta "keşf" adı verilen bu sübjektif ve spekülatif yorumlar, gayb gibi imana ve şahadet gibi ilme dahil olmadığı halde, dine dahil, dindarlığa müdahil oluyor.

Bir sürü cahil cühelanın, hatta alim ulemanın elinde bir oyun hamuruna dönen bu 'keşf' dili, ağzı olan konuşuyor dünyasında gizem ve spekülasyon peşinde koşan insanlara servis ediliyor. Hâsılat da, indirilen dinle yarışan uydurulan dinin kasasına irat kaydediliyor. Ve ortalık hakikat kusan Sıtkı dayılardan geçilmiyor. Tıpkı Hz. Akif'in dediği gibi:

Sürdüler Türk'e tasavvuf diye olgun şırayı
Şimdi muttasıl hakikat kusuyor Sıtkı dayı

Sahi Kur'an'ın ilk vahyi niçin "Oku!" emriyle başlamıştı? Gayba imanı Kitab'ın ayetlerinden, şahadetin ilmini tabiatın ayetlerinden okumamız için değil miydi?

2.4. Bâri' ismi ve Jung'un kişilik arketipleri

El-Bâri' olan Allah, ademiyyet (*burûet*) yasası gereğince, her türün kendi ademini yaratmıştır. Bunun ardından el-Bâri', her bir türün kendi içinde prototiplerini de oluşturmuştur. Bu, insan türü için de geçerlidir. Ademiyyet (arketip) yasası sadece

insan türünün ilk örneğini içermez. Aynı zamanda insan türünün kendi içinde oluşan alt türleri (şube ve kabail) de içerir.

Hucurat suresinin 13. ayetindeki *şu'be* ve *kabâil*, sadece ırk ve kavim gibi kan bağına dayalı alt kategorileri kapsamaz. Aynı zamanda kültür, mizac ve kişilik farklılıklarına dayalı alt kategorileri de kapsar. Duygu, düşünce ve eylem insan mizaçlarının arketipleridir. Bu konu modern zamanlarda daha çok çalışılmış bir konudur. İnsanları kişilikleri üzerinden tasnif etme yöntemi geliştirenlerin başında el-Bâri' isminin doğrudan tecellisi olan arketipler konusuna yoğunlaşan İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung (ö. 1961) gelir. İçinde Kehf suresinin psikanalitik yorumunu barındıran *Dört Arketip* adlı bir eserin de sahibi olan Jung, kendine özgü bir şahsiyet teorisi ortaya koymuş ve bunu "kişilik arketipleri" adlı bir teze dayandırmıştır.

Jung'un kişilik teorisi, insanların bilgiyi nasıl topladıkları ve kişisel anlamı açısından aynı bilgi hakkında nasıl karar oluşturdukları konusundaki gözlemlerinden ortaya çıkmıştır. Jung'un teorisindeki ana tema, insanların bazı fonksiyonlarını zıtlarına göre daha fazla geliştirmesinden kaynaklanan insan davranışının rastgele çeşitliliğidir. O bu çeşitliliği belli arketipler üzerinden tasnif etmeye çalışır.

Jung'un sistemi tasnif üzerine oturuyor. O kişilik tiplerini önce iki ana guruba, sonra alt guruplara ayırıyor:

1. *Algılayıcı kişilik*. Bunu da kendi içinde ikiye ayırıyor:

a) Duyusal, b) Sezgisel.

2. *Yargılayıcı kişilik*. Bunları kendi içinde ikiye ayırıyor:

a) Düşünen, b) Hisseden.

Hemen ifade edeyim ki, tasnifler anlamayı kolaylaştırır, bu doğru. Fakat aynı zamanda tasnifler zihni sınırlar. En azından ben böyle düşünüyorum. Meriç'ten ilhamla, "her tasnif bir tahriftir" diyebiliriz miyiz?

Jung'un maksat-ruh karşıtlığına dayalı derin tahlilleri, fersah fersah aştığı meslektaşı Freud'un ruhsuz, manasız "limbik sistem" ve "şehvet güdüsüne" dayalı psikanaliz sistemiyle kıyaslanamayacak kadar olumlu. Yine de, modern bilime ve dolayısıyla psikolojiye musallat olmuş "doğanın ve insanın sırrını çözdük" yollu şişinme tavrı hayli rahatsız edici. Burada da böyle

bir koku var. Sistemin dilemmaya (dikotomik) ve kutuplaştırmaya dayalı olması ise ayrı bir zaaf. Zira her türlü kutuplaştırma insanı "ya/ya da"ya mahkûm eder.

Jung'un sisteminde şu dört unsur dikkat çekiyor:

1. Jung, davranış ile gaye arasında kopmaz bir ilişki kuruyor. Yani insan davranışlarını sadece geçmişte yaşananlar belirlemez, aynı zamanda geleceğe ilişkin gayesi de belirler. Bu tesbit, anlamın sadece sebeplerde değil, aynı zamanda gayelerde gizli olduğunu, amacı gözden kaçıranın anlamı gözden kaçıracağını ima ediyor. Hikmetin gereği de zaten bu ikisi arasındaki bağı bulmak değil midir? Jung'un "gaye" dediği şey, bizdeki yaratılış amacına (*mâ hulika leh*) tekabül ediyor.

2. Jung, kişilikte insan ruhuna (*psyche*) başat bir konum biçiyor: Onun "ruh" tanımı, hem kalbi ham da aklı gören bir ruh tanımı. Bu niteliğiyle tam da Kur'an'daki *akleden kalb* terkibine tekabül ediyor. Benim iddiam Jung'un bunu Kur'an'dan yola çıkarak keşfettiğidir. Zira o *Dört Arketip*'te Kehf suresini bir psikiyatr gözüyle yorumlayacak kadar Kur'an'la haşır neşir biri.

3. Varlıktaki zıt kutupluluğu, insan şahsiyetini anlamada anahtar olarak kullanıyor: İnsanın iç enerjinin asla yok olmayacağını, bastırılınca bir başka kanaldan kendine yol bulacağını söylüyor. Keşke Jung *ezvâc* ve *ezdâd* arasındaki farkı da fark etseydi. *Ezvâc*, çift kutupluluktur. Biri olmadan diğeri var olamayan ikiliyi ifade eder. Kadın-erkek, alt-üst, yer-gök, sağ-sol, pozitif-negatif gibi. *Ezdâd* ise zıt kutupluluktur. Biri olunca diğeri olmayan ikiliyi ifade eder. Gece-gündüz, karanlık-aydınlık, hak-batıl, doğru-yanlış, iyi-kötü, varlık-yokluk gibi.

Anlaşılan o ki, Jung "biz sizi çift çift yarattık" ayetinin sırrına kendi gözlemleriyle vakıf olmuş. Fakat "çift kutupluluklа zıt kutupluluk arasındaki farkı fark edemediği için, birincisini ikincisi yerine koyuyor. Çift kutupluluğu zıt kutupluluk olarak takdim ediyor. Ve insanı tanıma konusunda zeminin zıtlar (*ezdâd*) olduğunu düşünüyor. Fakat insanı tanıma konusunda zemin çiftler (*ezvâc*) olmalı. Bu yüzden Jung mesela *Dört Arketip*'te anne arketipini baba arketipinin "eşi" değil "zıddı" olarak konuşlandırıyor. Babayı "logos", anneyi "eros" ile tanımlıyor.

Nasıl görürseniz öyle olur, tıpkı o ünlü hadiste denildiği gibi: "Ben kulumun zannını dikkate alırım". Onun eşleri zıtlar olarak konuşlandırmasının arka planında Yunan-Batı aklının kartezyen ve ikici (düalist) yapısı var gibi görünüyor.

Jung'un arketip teorisinin asıl zaafı şu: Jung'un çözümlemesi *tanıyıcı* olmaktan çok *tanımlayıcı* bir işleve sahip. Uygulamada bu durum başa birçok dert açar. Düşünün, çözümlemeler yaptınız ve karşınızdakilere "Sen duyusal, sen sezgisel, sen düşünen, sen hisseden tipsin" dediniz. Bu bir "tesbit" ise, muhatabınızı "SABİT" bir yere oturtacaksınız. Eğer o da oturtulduğu bu yeri kabul ediyorsa, kendi tipinin özelliklerine bakacak. Eğer onları "değişmez kader" gibi görürse, işbu tez terbiyeyi dışlayan bir damga olup çıkacaktır. Artık kendi kendini gerçekleştiren kehanete dönüşmesi işten bile değildir. Tıpkı burççular gibi, "Benim burcum şudur, o burçtan olanlar böyle olurlarmış, ben buyum".

Burada Rabbu'l-Âlemin (âlemlerin terbiyecisi) olan Allah'ın rububiyyetinin en büyük tecellisinin insana olduğu unutulmamalıdır. Eğer Jung'un arketipleri bir "tesbit" olarak değil de bir "teşhis" olarak görülürse, ne âlâ. O zaman bu teşhisten sonra tedavi gelmeli, eksik taraf güçlendirilmeli, noksan taraf yetirilmeli, fazla taraf törpülenmeli, dağınık taraf toplanmalı, gelişmemiş taraf geliştirilmelidir. Terbiye hem sulamak, hem budamaktır. İnsanın ayırıcı vasfı öğrenebilen bir varlık olmasıdır. Jung'un modeline yaklaşımda yapılabilecek en büyük hata, verili olanı esas kabul etmektir. Teşhisi bir 'değişkenler' değil de 'sabiteler' olarak gören bir bakış, kendisine uyan herhangi bir tipolojiyi fıtrat ve şahsiyetinin değişmez unsuru olarak benimseyecektir. Öğrenmekten amaç "değişmektir". İrade ve aklın maksadı da budur. Beşerden insan oluşa, basitten mürekkebe, cehaletten ilme, cesetten ruha yol almak budur. Zaten *terbiye* kip olarak hareketli bir süreci ifade eder.

Jung'un başarıyla tasnif ettiği bu mizaçların (Mizac, kelime olarak, farklı miktarların karışımına delalet eder) hepsi de gereklidir. Esasen bu farklı tipolojiler Allah'ın insanlığa lûtfudur. Eğer herkes aynı tipolojide olsaydı, "tanışasınız için" sırrı gerçekleşmezdi. Bütün bu tipler bir toplum için ihtiyaçtır. Hatta ilâhî hikmetin bir gereği olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Bir

tipolojiden ne kadar yaratılmışsa, bir topluma ve hatta insanlığa o tipten o kadar lazımdır. Bu yüzden, mizaç farklılıklarını inkâr, yaratılıştaki çeşitlilik ve zenginliği inkâr anlamına gelir.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Bâri' ismi

B-r-e maddesi Kur'an'da 31 yerde geçer. Bunlar isim ve fiil formunda gelir. Bu maddeden gelen kelimeler, genelde canlıların yaratılışına atıfta bulunur (Msl: 98:6,7; 2:54; 59:24).

El-Bâri' ismi Kur'an'da üç yerde geçer ve üçünde de Allah'a isnatla gelir. Müstakil ve mücerret olarak geldiği yer Haşr suresinin 24. ayetidir. Bakara suresinin 54. ayetinde Yahudileşen İsrailoğullarına yönelik ilahi uyarı içinde yine Allah'a isnatla iki kez geçer.

Yukarıdaki sayım dökümden de anlaşılacağı gibi el-Bâri' ismi Medeni bir isimdir. Doğrusu, bu mubarek ismin Medeni olmasına dair mukni bir yoruma sahip değilim. Belki, Yahudileşen İsrailoğulları hakkında inen vahiylerde kullanılışına dayanarak şu yorum yapılabilir: Ey Mekke karanlığından Medine aydınlığına çıkartılan mü'minler! Allah Medine'nizi insanlığın geleceği için bir ilk örnek, bir arketip, bir prototip yapmayı murad ediyor. Sizi gelecek İslam toplumlarına örnek ve numune yapmak istiyor. Nasıl ki Nebi size bir model ve örnek olduysa, sizin de insanlığın geri kalanı için bir model ve örnek toplum olmanızı istiyor. Hattıhareketinize, tavır ve davranışınıza dikkat edin! Zira kalıptaki hata, o kalıptan üretilecek olan her mamulde kendini gösterir.

Bu yorumumuzu destekleyen şu ayeti hatırlamanın tam sırası:

"İşte böylece sizin dengeli bir ümmet olmanızı istedik ki, insanlığa örnek ve model olasınız ve Rasul de size örnek ve model olsun." *(Bakara 2:143)*

El-Bâri', ef'al-i hüsnada karşılığı olan esmadandır. Faili Allah olan bir fiil olarak (*nebraehâ*) birden fazla yerde gelir (57:22).

3.2. Allah tüm ilk örnekleri yaratan el-Bâri'dir

El-Bâri' isminin belirlilik takısıyla ve bağımsız olarak geldiği ayet, Kur'an'da esma-i hüsnanın yan yana en çok geldiği Haşr suresinin son ayetinde yer alır. Bu ayetin bir özelliği de, Kur'an'da sadece dört kez gelen *el-esmâu'l-husnâ* terkibinin birini içinde barındırmasıdır.

Allah'ı tanıtan en dikkat çekici Kur'an bölümlerinin başında da gelen bu pasajın işte son ayeti:

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

"O Allah'tır; O el-Hâlık'tır, el-Bâri'dir, el-Musavvir'dir. En güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler (esma-i hüsna) ***Allah'a mahsustur: Göklerde ve yerde olan her şey O'nun adına hareket eder: zira O'dur üstün ve yüce olan, hikmetle hükmeden."***

(Haşr 59:24)

Ayette üç isim yan yana gelir:

El-Hâlık: Hiç yoktan veya var ettiklerinden eşsiz benzersiz yaratan özne.

El-Bâri': Yarattıklarının ilk örneklerini (arketip) kusursuz yaratan özne.

El-Musavvir: İlk örnekleri eşsiz benzersiz bir tasarımla tasarlayan özne.

Bu üç isimle ayetin devamı arasında kopmaz bir münasebet vardır. Elbet bu münasebet, el-Bâri' ismi için de geçerlidir. O'nun arketipleri yaratması el-Bâri' isminin tecellisidir. El-Bâri ismi ise esma-i hüsnadandır. Esma-i hüsna "güzel isimler", daha geniş açılımıyla "en güzel nitelikler" demektir. Şu halde her ne ki O'nun esmasının tezahürüdür, o güzeldir, iyidir, hayırdır. Eğer ortada şer varsa, bu onun yaratışından, O'nun yarattığı arketipten, O'nun tasarımından kaynaklanmamaktadır. Bu O'nun yasalarına (sünnetullah) aykırı hareket etmekten veya eşyayı yaratılış amacına aykırı kullanmaktan ya da yamuk bakıştan kaynaklanmaktadır.

Eşyayı yaratılış amacına aykırı kullanmanın önüne geçmenin en emin yolu, insanın haddini bilmesidir. İnsana haddini bildirmenin en emin yolu ise esma-i hüsna üzerinden gösterilir. Zira esmayı oluşturan nitelikler, iki kanatlıdır. Bir kanadıyla Allah'ı öğretirler. Yani o alanda eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olan Allah'tır. Diğer kanadıyla insanı öğretirler. Yani esmanın taşıdığı tüm anlamlarda insan yetersizdir, sınırlıdır, zaaflıdır, kusurludur. İşte bu ayette gelen esma ile hemen ardından gelen esma-i hüsna terkibi arasındaki bağ bu hakikati ima eder.

El-Esmâu'l-Husnâ, Kur'an'da geldiği dört yerde de (20:8; 7:180; 17:100) "O'na mahsustur" anlamı veren tahsis *lâm*'ı ile gelir. Aşkın ve mutlak varlık, zatı hakkındaki bilgiyi insan idrakine esma vesilesiyle indirmiştir. Allah diyenin aklına ne gelmesi gerektiği esma aracılığıyla cevaplanmıştır. İnsan idraki mutlak olanı bütün gerçekliğiyle kavrayamaz. Bundan dolayıdır ki soru sormaya Allah'tan başlamak yanlış yerden başlamaktır. Esma, bilincin önüne, bilinenden bilinmeyene doğru bir yol çizer. Bu yüzden İlahi esma müteşabihtir. *Husnâ*, ism-i tafdil olarak "en güzel", sıfat olarak "güzel" manasına gelir. Aslında *el-esmau'l-husnâ* terkibi mutlak mükemmelliği vurgular. Burada soru şudur: Mutlak mükemmellik kavranabilir mi? Elbette hayır. "Rabbini an!" yerine "Rabbinin ismini an!" denilmesinin nedeni de budur.

Bu ayette geçen *yusebbihu* fiili, bu pasajda neden Allah'ın esma-i hüsnasının geçit resmi yaptığı sorusunun da cevabını barındırmaktadır. Gökte ve yerde ne varsa, hepsinin Allah'ı tesbih ettiği haber verilmektedir. Şu halde, tesbih nedir? Tesbih her şey olabilir, fakat insanların düşüncesizce reflekse bağlı bir dil hareketine ve sayılara mahkûm ettikleri şey olamaz. *Tesbih*, *sebeha* fiilinden gelir. *Sebeha* kelimesi, kelimenin tersi anlamın da tersini veren kelimeler gurubuna girer. Tersi *ha-be-se*; manası "hapsetti, hareketsiz kaldı". Onun tersi *se-be-ha*; manası "saldı, hareket etti". Kâinatın tesbihi, kâinatın "Allah adına hareket etmesi" anlamına gelir.

Bununla anlatılan hakikat zımnen şudur: Ey insan! Varlık Allah adına hareket etmektedir. Fakat bir sen bu kâinat ilahisine katılmak yerine çatlak ses çıkarmaktasın! Senin böyle yapman O'nun yüceliğine halel getirmez. Ama seni yaratması da hikmetsiz değildir.

3.3. Kötülüğün ilk örneği olmak

İsrailoğullarının Yahudileşme tarihinde dönüm noktası, Hz. Musa vahiy almaya gidince arkasında bıraktığı kavmin altından bir buzağı yaparak ona tapmasıdır. Bu buzağı İsrailoğulları için bir prototiptir. Bu buzağıyı Samiri adlı (veya bu isimde bir kabileye mensup) bir sanatkâr yapmıştır. Burada akla gelen soru şudur:

- Neden inek yavrusu?

- Zira ineğin kendisi, eski efendileri olan Mısırlıların tanrılarından (Hathor) biridir. Onlar kendilerini köleleştiren Mısırlıların efendiliğini öylesine kanıksamışlardır ki, kendilerini anasına değil danasına tapmaya layık görmüşlerdir.

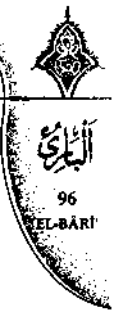
Altın buzağı yapımcısı Samiri'nin, İsrailoğullarını sanatıyla yoldan çıkarması dikkat çekicidir. Onları tevbeye davet eden ayette neden Bâri' isminin geçtiği sorusu, işte bu noktadan yola çıkılarak cevaplanmalıdır. Önce ayeti okuyalım:

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝

"Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! İyi bilin ki siz buzağıyı peydahlamakla kendi kendinize kötülük ettiniz. Siz Bâri'iniz olana yönelerek af dileyin ve böylece içinizdeki kötülükleri öldürün! Böyle yapmanız, Bâri'iniz katında sizin için daha hayırlıdır. İşte sizi (bir kez daha) ***böyle affetmişti: çünkü yalnız O'dur tevbeleri kabul eden, merhamet eden."*** *(Bakara 2:54)*

Benzer bir tevbe çağrısı, aynı olayın aktarıldığı Tâhâ suresinin 80. ayetinde de yer alır. Ayette Bâri' isminin kullanılma sebebi, Allah'ın bu ismin tecellisi olarak insanoğluna verdiği prototip yapma yeteneğidir. Bu yeteneğe sanat, buna sahip olanlara da sanatkâr diyoruz.

Bâri' isminin kullanılmasının ikinci sebebi de, İsrailoğullarının kendi yaşadıkları çağın diğer toplumları için model

olarak seçilmiş olmasıdır. Kur'an İsrailoğullarının kendi çağının toplumlarına model olma misyonunu; "insanlık içinden seçilip âlemlere üstün kılınma" biçiminde ifade eder (2:47).

Sözün özü: Ümmet-i Musa olan İsrailoğulları üzerinden Ümmet-i Muhammed'e şu öğüt verilmektedir: Ey Ümmet-i Muhammed! El-Bâri' olan Allah sizi model ve örnek toplum yapmak istiyor. O, sizi iyiliğin numunesi olabilecek bir "arketip" yapmak istiyor. Siz kalkıp kötülüğün arketipi olmayın!

4. BÂRİ' OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Allah'ın Bâri' isminin tecellisi olarak ademiyyet

Her ismin tecellileri olduğu gibi, el-Bâri' isminin de tecellileri vardır. Bu tecellilerin başında varlığın ilk örnekleri gelir.

Kâinat ilahi sanatın sayısız örnekleriyle doludur. El-Bâri' olan Allah, yarattığı her şeye imzasını atmıştır. O'nun kudret elinin değdiği her şeyde, dikkatli bakan bir göz 'parmak izini' görür.

El-Bâri' isminin tecellisi olan ilk örneklerin yaratılması, cansızlarda, bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda farklı farklı tezahür eder. Her tür tekâmül sürecinde çeşitlenir ve farklılaşır. Farklı türlerin oluşturduğu ailelerin bir ademi mutlaka vardır. Biz o ailenin ademini bazen biliriz, bazen bilemeyiz. Bazıları kaybolmuş olabilir. Mesela turunçgiller ailesinin ademi kaybolmamıştır. Turunç, bu ailenin ademidir. Greyfurt, limon, portakal, mandalina, bomali turunç ademinden türemiş ailenin alt türleridir.

Armudun, elmanın, ayvanın, muşmulanın bir ademi vardır. Bunu bunların birbirine aşılanmasından anlarız. Biliriz ki bunların ademi birdir. Ademinin bir olmasının göstergesi genetiklerinin birbirine benzemesidir. Fakat şu anda bu alt türlerinin ademinin kimliğini biz bilmiyoruz. Belki bu meyvelerin ademi, turunç gibi yaşamamış da olabilir.

Bütün bir insanlık ailesini oluşturan ırkların, renklerin, kavimlerin her birinin bir ademi mutlaka vardır; tıpkı bütün bir insanlığın ilk örneği olan bir ademi olduğu gibi.

Âdem Sami dil ailesinde toprak, toprak rengi veya toprakla ilgili bir manaya delalet eder. Kur'an'da yer alan âdemin insanoğlu yerine kullanıldığını daha önce söylemiştik (7:11). Araf 11'deki kullanımıyla *adem* demek "ilk örnek" yani "arketip" demektir.

Kur'an'da ismi yer alan 28 peygamberin tümü prototiplerden oluşur. Her biri bir hayat durumunun prototipidir. Hiç biri bir diğerinin aynısı değildir. Her biri bir hayat durumu için rehberdir. Adem, günah işleyene tevbesiyle rehberlik eder. İmkânsız denilen durumlarda Allah'a tevekkül ederek sorumluluğunu yerine getirme konusunda, karada gemi yapan Nuh rehberlik eder. Çağının Nemrud'unun ateşine maruz kalanlara İbrahim rehberlik eder. Teslimiyetle sınananlara İsmail rehberlik eder. İftiraya maruz kalanlara Yusuf rehberlik eder. Sarayda prensken Medyen'de çoban olmak durumunda kalanlara Musa rehberlik eder. İçinden geldiği dini geleneğin yozlaşmış taraflarıyla mücadele edenlere İsa rehberlik eder. Alemlere nasıl rahmet olunur diyenlere Muhammed rehberlik eder.

"Biz onların bazısını bazısına üstün kıldık" (2:253) ayeti, peygamberler arasındaki *tefâdul*'a işaret eder. Bu ayetin açılımı "Biz onların her birini bir konuda diğerlerinden daha önde kıldık" manasına gelir. *Tefâdul* ile *tafdîl* arasında fark vardır. *Tefâdul*, ayette buyurulduğu gibi her peygamberin bir özelliğiyle öne çıkmasıdır. Fakat *tafdîl* birini diğerlerinin tümünden üstün tutmaktır ki, Kur'an bunu tasdik etmez. Onlar arasında ayıklama yapma demeye gelen tefrik'e ise asla izin vermez (2:285).

5. BÂRİ' OLAN ALLAH'A DUA

Ya Bâri', Ya Allah!
Örneksiz ve kusursuz tek yaratıcı Sensin.
Varlığın ilk örneklerini benzersiz var edensin.
Yaratmada eşsiz sanatını sergileyensin.
Bizi hilkatine sadık olanlardan eyle Allah'ım!

Ya Bâri', Ya Allah!
Bizleri gayba iman ile yükümlü tutan Sensin;
Bizi gayba iman yerine gaybı taşlayanlardan eyleme!
Bizi şahadet alemini bilecek akılla donatan Sensin;
Bizi imanına evhamını karıştıranlardan eyleme!

Ya Bâri', Ya Allah!
Kendini adem kılana esmanı nazil eylersin;
Bizi kendini âdem kılan bahtiyar kullarından eyle!
Lûtfeyle, bu aciz kulun Bâri' isminin tecellisine ersin;
Bizi kendini iblis kılan bedbahtlardan eyleme!

Âmin!

اَلْمُصَوِّرُ

97

EL-MUSAVVİR

Eşsiz tasarımcı
Şekil ve özellik veren
Varlığın tasarımı zatına ait olan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Musavvir, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. İsim olarak belirli ve müstakil formda Allah'a isnatla bir kez gelir. Eşsiz tasarımcı, benzersiz şekil ve özellik veren, varlığın tasarımı zatına ait olan mutlak ve sonsuz özne demektir.

S-v-r, *Mekayis* sahibine göre, anlamları ayrı fakat lâfzî kökleri yakın kelimelerden biridir. "Resim" anlamındaki *sûret* ile "oldu" anlamındaki *sâra*'nın anlamlarının ayrı olmasına rağmen köklerinin aynı olması bunu doğrular. Aynı kaynağa göre bu madde, ne kıyas ne de iştikaka dayanır. Bir şey bir şeye meylettiği veya döndüğü zaman *savira-yasveru* fiili kullanılır. *Es-Saveru*, "meyl, eğilim" demektir. *Surtu'ş-şey'*, "bir şeye meylettim" veya "bir şeyi kendime doğru çektim" demektir. *İlâ* edatıyla birlikte "bölmek ve "kesmek" anlamına gelir.

Sûret (ç. *suver*), her yaratılmış olanın yaratılıştan taşıdığı biçime ve şekle verilen isimdir. Heykel (*timsâl*) vb. gibi yontular için de *sûret* denilmiştir. *Savvera*, "şekil verdi" veya "tasarladı" anlamına gelir.

Sûr, ses çıkaran çok özel bir alettir. Arap dilinde tedavülde olan bir kelime olmasa gerek ki Kelbî, "sur nedir bilmiyorum" der. Kanaatimizce, Arapçayla aynı kökten olan İbranicedeki Şofar'den bozma olması mümkündür. Şofar, keçi veya koçboynuzundan yapılan ve bayramlarda çalınan Yahudi borusudur.

Tasavvur, bir kavramın zihnimizdeki karşılığıdır. Tasavvurumuzdakini dile döktüğümüzde o *tasdik* olur. "Musavvire" anlamında kullanılan *tasavvur*, aynı zamanda kavramların ana rahmidir. Kavramlar ilk imajlarına orada kavuşur. Bir insanın tasavvuru, kavramlarının tasarımını yaptığı yerdir.

Musavvir, *savvera-yusavviru-tasvîr*'den ism-i faildir. *Tasvîr*, dilimizde tam da tasarıma (*tahtît* ve *teşkîl*) karşılık gelmektedir.

El-Musavvir, Allah'ın esmasındandır. Mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz tasarımcı demektir. İlahi tasarımın kapsamı, sadece şeylerin cismani varlıklarından ibaret değildir. El-Musavvir, şeylerin görünmeyen, hatta cismani olmayan unsurlarının da tasarımını yapandır. Yokluktan varlığa, bozondan atoma,

atomdan galaksiye, hücreden organizmaya, molekülden floraya varana dek, her bir türün alt ve üst kategorilerinin tasarımı da el-Musavvir isminin kapsamına girer.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Allah'ın Musavvir olmasının hakikati

El-Musavvir isminin anlamı, insanın suret deyince anladığı şeyle sınırlı değildir. İnsan için *sûret*, aynayı tuttuğu bir varlığın aynaya yansıyan görüntüsüdür. Bunu modern teknolojinin diliyle ifade edersek; bir kamerayla çekimini yapıp seyrettiğin şey surettir. Fakat Allah için suret aynaya veya kameraya yansıyandan ibaret değildir. Hiçbir aynanın görmediğini Allah görür. Hiçbir kameranın çekemediğini Allah kaydeder.

İnsan için suret ikiye ayrılır:

1. *Harici suret*: Bu yukarıda dile getirdiğimiz, şeylerin aynaya veya kameraya yansıyan görüntüsüdür. Harici suret mutlaka özgül ağırlığı olan varlıklar için söz konusudur. Aynı zamanda harici suret, eşyanın kimliğini verir. Bizler eşyanın harici suretine bakarak kimliğini ayırt ederiz. Graniti kireç taşından, hurma ağacını palmiyeden, aslanı kaplandan, insanı başka bir insandan harici suretine bakarak ayırt edebiliriz.

2. *Zihni suret*: Hayal dünyamız zihni suretin şekillendiği yerdir. Hayalleri, zihin aynasına düşen gölgeler olarak tarif edebiliriz. Bu gölgelerin bazen bir hakikati olur, bazen de olmaz. Hakikatin hayali erdirici, batılın hayali aldatıcı hayaldir. Bu açıdan muhayyilesini el-Musavvir isminin altına tutana, bu ismin tecellisi nazil olur.

Hayallere gelince... Duyumlar bir hayal doğurur. Doğan bu hayal beyinde bir iz bırakır. O iz başka bir hayal doğurur. Yani sonraki hayal önceki hayalın suretinden doğar. Ruhsal veya duygusal olayların her şekli de hemen hemen bir hayal bırakır. Kısaca hayal aklı harekete geçiren bir surettir. Hayallerimiz hayal alemindendir. Hayal âleminin maddeye yansıması, yani hayalin zihin ekranında belirmesi, şahadet âlemini teşkil eder. Nitekim insan bir şeyi önce tahayyül eder sonra yapar.

Hayal evreni El-Musavvir ismine tabidir. Hayal, idrakin duasıdır. Bir şey önce hayal edilir sonra arzu edilir. Arzu etmeden harekete geçmek, harekete geçmeden elde etmek mümkün değildir. İnsan uçmayı hayal etti, uçacak vasıtalar icat etti ve sonunda uçtu. Göklere çıkmayı hayal etti, göklere çıkma vasıtaları yaptı, sonra çıktı. Eğer Hayallar olmuş olaylar üzerinde tahakkuk ederse buna *hafıza* denir. Eğer insan hayalleri içerisinden bir tanesi üzerinde yoğunlaşırsa, buna *dikkat* denir.

El-Musavvir, insanın hayaline tasvir yapan zattır. Tabi ki o muhayyile, vahye kendini adem kılarsa...

El-Musavvir, peygamberlerin kalbine, varlığın ana kartı olan Levh-i Mahfuz'daki hakikatlerin kelimelere dökülmüş suretini yansıtandır.

El-Musavvir, görünmeyen gaybi hakikatlere, görünen suretler tasarlayandır.

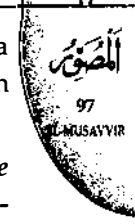
El-Musavvir, gayb ve şahadet aleminin tasarımını, sonsuz bir bilgiye dayanarak yapandır. Biz kullara, ilkini iman ile ikincisini ilim ile bulmak düşer.

El-Musavvir, yarattığı ilk örneklere, ilk orijinal şekillerini verendir.

2.2. Allah Rasulü'nün resme soğuk bakması

Kur'an açık ve net biçimde Hz. Süleyman ile ilgili ayetlerde heykellerden (*temâsîl*) bahseder (34:13). *Temâsîl* (tekili: *temsîl*) kelimesiyle ifade edilen bu şekilli ve biçimli objeleri, Hz. Süleyman için görülmemiş maharet sahibi (*cinn*) sanatkârlar yapmıştır (34:12). Onun yanında kaleler ve süs havuzları da vardır.

Kur'an Hz. Süleyman'ın heykellerinden söz ederken, hiçbir eleştiri imasında bulunmaz. Eleştiri bir yana, ayetin sonundan, bunun şükür gerektiren nimetlerden biri olduğu sonucu bile çıkarılabilir. Zira ayetin sonunda "Ey Davud'un iman ailesi: Şükretmek için çok çalışın!" (34:13) denilir. İçinde "heykeller"in geçtiği pasajda Hz. Süleyman'ın emrine amade kılınan rüzgâr ve bu rüzgârla seyreden deniz ticaret filoları, onun için akıtılan ergimiz bakır cevheri, Rabbinin izniyle onun emri altında çalışan 'cin'ler ve onların yaptıkları mabedler, heykeller, göletler, dev kazanlar ve küvetler...

Temâsîl kelimesi Kur'an bir yerde daha geçer. Orada "tapınılan put" anlamında kullanılır. Hz. İbrahim'in puta tapan babası ve kavmiyle ilgili uyarısının geçtiği ayet şöyle:

"Hani o babasına ve kendi toplumuna "Sizin kendilerine tapınıp durduğunuz bu heykeller (temâsîl) de neyin nesi?" dediği zaman, onlar şöyle cevap verdiler: "Atalarımızı onlara kulluk eder bulduk!" (Enbiya 21:52-53)

Bu iki kullanımı birbiriyle kıyasladığımızda ortaya çıkan sonuç şu: Kur'an "heykel" objesini mutlak olarak olumsuzlamıyor. Heykel hakkındaki hüküm, onun kullanım alanından yola çıkılarak veriliyor. Heykelin durumu bu ise, resmin durumu haydi haydi böyledir. Şimdi de Hz. Peygamber'den resim hakkında yapılan rivayetlere bakalım:

"Allah buyurdu ki: "Benim yarattığım gibi yaratmaya girişen (*zehebe*) kişiden daha zalim kim vardır? Haydi, onlar bir tek zerre, bir tek dane, bir tek kıl yaratsınlar bakayım!" (Buhari, Müslim vd.)

Resim yasağı bahsinde nakledilen bu rivayetin resim yapmakla doğrudan bir alakası yoktur. Yaratma hususunda Allah ile yarışan haddini bilmez bir tipi ele almaktadır.

"Kıyamet günü insanların en şiddetli azaba uğrayanları suret yapanlardır (el-musavvirûn)" (Buhari; Müslim vd.)

"Her kim bir suret yaparsa, şüphesiz Allah o kimseye yaptığı surete can üfleyinceye kadar azab edecektir. Hâlbuki sureti yapan o kişi, yaptığı surete ebediyen ruh üfleyip can veremeyecektir" (Buhari; Müslim vd.)

"Kıyamet gününde insanların en şiddetli azablıları, Allah'ın yaratmasına benzetmeye çalışan kimselerdir" (Buhari; Müslim vd.)

Hz. Aişe yaşadığı bir olayı anlatıyor: "Ben kenarı saçaklı bir yatak örtüsü almış ve bunu kapı üzerine asmıştım. Nebi seferden geldiğinde bu perdeyi kapıda gördü. Ben, Nebi'nin yüzündeki hoşnutsuzluğu hissetmiştim. Nebi perdeyi çekip yırttı ve: "Allah, bize taşlara ve çamurla kumaş giyindirmemizi emretmedi" buyurdu." Devamında, Hz. Aişe şöyle anlatıyor: "Bu azardan sonra üzerinde resim olan o örtüyü ikiye bölüp iki yastık yaptım, Rasulullah beni ayıplamadı." (Müslim ve Ebu Davud)

Buna benzer rivayetleri çoğaltmak mümkün. Bu rivayetleri tahlil edecek olursak:

1. Resim yapanların ahiretteki durumuyla ilgili sözleri ya sakındırma amaçlı söylenmiş sembolik bir uyarı sayacağız, ya da Allah Rasulü'nün ağzından böyle çıkmadığına hükmedeceğiz. Zira Rabbimiz ona "De ki" talimatıyla; "Ben bana da size de ne yapılacağını bilmiyorum!" (46:9) demesini emrediyor. Böyle demesi emredilen bir nebinin, Kur'an'ın yasakları arasında doğrudan yer almayan bir amel konusunda, böylesine kesin ve keskin ifadelerde bulunması asla düşünülemez.

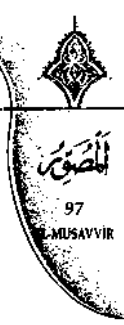
2. Bu rivayetlerin bir de resim ile melek arasında ilişki kuranları var. Bu rivayetlere göre içinde resim olan evlere melek girmez. Bu, içinde melek geçen diğer birçok rivayet gibi daha da izaha muhtaç bir durum arz eder. Bu melek eğer vahiy meleği ise, vahiy meleği peygamberlere gelir. Şu durumda bu yasağın peygamber olmayanlarla ilişkisi olmaması lazımdır. Yok, eğer birçok rivayetteki genel kullanımın da ima ettiği gibi her tür melek ise, o zaman ölüm meleğini baştan def etmek için bir resim galerisine kapanmak yeterlidir. Şu durumda bu rivayetler, sonraki dönemlerde mevcut kültürün hadisleşmiş şekli olarak ortaya çıkmış görünüyorlar.

3. Hz. Aişe'nin şahitliğine dayalı olanlarda olduğu gibi, rivayetlerin bir kısmında yaşanmışlık var. Buraya almadığımız içinde yaşanmışlık olan başka rivayetler de var. Onların tümü dikkate alındığında, şu iki husus göze çarpıyor:

a) Peygamberimiz resme karşı oldukça soğuk ve mesafeli duruyor. Hatta yüzünü ekşitiyor ve bizzat fiili müdahale ile bulunduğu yerden defediyor.

b) Fakat en şiddetli tepkisinde dahi resmi 'put' olarak telakki etmiyor. Putlara yaptığı muameleyi resme yapmıyor. Aksi halde resim bulunan perdeyi yaktırması gerekirdi. Bu Hz. Aişe'nin ikiye bölüp minder yaptığı resimli örtü olayında da görülüyor. Eğer tazim görüntüsü uyandırmıyorsa, ses çıkarmıyor.

Allah Rasulü'nün resim ve benzeri şeylere olan bu karşıt tavrı, kabirlere ve kabir ziyaretine olan tavrına benzetilebilir. O cahiliyye ile olan hatıraları henüz çok taze olan toplumun tasav-

vurunu vahiyle inşa etmek için, Hz. Ali'yi Mekke'ye gönderdi. Ondan, bir karıştan fazla bulduğu her kabir taşını yıkmasını istedi. Kabir ziyaretinden de Müslümanları nehyetti. Zira cahiliyye kültürü bir parça "kabir dini" idi. Tekasür suresinin başında da ifade buyrulduğu gibi, onlar çoğaltma tutkusuna ölülerini ve kabirlerini de alet etmişlerdi. Fakat Allah Rasulü kabir ziyareti yasağını sonradan sadece ibret alma amacına matuf olarak gevşetecektir.

Resme karşı soğuk bakılmasının nedeni, toplumsal psikolojiyle ilgiliydi. Cahiliyye toplumu, şirk hastalığı iliklerine kadar işlemiş bir toplumdu. Allah'a aracısız kulluk etmeye karşı önyargılıydılar. Uzak Allah inancı, onları, ellerine geçirdikleri her şeyi Allah'a ulaşacak vesile ittihaz etmek gibi bir sapıklığa mahkûm emişti. Şekilsiz taş ve ağaçlara Allah'a ulaştıracak aracılar olarak tapan Müşrikler, şekil gördüklerinde ne yapmazlardı ki! Bir suret gördüklerinde, damarlarındaki şirk kanı kaynamaya başlıyor, yerlerinde duramıyorlardı. İşte resim yasağının temelinde yatan sosyal gereklilik buydu.

Sözün özü: Müslümanın hayat ve hakikat tasavvuru, eşyanın görünen kısmına odaklanamaz.

2.3. İslam ve Hıristiyanlık: Resme bakış farkı

Naçizane kanaatim o ki, Allah Rasulü'nün resme soğuk bakması, sadece döneme özgü ve geçici bir tavır olarak algılanamaz. Bu soğukluğun, insanoğlunun temel zaaflarından bir ya da bir kaçıyla ilgili olduğunda şahsen hiçbir tereddüdüm yok. Bu nebevi tavır esasen sadece resme indirgenemez. Bu tavrı, "görselliğe" (vizyon) yönelik bir tavır olarak okumak daha isabetli görünüyor. Özellikle görüntünün büyüsüne kapıldığı için bir türlü kendine gelemeyen modern zaman insanları göz önüne alındığında, resme karşı olan Nebevi tavrın hikmeti daha bir anlaşılır oluyor.

Nedir resme karşı bu nebevi mesafenin insanın temel zaaflarına dair illeti?

Buna geçmeden, resim üzerinden insanın temel zaaflarını okuyan batılıların sözlerine şöyle bir bakmakta fayda var:

Fotoğraf Üzerine adlı eserinde Susan Sontag şöyle der: "Resim, bizim dışımızdakini ele geçirme tutkusunu ifade eder".

Ele geçirme tutkusu, sahip olma tutkusudur. Bizzat kendisine sahip olamadığının, görüntüsüne sahip olma. "Bari görüntüsüne sahip olayım" mantığıyla hareket etme. Yine bir başka batılı şöyle diyor: "İnsanlar var olduklarından emin olmak için resim çektirmeyi sever". Bu biraz da alaycı bir tesbit. Varoluş tereddüdünü resimle gidermek, açlığını yemek fotoğraflarıyla gidermekten daha komik bir durum olsa gerek.

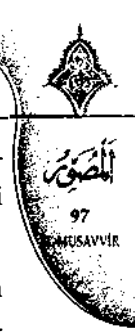
Resim karşıtı nebevi tavrın, bizce çok daha derin illetleri olsa gerek. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Anı mutlaklaştırmak*: Resim anı mutlaklaştırmaktır. Zira resim anı dondurur. Donmuş bir anın bir çerçeve içine alınmasıdır resim. Oysa bir ismi de *Hallâk* (:her daim yeniden yaratıcı) olan Allah, insanın her hangi bir ana mahkûm olmasını hoş görmüyor. Zira o zaman Hallâk isminin tecellisine aykırı bir durum çıkıyor ortaya.

2. *Eşyayı zahirine mahkûm etmek*: Resmin böyle bir zaafı vardır. Resim *basiret*'e değil *basar*'a hitap eder. Bu yönüyle de bakışı işgal eder. Nebi'nin; "İlâhi! *Erine'l-eşyae ke-mâhi*: Allah'ım! Bana eşyayı hakikatiyle göster!" duasına aykırı bir durumdur. Resim zahiri temsil ettiği için, batını gözden kaçırır. Resim sanatkârını 'teşhirci', seyircisini bir tür 'röntgenci' yerine koyar. Resim albenilidir. Verdiği mesaj da "Beni al"dır. Zaten onu yapanın niyeti de yaptığı resme "Beni al" dedirtmesidir.

3. *el-Musavvir olandan rol çalmak*: Kur'an bu ismi andığı yerde üç ismi yan yana sıralar: *Hâlık-Bâri'-Musavvir* (Yaratan-İlk örneklerini yaratan-Tasarlayan). Batıda, ressamın Yaratıcıyla ayaklaştığı söylemler nadir değildir. Zira resim dinin bir parçası haline getirilmiştir. Leonardo Da Vinci, *Bir Sanat Olarak Resim Hakkında* adlı denemesinde "Resim yaratmaktır" demeye gelen görüşler serdeder. Leo Battista Alberti, *Resim Risalesi*'nde resmi tüm sanatların efendisi ve kaynağı olarak niteler.

Yunan ve Roma paganizmi, kilisenin içine resmin sırtında taşındı. Kilisenin içine sokulan resim, Hıristiyan Üçleme akidesini destekliyordu. Kilise, resmi, okuma yazma bilmeyen cahil

kitlelere Hıristiyan akidesini anlatmanın bir yolu olarak kullandı. Bu aynı zamanda *'Kutsal Kitap'* ile cahil kitleler arasındaki aracılığı sürdürmenin de garantili bir yöntemiydi.

İş bu noktada kalmadı. Kilisedeki resim, insanın Tanrı'nın yerine geçirilme arzusu olan Hümanizmin Truva atı olarak kullanıldı. Zira resim Hümanizm için en uygun araçtı. Zaten kilise İsa nebiyi Tanrı Oğlu/Tanrı ilan ederek, insanın tanrılaşmasının önünü açmıştı. Eğer insan Tanrı'nın yerine geçmek istiyorsa, bunu kanıtlaması lazımdı. Tanrılığın ilk kanıtı "yaratmak" idi. İnsanın yarattığını isbat etme sorunu da resimle çözülmüş oluyordu.

Müslümanların resmi sayabileceğimiz minyatür sanatındaki perspektif yokluğu, esasen müslüman sanatçıların perspektifi bilmedikleri anlamına gelmiyordu. Allah'ın yaratışına saygı ve haddini bilme mesajının bir sonucuydu minyatürdeki perspektifsizlik.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da el-Musavvir ismi

"Boru" anlamına gelen *sûr* ismini saymazsak, bu maddeden Kur'an'da sekiz kelime yer alır. Biri el-Musavvir ismidir ve doğrudan Allah'a isnatla gelir. Diğer yedisinin biri isim altısı fiildir ve hepsi de Allah'a isnatla gelir. Yani Kur'an'da isim ve fiil olarak gelen suretle ilgili tüm kelimeler, sadece Allah'a isnatla kullanılır.

El-Musavvir ismi, geldiği tek yer olan Haşr 24'te belirli formda ve müstakil olarak gelir. Buradan da anlaşılacağı gibi bu isim Medenidir. Medeni olmasının nüktesine dair beni ikna eden bir açıklamam yok.

El-Musavvir, ef'al-i hüsnada karşılığı olan isimlerdendir. Âl-i İmran 6'da "sizi rahimlerde tasarlayan/şekillendiren O'dur" ayetindeki *yusavviru* fiili; yine A'raf 11'de "Biz sizi yarattık sonra da suret verdik" ayetindeki *savvernâ* fiilleri buna örnektir.

Allah'ın esmasının güzel olanı temsil ettiğinin bir delili de, bu kökten fiillerin kullanıldığı ayetlerde onun suret giydirişinin "en güzel" (*ahsen*) olduğunun vurgulanmasıdır (40:64; 64:3).

3.2. Yüce Allah el-Musavvir'dir

هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَآءُ الْحُسْنٰى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

"O Allah'tır; O el-Hâlık'tır, el-Bâri'dir, el-Musavvir'dir. En güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler (esma-i hüsna) Allah'a mahsustur: Göklerde ve yerde olan her şey O'nun adına hareket eder: zira O'dur üstün ve yüce olan, hikmetle hükmeden."

(Haşr 59:24)

Ayette üç isim yan yana gelir:

El-Hâlık: Hiç yoktan veya var ettiklerinden eşsiz benzersiz yaratan özne.

El-Bâri': Yarattıklarının ilk örneklerini (arketip) kusursuz yaratan özne.

El-Musavvir: İlk örnekleri eşsiz benzersiz bir tasarımla tasarlayan özne.

Bu üç isimle ayetin devamı arasında kopmaz bir münasebet vardır. Elbet bu münasebet, el-Musavvir ismi için de geçerlidir. Hatta bu isim için diğerlerinden daha fazla geçerlidir.

El-Musavvir isminin hemen ardından gelen cümle *lehu'l-esmâu'l-husnâ* cümlesidir ve "esma-i hüsna O'na mahsustur" anlamına gelir. Esma-i hüsna, yani "en güzel isimler". Zımnen, "tüm mükemmel nitelikler"... İşte irtibat da tam burada görülmektedir. Önce içinde Allah'ın el-Musavvir ismine zımni atıf olarak kullanılan aynı kökten fiillerin kullanıldığı şu ayetleri okuyalım:

اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ... ﴿٦٤﴾

"Yeryüzünü sizin için bir yerleşim alanı yapan ve gök kubbeyi inşa eden, size suret verip üstelik suretinizi de en güzel yapan, dahası sizi temiz ve güzel nimetlerle rızıklandıran Allah'tır." *(Mü'min 40:64)*

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ۝

"Gökleri ve yeri gerçek bir amaç uğruna O yarattı; ve size O suret verdi, üstelik suretinizi en güzel biçimde takdir etti; ama (o suret de fanidir), her halükarda dönüş O'nadır." *(Teğabun 64:3)*

Bu iki ayette de *ahsene suverakum* (suretinizi en güzel yaptı) geçiyor. Esasen *ahsene* (en güzel) ile esma-i hüsnadaki *husnâ* aynı köke ait. Bu, el-Musavvir isminden tezahür eden güzelliği ikiye katlıyor. Ve zımnen diyor ki:

El-Musavvir'in tasarladığı her şey güzeldir. Eğer bir yerde çirkinlik görüyorsan ey insan, iki ihtimal vardır: Ya bakışın bozulmuştur, ya da güzeli çirkinleştirmişsindir. Eğer bakışın bozulmuşsa, baktığından evvel bakışını düzelt. Yok, bakışın bozuk değil ama yine de baktığın çirkin duruyorsa, o zaman onu birileri Allah'ın koyduğu yerden etmiş demektir. Haydi, kalk ve onu Allah'ın koyduğu yere geri koy.

4. MUSAVVİR OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. El-Musavvir isminin kâinattaki tecellileri

Şu kâinatın tamamı, mükemmel ilahi tasarımın eseridir. Kâinattaki ilahi tasarımda bir tek boşluk ve tesadüfe yer yoktur. Her şey ilahi bir matematikle kayıt altına alınmıştır. Bu düzen ve nizam insanı hayran bırakmaktadır. Bu Allah'ın el-Musavvir isminin tecellisidir.

El-Musavvir isminin tecellileri olan ilahi tasarımın kâinattaki örnekleri saymakla bitmez. Biz burada misal kabilinden birkaçını sıralayalım:

Eğer "Ol" emrinden sonraki patlama daha şiddetli olsaydı madde aşırı dağılırdı. Eğer daha yavaş olsaydı, madde içine çöker, kâinatı oluşturan cisimler oluşmazdı.

"Ol" emrinden sonraki patlamayla başlayan sürecin canlı varlığı da kapsaması için, proton sayısının anti protonlardan fazla olması lazımdı, nitekim öyle olmuştur. Yine nötron sayısı da anti nötron sayısından çok olmalıydı, nitekim öyle olmuştur.

Kâinatta canlılığın oluşabilmesi için proton, nötron ve elektronların kütleleri şimdi olduğu gibi olmalıydı. Eğer bu atom altı parçacıkların kütleleri olduğundan farklı olsaydı, yeryüzünde hayat gerçekleşmezdi.

Protonlar ve elektronlar, farklı kütlelerine rağmen elektrik yükleriyle birbirlerini dengelerler. Bu denge sayesinde elektronun yörüngesi oluşur. Eğer bu denge sağlanmasaydı, hayatı var eden atomlar oluşmayacaktı.

Eğer evrendeki nötrino miktarı daha az olsaydı, galaksiler oluşamazdı. Daha fazla olsaydı, bu kez de galaksiler çok sıkışık olacak canlı hayata meydan vermeyecekti.

Nükleer çekim kuvveti, çekirdekteki nötron ve protonları bir arada tutar. Bu kuvvet biraz zayıf olsa, hidrojen hariç hiçbir atom oluşamazdı. Tabi ki canlı hayat da oluşamazdı.

Elektromanyetik kuvvet şimdi olduğundan daha fazla veya daha az olsaydı, kimyasal bağların yetersizliğinden dolayı, canlı hayat için şart olan karbon ve oksijen atomları işlevlerini ifa edemeyeceklerdi.

Zayıf ve güçlü nükleer kuvvetler, elektromanyetik ve çekim kuvveti öyle hassas bir dengede yaratılmalıydı ki, o hassas denge işte bu âlemdeki dengedir. Eğer bu ölçü daha aşağıya veya daha yukarıya kaysaydı, kâinat bugünkü şekliyle oluşamazdı.

İlahi tasarımın mükemmelliğine dair bu örnekleri sayfalar dolusu sıralamak mümkündür. Fakat Allah'ın el-Musavvir isminin tecellisini anlamak isteyen için bu kadarı kâfidir.

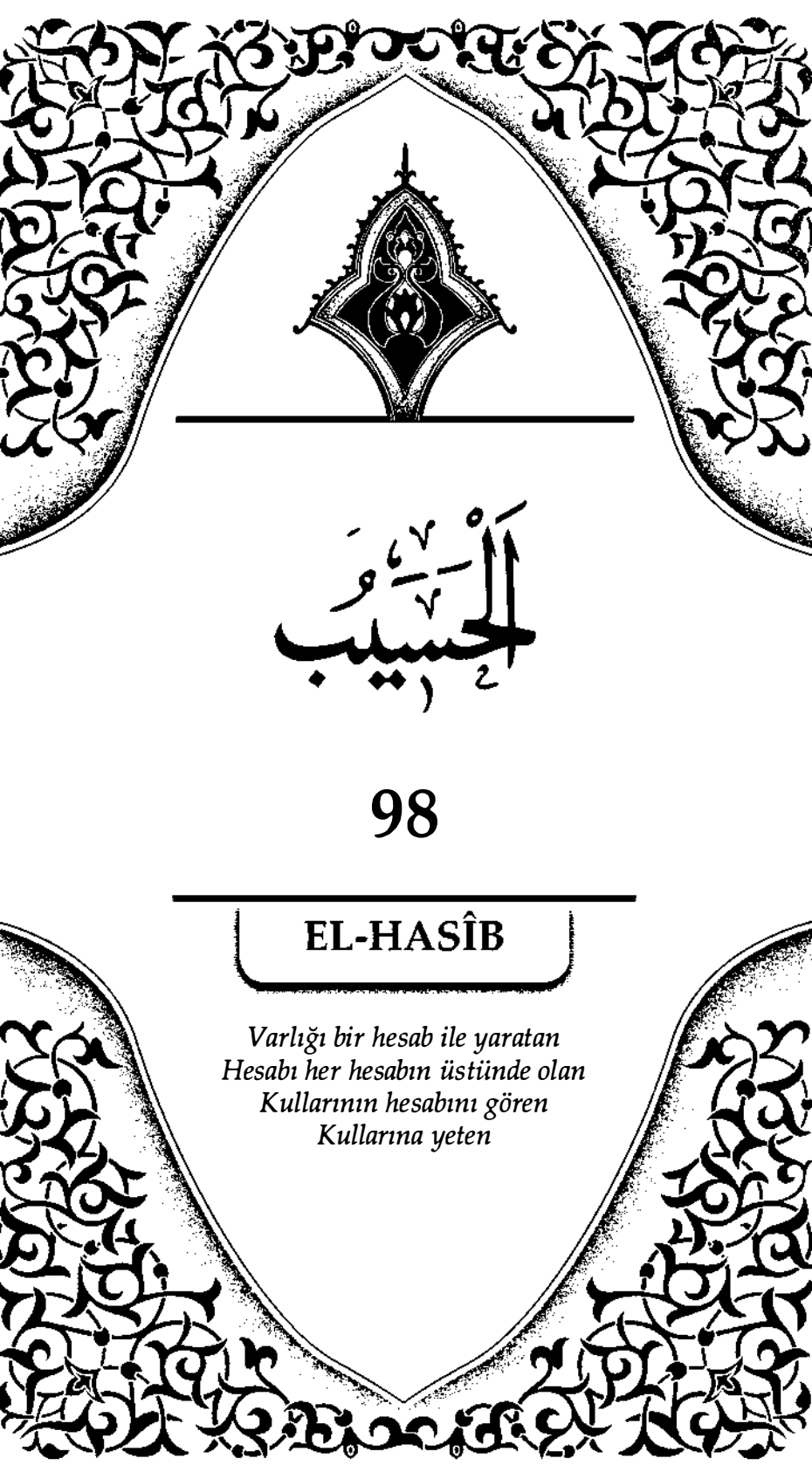

5. MUSAVVİR OLAN ALLAH'A DUA

Ya Musavvir, Ya Allah!
Suretleri eşsiz benzersiz tasarlayan Sensin;
Suretimizi nurunun tecellisine aynı kıl Ya Rab!
O suretlerin içine birer siret yerleştirensin;
Siretimizi Nebi'nin siretine ayna kıl Ya Rab!

Ya Musavvir, Ya Allah!
Tasvir yapmaya kadirsin insanın hayaline;
Hayallerimizin ipini hevamızın eline verme Ya Rab!
Tasavvurunu vahyin inşa ettiklerinden eyle de;
Kur'an neslinin inşasını bizlere çok görme Ya Rab!

Âmin!

اَلْحَسِيبُ

98

EL-HASÎB

Varlığı bir hesab ile yaratan
Hesabı her hesabın üstünde olan
Kullarının hesabını gören
Kullarına yeten

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Hasîb, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla, isim formunda üç yerde gelir. Varlığı bir hesab ile yaratan, hesabı her hesabın üstünde olan, kulların hesabını eşsiz ve benzersiz gören, kullarına yeten mutlak ve sonsuz özne demektir.

H-s-b, birden fazla asli manası olan köklerdendir. *Mekâyis* sahibine göre dört asli anlamı vardır:

1. Hesap, sayı, aritmetik anlamına (*husbân*) gelir (55:5).

2. Yeterlilik (*kifâye*) anlamına gelir.

3. Gökten yağan ok, çekirge, dolu, yıldırım gibi insanların zarar gördüğü şeyler (18:40).

4. Hastalıktan dolayı beyazlayan cilde verilen isim.

Husbân'ın bir anlamı da "ince hesap ve tedbir" demektir.

Haseb, "soyluluk ve şeref" anlamına gelse de, aslı "saymak ve sıralamak" ile ilgilidir. Denilmiştir ki, *haseb* anne tarafından olan soya, *neseb* ise baba tarafından olan soya denir. Cahiliyyede insanlar atalarının şerefiyle öğünür ve onları sayarlardı. Allah Rasulü'nün dediği gibi her insan Adem'dendir, Adem ise topraktandır. İnsanın soyuyla övünmesi, kendi dahli olmayan bir şeyle övünmektir. Bu ahmaklıktır. İnsan övünecekse, takva gibi, kendi dahli olan şeylerle övünmelidir. Doğmayan ve doğurtmayan Allah varlığın en şereflisidir.

Hisbeh, "hesab, iyi tedbir" anlamına gelir. İslam tarihinde, alım-satım mekânlarında fiyatları, malları ve kurallara riayeti kontrol eden makam.

Hasibe, "düşündü, zannetti, görüşüne vardı" anlamına geler. *Hasb*, "yeterli olan, yeterlilik" demektir (2:206). *Hasbunallah*, "Allah bize yeterlidir" anlamına gelir (9:59). *Hâsib*, "hesap gören" veya "hesap alan" demektir.

Hasîb ile *Hâsib* arasında fark vardır. Hasîb, özneyi hesap edici vasfıyla övmektir. Hâsib ise öznenin hesap edici vasfını haber vermektir. İkincisinde ilkinde olduğu gibi övgü vurgusu yoktur. Bir zat Hasîb sıfatının sahibiyse, peşinen onun Hâsib olduğu kabul edilmiş demektir.

Hasîb, mübalağa ile ism-i faildir. "Hesabı çok yüksek olan", "en yüksek düzeyde hesap yapan", "her alanda hesap soran ve hesap gören" demektir. İsimdeki mübalağa hem nitelik, hem nicelik, hem de çeşitlilik ifade eder. Yani, ulaşılması ne kadar zor ve derin, sayıca ne kadar çok ve kabarık, tür açısından ne kadar çok çeşitli olursa olsun, her hesabı en seri biçimde yapana ve görene *el-Hasîb* adı verilir.

Çift kanatlı olan bu kalıp, hem ism-i fail hem de ism-i mef'ul manası taşır. İsm-i fail manası zaten açıktır. Fakat ism-i mef'ul manası nedir?" diye sorulacak olursa, biz o da açıktır deriz: "En çok hesaba katılmayı hak eden, en çok hesaba katılmayı isteyen". Zira Allah, insandan, kendisini hesaba katmadan bir tek adım atmamasını istemektedir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. El-Hasîb varlığı bir hesab ile yaratandır

Kâinat hesaptan ibarettir. Kâinatta bir hesap ve matematik yoksa kâinat da yoktur. Allah'ın varlığını inkâr edenlerin hiçbiri kâinattaki matematiğin varlığını inkâr edememektedirler. Şu halde mantık diye bir şey varsa, şu önerme kaçınılmazdır: Kâinatın bir matematiği varsa bir yaratanı da vardır. Zira bir yerde hesap varsa mutlaka o hesabı yapan birinin olması eşyanın tabiatı icabıdır. Kâinatın matematiğini kim yaptıysa, Allah da odur. Ve *varlık Allah'ın parmak izidir*. O izler bizi, varlığın var edicisine ulaştırır.

Yalnız kozmosta değil, kaosta bile bir matematik vardır. Yalnız oluşta değil, bozuluşta bile bir düzen vardır. Bu anlamda bir kaos matematiğinden söz edilebilir. Bir kaos düzeninden söz edilebilir. Daha doğru ifadeyle, size kaos gibi gözüken bir kozmos var. Bize bozuluş gibi gözüken bir oluş var. Bütüne dair bilgimiz ne kadar artarsa, parçanın davranışını o kadar anlamlandırabiliriz. Parçada kaos görünen bütünde kozmosun bir parçasıdır. Parçada bozuluş ve çözülüş gibi gözüken, bütünde yeni bir oluştur.

Kuantum ilahiyatı, Hasîb ismi ile kâinatın matematiği arasında mutlak bir ilişki olduğu sonucunu veriyor.

Hasîb ismi, varlıkta "enformasyon" olarak tecelli ediyor. Esasen varlığın tümü bir enformasyondur. Enerji ve kütle arasındaki ilişki, enformasyondur. Enerji eşittir kütlenin ışık hızının karesinin çarpımı (e: mc^2) formülü, enerji ile kütle arasındaki enformasyonu haber verir.

DNA'mız bize et suretinde görünen bir enformasyondur. DNA, aminoasitlerden meydana gelen proteinlerin oluşturduğu bir bilgi deposudur. Muhteşem bir hesaba dayanan bu bilgiler, canlıların genetik kodlarını oluştururlar. Bu kodlar nesilden nesle aktarılarak korunurlar. Beynimizde, omurgamızda, kalbimizde olup bitenler muhteşem bir enformasyona işaret ederler.

Bir yerde enformasyon varsa, mutlaka enforme edici bir özne vardır. İşte O özne el-Hasîb olandır; yani hesabı ve kitabı eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz olan Allah'tır.

2.2. Hesap ilmi ve müslümanların katkısı

Allah ile ilgili olan her şey, müslümanlar için birinci önceliklidir. Allah'ın el-Hasîb diye bir isminin olmasının, müslümanların "hesap ilmi"ne ilgi göstermelerinde önemli bir rol oynadığını tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Tabiat bilimlerinden matematik ve aritmetiğe tekabül eden hesap ilmi, hiç şüphesiz birçok ilim gibi insanlığın ortak mirasıdır. Saymak insanlığın ilk icraatlarından biri olsa gerektir. Zira insanın el parmakları, aynı zamanda sayının ilk malzemesidir. Ondalık sistem de el parmaklarından yola çıkılarak konulmuş olmalıdır.

Hesap ilminin kökleri kadim medeniyetlere, özellikle de Mısır, Mezopotamya ve Hind medeniyetlerine dayanır. Mısır, yaşamak için hesap yapmak zorunda olan bir medeniyetti. Zira bu medeniyetin hayatı Nil'e bağlıydı. Nil'in taşma zamanlarını hesaplamak, onlar için hayati öneme haizdi. Mısır'da Nil'in su seviyesini ölçmek için başvurulan hesap sistemi giderek bağımsız bir bilim halini almıştı. Hesap ilmindeki bu gelişme, piramitler gibi yüksek hesap gerektiren yapıların yapılabilmesi

sonucunu doğurdu. Bazıları insanlık tarihinde ilk kayıtlı hesabın Suriye'nin Sur kentinde tutulduğunu söyler. Sur'a adını veren surlardaki dev taşların konuluş tarihi bilinmemektedir. Fakat onların yerleştirilmesi için hesap bilmenin şart olduğu tarihi bir hakikattir.

Kur'an hesaba ilişkin birçok unsur barındırır. Esma-i hüsna içerisinde *el-Vâhid, el-Ehad, el-Evvel, el-Âhir, el-Hasîb* gibi hesabın temeli olan sayılarla doğrudan ilgili mubarek isimler yer alır. Kur'an'da içinde sayı geçen ayetler vardır.

Kur'an'ın sayılara ilişkin iki tavrı vardır. Birincisi, rakam fetişizmine karşı tavır koyar. Zira Kur'an, niceliğe değil niteliğe dikkat çeker. Bunun en bariz özelliği Kehf suresinde Mağara Ashabı'nın sayısı meselesidir. İkincisi, niceliği yüceltmemek şartıyla Kur'an'ın sayılara yaklaşımı olumludur. Zira belli başlı farz ibadetlerin hepsi sayıyla alakalıdır. Namaz vakitleri sayılıdır (*mektub*). Rekâtları sayılıdır. Ayın ve günün sayılarını bilmek, oruç farzını yerine getirmenin olmazsa olmazıdır. Zekât nisabı tamamen sayılarla ilgilidir. Hac Kur'an'ın ifadesiyle "sayılı günlerde" farzdır.

Hepsinden öte Kur'an'ın tek tek tesbit ettiği miras taksim payları hesap bilmeden yerine getirilemeyecek bir emirdir. Miras taksimi daha sonra, Nisa 11'den ilhamla *Feraiz İlmi* adı altında bağımsız bir disiplin haline gelecektir. İlk dönemlerde "farzlar ilmi" anlamına gelen *İlm-i Ferâiz* ile tüm farzları bilmenin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Sonradan bu ilim sadece miras taksimine indirgenmiş olmalıdır. Hatta bu ilmi öğrenmeyi teşvik için, ilerleyen yüzyıllarda 'hadis' imalatına girişilecektir. "Feraiz ilmin yarısıdır" sözü darbı mesel olmuştur. Hz. Ali, Ömer, Ebu Musa gibi sahabilerin Feraiz İlmini öğrenmeye insanları teşvik ettiği bir vakıadır. Sonradan yapılan hadis derlemelerinde *Kitabu'l-Feraiz* adı verilen bölümler yer almaya başlar.

İslam'daki ibadetlerin sayılarla böylesine bire bir alakalı olması, müslümanları hesap ilmiyle doğrudan meşgul olmaya itmiştir. Sahabe içerisinde matematikçi diyebileceğimiz insanlar vardı. Bunların başında Hz. Ali gelir. Birinde beş diğerinde üç ekmek bulunan iki kişi yemek yerken, onlara iştirak eden bir

üçüncü kişi, yemekten sonra onlara, her birinin yediği miktara denk gelecek şekilde paylaşmaları amacıyla 8 dirhem verir. Pararın paylaşılmasında niza çıkması üzerine olay mahkemeye intikal eder. Hz. Ali'nin bu meseleyi tam bir matematik alimi gibi çözdüğü rivayetini Karafi, *el-Furûk*'ta nakleder. Zeyd b. Sabit, hesap ilminde ileri olan sahabeden biridir. Karmaşık miras taksimlerinde ona başvurulmaktadır.

Hesap ilminde müslümanların bir numara olmaları, mütefekkir Halife Me'mun'un devrinde altın dönemini yaşayan Beytu'l-Hikme eliyle gerçekleşmiştir. Bir ilimler akademisi olan Beytu'l-Hikme'nin bölüm başkanlarından biri olan Muhammed b. Musa el-Harezmî, Halife Me'mun'un yüzey hesapları, miras taksimi ve ticari hesapları çözmek için işe yarar bir sistem kurma emri üzerine, trigonometri ilminin temellerini atmıştır. Harezmî, Hint'ten aldığı sıfırı matematik ilmine adapte etmiş, Babil, Yunan ve Helen matematiğini mezcederek cebir ilmini kurmuştur. Aynı dönemin alimi ve İlk İslam filozofu sayılan Kindi de bu sahada hayli eser vermiştir. Bu çalışmalar Endülüs Medeniyeti'ni zirveye taşımış ve oradan da batıya geçmiştir. Müslümanların dünya matematiğine en büyük katkısı, sıfır rakamını hediye etmeleri olmuştur. Fakat matematiğe katkıları bununla sınırla kalmamıştır. Avrupa, gelişmesini borçlu olduğu matematik ilimlerin hemen tamamını Müslümanlardan almıştır. Bunun en bariz göstergesi şu an Avrupa'nın kullandığı rakamların Arap rakamları olmasıdır.

Kazanlı alim Şihabuddin el-Mercani (ö. 1889) *Vefiyyetu'l-Eslâf*'ta Batılıları kastederek "Arap rakamları onların memleketine 40 (m. 660) yılında Hz. Ali'nin halifeliği sırasında girdi" der (s. 33). Bu çok orijinal bir haberdir, fakat bir vesikaya dayanmamaktadır. Sistematik olarak Arap rakamlarının, 250 yıl Sicilya'da hüküm süren müslümanlar aracılığıyla girdiği, ortak kabul gören bir gerçektir. Arap-İslam rakamlarını Avrupa'da sistematik hale getiren kimsenin İtalyan ilim adamı Leonardo Fibonacci (ö. 1250) olduğu bilinmektedir.

Coğrafya asabiyetinden hazzetmem. Doğulu veya Batılı olmak kendi başına meziyet veya rezilet değildir. Fakat sözün bu noktasında Batılıların önyargıdan kaynaklandığını düşündüğüm

büyük bir vefasızlıklarını –yoksa daha başka bir şey mi?- dile getirmeliyim. Gerek atom altı, gerek kozmik, gerekse genetik keşiflerde yeni bulunan her hangi bir varlığa, bilimsel gelişmelerini borçlu oldukları ve tepe tepe kullandıkları hiçbir kadim İslam âliminin adını vermemişlerdir. Harezmî, Battanî, İbn Sina, İbn Heysem, İbn Rüşd, İdrisi, İbn Baytar vd. İslam bilginlerinin ürettikleri, Batı biliminin hala kursağında durmaktadır.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

3.1. Kur'an'da Hasîb ismi

Kur'an'da bu kökten iki isim yer alır: *Hasîb* ve *Hâsib*. Hasîb mübalağa ile ism-i fail, Hâsib ise düz ism-i fail kalıbıdır. Usulümüz başından beri bellidir: Eğer Hâsib ismi Kur'an'da müstakil ve bağımsız olarak gelmiş olsaydı, esma-i hüsna listemizde müstakil bir isim olarak yer alacaktı. Fakat Hâsib ismi ya *esra'u'l-hâsibîn* (6:62) ve *serî'u'l-hisâb*'da (40:17; 14:51; 13:41; 2:202; 3:19, 199; 5:4; 24:39) olduğu gibi isim tamlaması içinde geliyor, ya da *hâsibîn* (21:47) gibi çoğul olarak geliyor. İşte bu sebeple mübalağa ile ism-i fail kalıbıyla gelen Hâsib ismi, düz ism-i fail kalıbıyla gelen Hasîb ismine mülhak sayılmalıdır. Zira mübalağa ile ism-i fail kalıbı düz ism-i failin anlamını da kapsar.

H-s-b maddesi Kur'an'da 109 yerde gelir. İsim ve fiilin her türünde kullanılır. Lugavi Çerçeve'de yer alan farklı anlamların hemen hepsine de delalet eder.

Hasîb Kur'an'da dört kez geçer. Bunların biri hariç (17:14), diğer üçü Allah'a isnatla sıfat olarak gelir: Nisa 6, 86 ve Ahzab 39. Geldiği üç yerde de şu ortak özelliklere sahiptir:

1. *Belirsiz olarak gelir*. Bu anlama şu vurguyu katar: Ey üstünlük iddia etmek için soyunu sopunu, aslını neslini, hasebini nesebini öne sürenler! Allah öyle büyük bir şeref sahibidir ki, sizin buna aklınız bile ermez. Şerefi soy-sop üzerinden arayanlar! Allah'ın doğmamış ve doğurtmamış olduğunu, yani ne ebeveyne ne de evlada sahip ve muhtaç olmadığını ne çabuk unuttunuz! Ey "Bu kadar insanın hesabını nasıl görecek" diyenler! O öyle bir hesap görücüdür ki, sizin aklınız havsalanız bunu almaz. Ey

varlığa bakıp; "Bu koca kâinattaki her şeyi nasıl bir hesapla çekip çeviriyor" diyenler! Allah'ın Hasîb oluşuna akıl sır ermez!

2. *Medeni'dir.* Bu, anlama şu vurguyu katar: Ey Medine'sine kavuşup iktidarla imtihan olan mü'minler! Mekke'nin ağır şartlarında nitelik imtihanından geçtiniz. Şimdi Medine'de güç ve iktidar var. Dolayısıyla size rağbet artacak, güç ve iktidar taliplileri, kuzeyden güneyden, Yemen'den Suriye'den Medine'ye koşacak! Aman dikkat edin! Sayı ve rakamlara itibar edip de niteliği ihmal etmeyin! Allah'ın Hasîb olduğunu, kimi ne kadar sayacağını çok iyi bildiğini unutmayın!

Mekke'de yapılmayan hesaplar Medine'de yapılır olmuştur. Mekke döneminin sınavı yokluktu, Medine döneminin sınavı varlık. Mekke'nin sınavı muhalefetti, Medine döneminin sınavı iktidar. Mekke'nin sınavı düşmandı, Medine'nin sınavı dost görünümlüler. Hesap giriyor işin içine. Mekke'de hasbi olan bazıları, Medine'de hesabi oluyor. Ve hesap yapan, hesaplı davranan herkese hatırlatılıyor: Hesap görücü olarak Allah yeter.

Esma içinde "her şey" tümleci/mef'ulü ile gelen 13 isimden biri de Hasîb ismidir (4:86). Diğerleri *Rab, Vekîl, Muhît, Basîr, Alîm, Rakîb, Kadîr, Hâlık, Muktedir, Şehîd, Hafîz, Mukît* isimleridir. Bu 13 ismin dokuzunda öznenin fiili ile tümleç arasında *'alâ* edatı kullanılır. Bunlar arasına Hasîb de girer.

İlginçtir ki bu kökten birçok fiil gelmesine rağmen bu fiiller Allah'a isnatla gelmez. Kanaatimiz odur ki, isim şekli olmayan fakat Allah'a isnatla birçok yerde gelen *yukaddiru* (O takdir eder), *nukaddiru* (Biz takdir ederiz) gibi fiillerin tabi olduğu isim Hasîb ismidir. Ra'd 8 başta olmak üzere "O'nun katında her şeyin bir ölçü ile" olduğunu haber veren ayetler de, bu isim altında ele alınmalıdır.

3.2. Hasîb olarak Allah yeter

İnsan hesap kitap yapan bir varlıktır. Kimisi bunu az yapar, kimisi çok. Kimisi bunu her yerde ve her şey için yapar, kimisi ise bazı yerde bazı şeyler için yapar. İnsan hesap yaptığı için kınanamaz. Fakat insan hesabı yaparken, hesabının en başına el-

Hasîb olan Allah'ı koymalıdır. Hesabını Allah'a göre yapmalıdır. Eğer böyle yapmıyorsa Allah'ı hesap dışı bırakıyor demektir ki, işte bu Allah tarafından hesap dışı bırakılmakla sonuçlanır. Asıl felaket de budur.

Rabbimizin zatını Hasîb olarak tanıttığı üç yerin ikisinde, Hasîb ismine imanda tevhîde dikkat çeker. Bu, şu demektir: Hesap çizelgenize Allah'ı dahil etmeniz yetmez! Allah sizden, hesap görücü olarak kendisinin yettiğine iman etmenizi istiyor. İşte içinde Hasîb isminin yer aldığı o ayetler:

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ۝

"Yetimleri, evlenme çağına gelinceye kadar gözetleyin; ama eğer aklen olgunlaştıklarını tesbit ederseniz, mallarını kendilerine geri verin! Büyüyüverecekler diye mallarını alelacele ve saçıp-savurarak yemeye kalkmayın: İhtiyacı olmayan kimse tenezzül etmesin, muhtaç olan da münasip bir biçimde yararlansın! Mallarını kendilerine iade ettiğinizde, onlar adına şahitler bulundurun! Hasîb olarak Allah yeter." *(Nisa 4:6)*

Hasîb ismi ile biten bu ayetin konusu savaş yetimlerinin mallarıdır. Bu ayetin de içinde bulunduğu pasaj, o yetimlerin velilerine hitap etmektedir. Hassas bir meseledir yetim mallarına göz kulak olmak. Bunlar, altın gümüş gibi bir köşede duran mallar değildir. Hurma bahçeleri, hayvan sürüleri vb. gibi emek, zahmet, masraf gerektiren hassas mallardır. Bu mallara karşı hiç hassas olmamak yetimlere zarar verdiği gibi, aşırı hassasiyet de yetimlerin malına zarar vermektedir. Zira bu durumda insanlar onlara göz kulak olmada çekingen davranmakta, "Aman şaibeden uzak durayım" tavrı sorumluluktan kaçmaya kılıf olmaktadır. İşte ayet bu noktada işe el katmakta ve Allah'ın yetim malları konusunda makul ve olumlu bir tutum takınan insanların niyetleriyle davranışları arasındaki bağı, çok iyi hesaplayacağı

hatırlatılmaktadır. Bu yolla onların eli rahatlatılmakta, bunun üzerinden yetimlerin 'hassasiyet mağduru' olmasının önüne geçilmektedir. Zira bu tür sosyal yara alanları, insanların ne diyeceğinin çok önemsendiği alanlardır. Onlara, bu gibi sosyal sorumluluklarda, insanların değil Allah'ın ne diyeceğinin öne alınmasını öğütlemektedir.

"Hasîb olarak Allah yeter" mesajının verildiği ikinci ayet de, yine yukarıdakine benzer bir 'insanlar ne der' alanıdır ve muhatap hem toplum hem de Nebi'nin şahsıdır:

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

"Allah'ın kendisini mecbur tuttuğu bir hususta dolayı Peygambere hiçbir suç isnat edilemez; Allah'ın bu sünneti, daha önce gelip geçmiş olan (peygamberler) ***için de geçerliydi: Sonuçta Allah'ın emri ölçülüp biçildiği gibi gerçekleşmiş oldu. O*** (peygamberler), ***Allah'ın mesajlarını tebliğ edenler, O'ndan korkanlar ve Allah'tan başkasından da asla korkmayanlardı: zira Allah hesap görücü olarak yeterdi."*** *(Ahzab 33:38-39)*

Bu ayetler, öteden beri gönlünde yatan Hz. Peygamber'le evlenme tutkusu yüzünden gelen tüm taliplilerini geri çeviren Zeynep meselesinde, Hz. Nebi'nin bir suç ve günahının olmadığını dile getirmektedir. Dikkat edilirse, bu ayetler de tıpkı yukarıdakiler gibi toplumun baktığı yerden olayın hakikatinin tüm ayrıntılarıyla görülemeyeceği bir durumdan söz etmektedir. İşte böylesi durumlarda verilen mesaj açıktır: Sen doğru ol ve doğru bir tavır ortaya koy! Başkalarının senin hakkında ne dediklerine takılma! Zira en büyük hesap görücü Allah'tır ve Allah onların hesaba katmadıklarını hesaba katmaktadır.

3.3. Allah her şeyin hesabını çok iyi tutandır

Kendi çıkarını gözetme, insanın yaratılıştan getirdiği fıtri bir özelliktir. İnsan ne kadar hasbi ve hesapsız olursa olsun, yine de çıkarını gözetir. Bu çıkar ille de maddi olmak zorunda değildir. Manevi çıkar da neticede bir çıkardır. Elbette bu, insanı çıkarcı yapmaz. Zira iyilik yapan biri, yeniden dirilişe ve

Allah'ın varlığına inanmıyor olsa bile, yine de o iyilikten aldığı manevi bir 'lezzet' vardır. Biri çıkar da "O lezzet onun o iyilikten çıkarıdır" derse, buna "hayır" denilemez. Fakat "O lezzet onu çıkarcı yapar" denilirse, şiddetle "hayır" denilir.

Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir insan, yaptıklarının karşılıksız kalmayacağını bilir. Kemal yolculuğunda yükseldikçe insan, bir iyiliği karşılığı için yapmaktan iyiliği bizzat iyilik olduğu için yapmaya doğru yol alır. Fakat iyiliği sürdürmenin Allah'a iman dışında bir garantisi yoktur. Allah'a iman insana, işte bu garantiyi sağlar.

Allah'a iman içeriksiz bir iman değildir. Allah'a imanın asli içeriği esma-i hüsnadır. Hasîb ismi, iyilik söz konusu olduğu her zaman ilk akla gelen isimdir. Zira insan için, çok sevdiği ve rızasına ölümüne talip olduğu Allah'ın hesab ettiğini biliyor olmasından daha büyük bir teşvik unsuru olamaz. Hele o Allah, uyumayan, unutmayan, atlamayan, hak yemeyen, fazlasıyla ödüllendiren bir Allah ise... Bir tek selama verilen karşılığı dahi hesap edecek kadar hassas bir hesap sistemine sahipse, orada durmak lazımdır:

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

"Kim haklı bir davaya katkıda bulunursa, onun tüm getirisinden bir pay alacaktır; kim de haksız bir davaya katkıda bulunursa, onun tüm vebalinden bir pay alacaktır: Zira Allah her şeye bir ölçü koyan, koyduğu ölçüye sahip çıkandır. Bir selam aldığınızda daha güzel bir selamla karşılık verin, ya da aynıyla iade edin; zira Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır." *(Nisa 4:85-86)*

Eşsiz ve benzersiz hesap tutucu olmak, tek başına bir şey ifade etmez. Fakat bu vasfın sahibi aynı zamanda "hesap gününün maliki" ise, işte o zaman iş değişir. Ki Allah da öyle bir Hasîb'tir:

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰىهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

"Ve Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı

kıldık. Nitekim Kıyamet Günü onun önüne, (dünyada yapıp ettiği) her şeyi kayıtlı bulacağı bir sicil koyacak (ve diyeceğiz ki): "Oku sicilini! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!" *(İsrâ' 17:13-14)*

Bu kez de insanın aklına şu takılır: Geçmiş ve gelecek insanların tümünü de hesaba dâhil edersek, Allah bu kadar insanın hesabıyla nasıl baş edecek? Kur'an buna cevap olarak onun *seriu'l-hısâb* olduğunu söyler. ***"Allah hesabı seri olandır"*** (2:202) demek, herkesin hesabını aynı anda görebilir demektir. Yani birinin hesabını görmesi, bir başkasının hesabını görmesine mani değildir. Aynı şey tüm ilahi sıfatlar için de geçerlidir. Allah'ın birini işitmesi, O'nu, bir başkasını işitmekten alıkoymaz.

4. HASÎB OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Hasîb olan Allah'ın varlıktaki tecellileri

Her ismin olduğu gibi Hasîb isminin de tecellileri vardır. Hatta kâinatta Hasîb isminin tecellisi dışında kalan hiçbir varlık yoktur. Zira kâinatta muhteşem bir matematik düzen vardır. Bu "matematik düzenin", Kur'an'daki karşılığı *takdir*'dir. *Takdîr*, "ölçü koymak, ölçülü yaratmak" anlamına gelir. ***"Bütün bunları Biz takdir ettik ve ne muhteşemdir Bizim takdirimiz!"*** (77:23) ayetinde dile gelen hakikat budur. Yine ilahi kelam ***"her şey, O'nun katında bir ölçü ve gayeye bağlanmıştır"*** (13:8) buyurur.

O'nun katında bir ölçü ve gayeye bağlanan her şey ilahi matematiğe tabidir. Hasîb ismi işte her şeyde var olan bu matematiğin kaynağında Allah'ın olduğunu gösterir. Güneş ve ayın bir hesaba bağlı olarak faaliyette bulunduğunu söyleyen ayette geçen kelime *husbân*'dır (55:5). *Husbân* (*fu'lân*) kalıbı, taşıdığı mana ile ağzına kadar sürekli dolu olmayı ifade eder. Buna göre güneş ve ay, paralel ve çapraz sayısız hesaplamalarla oluşturulmuş bir matematiğe tabi olarak faaliyet icra etmektedirler. Güneş ve ayın tabi olduğu ilahi matematiğin yeryüzündeki her bir tohumun canlılığını sürdürmesiyle alakalı olduğunu da yine Kur'an'dan öğreniyoruz (6:96).

Hasîb isminin varlıktaki bir başka tecellisi de altın orandır. "Güzellik" dediğimiz şeyin eşyadaki ölçüsü olan altın oran, ilahi

muhasebenin muhteşem bir eseridir. İnsanda, bitkilerde, mikro organizmalarda ve hatta galaksilerde gözlenen 1,618 oranı, Hasîb olan Allah'ın eşyadaki tecellisidir. Hiçbir çiçek tesadüfün eseri değildir. Bir ağaçta kaç dal olacağı, her dalın ne kadar büyüyeceği, her dalda kaç yaprak olacağı, yaprakların hangi aralıklarla dizileceği, birbirine oranlarının ne olacağı, bu yaprakların hangi sıraya göre yerleşeceği bir sisteme bağlanmıştır.

İnsan vücudu altın orana göre yaratılmıştır. Omuzdan parmak ucu ve dirsek arası altın oranı verir. Dirsekten parmak ucu ve el bileğinden parmak ucu altın oranı verir. Omuz hizasından kafa ucuna olan mesafe ile kafa boyu altın oranı verir. Göbek başucu arası mesafe ile omuz hizası başucu arası mesafe altın oranı verir. Göbek diz arası ile diz ayakucu arası altın oranı verir. Parmakların tam boyunun ilk iki boğuma oranı altın oranı verir. Ön iki dişin enlerinin toplamının boyuna oranı altın oranı verir. Yüzün boyu ve genişliği altın oranı verir. Ağız genişliğinin burun genişliğine oranı altın oranı verir. Göz bebekleri arasının kaşlar arasındaki mesafeye oranı altın oranı verir.

Kan şekeri, kan basınca, kolesterol, vücut ısısı, kalp atışı vb. gibi birçok unsur, bir hesaba bağlanmıştır. Eğer bütün bu unsurlar ilahi hesabın dışına çıkacak olurlarsa, orada hastalık zuhur eder.

4.2. Hasîb olan Allah'ın Kur'an'daki tecellileri

Allah'ın Hasîb isminin Kur'an'a has bir tecellisi de vardır. Tıpkı kâinat kitabının tabi olduğu ilahi matematik gibi, Kur'an'da da yer yer ipuçlarını gördüğümüz ve debisini bilmediğimiz bir matematik vardır. Ancak bu, uzak ve yakın geçmişte örnekleri görüldüğü gibi, istismar edilmeye çok müsait bir konudur. Bâtıniliğin en uçuk versiyonlarından biri olan Hurufiliğin rakamları istismarı, Hasîb isminin Kur'an'daki tecellilerini araştıracak olanların elini kolunu bağlayan bir kelepçeye dönüşmektedir. Fakat Kur'an'ın *mesânî* sıfatı olduğunu söyleyen de yine Kur'an'dır (39:23).

Mesânî, yukarıda dile getirdiğimiz Kur'an'ın tabi olduğu ilahi matematiğin adıdır. *Mesânî*, "katlanarak, dürülerek, kıvrılarak tekrarlanan şey" anlamına gelir. Tam Türkçe'si "kat kat, dürüm dürüm, kıvrım kıvrım, tekrar tekrar" demek olur. *Mesânî*, anlam olarak Kur'an'ın "tek kat" değil, "kat kat" olduğunu

ifade edebileceği gibi, Kur'an'ın çift kutuplu niteliğine bir atıf da olabilir. Kur'an'ın çift kutuplu niteliğinden kastımız, tez ve antitez, nefy ve isbat, iyi ve kötü, olumlu ve olumsuzu birlikte veren içeriğidir. İman-küfür, insan-şeytan, dünya-ahiret, hak-batıl, rahmet-gazap, emir-yasak, müjde-uyarı, sevinç-hüzün hep birlikte dile getirilir. Hatta bazı zıt ve karşıt kavramların sayıları bile ayrıdır.

Sadece birkaç örnek vermek gerekirse, Kur'an'da erkek-kadın 24'er kez, dünya hayati ile ahiret hayatı karşıtları 115'er kez, melek ile şeytan karşıtları 88'er kez, hayat ve ölüm karşıtları 145'er kez, sadaka vermek ve hoşnut/tatmin kalmak 73'er kez, sihir ve fitne 60'ar kez, zekât ve bereket 32'şer kez zihin/akıl ve nur (ışık) 49'ar kez dil ve hutbe 25'er kez, istek/dilek ve korku 8'er kez, zorluk/engel ve sabır 114'er kez, Muhammed ve Şeriat 4'er kez geçer.

5. HASÎB OLAN ALLAH'A DUA

Ya Hasîb, Ya Allah!
Varlığı bir hesap ile yaratan Sensin!
Hesabı her hesabın üstünde olan Sensin!
Sen ki, kullarının hesabını eksiksiz görensin!
Kul kendine yetmezken Sen her kula yetensin!

Ya Hasîb, Ya Allah!
Kudret elinin değdiği her şeyde parmak izin var;
O izleri görmeyen kör gözleri aç ya Rabbi!
Her şeye, herkese dair akıl ermez bir hesabın var;
Sana hesapsız kulluğun tohumunu içimize saç ya Rabbi!

Ya Hasîb, Ya Allah!
Ele ne hacet, hesap görücü olarak Sen yetersin;
Bizi hesabını hoşça gördüklerin arasına kat Ya Rabbi!
Kerem et, mağfiret et, bu kulun rızana ersin;
Bu hayat hayat değil, asıl odur hayat ya Rabbi!

Âmin!

اَلْمُقِيتُ

99

EL-MUKÎT

Eşsiz besleyici
Hayatın azığını yaratan
Tüm besin zincirinin tek halıkı
Her yarattığının gıdasını da yaratan

1. LUGAVİ ÇERÇEVE

El-Mukît, Kur'an'da yer alan esma-i hüsnadandır. Allah'a isnatla, isim formunda bir yerde gelir. Eşsiz benzersiz besleyici, hayatı idame ettirici, hayatın azığını var eden, tüm besin zincirinin tek yaratıcısı, her yarattığının gıdasını da yaratan mutlak ve sonsuz özne demektir.

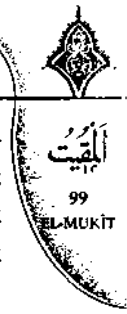
K-v-t, bir şeyi desteklemeye, ona güç vermeye, onu ayakta ve diri tutmaya delalet eder. *El-kût*, hayatın idamesini sağlayan gıdaya verilen isimdir. Çoğulu "gıdalar ve azıklar" anlamındaki *akvât*'tır.

Bu mubarek ismin ne anlama geldiği konusunda otoriteler arasında bir ittifak bulunmamaktadır. Hatta kafaları hayli karışık da denebilir.

Ebu Ubeyde'ye göre "Hafız ve Muhît" demektir. Taberi'nin, İbn Abbas ve Mücahid'e dayandırdığı bir rivayette *Mukît*'e, "Hâfız" ve "Şehîd" karşılığı verilir. İbn Zeyd ve Süddi'den "Kâdir" karşılığı nakledilir. Abdullah b. Kesir'e dayandırılan bir yoruma göre "El-Mudebbir" karşılığı münasip görülür. Taberi'nin kendisi de "Kâdir" karşılığını uygun görür (*Tefsir*).

Yukarıdaki açıklamalar sorunludur. Birincisi; bir ismi esma-i hüsnadan bir başka isimle açıklamak, kural gereği açıklama değildir. İkincisi; bu isim farklı olduğuna göre, anlamı da farklıdır ve o anlam kelimenin kendi kökünde yatmaktadır. Bunu görmek için de öyle çok uzaklara gitmeye gerek yoktur. Bizzat Kur'an'ın kendisi yeterlidir. Bunu görmek için, Kur'an'ın Arap dili için de ilk ve eşsiz bir kaynak olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Kur'an bu kelimenin ne anlama geldiğini, bu kökten *akvât* kelimesinin geçtiği ayette açık seçik ortaya koymakta ve spekülasyonun önünü kapatmaktadır. Yeryüzünün yaratılış süreçlerinden bahseden bir ayette ***"Yeryüzünü bereketli kıldı ve oradaki gıda kaynaklarını*** (akvâtehâ) ***dört aşamada takdir etti"*** (41:10).

Nitekim çoğu zaman olduğu gibi İbn Abbas'ın iki talebesi Mücahid ve İkrime, Mukît isminin anlamını, Kur'an'dan yola çıkarak açıklamışlar ve isabet etmişlerdir (İbn Kesir, *Tefsir*). Beyhaki'nin *Esma*'sından öğrendiğimize göre, Halîmî de bu sonuca yaklaşmıştır. Bu durumda insanın aklına şu soru takılıyor: İbn

Abbas'ın iki talebesinden gelen rivayet bu ismin Kur'an'daki anlamını tasdik ederken, kendisinden gelen rivayet niçin alakasız şeyler söylüyor? Bu sorunun cevabı için fazla düşünmeye gerek yok. İbn Abbas adına nakledilen bu rivayetin de, benzeri birçok rivayet gibi, 'imal' edildiği sonucu ortaya çıkar.

Mukît, ekâta-yukîtu fiilinden ism-i fâildir. *El-Mukît,* varlığın gıdasını da var eden, yarattıklarının gıdalarını da yaratan, varlıkların hayatlarını idame ettirmeleri için ihtiyaç duydukları besin zincirini halk eden eşsiz ve benzersiz, mutlak ve sonsuz öznedir.

2. NAZARİ ÇERÇEVE

2.1. Yarattığının azığını yaratan bir Yaratıcı

Mükemmel yaratıcı olmak, yarattığının azığını da yaratmak demektir. Allah eşsiz ve benzersiz, mutlak ve mükemmel bir yaratıcıdır. Sıfır elektrik yüklü nötronu yaratmış, onun gıdası olarak yanına elektrik yükü olan protonu koymuştur. Atomun gıdası elektriktir. Bu gıdayı sağlaması için elektronu görevlendirmiştir.

Hücreyi yaratmış, hücrenin gıdasını da tabiatta var ettiği besinler içine koymuştur. Canlı varlıklar bu besinlerle beslenirler. Aldıkları besinler olağanüstü incelikli dizayn edilmiş sistemler yoluyla karmaşık işlemlerden geçerek, hücrelere hazır gıda olarak vücut tarafından servis edilirler. Böylece hücre kendi gıdasına kavuşmuş olur.

El-Mukît olan Allah her varlık türünün gıdasını yarattığı gibi, varlık ağacının soylu meyvesi olan insanın gıdasını da yaratmıştır. Fakat insanın gıdası, hayvanlar gibi boğazından geçenlerden ibaret değildir. Eğer insan biyolojik bir varlıktan ibaret olsaydı, gıdası da boğazından geçenlerden ibaret olurdu. Fakat insan bundan çok daha fazlasıdır.

2.2. El-Mukît insanın manevi gıdalarını da yaratandır

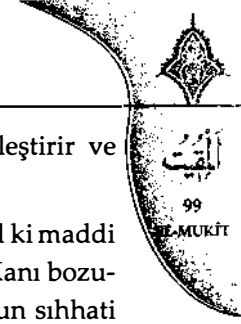
El-Mukît olan Allah nasıl ki insanın maddi varlığının gıdalarını yaratmışsa, manevi varlığının gıdalarını da yaratmıştır.

İbadet ruhun gıdasıdır. Ruh ibadetle beslenir. İbadetsiz kalan ruh gıdasız kalan beden gibi halsizleşir ve sonunda aktivitesini kaybeder. İnsan beslenmek için her bulduğunu yemez. Eğer böyle yaparsa ölüm yemiş olur. İnsanın gıdalarını seçmesi beden sağlığı için gereklidir. Aynen böyle, insan ruhen sağlıklı beslenmek istiyorsa, ruhuna yarayışlı gıdalar almak zorundadır. Bunun için seçmek durumundadır. İşte insanı yaratan Allah'ın insana öğrettiği ibadetler, ruh için en sağlıklı besinlerdir. Katkılı gıda maddeleri nasıl vücudun sıhhatini bozuyorsa, katkılı kulluk da ruhun sıhhatini bozar. Allah'a aracısız kulluk, ruha saf gıda sunmaktır. Her hurafe, ruhun önüne atılmış sahte, hatta zehirli gıdadır. Ruhu hasta etmekten başka bir işe yaramaz.

İlim aklın gıdasıdır. Akıl, bilgiyle beslenir. Bilgi ikiye ayrılır: *Yakin* ve *zan*. Kur'an bilgi sistemine göre *yakin* de ikiye ayrılır: *Gayb* ve *şahadet* (59:22). Gaybın bilgisine *vahiy* aracılığıyla, şahadetin bilgisine *ilim* aracılığıyla ulaşırız. Gayb imanımızın konusudur, şahadet ilmimizin konusudur. Zanna gelince: Zan ilmin karşıtıdır (53:28). Zannın hiçbir türü asla hakikatin yerine geçemez ve zanna asla hakikat muamelesi yapılamaz (53:28). Zannın bir çoğundan kaçmamız ilahi bir emirdir (49:12). Hatta zannın bir kısmı açıkça günahtır (49:12). Zan akla verilmiş bazısı sahte, bazısı zararlı, bazısı ise zehirli bir gıdadır. Aklın sıhhatini bozar. Kur'an bilgi sisteminin iki ana sütunu olan gayb ve şahadetin yanına zanna ve spekülatif bilgiye dayalı üçüncü bir protez ayak eklemek, Kur'an'ın inşa ettiği İslam aklını genetiğiyle oynanmış gıdayla beslemeye kalkmaktır. Maalesef İslam aklına bu kötülüğü üç bilgi sistemi de yapmıştır. Beyan bunu rivayet ve hadis üzerinden, Burhan bunu kozmoloji ve felsefe üzerinden, İrfan bunu keşf, ilham ve rüya üzerinden yapmıştır. İslam aklının gıdası bozulunca, İslam aklı da bozulmuştur. Aklı bozulanın, ne muhakemesi ne davranışı düzgün olur.

Sevgi gönlün gıdasıdır. Gönül, sevgiyle beslenir. Gönlün beslendiği en sağlıklı sevgi muhabbet ve meveddettir. Bunlar kaynağını sevginin sonsuz kaynağı olan Allah'tan alırlar. Sevgi Allah'tan kopunca zehirli bir gıdaya dönüşür. Zira kaynağına yabancılaşan sevgi hedefi olan insanı da kendisine yabancılaştırır. Zehirli sevgi tutkuya dönüşür ve sahibini tutuklar. Oysa

gerçek sevgi sahibini özgürleştirir. Yani özünü gürleştirir ve tutkularından azat eder.

İman kalbin gıdasıdır. Kalp, imanla beslenir. Nasıl ki maddi kalbin gıdası kansa, manevi kalbin kanı da imandır. Kanı bozulan birinin kalbi ne kadar doğru çalışırsa çalışsın onun sıhhati bozulmuş demektir. Tıpkı böyle, imanı bozulan birinin manevi kalbi de bozulur. Bozuk iman "iman" adını almayı hak etmeyen inançtır. Dünyada mutlak inançsız hiçbir insan yoktur ve olamaz da. Allah'ın kuldan istediği iman, "inan da neye inanırsan inan" şeklinde formüle edilen batıl inanç değildir. Sınırları Allah tarafından belirlenmiş, tarifi Allah tarafından yapılmış sahih imandır. Sahih iman kalbe nasıl hayatiyet verirse, sahte ve zehirli bir inanç da kalbi öldürür.

Muhakeme ve temyiz iradenin gıdasıdır. İrade hikmetle beslenir. Hikmet, doğru bir muhakemeden süzülerek elde edilmiş, doğruya isabeti tam olan hükümlere verilen isimdir. O hikmet olmadan, irade çalışmaz. İradenin gözüne fer, dizine derman, diline ferman olan azık ve gıda işte o hikmettir. Eğer muhakeme ters çalışırsa, hikmet değil, sahte bir tatmin hissi veren zan ve spekülasyon üretir. Bu da kişinin ilmiyyatını değil hissiyatını tatmin eder. Bu sahte bir tatmindir ve tıpkı alkolün ve uyuşturucunun verdiği sahte huzura benzer. Bu, manevi bir uyuşturucudur. Bu sürecin sonucu iradenin zehirlenmesidir. İrade atıl hale gelir ve insan artık seçme yetisini kaybeder. Böyleleri genellikle irade zafiyetlerini yaratıcının sırtına yükleyerek bunun adını da "kader" koyarlar.

Adalet ve merhamet vicdanın gıdasıdır. Vicdan, adalet ve merhametle beslenir. Hiç kimseye adaletin ve zulmün ne olduğu sonradan öğretilmez. İnsanlar adaleti ve zulmü tanıma konusunda yaratılıştan donanımlı doğarlar. Allah insanın fıtratına bunların kodlarını yerleştirmiştir. Bu yüzdendir ki, dünyanın en zalim ve gaddar insanı bile kendisine zulmedilmesini istemez. Dünyanın en saf insanı bile zulümle adaleti karıştırmaz. İnsan zulmederken vicdanına rağmen zulmeder, vicdanıyla birlikte zulmetmez. Onun için vicdanının üzerini örter. Bu da küfrün (örtme) bir çeşididir. Adil her davranış, insanın vicdanına yolladığı bir azık, onun önüne serdiği bir sofradır. Vicdan o sofradan

yediğinde daha da güçlenir. Fakat her zulüm de insanın vicdanını gıdasız bırakmak ve zayıflatmaktır. Bu durumda olan bir vicdan, yetersiz beslenmeden dolayı önce sükût eder, sonra ölür.

Kur'an'ı baştan sona dikkatli bir gözle okunduğunda, her emir ve yasağın, yukarıda saydığımız manevi gıdaların sağlıklı üretimi, sorunsuz iletimi, doğru tüketimi için yazılmış ilahi bir reçete olduğu görülür.

3. KUR'ANİ ÇERÇEVE

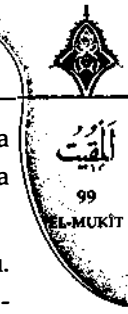
3.1. Kur'an'da el-Mukît ismi

Kur'an'da bu maddeden sadece iki kelime yer alır. Biri esma-i hüsna arasında yer alan el-Mukît ismidir. Diğeri *el-Mukît* isminin tecellisi olarak takdir edilen gıdaları ifade eden *akvât* (gıdalar) kelimesidir.

Esma içinde "her şey" tümleci/mef'ulü ile gelen 13 isim vardır: *Rab, Vekîl, Muhît, Basîr, Alîm, Rakîb, Kadîr, Hâlık, Muktedir, Şehîd, Hafîz, Hasîb ve Mukît.* Bu 13 ismin dokuzunda öznenin fiili ile tümleç arasında *'alâ* edatı kullanılır. El-Mukît ismi de bunlardan biridir.

Kur'an'da *Mukît* isminin geldiği ilk ve tek yer Nisa 85'tir. Burada tek başına, bağımsız olarak, belirsiz formda gelir. *Mukîten* şeklinde belirsiz gelmesi, anlama şu katkıyı yapar: Yarattıklarının gıdalarını da yaratan Allah'ın Mukît oluşu, akıl tarafından tümüyle kuşatılamayan bir hakikattir. O'nun bu özelliğini sizin zihninizdeki kalıplara sığdırmak mümkün değildir. O'nun takdir ettiği gıdaların tümünü, ne nitelik ne de nicelik olarak kavrayıp kuşatamazsınız. Bir yönüyle hep gayba taalluk eden Allah'ın Mukît ismi, işte bu yüzden mü'minin imanının konusudur.

Mukît ismi Medeni bir isimdir. Bununla ima edilen nükte, Allahu a'lem, şu olsa gerektir: Ey Medine'sine kavuşan mü'minler topluluğu! Allah sizi azıklandıracaktır. Mekke'de varlık içinde çok yokluk ve yoksulluk çektiniz. Orası yokluk sınavıydı. Şimdi Medine'desiniz ve Medine'niz sizin varlık sınavınızdır. Yokluk sınavını yüz akıyla verdiniz. Haydi, şimdi varlık sına-

vını da yüz akıyla verin! Mekke'deki yokluk sınavını imanınıza nasıl azık ettinizse, Medine'deki varlık sınavınızı da imanınıza öylesine azık edin!

Mekke'de meşru müdafaaya bile izin verilmiyordu. Mü'minler ise onlarla dişe diş savaşma konusunda can atıyorlardı. Gün oldu devran döndü, Medine'de kendilerine saldıranlara karşı savaşmalarına izin verildi. Mü'minler Mekke'de, Allah davasını meşru müdafaa haklarından feragat ederek savunmuşlardı. Medine'de ise, saldırganların saldırısını canları pahasına önleyerek savunacaklardı. Yöntemler farklı olsa da, her iki halde de amaç aynıydı.

3.2. İnsana amellerini besin kılan *el-Mukît*

El-Mukît isminin içinde geçtiği ilk ve tek ayet Nisa suresinde yer alır. Nisa suresi kadın haklarına dair Medeni bir suredir. Fakat el-Mukît isminin geçtiği 85. ayet, maddi gıda ile ilgili değil, manevi gıda ile ilgilidir. Zira bu ayetin içinde yer aldığı pasaj İslam cemaatinin savaşmaya gönülsüz olan üyeleriyle alakalıdır. Nisa suresinin beş emniyet konusunu işleyen bir sure olduğu hatırlanacak olursa, bu pasaj din ve can emniyetinden söz eder. Bir savaşı meşru kılan amacın ne olduğunu açıklar. O amaç, aktif iyilerin, aktif kötüleri durdurmasıdır. Eğer bu yapılmazsa, kötüler aktif, iyiler pasif olmuş demektir. Böyle bir dünya yaşanmaz bir dünya olur.

İşte, bu mesajın verildiği ve Kur'an'daki tek Mukît isminin içinde yer aldığı pasaj:

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

"Artık Allah yolunda savaş! Sen kendinden sorumlusun. Yine de mü'minleri uyuşukluktan kurtulmaları için teşvik et! Belki Allah inkârcıların direncini kırar; zira Allah'ın gücü daha

çetin ve cezalandırması daha şiddetlidir. Kim haklı bir davaya güzel bir yardımla yardım ederse, onun tüm getirisinden bir pay alacaktır; kim de haksız bir davaya kötü(ye destek için) ***yardım ederse, onun tüm vebalinden bir pay alacaktır: Zira Allah, her bir şeyin Mukît'idir."*** *(Nisa 4:84-85)*

Ayette ikisi fiil ikisi mastar olmak üzere dört kez geçen *şefaat*, sözlük anlamını tam yansıtan bir şekilde kullanılmıştır. "Tek" anlamına gelen *vetr*'in karşıtı olan *şef'*, "çift" demektir. *Şefaat*, tek başına olan bir şeyi desteklemek için onun yanında saf tutmak, ona yardım etmektir. Böylece o yalnız bırakılmamış, ona destek çıkılmış olur.

Kâfirler İslam'a saldırmaktadırlar. Şu halde mü'minler de saldırıya uğrayan İslam'a şefaat etmeli ve destek vermelidirler. Bu destek kan ve can pahasına da olsa verilmelidir. Allah'ın dinine şefaat eden kimse, hükmen Allah'a yardım etmiş olur (47:7). Ahirette şefaatin tamamının kendine has olduğu Allah Teala da ona şefaat eder (39:44). O, insanların hayattayken destekledikleri şeyi, kendileri için bir imtihan vesilesi kılmıştır. Allah'ın dini yardıma muhtaç değildir. Fakat insan Allah'ın yardımına muhtaçtır. Allah ise yasasını böyle koymuştur. Allah'tan yardım almanın en garantili yolu, Allah'ın dinine yardım etmektir. Zira Allah her ne ki istedi, almak için değil, vermek için ister.

Ayette geçen Mukît isminden yola çıkarak, ayette şu manaya da bir işaret görülebilir: İlahi yardımı hak edene, *helal* ve *tayyib* gıdaya ulaşma yolları kolaylaştırılır. Madden ve manen temiz olan gıda, insanı temiz düşünceye sevk eder. Temiz düşünce temiz bilgiye, temiz bilgi temiz imana, temiz iman temiz davranışa sevk eder. Ayette vaat edilen *nasîb* (pay) işte bu olsa gerektir. Tersi de geçerli. Eğer insan bir kötülüğü destekler ve ona şefaat ederse, onun payına o kötülükten mutlaka bir "sorumluluk" ve "kötülük payı" (*kifl*) düşer. O kötülük payı, bozulan insanın doğayı ve gıdayı bozmasıdır. Bozuk gıda bir biçimde onu da gelip bulacağı için, o da tercihinin olumsuz sonucundan payına düşeni almış olur.

4. MUKÎT OLAN ALLAH'IN TECELLİLERİ

4.1. Gıdalar Allah'ın Mukît isminin tecellisidir

Her ismin tecellileri olduğu gibi Mukît isminin de tecellileri vardır. Mukît isminin tecellilerinin en başında, Allah'ın canlılar yaşasın diye var ettiği gıdalar gelir. Kur'an bu hakikati, Mukît ismiyle ayrı kökten olan ve "gıdalar, besinler" anlamına gelen *akvât* kelimesinin içinde yer aldığı ayette şöyle dile getirir:

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾

"O arz üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdi ve ona bereket bahşetti; dahası oranın besinlerini, ora sakinlerinden talep edenler arasında dengeli bir biçimde takdir etti: (bütün bunlar) ***dört evrede gerçekleşti."*** *(Fussilet 41:10)*

Mü'min, ağzına bir besini götürdüğünde işte bunun için Allah'ı hatırlar. Bir şey yerken ve içerken çekilen besmele, yenilen ve içilen gıda ile Allah arasında ilişki kurmanın söze yansıyan boyutudur. Yani besmele bir farkındalık bilincidir. Zımnen bununla şöyle demiş olur:

1. Allah'ım! Bu gıdayı senin yarattığının farkındayım.

2. Bu gıdalar sayesinde, hayatımı idame ettirdiğimin farkındayım.

3. Beni, bu gıdaları sindirecek bir donanımla yarattığının farkındayım.

4. Senin yarattığın gıdanın, helal ve temiz olması gerektiğinin farkındayım.

5. Senin yarattığın gıda ile sana karşı isyan etmemem gerektiğinin farkındayım.

Besmelede ifadesini bulan bu farkındalık bilinci, maddi gıdayı manevi gıdaya dönüştürmenin en garantili yoludur. Bu farkındalık sayesinde, yediklerimiz ve içtiklerimiz işiten kulağımızı hakkı işitmeye, gören gözümüzü hakkı görmeye, söyleyen dilimizi hakikati söylemeye duyarlı hale getirecektir. Orada da kalmayacak, ruhumuzu besleyen ibadete, aklımızı besleyen ilme, gönlümüzü besleyen sevgiye, kalbimizi besleyen

imana, irademizi besleyen hikmete, vicdanımızı besleyen adalet ve merhamete, hepsinden öte hayatımızı besleyen salih amellere dönüşecektir.

4.2. Yediklerimizle yaptıklarımız arasında ilişki vardır

İnsanın gıda ile ilişkisi, seküler bir ilişki değildir. İnsanın gıda ile ilişkisi ahlâki bir ilişkidir ve aynı zamanda akidevî bir ilişkidir.

İnanç sistemleri müntesiplerine bir hayat tarzı sunarlar. İslam da bir inanç sistemidir ve insanlığın değişmez değerlerini temsil eder. İnsanlıkla yaşıttır ve bir hayat tarzı sunar. Sunduğu hayat tarzı içerisinde gıda da önemli bir yer tutar.

Kur'an'ın değerler sisteminde "manevi" olan daima "maddi" olanın önündedir. Hangi meselede olursa olsun, vahiy manevi olanı hep maddi olanın üstüne yerleştirir. Tıpkı ahireti dünyanın, ruhu bedenin, imanı amelin, niyeti ibadetin üstüne yerleştirdiği gibi. Bu şu demektir: Manevi olan ruhun gıdası maddi olan bedenin gıdasından önce gelir. Kur'an, aklın kirli bilgiyle beslenmesini, bedenin kirli gıda ile beslenmesinden daha öncelikli ve büyük bir sorun olarak ele alır. Kalbin arınmasına ilişkin ayet sayısı, bedenin arınmasına ilişkin ayet sayısıyla kıyaslanamaz bile.

Tarihi süreç içerisinde rivayet kültürü Kur'an'ın önüne geçirilince, vahyin koyduğu bu ehem-mühim sırası da tersine döndürüldü. Tıpkı Hasan el-Basri'nin Hz. Hüseyin'in katillerinden birine dediği gibi: "Allah Rasulü'nün evladının kanına girenler, pire kanının namaza mani olup olmadığının hükmünü soruyorlar." Ruhuna her Allah'ın günü leş yediren bir adam, bunu dert edinmeyip pidenin üstüne sürülen yumurta fırçasının kıllarını dert ediniyorsa, orada bir sorun var demektir. Sabah akşam kardeş eti yemeyi adet haline getirenlerin, kesilmiş tavuğun sokulduğu sıcak suyun derecesine takılmaları "takva" değil, olsa olsa tafradır.

Allah'ın kitabına göre bir gıdada tek ölçü "helal" olması değildir. Bir de "tayyib", yani "temiz" olma ölçüsü vardır. "Temiz" kavramıyla da biz esasında sağlıklı ve hijyenik olmayı

anlayacağız. Haram-helal ölçüsü gıdanın manevi kodeksidir. Tayyib-habis ölçüsü gıdanın sağlıklı ve hijyenik olmasını içeren maddi kodeksidir. İslam gıdanın hem helal hem de temiz olmasını talep ediyor. Dolayısıyla ikisi de dinî bir alana giriyor. O zaman temiz olmayan da dinen sakıncalı olmuş oluyor. Nitekim zehir içmenin haram olması bu kabildendir. Çünkü insanın kendisini veya bir başkasını öldürmesi haramdır. Onun için gıda meselesini ele alırken helallik ve temizlik ölçüsüyle ele almak lazımdır. Bir de, bu iş gıdadan ibaret değildir. Mesela ilaç sektörü de, kozmetik sektörü de "helal gıda" meselesinin alt başlıkları olarak ele alınmalıdır.

Kur'an iyi ve yararlı hiçbir şeyi yasaklamaz. Kur'an'ın yasakladığı şeylerin tümü, sadece Müslüman için değil insan için de kötü ve zararlıdır. Leş müslümana zararlıysa, gayr-ı müslime de zararlıdır. Zira vücuda zarar veren mikro organizmalar üretir. Yani pistir. Kan hakeza. Bize göre, domuz da öyledir. Hıristiyanlardan bazılarına domuz yasağını açıkladığımda "Hah, şimdi oldu!" tepkisini almışımdır. Domuz yasağının başlangıç noktası domuz eti yasağıdır. Fakat aslında domuz yasağının maksadı "domuzlaşma" yasağıdır. Domuz hayvanlar içinde sınırsızlığı temsil eder. Üremesi, yemesi, çiftleşmesi, büyümesi sınırsızdır. Sınırsızlığı temsil eden domuz üzerinden Kur'an ahlâki bir ders verir: Sınırsızlık yasaktır. Domuzlaşmış bir göz bakacağını, domuzlaşmış bir kulak dinleyeceğini, domuzlaşmış bir ağız söyleyeceğini seçmez. Ahlaki mesaj açıktır: Sınırsız olma... Sınırsız olursan domuzlaşırsın. Yani seç, seçici ol!

Şu halde domuz eti yasağının hikmetini düşünürken şu suali sormak gerekir: Acaba ahlaki domuzlaşmaya, domuz kaynaklı besinlerin katkısı nedir? Bu suale "insan yedikleridir" özdeyişi cevap olarak yeter. Bu, insan yediğine dönüşür anlamına gelmez. Eğer öyle olsaydı kuzu yiyen kurtlar kuzulaşırdı. Bu, insanın yedikleri ile yaptıkları arasında bir ilişki olduğu anlamına gelir.

Helal gıda konusu ele alınırken "helal damak" konusu geçiştirilemez. Evet, damağın da helali ve haramı olur. Sentetik ve oynanmış gıdalar insan damağını tahrif etmektedir. Tahrife

uğramış damağın tadı doğal tat değildir. Oluşturulmuş, oynanmış bir damaktır o. Damağına tapan bir nesil ortaya çıkmıştır. Süt, peynir, zeytin, yumurta, bal yemeyen bir damak, sentetik bir damaktır. Cips yumurtanın yerine, çikolata balın yerine, kola sütün yerine ikame edilmiştir. Yani aslında bir ikame zinciriyle karşı karşıyayız; doğallığın yerine suniliğin ikamesi. Suni gıdayla beslenen çocuklardan doğal davranış sadır olmaz. Zira iyiyi değil zevk vereni tercih ediyor. Yani haz merkezli yaşıyor. Modern insanın damağı bozulmuştur. Hatta damağına tapan bir nesil yetiştirilmektedir. Bu haram damaktır. Helal gıda meselesinin kökeninde, helal damak meselesi vardır.

Bunun en kötü sonuçlarından biri de obezitedir. Obezite, insanların kaderi değil seçimidir. İnsanların kötü tercihlerinin sonuçları, gelip kendilerini vurmaktadır. Bu da Kur'an'ın 14 asır önce yaptığı bir uyarının gerçekleşmesinden başka bir şey değildir (30:41).

4.3. Helali haramlaştırmamak ve harama yaklaşmamak

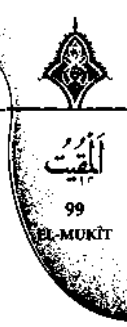
Gıda meselesinde Kur'an muhataplarını iki açıdan uyarır:

1. Helal gıdayı haramlaştırmamak.
2. Haram gıdadan uzak durmak.

Çoğunlukla gözden kaçırılan nokta da şudur: Kur'an haram gıdadan uzak durma üzerinde bir kez duruyorsa, helal gıdayı haramlaştırmamak üzerinde on kez durur. Zira ilki eylemi ifsat eder, ikincisi akideyi ifsat eder. Çünkü helali ve haramı Allah belirler. İlahi kelam, insanın helal ve haramı belirlemesini tevhîde karşı bir kalkışma olarak görür (10:59). Allah'ın helal kıldığını kendine haram kılan Hz. Peygamber, Tahrim suresinin girişinde: ***"Sen ey Peygamber! Niçin Allah'ın sana helal kıldığını haram kılıyorsun"*** diye azarlanmıştır.

Kitap ehli hakkında ***"Hahamlarını ve papazlarını Allah'ın astları olarak rabler edindiler"*** (9:31) ayeti inmişti. Bunun üzerine eski bir papaz olup sonradan müslüman olan Adiy b. Hatem şöyle itiraz etti: "Ama ey Allah'ın Rasulü, biz papazlarımıza ibadet etmezdik ki?" Allah Rasulü "Sizin haram dediğinizi haram, helal dediğinizi helal bilmezler miydi? İşte bu haham ve papazları Rab edinmektir" diye cevapladı onu.

Bizde Yahudilikteki 'Koşer' zihniyeti gibi bir zihniyet

yoktur. Yahudi hahamının suyu bile kutsaması ve suya koşer vasfı vermesi söz konusudur. Bu tam da Kur'an'ın kınadığı bir durumdur (9:31). Yahudi din adamları sınıfı, kendilerini Tanrı yerine koyarak helal-haram tayini yapıyordu. Bir taşla iki kuş vuruyorlardı: Hem kendilerini dinin vazgeçilmezi makamına koymak, hem de insanların imanının sırtından geçinmek. Bu uygulamada din adamı sınıfından birinin gıdayı kutsaması söz konusudur. İslam'da din adamı sınıfı yoktur ki gıdayı kutsasın. Gıda zaten Allah'ın insana verdiği bir ikramdır ve gıdayı herhangi birinin kutsamasına hacet yoktur.

Yahudi fıkhı çift değerlidir; ya hep ya hiçe dayanır. İslam fıkhı haramı kendi içinde ikiye ayırır. Ondan sonra mekruh, müfsit, mubah, mendup, müstahsen, ondan sonra sünnet, sünnet-i müekkede, sünnet-i gayr-ı müekkede, ondan sonra farz, farz-ı ayn, farz-ı kifaye... İnsanı haram-helale sıkıştırmak, köşeye sıkıştırmaktır. İslam insanı köşeye sıkıştırmaz. Sıkıştığı köşeden kapılar açıp kurtarır.

Şimdi deniz ürünlerine haram mı diyeceksiniz helal mi diyeceksiniz? Ne yazacaksınız? Kalamarın üstüne ne yapıştıracaksınız? Eğer haram diyecekseniz, bu hüküm bunu diyeni *müteşerri* (kanuna uyucu) olmaktan çıkarıp *şârî* (kanun koyucu) makamına geçirir? Bu ne cür'et! İslam'da şârî Allah'tır. Falana göre feşmekana göre haram olur mu? Haram içtihatla belirlenir mi? Önce bu cevaplanmalı. İslam'ın bir imamı haram demiş, bir imamı helal demiş. Şimdi din hangisinin dediğine göre olacaktır? Peki, bu din bu kadar belirsizliklerle mi doludur? Bu dinin değişmez ve sabit bir kaynağı yok mudur?

Burada çözülmesi gereken usule ilişkin temel problemler vardır. Allah'ın kullarına lûtuf olsun diye bıraktığı boşluklar, kullar tarafından doldurulmamalıdır. O boşluklara *mâ meskûtun anh* (sükût geçilen şeyler) denilir. Onlarda çok hikmetler gizlidir. İslam bir kavmin, bir ümmetin, bir milletin, bir zamanın, bir mekânın dini değil, bütün insanlığın bütün zamanlardaki tek dinidir.

Burada her iki açıdan da istismara açık olan "şüpheli gıda" meselesi gündeme gelir. Şüpheli gıda meselesi, hem dine zam yapan cahil sofular tarafından hem de dinden ıskonto yapan cahiller tarafından istismar edilir. Fakat "şüpheli" kavramını doğru tanımlamak lazımdır.

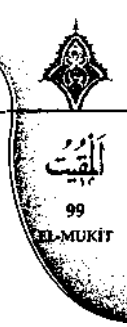
Esasında, haram olup olmadığı şüpheli olanlar şüpheli kapsamına girer. Fakat orada, "hakkında hüküm olmayanların hepsi şüphelidir" gibi bir mantık yürütülüyor. Haramlığına dair şüphe yoksa, zaten "yaratılmış olması" onun helalliğinin delilidir. Var eden Allah'tır, var edilmişse helaldir. Haramlığına delil varsa haramdır. Haram değilse, helalliğine delil aranmaz. Peki, şüphe nerede aranır? Şüphe, haramdan bir şey bulaşmış olanda, haramla ilgili olanda, haramla bir biçimde bağlantılı olan şeyde aranır. Ama siz haramla bağlantılı olanları "şüpheli" kategorisinden çıkarır da "haram" kategorisine sokarsanız, şüpheli kategorisine neyi koyacaksınız? Biraz böyle yapılıyor gibi.

Helal meselesi fıkhî bir mesele olmaktan önce İslam ahlâkı ile ilgili bir meseledir. Bu konu, "İslam fıkhı" zemininde değil, "İslam ahlakı" zemininde ele alınmalıdır. İslam ahlâkı o kadar net ve berraktır ki, iyi ve kötü besbellidir. İslam rantçılığı men eder. İslam emek sömürüsünü men eder. Bu mesele İslam fıkhına indirgendiğinde ayırıcı, parçalayıcı, kafa karıştırıcı hatta bölücü olmaya mahkûmdur. Çünkü mezhepler, meşrepler, mektepler... Bunun sonu gelmez. Onun için bu meseleye İslam fıkhı temelinde değil, İslam ahlâkı temelinde yaklaşmak lazım.

İslam'a uygun bir gıda sisteminin temellerini atacaksak, öncelikle kapitalist ahlâkın, kapitalist sistemin gıda konusunda dayandığı temelleri tespit etmeliyiz. Bu büyük afetle ilgilenmeyip, öbür taraftan sadece "Tavuk suya girdi mi girmedi mi? Girdiyse kaç saniye girdi? Girdiği suyun ısısı neydi?" ile uğraşmak, bana müslümanların önüne atılmış bir yem gibi geliyor. Küresel soyguncular, "Siz tam böyle devam edin, biz parsayı götürelim" diyor olmalılar.

Bu meseleyi ele alırken küresel güçlerin belirlediği bir dünyada yaşadığımızı unutmamalıyız. Küresel güçlerin belirlediği sınırlar ve ölçüler bizim sınırlarımız ve ölçülerimiz olamaz. Mesela, alkolsüz içeceklerdeki alkol oranını belirleyen küresel güçler olmamalıdır. Bu zihniyet alkoliktir. Alkolik bir zihniyetin; "onda alkol yok" sözü bizim için mesnet olamaz. Bu işi kökten çözmek, ancak dünyadaki egemen güçler dengesinde yer almakla mümkündür.

Gıda meselesi gıdadan ibaret değildir. Esasında müslüman-

ların yaşadığı problemlerin tamamı birbiriyle iç içedir. İslam tüm parçalarının birbiriyle paralel ve çapraz ilişkileri olan muhteşem bir bütündür. Hiçbir parçası, kendi başına anlamlandırılamaz. Hiçbir parçası, bütünden bağımsız ele alınamaz. İslam bütünü parçalandığında, İslam aklı da parçalanmış olur. Parçalanmış akıl, akıl olmaktan çıkar. O zaman biz gıda meselesini uluslararası siyaset, ticaret, güç ve para merkezlerinden bağımsız olarak, hepsini de ahlâktan bağımsız olarak ele alamayız, tartışamayız.

Biz müslümanız. Müslüman Allah'a pazarlıksız teslim olan insan demektir. Sadece müslüman olmanın kuralları yoktur. Müslümanca düşünmenin de kuralları vardır. Müslüman aklı diye bir akıl vardır. Müslüman aklının da nirengi noktaları vardır. Müslüman olmak, ölçüleri ve sınırları olmaktır. Onun ölçülerini Allah koyar. Bu ölçülerin ilki şudur; Allah hiç bir şeyi yanlış yere koymamıştır, bir şeyi Allah'ın koyduğu yer, onun doğru yeridir. Bir şeyi Allah'ın koyduğu yerden etmek zulümdür. Zulmün tarifi budur. Bir şeyi yerinden ettiğinizde üç kez zulüm etmiş olursunuz.

1. Yerinden ettiğiniz şeyin yeri boş kalacaktır.
2. O boşluğu başka bir şey dolduracaktır.
3. O şeyin yerine de başka bir şey geçecektir.

4.4. GDO'lu ürünler meselesi

Şu soru önemli: bir şeyin fıtratı var mıdır, yok mudur? Modernler fıtratı reddederler. John Locke, Berkeley, Auguste Comte ve diğerleri eşyanın fıtratının olmadığı fikriyle hareket ettiler. Modern Batı bunu söyleyerek yola çıktı. Onun için "Tabiat bir saattir" der John Locke. Bu mantık şuraya götürür: Tanrının yaptığı tabiat saatse, saati yapan da bir tür Tanrı'lık iddia edebilir. Sonuç: O tanrıysa ben de tanrıyım noktasıdır.

Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) denilen olayın kökeninde, eşyanın fıtratına saygı duymama yatar. GDO'lu gıdalar meselesinde ifrat ve tefritten kaçınmak lazımdır. Bu konudaki ifrat yaklaşım "GDO'lu gıda olmazsa insanlık aç kalır" yaklaşımıdır. Bu kapitalist ve seküler bir bakış açısıdır. Bunu tasvip etmek mümkün değildir. Bu konuda tefrit tavır ise, fanteziye kaçan yaklaşımlardır.

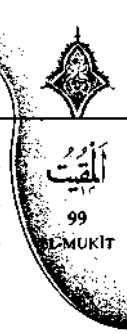
Öncelikle işin fıtrata saygısızlık boyutuna işaret etmekte yarar var. Biz fıtratı Allah'ın Fâtır isminin bir tecellisi olarak görürüz. Türün fıtratı vardır. Fıtratsız bir eşya yoktur. Bu çok önemlidir. İşte Sevgili Peygamberimizin hayatından bir olay: Ümmü Seleme annemiz gelin geldikten sonra efendimize bir ekmek yapıyor. İlk ekmek yapışına efendimiz de şahit oluyor. Unu alıyor eliyor ve kepeğini ayırıyor. Efendimiz tam üstüne geliyor:

- Ümmü Seleme ne yapıyorsun?
- Ekmek yapacağım ya Rasulallah, un eliyorum.
- Peki, o nedir?
- Bu kepeğidir, şu da unudur.
- Onu ona kat ey Ümmü Seleme. O, onundu. Onun olan şeyi ondan niye ayırıyorsun?

Bu bir bakış açısıdır. Ben inanıyorum ki, Allah bize üzümün çekirdeğini yedirmek için üstüne muhteşem bir paketleme yapmış. Asıl olan o harika su topları değil, o harika paketin içine yerleştirilen üzüm çekirdeği. Modern çocuklar çekirdeğini atıp üzüm yediklerini sanıyorlar. Ben inanıyorum ki, Rabbimiz bazı çekirdekleri yedirmek için, mesela incirin çekirdeğini yedirmek için incirin çekirdeğinin üstüne bal sürmüş. Asıl sır orada. Bizim bunu böyle görmemiz için Allah'ın her şeyi yerli yerinde yarattığına, yani yaratıcının külli bir akıl olduğuna öncelikle iman etmemiz lazım.

Şimdi GDO probleminin arkasındaki akıl, yaratılan şeylerin arkasında böyle bir yaratıcının varlığını görmüyor. Eğer bunu görseydi, yaratılan şeye bu kadar müdahale etmezdi. GDO'lu gıdanın temelinde kapitalist ahlâk yatıyor. İslam "rızık evrenseldir" derken, kapitalizm "açlık evrenseldir" diyor. GDO problemini iki kelimeyle ifade edecek olsak o "daha çok" olurdu. Kimin problemidir "daha çok"? Bir akıl, "daha çok" olanı yüceltmişse eğer, "daha hayırlı" olandan vazgeçmiş demektir.

Afrika bu yüzyıla kadar kendi kendine yeten bir kıtaydı. Fakat Afrika'ya Avrupalılar girdikten sonra, Afrika kendi kendine yetmeyen bir kıta haline geldi. Mısır kendi kendine yeten bir ülkeydi. İngilizler Mısır'ı işgal ettikten sonra 40 senede Mısır kendi kendine yetmek şöyle dursun, açlar ülkesi oldu. Niçin?

Çünkü Nil'in suladığı tüm sulak alanları İngiliz kumaşı dokumak için pamuk ekimine tahsis ettiler. Millet buğday bulamadı, ama İngiliz tekstil sanayi tıkır tıkır çalıştı. Ve Mısır ABD buğdayına mahkûm oldu. Şimdi Amerika buğday vermesin Mısır aç kalır. İngiliz kumaşı diye aldın ama, o aslında Mısır'ın pamuğuydu. Mısır'ın pamuğunu alırken sen Mısırlının rızkını aldın. Senin aldığın Mısır pamuğu, Mısırlının yiyeceği ekmekti aslında.

Eğer Hollanda kadar Hindistan suni gübre kullanırsa biyosfer tabakası ölür. Bu nasıl bir politikadır? Somali'de yaşanan açlığın temelinde ekilebilir arazilerin biyoyakıt üretimine tahsis edilmesi problemi var. Somali aslında hem Okyanus'a, hem de Kızıldeniz'e kıyısı olan bereketli bir ülkedir. Somali daha düne kadar kendi kendine yeten bir ülkeydi. Somali'yi kim bu hale getirdi? Amerikalı ve Avrupalı biyoyakıt şirketleri Somali'nin uçsuz bucaksız arazilerini topladılar. Bunu yapmak için ihtiyaç duydukları araziyi Somali köylüsü satmak istemeyince, Somali'de suni bir kıtlık çıkardılar. BM Somali açlık kamplarına su depoları kıtlık çıkmadan 3-5 sene önce yapılıyor. Bu suçüstü halidir? Yangın çıkaracaklar, onun hazırlığını yapıyorlar. Ve en sonunda ne yaptılar? BM Gıda Örgütü, Yardım Örgütü oraya tahıl yığdı. Somali köylüsü, çiftçisi üretti ama satamadı, çünkü bedava veriyor. Bir sene sonra da ekmediler, elinde kaldığı için ekemediler. Kıtlık döngüsü budur. Üretilmiş, planlanmış bir kıtlık olduğu çok açıktır. Felaketi, belayı planladıkları apaçıktır. Bu sürecin sonunda Somalı üç-beş parçaya bölünmekle karşı karşıya kaldı.

İşte GDO meselesinin arkasındaki zihniyet budur. Bu zihniyete karşı durmanın yolu bilinçli olmaktan geçer. Bu bilincin mihenk taşı ise, Allah'ın el-Mukît ismine imandır. El-Mukît olan Allah'a iman eden, O'nun yarattığı gıdaya saygı gösterir. O gıdayı, onun yetiştiği toprakları, havayı, suyu, hepsinden öte onu koruması gereken insanı kirletmez.

5. MUKÎT OLAN ALLAH'A DUA

Ya Mukît, Ya Allah!
Eşsiz rahmetinle varlığı besleyen Sensin.
Hayatı da, hayatın azığını da yaratan Sensin.
Tüm besin zincirini halk eden Sensin.
Tüm mahlukatın gıdasını var eden Sensin.

Ya Mukît, Ya Allah!
Varlığın varoluş gıdasını kesersen, varlık yok olur;
Varlığın üzerinden esmanın tecellisini kesme Ya Rab!
Sen ki, her yarattığının gıdasını da yaratansın;
Gıdasızlıktan felç olmuş ruhlara gıdasını indir ya Rab!

Ya Mukît, Ya Allah!
İbadetlerimizi ruhumuzun gıdası kıl Allah'ım!
İlmimizi aklımızın gıdası kıl Allah'ım!
Muhabbetimizi gönlümüzün gıdası kıl Allah'ım!
İmanımızı kalbimizin gıdası kıl Allah'ım!
Tercihimizi irademizin gıdası kıl Allah'ım!
Şefkatimizi vicdanımızın gıdası kıl Allah'ım!
Vahyini hayatımızın gıdası kıl Allah'ım!
İslam'ı insanlığın gıdası kıl Allah'ım!

Âmin!

AYET DİZİNİ

Abese 80: 5-7/ 1118

Ahkâf 46: 9/1715; 15/1145; 28/396, 975; 31-32/ 1616; 33/840

Ahzab 33: 1-3/426; 3/420; 23/1734; 24/458; 34/826, 1527; 35/1865; 38-39/2232; 39/163, 588; 41-42/181; 43/319; 43/1645; 45/1863, 2076; 45/928; 45-46/2076; 48/406; 51-52/1168; 52/860; 56/ 1645; 73/459

A'la 87: 1/491; 2-3/492; 4-5/493; 16-17/1025

Alak 96: 1/99, 210, 242, 371, 799; 1-5/242, 371; 6-8/1118; 14/744, 855

Âl-i İmran 3: 1-2/1023; 2/146; 4/1464; 8-9/1411, 2090, 2097; 12/1671; 26/150, 352, 626, 1196; 26-27/352; 27/1839, 1872; 30/1749; 31/469, 696; 35/256, 776, 1329; 37/1762; 40/715; 44/1762; 49/1842; 52/930, 984; 52-53/930; 55/1826; 59/1092, 1094; 64/251; 71/1276; 79/244; 90/1940; 92/1512; 96/1116, 1992, 96-97/1116; 98/925; 104/1212; 105/1298; 108/1278; 110/1211; 120/728; 123/980, 1147; 125-126/977; 129/317; 134/687, 1172, 1920; 139/502, 1631; 142/529; 145/1146; 147/987; 149-150/1572; 155/1167; 159/325, 427, 688, 1921; 160/433, 501, 969, 1668; 165/1002; 169/931, 1032, 1895; 169-171/1032; 172-173/410; 175/163, 411, 1443; 178/1198; 180/1553; 181/1341; 182/714; 191/118, 1257, 1277 1500; 191-194/257; 192/987; 195/931, 1615;

Ankebut 29: 6/1116; 10/984; 23/336; 30/982; 50/842, 1862; 52/925; 54/734; 59-60/423; 61/251, 389; 62/1882; 64/1026, 2006

A'raf 7: 2/1862; 6/864, 1538; 8-9/1274; 10/1145; 11/236, 878, 1095; 12; 38:76/1192; 16/1937; 17/1143; 23/254, 1937; 29/1501; 30/1443; 32/1885; 33/55, 140; 40/1472, 1791; 43/1562; 54/150, 220, 709; 55/253; 58/1973; 61-63/248; 67-69/249; 72/329; 89/1804; 96/1791; 100/1345; 119/1670; 128/1560; 136/1465; 143/192, 195, 744, 1047; 146/2185; 153/456; 154/293; 155/256, 1438; 155-156/1438, 1453; 156/216, 266, 270, 304, 319; 157/52, 982; 167/217; 169/1556; 172/241; 175-176/1830; 179/1345; 180/35, 142; 182-183/1905; 187/1048, 1182; 189-190/1144; 191-193/976; 199/1919; 200/1338; 203/757; 204/1342

Bakara 2: 2/961; 6-7/958; 7/1345; 18/115, 723, 1346; 19/728; 20/1001; 21/242; 25/1894; 26/995; 30/244, 417, 789, 1087, 2111; 30-33/789; 32/775; 37/104, 245; 40/1731; 42/1275; 45/1661; 48/970; 54/1939, 2204; 57/1891; 61/1214; 87/2113; 103/1213; 105/1206, 1298; 110/1197; 115/778, 1952; 116-117/1713; 119/1861; 123/970; 126/246, 255; 127/432, 1339, 1946; 127-128/432, 1946; 129/615; 137/777, 1331; 138/125, 1063; 143/929, 1747, 2201; 148/1193, 1954; 151/823; 152/178; 157/1645; 158/783, 1141, 1970; 163/281, 385, 1390; 165/162, 588, 682; 171/2074; 172/1147, 1887; 173/471; 176/1278; 177/686, 1056, 1512, 1735, 2125; 184/1197; 185/175, 1477, 1972; 186/198, 1598, 1614; 187/786; 190/878; 197/1197; 198/142; 199/477; 205-206/2189; 206/609; 207/1747; 209/817; 213/1270; 214/983; 216/1188; 217/1262, 2175; 218/466; 220/104; 221/1190; 222/1942; 225/443, 450, 1158, 1163; 234/530; 235/473, 1164; 239/142; 243 -247/570; 249/1392; 250/987; 252/1278; 253/715, 1823, 2113; 255/60, 148, 534, 1022, 1294, 1583, 1775; 256/108, 1262, 2174; 257/164; 258/568, 1282; 261/779, 1111, 1160, 1955; 261-263/1111, 1160; 263/1191; 267/107, 1117; 268/779, 1955; 269/819; 272/681, 1209; 284/535, 1001; 286/702, 987, 1576

Beled 90: 7/752

Beyyine 98: 5/1241; 7-8/1208

Burûc 85: 1-9/922; 8/104, 649, 1467; 13-16/712; 14/104, 678; 19-20/726; 21-22/1643

Casiye 45: 2/816; 20/757; 23/957; 24/1024; 36-37/2187

Cin 72: 19/1498; 28/731

Cuma 62: 1/564, 2110; 11/1879

Duhân 44: 1-6/1537; 1-7/1859; 7-8/234; 16/1463; 28-29/1560; 31/498; 41/970

Enbiya 21: 18/1281; 22/383, 587; 23/714; 26/1049; 30/1086; 32/1583; 35/1201; 42/301; 44/1668; 77/981; 83-84/332; 89/1554; 104/1755 105/1561; 107/294; 112/1657

En'âm 6: 12/269, 1503; 14/1068; 17-18/1421; 19/920, 1389; 29/1024; 35-38/837; 37/841;

38/208; 44-45/1793; 46/398; 54/457, 714; 59/785, 788, 2046; 61-62/1422; 62/1273, 1569; 71/224; 73/349, 515, 530, 808, 1056, 1277; 76-78/249; 79/1074; 89/419; 91/830, 847; 93/1545; 95/1698; 96/618, 1004, 1701; 100-101/1712; 102/1082; 103/517, 524, 743, 1526; 104/757; 107/1587; 114/812; 120/2017; 122/53, 1839, 2073; 125/951; 127/1439; 133/1112, 1115; 140/1884; 145/471, 1731; 146/1730; 148/844; 151/2017; 152/1274; 161/1241; 162/128, 226; 164/208; 165/1829

Enfal 8: 2/420, 422; 2-4/422; 3-4/1889; 4/1320; 9-10/978; 10/814; 11/979; 17/68, 834; 19/1795; 22/1208; 24/723, 1030, 607, 1840; 26/1974; 36-37/1671; 40/967, 1574; 41/1003; 42/63, 136, 777, 1330; 44/979; 46/1633; 47/727; 49/433; 50-52/ 1629; 52/104; 55/1208; 61/777, 1331; 62/971; 63/693, 815; 65-66/1669; 67/815; 69/461; 72/1448; 72/985; 74/1895; 74/985

Fatiha 1: 1/40, 244, 282, 653; 1-2/282; 3/348, 352; 4/196, 587, 1658; 5-6/506

Fatır 35: 1/660, 1060, 1066; 2/805, 1790; 3/397, 879; 8/323; 9/1546; 10/149, 622, 630; 11/787; 15/148; 15/1102, 1112; 23/1863; 28/446, 462, 620, 792; 29-30/1135; 31/745; 32/1212, 1555; 34/660, 1135; 41/1161; 44/782; 44/998, 1000; 45/1162, 1746

Fecr 89: 15-17/208, 376, 1319; 17-21/377; 20/1390; 25-26/350

Felak 113: 1-2/1702

Fetih 48: 1/1796; 3/969, 980, 1796; 21/732; 27/187, 1733; 29/321

Fil 105: 1-5/1547

Furkan 25: 1-2/574; 2/798, 877, 1004; 14/2006; 18/1441; 26/349, 547; 27/977; 30-31/941; 31/967; 43/395, 407, 408; 48/1545; 54/1083; 58/651, 656, 658, 659, 1020; 59/291, 532; 63/303, 2188; 70/328, 456, 463; 70-71/1936; 72/1318

Fussilet 41: 1-2/292; 2/281; 10/2245; 12/618, 1004; 15/1472; 26/1343; 30/1452, 1502; 30-31/1452; 31/195; 34/1452; 36/1245, 1338; 39/1838; 41/632; 41-42/809; 53/243, 924; 54/729

Ğaşiye 88: 8-10/508; 18/1820; 21-22/2173;

Hac 22: 3/56, 14; 5/1094; 6/1273; 8/56, 141; 12-13/1571; 14/715; 15/977; 17/108; 26/1500; 38/133; 39/971; 40/971, 1628; 46/760; 50/1891; 54/942; 58/931, 1166, 1872; 58-59/1166; 60/444, 972, 1914; 61/750, 1335, 1772; 61-62/1772; 62/484, 1272, 1475; 63/532, 1525; 64/1114; 65/318; 69/1503; 73/107, 195, 224; 73-74/107; 74/1628; 75/750, 1335; 77/1215; 78/967, 1570

Hadid 57: 1-6/1990, 2004; 3/2016, 2034; 9/1748; 10/1553; 20/1026; 23/529, 684; 24/1124; 25/1627; 28/461

Hâkka 69: 19-24/507; 33/1292; 52/1292

Haşr 59: 2/760; 7/342; 10/1751; 18/525; 18-23/2157; 22/24, 146, 280; 23/553, 564, 621, 2109, 2120, 2136, 2173, 2187; 24/36, 1096, 2202, 2218

Hicr 15: 9/562, 1588; 13-15/1791; 17/1586; 23/1552; 28/1090; 39/1937; 49-50/89, 317; 86/881; 87/1296; 98/651, 656, 659, 660;

Hucurat 49: 5/465; 7/693; 13/878; 13/375, 525, 1313; 14/470; 15/121

Hud 11: 1/537; 12/406, 1862; 15-16/2007; 30/974; 41/478; 47/254; 56/268; 57/1582; 58/330; 61/1599, 1609; 66/1627; 71-73/1640; 75/1168; 84/733; 86/1588; 87/1170; 88/432, 1871; 90/208, 679; 92/726; 94/331; 101/149, 396; 106-107/713; 113/973; 123/149

İbrahim 14: 1/52; 4/806; 7/1145; 8/1120; 10/1069; 12/419; 15/1792; 19; 16/1115; 36/479; 44/1616; 47/1464; 48/1393, 1423

İhlas 112: 1-2/599; 1-4/60, 145, 596; 3/601; 3-4/594; 4/602

İnfitâr 82: 1-2/1070; 6/245, 377, 1311; 6-9/1311; 19/350

İnsan 76: 1-2/1089, 1344; 8-10/1139; 15-16/1005; 22/1147; 30/773

İsra 17: 1/748, 1332; 2/408; 3/1148; 4/484, 499; 13/884, 995; 13-14/2234; 15/959; 17/745; 19/1146; 30/746, 1884; 36/535, 760, 1243,1342; 40/1163; 43/484, 1474; 43-44/1162; 44/116, 165, 443, 656, 661, 1158; 49-52/2005; 52/656; 54/406; 60/732; 63-65/426; 70/369, 373,1315; 79/507; 81/1280; 82/1206; 85/236, 792; 95/1269; 96/746, 925; 97/951; 99/841; 102/231, 758; 110/35, 68, 262; 110-111/35; 111/565, 1477

Kâf 50: 1/1643; 4/1583; 16/1337; 16-18/856; 17-18/857; 21/927; 29/149; 32/1591; 38/709, 877; 39/651, 656, 657, 660; 41/1603

Kalem 68: 44-45/1905

Kamer 54: 10/981; 11/1670, 1793; 15/1356:

22/1356: 32/1356: 40/1356; 35/1146; 42/621, 1355; 49/843, 845; 54-55/1355, 1357, 1367

Kasas 28: 5/1560; 16/247, 255, 480; 17/247; 24/247, 1213; 44-45/1536; 56/407, 588, 682; 58/1553; 71-72/399; 75/927; 78/1104; 81/973; 82/1883; 88/384, 391

Kehf 18: 13-14/230; 16/333; 17/945; 23-24/718; 24/951; 39/188; 44/1273, 1437; 45/1357; 65/331; 69/186; 102/1441; 110/192, 2006

Kıyâme 75: 36/1237; 17/1756; 34-36/717; 40/840

Kureyş 106: 3-4/208

Leyl 92: 8-11/1120; 12-21/497

Lokman 31: 2/816; 8-9/806; 11/879; 12/820, 1117, 1139; 12-14/1139; 13/130; 20/2023; 22/149; 28/748, 1094, 1332; 29-30/1772; 30/1272, 1475; 30/1272; 34/526

Maide 5: 2/1660; 3/472, 2124; 3/53; 8/531; 13/1920; 15/2044, 2077; 15-16/2077; 19/1861; 22/2112; 32/1029; 39/457, 464, 1935; 48/1193, 2159; 50/812; 51/1449; 54/631, 680, 682, 780, 1958; 55-56/1447; 59/1468; 72/973; 74/453; 81/1450; 88/1880; 92/2047; 95/1467; 98/89; 101/443, 477, 1158, 1167; 110/1842, 2114; 112-115/1875; 116/785, 2035; 116/533;117/208, 865; 118/615, 822

Me'aric 70: 35/377

Meryem 19: 2-7/1036; 3-6/1454; 4/256; 5-6/1557; 41-50/1181; 45/283, 1445; 49-50/1780; 56-57/1780; 60/1936; 63/1561; 65/230; 81/394, 609; 96/315

Mesed 111: 1-2/1119

Muhammed 47: 4/931; 7/501, 982; 19/124, 388; 35/503; 37/1183

Mumtehane 60: 1/1444; 4-6/1126; 12/455

Munâfıkun 63: 8/623, 624

Murselât 77: 23/846

Mutaffifin 83: 15/192; 18-21/509;

Mücadile 58: 1/752, 1337, 1917; 1-2/1917; 12/467; 22/680, 691

Müddessir 74: 2-3/173; 3/1477; 18-20/1006; 38/995; 54-55/178; 56/1314

Mülk 67: 1-2/571; 2/446, 1023; 3-4/304; 9/1865; 10/1254, 1345, 2074; 13-14/523; 14/1524; 19/305; 20/976; 28-29/302; 30/572

Mü'min 40: 3/459; 5/1255; 12/1476, 1773; 13-15/1817; 16/349, 565, 1391, 1423, 2190; 18-19/755; 20/748, 1333; 22-25/1631; 26-28/250; 29/975; 35/2185; 40/1895; 42/619, 1226; 51/971; 55/651, 657, 660; 56/749, 1333; 62/1082; 64/2219; 65/660, 1021

Mü'minun 23: 9-10/1562; 14/879; 16/1503; 24/1269; 26/981; 39/981; 46/484, 498; 65/974; 71/1271; 72/1879; 76-77/1793; 86-87/252; 88/1368; 116/566; 116/1272; 118/248

Müzzemmil 73: 8-9/232; 17-18/1070; 20/451

Nahl 16: 2/1030; 7/1744; 35/2048; 37/945, 958; 42/423; 44/2048; 45-47/1746; 53-54/252; 60/505; 64/2048; 84/927; 91/405, 1756, 1758; 99/425; 110/217, 464, 465; 111/1255; 115/471; 119/458, 464; 121/1148; 125/824

Nâs 114: 1-6/554

Nasr 110: 1-3/972; 3/651, 660, 1933

Nâzi'ât 79: 17-19/2112; 20-24/498

Nebe' 78: 37/280; 38/296; 1-2/1297

Necm 53: 32/1959

Neml 27: 6/104; 11/463; 15/570, 659, 662; 16/1557; 19/815, 1148; 30/103; 40/1142, 1149, 1309, 1312; 46/334; 60-64/400; 62/1614; 64/1264; 76-77/293; 88/531, 532

Nisa 4: 1/208, 859, 1094; 5/1894; 6/2231; 12/1165; 17/807; 25/465; 27/1942; 43/444, 477, 1916; 45/967; 48/130, 328, 449; 53/342; 58/751, 1335; 69/506, 1735; 75/1445; 77/588; 80/1588; 81-82/424; 84-85/2244; 85-86/2233; 87/148; 87/1732; 89/1448; 100/466; 105/453; 106/454; 108/729; 109/417; 110/452; 113/822; 122/1732 125/694; 126/730; 129/462; 130/809; 133/1115; 134/751, 1336; 139/608, 623, 630; 140/2092; 141/1796; 147/317, 783, 1971; 47/1147; 152/470; 158/1828; 171/380, 1388; 174-175/53

Nûh 71: 5-6/245; 7/1472; 8-10/1225; 14/1086; 21-23/391

Nur 24: 5/457; 10/810; 10/1934; 20/1747; 22/466, 474, 1173; 23-25/2042; 25/1271; 30/524; 34-38/2068; 35/147; 36-37/1830; 37-38/1894; 56/297; 62/454

Ra'd 13: 2/1370, 1820; 7/943, 1489; 8-9/1474, 1489; 10-11/1587; 11/2073; 13/658, 661; 14/1659; 16/1081, 1419; 17/843, 1281; 28/183; 30/280; 30/287; 33-34/1496

Rahmân 55: 1-4/790; 1-6/286; 7/1820; 13/240, 241; 26-27/1257; 26-27/384; 26-28/1045; 26-28/288; 29/119, 384, 709, 883, 1058; 78/1047

Rûm 30: 5/970; 21/700; 23/1345; 27/505;

30/1053, 1070, 1240; 37/1882; 40/147; 43/1239; 47/1755; 47/972, 1465; 50/305, 1839; 54/147, 782, 998

Sâd 38: 2/609; 4-5/1387; 8-10/1405; 9/620; 27/1278; 32/1214; 34-35/1407; 65/1418, 2173; 65-66/1224, 1389; 69-70/508; 71-72/1084; 75/484, 500; 82/611, 625

Saf 61: 1/815; 5/995

Saffat 37: 6-8/508; 42/377; 75/1609; 102/187; 116/1668; 116/981; 173/1670; 180/629;

Sebe' 34: 3/2046; 4/1319; 13/1131, 1148; 15/216, 222, 445; 19/1144; 21/1582; 22-23/401; 22-27/1789; 23/1476, 1773; 24/1254; 36/1882; 46/150, 185, 1499; 50/1337, 1598;

Secde 32: 5/1369; 9/1087; 15/656, 658, 660, 662; 22/1462; 23-24/955; 28-29/1790

Şerh 94 4/1644; 5-6/1509

Şu'arâ 26 3/323; 5/292; 7/617, 1320; 7-9/617; 77-80/208; 85/1561; 92-93/976; 117-118/1804; 165-166/250; 218/1499

Şûrâ 42: 4/1294, 1775; 5/453; 6/1582; 9/1439; 10/208; 11/586, 749, 1333; 11/1067; 14/1556; 19/1527, 1629, 1878; 19-20/1878; 23/467; 23/445, 697, 1133, 1136; 27/746; 27/843, 1884; 36-39/421; 40/1172; 48/1588; 49-50/572; 51/808, 1771; 51/106, 536

Tâhâ 20: 1-5/292; 4/503; 5/291; 7-8/34; 8/146; 11-13/2112; 43-44/1744; 43-46/753; 49-50/214; 67-68/503; 75/508; 82/1227; 90/279; 108-109/295; 111/1035, 1238; 111-112/1238; 114/566, 1270; 121/244, 1034; 121-122/1034; 122-123/954; 124/182; 130/651, 652, 657, 659, 660; 131-132/1893; 50/221, 222, 223

Tahrim 66: 1/538, 2051; 3/538; 4/1576; 8/1002, 1944; 11/885

Talak 65: 2-3/1888; 3/406; 11/53; 12/731

Târık 86: 4/1585

Teğabun 64: 1/351, 656; 3/2219; 5-6/1119; 8/52; 17/1134, 1136, 1161; 17-18/1136

Tekvir 81: 29/225

Tevbe: 9 3/150; 5/459, 468, 476; 16/526; 24/151; 27/457; 31/251, 382, 393; 32/53, 2075; 33-34/1539; 40/430, 488, 501, 814, 981; 49/734; 60/807; 71/1447; 91/470; 99/468, 1645; 100/985, 1995; 102/458; 103/776, 1330; 104/1941; 111/931; 112/1591; 115/961; 117/320, 985, 1749, 1934; 118/1941; 119/1736; 128/324, 428, 610, 634; 128-129/324, 428, 1751; 129/229, 1295; 129/227

Tûr 52: 5/1820; 21/995; 25-28/1510; 48/651, 660, 823, 1499

Vakıa 56: 1-2/1821; 60/1007; 63-65/1701; 96/1293; 77-80/1317; 80/225;

Yâsîn 36: 2/816; 11/303; 12/2046; 22/1072; 23/283; 23/396; 28/979; 38/618, 780; 52/295; 55-58/2128; 58/215; 69-70/1841; 69-70/1031; 74/395; 74-75/975; 81/880; 81/840; 83/1368; 58/315

Yûnus 10: 1/816; 3/1370; 5/1267; 7/1025; 9-10/226, 666; 26/193; 28-30/1568; 30/1265; 31-32/1370; 32/1266; 46/925; 53/1267; 59-60/1885; 62/1439; 65/622; 66/391; 83/484, 498; 99/1261, 2174; 101/2070; 103/1755; 108/406; 109/812

Yusuf 12: 6/774; 18/1657; 21/1666; 33/255, 701; 39/1420; 39/1386; 40/138, 1239; 53/187; 64/330, 1194; 67/432, 812; 88/1736; 92/331; 98/455, 479; 100/1527; 101/246, 255, 1453; 110/983

Zariyât 51: 20-21/119; 20-21/1259; 47/1960; 50/150; 56-60/1877; 58/1902

Zuhruf 43: 1-4/1776; 2-3/2045; 19/294; 23-25/1466; 31-32/322; 32/1828; 33/299; 36/294, 1243, 2074; 36-37/294; 41/1463; 42/1356; 84/710, 775, 807; 84/132

Zümer 39: 3/138, 390, 839, 1442, 1600; 4/1420; 5/1227; 6/397, 879; 7/1973; 8/252; 18/823, 1341; 22/54; 31/1503; 36/148, 1808; 37/149, 955, 1464; 41/407, 408; 44/350, 1268; 46/1067; 53/328, 335, 448, 1930; 54/974; 62-63/1082; 67/847; 74/660, 1561; 75/659, 660, 662; 7/1143

İSİM VE KAVRAM DİZİNİ

A

Abdülkadir Geylani 2033
Abdülkerim el-Cili 2059
Abdullah b. Cübeyr 1575
Abdullah b. Kesir 2238
Abdullah b. Mübarek 266, 638
Abdullah b. Sehl 410
Abdurrahman b. Avf 75, 358, 1882
Abdurrezzak 1716
Adalet 21, 46, 272, 273, 296, 311, 557, 561, 614, 655, 814, 821, 873, 874
Adayış Risalesi 289, 1402, 1866
Âdem ~-iblis kıssası 758, 1936, **~'i adam eden tevbesiydi** 1683, 1936, **~'i cennetten kovduran** 373, 374, **~'in geçici cenneti** 1936, **~'in hasmı** 335, **~'in işlediği günah** 438, **~'in seçimi** 219, **~iyyet** 1690, 2193, 2197, 2205, **~oğlu** 234, 369, 373, 1080, 1083, 1088, 1096, **~oğlunun kerim kılınması** 373
adğasu ahlam 1520
Adiy b. Hatem 393, 2020, 2248
adl 98, 272, 273
Ad uygarlığı 1993
Afrika Hausaları 1803
Agnostisizm 1054
ağustos böcekleri 1346
aham brahmâsmi 1950
Ahkâmu Ehli'z-Zimme 2113
Ahkem(u'l-hâkimîn) 95, 96, 772, 838
Ahmed b. Hadraveyh 433
Ahmed b. Hanbel 318, 475, 478, 609, 702, 1062, 1716
Ahmed Halil 2018
ahsen-i takvim 22, 397, 1096, 1911
ahsenu'l-hâlıkîn 96, 868, 1078
Ahura-Mazda 25, 560, **~ (Hürmüz)** 995
Akdeniz 1358, 1409
Akif (Mehmet Akif) 1031, 1257, 1890, 2103, 2137, 2197, **Kur'an şairi ~** 1890, 2103
akıl 20, 31, 82, 121, 201, 215, 300, 370, 489, 515, 536, 701, 723, 819, 872, **~ vahiydir, vahiy ~dır** 2078
aktif iyiler 1994
akustik kabiliyeti 1091
Alâ b. Hadramî 1800
âlem ~de bir kopuş yoktur 2001, **~ hayal değil hakikattir** 2001, **~in hak ile yaratılması** 2001, **~lere rahmet** 174, 219, 257, 294, 322, 323, 324, 329, 406, 427, 428, 429, 453, 615, 635, 640, 691, 698, 817, 863, 898, 1167, 1168, 1171, 1193, 1316, 1497, 1598, 1668, 1751, 1752, 1822, 1856, 1861, 1862, 1933, **bir âdem bir ~** 328, **İdeler ~i** 1057, 2195,
Ali b. Ebi Talib 46, 72, 193, 274, 286, 324, 326, 346, 495, 580, 595, 636, 637, 646, 652, 653, 691, 698, 758, 792, 799, 914, 1203, 1212, 1213, 1271, 1396, 1555, 1589, 1607, 1768, 1777, 1799, 1895, 1896, 1982, 1995, 2015, 2018, 2059, 2060, 2066, 2215, 2227, 2228
Ali Haydar Bey 2182
'âlim(u'l-ğayb) 95, 772, 838, 1969
Ali Sami en-Neşşar 2060
alkol 810, 1623, 2250
Allah ~'a aracısız kulluk 1809, 1810, 1817, 1888, 2150, 2161, 2215, 2240, **~ adına** 25, 41, 42, 43, 99, 100, 154, 159, 161, 284, 418, 460, 479, 494, 564, 656, 815, 833, 936, 1734, 1756, 1758, 1826, 1855, 1881, 1887, 1990, 2004, 2203, **~'a inanmak** 121, 921, **~'a isim koymak** 87, **~'a kulluk etmek** 1241, **~'a sadakat** 1678, 1736, **~'a sığınmak** 58, 142, 424, 1703, **~'a şükür** 169, 820, 1117, 1129, 1131, 1137, 1139, 1140, 1144, 1147, 1149, 1887, 1972, 2134, 2171, **~'a yakın olma** 468, **~'a yönelmek** 475, 1266, 1569, **~ davasını yüceltmek** 501, **~ demek anlam demek** 451, 2040, 2151, **~ hakkında konuşmak** 56, 141, **~ için görmek** 72, **~'ı anlamak** 28, 118, **~'ı bilmek** 28, 31, 46, 58, 65, 143, 791, **~'ı görmek** 189, 191, **~'ı hatırlamak** 183, **~'ı istismar** 1849, 2158, **~'ın adı** 41, 42, 43, 154, 155, 501, 2122, **~'ın affediciliği** 444, 1913, 1915, **~'ın ahlakı** 47, 48, 1558, 1954, **~'ın bak dediği yer** 662, 1006, 1281, 1431, 1892, 2006, **~'ın büyüklüğü** 174, 1689, 2181, 2182, **~'ın büyük projesi** 1115, **~'ın cezalandırması** 89, 342, **~'ın dinine yardım etme** 2244, **~'ın dostluğu** 164, 1428, 1429, 1436, 1439, 1440, 1571, 1572, 1573, 1574, **~'ın emeği** 448, 1580, 1890, **~'ın esması** 38, 81, 90, 683, 855, **~'ın evliyası** 164, 1435, 1439, **~'ın fiilleri** 90, 437, **~'ın görmesi** 742, 761, **~'ın hakkaniyeti** 273, 752, 1464, **~'ın hakkı** 65, 87, 95, 224, 243, 381, 492, 586, 587, 588, 650, 681, 718, 801, 847, 1029, 1062, 1116, 1135, 1164, 1252, 1266, 1272, 1295, 1524, 1772, 1885, 2172, 2187, **~'ın hatırı** 726, 727, 1756, **~'ın ikramı** 368, 375, 1041, 1131, 1313, 1318, 1319, **~'ın iktidarı** 1351, 1352, 1354, 1358, **~'ın insana en büyük ikramı** 370, **~'ın kazası ve kaderi** 2168, **~'ın konuşması** 1279, **~'ın mağfireti** 301, 441, 446, 448, 449, 457, 461, 462, 465, 466, 467, 469, 474, 1204, 1252, 1565, 1950, **~'ın mağfiretinin** 457, 1950, **~'ın Muhyî**

ismi 1837, 1841, **~'ın mülkü** 168, 339, 341, 342, 347, 349, 351, 553, 557, 564, 571, 572, 1139, 1364, 1401, 1560, **~'ın muradı** 944, 1210, 1421, 1460, 1513, 1560, 1601, 1614, 1912, 1943, 2029, 2063, 2159, 2173, **~'ın nuru** 52, 732, 759, 2069, 2073, 2075, **~'ın özneliği** 405, **~'ın parmak izi** 2225, **~'ın Rabliği** 170, **~'ın Rahîmiyyeti** 309, 320, **~'ın Rahmâniyyeti** 271, 291, **~'ın rahmeti** 69, 159, 267, 269, 273, 278, 281, 294, 299, 300, 303, 305, 314, 317, 319, 321, 325, 328, 332, 335, 365, 427, 448, 449, 459, 466, 650, 692, 805, 1156, 1457, 1464, 1622, 1640, 1742, 1839, 1847, 1921, 1930, 1933, 2159, **~'ın rububiyyeti** 207, 211, 230, 237, 240, 248, 249, 250, 251, 383, 445, 493, 2200, **~'ın şahitliği** 915, 916, 920, 924, **~'ın sıfatları** 63, 136, 156, 157, 218, 272, 380, 382, 388, 964, 1750, 1784, 1837, 1991, **~'ın sünneti** 274, 536, 759, 786, 787, 835, 1105, 1282, 1741, 1819, 1843, **~'ın Tevvâb oluşu** 1925, **~'ın ululuğu** 1289, 1772, **~'ın varlığı** 29, 61, 62, 134, 135, 137, 138, 153, 193, 241, 248, 251, 385, 500, 515, 928, 1056, 1266, 1377, 1569, 1864, 1896, 1954, 2011, 2070, 2196, 2225, 2233, **~'ın Velî ismi** 1437, 1442, 1445, 1446, 1448, 1451, 1452, **~'ın yaratışı** 189, 438, 504, 877, 879, 1071, 1074, 1081, 1233, 1419, 1445, 2217, **~'ın yönetimi** 1234, 1243, **~'ın yüksekliği** 1815, **~'ın zatı** 39, 63, 65, 66, 70, 88, 90, 136, 157, 158, 196, 263, 267, 279, 285, 297, 300, 308, 313, 315, 368, 396, 437, 517, 580, 582, 600, 611, 627, 655, 684, 731, 783, 797, 946, 1019, 1020, 1042, 1047, 1101, 1103, 1200, 1232, 1236, 1314, 1385, 1386, 1525, 1564, 1626, 1664, 1711, 1733, 1817, 1835, 1836, 1849, 2001, 2021, 2027, 2041, 2089, 2102, **~'ın zikri** 178, 181, 183, 2096, **~'ı sevmek** 49, 681, 683, **~'ı tanımayan** 79, **~'ı tanımlama** 1980, 1999, **~'ı zikr** 88, **~ kimdir** 59, 144, 145, 262, 280, 281, 1293, 1564, 1711, 1733, 1788, 1835, 1836, 2041, **~ korkusu** 163, 502, 1429, 1457, 2059, **~ lafzı** 69, 92, 98, 210, **~'la iletişim** 120, **~'la ilişki** 50, 131, 164, 689, 1242, **~ mutlak hakikattir** 1252, 2041 **~ Rasûlünün son sözü** 1735, **~ şaridir** 2050, **~'tan kopmak** 120, **~'tan rol çalma** 49, 167, 381, 395, 420, 498, 549, 561, 564, 567, 586, 717, 1106, 1119, 1183, 1553, 1790, 1807, 1989, 2003, 2102, 2106, 2186, **~'tan umut kesme** 335, 455, 456, 1524, 1930, **~'tan yardım alma** 2244, **~ tasavvuru** 24, 34, 35, 36, 47, 57, 59, 61, 86, 137, 139, 140, 142, 143, 145, 152, 156, 198, 505, 584, 1982, 2021, 2158, **~u ekber** 94, 133, 172, 174, 175, 176, 177, 653, 906, 1027, 1114, 1339, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1722, **~ yokmuş gibi konuşmak** 133, 1954, **~ yolunda infak** 1111, 1160,
'allâm(u'l-ğuyûb) 95, 772
altın cevheri 1424
altın oran 2234
Âmir b. Mâlik (Ebu Bera) 325
Ammar b. Yasir 2143
Amon 25, 231
Amr b. As 478, 1800
Amr b. 'Avf 1880
Amr b. Hişam 2080
Anadolu Nemrutları 1235
Animizm 1305
Ankebût 1385
annelik bilgeliği 1704
Antakya 2095
Antonius 1559
Anu-Enlil-Ea 1384
Apollon 25
Arab 79, 1636
Arafat 1244, 1610
Arâisu'l-Mecâlis 2059
Aramco şirketi 2183
Arap dili 110, 111, 206, 214, 260, 263, 308, 367, 389, 491, 592, 599, 670, 671, 868, 1045, 1078, 1100, 1288, 1486, 1564, 1573, 1601, 1698, 1724, 1740, 1823, 1860, 1870, 1900, 2100, 2210
Arap-İslam rakamları 2228
Aristo 709, 876, 1053, 1054, 1366, 1724, 2016, 2195
arketip 1710, 2193, 2195, 2197, 2200, 2201, 2202, 2205, 2206, 2218
arş 226, 1295, 1376, 1642
Âsâ-yı Mûsa 1906
ashab-ı uhdud 1802
Hz. Âsiye 1406
Âşık Ruhsati 1809
aşırı yüceltme 394
aşkın varlık 88
Ata b. Yesar 2168
Atenagoras 1383
Atıyye el-Avfî 194
atom altı parçacıklar 1376, 2220
atom bombası 1695, 2072
Auguste Comte 2251
Augustus Eşiği 1559
Avrupa 25, 710
a'yan-ı sabite 1057, 1690, 2194, 2195, 2196
âyât-ı hadisat 119, *-ı insan* 119, 120, *-ı kâinât* 77, 118
âyete'l-kürsi 60
ayrıntıcı dindarlık 477
azab edici 89, 317
B
Babil 499, 559, 560, 1358, 1384, 1961, 1979, 2228
Babilik 2033
Bahailik 2033

Bahname 1522
Bakıllani 1769, 2133
bakır cevheri 1424, 2212
Balkanlar 1803
Barnaba İncili 1847, 2133
Bartoleme de las Casas 1459, 2133
Basra 88, 738, 2088, 2095
Bâtıniler 2021
Bayezid Bistami 2031
Bedir 193, 327, 433, 624, 727, 826, 861, 862, 977, 978, 980, 1002, 1138, 1147, 1281, 1392, 1574, 1623, 1629, 1665, 1668, 1672, 1795, 1810, 2090
Bedî(u's-semâvât) 95
Belkıs (Melike) 44, 160, 284, 332, 570, 1110, 1318
Beni Haşim 46
Beni Nadîr 2155
Bera b. 'Âzib 346
Berke Han 1802
besmele 43, 44, 116, 159, 160, 161, 283, 284, 285, 418, 625, 1305, 1306, 1887, 2245
beşeri olanın ilahileştirilmesi 2195
Beyan Bilgi Sistemi 156
Beyancılar 1957
Beyhaki 76, 430, 1757, 1900, 2238
Beytullah 24, 300, 640
bilinç yenileme 1064, 1927, 1928
Birleşmiş Milletler 1610
Bir Sanat Olarak Resim Hakkında 2216
Biruni 2087
Bitol-Alom-Quhalom 1384
Bizans 563, 863, 1552, 1559, 2087
Bogomiller 1803
bolluğa sabretmek 1951
Borlu Ahmet Kuddusi 918
Budist 1315, 1316, 1391, 1843
Budizm 876, 1209, 1305
Buhara 2095
Buhari 50, 72, 73, 76, 171, 180, 185, 213, 267, 271, 300, 301, 326, 327, 329, 392, 407, 411, 412, 480, 505, 527, 575, 624, 639, 685, 689, 701, 704, 1015, 1033, 1034, 1064, 1149, 1340, 1408, 1575, 1610, 1649, 1720, 1757, 1799, 1825, 1880, 1988, 2123, 2142, 2145, 2155, 2213
Burhancılar 1957
Bursa 1945, 2095
C
Cabir b. Abdullah 1879, 2067
Cabir b. Hayyan 2087
Cabir b. Zeyd 1836
Cahiliyye 137, 138, 140, 263, 286, 287, 480, 609, 769, 770, 771, 895, 1600, 1917, 2104, 2166, 2215, ~ insanı 391, ~ müşrikleri 995
Cahız 2087
Calut 359, 1279
câmi'(u'n-nâs) 95
Carlyle 1803
Caynizm 1053, 1209
cebircilik 2166, 2196
Hz. Cebrail 412, 510
Cebrail b. Buhtişu 2087
çekirdek 676, 825, 896, 1052, 1055, 1056, 1070, 1677, 1698, 1699, 1700, 1701
Celaleddin Rumi 359, 1572
Cenab-ı Hak 88, 91
CERN 1027
Cevheri 1178, 1516, 1721
Cevşen 76
Cidde 1733, 1797
cifr 1979, 2032
Clement (Papa Clement) 2018
cuma namazı 1879, 2095, 2096
Cundeb b. Cunade (Ebu Zer) 1317
Cübbai 2033, 2148
Cüneyd 358
Çalap 25
Çin 1802, 1803, 1841, 1993
Çin Huileri 1803
D
Dahhak 1536, 1781
Darius 1358
Darvin 1091, 1092
David Bohm 1015, 1983
değilleme 1815
dehrilik 137
deizm 24, 1053
Delhi 1801
deprem 276
determinizm 1237, 1792, 1843, 1961, 2017
devlet 341, 561, 562, 563, 1434, 2195, ~in imanı 1285
Dicle 1800, 2088
Dihye el-Kelbi 2066, 2067
dinamik koruma 1590
dinin ikmali 2124
Dört Arketip 2198, 2199
düalist/senevî/ikilikçi 995
duanın zamanı ve mekânı 197
duhân-ı mubîn 2044
*d*ûn zarfı 389
Düzîlik 595, 2033
E
Ebced 1979
Ebionitler 1848
Ebrehe 1534, 1547, 1548
Ebu Ali Cubbai 2063, 2166
Hz. Ebubekir 62, 135, 430, 473, 474, 480, 500, 1172, 1173, 1540, 1589, 1736
Ebu Cafer Mansur 561, 563, 638, 1283
Ebu Cehil (cehaletin babası) 46, 632, 633, 635, 2080
Ebu Cendel 1798
Ebu Hayyan 345, 1046, 1176, 1178, 1612
Ebu Hüreyre 72, 74, 75, 600, 1408
Ebu Leheb 959, 1101, 1118, 1119, 1214,

1415, 1743, 1864, 2189
Ebu Mâlik 601
Ebu Müslim Isfahani 495
Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî 1316
Ebu Süfyan 411, 575, 1575
Ebu Ubeyde 348, 552, 1063, 1071, 1315, 1740, 1758, 2238
Ebu Yusuf 46
Ebu Zer el-Ğıfârî 1317
Edirne 1945, 2095
Eflatun (Platon) 1053, 1057, 1434, 2195
Eğani 1522
ehl-i kitap kültürü 2109
Ehrimen 171, 995
el-'aklu 'anillah 2078
el-Battani 2087
el-Birûni 1482
el-Câil (kılan) 89
el-Cüzecânî 1801
el-Enbâri 2165
el-Fezari 2087
el-Fâtin (fitneye düşüren) 89
el-Furûk 2228
el-Hadı' (hile yapan) 88
el-Kâtil (öldüren), 89
el-Kindi 2087
el-kurb 1428, 1564
el-Lât 64 , 137, 1224, 1600
el-Mâkir (tuzak kuran) 88
el-Menât 65, 137, 597, 1224, 1600
el-Muazzib (azap edici) 89
el-Mudil (saptıran) 89
el-Musannef 1979
el-Râmi (atıcı) 89,
el-Uzzâ 64, 137, 597, 1224, 1575, 1600
el-vely 1428, 1564
Elçilerin İşleri 2101
elektromanyetik kuvvet 2220
elhamdulillah 167, 653
Elişa (Elizabet)1402, 1866
Elmalılı (M.Hamdi Yazır) 39, 67, 191, 263, 1376, 1379, 1410, 1823
Elyesa 219, 1207, 1759, 1760
emanete ihanet 376
embriyo 371
Endonezya 1800, 1803
Endülüs 1801, 2021, 2151, 2228
enerji 1695, 2226
Enes b. Malik 346, 1716, 2057
Engels 1053
Es-Sira 505
Eski Ahid 1169, 1383, 1409, 1761, 1781, 1891, 2160
Eski Mısır 25, 558, 582
Esmâ ~ i hüsnâının eyleme dönüşmesi 82, ~yı anlamak 82, *Kur'an'a Göre ~i Hüsna* 25, 99, Kur'an'daki ~i hüsnâ 92, 96
estetik 32, 907, 1004, 1260, 1521, 1744
Esved el-Ansi 1540, 1542, 1543
evâil (Protoloji) 1978, 1979, 1993
Evs b. Sabit el-Ensari 1613
Evs b. Samit 751, 1336, 1917
Evzâi 2168
Hz. Eyyub 203, 312, 332, 1202, 1760
ex nihilo nihil fit 2196
Ezheri 1178
F
fâlik(u'l- habb) 95
Farabi Ebu Nasr 2087
Farabi 1058, 1365, 1366, 2087, 2138
Farmakoloji 1394
Farsça 28, 30
Faşizm 1358
Hz. Fatıma 218, 325, 407, 645, 652, 701, 1285, 1569, 2066
Fatihasız namaz 284
Fâtır(u's-semâvât) 95
Felsefenin Prensipleri 1359
Fenikeliler 1358
Ferra 153, 178, 495, 638, 1010, 1063, 1071, 1176, 1758, 1834, 2165
feth-i mübin 980, 1680, 1796, 1799, 2043
Filistin 964, 1800, 1848
fil ordusu 1547, 1548
Firavun 210, 212, 214, 217, 218, 230, 231, 250, 251, 344, 345, 462, 484, 489, 497, 498, 499, 558, 568, 625, 634, 639, 713, 726, 733, 753, 824, 837, 885, 899, 937, 960, 973, 975, 1046, 1106, 1213, 1225, 1226, 1270, 1356, 1381, 1406, 1437, 1452, 1458, 1473, 1480, 1536, 1537, 1560, 1624, 1629, 1630, 1743, 1744, 1766, 1861, 1906, 1915, 1950, 1994, 2019, 2028, 2030, 2183, 2184, 2196
Fırat 1800
Fıtrat 120, 122, 896, 965, 1052, 1059, 1060, 1061, 1063, 1064, 1071, 1072, 1073, 1186, 1328, 2141, 2142, 2152, ~ ayeti 1074, 1240, 1262, 2174
Fotoğraf Üzerine 2216
Fusus 2019, 2196
futûr 1052, 2001, 2072, 2119
G
Gazzali 40, 47, 48, 87, 93, 94, 184, 612, 1779, 2031, 2064, 2065, 2138
gelenekçiler 1083, 1237
genetiği değiştirilmiş yiyecekler 1881
George Berkeley 1258, 2251
gerçek mutluluk 1591, 2118
Gırnata 1801
Gnostik keşişler 1315
Gnostisizm 1434
Güç İstenci 2151, 2152, 2153
günaha aldırmamak 1944
günah çıkarma 460, 1683, 1928, 1929, 1930
Güney Amerika 1459
güzellik 672, 702, 907, 1260, 1521, 2234
Ğâlib(un 'alâ emrih) 85, 95

Ğamidli kadın 1318
ğayb cüzi ~ 516, ***hakiki*** ~ 516, ***izafi*** ~ 516, külli ~ 517, mütecezzi ~ 517, **~a iman** 2150, **~ı taşlamak** 2194,
Ğaylan b. Müslim ed-Dımeşki 1777
H
Habeşistan hicreti 861, 1020
Haccac 1548, 2167
haciyyat 1521
had ve matla 2019, 2020
Hakim Biemrillah 2033
hakikat mukayyet ~ 1256, ***mutlak*** ~ 1256, 1273
Halil b. Ahmed 111
Halid b. Ahmed ez-Zehebi 639
Halid b. Velid 325, 326, 1575, 1733, 1797
Halilullah 696, 1441
Hallac 1685, 1991, 2031, 2032, 2059
Haman 1381, 1630
hamd 160, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 199, 219, 244, 282, 348, 643, 644, 645, 646, 647, 649, 651, 652, 653, 655, 656, 657, 658, 662, 663, 664, 847, 1021, 1060, 1066, 1113, 1340, 1982, 2056, 2093, 2111, 2187
Hanne (İmran'ın Karısı) 198, 289, 776, 1329, 1330, 1400, 1402, 1407, 1607, 1762, 1763, 1821, 1865, 1866, 1892
Hanok 1781, 1993
Hanzala b. Rebi 2143
haram kılma hakkı 1885
Hariciler 191, 2033
Haris el-Muhasibi 266, 375, 2078
Harran 64, 2095
Harre Vakası 2169
Hz. Harun 203, 288, 753, 1865
Harun er-Reşid 353
Hz. Hamza 327, 329, 1734, 2090
Hz. Hasan 2032
Hasan el-Basri 193, 600, 637, 663, 697, 2168
hasbunallah 411, 412, 413, 414, 415, 416, 2224
haşyet 163, 303, 462, 502, 587, 1290, 1439
Hatem-i Enbiya 1433
Hathor 1227, 2204
Hattabi 2133
Havle bt. Samit 751, 752, 1336, 1337, 1917, 1918
hayat ***behimi*** ~ 1012, ***cemadi*** ~ 1015, **insani** ~ 101, ***mâverai*** ~ 1013, ***meleki*** ~1013, , **modern** ~ 21, ***mukayyet*** ~ 1012, ***mutlak*** ~ 1012, ***nebati*** ~1014. ***ruhani*** ~1013, ***vücudi*** ~1012, **vahiy ~tır** 292, **islamın'ın inşa ettiği** ~ 133, ***~i manyetizma*** 2072,
Hayatın Yeniden İnşası İçin 78, 1107
Hayber 325, 652, 826, 862, 1123, 1733, 1798, 1799
Hayber Yahudileri 1799
hayret makamı 188, 1290
Hebron 1994
helal damak 2247, 2248
helal gıda 2247
Hemedan 392
Hemmam b. Münebbih 1716
Hermes 1781, 1993
Hermetizm 1305, 1657, 1991
hesap ilmi 2226
Hezekiel 1760, 1761
Hezekiel Kitabı 1761
Hibil-Şitil-Anuş 1384
hiçbir şeyden hiçbir şey çıkar 1053, 1982
hidayet, ilâhî rehberliktir 291
hidayet kapısı 120
Hiksos Hanedanı 1666
Hilal b. Ümeyye 1941
hile yapan 88
Hind müslümanları 1803
Hindu 25, 1391, 1432
Hinduizm 1053, 1432
Hint 1209, 1316, 1384, 1390, 1391, 1845, 1950, 1961, 1993, 2033, 2228
hitabet sanatı 1244
Hıılli 2059
Hıra 948, 1446, 1611
Hıraş b. Sımme 410
Hıristiyan 185, 373, 460, 582, 602, 790, 964, 984, 1206, 1304, 1305, 1315, 1382, 1384, 1388, 1432, 1446, 1800, 1801, 1802, 1843, 1845, 2060, 2105, 2140, 2141, 2216, 2217, ~ **ilâhîyatı** 598, **~lar** 393, 601, 697, 1388, 1599, 1802, 1953, 2062
Holografik Evren 1983
Houston Baylor Tıp Fakültesi 1722
Hubeyb b. Adiy 1720
Hudeybiye 286, 287, 454, 826, 980, 1360, 1732, 1733, 1797
huduri bilgi 300, 791, 1979, 2182
Huleys b. Alkame 1797
Humeydi 1716
humeyrâ 1171
Huneyn b. İshak 2087
Hurufilik 1979, 2032
Huşeng 1993
husuli bilgi 300, 1979, 2182
Huzeyl 392
Hz. Hüseyin 637, 2032, 2167, 2246
I
İbdâ' 868, 870, 1078, 1709, 1710, 1711
iblis 236, 335, 392, 484, 500, 758, 1094, 1192, 1246, 1766, 1936, 1937, 2021, 2032, 2187
İbn Abdilber 1506
İbn Atıyye 74, 80, 191
İbn Bacce 1365, 1366, 1375, 1482
İbn Battal 79
İbn Cüreyc 346
İbn Dureyd 1978, 1998
İbn Ebi Leyla 1649
İbn Ebi Şeybe 1716, 1760, 1979
İbn Habib el-Hanefi 1540
İbn Hacer 74, 75, 79, 80, 91, 431
İbn Hanbel (Ahmed) 72, 75, 76, 393, 527, 1072, 1602, 1649, 1659, 2033

İbn Hazm 70, 75, 88, 2020, 2021, 2033
İbn Hibban 72, 606, 1716, 2018
İbn Huzeyme 72, 1716
İbn Abbas 64, 166, 327, 527, 575, 600, 676, 703, 800, 819, 827
İbn Cinni 264
İbn Kayyım 76, 196, 228, 347, 348, 553, 651, 670, 676, 695, 702, 704, 2113
İbn Kesir 65, 74, 75, 76, 1171, 1176, 1541, 1543, 1647, 1879, 1961, 2113, 2238
İbn Kuteybe 1206, 2167, 2169
İbn Mace 25, 72, 74, 75, 76, 80, 83, 84, 85, 157, 210, 329, 447, 823
İbn Mesud 2122
İbn Mübarek 266, 638, 1716
İbn Rüşd 196, 1366, 2065, 2087, 2229
İbn Sina 310, 768, 1058, 1978, 2087, 2138, 2229
İbn Sîrîn 74
İbn Teymiyye 74, 283, 585, 593, 1435, 2033, 2164
İbn Zeyd 1961, 2132, 2238
İbn Ziyad 2167
Hz. İbrahim 176, 187, 189, 198, 203, 224, 231, 237, 245, 246, 249, 282, 288, 289, 290, 338, 411, 412, 413, 415, 431, 469, 479, 546, 571, 615, 633, 650, 694, 695, 698, 792, 885, 928, 960, 1148, 1157, 1168, 1169, 1170, 1180, 1303, 1325, 1390, 1400, 1402, 1406, 1407, 1441, 1445, 1458, 1473, 1511, 1561, 1601, 1640, 1641, 1665, 1770, 1780, 1814, 1821, 1823, 1825, 1826, 1827, 1851, 1888, 1906, 1937, 1946, 1992, 1994, 2100, 2104, 2112, 2213, ~ 'in babası Azer 698, 1406, 1640
İbrahim ~ ailesi 1639, ~i islam 2104
İbraniler 1761, 1848
îcâd 870, 1710, 1711
İdris peygamber 290, 1759, 1760, 1770, 1780, 1781, 1821, 1826, 1993
iftira 1263, 1903
ihsâ ~eden 80, 81, 82, ~ etmek 79
İkbal 2151
ilaç sektörü 2247
İlâhî irade 119, 713
ile'r-rafiki'l-a'lâ (yüce dostlar katına) 1735
ilk Kur'an nesli 1450, 1841, 1916, 1938
ilkler 1978, 1979, 1991, 1993, 1995, 1996
İlk muharrik 91
illüzyonculuk 1316
İlm-i Ferâiz 2227
İlyas peygamber 1760, 1761, 1781
Ebu Hanife (İmam Azam) 46, 157, 283, 504, 563, 637, 1283, 1284, 1435, 1777
İmam Mâlik 191, 638
İmam Rabbani 1258
İmam Zeyd 1716
İmam Zeyne'l-Âbidin 1155
iman ~ bir önbilgidir 2143, ~ ilgidir 123, ~ın değeri 1688, 2142, ~, kaynağa yönelmektir 2145, ~, sebattır 123, ~ sevgiye benzer 2143, ~ şükürdür 123, ~ vefâdır 123, 2144
imâr 1711
İmran 218, 256, 479, 1325, 1329, 1400, 1402 ~ ailesi 1866
innâ le-mûsi'ûn 96
inşaallah 665, 718, 951
insan ~ hakları 1282, 1284, ~ın şahadeti 2040, kâmil ~ 2103
intihar 1024, 1283
irade 197, 334, 355, 573, 774, 820, 949, 957, 1005, 1087, 1191, 1245, 1415, 1595, 1669, 1681, 1704, 1873, 1874, 2012, 2043, 2200, 2241
İran 995, 1559, 1800, 1939, 1993
İrem medeniyeti 1993
İrfancılar 1957
Hz. İsa 203, 206, 251, 288, 332, 333, 393, 394, 533, 697, 699, 785, 821, 855, 864, 865, 868, 928, 964, 984, 1011, 1036, 1048, 1078, 1119, 1383, 1384, 1388, 1433, 1512, 1586, 1681, 1687, 1760, 1816, 1823, 1826, 1828, 1840, 1841, 1842, 1844, 1846, 1847, 1849, 1851, 1866, 1874, 1929, 1930, 2035, 2062, 2101, 2107, 2108, 2112, 2113, 2114, 2161, 2171, ~'nın ölüleri diriltmesi 1843, 1848
Hz. İshak 1170, 1780
İsis-Osiris-Horus 558, 1384
İskenderiye 1800
İskenderiye li Filon 1259
ıslâh 1711
İslam ~'a gelmek 2126, 2127, ~ aklı 117,118, 1121, 1633, 2085, 2086, 2240, 2251, ~ cemaati 1021, 1222, 1938, 1987, 2002, 2067, 2088, 2120, 2135, ~'da tevbe 460, ~'da yönetim 1284, ~ilâhîyatı 117, ~ imanı 2140, 2141, ~'ın görevi 2127, ~'ın Pavlus'u olmak 1930, 2138, ~ kelamcıları 156, 158, ~ terbiyesi 188
Hz. İsmail 187, 203, 290, 1157, 1168, 1906, 1994
İsm-i A'zâm 37
ism-i mastar 1251, 1375, 1393, 1474, 1506, 2117, 2118
İspanyol 1459, 1801
İsrail Devleti 1409
İsrailoğulları 107, 217, 352, 408, 499, 569, 1213, 1227, 1487, 1556, 1557, 1560, 1731, 1732, 1734, 1891, 1939, 2201, 2204, 2205
İstanbul 1, 26, 289, 563, 889, 890, 995, 1559, 1673, 1674, 2095, 2168, 2269, 2271, 2272
istiğfar 185, 451, 657, 679, 1609, 1930
ittihad sapması 1952
İzz b. Abdüsselam 37, 639
illiyyun 509

J

Java 1803
John Locke 1192, 2251
Jung 1690, 2197, 2198, 2199, 2200

Jüpiter 560, 1584
K
Ka'b b. Malik 410, 1941, 1942, 2142
Ka'b b. Ucra 1649
(kâbilu't-)tevb 95
Ka'bu'l-Ahbar 2060
Kader Risalesi 995, 1703, 2168, 2271
Kadir Gecesi 1611
Kadiyanilik 2033
Kadı Abdülcebbar 2167
Kâdî Ebubekir İbn Arabi 1176
kadın hakları 2091, 2243
Kahire 2088, 2095, 2269, 2270, 2271, 2272
kâinat 20, 22, 23, 26, 32, 117, 127, 165, 200, 230, 304, 383, 677, 780, 781, 788, 791, 871, ~ ayetleri 118, 750, 1334, ~ın genişlemesi 1962, ~ın matematiği 2226, ~ın tarihi 2001, ~ın yasaları 305
Kant 1054
Kanuni Sultan Süleyman 1802
kapalı evren modeli 1395
Karafi 1543, 2228
karbon yanma 504
Karmatiler 2031
Karun 344, 345, 423, 484, 973, 1103, 1104, 1381, 1630, 1634, 1670, 1766, 1819, 1883
Katade b. Numan 166, 194, 453, 600, 800, 2132, 2164
Kayravan 2088, 2095
kefûr-ı mubîn 2044
Kelb kabilesi 392
Kelbi, 1176
kelime-i şahadet 128
kelime-i tevhîd 59, 124, 144, 1112
Ken'ân 1406
kendini bilme 28, 1927, 1928
keramet 374, 901, 1315, 1316
Keşfu'l-Yakin 2059
Keşkul 1522
Kindi 2087, 2228
kitab-ı mubîn 1859, 2043
Kitabu'l-Ayn 1152
kitabun merkûm 509
Kleopatra 1559
kocakarının oğlu 1761
Konsil 2138
Konya 2095
Kosova ovası 1353
kozmetik sektörü 2247
Kral Ahab 1781
Krişna 25
kuantum fiziği 1395, 2016, 2071
kuantum ilahiyatı 2226
Küçük Asya 1801
Kudüs 499, 569, 1409, 1512, 1761, 1866, 1953, 2095, 2100
Kur'an ~'a göre salat 1886, ~ Bilgi Sistemi 1434, 1720, 1956, 1957, 2240, ~'da adl kökü 272, ~'da ittiba 469, ~'da mülk 342, ~'da Rab ismi 213, ~'da Rahmân 265, 282, 288, ~'da namaz 357, ~'da zalâm 439, 1220, ~'daki ilâh sıfatı 382, ~'daki uluhiyet inancı 385, ~epistemolojisi 2194, ~i isimler 91, ~'ı anlama 451, 2045, ~'ı kim indirdi 281, ~'ın amacı 144, 151, 1279, ~'ın cazibesi 1777, ~'ın çift/zıt kutuplu niteliği 1296, 1509, ~'ın istiğfar çağrısı 453, ~'ın mânâsı 77, 424, ~'ın nazmı 1296, 2065, ~'ın nüzûlü 263, 371, 409, ~'ın nüzûlün 263, ~'ın sıfatı 282, 1638, 2158, ~ mihengi 528, 1252, ~ nesli 961, 1450, 1666, 1841, 1916, 1938, 1972
küresel Şamanizm 2105
Kurtuba 2088, 2095, 2269
Kurtubi 207, 309, 310, 368, 433, 552, 1171, 1569, 1636, 1760, 1825, 1900, 1948, 1986, 1988, 2165, 2181, 2271
kurumsal adama 1866
Kuşeyri 674, 1169, 1433, 2031, 2271
Kutbe b. Amir 410
L
Labartu-Labazu-Ahatsu 1384
Lailâhe illallah 125, 126
Lao-Tien-Yeh 25
Lazarus'un diriltilmesi/kaldırılması 1847
Leo Battista Alberti 2216
Leonardo Da Vinci 2216
Leonardo Fibonacci 2228
Levh-i Mahfuz 384, 1589, 2212
Lisân 1647, 2148
Hz. Lokman 203, 1117, 1139, 1140
logos felsefesi 2061
Lucretius 873, 1053
Luka 1846, 1847
Hz. Lut 219, 249, 331, 336, 338, 546, 698, 733, 1169, 1356, 1408, 1480, 1620, 1821, 1860, 1939, 2066
M
Ma'bed el-Cüheni 2167
M. Abid el-Cabiri 2061
Machiavelli 2000
maddeci dindarlık 1846, 1848, 1849
maddi yakınlık 1594
Mağara Ashabı 2227
Makâlât 87, 2063
Makedonyalı İskender 560, 561, 1358
Malezya 1800, 1803
Mâlik(i yevmi'd-dîn) 95
Malik b. Dinar 1173
Malkoçoğlu Balı Bey 1802
manevi yakınlık 1595
Manicilik 995, 996, 1202
Markos 1383, 1846, 1847
Mars 1058, 1584
maruf 23
Marx 1053
Maşaallah 188, 189, 2087

materyalizm 597, 1053
Matta 340, 1369, 1382, 1846, 1847
Matüridi 156, 157, 2271
Mazdekçilik 995, 1202
Mecdelli Meryem 1847
Medine hasat diyarı 2003
Medine ~İslam cemaati 2120, 2135, **~İslam Devleti** 1123, 1798, **~Yahudileri** 1811, 1920
Medyen 186, 247, 733, 1213, 1536, 1537, 1665, 2206
mekanik fizik 1054, 1843, 1961, 2154
Mekâyis 338, 364, 367, 371, 380, 512, 546, 1152, 1302, 1506, 2224
Mekke 35, 38, 46, 64, 98, 99, 137, 198, 216, 217, 247, 278, 286, 287, 299, 316, 325, 326, 327, 328, 329, 387, 410, 428, 429, 431, 441, 448, 473, 520, 521, 551, 575, 582, 597, 602, 611, 613, 617, 620, 635, 677, 688, 712, 725, 727, 749, 781, 806, 814, 816, 825, 826, 834, 838, 839, 862, 875, 881, 903, 919, 922, 959, 972, 984, 997, 1006, 1021, 1065, 1066, 1067, 1109, 1121, 1133, 1157, 1172, 1198, 1202, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1264, 1269, 1288, 1290, 1304, 1305, 1310, 1333, 1334, 1354, 1355, 1360, 1367, 1368, 1385, 1391, 1404, 1405, 1417, 1418, 1436, 1448, 1450, 1463, 1473, 1475, 1501, 1508, 1509, 1523, 1546, 1548, 1552, 1566, 1567, 1569, 1574, 1580, 1589, 1599, 1625, 1697, 1715, 1730, 1733, 1742, 1770, 1776, 1787, 1791, 1794, 1795, 1797, 1798, 1799, 1816, 1817, 1818, 1858, 1876, 1885, 1902, 1903, 1912, 1913, 1919, 1920, 1932, 1951, 1953, 2002, 2003, 2086, 2094, 2104, 2105, 2109, 2188, 2201, 2215, 2230, 2242, 2243, **~ dönemi** 217, 299, 677, 1367, 1912, 1920, **~ ekim diyarı** 2002, **~ müşrikleri** 64, 410, 727, 749, 834, 1198, 1269, 1334, 1463, 1791, 1799, 1885, **~ okulu** 217, 617, 1133, 1697, 1730, **~ putperestleri** 35, 38, **~ putperestliği** 1475
Melamilik 918
Melek-i Tavus 2033
melek peygamber 697, 746, 1269
Me'mun (Halife) 638, 2087, 2228, **~ Devrimi** 1559
Meraga 2088
Merv 2095
Mervan b. Hakem 346, 547
Hz. Meryem 198, 203, 218, 251, 288, 289, 290, 332, 393, 594, 598, 776, 1092, 1329, 1330, 1388, 1400, 1402, 1406, 1407, 1607, 1679, 1761, 1762, 1763, 1821, 1823, 1826, 1847, 1865, 1866, 1874, 1892, 1893, 1906, 1907, 2030, 2113, 2114,
mesânî 1509, 2235
Meşhed şehri 914
Mesih 251, 393, 598, 1383, 1388, 1760, 2030, 2101, **~çilik** 1383
Mesruk 1293
meşru müdafaa 421, 825, 2243
metafizik 181, 542, 664, 957, 1115, 1695, 1722, 1766, 1767, 1857, 2103, 2110, **sahte ~** 559, 1719, 2032, 2137, 2195, 2197
Meune kuyusu 1613
Mevlana Muhammed Ali 1844
Mevlid 2161
Mezopotamya 25, 65, 1010, 1358, 1383, 1384, 1834, 2226
Michael Polanyi 1018
Mikdat b. Esved 2066
mikrop 1061, 1396, 1416, 1424, 1579, 1622
mimesis 1724
minyatür 1724, 2217
Mirdas b. Nehik 326
Mişkâtu'l-Envâr 2064, 2065
Mistisizm 1952
Mitra-İndra-Varuna 1384
Mısır 25, 74, 112, 210, 247, 330, 345, 479, 558, 560, 568, 582, 634, 701, 709, 863, 1010, 1075, 1213, 1214, 1384, 1433, 1537, 1559, 1657, 1666, 1800, 1821, 1834, 1891, 1945, 1961, 1980, 1993, 1994, 2226, 2252, 2253, 2269, 2271, **~ Firavunları** 1235, **~lılar** 217, 1227, 1560, 1781, 2204
Mıstah b. Usâse 473, 1172
Modern ~Batı 500, 2251, **~ bilim** 762, 1961, 2198, **~istler** 1237
Moğollar 1803
Molla Güranî 1945
Muaz b. Cebel 213, 318, 1659
mucize 183, 188, 366, 541, 625, 731, 759, 771, 836, 841, 842, 872, 895, 943, 1011, 1016, 1027, 1142, 1296, 1304, 1313, 1433, 1480, 1489, 1558, 1598, 1677, 1698, 1817, 1818, 1844, 1845, 1846, 1849, 2008, 2047, 2107, 2108
Muğire b. Said el-İcli 2060
Hz. Muhammed 180, 203, 288, 294, 322, 413, 415, 428, 469, 615, 686, 694, 695, 774, 928, 960, 1168, 1193, 1225, 1241, 1316, 1497, 1573, 1598, 1715, 1760, 1823, 1826, 1851, 1856, 1860, 1861, 1878, 1930, 1931, 1933, 2046, 2058, 2107, 2112, 2127, 2160, 2197
Muhammed b. Ka'b 2165
Muhammed b. Musa el-Harezmî 2228
Muhammed Esed 1844
Muhyiddin İbn Arabî 1057, 1259, 1433, 1434, 1685, 2019, 2028, 2029, 2030, 2031, 2064, 2194, 2195, 2196
Mukatil b. Süleyman 601, 1536, 1758
munker 23, 1211, 2051, 2127, 2149
III. Michael 2087
II. Murad 1945
murad-ı ilahi 1292

Hz. Musa 40, 186, 187, 192, 193, 195, 203, 214, 217, 231, 247, 251, 288, 290, 312, 331, 499, 503, 625, 634, 743, 747, 753, 843, 937, 960, 981, 1033, 1047, 1048, 1183, 1213, 1214, 1227, 1270, 1331, 1360, 1406, 1437, 1458, 1536, 1537, 1560, 1602, 1665, 1668, 1687, 1697, 1703, 1744, 1761, 1823, 1851, 1860, 1891, 1906, 1994, 2018, 2047, 2106, 2107, 2108, 2112, 2113, 2171, 2183, 2184, 2204
Musa-âlim kul 408, 1188
Musa b. İmran 479
Mustazaf 1327
Musul 1283, 2088, 2272
Mus'ab b. Umeyr 2090
Mutasım 2088
muteşerri (şeriata uyucu) 2049
Mücahid (b. Cebr) 64, 166, 193, 800, 1758, 1759, 1781, 2066, 2132, 2238
Müfredat 185, 207, 320, 484, 509, 578
***mükemmel* ~ ile *kâmil* arasındaki fark** 1723, **~leşme tuzağı** 477
mülkiyet meselesi 343
mü'minin feraseti 759, 2073
Mûrare b. Rebi 1941
Mürcie 191
Müseylime 286, 327, 329, 1540, 1541, 1542
Müslim 31, 63, 72, 73, 74, 76, 82, 136, 180, 185, 191, 193, 213, 267, 271, 300, 301, 324, 329, 360, 367, 407, 438, 475, 478, 480, 495, 505, 575, 636, 647, 684, 685, 695, 701, 702, 704, 978, 1034, 1064, 1072, 1149, 1170, 1203, 1308, 1340, 1408, 1610, 1633, 1636, 1649, 1715, 1716, 1719, 1720, 1777, 1799, 1825, 1830, 1831, 1880, 1933, 1988, 2121, 2123, 2138, 2142, 2145, 2168, 2213, 2270, 2271
Müslüman ~ aklı 133, 2251, **~ coşkusu** 176
müşrik ~akıl 60, 65, 144, 921 **~ler** 263, 286, 390, 410, 597, 825, 841, 844, 1198, 1305, 1367, 1658, 1795, 2134, 2215
müstekbir 905, 1471, 1472, 1473, 1481, 1560, 1624

N

Nabukadnazar 1761
nafile 51, 689, 898, 1140, 1968
Nasrâne/Nazaret 964
nasr-ı aziz 980
Nasturiler 2088
Nasturius 2088
Nazzam 2087
Necef 2088
Necran 1802
nefes-i ilâhî 124
nefs-i vahide 1094
Nemrud'un ateşi 338, 546, 694, 885, 1169, 1640
Nemrut 246, 251, 837, 1458, 1473, 1481, 1552, 1950
Nesâi 430, 1072, 1831, 2271
Nesefi 872, 873, 874, 1258
nesh teorisi 1953
Nesr 391, 392
Neş'etu't-Tefsir 2018
Nevbahti 2087
Nietzsche 1624, 2151, 2152, 2153, 2154
nihilizm 1688,1277, 2151, 2162
Nil 2226, 2253
ni'me'l-kâdirûn 96, 830, 990
nimetin itmamı 2124
Nimetullah Cezairi 1522
Niyazi Mısri 2032
nöron 1396
nötron sayısı 2220
Hz. Nuh 44, 119, 160, 203, 218, 245, 248, 254, 284, 293, 312, 329, 331, 392, 413, 429, 478, 633, 733, 759, 865, 974, 981, 1046, 1148, 1225, 1246, 1269, 1355, 1356, 1458, 1465, 1480, 1511, 1609, 1614, 1665, 1670, 1769, 1788, 1793, 1804, 1860, 1906, 1907, 1937, 1951, 1993, 2047, 2206, **~'un oğlu** 698, 1406, 1558, **~ Tufanı** 274, 283
Nur-ı Muhammedi 1991, 2032, 2059, 2061, 2062, **~ mitolojisi** 1686, 2058, 2060
Nur(u's-semâvât) 95
nükleer ~çekim kuvveti 2220, **~ yanma** 504, 1481

O

Obadiah kıssası 1761
obezite 2248
Oktavianus 1559
Ömer b. AbdülAzîz 303
Hz. Ömer 62, 72, 135, 213, 346, 358, 699, 702, 861, 864, 1210, 1211, 1559, 1720, 1798, 1800, 2094, 2142
Orfield Laboratuarı 1346
Osiris 558, 1384, 1781
Osman b. Affan 1733, 1797
Osman b. el-Huveyris 1845
Osmanlı 563, 1353, 1559, 1802, 1859, 1945
Osman Nuri Ergin 1259
Overbeck 1722

P

Paçakamak-Kon-Virakoça 1384
Panteizm 24, 874, 1053, 2031, 2071
Pavlus 460, 903, 1072, 1383, 1384, 1388, 1433, 1929, 1930, 1937, 2101, 2102, 2138, 2161, **~ Hıristiyanlığı** 903, 1388, 1937, **~çu**
Hıristiyanlık 2151
perspektif yokluğu 2217
Pisagor 1075, 1395, 1979
Plotin 1057
Potifar 1666
Prens 2000
Prometheus 374, 1430
Protografi 1979, 1993
Protoloji 1979, 1993

proton sayısı 2220
prototip 2193, 2201, 2204
R
Ra 25
Rab adamı 210, 244, 1865, 1866
radyasyon 741
radyoaktif madde 2013
Rafi b. Sehl 410
Rağıb el-Isfahani 185, 320, 484, 509, 578, 593, 671, 766, 1091, 1128, 1153, 1265, 1307, 1784, 1870, 1966
Rahmân ~'a asi olan 290, **~ çocuk edindi iftirası** 290, **~ın ayetleri** 290, **~'ın cezalandırması** 283
Rasûllerin İşleri 1846
Rasyonalizm 787, 2141
rasyonel akıl 1843
Razi (Fahreddin er-Razi) 47, 74, 76, 86, 178, 180, 193, 194, 263, 272, 304, 474, 495, 1173, 1759, 1961, 2066
Rebi b. Habib 1716
Rehoboam 1407, 1410
Rene Descartes 1359, 1369, 1585, 2016
Resim Risalesi 2216
Rey (Tahran) 2088
rivayet ~ ideolojisi 2137, **~in konusu** 1719, **~in sebebi** 1718, **~in zamanı** 1718, **~ kültürü** 771, 1648, 2018, 2137, 2246
rızk ~ın hayırlısı 1886, **aklın ~ı** 1871, **Bedenin ~ı** 1871, 1872, 1879, **Kalbin ~ı** 1871, **Ruhun ~ı** 1871, 1879, **temiz ~** 1881, **temiz ~ı kirletmek** 1881
Robert Boyle 1359, 1369
Roma 25, 333, 374, 500, 560, 776, **~ kent yolları** 1232, 1494
Rububiyyet ~in tecellîsi 220, 332, 384, 557,
ruhban sınıfı 1432, 1929, 1931
ruhu'l-kuds 1388
ruhun üçüzleri 1094, 1487, 1517, 1588, 1595
ru'yetullah 189
rüşeym 1393, 1699
S
sabera ~-'alâ 464, ***~-'an*** 464, ***—bi*** 464, ***—li*** 464
Sabii 582, 1304, 1305, 1384, 2087
Sabit b. Dahdah el-Belevi 1121
Sabit b. Kurra 2087
sabit evren 1054, 1055, 1843
Sa'd b. Muaz 326
sadık rüya 1520
Sadreddin Konevi 1259
Sâğânî 74
sahte kutsallar 2104, 2114
Said b. Cübeyr 600, 1646, 2155
Sa'lebi 2059
samanyolu 1482
samimi tevbe 1943
Samiri 1227, 2204
Şatıbî (Ebu İshak) 1779
Secah et-Temimiyye 1540, 1541, 1542
Sehl b. Abdullah Tüsteri 2032, 2059
Sekülarizm 160
Selahaddin Eyyubi 2095
Selman Farisi 72, 271, 2059, 2104
sembolik dil 1096, 1279
Semerkant 1802, 2095, **~ Hıristiyanları** 1802
servet ~e emânet 359, **~e mâlik olmak** 358, **~in hakkı** 359
Seylan 1803
Sfenks 112
Sihlik 2033
Sinod 2138
Sin-Şamaş-İştar 1384
Sir Thomas Arnold 1803
sivak-ı muallaka 1720
sonsuz küçükler 1980
sonsuz sayı 1877, 1980
sözü yönetme 1341
spekülatif bilgi 1720, 1956, 1957, 2032, 2103, 2136, 2137, 2150, 2183, 2194, 2195, 2196, 2197, 2240
sperm 237, 1016, 1089, 1090, 1694
statik koruma 1590
Stoacılık 2031
subhânallah 165, 166
sudur nazariyesi 1259
Suheyb 2066
Sur 2227
Susan Sontag 2216
Suva' 392
Süddi 600, 1178, 2165, 2238
Süfyan b. Uyeyne 76, 90
Süheyl b. Amr 286, 1797
Süleym oğulları 326
Hz. Süleyman 44
Süleyman Çelebi 183, 2160
Sümbülzade Vehbi 1522
Sünni kelam 156
Süyuti 113, 1543, 1544, 2066, 2272
Şafii 37, 283, 793, 1718, 2033
Şamanizm 1305, 2105
şefaat 60, 65, 137, 148, 283, 295, 349, 350, 396, 401, 771, 924, 1022, 1224, 1268, 1294, 1370, 1600, 1773, 1774, 1775, 1788, 1789, 1790, 2244, **~** kültü 1475
şeriat koyucu (şâri) 2049
Şey 88
Şeybe b. Rebia 428
Şeyh Bahai 1522
şeytan ~ ın varlığı 333, 334, 335, **~ olmasaydı** 335
Şihabuddin el-Mercani 2228
Şintoizm 1053
şirke başkaldırma 127
Hz. Şuayb 186, 331, 432, 855, 1157, 1168, 1170, 1269, 1537, 1871
Şûrâ 1887,

Şüpheci Kimyager 1359
şüpheli gıda 2249
T
taakkul 79, 181, 1245
Tabakat 505
Tabakatu'l-Mu'tezile 2167, 2168
Taberi 65, 132, 182, 207, 261, 263, 286, 392, 1071, 1091, 1212, 1262, 1540, 1541, 1542, 1555, 1612, 1646, 1758, 1781, 1798, 1800, 1961, 2057, 2066, 2175, 2238, 2272
Tâc 1647
tahsiniyyat 1521
Taif 55, 257, 428, 429, 430, 771, 825, 1198, 1288, 1574, 1655, 1665, 1666
takdîs 2100, 2110, 2111, *akidede* ~ 2111, *fiilde* ~ 2111
takvâ ~ *ve ihlâs* 1888, 1889, ~*nın zinciri* 497
Talut ve Calut kıssası 1279
tanrısını atayan kul 394
Taoizm 1209, 1305
Tavâsîn 1991, 2032
Tayalisi 1716
tayyib-habis ölçüsü 2247
tebtîl adaması 1867
Tebuk seferi 1748
tebyin 1686, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051
tecdid 1711
tedbiru'l ~*medine* 1366, ~*menzil* 1366, ~*müt*e*vahhid* 1366
tedebbür 181, 827, 1244
teessi 469, 1141, 1720
tefâdul 2206
tefakkuh 181, 945, 1245
tefâvut 2001, 2072, 2119
tekebbür 176, 1689, 2184, 2187, 2190 *olumlu* ~ 2184, *olumsuz* ~ 2184
tefekkür 63, 136, 181, 878, 1006, 1245, 1968
Tefsiru Mücahid 2066
Teizm 24
tekfirin kaynağı 2138
tenâsuh 2060
Tengri 25
tenzih 24, 64, 65, 66, 68, 70, 105, 157, 195, 553, 602, 747, 808, 1257, 1331, 1442, 1473, 1474, 1488, 1489, 1770, 1771, 1816, 2065, 2100
terbiye 33, 46, 73, 163, 171, 206, 207, 209, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 228, 229, 232, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 250, 280, 283, 315, 355, 383, 445, 491, 493, 500, 556, 557, 653, 674, 688, 699, 700, 799, 820, 1105, 1154, 1163, 1310, 1343, 1361, 1366, 1422, 1426, 1457, 1483, 1517, 1529, 1703, 1743, 1769, 1935, 2094, 2095, 2134, 2200, ~nin nicelik ve niteliği 208
teşbih 64, 65, 66, 67, 68, 105, 808, 1473, 1474, 1488, 1770, 1771, 1816, 2064, 2068, 2069
Teshup-Hepatu-Sharruma 1384
teslis (Trinitas/Trinity) 1382, ~ Teolojisi 1383, ~çi Hıristiyanlık 206, 1937
Teutates-Taranis-Esus 1384
tevbe ~alma 1929, ~den sonraki iyilik 463, ~*i nasuh* 1683, 1943, ~nin kabulü 460, ~ ve istiğfar 447, 1565, 1683, 1930
Tevhîd 21, 33, 34, 59, 124, 125, 126, 127, 144, 157, 160, 170, 171, 251, 342, 382, 383, 387, 388, 405, 407, 408, 527, 595, 596, 654, 655, 682, 704, 709, 769, 820, 874, 903, 1163, 1276, 1380, 1381, 1390, 1434, 1634, 1968, 2058, 2126, 2271, 2272, kelime-i ~ 1277, ~ *akidesi* 1385, 1772, 2021, *ef'al* ~*i* 1382, *sıfât* ~*i* 1382, *zat* ~*i* 1382, rububiyyet ~i 383, ubudiyyet ~i 383, uluhiyyet ~i 382, 383, *tevkîfî* 76
teyemmüm 476, 1916
tezekkür 79, 181, 1244
Theodor Nöldeke 1801
Thomas Hobbes 561, 1192, 1624
Thot 1993
tipolojiler 2200
Tirmizi 25, 52, 72, 74, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 91, 92, 93, 98, 210, 257, 260, 266, 278, 346, 393, 430, 606, 636, 695, 696, 701, 704, 759, 823, 827
tıbâk 1086, 2001, 2072
tohum 79, 267, 671, 672, 675, 676, 779, 785, 788, 1393, 1677, 1696, 1698, 1699, 1700, 1701, 1704, 1705, 1890, 1955, 2046
Trimurti 1384
Tuayme 327
Tufeyl b. Numan 410
Tuleyha el-Esedi 1540, 1542
Türk 32, 382, ~çe 28, 30, 32, 182, 643, ~dil felsefesi 32
turunçgiller 2205
T. W. Arnold 1801
U
Ubeydullah b. Cahş 1845
Uhud 324, 325, 327, 410, 411, 433, 479, 578, 613, 762, 826, 834, 862, 1002, 1015, 1121, 1166, 1170, 1282, 1360, 1574, 1575, 1623, 1648, 1665, 1668, 1672, 1734, 1751, 1796, 1921, 2090, 2091
Ukayli 1777
Ummu Kuhha 1613
umniyye 1520
Usayli 80
Useyd b. Hudayr 410
Utbe b.Rebia 428
Uyeyne b. Hısn el-Fezari 1171
uzak tanrı tasavvuru 401
Übeyrik Oğulları 453
üç kuşakta adayış süreci 1866
Ümeyye b. Ebi's-Salt 1206
Ümmet ~*i Muhammed* 409, 561, 930, 1211, 1212, 1276, 1555, 1598, 1867, 1938, 1939, 2033, 2166, 2205, ~*i Musa* 1211, 1555,

1866, 1939, 2205
Ümmi ~ Nebi 1717, ~ Peygamber 1732
Ümmü Seleme 346, 862, 1165, 2252
Üsame b. Zeyd 326, 2138
üzerine yemin edilenler 893, 922
V
Vacibu'l-Vücud 88
Vahdet-i Vücud 874, 1258, 1259, 2031, 2195
Vahşi 327, 328, 329, 448
vahyin formülü 343
Varaka b. Nevfel 1845
varlık ~ kategorileri 5, 29, ~ tasavvuru 117, 1434,
varoluşsal barışıklık hali 344
varoluşsal küskünlük hali 344
Vasık (Halife) 2088
V. Chertkov 1014
Vedd 391, 392, 671
Velid b. Muğire 1006, 1777, 2189
Velid b. Müslim 74
vesile 38, 39, 47, 75, 185, 275, 277, 354, 390, 468, 623, 663, 862, 951, 1029, 1062, 1145, 1146, 1402, 2122, 2215
vicdan 24, 30, 300, 370, 375, 480, 724, 820, ~ı susturmak 1940
Vizigot 1801
W
William Durant 1384
Y
Yahuda İncili 1848
Yahuda İskaryot 1848
Yahudi 185, 251, 333, 862, 1083, 1206, 1262, 1304, 1315, 1383, 1449, 1512, 1590, 1798, 1824, 1843, 1845, 1846, 1953, 2060, 2087, 2100, 2157, 2158, 2174, 2210, 2249, ~ batıniliği 2031, ~ler 36, 352, 615, 1169, 1267, 1341, 1450, 1827, 2076, 2112, ~leşen İsrail oğulları 484, 1767, ~leşme 2110, 2204
Hz. Yahya 203, 288, 289, 821, 895, 1035, 1036, 1037, 1557, 1607, 1866, 2171
Yahya b. Ebi Kesir 1777
Yahya b. Selam el-Basri 1648
Yakub b. Süfyan 2066
yapısöküm 2029
yasaklar 55, 105, 112, 140, 164, 175, 240, 646, 723, 811, 1000, 1116, 1166, 1252, 1263, 1275, 1387, 1415, 1450, 1466, 1587, 1591, 1685, 1824, 1973, 2017, 2018, 2050, 2214
yaşama ~ hakkı 1282, 1283, ~ vecibesi 1282
Yed-i Beyza 1906
Ye'ûk 392
Yeğûs 391, 392
Yemame savaşı 327
Yemen 597, 1358, 2230
Yeni Eflatuncu 68, 1259, 2018, ~luk 1433, 1991, 2031, ~ Yuhanna 1847
yerçekimi kanunu 1267
Yesrib (Medine) 771, 984, 1787
Yezid b. Muaviye 329, 1548, 2167, 2270, 2272
Yezidilik 2033
yönetme 1494, 1504, ~yi öğretmek 820, 1235, 1244, 1342
Yuhanna b. Maseveyh 2087
Yunan 25, 117, 374, 500, 595, 709, 710, 871, 873, 876, 1053, 1057, 1149, 1192, 1256, 1305, 1384, 1430, 1433, 1490, 1714, 1724, 1961, 1979, 1982, 1985, 1993, 2031, 2088, 2195, 2196, 2200, 2216, 2228, ~ batıniliği 2031, ~ heykel sanatı 1724, ~Batı aklı 500, ~Batı sanatı 1724, ~Roma putperestliği 374
Hz. Yunus 1406, 1615, 1760, 1825, 1938, 1939
Yûşâ b. Nûn 1760, 1761
Z
zamanı şaşırmışlık 1716, 1717
zanni bilgi 1956, 1988
zaruriyyat 1521
zatıyla kaim 88
Zebidi 1516, 2148
Zeccac 492, 1176
Zeccâcî 76, 90, 91, 2165, 2272
Zehru'r-Rebi 1522
Zekeriyya er-Razi 2087
Zemahşeri 364, 1071, 1279, 1449, 1734, 1827, 2063, 2148, 2272
Zemzem kuyusu 1391
Zerdüşt 560, 995, 2060, ~i kültür 2031
Zerdüştlük 995, 1202, 1305
Zerkeşi 126, 1544, 2272
Zervan 25
Zeus 25, 374
Zeyd b. Harise 326, 862
Zeyd b. Sabit 1589, 2228
Zeyd el-Ensârî 90
Hz. Zekeriyya 198, 203, 256, 288, 289, 358, 413, 683, 715, 1035, 1036, 1400, 1402, 1406, 1407, 1453, 1454, 1481, 1554, 1557, 1607, 1615, 1669, 1679, 1760, 1761, 1762, 1763, 1866, 1906, 2087, 2269, 2271
zeytinyağı 2066, 2076
zikrullah 178
Ziu 25
Ziya Paşa 61, 135
Zorunlu Varlık 88, 598
Zühri 346, 704
Zulkarneyn 1612, 1613, 2049
Zülkifl 1758, 1759
Zünnun Mısri 2059

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammed Fuad; *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Hadis, Kahire, 1408/1988.

Abdülcebbar, el-Kâdi (ö. 415); *el-Muğni* I-XX, nşr ve tah: muhtelif, el-Heyetu'l-'Âmme el-Mısriyye, Kahire, 1382/1962 - ?

Ahfeş, Said b. Mes'ade el-Belhi (ö. 209); *Ma'âni'l-Kur'an*, I-II, tah: Dr. Abdülemir M. Emin el-Verd, Beyrut, 1405/1985.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah (ö. 241); *Müsned*, I-VI, Muessesetu Kurtuba, Mısır, ty.

Akil Huseyn Akil; *Mevsuatu Esmaillahi'l-Husnâ ve Eseruha fi İstihlafi'l-İnsan fi'l-'Ard*, I-X, Libya/Trablus, Daru İbn Kesir, Dımaşk-Beyrut, 1430/2009.

Aliyyu'l-Kârî, İbn Sultan Muhammed (ö. 1014 m.); *Mirkatu'l-Mefâtih Şerhu Mişkati'l-Mesâbih*, M. Meymeniyye, Kahire, 1309.

- *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, Beyrut, 1404/1983

Âlûsi, Şihabuddin Mahmud (ö. 1270); *Ruhu'l-Me'âni*, I-XVI, D. Fikr, Lübnan, 1417/1997.

Belâzuri, Ahmed b. Yahya (ö. 279); *Futûhu'l-Buldân*, çev: M. Fayda, K. Ve T.B. yay., Ankara, 1987.

Bernal, Martin; *Kara Atena (Black Athena)*; çev: Özcan Buze, Kaynak yay., İstanbul, 1998.

Beyhaki, Ahmet b. el-Huseyn b. Ali b. Musa (ö. 458); *el-Esmâ' ve's-Sıfât*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410.

Buhâri, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillah (ö. 256); *el-Camiu's-Sahihi'l-Muhtasar*, I-VIII, Daru't-Tıba'ati'l-Âmire nüs. Tıpkı bas. (*Mevsuatu's-Sunne* içerisinde) Daru's-Sahnun-Çağrı yay., İstanbul, 1412/1992.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (ö. 275); *es-Sunen*, tah. M. M. Abdulhamid, Daru'l-Fikr, ty.

Ebu Hayyan el-Endelusi, Muhammed b. Yusuf (ö. 745); *el-Bahru'l-Muhît*, I-IX, tah: Adil A. Abdulmevcud – Ali M. Muvahhid, Beyrut, 1428.

Ebu Hilal el-Askeri, Hasen b. Abdullah (ö. 400?); *Kitabu'l-Furuk*, Trablus, 1414/1994.

Ensari, Abdullah b. Muhammed; *Dekaiku'l-İşârât ilâ Maani'l-Esmâ ve's-Sıfât (İhtisâr el-Esmâ ve's-Sıfât li'l-Beyhakî)*, M. K. Sekafiyye, Beyrut, 1408/1988.

Eş'ari, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail (ö. 324); *Kitabu Makalati'l-İslamiyyin ve İhtilafi'l-Musallin*, tah: Hellmut Ritter, Bibliotheca İslamica, Franz Steiner Verlag Gmbh., Wiesbaden, 1980.

- *el-Luma'*, neş: R. J. McCarthy, Beyrut, 1953.

Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad (ö. 207); *Ma'âni'l-Kur'an*, I-III, tah: A. Yusuf Necati – M. Ali en-Neccar, yy., ty.

Gazzali, Muhammed Hamid (ö. 1111 m.); *el-Maksadu'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmaillahi'l-Husnâ*, Kahire, 1980.

- *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, D. K. İlmiyye, Beyrut, 1409/1988.

Hakim en-Nisaburi, Muhammed b. Abdullah (öl. 405); *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, th. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

- *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadis ve Kemmiyyetu Ecnâsihi*, tah: Ahmed b. Faris es-

Sellum, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2003.

Halil b. Ahmed el-Ferahidi (ö. 175); *Kitabu'l-'Ayn*, I-VIII, Daru'n-Neşr, Irak, 1980.

İbn Abdirabbih (ö. 328/939); *el-Ikdu'l-Ferid*, Daru'l-Kutub, Beyrut, 1983.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğâlib (ö. 546); *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-'Azîz*, I-V, D. Kutubi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1413/1993.

İbn Aşur, Muhammed Tahir (ö. 1284/1868); *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, yy., ty.

İbn Ebi Davud, Ebubekir Abdullah b. Süleyman es-Sicistani (ö. 316); *Kitabu'l-Mesâhîf*, I-II, tah: M. A. Vaiz, Beyrut, 1415/1995.

İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Muhammed (ö. 395); *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut 1429/2008.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalani (ö. 852); *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, I-XIII, tah: M. Fuad Abdulbaki-Muhibbuddin el-Hatib, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456); *el-Fasl fi'l-milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, I-V, Daru'l-Cil, Beyrut, ty.

- *el-Muhalla*, I-XI, Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut, ty.

İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed Ebu Hatim (ö. 354); *Sahihu İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban* (Balaban), I-XVIII, tah: Ş. Arnavut, M. Risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişam, Abdulmelik b. Eyyub (ö. 213); *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-VI, tah: Taha Abdurrauf Sa'd, Daru'l-Cil, Beyrut, 1411.

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751); *Esmaullahi'l-Husnâ*, tah: Y. A. Budeyvi–E. A. Es-Sevva, Dımaşk, 1419/1998.

- *Ravdatu'l-Muhibbîn ve Nuzhetu'l-Muştâkîn*, tah: B. M. Uyun, M. D. Beyan, Dımaşk, 1428/2007.
- *Zadu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-'Ibâd*, tah: M. A. El-Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774); *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, I-IV, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1401.

- *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I-XIV, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbn Kuteybe, Ebu Abdillah b. Müslim ed-Dineveri (ö. 276/889); *Uyunu'l-Ahbâr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

- *el-İmâme ve's-Siyâse*, nşr: T. M. Zeyni, Kahire, ty.
- *el-Ma'ârif*, Lübnan, 1970.

İbn Mace, Muhammed b. Yezid Ebu Abdullah el-Kazvini (ö. 275); *Sunenu İbn Mace*, tah: Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru'l-Fikr, ty.

İbn Manzur (ö. 711); *Lisanu'l-Arab*, I-VI, Daru'l-Maarif, Kahire, ty.

İbn Sîna, Ebu Ali Huseyn b. Abdullah (ö. 1037); *Kitabu't-Ta'lîkât*, tah: Hasan Mecid Ubeydi, Bağdat, Beytu'l-Hikme, 2002.

- *er-Risâletu'l-Arşiyye* (*İbn Sînâ / Risaleler*) çev: Alparslan Açıkgenç - M.Hayri Kırbaşoğlu, Kitabiyat yay., Ankara, 2004.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin (ö. 728); *et-Tefsiru'l-Kebîr*, I-VII, tah: A. Umeyra, D. K. İlmiyye, Beyrut.

İbnu'l-Cinnî, Ebu'l-Feth Osman (ö. 392); *el-Hasâis*, I-III, tah: M. Ali en-Neccar, ty.

İbnu'l-Esir, İzzuddin Ebi'l-Hasen el-Cezeri (1160-1232); *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1965.

İslamoğlu, Mustafa; *Hayat Kitabı Kur'an/Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün yay., İstanbul, 2008.

- *Üç Muhammed / İki Tasavvur Bir Gerçek*, Düşün yay., İstanbul, 2001.
- *Kur'an Surelerinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yay., İstanbul, 2011.
- *Hasan el-Basri'nin Kader Risalesi ve Şerhi*, Düşün yay., İstanbul, 2012.
- *İman*, Düşün yay., İstanbul, 1993.
- *Adayış Risalesi*, Düşün yay., İstanbul, 1992.

'İzz b. Abdisselam es-Sülemi (ö. 660); *Şeceretu'l-Me'ârif ve'l-Ahvâl ve Salihu'l-Akvâl ve'l-A'mâl*, Beytu'l-Efkâr ed-Devliyye, Ürdün, ty.

Kitab-ı Mukaddes / Eski ve Yeni Ahit, K. M. Şirketi, İstanbul, 1993.

- *el-Kitabu'l-Mukaddes* (Arapça); Daru'l-Kutubi'l-Mukaddes, 1993.

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671); *el-El-Esnâ fi Şerhi Esmaullahi'l-Husnâ ve Sıfâtihi*, tah: İrfan b. Selim, Sayda-Beyrut, 1427/2006.

- *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, I-XX, tah: Ahmet A. el-Berdûnî, Daru'ş-Şa'b, Kahire, 1372.

Malik b. Enes, Ebu Abdullah (ö. 179); *Muvatta'*, I-II, tah: M. F. Abdulbaki, D. İhyai't-Turasi'l-Arabi, Mısır, ty.

Matüridi, Muhammed b. Mahmud Ebu Mansur (ö. 904); *Kitabu't-Tevhid*, nşr: F. Huleyf, D. Meşrık, Beyrut, 1986.

Mursi, Seyyid Ahmed Muhsib; *Mu'cemu Esmaillahi'l-Husnâ*, M. Sekafiyye, Beyrut, 1426/2005.

Müslim b. el-Haccac, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi (ö. 261); *Sahihu Müslim*, I-V, tah: M. Fuad Abdulbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Nablusi, Muhammed Ratib; *Mevsû'atu Esmaullahi'l-Husnâ*, I-III, D. Mektebi, Dımaşk, 1424/2003.

Nesâi, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman (ö. 303); *es-Sunenu'l-Kubrâ*, I-VI, tah: A. Süleyman el-Bendari – S. Kesrevî Hasen, Daru'l-Kutub, Beyrut 1411/1991.

Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö. 676); *Sahihu Müslim bi-Şerhi Nevevi*, I-XVIII, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1392.

Râğıb el-Isfahâni (ö. 425); *Mufredatu Elfazi'l-Kur'an*, tah: S. Adnan Dâvûdi, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 1418.

Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer el-Hatîb (1149-1209 m.); *Levami'u'l-Beyyinât Şerhu Esmaillahi Teâlâ ve's-Sıfât*, nşr: Taha Abdurrauf Sa'd, Kahire, 1967.

- *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

Sarıkçıoğlu, Ekrem; *Diğer İnciller (Apokrif İnciller)*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2009.

Süyuti, Abdurrahman Celalüddin (ö. 911); *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mat. M. Babi el-Halebi, Kahire, 1370/1952.

Şerbasi, Ahmed; *Lehu'l-Esmâu'l-Husnâ*, D. Cîl, Beyrut, 1408/1987.

Şerif er-Radıy (ö. 406); *Nehcu'l-Belâğa/el-İmam Ali b. Ebi Talib*, şerh: Muhammed Abduh, M. Maarif, Beyrut, 1410/1990.

Taberâni, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (ö. 360); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, tah: Tarık b. Avadullah Abdulhuseyn b. İbrahim, Daru'l-Harameyn, Kahire, 1415.

- *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I-XX, Hamdi b. Abdulmecid, Mektebetu'l-Ulum, Musul, 1404/1983.

Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid (ö. 310); *Camiu'l-Beyan an Te'vil-i*

Âyi'l-Kur'an, I-XXX, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405.

- *Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407.

Tabersi, Ebu Ali el-Fadl b. Hasen (ö. 548); *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kurân*, tah: H. Rasuli el-Mahallati, Lübnan, 1429/2008.

Tehanevi, Muhammed Ali (ö. 1158); *Mevsû'atu Keşşâfi Istılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, I-II, tah: Ali Dahruc, Mektebetu Lübnan, Lübnan, 1996.

Tirmizi, Muhammed b. İsa Ebu İsa (ö. 279); *el-Camiu's-Sahih Sunenu't-Tirmizi*, I-V, tah: A. Muhammed Şakir vd., Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ty.

Tomkins, Peter - Bird, Christopher; *Bitkilerin Gizli Yaşamı*, çev: Sulhi Dölek, Sungur yay., İstanbul, 1983.

Tora (Tevrat) / תורה; Koren Publishers Jerusalem Ltd., Jerusalem, 1997.

Tora ve Aftara, I-V, çev: Moşe Farsi, Kitab-ı Mukaddes Şirketi., İstanbul, 1002-2008.

Useymin, Muhammed b. Salih; *el-Kavâidu'l-Muslâ fi Sıfatillahi ve Esmaihi'l-Husnâ*, M. Sunne, Kahire, 1414/1994.

Vâkıdi, Muhammed b. Ömer (ö. 207); *Kitabu'l-Meğâzî*, I-III, tah: Marsden Jones, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1404/1984.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1942 m.); *Hak Dini Kur'an Dili*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul, 1936.

Yıldırım, Suat; *Kur'an'da Uluhiyyet*, Akademi yay., İzmir, 2010.

Zeccâcî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak (ö. 340); *İştikaku Esmaillah*, M. Risale, Beyrut 1406/1986.

Zemahşeri, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud (ö. 538); *Esasu'l-Belağa*, I-II, el-Hey'etu'l-Âmme, Kahire, 1985.

- *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, I-IV, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.

Zerkeşi, Bedruddin (ö. 794); *el-İcabe li îrâdu Mestedrekethu Aişetu ale's-Sahabe*, tah: Said el-Afgâni, Mektebetu'l-İslami, Dımaşk, 1405/1985.

- *Ma'nâ Lâ ilâhe illallah (Risale fi Kelimeti't-Tevhid)*, tah: A. M. Karadağı, Daru'l-Besair, Beyrut, 1986.

- *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1972.

KUR'AN'A GÖRE

ESMÂ-İ HÜSNÂ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

Vahyin inşa ettiği hayatın merkezinde Allah vardır. Merkezinde Allah'ın olduğu bir hayatın iki kanadı vardır: Tevhîd ve Adalet. Tevhîd kanadı insan-Hâlık ilişkisini, adalet kanadı insan-mahlûk ilişkisini temsil eder. İnsan ancak bu iki kanat sağlam olursa, sonsuz saadet menziline doğru uçabilir. Bu iki kanatla uçarsa, gerçek özgürlüğe kavuşabilir. O özgürlük, insanı ayartıcı benliğinin isteklerine boyun eğdiren değil, ayartıcı benliğin köleliğinden kurtarıp Allah'a kul kılan sahici, kalıcı ve değer üretici özgürlüktür. Bu iki kanattan biri veya ikisi kırıksa, o insan teki veya toplumu, yaralı bir kuş gibi çırpınmaktan, hayatı hem kendisine hem de başkalarına zindan etmekten kurtulamaz. Allah'ı gereği gibi tanımadan ve anlamadan, Allah'a gereği gibi kulluk edilemez. Bu kesin.

Kesin olan bir şey daha var: **esmâ-i hüsnâ bilinmeden, Allah gereği gibi tanınamaz.**

DÜŞÜN YAYINCILIK
Topkapı Mah. Kahılbağı Sk. No: 49/A Topkapı - İST.
Tel. 0212 524 7 524 / 521 91 13 Fax. 0212 521 90 86

ISBN-978-605-52-5125-27-1
9 786055 125271
www.kidap.com.tr